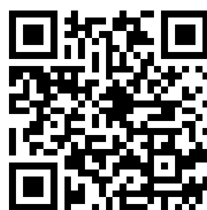

HRVATSKA SMOTRA

ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST I DRUŠTVENI ŽIVOT

GOD. II. [illegible] BROJ [illegible]

HRVATSKA ROMANTIKA XIX. VIJEKA

DR. DAVID STARČEVIĆ [illegible]

Ne bi [illegible] preša preko [illegible] Davida Starčevića [illegible]

poderanim, da su mu prsti
[illegible]menuo u jednom vatrenom

[illegible]auka dobi namještenje u
[illegible]tinski jezik, a jer je plaća
[illegible]o se upisa na pravoslovnu
[illegible]e u Graz, da sluša tamo

[illegible] u sjemenište, ali nakon
[illegible] mu zdravlje nije dopu-
[illegible]Bio je za to kao stvoren.
[illegible]a odatle izbaciše, pa se
[illegible] pružalo mogućnost, da

[illegible]anje, ostao je vjeran-
[illegible]. Tacit bijaše njegov-
[illegible]Starčević.

[illegible]rvi slave uspomenu
[illegible]što je bio onako
[illegible]o nosilac hrvatske
[illegible]evao pjesme, ali
[illegible]tsku, kad hrvat-
[illegible]tske zastave sa
[illegible]rebi za obranu
[illegible]n »najhuđega
[illegible] smrti u toj
[illegible]milosrđa, u
[illegible]nu čovjeku.
[illegible] 1848. A
[illegible] vijenac.
[illegible]»Pozoru«
[illegible]d. 1851.
[illegible] Tako
[illegible] Jela-

[illegible]čenika. Premda on nije napisao gotovo ništa osim onih plamenih saborskih govora i one invektive »Slaviteljem Jelačića bana« iz god. 1870 koja ga je stajala progona i javne službe, on spada u kulturnu povijest naroda hrvatskoga. Bila bi naša dužnost da sakupimo sve njegove saborske i pučke govore, njegove političke članke sa nužnim tumačenjem [illegible] tako omogućimo svakomu, da izravno upozna [illegible] oca Ante [illegible] duhom. On bješe prihvatio svom dušom [illegible] da ju provede neugasivom vjerom u moć prava [illegible] u život.

HRVATSKA SMOTRA

ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST I DRUŠTVENI ŽIVOT

GOD. II. ZAGREB, SIJEČANJ 1934. BROJ 1.

HRVATSKA ROMANTIKA XIX. VIJEKA

DR. DAVID STARČEVIĆ 1840.—1903.

I.

Ne bi »Hrvatska Smotra« odgovorila svojoj dužnosti, kad bi mukom prešla preko tridesetgodišnjice smrti dra Davida Starčevića, borca i mu-

čenika. Premda on nije napisao gotovo ništa osim onih plamenih saborskih govora i one invektive »Slaviteljem Jelačića bana« iz god. 1870. koja ga je stajala progona i javne službe, on spada u kulturnu povijest naroda hrvatskoga. Bila bi naša dužnost da sakupimo sve njegove saborske i pučke govore, njegove političke članke sa nužnim tumačenjem objelodanimo i tako omogućimo svakomu, da izravno upozna ovoga gorostasa i tijelom i duhom. On bješe prihvatio svom dušom ideologiju svoga strica Ante i neugasivom vjerom u moć prava, istine i slobode nastojaše da ju provede u život.

Reklo se i napisalo i nedavno u jednom novinskom podlistku, da je David Starčević i njegova politika doživjela slom poslije onih groznih progona i osuda i tamnovanja u Lepoglavi. Ali to nije istina.

Progoni su Davida uništili samo materijalno i, kako je posve prirodno, uništili su njegovo krepko zdravlje, ali ga nisu slomili, po onoj: »Na junaku osvetit se ne moš dotle dok ne preda«. Junak je slomljen tek onda, kad mu je duša smalaksala.

Slomiše se Hinković, kojega u onoj groznoj prigodi Erazmo Barčić prozva »najnovijim Judom stranke prava«. Slomiše se Ladislav Krajač, Ibler Janko, Davranić Pero i toliki drugi, ali David ostade neslomljen uvijek spreman da nastavi borbu do konca života.

II.

Rijetka pojava bijaše David Starčević u hrvatskom javnom životu. On bijaše stariji sin Antina stričevića, ili brata od strica, Karla. Rodio se u godini 1840. u Žitniku ličkom kod Gospića. God. 1847. započe školovanje, koje slijedeće godine prekinu, jer mu otac Karlo moraše u vojsku, najprije u Italiju pa u Mađarsku. Godine 1851. svrši pučku školu, pa premda bijaše još dijete od 11 godina uzeše ga u vojnički računarski ured. Želja za naukom ga dovede god. 1856. u Zagreb, gdje je pohađao gimnaziju. No vlasti bijahu naredile, da graničarska djeca moraju pohađati njemački odio gimnazije, pa je David pohađao taj njemački odio. U Zagrebu je onda živio, makar i oskudno, njegov stric Antun, koji je radio u pisarni dra Šrama.

Pomoć, koju mu je pružao stric, bijaše malena, da uzmogne sebe izdržavati. Ali ugled njegov bijaše već onda velik, tako da je njegov sinovac mogao naći instrukcija kod veoma imućnih zagrebačkih porodica: Nikolić i Mallin. I Nikolić i Mallin bijahu pravoslavne porodice grčkoga porijetla, koje su se ovdje naturalizirale i istakle u javnom radu. Djed dra Vladimira Nikolića bijaše uveo u Zagreb javnu poštu i dugo godina imao monopol. Po njegovoj kući bijaše prozvana ona ulica Nikolićevom. Unuk toga zagrebačkog poštara i Grka dr. Vladimir, Davidov instrukcijonaš, postade kasnije uvažena ličnost, postade najprije veliki župan, pa podban i dobi plemstvo sa predikatom Podrinski, kasnije barunstvo i kćerku udade za austrijskog nadvojvodu!

Od dvojice mladih Mallina, Ivana i Toše, prvi ostavi lijepo ime kao preporoditelj seljačkog gospodarstva u Hrvatskoj.

U ono doba nije bilo ni đačkih menza, ni đačkih domova, ni đačkih skloništa. Zagreb bijaše malen grad 20—30 hiljada stanovnika. Ali za darovite đake sa sela imao je srca i shvaćanja velikog zadatka ove djece. U ono doba nisu dolazili na nauke nego samo najdarovitiji dječaci sa sela. Pri određivanju tko će ostaviti plug i poći u školu, nije odlučivala protekcija, nije odlučivala imućnost roditelja, nego samo prirodna darovitost. Tako se obnavljalo više građansko društvo. I građanstvo je nastojalo olakšati tim darovitim dječacima život. Ono ih je primalo u svoje kuće kao instruktore, ali to je bio samo titulus. Oni su ih primali, da njihovoj djeci budu drugovi i prijatelji, da zajedno rastu i da se zajedno uče. A svaka kanonička kurija ih je prehranjivala nekoliko.

kovnik u Glini. A Jelačić se u svojem proglasu od 27. travnja 1848. ne pozivlje na ovo hrvatsko ukinuće tlake, nego na »zakon stvoren na ukupnom ugarskom saboru sa voljom i privolom sve hrvatske i slavonske gospode velikaša, svećenika i plemića.«

Kad neki članovi odbora stadoše spominjati zasluge Jelačića bana za spas Austrije, odgovori Starčević: »Neka mu onda Austrija u Austriji gradi spomenik. Narod hrvatski ne smije svoju unesrećenu domovinu tim ruglom oskvrnjivati. Ja ću i u saboru biti proti tom predlogu«. O tomu nije bilo više govora u saboru. Ali kasnije ipak podigoše onaj spomenik i bez sabora i bez naroda u vrijeme Šmerlingova centralizma. Nema dvojbe, da su Jelačića bana smatrali velikim krivcem proti narodu hrvatskomu i oni. koji su ga s drugih razloga slavili. Austrija je izrabljivala slabost Hrvata i ime Jelačićevo za demonstracije i prijetnje proti Madžarskoj. A kadgod su Hrvati nasjeli i dali se u doba bivše monarhije u demonstracije pod Jelačićevim spomenikom, uvijek je slijedilo pogoršanje njihova stanja.

I god. 1870. poče se drmati dualizam. Poljaci i Slovenci slijedeći primjer Čeha iziđoše iz carevinskog vijeća. Austrija zamisli iz toga stvoriti novi centralizam pod imenom federalizma. A jer Madžari ne htjedoše ni čuti o kakovom federalizmu, zaredaše po Zagrebu organizirane demonstracije proti Mađarima, a u slavu Jelačića bana. Te godine prirediše ovdješnji »Kolaši« sa karlovačkim »Zorašima« 19. svibnja »pred kobilom Jelačićeva spomenika manifestacije i otpjevaše pjesme: »Ja sam Slavjan« i »Slava Jelačiću«. David Starčević i drugovi, sve mladi i poletni ljudi. zgađeni nad tim činom servilnosti, kad su se manifestanti u večer vraćali sa banketa iz Maksimira i htjeli pred spomenikom ponoviti manifestacije, navale na njih. urlikanjem i fućkanjem iz česa nastade gungula i tučnjava.

David Starčević tom prigodom izdade spis pod naslovom: »Slaviteljem Jelačića bana«. u kojem nabroji sve zlo počinjeno nad Hrvatima za njegova banovanja. njegovu izdaju hrvatske stvari. »od koje se izdaje Hrvatska neće oporaviti za dugi niz godina a valjda ni za stoljeća.« Ovaj spis kroz dva dana doživio je dva izdanja. Treći dan ga Rauchova vlada dade zaplijeniti.

David bijaše onda suplenat u gimnaziji i pisar pri financiji. Povrijeđeni u svojem rodoljublju profesori, većinom madžarolci, uputiše na Rauchovu vladu spis sa prosvjedom proti onim manifestacijama Davida Starčevića i drugova i sa zahtjevom, da se David makne sa gimnazije ili da mu zapustiti školu. Na čelu ovih profesora stajaše poznati slavista Vatroslav Jagić. Rauch je maknuo Davida od straha pred Bečom. ali kasnije je masreglovao i Jagića sa ostalim potpisnicima onoga prosvjeda.

Treba istaknuti da je Vatroslav Jagić žalio onaj svoj mladenački korak izveden u naglosti i zaveden od drugova. Pa kad je David god. 1908. umro. napisa Davidovu bratu pokojnomu dru Mili. veoma toplo i zanimljivo pismo sažaljenja. i spomene ovaj događaj iz godine 1870. napominjući da mu je David oprostio.

Kad je Rauchova vlada masreglovala profesore Jagića i drugove, nastade u Zagrebu pokret proti Rauchovoj vladi, demonstrativni eksodus đaka iz gimnazije. sastavi se odbor koji napisa predstavku na kralja proti vladi i svima. koji krnje ugled Jelačića bana, a toj predstavci priložiše

Davidov spis »Slaviteljem Jelačića bana« i članak, što ga je David napisao proti profesorima denuncijantima. Tu predstavku predadoše kralju u ime Zagreba kanonik Šušković i Gj. Crnadak. Kralj im izjavi, da je njegova čvrsta volja, »da se štuje uspomena Jelačića bana i zapriječi svaka protivna demonstracija«.

IV.

Nije lako danas prosuditi i točno ocijeniti ljude i događaje u Hrvatskoj iz druge polovice XIX. vijeka. Ona bijesna, ona ogorčena borba između pravaša i »narodnjaka«, ona mržnja Ante Starčevića proti nagodbenjacima, proti Mažuraniću, proti Strosmajeru, proti Jugoslavenskoj akademiji i proti svemu, što su radili i uradili ovi ljudi i njihovi sljedbenici na prvi pogled se ne dade složiti s izjavom Starčevićevom u »Pozoru« god. 1860. »Ispovjedismo, da hotice i znalice nitko ne radi o zlu, pače da svaku politiku najsvetija namjera vodi.«

Nu Starčević je opazio, da u Hrvatskoj imade ljudi, koji hotice i znalice rade o zlu naroda, rade za njegovo osiromašivanje i njegovo otupljivanje. Opazio je da imade ljudi tuđe pasmine, protivnika napretka i slobode, ljudi sebičnih, ljudi, koji mrze jednostavnost življenja, jednostavnost govora, koji osim materijalnog, životinjskog užitka za drugo ne mare. Ti ljudi ne mare za slobodu ni za pravo prosvjetljenje. Oni su spremni služiti svakomu za dobru nagradu po onom načelu: »Ko meni gospodar ja njemu sluga.« To su ljudi nečiste krvi. To su otrovnjaci. Najgora kuga čovječanstva. A kad takovi ljudi u jednom narodu dobiju prevagu, onda je propast toga naroda neizbježiva. »Otkad Rimljani prevariše Sabince pa sve do carstva, do osvojenja cijeloga poznatoga svijeta, oni ne zasužnjiše nijedan narod prije nego li ga pokvariše, prije nego li u njemu raskolništvo zametnuše, prije nego li si u njemu prijatelje stekoše.« Narodi propadnu onda, kad u njima nestane morala i poštenja, kad nestane *obiteljske k*reposti, kad nastane razuzdanost, jer to su očiti »biljezi smrti«. A jer su po Starčevićevu mišljenju onda najjače radili sluge Austrije na djelu pokvarenosti u Hrvatskoj preko ljudi sužanjske pasmine, za to ona neugasiva mržnja na one ljude i stranke, koja mržnja je prikazana u »Pismima Magjarolaca«.

Nije se radilo o razlici mnijenja između njih, nego o tomu, hoće li narod očuvati svoju slobodu i svoju individualnost.

»Sužanjsku pasminu« nije Starčević smatrao za ljude, koji su u bludnji, koji se dadu poučiti i uvjeriti o istini i dobru. On je držao, da je »hrvatska pasmina u prevelikoj pogibli, da će se ona teško oporaviti«, da su »kuželji« oruđe sužanjstva i hrđe, koje su svi tuđinci uvijek njegovali. »Nijedan tuđinac ne bi mogao ovaj narod satrti, kako ga satriješe kuželji. Isto je učiti njih i vola. Oni će sve priznati, kakogod hoćete, sve dopustit, i svakako govoriti, a ipak će i dalje na svoju radit. Kada kuželj izusti riječ narod, ili domovina, ili sloboda, ili budi koju drugu dobru riječ, ili je narodu već naškodio, ili upravo gleda naškoditi.«

Sa takovim mišljenjem o protivnicima nije bilo moguće ni promisliti na kakovo blaže postupanje, na kakovo primirje.

kovnik u Glini. A Jelačić se u svojem proglasu od 27. travnja 1848. ne pozivlje na ovo hrvatsko ukinuće tlake, nego na »zakon stvoren na ukupnom ugarskom saboru sa voljom i privolom sve hrvatske i slavonske gospode velikaša, svećenika i plemića.«

Kad neki članovi odbora stadoše spominjati zasluge Jelačića bana za spas Austrije, odgovori Starčević: »Neka mu onda Austrija u Austriji gradi spomenik. Narod hrvatski ne smije svoju unesrećenu domovinu tim ruglom oskvrnjivati. Ja ću i u saboru biti proti tom predlogu«. O tomu nije bilo više govora u saboru. Ali kasnije ipak podigoše onaj spomenik i bez sabora i bez naroda u vrijeme Šmerlingova centralizma. Nema dvojbe, da su Jelačića bana smatrali velikim krivcem proti narodu hrvatskomu i oni, koji su ga s drugih razloga slavili. Austrija je izrabljivala slabost Hrvata i ime Jelačićevo za demonstracije i prijetnje proti Madžarskoj. A kadgod su Hrvati nasjeli i dali se u doba bivše monarhije u demonstracije pod Jelačićevim spomenikom, uvijek je slijedilo pogoršanje njihova stanja.

I god. 1870. poče se drmati dualizam. Poljaci i Slovenci slijedeći primjer Čeha izidoše iz carevinskog vijeća. Austrija zamisli iz toga stvoriti novi centralizam pod imenom federalizma. A jer Madžari ne htjedoše ni čuti o kakovom federalizmu, zaredaše po Zagrebu organizirane demonstracije proti Mađarima, a u slavu Jelačića bana. Te godine prirediše ovdješnji »Kolaši« sa karlovačkim »Zorašima« 19. svibnja »pred kobilom« Jelačićeva spomenika manifestacije i otpjevaše pjesme: »Ja sam Slavjan« i »Slava Jelačiću«. David Starčević i drugovi, sve mladi i poletni ljudi, zgađeni nad tim činom servilnosti, kad su se manifestanti u večer vraćali sa banketa iz Maksimira i htjeli pred spomenikom ponoviti manifestacije, navale na njih, urlikanjem i fućkanjem iz česa nastade gungula i tučnjava.

David Starčević tom prigodom izdade spis pod naslovom: »Slaviteljem Jelačića bana«, u kojem nabroji sve zlo počinjeno nad Hrvatima za njegova banovanja, njegovu izdaju hrvatske stvari, »od koje se izdaje Hrvatska neće oporaviti za dugi niz godina a valjda ni za stoljeća.« Ovaj spis kroz dva dana doživio je dva izdanja. Treći dan ga Rauchova vlada dade zaplijeniti.

David bijaše onda suplenat u gimnaziji i pisar pri financiji. Povrijeđeni u svojem rodoljublju profesori, većinom madžarolci, uputiše na Rauchovu vladu spis sa prosvjedom proti onim manifestacijama Davida Starčevića i drugova i sa zahtjevom, da se David makne sa gimnazije ili će oni napustiti školu. Na čelu ovih profesora stajaše poznati slavista Vatroslav Jagić. Rauch je maknuo Davida od straha pred Bečom, ali kasnije je masreglovao i Jagića sa ostalim potpisnicima onoga prosvjeda.

Treba istaknuti da je Vatroslav Jagić žalio onaj svoj mladenački korak izveden u naglosti i zaveden od drugova. Pa kad je David god. 1903. umro, napisa Davidovu bratu pokojnomu dru Mili, veoma lijepo i ganutljivo pismo sažaljenja, i spomene ovaj događaj iz godine 1870. uvjerenjem da mu je David oprostio.

Kad je Rauchova vlada masreglovala profesore Jagića i drugove, nastade u Zagrebu pokret proti Rauchovoj vladi, demonstrativni eksodus đaka iz gimnazije, sastavi se odbor koji napisa predstavku na kralja proti vladi i svima, koji krnje ugled Jelačića bana, a toj predstavci priložiše

Davidov spis »Slaviteljem Jelačića bana« i članak, što ga je David napisao proti profesorima denuncijantima. Tu predstavku predadoše kralju u ime Zagreba kanonik Šušković i Gj. Crnadak. Kralj im izjavi, da je njegova čvrsta volja, »da se štuje uspomena Jelačića bana i zapriječi svaka protivna demonstracija«.

IV.

Nije lako danas prosuditi i točno ocijeniti ljude i događaje u Hrvatskoj iz druge polovice XIX. vijeka. Ona bijesna, ona ogorčena borba između pravaša i »narodnjaka«, ona mržnja Ante Starčevića proti nagodbenjacima, proti Mažuraniću, proti Strosmajeru, proti Jugoslavenskoj akademiji i proti svemu, što su radili i uradili ovi ljudi i njihovi sljedbenici na prvi pogled se ne dade složiti s izjavom Starčevićevom u »Pozoru« god. 1860. »Ispovjedismo, da hotice i znalice nitko ne radi o zlu, pače da svaku politiku najsvetija namjera vodi.«

Nu Starčević je opazio, da u Hrvatskoj imade ljudi, koji hotice i znalice rade o zlu naroda, rade za njegovo osiromašivanje i njegovo otupljivanje. Opazio je da imade ljudi tuđe pasmine, protivnika napretka i slobode, ljudi sebičnih, ljudi, koji mrze jednostavnost življenja, jednostavnost govora, koji osim materijalnog, životinjskog užitka za drugo ne mare. Ti ljudi ne mare za slobodu ni za pravo prosvjetljenje. Oni su spremni služiti svakomu za dobru nagradu po onom načelu: »Ko meni gospodar ja njemu sluga.« To su ljudi nečiste krvi. To su otrovnjaci. Najgora kuga čovječanstva. A kad takovi ljudi u jednom narodu dobiju prevagu, onda je propast toga naroda neizbježiva. »Otkad Rimljani prevariše Sabince pa sve do carstva, do osvojenja cijeloga poznatoga svijeta, oni ne zasužnjiše nijedan narod prije nego li ga pokvariše, prije nego li u njemu raskolništvo zametnuše, prije nego li si u njemu prijatelje stekoše.« Narodi propadnu onda, kad u njima nestane morala i poštenja, kad nestane *obiteljske k*reposti, kad nastane razuzdanost, jer to su očiti »biljezi smrti«. A jer su po Starčevićevu mišljenju onda najjače radili sluge Austrije na djelu pokvarenosti u Hrvatskoj preko ljudi sužanjske pasmine, za to ona neugasiva mržnja na one ljude i stranke, koja mržnja je prikazana u »Pismima Magjarolaca«.

Nije se radilo o razlici mnijenja između njih, nego o tomu, hoće li narod očuvati svoju slobodu i svoju individualnost.

»Sužanjsku pasminu« nije Starčević smatrao za ljude, koji su u bludnji, koji se dadu poučiti i uvjeriti o istini i dobru. On je držao, da je »hrvatska pasmina u prevelikoj pogibli, da će se ona teško oporaviti«, da su »kuželji« oruđe sužanjstva i hrđe, koje su svi tuđinci uvijek njegovali. »Nijedan tuđinac ne bi mogao ovaj narod satrti, kako ga satriješe kuželji. Isto je učiti njih i vola. Oni će sve priznati, kakogod hoćete, sve dopustit, i svakako govoriti, a ipak će i dalje na svoju radit. Kada kuželj izusti riječ narod, ili domovina, ili sloboda, ili budi koju drugu dobru riječ, ili je narodu već naškodio, ili upravo gleda naškoditi.«

Sa takovim mišljenjem o protivnicima nije bilo moguće ni promisliti na kakovo blaže postupanje, na kakovo primirje.

Kako je Stari mislio, onako su mislili svi njegovi sljedbenici. Tih je doduše bilo malo, i to samo iz intelektualnih krugova jer prosti narod ovakove stvari nije onda mogao razumjeti. Najviše ih je bilo iz studentskih redova, jer je mladež uvijek poletna i zanosi se za dobrim i istinitim. Te misli svoga strica, David je prigrlio najvećim zanosom. On je postao najgorljiviji Apostol i propovjednik njihov, on si bješe preuzeo zadaću, da ih proširi u narod. Osloboditi Hrvatsku od kuželja, učiniti je prosvjetljenom i slobodnom bijaše pothvat dostojan mitičkih polubogova.

David Starčević se smatraše doraslim velikoj zadaći.

V.

Poslije Rakovice zamuknu riječ Staroga, koji se bješe sklonuo kod sinovca Davida u Jaski gledajući i u svojoj duši žaleći, kako »kuželji« haraju po Hrvatskoj. Vlada »bana pučanina«, Ivana Mažuranića, svojim popuštanjem Mađarima progoneći svaku slobodu utrla je put Khuenovoj vladavini. Nu pod sam konac one ubitačne Mažuranićeve vladavine, probudi se stranka prava na nov život. Barčić i drugovi na Primorju uvidiše ponor, u koji je neminovno vodila »narodna stranka« hrvatski narod, pa se prenuše iz mrtvila i započe novim elanom rad prekinut Kvaternikovim poduzećem u Rakovici.

David tek sada pokaza svu snagu svoga neukrotivog duha. On prati i u odsutnosti zastupa strica Antu, mjesto njega drži govore. On stade letiti od sela do sela sa zastavom u ruci budeći narodnu svijest i propovijedajući slobodu. A uspjesi nisu uzmanjkali. Već u prvim izborima god. 1878. pojaviše se Starčevićevi sljedbenici u saboru. Ante Starčević bi izabran u Gjurmancu i u Kraljevici. Uz to pade Mažuranić, za kojega Stari reče, »da je vješala zaslužio kolikogod puta je politički zinuo«.

Za vladavine njegova nasljednika Ladislava Pejačevića pokret se pravaški razmaha silnom brzinom. God. 1881. bjehu ponovni izbori i tada bi David prvi puta izabran za zastupnika. Uspjeh ovih izbora ohrabri primorske otadžbenike, koji zamoliše Staroga da se preseli na Rijeku i da odanle vodi politiku i glasilo stranke, »Slobodu«.

Poslije pada Pejačevićeva uslijed smutnje radi grbova i kratkog Rambergova komisarijata, nastupi grof Khuen sa najvećom oštrinom. U izborima, koje je ovaj proveo god. 1884. David je izabran u tri izborna kotara i mogao je biti izabran u deset, da ih je samo stigao obići. Stranka je stigla vrhunac moći. Imala je trideset zastupnika u saboru sve bolji od boljega. Na čelu im David odlučan na sve.

»Ja sam prah i olovo«, viče u saboru kuželjima i sinovima kuželja. »Otvoreno vam kažem, da će biti zlo, ako nas u još veću zdvojnost natjerate. Već ste čuli od seljaka, da je bolje umrijeti nego umirati.«

David Starčević je bio silan u svojim nastupima. Bezobziran u napadajima. Zavodljiv svojim poredbama. Imao je sve vrline najvećih pučkih tribuna od Tiberija i Kaja Graka do Nikole Rienzi. U drugim prilikama bio bi nadmašio Oliviera Cromvella i Benita Mussolinia, Kemal pašu i Adolfa Hitlera. Vlada pomoću saborske većine sve je poduzela, da ga svlada, da ga ukroti. Ime Starčević bijaše ocrnjeno i na dvoru, pa David viče u saboru:

»Ja znam, a čitao sam i u službenih novinah, da vi, koji ste se tako došuljali i do prejasnoga prestolja, mene, sina krajiškoga, koji istinu govorim i pravo branim, tamo denuncirate, i ja to prezirno proglašujem podlom denuncijacijom.«

Kad se je iza bune 1883. radi grbova sastao sabor, u sjednici od 19. prosinca David je i isključen na 8 sjednica. A kad se povratio u sabor 15. siječnja dojduće godine bi ponovno isključen. U kolovozu te iste godine radi upotrebe riječi »soba« po talijanskom »camera« bi predložen na ponovno isključenje od 6 sjednica. Sutradan se je imalo glasovati. Prije glasovanja David uze riječ da se brani i održa govor od sata i pol. A bio bi još govorio, da mu predsjednik nije prekinuo riječ i pozvao dva stražara sa redarstvenim činovnikom, neka Davida odstrane. David nije htio izići. Tada uniđe u dvoranu oružnički kapetan sa 12 žandara i fizički prenesoše Davida iz dvorane, uz najveću gungulu u sabornici i na galerijama.

Nu to nije slomilo Davida Starčevića. To ga je učinilo narodnim herojem. Odnosi između stranke prava i saborske većine bijahu sve oštriji, a posebno između Davida i bana Khuena. Ta zaoštrenost je dosegla vrhunac u sjednici sabora od 5. listopada 1885. Grof Khuen bješe dao jedne noći prenijeti iz Zagrebu u Peštu jedan veliki dio zemaljskog arhiva. To je uzrujalo javnost mnogo jače nego li postavljanje dvojezičnih grbova. Opozicija postavi zahtjev, da se sabor sastane. Tri najjača i najodrešitija prijatelja i druga: David Starčević, Josip Geržanić i Grga Tuškan bjehu se zavjerili, da će Khuena izbaciti nogom iz sabornice. Na početku sjednice Tuškan postavi predlog potpisan od cijele opozicije, da se ban radi onoga čina otimačine stavi pod optužbu. Kad je grof Khuen stao braniti svoj čin i izjavio sumnju u poštenje hrvatskog posjeda, nastade u sabornici ogromna buka i gungula, skočiše iz svojih sjedala pravaški zastupnici i u času kad se je Khuen htio udaljiti i povući u predsjedničku sobu, Tuškan se isprsi i uhvati ga za prsa, Gržanić zgrabi za rame a David ga udari nogom te se ban zatetura i umače u sobu. Na to Kumičić prema galeriji povika: Narode, tat je izbačen!

VI.

Skrajnje sredstvo borbe izvedeno na spomenutoj saborskoj sjednici, nije postiglo onaj uspjeh, za kojim su išli. David je mislio, da će se na taj način riješiti čovjeka bez skrupula, koji nije birao sredstva, da upokori Hrvate. On je vjerovao, da čovjek, izbačen iz sabornice udarcem noge, ne će se više u nju povratiti, jer se morao smatrati diskvalificiranim u ono doba, kad se je mnogo držalo do viteških načela u društvenom saobraćaju. Mislio je, da Franjo Josip ne će trpjeti na banskoj stolici čovjeka nogom izgurana iz sabornice. Bio je uvjeren da mađarska Gentry ne će htjeti više ni općiti s grofom Khuenom, pa radi svega toga, da će se hrvatska stvar maknuti s mrtve točke i da će svaki dojdući ban dobro paziti, prije nego što poduzme proti pravima kraljevine.

Da tako misli, David je imao povoda i razloga u činjenici, da je dalmatinski sabor osam godina prije prisilio bečku vladu da makne sa mjesta predsjednika sabora i zemaljskog odbora Stevana Ljubišu. A što je dalmatinski sabor prema hrvatskomu? A i poslije Davidova čina, god.

1905. dalmatinski sabor prisili bečku vladu da opozove namjesnika Handla, jer ovaj u jednom privatnom razgovoru bješe uvrijedio Dalmaciju.

Primjer sa dalmatinskim saborom je bio hrom, jer je u Zadru većina sabora ustala protiv predsjedniku, a u Zagrebu je to bila manjina.

David Starčević, stranka prava i cjelokupna hrvatska javnost je krivo računala. Nije se dogodilo ono, na što su oni računali.

Grof Khuen se je vratio u sabornicu kao da nije ništa bilo, ali se nije vratio više za dugi niz godina David Starčević.

Predsjednik sabora Mirko Hrvat zatvori vrata sabornice najodvažnijim pravašima za veliki niz sjednica Davidu Starčeviću, Gržaniću, Valušniku, Pavloviću, Kumičiću. Obadu, svima za 60 sjednica, a Kamenaru za 40. Osim toga ih odmah predade sudu na progon radi javnoga nasilja. Trebalo je da se isključe iz sabornice najborbeniji članovi opozicije, da većina uzmogne nesmetano provesti Khuenove osnove.

Sad je trebalo pokazati svijetu, da grof Khuen nije bio udaren nogom. Toj svrsi je bila određena sudbena rasprava.

David Starčević i Josip Gržanić i Eugen Kumičić bjehu lišeni imuniteta; a prva dvojica bjehu odmah bačeni u istražni zatvor (9. studenog 1885.). Brzo bi dovršena istraga o događajima u saborskoj sjednici od 5. listopada te godine, te 15. prosinca poče javna rasprava samo proti Davidu i Gržaniću, jer državni odvjetnik bješe odustao od progona proti Kumičiću. Rasprava je vođena tako, da se s jedne strane pokaže, kako Khuen nije bio udaren nogom, a s druge, da su optuženi izveli pokušaj javnoga nasilja. Ustrašeni mnogi svjedoci su uzmakli izjavom da nisu mogli u onoj gunguli ništa vidjeti, dok su neki ipak istinu kazali. Dr. Grga Tuškan pod prisegom iskaza, kako je vidio Gržanića, da je zgrabio Khuena za rame, dočim su Rubido i Kršnjavi izjavili da se grof Khuen, netaknut, izvukao iz gungule uzmičući na zig-zig. Ovoj se je dvojici vjerovalo a Grga Tuškan odmah bi stavljen pod optužbu za krivu prisegu, premda je svak znao, da je protivno istina. David Starčević i Josip Gržanić bjehu osuđeni na tri mjeseca zatvora, sa gubitkom doktorata i građanskih prava, jer da su »pokušali silom i prijetnjama glavu zemlje zapriječiti u vršenju svoga zvanja«.

Banski stol je primijenio kvalifikaciju, a povisio kaznu na pet mjeseci, ne radi zločina, nego radi prekršaja. Time je ostao Davidu doktorat i netaknuto građansko pravo.

Dr. Grga Tuškan odmah za tim bi osuđen radi krive prisege na dvije godine tamnice i na gubitak doktorata i svih građanskih prava.

Tako se je za neko vrijeme Khuen riješio Davida i njegovih najvatrenijih drugova. Ali time nije bila izvršena njegova osveta. Trebalo je Davida dotući do kraja. On je bio uvijek opasan za režim dok uživa veliki ugled u narodu. Trebalo mu je ubiti ugled, oteti mu poštenje. Tako je glasio mig iz Pešte. Trebalo je naći kakovo djelo iz njegove odvjetničke prakse pa ga tu zatući. Težak je to bio posao. David nije bio pohlepan za novcem. On nije mnogo trošio za sebe, a bio je sam sa ženom. Živio je skromno, gotovo kao i njegov stric. Nu kad se hoće, sve se može.

VII.

Dok je David čamio u zatvoru vlada dade istraživati po narodu imade li ko kakovu tužbu proti Davidu Starčeviću. Mitili, nagovarali desno i lijevo, da bi se netko našao, da ga tuži za prevaru. Ispitivanjem su žandari doznali, da je dr. David Starčević kupio neku ostavštinu Time Kokotovića. Da je on bio kurator te ostavštine, a da baštinicima iste nije dao ni pare.

Na ovom seoskom brbljanju vada nareldi sudu, da zapodjene proti Davidu kazneni postupak ureda radi. I zatraži od sabora, da ga izruči sudu na progon radi zločina prevare.

Ta zamolnica suda bi dostavljena imunitetnom odboru, koji većinom glasova zaključi, da se David Starčević predade sudu na progon. Pred nama je stenografski zapisnik saborske sjednice od 14. ožujka 1887. kad se je stvar Davidova pretresla. Pred nama su govori Dragutina pl. Pisačića, dra Šime Mazzure, Gjure Kamenara, dra Franka, dra Hinkovića, dra Josipa Ivandije, Erazma Barčića, izvjestitelja dra Bogdana Medakovića, i napokon govor predsjednika pravosudnog odjela Vjekoslava Kleina.

Da se vidi, kako je u ovoj stvari radila samo osveta Khuenova za dobiveni nogomet, dosta je spomenuti kako izvjestitelj dr. Medaković, Srbin, pročitavši izvješće, odriče se riječi i svake motivacije predloga. Vidio je naime, da bi bilo nepošteno zagovarati pred saborom i pred javnošću jednu očitu nepravednu stvar. On je bio još mlad, imao pred sobom budućnost, pa se nije htio okaljati jednim sramotnim činom. Da je imao više duševne jakosti, bio bi se odrekao funkcije izvjestitelja. On je smatrao da toga ne treba činiti.

Erazmo Barčić je iznio u svom govoru, kako je u imunitetnom odboru dr. Medaković predložio, da se počeka sa rješenjem, da se zatraže od suda spisi, da se vidi imade li tu kakove krivice. Jer ni imunitetni odbor nije imao pred sobom ništa nego predlog suca istražitelja, da se izruči. Barčić u odboru bješe otklonio svako izručenje, jer suci nisu slobodni. Khuen, naime, bješe suspendirao zakon o neovisnosti sudaca. Na to se našao prinukanim i sam dr. Medaković, da uzme riječ i da potvrdi riječi Barčićeve. On naglasi, da su u v i j e k od strane suca istražitelja bili predlagani spisi, na temelju kojih se je tražilo izručenje narodnika. A jer se njegov predlog nije prihvatio, on otklanja odgovornost za izvješće i za govore odjelnog predstojnika Kleina.

Svi su govornici naglasivali, da bi rado glasovali za izručenje, kad bi mogli imati vjere u suce. Barčić osobito naglasuje, kako se je uvjerio o p o t p u n o j n e v i n o s t i D a v i d a S t a r č e v i ć a. Vlada hoće da ga makne sa pozornice javnoga života prije izbora, za to joj se i žuri. Izbori su se imali provesti te iste godine. Ističe, kako su sudovi već dobili od svojih starijih nalog, kako se moraju ponašati u ovoj stvari. »Ma bio gosp. dr. David Starčević ma kako nevin, njegova je osuda već izrečena i on će biti osuđen, najpravedniji čovjek na svijetu.«

Svi ostali govornici naglasuju absurdnost tužbe za prevaru, kad nema nikoga, koji se javlja, da je bio prevaren ili oštećen.

Samo dr. Hinković, koji je prije igrao u stranci prava ulogu najradikalnijeg i najrevolucionarnijeg člana, iz razloga, koje ne ćemo ovdje spomenuti, pređe u vladine redove, te ustade, da sofistikom dokazuje, kako je dobro, da David bude izručen sudu, jer ako ga sud pravedno i osudi, javnost će vidjeti, da je pravedan.

Kad je Barčić u zaključnim riječima svoga govora okrenuv se vladinim redovima rekao: »Naša stranka i naša načela imadu takov koren u narodu, da je niti navale naših protivnika, niti izdajstvo najnovijih Juda ne će moći oslabiti«, Hinković se izgubi iz sabornice da se više u nju ne povrati.

David Starčević je čamio u istražnom zatvoru za cijelo trajanje istrage. Osim njega bi zatvoren kao njegov sukrivac i brat mu dr. Ivan Starčević, koji mu je vodio kancelariju.

Rasprava je započela, uz najveći interes i napetost općinstva, dne 30. kolovoza i trajala 14 dana. Predsjedao je Cuculić. Votanti bjehu vijećnik Čegetek i još jedan, kojemu sada ne znam za ime. Kad se je sud povukao na vijećanje, vijećnik Čegetek pročita svoj votum opširno i duboko obrazložen za odriješenje, a drugi votant predloži osudu. Ovomu se pridruži predsjedatelj Cuculić i osuda pane: 6 godina robije i gubitak doktorata i svih građanskih prava za oba optužena. Banski stol potvrdi osudu, ali snizi kaznu na dvije godine robije.

Odmah za tim prevezoše osuđenika u Lepoglavu, da sa zločincima ispašta Khuenovu osvetu. Ovaj je bio uvjeren, da je slomio kičmu Davidu Starčeviću. Bio je uvjeren, da se više ne će živ pojaviti u javnom životu. Mislio je da će tamnica, sa svim njezinim grozotama, skrhati brzo život najljućega protivnika njegova režima u Hrvatskoj.

Cijela Hrvatska je stajala zapanjena pred ovim činom.

Ovaj očiti justitz-mord je odjeknuo po cijeloj Europi, i ako nije uzbunio savjest novinstva onako, kako desetak godina kasnije poznati Dreyfusov proces u Francuskoj. Onda se digla kuka i motika na obranu kapetana francuske vojske osuđena sa špijunaže, kako se digla i nedavno na obranu protjeranih Židova iz Njemačke.

Mladočeški zastupnik na carevinskom vijeću, dr. Engl, kasniji ministar financija, u ime Čeha i Hrvata članova parlamenta u Beču, posjeti ministra predsjednika grofa Taaffea, da zatraži od njega intervenciju. Grof Taaffe učini službene korake, a poslije toga izjavi dru Englu, da je justitz-mord na Davidu Starčeviću bio potreban za očuvanje interesa monarhije, koju je političko djelovanje Davida Starčevića i njegovih drugova ugrožavalo.

VIII.

Ovom groznom osvetom nije se smirio duh duboko uvrijeđenog grofa Khuena.

Nastadoše progoni po cijeloj Hrvatskoj i protegoše se i na Dalmaciju, proti svima, koji su bili osumnjičeni s pravaštva. Gubici službe, procesi, globe nisu dugo vremena prestali. Pokojni Don Ivo P r o d a n je najjače osjetio jaku ruku vlastodržaca. U Hrvatskoj, u redovima stranke, su nastala izdajstva, dezertacije. Neke je sama stranka isključila, kao Ivana Obada. Neki su se povukli u zatišje.

David se ne bješe ograničio, da živom riječju propagira ideje stranke prava. On je znao, da njegova riječ ne može svugdje doprijeti, pa se je pobrinuo da osigura redovito izlaženje lista »Sloboda«, što ga bješe dao prenijeti sa Sušaka u Zagreb (1884.). Za to osnova »Tiskaru dra Davida Starčevića«. Oko lista se bjehu okupili uz Staroga, kao uvodničara, Kumičić, Harambašić, Kokotović, Kerdić, Martin Lovrenčević.

Poslije Davidove osude list izgubi mjesečnu subvenciju Davidovu, tiskara propadne, pa je list ovisio o nekolicini požrtvovnih pojedinaca. Ali svakodnevne zapljene, osude, globe, zatvori urednika stavili su u opasnost i sam opstanak lista.

Pokojni Kumičić znao je pripovijedati prave grozote bijede i nevolje, što ih pretrpiše ondašnji urednici i saradnici »Slobode« kasnije »Hrvatske». Najviše je patio prvi saradnik Ante Starčević, koji često nije imao ni objeda ni večere, starac u 66. godini!

David prokuburi i one dvije godine teške tamnice. Nisu se ispunile nade grofa Khuena. Tamnica nije ubila Davida. Izišao je iz tamnice fizički jako oslabljen, ali duševno još spreman na borbu. Jer mu bjehu oteli doktorat i građanska prava, on nije imao više advokature, a nije mogao ni kandidirati. Uz to su se dosta promijenile prilike u stranci. Khuen bješe osnovao plan, kako će stranku rastrovati, pa je bacio oko na Frana Folnegovića, koji se upisao u peštanske slobodne zidare. Ovaj je posijao mržnju i nepovjerenje između pojedinih članova i ubacio nekoliko kleveta u narod proti ovomu ili onomu uglednijemu članu. To je dovelo kasnije stranku do rasula. To sijanje nije poštedilo ni odnose između Staroga i njegovih sinovaca Davida i Mile.

Tako je znao vješto ukloniti Davida Starčevića od proslave prigodom otkrića Kačićeva spomenika u Makarskoj 1890. A cijela je Dalmacija željela da vidi i da triumfatorski dočeka velikog mučenika. On nije došao, ali kroz cijelo vrijeme onih slavlja odjekivalo je ime Davida Starčevića uz ime njegova strica Ante i Grge Tuškana.

I u Zagrebu je doživo sjajan doček prigodom izlaska iz Lepoglave. Veliki broj kočija ga otprati do Jaske, gdje ga je čekala izmučena sirotica njegova supruga Ivka rođena Damjanović, koja još i danas živi u Zagrebu.

U Jaski je imao David kućicu i mali vinograd, od kojega je oskudno živio. Njegova je kuća postala cilj narodnoga hodočašća. On je bio smatran mučenikom svete stvari, patnikom i svecem. Ostavio je jedan album, u koji su se kroz dugi niz godina upisivali hodočasnici.

Ostadoše mu vjerni i njegovi izbornici. Čim mu bjehu po zakonu povraćena građanska prava, 1897. bi izabran u delničkom kotaru za narodnoga zastupnika. Uniđe u sabornicu, ali ne više onakovom pratnjom, kakovom ga pratijahu mladi ljudi deset-petnaest godina prije.

U njemu se ne bješe ugasio stari žar, ali okolina ne bijaše više ona ista. Mladež bješe postala »napredna« i »realna«, koja nije shvaćala »romanticizam« pravaštva i pravašku ideologiju.

Konstatacija ove činjenice za njega je jači udarac nego li osuda od 13. rujna 1887.

Kerubin Šegvić

DOLAZAK NOVE GENERACIJE

Naše doba obiluje predstavnicima viših, duhovnih ljudskih manifestacija. Pored obožavanja fizičke kulture i nekoga idolopoklonstva prema nosiocima poznatih, obljubljenih imena u nogometu i drugim športskim disciplinama, imademo još dosta književnika, slikara, kipara i drugih umjetnika, koji daju ton društvenom životu, odnosno morali bi ga davati. I ne samo da imademo mnogo poznatih kulturnih radnika sa utvrđenom reputacijom, koji uživaju povjerenje i koji su zauzeli izvjesne položaje u javnom životu, već imademo i mnogo podmlatka, mnogo mladih, koji bi htjeli da budu nasljednici onih velikih i poznatih i imaju ambicije i energije, da prodiru naprijed. A o njima se baš radi, njihov rad treba da upoznamo i procijenimo, njihovo nastojanje i ljubav za stvar treba da razumijemo, njihove slabosti i nedostatke treba da ispravimo, što je zlo uklonimo, a što je dobro pomažemo i bodrimo. Međutim događa se obično protivno od onoga, što bismo morali željeti u interesu poboljšanja prilika i stvaranja bolje budućnosti, a to je, da se mladi prepuštaju većinom sami sebi, da ostaju bez kontrole iskusnijih i bez orijentacije, ostavljeni da se probijaju kako znaju, da uče gdje hoće da poduzimaju što ih volja. Nikoga ne mori briga, što će s njima biti, hoće li uspjeti ili propasti, hoće li ispuniti nade koje su možda u početku opravdavali ili će malo pomalo zahiriti i iščeznuti. Naprotiv, kao da je prevladalo mišljenje kod nas, da je to dobro i da tako mora biti, kako bi se riješili suviška, koji se ne će nikada uzeti u obzir. Eliminiranje onih diletanata, koje će prve ozbiljnije zapreke i onako razoružati, a na način, da ih se pušta vlastitoj inicijativi i snazi, je bez sumnje vrst odlične kušnje da se pokaže, koliko tko raspolaže sposobnostima da se razvije unatoč sviju neprilika. Ipak je taj postupak loš, jer je zaveden kao pravilo i jer donosi kao posljedicu da propadaju talenti, koji bi danas sutra mogli da stvore mnogo lijepa i od pozitivne koristi.

Ravnodušnost i okupljenost problemima, koji su svi toliko važni da ne ostaje vremena za novu generaciju, koja u današnje teško doba diže glas za svojom afirmacijom. To omalovažavanje prvih još neizgrađenih manifestacija čovječjega duha i odbijanje njegove suradnje bez predomišljanja, bez osjećaja, polazeći s komotna stanovišta da su mladi suvišni, jer imade drugih, koji su prije došli i već imaju priznanje i uspjeh — to iz osnova krivo uvjerenje starijih moralo bi se već jednom izgubiti.

U svako doba mladosti je trebalo oduška u osjećajima, novih puteva, novih izražaja i načina da se ispolji snaga i dokaže potreba njihova učestvovanja na svim područjima, a posebice na područjima umjetnosti. U svako doba bilo je borbe, korisna takmičenja, uspješna nadmetanja sa starim, a za pobjedu novoga, no danas se čini da se borba pogoršala. A pogoršala se ne radi borbe između stare i mlade generacije, borbe, koje je uvijek bilo i bez koje se život ne da zamisliti, već jedino zato, što se ne odmjeruju dvije snage i ne izlazi na megdan s utvrđenim sredstvom za borbu kao moralno jednako pripravljeni. Mladi vode borbu proti onom, što je stotinu puta gore od

otvorena kreševa, na kojem bi se pokazalo, što tko može i hoće dati. Vodi se nejednaka i tužna borba zanosa, impulsa, volje i talenta proti nehaju, pasivnosti i potpunoj apatiji za ono, što se budi, osovljuje na noge i hoće naprijed. Bori se aktivna, rada i života željna mladost proti nepriznavanju sa strane starijih, da je njihova egzistencija u umjetničkom svijetu potrebna — ismjehivaju se plemeniti napori, gasi se žar poštenih pregnuća i odbacuje sitni rad, u kojem klijaju velike nade i nad svim goruća težnja za prijateljskim savjetom i pomoću. Ta koga zanima, što bi jedan sanjar htio da se znade i na što trud i utrošeno vrijeme, kad takovih ljudi imade i previše oko nas, pred nama i iza nas. Ovaj naš život istražen po naučenjacima i opjevan po pjesnicima svih vremena — ovaj život tako jednostavan i opet tako složen, ne mari za slabe ličnosti, što još ne nađoše svoj izražaj. Njemu su diletanti na smetnju, slabići nepotrebni.

Ali prvi su koraci uvijek nesigurni, prvi počeci rada odraz su zanosa i ljubavi za stvar. Malo je pri tom vještine, tehnike, a ništa iskustva. Podignuti se već u prvim zamasima umjetničkoga nagona do izgrađene ličnosti dosada je malo kome pošlo za rukom. A ubiti volju što razumno poticana vremenom može da stvara čuda, zatrti polet, koji ne mari za nikakove poteškoće, odbiti ideal, koji se hoće da vine nad sve jade, kako bi se oslobodio veze uz materijalnouživanje i vjerovanje, da je u tom materijalizmu jedini cilj za nj i za svakoga drugoga, to je nesavjesno manipuliranje s najvećom dragocjenošću, koja nam se daje: s ljudskom dušom.

Oni, o kojima ovisi da mlade pomognu, neka ih zato ne odbijaju, kad im prilaze s molbom da se promijeni uvjerenje, koje je dosada vladalo, naime da su prilike takove i da se ne može drukčije postupati. Ne će se mladost pomoći nehajem i ravnodušnošću, koja ne će da zna za brigu o drugima. Da se svatko mora sam gurati kako znade, prodirati kako može, uspjevati koliko mu prilike dopuštaju i propasti, ako se po nesreći uroti sve proti njemu — staro je pravilo i zato treba već jednom odstupiti od njega.

Suza još nije zasjala ni u čijem oku, što je smrvljen nečiji mladenački zanos. Prekor se nije još javio ni na čijim usnama, što se za vremena nije nekome koristilo, a mogla se to učiniti uz malo truda i dobre volje i bez ustupanja ma i dijela od svoje lične koristi. Nije svakome dano da odolijeva teškoćama i da prkosi iskušenjima, a takove mlade ljude treba poduprijeti. Viši etički stupanj života pripadat će onima, koji imaju smisla i volje za aktivno promicanje lijepoga.

Na krivom smo putu uvijek dok nas vodi zaslijepljenost i egoizam. Dok ne upoznamo, da je dužnost svakoga čovjeka da drugoga, a naročito slabijega ne napušta, dok ne budemo uvjereni, kako o našem razumijevanju ovisi mnogpput sreća i budućnost bližnjega i kako nam nikada ne će škoditi, podupiremo li u čovjeku idealizam i želju za njegovim učestvovanjem na bilo kojem području umjetnosti, ako je zato zvan i ako će tim radom unijeti jedno zrnce ljepote u naš život dok to uvjerenje u svijest i ne postane polugom u našem djelovanju bit ćemo na krivom putu.

Zdenka Jušić-Seunik

KARL MARX O - HRVATIMA ...

Kada neki socijalista ili komunista čuje čarobnu i veliku riječ »Karl Marx«, pada u ekstazu. Srce mu življe kuca, a misao mu se diže visoko, visoko... Jer Marx je nepogrešiv, Marx je idol, mnogo veća svetinja nego li jednom Indijcu hram božice Kali u Benaresu. Marx je bio prvi, koji je »objavio zakon razvoja ljudske historije« (Engels[1]) i za koga bi se slično moglo reći kao što veli Krleža za Lenina »genijalni borac i konstrukter Marx, mirne savjesti može da kaže za sebe, da je on poslije Arhimeda prvi, koji se je usudio da podigne kuglu zemaljsku«.[2]) Marx je pokrenuo svijet iz mrtvila i on danas »stoji kao svjetionik, koji pokazuje put ispaćenom čovječanstvu«. On je »jedan od najvećih mislilaca« (Engels[3]), a sve ono, što je Marx rekao, to je sveto i nepovredivo, svetije i veće nego Sveto Pismo, Koran ili Talmud. Njegovo ime označuje program, ideologiju, klasnu borbu... Marx, Marx, Marx — on kaže to, on kaže ovo, Marx amo, Marx tamo, svukuda i svagdje samo Marx, taj nepogrješivi putokaz sviju marxista.

I taj veliki, »sveti« čovjek ideolog je grupe ljudi, poznatih pod imenom marxista (komunista i socijalista). Oni se zanose njegovim idejama i drže se svega onoga što je rekao on, »najveći mislilac«. A eto, što on kaže o našem hrvatskom narodu (kojega naziva i »austrijski Jugosloveni«) i o njegovoj povijesti:[4])

[1]) »Socijalna misao« br. 10./VI. »Engelsov govor nad grobom Marxa«.

[2]) »Književna republika« br. 2. II., Miroslav Krleža: »Lenjin« Doduše ova rečenica zvuči malo bombastično, jer Arhimed uopće nije podizao kuglu zemaljsku. Krleža je valjda mislio reći Atlas. Osim toga gornji je citat uzet iz nekrologa Leninu. Dakle Lenin je mrtav i, kako veli Krleža, »može da kaže«. Koliko je općenito poznato, mrtav čovjek uopće ne može govoriti, pa ne može nešto ni da »kaže za sebe«.

[3]) »Socijalna misao« br. 10./VI. »Engelsov govor nad grobom Marxa«.

[4]) Na iznošenje ovih citata iz Marxovih djela ponukao nas je članak g. M. Durmana »Petar Grgec i — Karlo Marx« u br. 12./VI. lista »Književnik«, koji se također naziva i »hrvatski« književni mjesečnik. U tome članku polemizira »Književnik« s g. P. Grgcem i tvrdi, »da se doduše Marx negativno izražavao o Hrvatima« (što će nam više!), ali samo zato, jer su Hrvati na čelu s banom Jelačićem (Marx kaže »vođom jugoslavenske reakcije«) »spašavali i tada spasili Austro-Ugarsku monarhiju, zakletog neprijatelja svih naprednih socijalnih pokreta«. No nije se samo Marx nepovoljno izražavao o Hrvatima. I Victor Hugo, »koji nije bio marxista«, isto se tako — tvrdi »Književnik« — negativno odnosio prema Hrvatima.

No i to je argumenat. Koga se uopće u toj polemici tiče Victor Hugo? Govor je bio o Marxu, a ne o Hugo-u? S istim argumentom mogli bi se braniti i kanibali u Aziji tvrdeći: »Nijesmo samo mi ljudožderi, već i u Africi ima ljudoždera!« Tako izvrće čitavu stvar i »Književnik«: »Nije samo Marx nepovoljno pisao o Hrvatima, nego i Victor Hugo«. Kao da je s time umanjena krivica azijskih ljudoždera i — Karla Marxa, jer i drugi su ljudožderi i jer drugi pišu nepovoljno o Hrvatima.

Hrvati su se u Marxovo vrijeme nalazili pod vlašću više manje autokratskih i apsolutističkih režima. U borbama s Madžarima g. 1848. nijesu se borili za austrijsku prevlast, nego za svoju nacionalnu slobodu, protiv madžarskih napasnika. Što je stvar drukčije ispala, nego li su oni očekivali, na njima ne može ležati nikakova krivica. I zato revolucionarac Karl Marx ima

»Tako su u Austriji panslavistički Jugosloveni (pod tim terminom misli Marx Hrvate), koji nisu ništa drugo, nego otpaci od naroda[5]) i jedna, vrlo zapletena historijska razvoja. Da taj u visokom stepenu zapleteni otpadak naroda vidi svoj spas samo u prevratu čitavoga evropskoga pokreta, koji za njih ne ide od zapada k istoku, nego bi trebao ići od istoka k zapadu, da je za njih oružje oslobođenja, veza k jedinstvu — ruska knuta —, to je naprirodnije na svijetu.«[6])

»Jednako je i s takozvanim Jugoslovenima. Gdje je povijest ilirskih Slovenaca, Dalmatinaca, Hrvata i Šokaca. Počev od XI. vijeka izgubili su i posljednju sjenu političke nezavisnosti, djelomično pod njemačkim, mletačkim ili madžarskim gospodstvom. Iz tih poderanih dronjaka hoće da sagrade snažnu, nezavisnu i za život sposobnu naciju.«[7])

»Jasno je ukratko, da su zločini Nijemaca i Madžara prema tim takozvanim Slavenima najbolja priznanja, najvrednija djela, kojima se naš (t. j. njemački narod) i mađarski narod može da podiči u historiji.«[8])

»Što se napose tiče Madžara, tu valja napomenuti, da su oni naročito iza revolucije, prepopustljivo i premekano postupali prema nadutim Hrvatima. Poznato je, da im je Košut davao sve moguće, samo im nije dozvolio, da njihovi poslanici govore hrvatski u parlamentu. Popustljivost prema narodu po prirodi svojoj kontrarevolucionarnom jeste jedino, što se može upisati u grijeh Madžarima.«[9])

»Na sentimentalne fraze o bratstvu, koje nam se tu daju u ime kontrarevolucionarnih nacija Evrope (ovamo Marx ubraja i Hrvate) odgovaramo: da je mržnja na Ruse bila i ostala još kod Nijemaca prva revolucionarna strast, da je nakon revolucije još pridošla mržnja na Čehe i Hrvate i da mi u zajednici s Madžarima i Poljacima, samo putem najodlučnijega terora protiv tih naroda možemo osigurati revoluciju. Mi sada znademo, gdje su koncentrirani protivnici revolucije: u Rusiji i u austrijskim slavenskim provincijama (t. j. Hrvatskoj) i nikakve nas fraze ne će suzdržati od toga, da sa svojim neprijateljima postupamo kao s neprijateljima.«[10])

Što bi bilo divno, kada bi Hrvati, Panduri i Kozaci bili

---

krivo, ako Hrvate smatra kontrarevolucionarnim narodom. Sve uvrijede, koje u svojim spisima Marx dobacuje Hrvatima ne mogu marxisti oko »Književnika«, a i svi drugi, ničim ispričati. Oni doduše mogu braniti Marxa koliko god hoće (to dokazuje samo njihovo identificiranje s njim). ali ga obraniti ne mogu. Uvrijede ostaju uvrijede!

[5]) Spacije u Marxovom tekstu potcrtali smo mi.

[6]) Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx. Friedrich Engels und Ferdinand Lassale. Dritter Band. Str. 243.

[7]) Isto, str. 252.

[8]) Isto, str. 256.

[9]) Isto, str. 256.

[10]) Isto, str. 264.

prvoborci evropske Demokracije, kada bi poslanik republike Sibirije u Parizu predao svoje akreditive!«[11])

»Budući svjetski ratovi izbrisat će s lica zemlje ne samo reakcionarne klase i dinastije, nego će uništiti i čitave reakcionarne narode. I to je jedan dio napretku.«[12])

Dakle sve u svemu, Hrvati su »panduri«, reakcionaran i kontrarevolucionaran narod, bolje »otpaci od naroda«, a njihova povijest samo skup »poderanih dronjaka« i zato protiv takova »kontrarevolucionarna« naroda treba postupati s »najodlučnijim terorom«(!). Zločini Nijemaca i Madžara prema hrvatskom narodu su »najvrijednija djela, kojima se njemački i madžarski narod može da podiči u historiji.« Madžari su »premekano postupali prema nadutim Hrvatima« i »popustljivost je jedino, što se može upisati u grijeh Madžara«. Zato treba s Hrvatima koji su neprijatelji revolucije postupati »s neprijateljem kao s neprijateljem«, a sigurno je, da će budući svjetski rat uništiti i izbrisati sa lica zemlje sve reakcionarne narode (dakle prema Marxovom skromnom mišljenju i Hrvate).

Na najveću žalost Karla Marxa to se njegovo proročanstvo nije ispunilo i usprkos svih tegoba u ovim nesnosnim relacijama, izgleda da ne će biti udovoljeno Marxovim željama i željicama. Divni prorok Marx je ovaj puta malo pogriješio i zato će ga se po svoj prilici marxisti svečano odricati (ta moraju, takove su prilike, a konjunkture se nalaze na sasvim drugoj strani). Ali marxisti, usprkos svih svojih taktičkih uzmaka i napada, usprkos pokušaja koaliranja na ovoj ili na onoj strani, ostaju konačno ipak samo marxisti, t. j. vjerni i duboko odani poklonici jedne ideologije, koju je inaugurirao Karl Marx. Ukoliko odustaju od te ideologije dolaze ekstremni marxisti u napast da ih nazivaju »klasnim neprijateljima«, »socijal-patriotima« itd. i pozivaju ih da pogledaju, što se zbiva na »jednoj šestini zemaljske kugle« i da se opet »klasno osvijeste«.

Dok je Karl Marx imao ovakovo pogrdno mišljenje o Hrvatima, dotle u Zagrebu jedan organ najvjernijih njegovih pristaša nosi naziv »hrvatski« književni mjesečnik. U isto vrijeme naivni urednik nekoga poznatoga lista tvrdi za marxiste: »Oni su Hrvati i nalaze se s nama na istoj liniji. Ta zašto ne bi mogli postojati i hrvatski komunisti?«

Vilko Rieger

11) Isto, str. 251.
12) Isto, str. 245.

ETNOLOGIJA I PRETHISTORIJA

Predmetom etnološkoga istraživanja jesu t. zv. p r i m i t i v n i n a r o d i, kako oni naročito nastavaju pojedina područja Afrike, Amerike, Australije i djelomice Azije, odnosno kako su ih nastavali. Izraz primitivni narod je prije u mnogočem postao nerazumljiv i to zato, što se mislilo, da ti narodi žive još sasma pod pritiskom prirode i da su zbog toga u apsolutnom kontrastu s kulturnim narodima. Ta teorija prošloga vijeka je nakon duga vremena etnološkim istraživanjem proglašena zabludom i stoga zabačena. Primitivni narodi u apsolutnom smislu, ili bolje rečeno: narodi bez ikakova utjecaja kulture nisu nigdje pronađeni. Svi oni svladavaju gospodstvo prirode i podčinjuju si je, iako se to dešava kod primitivnih naroda u manjoj mjeri i s neznatnijim. sredstvima, nego li
slučaj na višem stupnju kulture. Stoga mišljenje, da prim
divljih naroda u ma kojem smislu još danas pok
razvijanja više kulture, nije nikako novo.
g. 1724., dakle pred dobrih 200
(Moeurs des Sauvages
temps. Paris
veroameričkim
s onom t. z
staroga vijek.
stepen i prela
kazalo se u kas
vremena da se
Tom su uglavnon
naroda, a i to št
metode i shvaćanj
Kako je kasnije is
prema svome način
znanstvenom komplek
h o v n i h z n a n o s t i
etnologije Fr. R a t z e l
loške znanosti s dosta
historische Schule der
istraživači.

Sada se nabacuje pit
historijske etnologije prikla
rijskim znanostima? Već je
ćanje o nekoj bitnoj razlici
ostaje još, da se iskonstruira ne
i t. zv. primitivnih (divljih) na
vanje na posjed p i s m a i s t
s t v a kod jednih (to su t. zv. k
sma) i pomanjkanje svega toga k
se već Ratzel, sigurno s pravom, u
da je ipak nemoguće da činjenica,

prvoborci evropske Demokracije, kada bi poslanik republike Sibirije u Parizu predao svoje akreditive!«[11])

»Budući svjetski ratovi izbrisat će s lica zemlje ne samo reakcionarne klase i dinastije, nego će uništiti i čitave reakcionarne narode. I to je jedan dio napretku.«[12])

Dakle sve u svemu, Hrvati su »panduri«, reakcionaran i kontrarevolucionaran narod, bolje »otpaci od naroda«, a njihova povijest samo skup »poderanih dronjaka« i zato protiv takova »kontrarevolucionarna« naroda treba postupati s »najodlučnijim terorom«(!). Zločini Nijemaca i Madžara prema hrvatskom narodu su »najvrijednija djela, kojima se njemački i madžarski narod može da podiči u historiji.« Madžari su »premekano postupali prema nadutim Hrvatima« i »popustljivost je jedino, što se može upisati u grijeh Madžara«. Zato treba s Hrvatima koji su neprijatelji revolucije postupati »s neprijateljem kao s neprijateljem«, a sigurno je, da će budući svjetski rat uništiti i izbrisati sa lica zemlje sve reakcionarne narode (dakle prema Marxovom skromnom mišljenju i Hrvate).

Na najveću žalost Karla Marxa to se njegovo proročanstvo nije ispunilo i usprkos svih tegoba u ovim nesnosnim relacijama, izgleda da ne će biti udovoljeno Marxovim željama i željicama. Divni prorok Marx je ovaj puta malo pogriješio i zato će ga se po svoj prilici marxisti svečano odricati (ta moraju, takove su prilike, a konjunkture se nalaze na sasvim drugoj strani). Ali marxisti, usprkos svih svojih taktičkih uzmaka i napada, usprkos pokušaja koaliranja na ovoj ili na onoj strani, ostaju konačno ipak samo marxisti, t. j. vjerni i duboko odani poklonici jedne ideologije, koju je inaugurirao Karl Marx. Ukoliko odustaju od te ideologije dolaze ekstremni marxisti u napast da ih nazivaju »klasnim neprijateljima«, »socijal-patriotima« itd. i pozivaju ih da pogledaju, što se zbiva na »jednoj šestini zemaljske kugle« i da se opet »klasno osvijeste«.

Dok je Karl Marx imao ovakovo pogrdno mišljenje o Hrvatima, dotle u Zagrebu jedan organ najvjernijih njegovih pristaša nosi naziv »hrvatski« književni mjesečnik. U isto vrijeme naivni urednik nekoga poznatoga lista tvrdi za marxiste: »Oni su Hrvati i nalaze se s nama na istoj liniji. Ta zašto ne bi mogli postojati i hrvatski komunisti?«

Vilko Rieger

11) Isto, str. 251.
12) Isto, str. 245.

ETNOLOGIJA I PRETHISTORIJA

Predmetom etnološkoga istraživanja jesu t. zv. primitivni narodi, kako oni naročito nastavaju pojedina područja Afrike, Amerike, Australije i djelomice Azije, odnosno kako su ih nastavali. Izraz primitivni narod je prije u mnogočem postao nerazumljiv i to zato, što se mislilo, da ti narodi žive još sasma pod pritiskom prirode i da su zbog toga u apsolutnom kontrastu s kulturnim narodima. Ta teorija prošloga vijeka je nakon duga vremena etnološkim istraživanjem proglašena zabludom i stoga zabačena. Primitivni narodi u apsolutnom smislu, ili bolje rečeno: narodi bez ikakova utjecaja kulture nisu nigdje pronađeni. Svi oni svladavaju gospodstvo prirode i podčinjuju si je, iako se to dešava kod primitivnih naroda u manjoj mjeri i s neznatnijim sredstvima, nego li je to slučaj na višem stupnju kulture. Stoga mišljenje, da primitivna kultura divljih naroda u ma kojem smislu još danas pokazuje prijašnje stadije razvijanja više kulture, nije nikako novo. Naprotiv, mi ga nalazimo već g. 1724., dakle pred dobrih 200 godina u djelu Francuza Lafitau-a (Moeurs des Sauvages Américains, comparées aux moeurs des premiers temps. Paris 1724., 4 sv.), koji je i sam mnogo godina boravio među sjeveroameričkim Indijancima. Lafitau uspoređuje kulturu tih Indijanaca s onom t. zv. barbarskih naroda, koja je prikazana po piscima staroga vijeka i opazio je u obim primitivnijim formama kulturni predstepen i prelazni stepen do višega obrazovanja. Mišljenje Lafitau-ovo pokazalo se u kasnije vrijeme osobito točnim. Ali je ipak trebalo još mnogo vremena da se utvrdi, kako se razvijala kultura tih primitivnih naroda. Tom su uglavnom smetale dvovrsne zapreke: dobro poznavanje primitivnih naroda, a i to što je u drugoj polovici 19 vijeka etnologija (u pogledu metode i shvaćanja) stavljena u red drugih prirodnih znanosti. Kako je kasnije iskustvo dokazalo, time je njoj učinjena nepravda, jer prema svome načinu i biću etnologija pripada daleko više k drugom znanstvenom kompleksu, t. j. historiji, dakle u područje duhovnih znanosti. To je ponajprije utvrdio g. 1906., umrli zastupnik etnologije Fr. Ratzel. Nakon toga živo su radili na historiziranju etnološke znanosti s dosta uspjeha mnogobrojni njemački, austrijski (Wiener historische Schule der Völkerkunde!), sjeveroamerički, engleski i drugi istraživači.

Sada se nabacuje pitanje: kako argumentiraju zastupnici kulturnohistorijske etnologije priklanjanje njihove discipline uobičajenim historijskim znanostima? Već je prije spomenuto, da je postojalo krivo shvaćanje o nekoj bitnoj razlici između primitivnih i kulturnih naroda. Preostaje još, da se iskonstruira neka takova razlika između historijskih naroda i t. zv. primitivnih (divljih) naroda bez historije. Tu je odlučno ukazivanje na posjed pisma i s tim u vezi na pismena svjedočanstva kod jednih (to su t. zv. kulturni narodi s poznavanjem pisma) i pomanjkanje svega toga kod primitivnih naroda. Ali protiv toga se već Ratzel, sigurno s pravom, uvijek iznova branio i upozorio je na to da je ipak nemoguće da činjenica, jesu li djela ljudska i po njima stvo-

rene prilike pismeno fiksirana, ili ne, kao takova bude odlučna po njihovu povjesnu vrijednost.

Ljudska djela, koja su jednom već počinjena, pripadaju historiji i nenapisana, isto tako kao i ona napisana. No kako se u praksi zbiva priključak etnologije historijskim znanostima? Zastupnici historije vide svoju konačnu zadaću u programatskom opisivanju ljudskoga zbivanja, t. j. oni nastoje oko toga, da ljudska djela i historijske činjenice prikažu što je moguće točnije u njihovom kauzalnom odnošaju. Izvorni materijal, na koji se kod toga najviše oslanjaju jest dvostruke naravi. S jedne strane su tu vijesti ili indirektna (posredna) svjedočanstva, a s druge strane kulturni spomenici kao takovi, također nazvani direktnim (neposrednim) svjedočanstvima. Općenito su pretežna na području historije indirektna svjedočanstva, ali ni direktna nijesu rijetka. Tako se na primjer može raditi o tome, da se utvrdi porijeklo i starina nekoga rukopisa ili neke slike i to tamo gdje nedostaje svaki direktan pismeni dokaz. Historičar će se u tom slučaju potruditi, da pomoću utvrđenih oblikovnih osebina toga rukopisa ili slike dođe do pravoga zaključka. Na takovom načinu historijskoga istraživanja uz pomoć neposrednih (napisanih) svjedočanstva temelji se i kulturno-historijska etnologija. U svom području, zahvaljujući nepismenosti divljih naroda bavi se ona samo takovim istraživačkim materijalom.

Zbog boljega razumijevanja donosimo ovdje jedan primjer, što ga je već Ratzel upotrijebio. Među lukovima zapadnoafrikanske i melanezijske kulture postoje sličnosti u obliku, što nužno ne slijedi niti iz kakvoće materijala niti iz svrhe luka kao takova. I tu i tamo je oblik lučnoga štapa ravan, okrenut unutra prema tetivi ali konveksan. Da se tetive mogu jače učvrstiti snabdjeveni su krajevi lučnoga štapa s izrezanim, odnosno s jednim ispletenim svitkom kao potpornjem. Tetiva je i tu i tamo rotang tetiva (rotang = vrsta palme). Jasno je da bi kako ovdje tako i ondje pojedini dijelovi luka mogli biti sasvim drukčiji, jer niti kakvoća materijala niti svrha luka ne propisuju te određene forme. To podudaranje traži razjašnjenje. Postoje dvije mogućnosti ili slučaj ili historijsko-genetska veza. Jedva će koga umiriti objašnjenje da je to slučaj.

Preostaje dakle da na temelju ovoga netom pobliže razjašnjenoga kriterija prihvatimo kulturno-historijsko srodstvo obiju lukova.

Kulturno historijska etnologija uviđa svoju temeljnu i bitnu zadaću u tome, da pomoću formalnoga kriterija preduzme izradbu danih kulturno historijskih odnosa. Pri tom treba odmah primijetiti, da formalni kriterij nalazi svoju dopunu u daljnim također važnim kriterijima. Prije svega u t. zv. kvantitativnom kriteriju. O njem se govori kada nailazimo na podudaranje u obliku ne s obzirom na jedan slučaj, nego s obzirom na manji ili veći broj slučajeva (otuda ime: kvantitativni kriterij). L. Frobenius ga je prvi puta primijenio na području etnologije. On je pokazao da ne samo luk od kulturnoga doba Zapadne Afrike i Melanezije pokazuje srodne odnose, nego da se takovi odnosi pojavljuju i s obzirom na množinu drugih kulturnih elemenata u oba slučaja.

Osobito treba primjetiti, da nas kvantitativni kriterij sam od sebe, po svojoj naravi vodi do ustanovljenja čitavih grupa kultura i naroda,

koji idu zajedno, ili do kulturnih krugova (Kulturkreisen), a kojima se u etnološkom istraživanju posljednjih decenija tako mnogo govorilo. Ali, kako se vidi, imamo još uvijek ovdje posla s »jedan uz drugi« (Nebeneinander) sa kulturnim grupama ili kulturnim krugovima. Preostaje da se riješi pitanje da li se tu otvara »jedan za drugim« (Nacheinander). [Imamo kveksistenciju, a postoji pitanje sukcesije.]

Za bistrenje i rješavanje ovoga kardinalnoga pitanja ima kulturna historijska etnologija svoja metodička pravila i pomagala. S jedne strane promatra ona odnos smještaja raznih kulturnih grupa i kulturnih krugova jednih prema drugima. Razni se kulturni krugovi dotiču, premještaju i prodiru jedan u drugi; sve to dopušta, pretpostavimo li metodičko-kritički znanstveni rad, da unatrag zaključimo na vremenski odnošaj u kojem pojedine kulture stoje jedna prema drugoj i time da zaključimo unatrag na onu razvojno povjesnu dob koja im pripada. Pri tom dolazi u obzir onda s druge strane, također čisto geografski smještaj kao dalnji pomoćni kriterij. Tako se na pr. ostaci razmjerno najstarijih i gospodarski najslabijih kultura nalaze, što se već unapred u neku ruku može naslutiti u najzabitnijim predjelima. Tome odgovaraju činjenice: najprimitivniji i najstariji ostaci kulturâ i narodâ jesu patuljasti narodi u nutrinji Afrike, stanovnici Ognjene zemlje na najdalnjem jugu Južne Amerike, pa Eskimi i Samojedi u Arktici i t. d.

Prema sadašnjem stanju istraživanja rastavlja kulturno historijska etnologija masu divljih naroda i njihovih kultura u tri glavne grupe: prakulture, primarne kulture i sekundarne kulture. Grupe pranaroda obuhvataju opet tri do četiri razna stupnja, a njihove kulture su općenito označene tim, što nema viših gospodarskih forma (poljodjelstvo i stočarstvo). Zastupnici prakultura su svi primitivni lovci, (Pflanzensammler) i ribari. Oni dakle žive od onoga, što im priroda sama daje. Primarne kulture, tri na broju, pojavljuju se kao direktni dalnji razvitak u gospodarsko-kulturnom pravcu od jednoga stupnja prakulture. Gospodarski označuje ove primarne kulture svagda viši lov, prvi pronalasci i vježbanje u poljodjelstvu i uvođenje stočarstva (Grosstierzucht). T. zv. sekundarne kulture nastaju od raznolikih mješavina primarnih kultura među sobom ili i sa dijelovima prakulture. Gospodarski dolazi ovdje prije svega veza poljodjelstva sa stočarstvom, a s tim je naravno u vezi razvijeniji i viši kulturni život. Naskoro dolazi, kako nas povijest uči, iznašašće pisma. Mi tu stojimo na početku raznih poznatih civilizacija na zemlji. Zastupnici historijske etnologije su si dobro svijesni privremenoga karaktera dosada ustanovljenih njihovih teza i rezultata. S druge strane pak uzdaju se oni da su sa svojim historičkim načinom istraživanja, koji se, kako je pobliže prikazasmo, oslanja tijesno uz povjesnu znanost u običnom smislu, u principu posve na ispravnom putu.

Vrijednu potvrdu i dopunu našla je kulturno historijska etnologija posljednjih godina u prethistorijskoj znanosti. Osobito radi prof. Messghin (Wien) već duže vremena na tom da i prethistorijske

kulture i narode obuhvati u kulturne krugove i shvati po kulturnim krugovima. Obzirom na sve bitne točke pokrivaju se njegovi pomoću prethistorije otkriveni kulturni krugovi s onima kulturno-historijske etnologije. Jasno je, da od ovakove tijesne veze, u kakovoj nastoje osobito u Beču da prethistorija i kulturno-historijska etnologija zajedno rade, imaju jedna i druga znanost osobite koristi: prethistorija dobiva na sadržini i životu, etnologiji se nanovo potvrđuje kronološka izgradnja njezinih kulturnih krugova, koju je svakako mogla već izraditi u bitnome po vlastitoj mogućnosti. Nanovo potvrđenu nalazimo onda i onu gore opomenutu Lafitau-ovu misao. Samo, što je sad sve u drugom svijetlu i na drugoj bazi. Mi sad vidimo posve jasno da mora biti razlikâ među divljim narodima. Jedni pripadaju mlađoj, a drugi starijoj razvojno-povjesnoj periodi.

Napokon još jedno. Jedna prava univerzalna (opća) povijest ljudstva oko koje su se u prošlosti tako često, ali uvijek uzalud trudili, sad nam se pokazuje mnogo bliže. Sam smo mi zbilja na tom putu da povijest ljudstva na metodički (siguran) način možemo bitno produžiti unatrag daleko prije početaka pojedinih visokih kultura, kao što su staroegipatska, asirsko-babilonska i t. d., čak duboko u ono pradoba čovjeka i njegove kulture. Tako se sve više potvrđuje, što je već prije nekoliko decenija predviđajući i unapred sluteći rekao Fr. Ratzel, učitelj kulturno-histor. etnologije: »Možemo pomišljati na jednu opću kulturnu povijest, koja zauzima stanovište koje prevladava čitavom zemljom, jer ona hoće da pregleda povijest širenja kulture po svem ljudstvu... Nije više daleko vrijeme kad se ne će pisati nijedna svjetska povijest, a da se ne spomenu narodi koje se dosad smatralo nepovijesnim, jer nisu ostavili nikakovih pisanih ili u kamen uklesanih vijesti.«

Univ. prof. dr. W. Koppers

ŠKOLSKA PEDAGOGIJA I KOEDUKACIJA

U »Almanahu savremenih problema« za god. 1933. štampana je »studija« Vere Stein-Ehrlih: »Napredak školske pedagodije«, koja upravo vrvi netočnostima i neobjektivnošću. Odmah na početku postavlja se tvrdnja, iz koje upravo logičnom nužnošću slijedi, da je došlo do napretka na području pedagogije samo radi snažnoga gibanja njemačke omladine. »Omladina je tražila samoodređenje u školi, odbijala je jednostranu intelektualističku obuku i tražila tjesniju vezu s prirodom, i više pokreta u školi.« Tu se pokušava riješavati ovaj problem u sklopu socijalnih odnosa, koji nijesu prikazani nimalo nepristrano, već u vidu pristajanja uz izvjesnu ideologiju. Međutim svaki čovjek može da kroz svoje naočale promatra životnu, a napose pedagošku problematiku, ali uz to predmjeva se barem neka doza objektivnosti. Tvrdnja, da je upravo omladina onaj faktor, koji je izvršio pritisak na školu i koji ju je usmjerio u pravcu reforme, jako je smjela. Omladina bila je onaj faktor, koji je utjecao i koji je bio predmet uzgajanja, ali ona nije imala snage da po-

stane vođa i glavni inicijator ovoga pedagoškoga nastojanja. Da bismo shvatili kako je došlo do novoga gibanja u pedagogiji moramo uočiti dvije strane: jednu čisto teoretsku, a drugu praktičnu. Čista teoretska strana stvara s razvitkom filozoije i filozofske problematike jedan novi dio filozofije, a to je vrijednosna filozofija ili »Werttheorie«, koja počinje s Max Schelerom, kao reprezentantom Husserleovoga fenomenalističkog pravca; pa Heinrich Rickertom, koji je u suglasju sa spoznajno-teoretskim idealizmom; Hugom Münsterbergom koji vrijednosni svijet gradi na metafizici i konačno s Eduardom Sprangerom koji izgrađuje svoju teoriju u duhu kritičnoga realizma. Svi ti pravci bore se odlučno sa starom Herbartovom etičkom fundacijom pedagogije, a u pedagošku funkciju unose nove elemente u vidu idealnih i realnih vrednota. Dakle s jedne strane silne perturbacije na području čisto teoretske, t. j. filozofske pedagogije, stvaraju nove pravce kao što su: socijalna pedagogija, pedagogija osobnosti, deduktivna i induktivna pedagogija, fenomeloška, vrijednosno-filozofska pedagogija, prirodoznanstvena i duhovnoznanstvena pedagogija, psihoanalitička i individualna pedagogija. To je samo jedan letimičan pogled na ono veliko kretanje, koje se još i danas odigrava na teoretskom području.

Život je pokazao, da je stara Herbartova škola u pretežnom smislu intelektualistička i da je zaboravila na ideju harmonijski izgrađene ličnosti, gdje će uz intelekt, biti glavni faktori čuvstvo i volja. Međutim najbolji dokaz za tvrdnju, da omladina nije reformirala školu, jest škola Lava Tolstoja, koji ju je izgradio na najmodernijim zahtjevima i principima pedagogije i koji je djeci dao potpunu slobodu. Posljedica toga bila je, da je ta omladina naskoro ostavila školu i više se nije vraćala u nju, jer za nju nije osjećala potrebu. Reforma je niknula upravo u osnovnoj školi i to pod utjecajem života i pedagoške prakse. Baš na tom stepenu razvila se misao o »jedinstvenoj školi« (Einheitsschule) kako ju zastupa Johanes Tews suradnik lista »Die neue Erziehung«. Omladina nije mogla biti glavni vođa u reformi škole i to poglavito zato, što i sami socijalistički pedagozi sa žalošću konstatiraju, da je upravo najkasnije srednja i visoka škola doživjela reformu. Dakle tamo gdje bismo očekivali reformni pokret, upravo tamo ga nije bilo. Ne omladina, već socijalni život i kultura uvjetovali su stvaranje nove škole, a omladina bila je jedan od mnogih faktora, koji su surađivali na tome.

U daljnjem kritičnom razmatranju ove studije željeli bismo se zaustaviti na Gustavu Wünneckeu za kojeg veli pisac: »Njegove knjige o omladinskim pitanjima, o školskom životu i drugovanju između učitelja i učenika i djece vrlo su instruktivne« ... da malo zatim konstatira: »On je danas romantični, individualistički pedagog nipošto napredan«. Dakle najprije se tvrdi da je Wünecke instruktivan, a malo zatim se konstatira, da je on nekakav pedagoški romantik. Zar to nije očevidna kontradikcija. Međutim neka govore činjenice, pa će si svaki čitaoc stvoriti sud o ispravnosti gore navedenih tvrdnja. Wünecke je osnovao »slobodne uzgojne zajednice« (Landerziehungsheime). U svojoj pedagogiji bori se protiv autoriteta i traži, da se

školskoj mladeži prepusti samoupravljanje. Učitelj i učenik moraju se osjećati kao drugovi koji uživaju u istom duhovnom radu koji su u isto vrijeme vođeni i voditelji. Direktor, učitelj i učenik opće među sobom sasvim slobodno u svim pitanjima škole i školskog života. Zar to nije napredno. Radna škola po Wüneckeu je »čisto metodski princip, dok misao o slobodnoj školskoj zajednici daje ovom osnovi cilj«.

Međutim izgleda kao da tu postoji jedan drugi razlog radi kojega je dan sud o njemu »da je on romantični individualistički pedagog nipošto napredan«, a taj je što je on bio pristaša Hegela i njegove dijalektike u čijem smislu sve objektivne vrednote zahvaća u objektivnom duhu. Međutim Hegel promatra taj objektivni duh u historijskom razvitku, dok je Wünecke protivnik historizma, jer mu pred očima lebdi uvijek samo budućnost. On se želi osloboditi od historijskoga mišljenja i uzgojiti generaciju koja nehistorijski misli. Zar ne i to je romantika? Progres je romantika? Međutim najdublji razlog anatemi leži u tom, što se kod njega ne razabire jasno, da li on objektivni duh postavlja u metafizičko bivstvo ili u pojedinačni duh. Ako ga postavlja u metafizičko bivstvo prema tvrdnji piščevoj je romantik, individualist i s njim treba obračunati, jer se iznevjerio Hegelu.

Međutim je autorica načela jedno vrlo važno pitanje, koje je u pedagoškom svijetu uzvitlalo vrlo mnogo diskusija i o kojem je problemu napisano vrlo mnogo debelih knjiga s mnoštvom argumenata. Ali do sada nigdje nije se dogodilo da bi se ovaj problem rješavao na tako lagan i nestručnjački način. Tako pisac u svojoj studiji kaže: »Bez sumnje se dešava da se u višim razredima sklapaju intimna prijateljstva između pojedinih mladića i djevojaka, ali to ne smeta, niti to koga uznemiruje«. Zar ne vrlo veselo, pače šaljivo? Izgleda da je autor vrlo duhovit, kada se može ovakovim argumentima služiti. No čujmo dalje: »Raspoloženje je u razredima neerotsko, a ako se dogodi da se tko raznježi, učitelj i djeca prelaze preko toga dobroćudnom šalom.« I zaista ovo što je napisano »dobroćudna je šala«! Za ovako težak problem očekivali bismo argumente, kojih ali nigdje nema, već samo gore navedeni citati. Svakodnevno iskustvo u školskom životu daje nam mnogo primjera za neopravdanost ovakovoga argumentiranja. Iz pripovjedanja nastavnika možemo jasno uočiti da je to zajedničko pohađanje škole štetno po tjelesni i duhovni razvitak djeteta. Tvrdnju da u razredima vlada neerotsko raspoloženje možemo vrlo lagano oboriti, ako se upitamo što na pr. znači povlačenje dječaka pod klupe i povlačenje djevojaka za kosu, noge... Da li je to samo znak mladenačke vedrine i veselja? Ono, što nam nije pružila autorica u svom odlomku iz studije, a to su argumenti, pokušat ćemo ih barem u glavno iznijeti (koliko nam to prostor dopušta). Prije svega možemo sve pedagoge koji su se bavili problemom koedukacije, podijeliti u dva tabora: na pristaše i protivnike koedukacije. Šta je to koedukacija i što ona znači? »Pod koedukacijom razumijevamo pokret, koji ide za

tim, da se dječaci i djevojčice zajedno uzgajaju i obučavaju t. j. uče iste predmete, polaze zajedno školu u istoj zgradi i razredu i obučavaju ih isti nastavnici« (Dr. J. Iskuljev). Pitanje koedukacije i nije tako novo. Mi ga već nalazimo kod Platona, Franckea, Jean Paula, od davnine su mu protivnici: Fenelon, Rousseau, Basedov, Comte, Herbart i t. d. Međutim pitanje koedukacije postalo je još aktuelnije u novije doba razvitkom feminističkog pokreta. Feminizam i koedukacija imaju neke zajedničke točke:

1. Privatno pravo i političko izjednačenje žene s muškarcima.
2. Otvaranje mogućnosti svih činovničkih pozicija ženskom spolu.
3. Otvaranje vrata svih srednjih i stručnih škola ženskom spolu.
4. Zajedničko uzgajanje spolova.
5. Reforma moralnog uzgajanja u seksualnom i higijenskom pogledu.

U koliko su ta pitanja u vezi s koedukacijom i mi možemo s opravdanjem postaviti neka pitanja, na koja bismo željeli odgovoriti:

1. Da li je žena kao princip identična s čovjekom?
2. Da li je zadatak ženi određen u životu apriori, nativistiki ili aposteriori — genetički?
3. Da li je žena psihički i fizički identična s muškarcem?
4. Da li je žena sposobna da obavlja isti tjelesni i umni posao kao i muškarac?
5. Ne će li skupni rad nauditi zdravlju žene?
6. Nije li zajednički rad štetan po moralni život muškarca i žene?

S obzirom na prvo pitanje tvrdimo da žena kao princip nije identična s muškarcem. Želimo li to objasniti i mišljenjem filozofa, to možemo navesti Aristotela, koji tvrdi da je centar svijeta muškarac, on je princip koji daje formu, a sve ostalo je akcident. Schopenhauer se na sličan način izražava o ženi. Međutim i mi se ne možemo složiti s tim mišljenjem. Izgleda da je najbolje rješenje dao Kant, kada je ustvrdio da muškarac i žena zajednički čine čovjeka. Muškarac ima svoje specijalno muške, a žena ženske psihičke i fizičke sposobnosti. Žena i muž zajedno posjeduju sve atribute, kojima se definira čovjek.

Na drugo pitanje možemo odgovoriti da je jedino apriori - nativistički dan ženi zadatak za održanje vrste, dok sve ostalo dano je aposteriori - genetički.

Za rješenje trećega pitanja moramo se poslužiti Meumannom koji kaže da su fizička i psihička svojstva žene dvojaka: primarna ili konstituirajuća i sekundarna ili individualna. Primarna i sekundarna svojstva daju potpunoga čovjeka. Da nije tako, žena bi i muškarac bila dva različita principa. Budući pak da se princip čovjeka dobiva logičnom nužnošću iz jednog i drugog to je logički zaključak da su muškarac i žena psihički i fizički diferencirana bića. Žena može da se uzdigne nad čovjeka, ali će uvijek zadržati svoj konstitucionalni princip.

Što se tiče četvrtoga pitanja možemo ustvrditi da žena može obavljati svaki posao kao i muškarac. Međutim pravo mjerilo rada je utrošak energije. Posao u koji žena utroši više energije nije za nju. S tim je odmah u vezi pitanje o zdravlju žene.

S obzirom na šestu točku moramo naglasiti, da mi tražimo da se dade mogućnost ženi da se što više obrazuje, ali se ne slažemo s tim da se to obrazovanje poda zajednički s muškarcima. A kao dokaz naše teze pozivamo se na mišljenje modernih pedagoga kao što su to: Foerster, Neff, Tumlirz, Hoffman, Stern, Spranger, koji su svi protiv koedukacije i to zbog toga, što je druga interesna sfera muškarca, a druga žene. Drugi je razlog, što godine sazrijevanja ne padaju u isto doba.

Na taj način barem u pregledu prikazali smo problem koji dopušta i te kakovo zalaženje u dubinu i raspravljanje. Međutim vratimo se natrag k ovoj studiji kao cjelini, to moramo naglasiti, da ona unatoč toga što je naša pedagoška literatura vrlo mršava, svoj zadatak nije izvršila, i za nas ne predstavlja nikakav dobitak.

M. Simon

MUSSOLINI

Pojava Mussolinija na kakvom javnom zboru izazivlje među skupljenom masom upravo neopisivo oduševljenje i zanos. Mussolini doduše vlada potpuno suvereno s tom masom, ali mu ipak svaki takav prizor neobično godi. On voli zanos mase, jer poznaje masu: u sebi amorfnu, koja dobiva jedinstveni određeni oblik tek u času, kad se volja, koja nju pokreće saobrazi s voljom ličnosti, koja je za nju inkarnacija i simbol. On osjeća, kako instinkti i prvotne sile mnoštva svraćaju svu pozornost na njega očekujući smjernice za rad i život. Ali ma kako bila velika njegova naslada ili zanos mnoštva, njegove riječi nisu nikada nesređene. Zavidna njegova autodisciplina veže riječi u različite oblike: danas lakoničan i zbijen, sutra širok i tekući. Tek vrlo rijetko, u časovima, kad osjeti potrebu za što intimnijim kontaktom s masom, prepušta svoj »ja« snazi narodne volje i zanosa, pa vadi riječi iz te mase. Njegov pogled privlači magnetskom snagom tisuće pogleda iz sakupljenog pred njim mnoštva; on istražuje te poglede i ide za tim, da se uživi u dušu ovoga ili onoga pojedinca, koji u tom času izazove bilo s ma kog razloga njegovu pažnju. Svaki pojedinac, koji njega sluša, osjeća, da tu govori čovjek, koji znade naći izraz, da zanese tisuće srdaca. Kad Mussolini govori, u pojedincima naprosto nestaje osjećaj njihove individualnosti, u njima prestaje svaka sposobnost za kritiku. Mussolini fascinira kako masu, tako i pojedince. To mu uspijeva uvijek bilo u senatu, bilo u skupštini, bilo na javnom zboru.

Njegov uspjeh osniva se na osjećaju talijanskoga naroda, da mu je Mussolini prijatelj. On ih i sam o tom uvjerava:

»Imajte na umu, da u meni imate prijatelja. Ozbiljna, ne laskavca: ne prijatelja, koji bi vas htio učiniti većima, nego li jeste. Pa ako vam kažem, da u meni imate prijatelja, to vam velim apsolutno iskreno: ja sam vaš prijatelj, koji poznaje vaša prava, ali koji vam kaže, da vaša prava treba da odgovaraju ispunjenim dužnostima.«

Mussolini voli i poštuje svoj narod.

»Što više poznajem svoj narod talijanski, sve to više sagibljem pred njim glavu. Što više ulazim u narod, to više osjećam, da je on dostojan poštovanja sa strane svakoga predstavnika nacije.«

Svom pak prijatelju piše:

»Ti znaš, da se narodom ne može vladati, ako nemaš željezne živce i čeličnu volju. Ali stil vlade, koji je moj stil i za koji preuzimam ponosno svu odgovornost, ne sprečava me da pođem u narod, da pođem u narod, koji trpi i radi, a koji ne remeti javni red, u narod, koji je granitna osnovica, na kojoj počiva veličina Nacije, u narod, ne da mu prodam rog za svijeću, nego da mu kažem otvoreno, bratski, potpunu istinu.«

Mussolini, koji ne potiče iz slavne i aristokratske obitelji, nego od jednoga kovača, komu je i sam u radu pomagao, osjeća osobitu sklonost prema radnicima, tim više, jer je i sam kao radnik potpuno upoznao radnički život.

»Vlada, kojoj ima čast predsjedati, vlada, koja je proizašla iz velike revolucije, koja će se još dalje razvijati tokom čitavoga stoljeća, ta vlada ne nastoji, ne može i ne će voditi protivuradničku politiku.«

Karakteristična crta Mussolinijeve ličnosti jest vještačko prelaženje iz naročite bliskosti u distancu, iz povjerljivosti u rezerviranost. On govori uživljavajući se u položaj onoga, komu govori, i kad je stekao njegovu sklonost, jednim skokom diže se opet u položaj suverena. On približavajući se privlači najprije k sebi duše, gotovo se stapa s njima, ali u odlučnom času, on je već izvan njihova kruga i jednom gotovo neprimjetnom kretnjom uspostavlja svu postojeću distancu.

Nisu to u njega retoričke geste, ni demagogička umijeća, nego prirođena sposobnost pravoga vođe naroda, koji poznaje svoje ljude. Koliko god posjeduje Mussolini golemu psihološku sposobnost i upravo jedinstveni način saobraćaja i postupanja s ljudima, još jača mu je samosvijest, kao i sigurnost, te vjera u vlastitu moć i sredstva. Ti mu pak osjećaji daju stvaralačke poticaje, koji su Mussolinija učinili vođom (Duce) njegovih Talijana, bili oni građani, radnici, seljaci ili vojnici.

Dakako, naravna posljedica toga jeste, da se Mussolinija može ili samo mrziti ili nepokolebivo voljeti. Pred njim ne ostaje nitko indiferentan. On to znade govoreći: »Tko nije s nama, taj je protiv nas.«

Tu leži dalnja zagonetka njegova uspjeha. Snaga, koja proizlazi iz njega, a koja jednom jedinom riječi, gestom ili pogledom predobiva za sebe ljude, koji mu se približe, ta snaga bila je za Italiju nešto [illegible] nova. Tu je postao Mussolini lice mita.

Političko djelovanje Mussolinija započelo je u socijalističkoj [illegible] Međutim on nije nikada vjerovao u socijalizam. Njega je uvijek [illegible] tala misao Nacije, u njem je probuđeni patriotski idealizam [illegible] osjećaj socijalističke utopije, koja je za nj uvijek bila problem[illegible] jednosti.

Dok sam ja, fašista, surađivao u talijanskoj socijalis[illegible] sticao sam političko iskustvo prvoga reda, koje mi je kasnij[illegible] stilo. Ali i tada sam već malo vjerovao u demokraciju, u [illegible]

vječne principe. Već tada sam mislio, da je pero veliko sredstvo, ali da je mač, koji u određenom času siječe čvorove, ipak veće i bolje.«

Socijalizam nije mogao njemu, čovjeku, koji ne može da podnosi nikakav jaram, pružiti ništa. Tu mu više nije bilo mjesta. Nije mogao da zadovolji svojoj težnji, da bude vođa i aktivni borac. I god. 1915. nakon jednoga govora u skupštini Mussolini je istupio iz socijalističke stranke. Gledajući na taj njegov korak danas opažamo, da je to bila pobuna mladog čovjeka, prepunog aktivnosti, protiv stranke, koja je bila već blizu staračkoj slabosti. Tu se Mussolini pokazuje ne kao obožavatelj onoga, što je već učinjeno, nego kao narav, koja vječno stremi prema nečem novom, teškom i opasnom; prema pobjedi sve više i više sigurnoj.

Kao što se Mussolini pretvarao tokom vremena iz revolucionarca u vladaoca, iz rušitelja u graditelja, tako se preobražavao i njegov pokret: iz »Fasci di combatimento«, iz bojnih četa, razvio je fašizam i fašistička stranka, koji se ne mogu odijeliti od osobe Mussolinja:

»Onaj koji vam govori i fašizam to su jedno. Četiri godine historičkog razvoja jasno pokazuje, da su Mussolini i fašizam dvije prikaze iste naravi: dva tijela i jedna duša ili dvije duše i jedno tijelo.«

U posljednje vrijeme fažizam je kao stranka apsorbirao sve ostale, te iako još nije došao do cilja, ipak se sve više i više približava, t. j. da se potpuno pokrije s pojmom Nacije.

Sasvim naravno, da je fašizam u prvim počecima, naročito nakon preuzimanja vlasti imao protiv sebe čvrsto organiziranu opoziciju, koja je zapravo svu svoju snagu koncentrirala, da obori Mussolinija računajući. da s padom vođe mora sam od sebe pasti i pokret. Nakon neuspjeha nastojaše, da ga otrgnu od fašizma htijući s njime stupiti u koaliciju i prisiliti ga na kompromis. Mussolini je međutim od prvoga časa bio na čistu s time, da bi to zapravo značilo odreći se svega onoga, što je stvorio i napustiti svoje najjače sredstvo, pa muževno odgovara:

»Ne mogu napustiti fašizma, jer sam ga stvorio, othranio, odgojio i držim ga u svojoj ruci: uvijek!«

Fašizam se u Italiji bio već ustalio, nacija je bila fašistizirana. Mussolini videći rezultat ne popušta opoziciji već kliče:

»Neuspjeh ne bi bio težak za mene, ali bi mogao biti neizrecivo težak za naciju; stoga nastojim, da upravljam kormilom broda i ne puštam ga nikomu.«

On osjeća veličinu zadatka, znade, da se tu radi o jednoj stvari, koja nadilazi čovjeka. On doduše uvijek ističe, da nema nikakove lične ambicije, ali osjeća u sebi čovjeka, koji je određen, da ispuni historijsku misiju.

Zadatak njegove misije bio je stvoriti najprije fašizam, zatim provesti revoluciju, t. j. osloboditi pomoću fašizma zemlju od nesposobnih stranaka i ucijepiti u cijelu naciju fašističke misli i osjećaje, te nametnuti većini, ravnodušnoj za sve, volju manjine, koja je bila puna životne snage i poleta u provođenju svojih ciljeva. Za Mussolinija to ne znači nemogućnost.

»Povijest pokazuje u svakom slučaju, da su uvijek manjine, u početku neznatne, proizvodile preobražaje ljudskog društva.«

Najveći i posljednji zadatak za njega jest ucijepiti talijanskom narodu novu svijest potpune narodne samostalnosti, potaknuti ga na produktivan rad, u kratko: odgojiti ga, da cijeni i ljubi one ideale, što mu ih Mussolini stavlja pred oči. Valja ga probuditi i privesti novom ritmu života. Konačnica sveukupne Mussolinijeve odgoje treba da bude: pojačanje produkcije, iskorištenje svih narodnih energija, kao i stvaranje potpuno novoga osjećanja i mišljenja obzirom na narodni život i produktivan rad.

»Ja cijenim i poštujem žuljeve. Nemam plemićke titule. Sâm sam ih često imao. Plemenit je doista samo onaj, koji radi, koji proizvodi, koji nosi svoj kamen, pa bio i čedan, na zgradu Domovine. A Domovina, koju mi mi zamišljamo, jest domovina, gdje svi rade i gdje parazitima nema mjesta.«

Začudo Mussolinijeva revolucija u svojim prvim počecima nije uvelike izmjenila postojeće stanje. Mussolini po svojoj prirođenoj sklonosti, koja veže Talijana na tradiciju, nije dirnuo u monarhistički sustav države. Stranka njegova prije nego je uzela vlast u svoje ruke, prošla je kroz retortu republikanizma, ali državnik Mussolini izbjegava svijesno tu poteškoću, koja bi mogla porušiti čitav njegov uspjeh.

»Nemam volje, da pregazim zakone, ustav, nemam volje, da improviziram nešto novo: primjer drugih revolucija jasno me uči, da se ne može izmjeniti sve, već postoje neke osnovne stvari u životu naroda, koje valja poštivati.«

Mussolini u počecima svoje vladavine htio je da živi s opozicijom u dobrim odnosima. Nije htio, da pribjegava prisilnim mjerama, već je nastojao uvjeravati. Trebala mu je što brža normalizacija političkog života u Italiji radi političkih uspjeha vani. Opozicija međutim niti ga je htjela priznati šefom države, čak nije priznavala ni revoluciju. Tražila je povratak parlamentarizmu, ukinuće milicije, nešto, što Mussolini nije apsolutno htio ni da čuje, jer je dobro znao, koliko bi proveo od svoga reformističkoga programa bez oružane potpore svojih odanih legionara.

Mussolini je uvjeren o dobroti i sjaju svoje ideje: učiniti Italiju velikom, snažnom, bogatom i moćnom. A znade i to, da uživa povjerenje i potpore sve mladosti. Pa kad mu nije uspjelo, da opoziciju dovede dobre volje i uvjeravanjem do priznanja novoga stanja u državi, pribjegao je sili. O samoj sili ima Mussolini ovo mišljenje: »Dvije su sile: jedna, koja oslobađa, a druga steže. Jedna je moralna, druga nemoralna. Silu treba prilagoditi potrebi vremena, a ne iz nje učiniti školu, doktrinu ili šport.«

Protivnici Mussolinija predbacuju fašizmu, da nije ništa drugo učinio, nego naprosto primjenio ono, što su temeljito proučili njegovi prethodnici. On se od toga ne ograđuje, već kaže:

»Može biti. Proučavalo se pedeset godina, ali se nikada nije našlo ni pet minuta vremena, da se to hrabro privede konačnoj odluci i svrsi.«

A drugi put kaže:

»Snaga fašizma sastoji u tom, da on uzima iz svih programa onaj dio, koji je sposoban za život, te ima snagu, da ga u život i provede.«

Pravo uzevši fašizam pretstavlja neku izgrađenu doktrinu, koja bi se imala primjenjivati. Zapravo uvijek je u fašizmu čin preticao doktrinu,

pa se tek na osnovu čina stvarala doktrina. Mussolini se protivi teorijama i programima, jer znade, da stvarnost sakriva u sebi nebrojeni broj različitih problema. Njemu dostaju samo neke riječi, devize, kao primjerice: domovina, izmirenje klasa, disciplina naroda, pojačanje produkcije, stvaranje jedinstvene narodne volje i t. d., da na osnovu tih deviza, a gledajući na potrebe realne sadašnjice, riješi sve probleme, koji se namiču sami od sebe.

Osobito značenje za Mussolinija ima disciplina: postavio ju je kao mjerilo i pravilo svoga »ja«. Svu svoju strast, instinkte, volju, aktivnost i t. d. podvrgao je on disciplini ideje, kojoj je začetnik. Pred tom idejom osjeća se i on sam tek neznatnim stvorom.

»Samo pokoravajući se stiče se pravo na zapovijedanje. Kadno će vaše srce i vaš duh osjetiti bol, tek onda ćete steći pravo, da je nanesete drugom. Prije ne! Ja sam ponosan, da sam ostao onaj, koji sam bio, t. j. čovjek, koji prije, nego nametne žrtvu drugom, nameće je sebi samom, prije, nego zapovijedi disciplinu drugima, sam joj se podvrgne« — to su riječi, što ih on kliče svojim legijama, koje naročito voli, jer su one nosioci i širitelji njegovih nastojanja oko discipline, poslušnosti, vjernosti, hrabrosti i apsolutne odanosti. I nije tek slučajno, da je on za organizaciju svoga pokreta izabrao baš vojničku formu. Ta osnovna značajka vojnika jest: discipliniranost, akcija i borba. Na jednoj javnoj skupštini sam kaže:

»Svatko među vama treba da se smatra vojnikom; i onda, kad nije u vojnoj uniformi, nego kad radi u tvornici, u radionici, u dokovima ili u polju; jednom molekulom, koja osjeća i živi s čitavim organizmom.«

Za Mussolinija tek ispunjenje dužnosti rađa pravo na nešto. Svako pravo nastaje kao nagrada za ispunjenu dužnost. Pravo je rezultat ispunjene dužnosti. Prema tomu pojam prava u Mussolinijevoj državi je vanredno relativan. Pa ni sloboda nije za Mussolinija činjenica, nego tečevina, nije prirodno pravo, već neko historijsko priznanje. Ni jedan čovjek ne može postaviti zahtjev za slobodom, a da je nije zaslužio djelom. Mussolini ne poznaje lične slobode, za njega je sloboda pojam veoma ograničen i uvjetan.

»Ako postoji samo jedna historijska činjenica, ta jest, da je cijela povijest civilizacije počevši od špiljskoga pa sve do civiliziranoga čovjeka progresivno ograničavanje slobode. Ljudi moderne civilizacije i modernih nacija neprestance moraju ograničavati svoju slobodu. Apsolutno priznanje slobode je dvojbeno. U realnosti ne postoji.«

Unatoč takvoga shvatanja o slobodi, Mussolini uvjerava:

»Ja nisam despot, koji se zatvara u tvrđavu opkoljenu trostrukim zidovima. Ja zalazim u narod, a da se ni ne brinem za sudbinu i slušam ga.« Njemu stoji neprestano pred očima kao konačni cilj pomirenje i skladni život svih klasa u korporativnoj zajednici produktivnih energija. On neprestano stvara. Mussolini je izumitelj, inicijator, posjeduje vanrednu konstruktivnu fantaziju. Njegova djela su zapravo ostvarenje onoga, što je on intuicijom svojom zapazio. On je umjetnik — političar i politički umjetnik. Vješto spaja tradiciju sa sadašnjosti, svom pokretu daje duh, koji treba da ostvari veličinu staroga Rima,, a sve pristaše i sljedbenike

ogrće plaštem zanosa za ideju. On zna, što znači zanos za ostvarenje njegovih nastojanja.

»Zanos je primitivna i osnovna sila ljudskoga duha, i ništa veliko ne možeš stvoriti, ako nisi obuzet snagom religiozne mističnosti. Ali to sâmo ne dostaje. Uz osjećaje valja da djeluju i razumne sile mozga.«

Tu otkrivamo čovjeka, koji svoju stvaralačku snagu hrani sa osnovnim silama prirode. Njegov se pogled nikada ne gubi u sitnicima. On zapaža savršeno točno cjelinu i tako je sudi. Njegovi opći pogledi na političku situaciju u svakoj pojedinoj državi Evrope, kao i opću evropsku, vječno su predmetom osobitog interesa svih državnika i diplomata, tim više jer su izraženi sjajnom psihološkom intuicijom.

Mussolini je došao do toga, da ga narod u Italiji stavlja u red mitskih junaka. Pogotovo nakon toliko pokušanih, ali neuspjelih atentata. On je uvijek zagonetka za svakoga, i za najbliže svoje saradnike. Što je njemu žrtvovati i najbližeg saradnika za ideju? Ništa.

Gdjegod se pojavi svagdje se uživi. U tvornici je radnik, na vojnoj smotri je zapovjednik. Uvijek je nekoliko koračaja pred pratnjom. A i sami njegovi ministri kao da se žacaju sjesti uza nj. Njegov pogled je zagonetan, čas se gubi u daljinu, čas je zaokupljen svojom nutrinom. Mussolini vjeruje u svoj Usud, ali još je jača u njega vjera u životnu snagu volje, koja se neda skučiti ni pred paklenim vratima. Već sam pogled na bilo koju sliku Mussolinijevu očituje izvanrednu životnu snagu i energiju, te koncentraciju volje. Mussolini ne poznaje straha ni pred čim:

»Lijepo, veliko, htio bi reći junački jest ploviti, kako bura bijesni. Njemački filozof je rekao: živio sam opasno. Ja bih htio, da je to deviza mladoga talijanskoga fašizma: živjeti opasno. Jer to znači biti spreman na sve, na žrtvu svake vrsti, na svaku opasnost, na svaku akciju, kadgod se radi to tom, da se brani Domovina i Fašizam.«

On će se sukobiti i sa samim Usudom, kad mu se stavi na put.

»Kažem vama i svim fašistima, da budete vazda spremni, da ne vjerujete u predrasude, da uništite glupe predrasude, jer se kroz život ide samo željeznom voljom, koja katkada svladava i sam Usud!«

Božidar Stari

MISLI O BOLJŠEVIZMU

S teoretskoga se stanovišta čini,[1]) da istočnjački boljševizam znači potpuno vladanje kolektiva nad individualitetom. Piramida radničkih vijeća, koji se zovu i sovjeti, proteže se u Rusiji od sela do centralnoga direktorija, koji svim upravlja i nadzire. Iz njega su isključeni samo buržuji, profesori i intelektualci.

Ali ova prividna diktatura proletarijata samo je jedna prevara. Vladajućom mašinom upravlja isključivo mali broj vođa, čija je moć dosta neograničena, a da mogu uništiti sve slobode, slobodnu

[1]) Misli poznata naučenjaka Dr. Gustava Le Bona iz jednoga od posljednjih njegovih djela: »Sadašnji razvitak svijeta«.

riječ i slobodnu štampu. Na najmanji znak protivljenja odgovara se sasvim kratko, sa strijeljanjem.

Ako se točno uzme, ruski boljševizam nije ništa drugo nego nastavak negdašnjega carističkoga režima. On se održaje na onim istim temeljima, koji su služili kao potporanj starim oblicima vladanja. U poludivljoj Rusiji, sastavljenoj iz različitih rasa, kao i u svim ostalim azijskim zemljama, može da dovede do nekoga jedinstva samo jaka ruka neograničena vladara.

*

Pokus, koji je sada učinjen u Rusiji s komunizmom, nije osamljen na istoku. Napose je Kina okušala već jednom komunizam. U 11. stoljeću, za vrijeme vladanja cara Čeng-Conga uništeno je privatno vlasništvo, a općenitosti pripali su svi kapitali, zemlja i sve industrije.

Iza petnaest godina srušili su seljaci i radnici vladu, jer su im postale jasne njezine očite zle strane. Zemlja i industrije nijesu više davale nikakav prinos, jer bez ličnih interesa nije više nitko pokazivao marljivosti za rad.

Nije bilo daleko od toga, da novi pokus s komunizmom u polovini prošloga stoljeća uništi potpuno Kinu. On se također održao oko petnaest godina, a tada su mase same došle do uvjerenja, da novo uređenje, umjesto da bijedu umanji, još je i povećaje.

*

Ako usprkos toga komunizam pokazuje sklonost, da se proširi kod nekih većih naroda, uzrok je u tome, što civilizacija u onoj mjeri u kojoj se razvija, povlači za sobom sve veći broj ljudi, koji su nesposobni da joj se prilagode i zato žele da je sruše.

U povijesti je više puta opažena ova pojava. Ako slučajno uspije nižoj rasi da svojom snagom svlada neku civilizaciju, koja je za nju previsoka, uništit će ju silom. Tako su postupali barbari u Galiji s rimskom civilizacijom, jer je za njih bila prefina. Isto se dogodilo u naše vrijeme, kada su crnci iz San Dominga i Haitia uništili po Evropljanima donesenu civilizaciju, a da sami nijesu bili kadri da je nadomjeste jednom drugom.

Slični prizori odigravaju se sada u Rusiji. Jedan posmatrač bez predrasuda, g. Chessin, govori o strašnom ratu, kojega su komunisti vodili s intelektualcima. On piše o svojim utiscima u »Pravdi«:

»Istok mužika odbacuje naučavanja zapadne znanosti i prisilio je naučenjake, da se poklone najprljavijim radnicima.«

Jedan od najvatrenijih pristaša ove nauke, Zinovjev, izjašnjava se, da »on vidi u svakom intelektualcu neprijatelja sovjetske vlasti«.

Radi toga duhovnoga smjera izbrisana je iz naučnoga plana poduka iz povijesti, filozofije i morala.

Prema spomenutom izvjestitelju zabranili su vlastodršci pod prijetnjom najstrožih kazni, da se u modernim bibliotekama nalaze djela Pla-

tona, Aristotela, Descartesa, Kanta, Spencera i t. d.[2]) U njima se ne nalaze također djela modernih ruskih pisaca. On pripovijeda dalje, da se sveučilišni profesori izabiru među učenicima radničkih škola, koji ništa drugo ne poznaju već samo četiri računske operacije i temelje gramatike. Tako pada Rusija opet na niske stupnjeve civilizacije...

*

U Francuskoj bi mogla uspjeti socijalistička revolucija kao u Rusiji i na neko vrijeme u Italiji. No kod nas se ne bi mogao dugo održati socijalistički sistem vladanja, jer bi mu se postavile na put ekonomske zapreke, protiv kojih su sve teorije nemoćne.

Rusija iskušava sada to. Iako se socijalistički režim teoretski održaje prisiljeni su vlastodršci, da u sve većoj mjeri napuste njegovu praktičnu primjenu. Ispostavilo se, da pod socijalističkim režimom radnici primaju mnogo niže plaće, nego pod kapitalističkim.

I, što je također jasno, Rusija, kao i druge zemlje može živjeti samo onda, ako uvozi produkte, koje sama ne proizvodi. Plaća ih naravno sa svojom robom. Ali da ona može služiti kao sredstvo zamjene, ne smije prodajna cijena biti veća na stranim tržištima od cijena konkurenata. Iskustvo ipak oduvijek uči i donosi sada ponovno u Rusiji dokaz, da je roba, proizvedena u državnim poduzećima mnogo skuplja, nego ona u privatnoj industriji.

Prema čistoj komunističkoj nauci postala je država u Rusiji producent svih produkata, ali troškovi su preveliki a da bi se mogao postići dobitak.

»U Rusiji« piše Max Hochschiller »sve je postalo skupo. U prosjeku su cijene u zemlji 25% nad svjetskim paritetom. Ako neki produkti, na pr. žitarice, imaju povoljniju cijenu, prouzročit će državna birokracija tolike troškove, da će također i žitarice izvesti s gubitkom.«

*

U Rusiji je komunizam ispunio san jakobinaca:

»Sve slobode, uključivši slobodu mišljenja su odmah uništene. Samo vlada ima pravo da misli i da trguje.« Je li kao za odštetu za ovo zarobljivanje radnik zadovoljniji nego pod kapitalističkim sistemom? Još nitko, tko je putovao u Rusiju, nije na to odgovorio pozitivno. Tako ovaj strašni građanski rat, koji su vodili komunisti, u nadi da će uništiti građanstvo, kojemu zahvaljuju napredak kulture i time socijalna poboljšanja (i u korist radničke klase), nije vodio k oslobođenju, nego naprotiv k zarobljenju radnika.

---

[2]) Dakle i filozofi staroga i novoga vijeka zabranjeni su u Rusiji, dok je opće poznato, da su upravo boljševički i socijalistički »drugovi« po čitavom svijetu podigli silnu viku na nacionalne socijaliste u Njemačkoj, koji su na lomači spalili nekoliko malovrijednih romana Heinricha Manna i sličnih židomarksističkih autora. O teroru i strahotama sovjetske Rusije naravno da ne kažu ni riječi. Isto tako šute naravno o knjigama, zabranjenim u Sovjetskoj Rusiji. Sve po onoj metodi: reci da ti ne rečem.

Militarizam i fašizam čine se kao neizbježive posljedice komunizma. I ove vrste vlasti ne dopuštaju sloboda, ali dok se komunizam uvrštava u red razarajućih sila, pripadaju militarizam i fašizam snagama, koje stvaraju i grade.

*

Ukratko smo obuhvatili boljševički duhovni smjer, boljševičku nauku i njenu primjenu.

Boljševička nauka je vrlo opasna, ali još je opasniji duhovni smjer, koji joj prethodi.

Ako produži da se širi u svijetu pokopat će konačno sve temelje, koji čine štit velikih civilizacija.

Boljševička nauka je u tome, da uništi materijalni kapital naroda, ali boljševički duhovni smjer uništava moralni kapital, koji je mnogo vrijedniji od prolaznoga bogatstva, jer su za njegovu izgradnju bili potrebni napori čitavih stoljeća.

Dr. Gustave Le Bon

LAŽ JEDNOGA PATRIOTIZMA

Donosimo izvadak iz velikoga rowirea »S. O. S.« u posljednji čas od Dra Zubaka, u kojemu je jedna od glavnih ličnosti poljski vele industrijalac Tadija Simonowicz, koji je prije rata i za vrijeme rata bio časnik u glavnom stanu na Rijeci. Pošto se poslije rata nije mogao u vojničkoj karijeri popeti na onaj položaj, koji bi odgovarao njegovoj ambiciji, pošao je u Poljsku, gdje se razvio u vele industrijalca i u širitelja poljskoga službenog režima među Rutenima. U našem izvatku se prikazuje jedan odlomak njegova putovanja iz naše zemlje, u kojoj je na misteriozan način da državnom spiritusu zaradio velik novac, u svoju novu domovinu Poljsku.

Onoga jutra, kada je Simonowicz stigao u Beč bilo je nebo vrlo tmurno.

Pred kolodvorom uzme kola i odveze se u hotel »Erzherzog Stephan«, gdje je prije običavao odsjedati kao časnik.

Imao je sreću, da je dobio dobru sobu, ali se nije mogao još useliti, jer se prijašnji gost nije još iselio. Simonowicz ostavi prtljagu kod vratara i dade si pripraviti kupku. Budući da se tek o podne mogao useliti u svoju sobu, odluči da prije podne kupi u gradu neke sitnice.

Najprije ode krojaču i naruči tamo smoking, a onda pođe u Mariahilfericu i kupi neke stvari za garderobu. Sve to dade si odnijeti u hotel. Približavalo se podne, on osjeti glad i svrati u Bristol na ručak.

Restauracija je bila puna gostiju, većinom inozemaca, govorili su se svi mogući jezici, a najviše engleski. Bilo je tu i mnogo oficira Entente.

Simonovwicz je namjeravao, da ostane nekoliko dana u Beču i da studira situaciju na vrelu, jer će ova opažanja poslije upotrijebiti kad stvori definitivnu odluku zato, što će se dalje dogoditi.

Ručao je sâm za jednim velikim stolom u udubini zida. Žurio se je, jer je bio umoran i htio je da se ispava.

Kada je platio i htio da se digne od stola, dođu tri elegantna gospodina i zauzmu stol. Ova su trojica razgovarala poljski i činila su vrlo otmjen dojam.

Budući da je Simonowicz ustao, nije više mogao ostati i sa došljacima se upustiti u razgovor, premda bi to najradije učinio.

Poslije podne je spavao, a uveče odluči da ode u Ritz.

Kod Ritza nije u 9 sati bilo još nikoga. Simonowicz je već htio da ode kući, ali pošto je cijelo popodne spavao, bojao se, da ne bi u noći mogao spavati. I on ostade.

Poslije 10 sati postalo je živahnije, dame u večernjim toaletama sa dubokim dekolte-om i vratom punim nakita i gospoda u smokingima napunili su dvoranu. Njemački govor mogao se čuti samo izuzetno, i to obično samo onda kad je »ober« konobaru prevodio narudžbu.

To je bila za Simonowicza posvema nova sredina, zanimalo ga je to i on ostane.

Iza pola 12 iznenadi ga dolazak one trojice gospode od podneva, sva trojica u besprikornim smokingima. U njihovom društvu nalazile su se dvije divne dame u duboko izrezanim večernjim haljinama. Direktor poduzeća dodijeli došljacima stol, a gospoda označe damama galantno njihova mjesta.

Simonowicz, koji je susret u Bristolu već bio zaboravio, sjeti se iznova svojih zemljaka, ali njegov stol je nažalost bio previše udaljen, tako da nije mogao da čuje ni riječi od njihova razgovora.

Ovoga puta nije opet mogao da se pridruži tim Poljacima i to u jednu ruku s razloga, jer nije imao smokinga, a u drugu ruku priječila ga je nazočnost onih dviju dama. On odluči, da sutra opet ruča u Bristolu, ne bi li možda te ljude sutra tamo sreo. Sutra naveče pak imati će već smoking.

On plati i pođe kući.

Slijedećega jutra nije sreo nikakova znanca, kupio si je nekoliko novina i lutao gradom.

U podne sjeti se svojih zemljaka. Pogleda na sat: Točno 12 sati.

»Čekati ću radije do jedan sat, danas nisam tako gladan«, premišljao je Simonowicz, koji je htio da se danas pod svaku cijenu upozna s tim ljudima, »jer kad ja već sjedim, nije tako sigurno, da će oni sjesti za moj stol. Ali kad oni sjede, a svi stolovi će biti i onako zaposjednuti, mogu mirne duše, da sjednem za njihov stol!«

On je šetao neko vrijeme po Opernringu, a točno u 1 sat stupi u restauraciju hotela Bristol.

Gospoda su sjedila u kutu za jednim stolom, gdje je bilo mjesta još za trojicu. Sva ostala mjesta bila su zaposjednuta.

Simonowicz se približi dostojanstveno k stolu i zamoli korektnim njemačkim jezikom za dozvolu, da može sjesti za stol, što su ovi i dopustili. On je namjerno nagovorio gospodu njemačkim jezikom, bio je vrlo ozbiljan i lukav. Htio je da najprije ispipa tko su oni i što rade u Beču.

Konobar je polagano servirao, a ova trojica su se zabavljala, ne obazirući se na Simonowicza.

Simonowicz je iz razgovora razabrao, da je jedan od njih diplomata, drugi industrijalac, a treći časnik generalnoga štaba. Sva trojica su članovi delegacije, koju je tadašnji šef narodne vlade Ignacije Daszyinski poslao u Beč. Dalje je saznao, da se radi o izaslanstvu »Poljske Vojne Organicije« (P. O. W.), koja je u Lublinu razoružala austrijske trupe, a sada rade u dogovoru sa tako zvanom »Likvidacionom Komisijom«, koja je poslije prevrata uzela u svoje ruke upravu Galicije.

Dne 10. novembra vratio se Josef Pilsudski iz tamnice u Magdeburgu, iz koje ga je oslobodila revolucija, natrag u Varšavu. On naredi, da P. O. W. smjesta razoruža njemačke i austrijske čete na teritoriju bivše ruske Poljske.

No sada nije dostajalo ono oružje i ratna sprema, koju su dobili na taj način, da su trupe razoružali, pa su morali poslati u Beč i u Berlin komisije, da zatraže vojni materijal, koji je otpadao na Galiciju i na prusku Poljsku.

Tako je Simonowicz saznao tko su ta gospoda i šta u Beču rade. On odluči, da i dalje zadrži svoj inkognito, jer su se teme razgovora vrlo slikovito mijenjale i on je mogao da nauči mnogo toga. Prisluškivao je slijedeći razgovor:

Diplomata: »Ja moram, moja gospodo, da kažem, da mi već godinama počinjamo neprestano užasnu pogrješku. Trebalo je ipak malo dalje vidjeti. Manifest od 14. VIII. 1914. nije potpisao car, nego samo Nikolaj Nikolajević, dakle drugim riječima, car se nije ni na što obvezao, a kada je poljski narod na to s nepovjerenjem odgovorio, oduševljavali smo se za etnografsku Poljsku, koju nam je nudila Njemačka i Austrija. Bila je velika pogrješka da nitko nije s time računao, da će se jedanputa historijska Poljska probuditi, pak se je stoga zanemarivala i politika i propaganda u ovome smislu. Pripravljali smo se samo na Veliku Poljsku, Poznanj i zapadnu Galiciju, a zanemarivali smo Litvu, istočnu Galiciju i ukrajinsko pitanje. Baš na ovim područjima trebalo je tjerati više poljske propagande i mi bismo sebi uštedjeli one nemire u Lavovu, a ni veličanstvena palača poštanske direkcije ne bi tako bila izgorila!«

Časnik glavnoga stana: »Kaznena ekspedicija u istočnu Galiciju dostajala bi. Djelovanje bajuneta je promptno i uvjerljivo.«

Industrijalac: »Kaznena ekspedicija bila bi iz temelja pogrješna. Valja se poslužiti industrijom, trgovinom i drugim faktorima. Silu ne valja nikada upotrijebiti. Trebalo bi da naši ljudi zauzmu neslužbena, ali pri tom utjecajna mjesta. Ljudi, o kojima narod privredno ovisi, trebali bi da budu naši ljudi. Isto tako oni, koji stoje sa narodom u stalnom dodiru. Trebalo je tamo poslati učitelje, svećenike, trgovce, tvorničare i slično. Ja sam uvjeren, da je Bilinski mogao to sasma mirno provesti i preko Beča!«

Diplomata: »Posve ispravno, na to moramo sada polagati osobitu važnost, još uvijek nije prekasno. Mi moramo da raspršimo interese ovih ljudi, moramo, da ih privežemo uza se, da ih učinimo ovisnima o nama. A ne smijemo da zaboravimo i jednu drugu okolnost: naime da oni izvan granice Poljske Republike ne nalaze nikakove zaštite i da bi bili volens-nolens izvrgnuti komunizmu na milost i nemilost.«

Časnik: »U drugim prilikama imao bih za ovakova okolišanja doduše vrlo malo razumijevanja, ali ovoga bi puta ipak mogli imati pravo.«

Industrijalac: »Mi bismo u istočnoj Galiciji trebali nekoliko naših ljudi, koji bi znali, da steknu ugleda i utjecaja među narodom, koji bi radili u našim intencijama i koji ne bi na nesmotreni način kompromitirali i našu stvar. Na primjer jedan tvorničar, koji bi znao našu stvar da uzme pošteno u ruke, bio bi nam od veće koristi, nego deset pukova vojske, gospodine majore. Vjerujte mi, da imam pravo!«

Simonowicz bio je vrlo sretan, da ga je slučaj doveo u blizinu ovih ljudi. On je osjećao, da bi riječi ovih delegata mogle, da prouzroče dalekosežni utjecaj na njegovu budućnost.

On je Poljak, rodom je iz istočne Galicije, poznaje tamošnje prilike, imade iskustva u postupanju s ljudima, posjeduje odlike, koje imponiraju masama, a osim toga imade i nešto novaca. To su sve osebine, koje treba da imade eksponenat poljske politike među Rutenima, ako želi, da računa s uspjehom.

Prisluškivajući razgovoru, Simonowicz bijaše upozoren na najaktuelnije mogućnosti, na koje ne bi nikada u životu došao sam. Zato odluči, da zadrži svoj inkognito. Kad bi se on umiješao, prestala bi debata, oni bi ga samo ispitivali i tako bi on ostao bez dragocjenih informacija.

Stoga je jeo polagano, nije pogledavao na te svoje zemljake i činio je, kao da se dosađuje. No podvostručio je svoju pažnju.

Poljaci su razgovarali dalje.

Diplomata: »Vrlo žalim, da su interesi države baš sada drugamo upereni, kada na Istoku gori. Socijalni demokrati posve su se izgubili u borbi za sistem jedne kuće, oni hoće radničke komore, slobodu štrajka, zaštitu rada itd., pa mi se sada čini da Moraczewski nije zgodan za rješenje ovih hitnih pitanja. U ostalom dobio sam povjerljive informacije, da će socijalistički kabinet radi nesuglasica u financijskom odboru doskora demisionirati, a u mjerodavnim se krugovima čuje, da bi na čelo vlade mogao stupiti Paderevski, a ovaj će možda pokazati više razumijevanja.«

Industrijalac: »To sve nije ništa. Ja vam kažem M. Dubanowicz će to sve urediti. On je vođa desnice i predsjednik ustavotvorne komisije, uživa potpuno povjerenje Sejma i on je jedini kadar, da provede mnogo toga, a meni je bezuvjetno stalo do toga, da se raščiste već jednom prilike u istočnoj Galiciji.«

Diplomata: »Imate pravo, poslanik Dubanowicz imade veliki utjecaj, a pri tom misli vlastitom glavom.«

Industrijalac: »Ja sam već izradio točan program, a naredne sedmice sastati ću se na konferenciji sa Dubanowiczem, da stvar raspravimo. Moramo da vidimo, s kime bismo mogli računati, a tim bismo ljudima naravno morali dati razne privilegije.«

Major: »Pustimo sada tu temu, moja gospodo, danas po podne imamo posla u Arsenalu, pa ćemo morati tamo i previše govoriti, a sada mi radije recite, kako vam prija ova kava?«

Daljni razgovor nije više zanimao Simonowicza. On se više nije mogao umiješati u razgovor, jer bi gospodi bilo sigurno neugodno, kad bi vidjeli, da je prisluškivao, a pošto je već dosta čuo, plati, pozdravi njemačkim jezikom, i izađe iz restauracije.

Danas je Simonowicz bio vrlo veseo i zadovoljan, ta neizvjesna budućnost, koja ga je čekala, počela je već primati konkretne forme.

Poslije jela pođe krojaču na pokus, da uzmogne već navečer imati svoj smoking.

Popodne je sproveo čitajući novine u kavani, pregledavajući izloge i lunjajući ulicama.

U 9 sati uveče sjedio je već u smokingu kod Ritza i zanimao se intenzivno za goste. Vidio je same neznance i inozemce, a nije bilo nikoga poznata. U pola jedanaest bila je dvorana ispunjena do posljednjega mjestanca.

U to stupe u dvoranu dva elegantna gospodina i stanu se razgledavati, ne bi li ipak našli kakovo mjestance. Vidjeli su Simonowicza da sjedi sam, pristupili su k njegovom stolu, i zamolili dozvolu da sjednu. Simonowicz im pripravno ponudi mjesto.

Gospoda su sjela i počela su da razgovaraju poljskim jezikom, a Simonowicz ih pogleda znatiželjno. Kako ih je tako promatrao, pričini mu se lice jednoga od gospode poznatim. On se stane naprezati, razmišljajući kamo da toga neznanca uvrsti, ali se nije mogao ničemu dosjetiti.

Nakon nekoga vremena, kad je već bio čvrsto uvjeren o tome, da je s tim čovjekom bezuvjetno u životu već razgovarao, a i povjerljivije općio, nije mogao više da zatomi svoju ljubopitnost i on progovori poljskim jezikom:

»Oprostite gospodine, da se miješam u razgovor, ali vi mi se činite vrlo poznatim, no ne mogu se nikako dosjetiti odakle vas poznajem.«

»I vi ste mi se pričinili vrlo poznatim, ali sam mislio da ste stranac, i nisam se dalje brinuo za to.«

»Dakle i vi? Onda se moramo sigurno poznavati. Ja sam Simonowicz,, u posljednje vrijeme bio sam kapetan u glavnom stanu na Rijeci.«

Onaj drugi skoči veselo sa stolca:

»Naravno Simonowicz e pa naravno, da se [illegible]. Ja sam Debicki, tvoj drug iz kadetske škole u Lavovu.«

»Kojega li iznenađenja. Pa naravno da si ti Debicki.«

Gospoda si stisnu srdačno ruke, a sada se predstavi i treći.

»Narodni poslanik Hlaske.«

»Dakle što mi ti radiš ovdje Simonowiczu?« — upita Debicki sa očitim zanimanjem.

»Nalazim se na proputovanju u Poljsku, a ti?«

»Ja sam ovdje sa gospodinom Hlaske-om. Ostavio sam vojsku i posvetio sam se politici.«

»Tako? I ja namjeravam, da napustim vojničku karijeru, pak bih se onda posvetio industriji. Mislim da se etabliram negdje u blizini Lavova, ta ja sam rođen u onome kraju.«

»Ja pak imadem posvema druge ambicije, mene vuče politika. Momentano sam sekretar Ustavotvorne Komisije. Nalazimo se privremeno u Beču, da proučimo neke izvore staroga austrijskoga ustavnog prava.«

»E pa onda je gospodin Dubanowicz tvoj šef?«

»E pa naravno, ne samo šef, nego i odlični prijatelj.«

»To je prekrasno, tu mi je baš pala sjekira u med.«

»Kako to, poznaješ li ti gospodina Dubanowicz-a?«

»Nažalost još ne, ali bih se htio s njime upoznati.«

»Ako to želiš, vrlo rado. Ja te poznajem kao dobrog i pouzdanog čovjeka, skroz na skroz poštenjačinu, dobrog patriotu i Poljaka k tome.«

»Kad ćeš ti, Debicki, biti u Varšavi?«

»Slijedeći četvrtak.«

»Daj mi molim te tvoju adresu.«

Debicki mu preda svoju posjetnicu.

Simonowicz se raspitivao vrlo živo o političkoj i privrednoj situaciji u domovini. On je želio, da već prije svoga dolaska u domovinu bude sa svime na čistu, jer ga je metamorfoza, koju je od prevrata pa do danas doživljavao učinila oportunistom. Imao je namjeru, da se i u politici orijentira po oportunističkim principima. I u privredi tražio je rješenje, koje je pružalo najbolje izglede.

U živom razgovoru prođe brzo vrijeme, a prijatelji se rastanu s obećanjem, da će se doskora u Varšavi opet vidjeti.

Simonowicz je ova dva dana dosta toga vidio i saznao, pa je smatrao, da svako daljnje zadržavanje u Beču nema više smisla, da bi samo gubio vrijeme i u tutanj trošio novac i on odluči, da sutradan otputuje u Lavov.

Slijedećega dana pokupovao je još neke malenkosti, spremio se za put, a popodne se odveze na Sjeverni kolodvor i otputuje prvi put u životu u »Republiku Poljsku!«

Dr. Aleksandar Zubak

L I S T A K

NEKOJA RAZMIŠLJANJA UZ XII. KNJIGU »GRAĐE«

Uz svoja redovita godišnja izdanja izdala je Akademija ove godine i XII. knjigu »Građe za povijest književnosti hrvatske« u redakciji sveuč. prof. dra F F a n c e v a. U uvodu kratkom, preglednom i iscrpljivom prikazuje naš priznati i uvaženi slavista i naučenjak prof. Fancev čitavi razvoj dopreporodnoga (ilirskoga) vremena, smjelo pobijajući dosadašnja naučenjačka shvaćanja i literarno-historijska naučavanja (Šurmin, školski udžbenici i dr.) crpeći svoje navode i z i z v o r n i h d o k u m e n a t a onoga vremena. Prof. Fancev postavio se na ispravno naučenjačko stanovište, da vjerni sud o pojedinim decenijima i centenijima možemo dobiti na temelju svestranoga proučavanja (neobjavljena djela, rukopisi, arhivski rariteti i dr.) a ne na historijskom, tradicionalnom prepričavanju i pronalaženju i izvlačenju konvenirajućih i potrebnih zapazaka, misli, ideja, pokreta i t. d. Uopće shvaćanje i školsko naučavanje postanka i širenja ilirskoga preporoda kod Hrvata posve je netočno i krivo, nenaučenjački shvaćeno. Svaki srednjoškolac koji počne učiti ilirski preporod, polazi sa nekog uobičajenoga, nakalamljenog stajališta, kao da prije ilirskoga preporoda nije bilo hrvatske književnosti, ili nešto dubrovačko-dalmatinske na hrvatskom jeziku i razasute, bezvrijedne regionalne književnosti najvećim dijelom na latinskom jeziku ili na nepristupačnim dijalektičkim osebinama. Takve naše misli opsjedaju kad pristupamo studiju toga važnoga razdoblja u hrvatskoj književnosti.

Kad ne bi bilo zabluda, uvjereni smo, da ne bi bilo ni ilirskoga preporoda u onom obliku i s onim rezultatima koji su uslijedili kao evolutivna rezultanta svega dosadašnjega. G a j — otac i duhovni vođa pokreta — i ilirski, đački klub ili »n a r o d n a v l a d a« u Gracu, kao mladi i neizgrađeni, bez jasnih i konciznih pogleda, shvaćanja i narodnih potreba i težnja, infiltriraju strane, tuđe i nenarodne ideje, koje su oduševljavale ostale evropske narode kao pobjedonosne krilatice poslije velike francuske revolucije. Takve moderne ideje s usana čeških učitelja sa sveslavenskom uzajamnošću (kovanica od lat. glagola dô, dare = dati) nakalamljuju na sredinu skroz neizgrađenu i nepristupačnu, ali sa živom vjerom u širenju baštinjenih lokalnih, kulturnih vrednota.

Gajevo mladenačko nepoznavanje historijsko-literarnoga razvitka hrvatskoga naroda zavelo je njegove ambicije n a s t r a n e i t u đ e i z v o r e i pomanjkanje njegove hrvatske kulturne obrazovanosti nije moglo uskladiti nastojanja i polučene uspjehe njegovih predšasnika. Njegov preporoditeljski rad bio bi tek onda pravi narodni pokret, da je nastavio produžujući rad, dopreporodeteljskih kulturnih radnika razvijajući misli i djelovanje Vitezovića i mnogih drugih muževa vrijednih spomena, a ovako je bio književni pokret jedne grupe (Politički pokret postao je tek poslije i to kao opravdana reakcija.)

Osim uvoda prof. Fanceva najveći dio knjige zapremaju dokumenti i vrijedni izvaci iz pojedinih djela znatnijih ondašnjih književnika, koji jasno govore o svim pitanjima i to točno i precizno, baš kako su poslije tretirali i preporoditelji.

Ovu vrijednu i potrebnu ediciju najtoplije preporučamo svima našim mlađim intelektualcima i stavljamo im u dužnost, da kritički prouče to zanemareno, ali svakako najvažnije doba hrvatske dopreporodne književnosti. Nadamo se, da je ovo početak revizije jedne najnetočnije tumačene naše kulturne i političke epohe!

Kao što je razumljivo, tako je ovo novo naučno analiziranje, izazvalo brojne komentare od kojih su svakako najkarakterističniji u »Narodnim Novinama« i literarno-kritičkog dopisnika beogradskih novina »Pravde« gosp.

dra I. Nevistića. Ovo uzgredno spominjemo, jer znamo, da istraživalačku kritičnost i objektivnost vremenski možemo suspriječiti, ali uništiti — nikako!

Beka

HEGEMONIJA PROLETARIJATA I SELJAČKI STALEŽ

Sa strane marksista seljačka su se pitanja smatrala uvijek nečim sporednim i nevažnim, što će se riješiti sve samo od sebe, kada dođe pravo vrijeme, t. j. doba socijalističke revolucije. To priznaje i »Socijalna misao«, organ naših socijalista (br. 10. »Seljačko pitanje«), kada kaže »stav predratnoga marksizma prema seljačkom pitanju, u praksi je značio ravnodušnost, ako ne i potpunu negaciju«. Bagateliziranje seljačkih interesa u marksističkim redovima (a naročito kod nas) bilo je već uobičajeno, a ni danas se u tome nijesu prilike mnogo promijenile. I naši marksisti nastoje se približiti k selu, ali ne zbog onoga seljačkoga naroda, koji su oni često smatrali samo »glupim mužom«, već samo radi svojih vlastitih interesa i jer je »jedan od nazvažnijih zadataka socijalizma, da fašizmu presječe put do sela, da ga spriječi u njegovim namjerama, kako bi ovaj period fašističke reakcije bio što kraći, jer ako se fašizmu onemogući, da na selu izgradi svoju socijalnu bazu, onda će i taj period biti kratak«. Socijalisti i komunisti boje se fašizma kao vrag tamjana i kad samo čuju to ime već se sakrivaju u mišje rupe i bježe kud god mogu (Bauer, Wels i t. d.). Taj silni strah pred fašizmom uzrok je dakle njihova toboţnjega okretanja prema selu, a nikako ne interesi seljačkoga naroda.

One ideje o socijalnom značenju seljaštva kao staleža, koje su kod nas iznijeli prvi braća Radić, naši marksisti nazivaju samo »iznalaženjem mita o zemljoradničkoj klasi«. Svi ideolozi seljačkoga pokreta uviđali su to krivo stanovište socijalista. Stjepan Radić bio je velik protivnik marksizma, što dokazuju njegovi govori u hrvatskom državnom saboru prije god. 1918. a i njegovi kasniji nastupi. Zbog toga je i doživio da ga je August Cesarec onako oštro napadao u Krležinoj »Književnoj republici«. Pa i sam Stamboliski je, kako to navodi »Soc. Misao« držao »da svijesni zemljoradnici (t. j. seljaci) ne mogu biti socijalisti, nego samo seljaci po uvjerenju kao što su to i po zanimanju. Zemljoradnički red (t. j. seljački stalež) u Bugarskoj da je toliko golem te je u stanju bez ičije pomoći voditi samostalnu borbu za zaštitu svojih zemljoradničkih interesa. Stamboliski je smatrao socijalistički pokret nepomirljivim neprijateljem zemljoradničkoga stanovništva i njegove organizacije«.

Da je tome i danas tako i da će uvijek tako ostati, dokaz je, što socijalisti hoće da ostvare savez seljaštva i radništva, a »značajka je toga saveza *hegemonija proletarijata*, jer samo on kao klasa raspolaže svim mogućnostima za konzekventno i definitivno provođenje pomenutih zadataka«. (Soc. Misao br. 10.) Iako socijalisti priznaju »da marksizmu još uvijek nije uspjelo, da obradi svu problematiku kompliciranih odnosa, koji nastaju uslijed ovoga novoga stava«, ipak hoće da hegemonijom proletarijata riješe ovaj problem. Takovo pisanje gotovo je uvreda prema selu. Selo je po svojoj kulturi (iako ne po civilzaciji) sigurno superiornije nad gradom, a napose nad proletarijatom, jer je tu izvoz prave narodne kulture, jer se tu nalazi onaj seljački narod, koji najbolje čuva tradicije i ideale narodnoga života. I nad takovim kulturno jačim selom i seljačkim staležom, koji k tome obuhvata kod nas oko 80% pučanstva dolaze marksisti s »hegemonijom« »diktaturom proletarijata« i hoće [illegible] šačica njih diktira čitavom [illegible] Takovih stvari našem je selja[illegible] narodu već odavna dosta i [illegible] traži da se njegovi problem[illegible] traju sa sasvim drugoga kri[illegible] ne sa kriterija »hegemonije [illegible] tature«.

Marksisti ne poznaju selo, zato i mogu pripovijedati bajke o nekoj »klasnoj opredijeljenosti na selu«. Njima su te klase postale fantom, koga svagdje vide i koji im čak po noći ne da mira spavati. Interesi sela kao jedne cjeline i duhovna povezanost seljačkoga staleža su onaj kriterij, s kojega su čitav problem promatrali oni seljački vođe, koji su živjeli na selu, koje je dalo selo i koji su najbolje poznavali seljački narod. Takovo gledanje je jedini pravi preduslov i osnovica za jedan jak seljački pokret. Ne »hegemonija proletarijata«, ne »hegemonija kapitala«, nego seljački narod kao cjelina u borbi za svoja seljačka prava i riješenje seljačkih problema, — to je ona osnovna misao, koju su označili naši prvi seljački ideolozi i kojima kao jedino ispravnim mora seljački narod ostati vjeran.

V. Rieger.

MARKSISTI SAMI O SEBI

Marksisti sami sebe najbolje poznaju. Oni zajedno sarađuju, zajedno beru velike honorare iz radničkih komora za sebe i za svoje organizacije i uopće nalaze se zajedno, kada god treba nešto — pripovijedati. Zato ćemo ih najbolje upoznati, ako čitamo njihova glasila i vidimo, što oni pišu jedni o drugima.

O svojim vođama imadu jako loše mišljenje. »Radnički glasnik« (glasilo Općega radničkog saveza) piše o tome ovako:

»Da radnički pokret ne može zauzeti većega maha u našoj zemlji krivnja je na tome, što su se u njega uvukli mnogi ljudi sa slabim karakterom ili bez karaktera. Ljudi bez karaktera obično se ne trude da upoznaju teškoće radnika i od kuda proističu te teškoće. Njim nije važno da upoznaju pravu istinu i da onda zauzmu valjan i ispravan stav u radničkom pokretu, već im je jedino stalo da se popnu na koji položaj u radničkom pokretu, pa da se onda toga položaja grčevito drže. Da se uzmognu što duže održati na nekom vodećem položaju, oni se služe svim mogućim sredstvima, s kojima se može služiti samo slab karakter ili čovjek bez karaktera«. (Rad. Glasnik od 19. VIII. 1933.)

»Oni misle, da je klasni pokret i socijalizam u tome, da oni imaju masne plaće i pet i po satno radno vrijeme, u kojem radnom vremenu rade malo više od ništa. To zato, jer 40% njih ništa nezna, zbog čega ne mogu ni raditi«. (Radnički glasnik od 24. IX. 1933.)

»... tim više ima onih štrebera i puzavaca koji se drže one Napoleonove rečenice: »Svaki prosti vojnik nosi u svom torbaku maršalski štap«, te i oni, ma da mnogi jedva svoje ime potpisuju, računaju, da su predestinirani za vođe »radničkoga pokreta«. Oni vodećim ličnostima sve odobravaju, zato ih se uvažuje...« (Rad. Glasnik od 16. IX. 1933.)

»Oni su radničku klasu stvorili za borbu impotentnom. Stvorili su kimavce u svojim savezićima i sada bi htjeli ti birokrati da određuju kandidatsku listu, koja bi imala biti sastavljena od kimavaca... Kako će se u upravnom odboru i skupštini raditi, odredit će birokrati kao diktatori u svojim savezićima i pozvat će svoje kimavce, da im odglasaju što žele, jer je to njihov cilj.

. Cilj je njihov, da osiguraju sebi što bolju egzistenciju i ništa drugo. Fučkaju oni na interese radnika i radničke klase. (Deklaracija Orsa u »Radničkom Glasniku« od 2. IX. 1933.)

Orsovci (t. j. Opći radnički savez Jugoslavije) prozvali su vođe Ursovaca (Ujedinjenih radničkih saveza Jugoslavije) radi njihova eksploatiranja radničke komore u lične svrhe »komorašima«. No kako Orsovci rade posve isto što i Ursovci, kad im je to moguće i koliko im preostane nakon lavskoga obroka Ursovaca, to disidenti Orsa, kao Vitomir Korać i dr. zovu i Orsovce komorašima i identificiraju ih s Ursovcima. Oni samo dijele »komoraše« u tri grupe s obzirom na vrijeme, kada su koji došli do korita i u kojoj mjeri.

Vele:

»Sada ima tri vrste komoraša u našoj državi:

I. Stari centrumaški komoraši, koji su već dobro potkožili i učvrstili svoju diktaturu nad onim radničkim sindikatima, gdje oni vedre i oblače.

II. Novi — komunistički — komoraši. Starim komorašima je pošlo za rukom, da potkupe neke bivše komunističke vođe i da ih vežu uz komoraško korito. Na ovaj način misle predobiti neke bivše komunističke radnike, pred kojima se ovi novi komoraši opravdavaju: znate, ovo je samo privremeno, dok ne dođe »naše vrijeme«. Dotle će se i ovi »novi« komoraši dobro potkožiti. I oni će kao stari komoraši sazidati kuće, osigurati sebi desetine hiljada godišnjeg prihoda iz radničkih para. A radnici će dotle, dok ne dođe to »njihovo« blaženo doba već otići pod ledinu.

III. Najnoviji komoraši, to su Orsovački izdajnici, koji su izdali Orsovu liniju. I oni se nadaju, da će se moći održati u koritu i brstiti bar ono što ostane od starijih i novih komoraša. Da li će ovi najnoviji komoraši imati sreće — idemo da vidimo. No kanda to oni sami ne vjeruju. Zašto prave »tajne veze« već na drugoj strani i osiguravaju si »pomoć?« (Obavještenja beogradskoga oblasnog odbora Orsa str. 6.)

Doduše Orsovi komoraši konstatiraju, da ni Korać nema osnova da prigovara komorašima, jer je i on dobio iz zagrebačke Radničke komore oko 150.000 dinara za knjigu, koju je naručila od njega Radnička komora, kako se izjavio sam predsjednik komore i Orsa — da se Korać financijalno pomogne.

Zato se i nije čuditi, da je Stjepan Turković, sekretar Oblasnoga odbora Ursa, rekao već pred godinu dana:

»Tako dugo dok radnički pokret bude vođen od ljudi koji se danas nalaze na unosnim položajima u Radničkoj komori, radničkoga pokreta uopće neće biti u onom smislu, koji bi mogao koristiti radničkoj klasi, jer se protivi interesima onih, koji u njemu vedre i oblače«. »Ogadila mi se ova prevrtljivost i ona bezobzirna borba za položaje, koja ni danas nije prestala! Cijela se ideologija njihovih vođa sastoji u nadmetavanju za očuvanje svojih položaja«. (Radnički glasnik od 16. IX. 1933., Augiasova štala.)

Evo što još piše taj čovjek, koji je dvije godine bio tajnik oblasnoga odbora Ursa i koji prema tome zna najbolje ocijeniti prilike:

»Po »bogu izabrani« vođe Ursa zasjeli su na unosne položaje u radničkim komorama i drugim radničkim institucijama«. — »Prema najnovijoj obavijesti centrale Ursa, začlanjeno je u njemu ni više ni manje — četrdeset sindikalnih saveza«. — »Osim tri do četiri veća saveza svi uglavnom postoje na papiru«.

»Ne volja radničkih masa, koja proizlazi iz njihovog uvjerenja, već volja pojedinaca, to je princip — slobodnih radničkih sindikata Ursa«.

»Štreberstvo, osobni interesi pojedinaca, ulizivanje i puzenje prema gore, a goli cinizam, laži i obmame i teror proti sviju, koji se usude slobodno misliti, prešao je svima u kosti i meso, to su općenite kvalifikacije, kojima su popunjena sva mjesta, sa kojih bi se moralo braniti i unapređivati interese »radničke klase«. (R. Glasnik, br. 37 od 16. IX. 1933.).

I tako dalje, mogli bi do u beskonačnost nabrajati, što marksisti misle o sebi. Jedno je jasno, da njihovi vođe i funkfcionari, štogod rade rade u svom ličnom interesu, da eksploatiraju radničke organizacije i sve ostale radničke institucije ne brinući se nimalo za potrebe radnika i namještenika.

Tako rade socijalističko-komunističke klike po čitavom svijetu. I zar je onda čudo da je u Njemačkoj Hitler učinio kraj komoraškoj birokraciji. Zato marksisti sada plaču za unosnim mjestima i za »punim koritom« i dižu puni mržnje na nacionalsocijalistički pokret kuku i motiku. Na slabo će im to koristiti.

V.

RADNIČKE ORGANIZACIJE U NAŠOJ ZEMLJI

Grupa, koja je postavila u izborima za zagrebačku Radničku Komoru kandidatsku listu pod imenom »Ujedinjenoga radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije« (Urs-a) s nosiocem Bogoslavom Joštom naziva se marksističkom, a isto se tako naziva marksističkom i grupa, koja je postavila kandidatorsku listu pod imenom »Općeg radničkog saveza Jugoslavije« (Ors-a) s nosiocem Vilimom Haraminom.

I ako obje grupe prema izvjesnim stranama naglašavaju, da su socijalističke, ipak se one u vlastitom taboru vole nazivati marksističkim i to ne iz teoretskih, nego iz posve praktičkih razloga. Marxizam znači doduše Marxovu nauku, a marxistima se mogu nazivati oni, koij pristaju uz Marxovu nauku. No oni, koji pristaju uz Marxovu nauku, dijele se danas u organizacijsko-političkom pravcu s obzirom na metode i sredstva svoje djelatnosti na »socijaliste« i »komuniste«. Komunisti hoće i nastoje, da sadašnje društveno stanje promijene nasilnim sredstvima i to odmah ili što prije, čim spreme sve uslove za uspjeh socijalne revolucije, makar bili i u neznatnoj manjini spram ostaloga pučanstva ili drugih stranaka, kao što su to učinili komunisti ili boljševici u Rusiji te da osvoje vlast i osnuju svoju diktaturu. Socijalisti idu za istim ciljem, za kojim i komunisti ili boljševici, vođeni su istom naukom Marxovom, kao i komunisti, ali vele, da ne će za sada socijalne revolucije, jer da to nema sada izgleda za uspjeh, pa budući da vide da je socijalna revolucija sada kod nas »neprovediva« to smatraju, da je najbolje biti za oportunističku politiku, kakovu oni kod nas sada provode (Radnički glasnik od 2. IX. 1933.) Međutim i ako se oni ne solidariziraju s »komunističkim pokretom« ipak oni nemaju ništa protiv članova »komunističkoga pokreta«, koji je danas prestao biti dozvoljenom organizacijom i koji je dobrim dijelom razbit, nego nasuprot žele, da ih uvuku u svoje organizacije, koje zapravo zijevaju od praznine, jer su gotove sve osim kojih dviju samo puste »firme i pečati«. No komunisti t. j. članovi razbijenoga, komunističkoga pokreta ne će ni u pakao pod firmom »socijalizma«, jer su godinama slušali, da su »socijalisti izdajnici proletarske klase«. Zato se obje grupe radije nazivaju marxistima. Taj naziv i u organizacijskom političkom smislu jedni mogu čitati »socijalizam«, a drugi »komunizam«, pa komunisti mogu mirne duše ući u takovu zajednicu, koju oni pod imenom marxizma smatraju komunističkom.

Vođe sindikata »Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije« došli su u glavnom iz komunističkoga pokreta, a isto tako njihov sadašnji diktator g. Dr. Živko Topalović, sekretar Centralnoga sekretarijata radničkih komora u Beogradu, koji inače ima plaću kao ministar, a druge dohotke još i veće. Oni su se odvojili iz komunističkoga pokreta, čim su vidjeli, da do socijalne revolucije ne će doći, pa da ne će biti na tom području šićara. Na beogradskom kongresu od 20.—22. travnja 1920. bili su sadašnji vođe Ursa, pa i neki od sadašnjih asova Orsa, dr. Živko Topalović, vrhovni gospodar Urs-a, braća Jova i Sreten Jakšić, koji imadu u zakupu Radničku komoru u Sarajevu, Stevo Bublić, sadašnji upravitelj ekspoziture Radničke komore u Osijeku kao i mnogi drugi, još žestoki pristaše boljševičke taktike, kako to opisuje Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, I. str. 268, izdana od Radničke komore u Zagrebu, jer je onda bila visoka konjunktura za boljševizam, pa prema tome i lijep izgled na komesarska mjesta. No već pod konac 1920., kad je bila izdana »Obznana« protiv komunista, napuštaju ti »vođe« ovaj »nezgodni teren«, na kojemu više nema izgleda za zaradu ni za unosna mjesta, osnivaju posebnu frakciju pod imenom »centrumaša« (t. j. sredine između ekstremnih ljevičara komunista i desničara socijaldemokrata) i s vanrednom spretnošću, kojom su se i kasnije odlikovali u takom poslu uspiju, da im vlast preda radničke domove, štampariju i ostalu imovinu komunističkih sindikata (vidi Povijest radničkog pokreta I str. 283).

Vođe »Općeg radničkoga saveza« bili su doduše pristaše ministerijalne desničarske frakcije socijaldemokrata, kojoj su bili na čelu ministri ili ministarski kandidati Vitomir Korać i Vilim Bukšeg, ali su i oni bili vrlo zauzeti »za jedinstvo radničkoga pokreta« t. j. za zajednicu svih marksističkih struja i pravaca, socijalista i komunista naročito s razloga, što je socijaldemokratska frakcija imala vrlo neznatan broj članova, pa je trebalo da joj netko privede mase iz komunističkoga tabora, oni su pomoću tih masa opet pružili dokaz, da su sposobni za ministarska mjesta, za koja imadu već profesionalne kandidate. Konačno je došlo do osnutka jedinstvene Socijalističke partije Jugoslavije 13. XII. 1921., a do jedinstvene sindikalne organizacije pod imenom »Saveza radničkih sindikata Jugoslavije« 8. I. 1922., koje su uspjele pod vodstvom svojih ministarskih drugova, da u sretnoj političkoj konjunkturi dobiju u ruke sve radničke institucije, koje su se tada počele osnivati kao radničke komore, radničko osiguranje i burze rada. Sada je bilo »uhlebija« za sve prijašnje aspirante za boljševičke komesare, pa su se oni mogli zadovoljiti s tim položajima ne reflektirajući više na milost Moskve. No ipak trebalo je imati stafažu odozdo, a takove nije bilo, jer su gotovo svi članovi, prosti vojnici malobrojne centrumaške i desničarske ministerijalne frakcije, ušli na unosna mjesta u radničkim institucijama i tako postali generali i vođe. Zato su se dali u lov na komuniste, koji su nakon raspuštanja komunističke stranke i komunističkih sindikata vrludali tražeći zgodno skrovište. Oni komunisti koji su se nadali, da će u boljševičkom raju, koji je imao skoro doći, uhvatiti kakovo udobno mjestance, pa makar i ne komesarsko mjesto, pošli su za svojim bivšim vođama koji su se utisli u »buržujski« red kao exploatatori radničkih ustanova, i stisli pod njihovu diktatorsku šaku, a ujedno i blagu ruku zaštitnicu, kao tor krotkoga stada prostih vojnika Konačno komunistima je izbor bio malen ili u njihov tor gdje je zaštita i gdje se može ipak nadati kojoj oglodanoj kosti, ili...! Tako se ponešto popunio prazan tor »legitimiranih« crvenih radničkih vođa, s kojim su se mogli »predstavnici lojalnog proletarijata« iskazati u ministarskim predsobljima. No i to je bilo malo. Za velike apetite socijalističkih vođa kojima je bio krajni cilj »mjesta na vrhu« na koja su se oblizniuli za vrijeme visoke konjunkture usluga V. Koraća i V. Bukšega, nije bila dostatna legitimacija ona šačica komunističkih bjegunaca, koji su predstavljali njihovu vojsku Stoga su kušali i centrumaši i desničari 1925. i 1926. da uvedu u kompaktnoj cjelini komunistički pokret, koji je postojao nelegalno, u sklop svojih organizacija, dakako pod vodstvom »legitimiranih« vođa, koji su priznati kao »legalni« Do potpunog ujedinjenja nije došlo, nego su se ujedinili samo »s jednom grupicom ljudi«, kako to svjedoči »Radnički glasnik« od 2. IX. 1933. Ipak sve teža situacija, u koju su dolazili komunisti radi oštrije primjene zakona, dotjerala je u »legalnu« organizaciju »legitimiranih« vođa veće ili manje skupine komunista. Oni su većim dijelom pristupali Ursu, a znatno manjim Ors-u. Vođe Orsa nijesu doduše nikada bili komuniste, ali su bili za ujedinjenje sa komunistima i 1921. i 1922., isto tako 1925. i 1926., a izjavili su se spremnim za unifikaciju s Ursom u kojem pretežu komunisti, samo pod jednim uslovom, da se Orsu dade prevlast u komori. Vođe Orsa ne smeta ni komunistička ideologija ni komunističke metode ni želje ni komunistički antinacionalni stav tako dugo, dok komunisti hoće da služe kao štafaža i obična vojska gospodi Orsovim generalima i kao stepenica do »buržujskih« mjesta s gospodskim plaćama. No posve drukčije govore Orsovci, ako i komunisti, bilo bivši, bilo sadašnji, traže ta mjesta i pare. u tom slučaju hoće ti generali raspuknuti od srdžbe nad centrumašima i komunističkim truležom i nelojalnosti a do neba se naduvaju sa svojim tobožnjim nacijonalizmom i socijal-patriotizmom.

I ako ima razlika između Ursovih centrumaša, zajedno sa pri-

sajedinjenim komunistima i Orsovih desničara, u historijskom razvoju nema tih razlika u karakteru i moralu, pa makar i jedni i drugi žele naći takove razlike.

Kako vidimo marksistički se tabor dijeli najprije u Ursovce i Orsovce. Ursovci se dijele na stare centrumaše, koji su prvi prebjegli iz komunističkoga tabora, te na komuniste, koji su kasnije pridošli. Ovi pak komunisti dijele se na »starije« koji su se već malo omastili na komorskim dnevnicama i gotovo asimilirali s prvim centrumašima i u »nove« koje su predobili s obećanjima, da je ova »legalna« krinka samo privremena »dok ne dođe naše vrijeme« kako to svjedoči Vitomir Korać odnosno Beogradski oblasni odbor Orsa u svojim »Obavještenjima«. Oni potonji osnivaju u Orsovim organizacijama svoje »ćelije« i predobivaju u »legalne« članove za komunističke metode. »Privatni namještenik«, glasilo Saveza privatnih namještenika Jugoslavije« gorko se tuži na rad svih »ćelijaša« i »buntara«, jer se stari pripitomljeni centrumaši, starosjedioci na svim unosnim mjestima u radničkim institucijama i sindikatima osjećaju teško ugroženi od ovih pridošlica, koji su u većini.

Ne manji nered je u Orsovom taboru. Diktatorski stav i postupak predsjednika doveo je do rascjepa. Od matice se odvojila ljubljanska oblast, koja je osnovala već posebnu organizaciju »Opći radnički strukovni savez«, a s centralom je prekinula i beogradska oblast koja je osnovala u Beogradu »Ligu radničkih sindikata Jugoslavije« pod vodstvom Vitomira Koraća, koja izdaje svoje glasilo »Solidarnost«. V. Korać, kao dobar poznavalac prilika u Orsu iznio je u nizu publikacija golemi trulež marxističkoga tabora.

Tako danas izgleda »radnički« pokret u našoj zemlji, a zapravo pokret »nepogrješivih vođa« ili sve u svemu, kako to naziva S. Turković »Augiasova štala«.

y.

KAKO SE KOD NAS PIŠE O ZADRUGARSTVU?

Promatramo li zadružnu organizaciju bilo s kojega stanovišta, ukazuju nam se uvijek velike prednosti, koje ona pruža svojim članovima. S toga razloga kad bilo s koje strane dođe priznanje zadružnome pokretu, onda se to u redovima zadrugara prima s interesom. No pisanje nekoga anonimnoga pisca u posljednjem broju ekstremno socijalističkoga lista »Kronike« (br. 8. — 1933.) u članku »Zadrugarstvo«, pobuđuje među zadrugarima samo čuđenje, da se mogu tako iskrivljivati činjenice o zadrugarstvu i takovim tendencioznim člancima krivo obaviještavati čitalačku publiku.

Ne stoji, što »Kronika« odmah u početku ističe, da je »drugo najstarije radničko zadrugarstvo u belgijskom gradu Gentu«. U Gentu su naime tkalački radnici, njih trideset na broju, osnovali zadružnu pekarnu pod imenom »Vrije Bakkers« (slobodni pekari), g. 1873. od koje je kasnije nastala poznata zadruga »Voruit« (Naprijed). No prije toga, kako priča L. Bertrand, historičar belgijskoga zadrugarstva osnovano je g. 1850. (dakle 23 godine prije) u Bruxellesu zadruga pod imenom »Solidarité, društvo bruxelleskih radnika za zajedničku nabavu živeža«, koje po svojim pravilima spada među najmodernije tipove konzumnih zadruga. Prije g. 1873. osnovano je više različnih zadruga, a kako su i prije zadruge rochdalskih pionira postajale razne radničke zadruge — to je jasno da radničko zadrugarstvo u gradu Gentu nije po starosti drugo.

»Politička neutralnost kooperativa bila je samo na štetu članovima (gdje?)« — piše anonimni pisac. Charles Gide ukazuje naprotiv na velike štete, koje je pretrpjelo zadrugarstvo u Belgiji i Francuskoj radi političke podvojenosti. Ideju neutraliteta u zadrugarstvu zastupaju svi poznati zadružni teoretičari Charles Gide, prof. Franz Staudinger, dr. Vahan Totomianz, dr. Hans Müller itd. — a da je i u praksi neutralnost zadružnoga pokreta prvi

uvjet napretka to znade svaki zadrugar, koji je praktično barem neko vrijeme radio u konzumnoj ili kreditnoj zadruzi.

Da je kooperativni pokret Hitlerovim dolaskom na vlast izgubio »u Njemačkoj 1750 saveza sa oko 4 milijuna članova, a pribrojiv članove porodica, t. j. da je izgubio (»privremeno«) preko 10 milijuna zadružnih potrošača« — je takova krupna neistina, da ju može napisati samo velikom mržnjom obuzeti fanatik. U Njemačkoj postojala su u svemu dva saveza konzumnih zadruga (Reichsverband deutsch. Konsumvereine, Zentralverband deutsch. Konsumvereine) sa oko 1400 konz. zadruga i oko četiri i po milijuna članova. Kada postoje samo dva saveza, naravno da ih 1750 nije moglo propasti. No mi uzimamo dobronamjerno u obzir da je anonimni člankopisac krivo preveo ili prepisao mjesto »zadruga« »savez«, no i u tom slučaju od 1400 zadruga nije ih moglo propasti 1750! To je barem jasno svakom laiku u matematici.

Suze, što ih roni »Kronika« nad »propašću« (?) njemačkoga konzumna zadrugarstva, koje je danas ujedinjeno i jače nego ikada, pretvaraju se u suze radosnice kada u patosu pripovijeda o zadrugarstvu u majčici Sovjetskoj Rusiji (!). Sadanji kooperativni pokret rascvao se od malih prijeratnih jedinica u golemi pokret sa 73 milijuna članova. Danas je na principima poštenih rochdalskih tkalaca (?) ruski pokret preraso sve kooperative drugih zemalja zajedno«. Ne stoji da je taj pokret osnovan na načelima rochdalskih pionira, 1. jer služi jednoj političkoj stranci; 2 jer ne vraća viškove svojim kupcima; 3. jer nije demokratski; — a rochdalski pioniri zastupali su uvijek načelo potpuno političke neutralnosti zadružnoga pokreta, razdiobu viška članovima u razmjeru prema njihovim kupovninama i demokratsko upravljanje. U sovjetskim zadrugama uprava se imenuje odozgo, a ne bira se po članovima zadruge. Svi zadružni teoretičari o sovjetskom zadrugarstvu ne drže da je to uopće zadrugarstvo.

Dr. Vahan Totomianz u svom djelu »Konsumentenorganisation« i statistički podaci međunarodnoga ureda rada pokazuju, da je rusko zadrugarstvo po svome duhu i produktnim organizacijama mnogo slabije nego prije rata. Zadrugarstvo je birokratizirano, osniva se na sistemu imenovanja i radi po direktivama državne vlasti. A tko zna samo jakost engleskoga zadružnoga pokreta onda riječi, da je rusko zadrugarstvo nadmašilo zadrugarstvo svih ostalih zemalja zajedno, djeluju samo kao dobra prvoaprilska šala (premda je mjesec travanj još dosta daleko).

Svima zadrugarima će biti drago, što ta gospoda oko »Kronike«, koja se inače toliko oduševljavaju Sovjetskom Rusijom i njezinim zadrugarstvom, pišu tako dirljivo o čestitim rochdalskim pionirima. Ali neka uzmu u obzir i svoje čitatelje, kojima to ne će biti milo, jer se ideje rochdalskih pionira jako slabo poklapaju s njihovim principima. Oni bi ih doduše htjeli prekrojiti po svojoj volji, ali to je jako težak posao. Stalni principi tkalaca iz Rochdala (neutralnost, razdioba viška konzumentima, zadružna demokracija) ne daju se nikako pretvoriti u svoju parodiju.

Iskrivljavanjem činjenica i donošenjem neistinitih podataka »Kronika« čini vrlo slabu uslugu kooperativnom pokretu. —*cr.*

SLOM »DRAMSKOGA STUDIJA«

»Dramski studio« osnovan je sa svrhom da okupi mlade članove Narodnoga kazališta u Zagrebu i da priređivanjem dobrih predstava, uvježbanih s mnogo marljivosti i ustrajna rada, izvršuje posebnu misiju u našem kulturnom životu. Međutim sve nade, koje su se polagale u »dramski studio«, izjalovile su se, jer on nije pošao putem objektivna kulturna rada, već se dao jedino na čistu marxističku propagandu, da na taj način udovolji željama one

neznatne manjine, koja u dezolantnim prilikama Sovjetske Rusije nalazi svoj jedini ideal.

Većina dosadašnjih djela, koja su po »dramskom studiju« iznesena na pozornicu, imala je jedino taj propagandistički karakter. Oni mladi glumci, koji su imali talenta i koji su mogli naći drugdje zaposlenja, istupili su iz »studija«, jer se nijesu slagali s ovakom neumjetničkom propagandom. No u prvo vrijeme, ta je tendenciozna propaganda bila uvijena u fini svileni papir, da je samo dobro oko moglo razabrati, u čemu se zapravo sastoji »rad« dramskoga studija. No djelo, koje je izneseno na pozornicu zagrebačkoga narodnoga kazališta dne 7. prosinca, jasno je razotkrilo sve namjere toga, takozvanog »dramskoga studija« i pokazalo svima, o čemu se tu zapravo radi.

Davana je drama E. Čirikova: Židovi. Djelo je izvedeno u »preradbi« Branka Tepavca i Predraga Milanova. Čitava »preradba« sastoji se u biti u tome, da se ispustilo neke »neaktuelne« prizore, a dopisalo nove, tako da se čitavoj stvari dade biljeg »aktuelnosti«. No sva aktuelnost nije ništa drugo nego samo primjena ovoga komada na današnje prilike u novoj Njemačkoj. Osim toga pojačan je u drami filomarxistički ton, tako da smo mi imali dojam kao da se nalazimo u Sovjetskoj Rusiji, da gledamo jeftine i nedovoljno uvježbane komade, koje doduše mogu servirati sovjetski vlastodršci kakovom provincijskom gradiću u Sovjetskoj Rusiji, ali što je za glavni grad jedne nacije i kulturno središte čitavoga našega naroda deplasirano u cijelosti.

Izvedba bijaše ispod svake kritike, što je naglasila sva dnevna štampa, pa i ona, koja inače simpatizira s »naprednim« marxističkim idejama. To je i jasno, jer u »dramskom studiju« (osim jedne ili dvije časne iznimke) uopće i nema glumaca jače kvalitete, već se tu nalaze sami statisti, koji u redovnim predstavama narodnoga kazališta stoje kao kipovi ili, što je već za njih vrhunac, progovore u čitavoj predstavi samo »dobar dan«. Naravno, da takovi glumci ni ne mogu dati dobru predstavu. Pa kad se još naglasi da ovo sasvim rastrgano djelo nije imalo apsolutno nikakove umjetničke vrijednosti, onda si svatko može zamisliti, kako je ta predstava mogla izgledati.

U Sovjetskoj Rusiji stavljena je umjetnost sasvim u službu komunističke stranke, a svi komadi, što se daju, moraju biti u intencijama »sovjetske revolucije«. Na svu sreću ne vladaju kod nas sovjeti i zato si slobodno možemo priuštiti da gledamo u kazalištu i po koji kulturni komad, a ne djela sovjetske propagande. Nadamo se, da i »Židovi«, a ni »Dramski studio« ne će više nastupiti na našoj pozornici, jer bi to bila prava kulturna sramota. Onaj fiasko, koji je doživjela ova predstava i sam »dramski studio«, trebao bi djelovati da ljudi uvide, kako su na pogriješnom putu, kada misle, da zagrebačkoj publici mogu servirati što god oni hoće.

Usprkos grupe ljudi, koja je specijalno angažirana, da plješće i odobrava dramskom studiju i koja se zanosila tim lošim komadom i u svom jadu vikala »živio Stalin«, »živjela Moskva«, »dolje fašisti«, »živio Dimitrov« i slične duhovitosti, velika većina publike bijaše užasno ogorčena, da marxisti pokazuju toliko drskosti i da se usred Zagreba usude nastupati s ovakvim komadima. Pljesak grupice marxista bijaše tokom čitave predstave zaglušen zviždanjem i vikanjem ostale publike, koja je protestirala protiv »marxističkoga« (da ne kažemo gorju riječ, izazivanja.

U samom komadu govori s nervoznom patetikom o »historijskom materijalizmu«, o »Karlu Marxu«. Proganjaju se Židovi, održavaju se komunistički sastanci, nastupaju čak i Hitlerovi jurišni odjeli, koji počinjaju takove grozote, kakove nijesu sigurno znali ni u »srednjem Vijeku« (ali znaju u Sovjetskoj Rusiji!). Ali komunisti pobijedjuju — Hitlera (što se babi htilo, to se babi snilo). Crveno svijetlo plamti, crveni odredi dolaze. To je publiku najviše raželstilo. Ovakovo izazivanje i toliko tendencija usred Zagreba i publika viče: To je krv ruskih seljaka! Dolje komunizam! Dolje

Treća Internacionala! Dolje Moskva! Dolje Stalin!

Blamaža »dramskoga studija« djelovat će dobro te ćemo se valjda riješiti ovakovih neukusnih i deplasiranih predstava, kakove je on dosada davao. »Dramski studio« doživio je takav slom, da se sigurno ne će usuditi više da pojavi na daskama našega Narodnoga kazališta.

I ta je priredba dala jedan dokaz više našoj tezi, da u današnje vrijeme nije ni najmanje opasno biti marxista...

Andrija Kačić.

»NOVOSTI« O »TRAGICI HRVATSKOGA ZADRUGARSTVA«

Našoj je javnosti dobro poznato kakav je to list zagrebačke »Novosti«. Nije tome davno, da im je francuski publicista Pezet javno dokazivao u posebnoj brošuri neke očite falsifikate. »Novosti« su naime citirale neke Pezetove izjave, koje on nije dao, odnosno neke citate, koje citira Pezet, »Novosti« su uz silnu pompu donijele kao njegove. Naravno da je to uzdiglo veliku prašinu, jer dosada barem nijesu takovi falsifikati bili uobičajeni u našoj štampi. I premda su osim Pezeta i neki drugi zagrebački listovi iznijeli kako »Novosti« falsificiraju istinu (što kod njih nije ništa novo), one se nijesu ni pokušale oprati. To bi im uostalom bilo i nemoguće. Pa kad je na jednom predavanju izneseno u cijelosti kako »Novosti« citiraju citate ljudi koji o tim citatima nemaju pojma, očekivalo se, da će »Novosti« reagirati, ali reakcije nije bilo...

I zato je s pravom rečeno na već spomenutom predavanju, da su »Novosti« takav list, kod kojega se mora uvijek iz članaka čitati upravo protivno od onoga što je napisano. Najčešće je protivno istina od onoga, što kažu »Novosti«, to je predavač potkrijepio obilatim dokaznim materijalom. Pa i u pisanju o hrvatskom zadrugarstvu (»Tragika hrvatskoga zadrugarstva«, »Novosti« od 12. XII. 1933.) može se primijeniti ista metoda, o kojoj je gore riječ.

Nepismeni članak »Novosti« vrvi tolikim netočnostima i neistinama, da ne kažemo denuncijacijama, da to valjda ne bi uvrstio niti jedan list na svijetu. To je takav očit napadaj na naše zadrugarstvo, kakav mogu napisati samo zagrebačke »Novosti«. Pogotovo napisan pred samu skupštinu Saveza hrvatskih seljačkih zadruga, služio je taj članak direktno kao alarm, kao podloga za organizaciju prepada na naše zadrugarstvo. U njemu gotovo i nema jedna riječ istine, već se samo htjelo, kako to dokazuje i naslov »tragika« (a i svaki redak toga članka od anonimnoga pisca, koji iz busije napada), da se zbog nastale uznemirenosti omogući izvjesno slobodno-zidarskoj grupi ulazak u Središnji savez hrvatskih seljačkih zadruga. Članak »Novosti« potječe naravno iz slobodno-zidarskih redova i kad bi nam se dala prilika, odgovorili bi na njega, onako kako se to dolikuje. Ali šta ćemo, za sada se moramo zadovoljiti i ovim skromnim odgovorom.

»Novosti« i njihova slobodno-zidarska klika neka dobro upamti onu Gundulićevu o »kolu sreće«. Doći će čas obračuna sa slobodnim zidarima i sa svim nepismenostima zagrebačkih »Novosti«. Naše zadrugarstvo došlo je možda danas u nezgodan položaj, ali ne samo preuzimanjem parcelacionoga posla u Cabuni ili krivnjom uprave, kako bi to htjele prikazati zagrebačke »Novosti«. Ima tu i jačih razloga. Neka se malo zamisle u činjenicu, da su upravo sve naše zadružne ustanove došle na rub propasti: Zadružni savez u Splitu, Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo u Osijeku, Hrvatsko gospodarsko društvo u Zagrebu, Glavna zadruga u Zagrebu, Hrvatska seljačka zadružna banka, a sada i Središnji savez hrvatskih seljačkih zadruga u Zagrebu. Čudno, zar ne? I svagdje su krive samo uprave i »parcelacioni poslovi«!

Nije to tako draga gospodo slobodni zidari. Vaši prsti bili su svagdje po srijedi. »Naprednjaci« su od uvijek bili protiv zadrugarstva i rušili su ga gdje god su mogli, već od godine 1903., kada se počelo s osnivanjem seljačkih zadruga. Naravno je, da su morali biti protiv zadrugarstva, kada su u njemu vijek ra-

dili, — kako »Novosti« tvrde — »frankofurtimaši«.

Glavnom i oficijelnom slobodno-zidarskom glasilu »Novosti« i svoj »braći« slobodnim zidarima poručujemo, da naše zadrugarstvo ne treba njihova tutorstva. A ako mu ga i nametnu, neka upamte, da će s njima već obračunati — sam seljački narod.

DVA GAZDE I — TREĆI.

Pod naslovom »Slobodni izbori« donosi »Slobodni građanin« br. 13. ovu kurioznu priču:

»Za vrijeme reakcionarnih vladavina, naprednjačko - liberalnih, u jednom selu u Srbiji vršeni su općinski izbori. Gotovo cijelo selo pripadalo je radikalskoj opoziciji. Narod se podijelio na dva tabora: jedni su htjeli za predsjednika općine uglednog seoskog domaćina gazda Iliju, dok su drugi htjeli gazda Miliju. Borba je bila velika. Svaka strana htjela je da izvojšti pobjedu svome kandidatu.

U to vrijeme glasalo se javno. Na izbore je došao i kotarski predstojnik sa stražarima i oružnicima u selo da pazi, da se izbori u redu izvršuju.

Izbori su održavani preko cijeloga dana. Bilo je ljeto. Prozori sudnice gdje su izbori vršeni, bili su otvoreni. Iz sudnice čuli su se glasovi naroda, koji glasa:

»Za gazda Iliju«.
»Za gazda Miliju«.
»Za gazda Iliju«.
»Za gazda Miliju«.

A tako cijeloga dana. U šest sati uveče glasovanje je svršeno. Nije se znalo tko je pobjedio, jer su oba kandidata bila približno jaka. Naposljetku kotarski predstojnik izlazi na vrata sudnice, da objavi rezultat glasovanja. Birači gazda Ilije i gazda Milije očekuju pobjedu svojih kandidata. Nastaje tišina. Nitko ne diše. Predstojnik čita:

»Za predsjednika općine jednoglasno je izabran Petar Čepurac«.

Narod razrogačio oči. Ne može da dođe k sebi od čuda. Tko je taj Petar Čepurac?! Tko je glasovao za njega?!

Predstojnik šalje brzojav ministru unutrašnjih poslova, da je srušio kulu opozicije: g. ministar je zadovoljan. U narodnoj skupštini ponosno brani pravilan rad svojih organa. A narod? On je trpio, dok nije došlo vrijeme da gromoglasno progovori i ukloni iz stranačkoga života one, koji su njega i državu ponizivali svojim naopakim radom.

Tko ima uši da čuje, neka čuje!«

ZA VOLJU ISTINE I SLOGE.

U prošlom broju »Hrvatske Smotre« navedeno je u članku »Hrvatska Smotra brani Maticu Hrvatsku«, da je g. M. Hanžeković odbornik »Matice Hrvatske«.

Međutim nam je saopćeno, da se g. M. Hanžeković uopće ne nalazi u odboru »Matice«. Mi to istini za volju rado konstatiramo i tako ispravljamo našu netočnu tvrdnju, koju smo naveli na temelju krivih informacija.

»Matica Hrvatska« prema tome već duže vremena ne surađuje ni na koji način s g. Hanžekovićem.

Ne bismo željeli, da čitalac krivo interpretira i neke momente, koje smo bili naveli u istoj bilješci prošloga broja »Hrvatske Smotre«. Mi naime nijesmo nikada ustvrdili da Matica Hrvatska i njezin predsjednik g. prof. Dr. Lukas imaju po svojim vlastitim načelima nekih dodirnih točaka s komunističkom ili uopće marksističkom ideologijom, već jedino to, da nijesu umjeli spriječiti neke pokušaje marxističkih elemenata. da se u izdanjima Matice afirmiraju. Isto tako mi nipošto ne mislimo, da bi predsjednik »Matice Hrvatske« mogao odobravati komunističku literaturu, pa ni marxističku literaturu, koju je kod nas bez uspjeha pokušao razviti M. Krleža.

Ne bismo naime željeli, da bilo koji protivnik »Matice Hrvatske« lovi u mutnome. A mi ćemo vazda i u buduće stajati na braniku ove važne naše nacionalne ustanove. Ur.

Odgovorni urednik: Dr. A Čepulić, Zagreb, Trg Kralja Tomislava br. 21. — Tiskara »Merkantile« (Jutriša i Sedmak), Zagreb. — Za tiskaru odgovara Gjuro Jutriša, Zagreb, Ilica 35.

HRVATSKA SMOTRA

ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST I DRUŠTVENI ŽIVOT

GOD. II. ZAGREB, VELJAČA 1934. BROJ 2.

AGRARIZAM U LIJEPOJ KNJIZI

Larpurlartistička književnost tzv. »moderne« bila je prva, koja je unijela pomutnju u ideološko-realističku književnost druge polovice 19. stoljeća. Nastupila je posvemašnja neorijentiranost jednako među piscima kao i kod književne publike. Uzdrmali su se redovi i samih dotada priznatih književnika, koji su svojim radom dali ono najbolje, što se do tada za građanstvo u domaćoj knjizi stvorilo.

Nažalost sama »moderna« nije dala ništa jačega našoj ni opće narodnoj a ni građanskoj književnosti. Ona je tek u stilu, formi i sadržaju nastojala imitirati vibriranje nervoznog, individualističkog i liberalističkog, a u duši naskroz bolesnog internaconalnog čovjeka. To je zapravo i bio pokret negacije svake nacionalnosti u književnosti, a afirmacija tek subjektivnog i impresioničkog artizma. Zato smo vidjeli, kako je na mjesto djelâ široke no jedinstvene i umjetničke kompozicije realističkih pisaca navalilo impresionističko sitno artičarstvo, koje nije došlo dalje do napirlitanih fraza, do lijepih stilskih oblika, do minijaturne psihološke analize, a bez ikakve jače kompozicije.

U domaćoj je knjizi nastala posvemašnja praznina.

Nije stoga čudo, ako se u nedostacima domaće knjige i nehotice posizalo za prijevodima stranih pisaca, napose za izdanjima »Zabavne Biblioteke«.

Međutim po zakonu i same prirode tzv. »moderna« nije mogla ostati vječno m o d e r n o m. Njezin je vijek bio vrlo kratak. Dekadenca i umorenost samih pisaca nastupila je već u godinama prvoga decenija 20. stoljeća, dok ih svjetski rat nije bacio gotovo posvema u zaborav. Pisci poratnih godina zabacuju artizam »moderne«, a uzimlju marksizam kao svoj ideološki program i time stvaraju tzv. »socijalnu književnost«. Nastranosti građanskog kapitalizma, patnje nižih klasa, zabacivanje svih dojakošnjih kulturnih vrednota, materijalističko gledanje na svijet (»stvarnosti života«), postalo je stvarno i idejnom sadržinom te nove »socijalne« a zapravo marksističke literature. Nitko od tih pisaca nije obratio ni najmanje pažnje drugima »stvarnostima« do problemima građanskih klasa. Selo je za tu literaturu ostalo posvema u pozadini.

Poradi posvemašnje neorijentiranosti naših i prvih ljudi, poradi pomutnje duhova i o samom cilju i sadržini n a r o d n e k u l t u r e i kulturno-literarnih i n s t i t u c i j a uspjelo je nažalost marksističkim piscima da se plasiraju u javnost. Što više, ti marksistički književnici, dosljedni taktici borbe »rudara u rudniku«, »industrijalnog radnika u tvornici«, zametnuli su borbu upravo u nacionalno-književnim institucijama. Iako im ta borba nije u cijelosti uspjela, pošlo im je ipak za rukom, da razvodnje i oslabe te »buržujske kule«, a što je i glavno, da se »buržujskim« honorarima osile i afirmiraju kao protagoniste »socijalne« knjige.

Ojačani marksisti pomoću tih nacionalnih i buržujsko-književnih institucija stvaraju po malo i svoje vlastite revije, almanake i nakladna poduzeća, a da ne izbjegavaju ni onih čisto kapitalističkih utemeljiteljâ i mecenâ. I kao što su im nekoć dobro došle nacionalne institucije, da ih uzdignu na površinu i »honoriraju« njihovu marksističku ideologiju, danas začudo postaju propagatorima

i mecenama marksističke literature upravo najjači pretstavnici kapitalizma i individualizma u našem narodu.

Nije nam namjera da kritiziramo tu igru između kapitalizma i marksizma, nego je iznosimo, da se i »slijepcima« otvore oči, a »gluhima« uši barem u dvanaesti sat.

*

Ove nam se misli nameću kao uvod, kada primamo u ruke književna izdanja Matice Hrvatske, te nacionalne institucije s jasno izgrađenim kulturnim programom, utvrđenim ne samo na papiru nego i poluvjekom tradicijom. Istina, juriši marksističkih pisaca ostavili su i na toj instituciji puno bušotina na svima njezinim bedemima, utvrdama i kulama. No dok su prvi marksistički borci morali i preko zidova da bježe i spasavaju svoje glave, ostadoše unutar samih zidina kao nezapaženi još neki pigmejci i epigoni marksizma, kako to najbolje svjedoče književni prilozi i ovogodišnjeg »Hrvatskog Kola« (knjiga XIV.).

Snažni povratak k staroj liniji i k starom programu Matice Hrvatske kao da čini prošlogodišnje njezino izdanje — novela Stjepka Vrtara: Veliko proljeće.

Iako ovo djelo nije prvo piscu, ipak njime on ulazi po prvi puta snažnim korakom na područje socijalne literature. To već odaje i sam sadržaj novele:

Ivan Dražić, seosko dijete, »mecenatstvom« svoga pravoga ujaka, brata majčina a bogatog advokata dra Blaža Kružića, svršava svoje srednje škole i agronomski fakultet u Zagrebu. I ako bi za vrijeme toga studija po lošim primjerima svoga ujaka morao Ivan poći drugim putem, ipak mu je »neki zdravi nagon pomogao, da je vidio samo ono, što treba, i čuo, što smije« (str. 13.). Iza svršenih gospodarskih nauka vraća se u svoje selo na obiteljski seljački dom, oblači seljačko odijelo: »bijelu košulju iz domaćeg platna, preko koje je bila prebačena surka iz domaće čohe«.

Iza smrti dra Kružića ostaje Olga, jedinica kćerka, doktorica medicine, četiri godine mlada od Ivana. S njome je Ivan proživio u kući ujakovoj svoju mladost, pomagao joj kod njezina studija, a ona njemu potajno i novcem. Njezino biće kao da mu je i davalo snage, »da ispravno gleda i da uvijek iznova nađe put do samoga sebe« (str. 13.). U tom mu je biću bila i neka tajnovita svjetlost. Istina, »mnogo je bilo časova, u kojima su između njih sve umišljene ograde padale i iščezavale,« — između njega, koji je ipak i kao bratić ostao tek seljačko dijete, a ona kao kćerka moćna čovjeka, koji se domogao najvećih časti, bogatstva i odlikovanja, — čovjeka, koji više ništa nije davao i povraćao selu, nego samo od njega tražio.

Mlada doktorica Olga, fizički dosta slabo razvijena, dolazi u selo — u pohode k svojoj tetki, a majci Ivanovoj. Pisac nam odmah u početku svoje novele crta očiti kontrast između naziranja Olge i Ivana: Ona dolazi u selo vlakom vozeći se u prvom razredu, omotana krznenim kaputom, sa šeširom, koji joj je zakrilivao lice — a on je dočekuje u seljačkom odijelu i sam »kočira« sjedeći na desnoj strani, bez kavalirštine. Olgino pričanje o ljudima i stvarima iz grada stvara između njih dvoje sve veći ponor. Životno i psihički nenavična selu, nju priroda proljeća više umara nego oživljava. Ona se, što više, ćuti melankoličnom i slabijom u toj prirodi, dok Ivan u punoj svojoj mladosti radi s tom živom prirodom ranoga proljeća.

No da je Olga s ćućenjem bila daleko selu, tome se i nije čuditi. Jer i ako joj se otac rodio u seljačkoj kućici, nikad joj ništa nije govorio o selu

i o živoj prirodi. A i »tko bi još mogao kazati nešto o maloj seljačkoj kućici? Profesori? Za njih je selo bilo neki daleki pojam. Barem nisu nikada o njemu ništa govorili« (str. 23.). Jedino je od Ivana čula očevo seljačko podrijetlo.

U Olginoj duši nastaje prva duševna borba tek nakon susretaja sa seljačkim starčićem Martinom, školskim drugom njezina oca. Taj priprosti čovjek ispričavajući svoga druga Blaža, priča, kako ga on nije htio ni da prepozna, a kad ga je Martin zamolio, da ga barem kao odvjetnik uzme u zaštitu od jačih, tražio je Blaž odmah novaca. Tu duševnu borbu povećavaju i dnevni razgovori s Ivanom, koji su neprestano zvučali i za nju kao neka optužba: »Vi, koji ste posuđivali od seljaka njegov rad i muku, dok ste se spremali za zvanje, zašto ne vraćate posuđeno? Vaša su mjesta od rada ostala prazna. Zašto se ne vratite na njih?« (str. 34.).

Olga je osjećala krivnju očevu, »što je prodavao a ne davao. Posudio je, a da nije nikada vraćao« (str. 35.). Ona je oćutjela i svoju krivnju — svoje upražnjeno mjesto na selu, kao i upražnjeno mjesto za svoga oca.

Ta duševna borba a i nepogode proljetnih vremena bile su kao zamamni zov za povratak u grad — »u mekoću svoga doma, koja u tim danima tako godi. Među knjige i sprave, kraj kojih se tako mašta. U mirisnu, svijetlom zasićenu dvoranu kazališta, golicavu atmosferu slastičarne, gdje se akordi jazz-banda umiljuju, kao da su baršunom ovijeni« (str. 38.). No pred nekim strahom od kukavičluka kao i pred nekom tajnom podsvijesti izmijeni svoju odluku — ona ostaje na selu.

U toj duševnoj još neorijentiranosti nadolaze i događaji, koji čine katarzu u cijelom Olginom biću. Velike proljetne vode prodrle su nasip kraj sela uza sve napore seljana pod vodstvom Ivanovim. I Olga nema mira, nego u noći polazi prema nasipu, gdje su ljudi najvećim požrtvovanjem otimali od navale vode, što se oteti dalo. Međusobno su se spasavali i isti životi. Tako i Olga, jedva što je uz pogibao svoga vlastitoga života spasila iz vode Ivana, mora da mu spasava život od upale pluća.

S tom skrbi za život Ivanov rađa se u njezinoj duši neko misteriozno ćućenje — ljubav prema Ivanu. U početku je ta ljubav jošte nešto neizvjesna, — »ona ga u istinu vrlo voli — kao brata« (str. 56.). K tome joj zvuče neprestano i riječi Ivanove: ».... pa bi mogla ispuniti prazno očevo mjesto i tako spasiti ravnotežu....« (str. 58.).

Olga se zato bavi ozbiljno mišlju, da kupi u selu zemlju i da sagradi besplatnu ambulantu za suzbijanje bolesti, napose tifusa, koji je u onom kraju harao poradi nedostatnosti pitke vode. Smirena s tom mišlju podade se besplatnom liječenju bolesti; upućuje, kako da se doskoči preventivnim putem različitim bolestima: uređenjem đubrišta, dovodom pitke vode i t. d. U tom je radu pomaže i darovita seljačka djevojka Anica, kćerka Martinova. Iza duge duševne borbe nekog potajnog ljubomora upoznaje Olga u njoj svoju »saveznicu« a ne »suparnicu« u ljubavi prema Ivanu. Anica se zaručuje za čestita seljačka mladića Juru Žunića, a Ivan radosno kliče svojoj majci: »Moja Olga!« Onoj, koju je svijet radi njezine dobrote prozvao »našom Olgom«.

Čitajući tu novelu na prvi mah se vidi, da piscu sâmo umjetničko pripovijedanje nije svrhom; ono mu je tek sredstvom, da izrazi ideju, za koju hoće osvojiti čitača. Ta je ideja u Vrtara, što više, tako jaka, te je presađuje ponešto i na silu na umjetno tlo, puno filozofiranja a s manje realnosti života. Sva su njegova lica pjesnici, filozofi, mistici, sanjari, a ujedno i veliki ideolozi pokreta, kome bi se moglo dati ime »agrarizam«.

Iako ova Vrtarova novela nije velika, ona vrvi mnoštvom ideja, koje se sve koncentrišu u osnovnoj ideji:

N a š e j e s e l o z d r a v o z a s v a k i n a p r e d a k, a i l j u d i s u u n j e m u s a m o d o b r i. Da se u tom pogledu ne pomiče naprijed, krivnja je jedino inteligencije, koju grad odvodi od sela i stvara tipove à la Blaž Kružić, t. j. narodne krvopije, prodane mješine, čije seljačko podrijetlo odaju tek nedostaci t. zv. gradske »politese«; — ili tipove à la Đuro Benčić, t. j. bjegunce od rođene zemlje, »gospodu i bez škola, koji žive u gradu i ne oblače se kao seljaci. Ne oru i ne kopaju niti živu na zemlji«...; »te ne goni u grad ni duh ni rad, već lijenost i pokvarenost. I to su oni najgori« (str. 67.); — ili možda ljude à la onoga člana »Lige za promicanje pučke prosvjete«, t. j. ljude, koji se iz izvjesnih sebičnih ili nesebičnih interesa nastoje približiti selu, da ga »u č e«, da mu istresu nekoliko tisuća riječi i onda otiđu. Što je ostalo? Ništa. — Seljaku »n e t r e b a u č e n j a, v e ć p o m o ć i. T a o n r a d i v e ć i o n a k o j e d a n g o l e m i p o s a o z a s v e, p a i z a o n e, k o j i s e u č e. On je njih izučio i što oni znadu, njegovo je. Ne treba ga dakle poučavati, jer ako on istom uči, izvršuje d v o s t r u k i r a d, već mu u potrebi treba g o t o v o z n a n j e dati. Kao što i seljak ne uči druge, kako se ore i sije, već daje g o t o v u h r a n u (str. 78.).

Idejom agrarizma zadahnjuje Vrtar osobito svoga glavnoga junaka Ivana Dražića, koji se povraća na selo, da »vraća svoj dug selu«; selo je naime radilo i proizvodilo hranu, koju je on trošio, dok je bio na školama.

Ivan svojom filozofijom postaje protagonista agrarizma, a nastoji za tu »vjeru« da oduševi i svoju sestričnu, liječnicu Olgu. U početku ne može ona još da shvata svih tih ideja, no ubrzo (vremenski po piscu kroz sâm mjesec dana) postaje i ona oduševljena saradnica i teoretičarka agrarizma: liječi »besplatno« seljake, da ljudi ne umiru poradi »prekasne« liječničke pomoći; osniva u selu »besplatnu« ambulantu, daje upute u liječenju i t. d. Tako će i ona »besplatnim« d a v a n j e m svoga liječničkoga z n a n j a vraćati selu dug svoj a i svoga oca upravo onako, kako će i Ivan »besplatno« posudbom svoga brabanskog pluga i Blažičima i Kružićima i Žunićima vraćati svoj dug. Ne pita Ivan za amortizaciju toga pluga; za njega taj pojam i ne postoji, iako bi u stvarnosti — kao za gospodara i te kako morao postojati. Zato nam se čini daleko s t v a r n i j e prosuđivanje onog »orača« Andrije, koji dolazi na pozornicu Vrtarovih »junaka« tek kao meteor. Mi i ne znamo, tko je bio zapravo taj Andrija: da li Ivanov unajmljeni radnik ili susjed? Svakako u dialogu između filozofije toga »orača« i Ivana (koji u velikim čižmama »držeći snažne ruke u malim džepovima uskih hlača i preskačući rahle brazde«) ostaju »oračeve« teze daleko stvarnije, nego li agrarno-socijalni altruizam Ivanov. Jer dok Ivan

sâm priznaje, da se teško odlučio da kupi taj novi brabanski plug, jer je dosta skup, postaje najednom mecena sela: »Selo će ga imati, ali ne za plaću, već za ljubav. Ne ću ga iznajmljivati, nego posuđivati« (str. 6.).

Ivan opravdava taj altruizam nekim »dugom« i obavezom:

»Da ja nijesam bio na gospodarskoj školi i tamo ga okušao, bih li ja danas taj plug kupio? Ne bih, jer ne bih za njega ni znao« (str. 6.).

Nije ovdje mjesto, da se izlažu, opravdavaju ili pobijaju načela samoga agrarizma kao pokreta — antipoda proleterskom marksizmu. No držimo, da će se malo naći ljudi, koji će se u cijelosti složiti s Vrtarovim izlaganjem agrarizma. U svojoj noveli hoće on — direktno i indirektno — da prikaže: Seljak je primarni producent; on proizvodi hranu, kojom hrani ne samo sebe nego i sve ostale staleže; on producira pomoću prirode i sirovine, koje obrtnici i industrijalci tek prerađuju, a trgovci prenose s jednoga kraja na drugi. Takovu agrarizmu u mnogom sliči stara nauka fiziokrata, koji su ustvrdili, da je jedino seljački rad produktivan, dok su svi drugi staleži u svome radu sterilni.

Pa i Vrtar crta seljaka kao jedinog, trajnog i pravog producenta. Dosljedno tome, svi drugi staleži živu od toga seljačkoga rada, pa su prema tome i stvarni dužnici sela. Pisac nam idealizira toga seljaka kao najboljeg, najvidovitijeg, najpristupačnijeg svakoj kulturi, najetičnijeg među svima staležima. Seljak je i najaltruističniji stalež, dok su u dobrome dijelu svi ostali staleži: i radnici i obrtnici i činovnici i advokati dobrim dijelom egoiste ili tek parasiti samoga sela. Jer dok svi gradski staleži mogu i moraju da žive i bez rada, to seljak mora da radi kroz cijeli život ne samo za sebe, nego i za sve besposlene pa i za sve beskućnike.

Da je u takvu izlaganju agrarizma puno nastranosti i pretjerivanja, svakome je jasno. Zato i Vrtar, propagirajući ideju agrarizma, zapada često u iste nastranosti, da ne kažemo i zablude, u kojima se nalazi i antipod agrarizma — marksizam. Jer dok je po Marksu jedino radnik-proleter nosilac države, društva i produktivnog rada, a svi ostali staleži samo parasite proleterskog rada, to i za Vrtara postaje seljak jedini slatež koji mora samo da daje, a da ništa ne traži. Svi drugi staleži posuđuju od seljaka a da mu ništa ne vraćaju.

Dok se zato s jedne strane veselimo, da je Vrtar zahvatio problem našega seljačkoga naroda u lijepoj knjizi to se nikako ne možemo složiti s njegovim tezama, što ih postavlja u usta svome »junaku« Ivanu kao učitelju sela, a i one »gradske dame«, diplomirane doktorice, a zapravo još blaziranog gradskog djevojčeta, zadahnutog jedino kavanskim dimom i kazalištem.

Mi ćemo da donesemo samo nekoliko tekstova iz »predavanja« toga učitelja agrarizma:

»Tko uči, nema ni vremena ni mogućnosti, da se uz to bavi i seljačkim radom. Njegovo je mjesto na polju, u šumi, u kući — prazno. No zemlja mora donijeti istu količinu roda, kao da su i njegove ruke radile, jer tim što uči, nije prestao jesti. Njegov dio roda mora mu se dati« (str. 31. i 32.).

»Zar seljak mora baš više raditi, nego što je njemu dovoljno? Mora, jer bi inače propalo sve što, nije seljak« (str. 32.).

»I tako je seljak sa svih strana pritisnut o zid. U pitanju količine produkcije ne smije imati svoje volje« (str. 33.).

»I to... spada u njegovu dužnost. da hrani i onoga, koji ne radi. Mora ga hraniti jer je moralno obvezan dati mu zaradu, čim zanat izuči. Pitanje je sada samo, dokle će to tako ići. — Seljački su redovi sve rjeđi. Gradovi se pune onima, koji će bilo što raditi, samo da umaknu od zemlje. Za svoj će rad tražiti kruh, koji nijesu stvarali« (str .33.).

»Zvanja ima sijaset. Ima ih većina, od kojih seljak nema uopće nikakve koristi a ipak ih mora podržavati. To je njegova prisilna raskoš, baš kao da bi ga netko prisilio da plaća za konja, kojega niti je vidio, niti mu je ikada šta radio« (str. 33. i 34.).

»I dok tako seljak kuburi s obrtnikom, radnikom i svakim najamnim službenikom, dotle činovnik, advokat, liječnik. umjetnik radi tek jedan dio života te onda živi ugodno od rente i mirovine. On je zadužio narod svojim radom kroz neki niz godina i dalje može živjeti bez njega. Za svakoga postoji načelo, da rad stvara realnu ili fiktivnu glavnicu, a od njezine se rente može u starosti živjeti, samo seljak nema nikada oduška, već radi iz dana u dan, iz godine u godinu, jer uvijek treba stvoriti novu hranu za sebe i za čitav svijet. Tek smrt ga rješava te obveze« (str. 34.).

»Zašto mu (sc. seljaku) ne date znanje, koje imate po njegovoj dobroti? Zašto ga prodajete a ne dajete? Kad bi ga dali, ispunila bi se praznina iza vas tim znanjem, i bilo bi lakše. Vi ne bi ništa izgubili, jer znanje je nepotrošno, a vaša braća bi se ipak njim okoristila« (str. 35.).

Priznati je, da u izlaganju Vrtarovu — toj »obuci« njegova junaka Ivana, ima i lijepih misli, koje zavređuju zasebnu pažnju:

»Udes seljaka je taj. da se čini, kao da uvijek stoji skrštenih ruku. A što je zapravo na stvari?

Svojim je životom ostao seljak vezan uz prirodu, koja mu je i majka i tigrica. Ona ih hrani i ubija, kako hoće.

Današnji grad. kome je uspjelo izgraditi sebi i svoj posve zasebni život, uspio je, da i prirodu zaniječe, nepriznavajući u njoj superiornu silu. On je shvaća kao predmet trgovine, kao ekonomsko dobro. Prisilio ju je, da mu se ona nudi, a on je kupuje, i to samo onoliko, koliko hoće. i samo ono. što od nje hoće. Sve, što ga u njoj ne zanima, to grad ignorira kao slikar, koji iz slike izbacuje sve suvišno, da naglasi glavno. Tako priroda prestaje biti božanstvom.

Seljak je nasuprot još i danas dijete prirode, gledajući u njoj majku i tigricu, dobro i zlo božanstvo. Njezine plodove prima više kao dar nego kao naplatu svoga truda. Slično kao krotitelj, koji uza sve iskustvo i napor mora za sretan izlaz iz kaveza biti ipak zvijeri zahvalan.

Što znači dakle seljačko »skrštavanje ruku?« Znači samo odlomak. a možda i trik seljaka u vječnom rvanju sa nadmoćnim protivnikom. Znači čekanje, dok svrši samovoljno orgijanje božanstva. da ga onda nenadano zaskoči i prisili na tribut.

To ne znači dakle skrstiti ruke, već boriti se podmuklo i ustrajno. Znači misliti, lukaviti, spremati se na točno proračunane zahvate i tako iz nedaće iznuditi uspjeh« (str. 43. i 44.).

Lijepa je i misao, kojom Vrtarov »junak« Ivan prikazuje solidarnost i požrtvovnost seljaka za obranu protiv nepovoljnih elemenata prirode:

»Radi se sve, što se može... Svi su na nasipu. Tamo je mrtva straža srdaca, koja su postala jedno srce i snaga... Nikakva ni mržnja, ni srdžba ne cijepa danas te snage, jer pred veličajnom strahotom elementa iščezava sve osim osjećaja međusobne pripadnosti. Kad dođe hajka, onda usporedo uzmiču vepar i zec, vuk i srna, a da se ni ne pogledaju. Takvo je danas selo, i više od toga mi ljudi ne možemo dati. Više dati, značilo bi još samo — svoj život žrtvovati« (str. 46.).

Ivanovom obukom koja se svršava i riječima: »Kad bi ti dakle htjela, mogla bi... mogla bi ispuniti očevu prazninu i — ravnoteža bi bila postignuta« (str. 36.), a onda i katarzom same prirode postaje domala i Olga, ta »gradska dama«, »obraćenicom«; postaje kroz obuku od samo jednog proljeća oduševljena protagonistica ne samo za rješavanje stvarnih problema sela po svom liječničkom zvanju nego i najjačom ideološkinjom agrarizma. Vrtar dodjeljuje ulogu sada i Olgi, te ona analizira i proširuje Ivanove misli:

»Seljak je izvor, koji u narod neprestano izbacuje dvije njegove snage: duh i tijelo. Prirodno bi bilo, da te dvije snage ostaju zajedno i da se nadopunjuju, no ipak nije tako. Mjesto da rade uporedo, stvarajući i sabirući uvjete svomu opstanku: hranu i znanje, oni se odvajaju. Jedinice, u kojima je bud slučajem bud voljom prevladao duh, odvajaju se iz cjeline i odlaze. Iza njih ostaju praznine.

Kuda odlaze jedinice, koje su se priklonile duhu?

U grad. Grad je antipod sela i u kružnici stoji na obratnoj osi promjera. Kada bi selo značilo tijelo, morao bi grad značiti duh. No tragedija leži u tome, što na obim stranama postoji i tijelo i duh. Pa dok selo kao stvaralac hrane, bez koje ne može ni grad biti, uz svoj dvostruki rad ne dospijeva, da dovoljnom brzinom podupire uspon svoga duha, dotle grad uzgajajući samo duh, jer ima već gotovu hranu — i ne misli, da nešto od toga uzvrati selu

Duh se uzobijestio...

A da se duh nije uzobijestio i da nije zaboravio, da samo zajedno s tijelom čini narod? Što bi rekao duh? Zar ne bi rekao isto, što i Ivan? — Treba se vratiti i ispuniti prazna mjesta, a ne ostavljati ih zauvijek. Izvoru treba vratiti snagu.

Ali kako se vratiti? Sa diplomom — plugu?

Ne — viče Ivanova misao. Zar nije i u selu ostao duh? Treba da u vraćanju duh vrati duhu, da sve zajedno bude jedan jedinstven duh. Jedna misao vrijedi deset ruku bez misli ili s pogrešnom misli, a deset misli obuhvaća život sela. Tih deset misli kupuje danas seljak od svoje djece, a mogao bi ih zahtijevati... Ako prva polovina kruga znači posudbu, onda druga mora značiti vraćanje posudenoga...

»Tko nezna vratiti, neka ne posuduje« (str. 56. i 57.).

Duhovna saradnja i drugovanje Ivana s Olgom, međusobno poznavanje života i rada u selu »učinilo je, da joj se (sc. Olgi) iz tamnih dubina podsvijesti izdiglo ono već napola zamrlo sjećanje dalekog porijetla. Dignuto jednoč u njezinu poštenu svijest, automatski je iz nje potisnulo onaj blagohotni indiferentizam, kroz koji kozmopo-

litska civilizacija podržava svoju superiornu vrijednost, i na njegovo je mjesto postavilo onaj sitni plamečak sjećanja na iskonsku narodnu kulturu, koji se je stidljivo sakrivao sa bolećivim pojmom atavizma« (str. 84.).

»... Sistem njezinih dosadanjih nazora bio je poništen i u sve vjetrove raspršen, a na njegovu se mjestu pružio daleki neslućeni put, kojim je smjelo zakoračila, jer je istim putem vidjela koracati svoj čitav veliki i dragi narod... Koracati tim putem značilo je: rad.

»Nagrada joj koja suza, blagoslov ili stisak tvrde i žuljave ruke, i sve je tako razumljivo, jednostavno, divno.«

»Razgovor s mladeži njoj je odmor. Pred njom se spremno otvaraju netaknuta srca i duše, iz kojih struji shaćanje prastare i duboke kulture, zadahnute mirisom cvijeća i šume, svijetlom sunca i dubinom predaje.

»Pojmovi, koje je već davno shvaćenima smatrala, dobivaju novu sliku i smisao. Stvari, za koje se nije zanimala, dolaze u središte njezina zanimanja. Konačno je toliko u taj novi život utonula, da se nije mogla dosjetiti, kada je u drugome živjela.«

»... Bio je to drugi život, kao na nekom novom planetu...« (str. 85.).

Iza toga duševnoga obrata logična je onda i misao, što je iskazuje Olga Ivanu:

»Moje je znanje vlasništvo naroda, i on mora biti u mogućnosti da se njime služi, kadgod ustreba. U trenutku. Ja dakle moram biti s njim i uz njega, kao što je on bio uz mene, hraneći me dok sam učila« (str. 93.).

U Vrtarovom djelu čitamo i osnovno pravilo naše kućne zadruge kao temelj svake etičke i socijalne zajednice:

»Međusobni dogovor zakon je složnog seljačkog doma. Odluku o nečemu donosi dom, a ne pojedinac, a ako nije tako, onda u domu nema blagoslova Božjeg, što je sramota« (str. 86.)

Vrtar prikazuje nastojanje narodne kulture stvaranjem sviju veza po srcu i tradiciji s dušom seljaštva upravo onako, kao što se Olgina duša združila sa seljačkim srcem:

»Kad nekoga narod nazove svojim, onda su sve seljačke majke njegova majka, svi oevi njegov otac, a sav seljački svijet njegov brat. Sva su srca njegova, jer je on u svima. Stoljetni tramovi zašaputat će, kad on u sobu ude, potamnjele će svetačke slike prosinuti blagoslovom, a starac stogodišnjak spremno će mu pričati o prošlosti, jer je ta prošlost i njegova; a upravo u njezinom neprekidnom lancu leži iskonsko plemstvo seljaka, jer ga spaja sa velikim počecima, u kojima je on pokrenuo ovu istu kulturu, koja je i danas još osnov svega« (str. 88.).

*

Problemi sela postali su u novijoj hrvatskoj književnosti omiljela tema. O selu imamo već cio niz pjesama i crtica od mlađih pisaca, od kojih svaki gleda selo na druge naočale. Time ipak nipošto još nijesu iscrpeni svi prerazličiti seljački motivi. Zapravo mi tek zalazimo u lijepu socijalnu knjigu našega sela.

Iako se ne može reći za Vrtarovo djelo, da obrađuje stvarne seoske motive, ipak on literaturi sela pridonosi znatan prilog; zapravo je on kod nas prvi, koji ideologiju agrarizma prenosi u lijepu knjigu. Poradi toga i dolazi, da njegova

lica počesto gube znatno od *stvarnosti* seljačkog života i seljačkog mentaliteta. Sva lica u Vrtara, kojima je on htio da pokloni svoju simpatiju čine jednolični lik; lica učena i neškolovana govore istim stilom i jezikom; njihovi se razgovori grade na isti kalup.

To je i razlogom, da se poradi nedostatnih »navodnih znakova« počesto i teško u noveli snaći, koji odsjek dijaloga pripada kojemu licu. Iz samih dijaloga niti se uočuje dovoljna emanacija karaktera, a niti se njima ne izgrađuju dovoljno različiti tipovi.

Stil je Vrtarov na mjestima upravo odličan, ali čitajući tu njegovu novelu, osjećamo i nehotice pomanjkanje Šenoine živosti u dijalozima, kojima je on znao u času postaviti najjače kontraste u karakterima svojih »junaka«. U Vrtara su nasuprot svi »junaci« sami filozofi i mistici. Filozof je i onaj orač Andrija, filozofkinja je i ona priprosta seljačka starica majka Ivanova, kad govori i zapaža samo biogenetske zakone ljubavi i proljeća. Protagoniste novele Ivan Dražić i Olga Kružićeva i ne pomiču radnje kakvom jačom *akcijom*, nego zapadaju neprestano u mistiku. Mistici su i ona simpatična seljačka lica: kum Ivanov Martin Tunder, njegova kćerka Anica, njezin zaručnik Jurica Žunić, pa što više i ona djevojčica Marica, a napose onaj patnički tip Tome Kalenića. S daleko više *realizma* iskaču u Vrtara ona lica, koja su autoru manje simpatična: na pr. otac Olgin advokat dr. Blaž Kružić, pa onaj udomaćeni Židovčić David Moser, jedini trgovac i krčmar u selu.

U Vrtarovoj noveli dolaze mjestimice jaki i živi opisi prirode s lijepim analogijama. Tako nam opisuje proljeće:

»Proljeće na selu nastupa kao koral. I brdo i dol drhću najprije od neke tihe prelesti, izdižu se, i kao da prigušeno povikuju. Onda se pojedini šaputavi cikuti stanu spajati i stapati u nježne izrazite zvukove, a ovi opet u akorde, dok konačno čitava priroda ne zabruji u jedinstvenom velebnom akordu života, snage i poleta. I sve to, počam od žubora oslobođenog potočića, preko omamljivih mirisa, što ih svježi vjetrić uzdiže i raspršuje, pa do onog svježeg zelenila, sve se to upija u čovjeka, prožima ga i nadahnjuje novom snagom. On osjeća, da je u tom općem proljeću dijelak prirode, u kojoj iščezava, ali samo zato, da se sa općim probuđenim životom uvijek iznova probudi i on kao mali, ali svemu drugom ravnopravni zvuk u velikom akordu života« (str. 18.).

Iako vrijednost radnji povećavaju brojne sentence i one brojne psihološke analize bilo samoga autora bilo prenesene u monologe i dijaloge, ipak te »filozofske« prenatrpanosti, teoretiziranje i dociranje smeta ponešto pomicanju same radnje. Čitač spontano osjeća težnju za događajima — za stvarnostima, kojima na žalost novela previše ne obiluje. A ipak bi i tih stvarnosti po vremenskoj dispoziciji novele moralo biti, ako ne u kratkom razmaku razvoja same novele, a ono barem u retrospektivi Ivanova života i rada na selu. Kako je naime Ivan stariji od Olge za četiri godine, to bi i njegov rad kao seljaka-intelektualca morao biti plodan najmanje već kroz četiri godine. Pa ipak nam Vrtar ne daje nikakve jače slike

iz toga četirigodišnjeg rada i boravka na selu. Osim klasični prikazane Ivanove požrtvovnosti za vrijeme prodora nasipa ne vidimo nikakvih drugih jačih stvarnosti u njegovu radu. Njegov sistem školovanja sela ostaje u pozadini, a da nema ni spomena o kakvu drugom privrednom podizanju. Od prvih stranica, gdje ga vidimo, kako se šeće preko poljana dok drugi ore njegovim plugom, pa do zadnje stranice Ivan nam ostaje previše čisti teoretičar agrarizma, a premalo aktivni radnik; on taj agrarizam propovijeda tek riječima, a premalo ga izgrađuje svojim vlastitim radom. Ne vidimo njegovih djela ni u zadrugarstvu; ne vidimo ni drugih seljačko-prosvjetnih institucija do onih jedinih sastanaka, u kojima će djelovati kasnije i Olga i koji će u njezinoj duši stvarati renesansu duboke vjere. Onom seljačkom sobom, ispunjenom pjesmom nakon njezina predavanja, »treptjela je veličanstvena himna srdaca, skrušenih i zanosnih pred svojim Bogom«.

— Velikim je svanuo dan — narodu koji je dobre volje. Anđeo čuvar neka bdije nad udesom njegovim — hrvatskom imenu slava i blagoslov...

Nikada se Olga nije osjetila tako blizu Bogu kao sada. Na oči joj navriješe suze, kojih nije otirala. Tekle su joj niz lica i kapale na skrštene ruke, ostavljajući u srcu smirenje i radost« (str. 81.).

Kao što vidimo iz ovoga a iz nmogih drugih prizora, nije ipak propustio unijeti Vrtar u svoju novelu jedne velike stvarnosti našega sela: duboke kršćanske religije našega seljačkoga naroda. To je bezuvjetno jedna od najjačih odlika Vrtarova djela. On ne dopušta, da gradski ljudi unose nevjeru na selo. Njegovo selo i »junaci« nijesu zato bezvjerci, materijaliste i racionaliste. Majka Ivanova duboko je religiozna starica. A i Ivan i Olga, iako intelektualci, ćute religiju kao potrebu svoje duše; oni polaze u crkvu sa svojim seljačkim narodom. Vrtar kao da je spontano i u svojoj duši osjetio, da bi lošu uslugu učinio upravo ideologiji agrarizma, kad bi ma samo potezom pera pokušao unijeti koju akršćansku misao u seljački narod, kome je religija zapravo sastavina cijele seljačke kulture. Zato i naš hrvatski seljački narod prestat će biti ono, što je bio dosada: pretstavnik više altruističke, etičko-moralne i čisto nacionalne kulture onim časom, kada pokuša da odbaci vjeru svojih otaca i pradjedova.

Iako će tako Vrtarovo djelo pridonijeti unapredjivanju lijepe knjige o našemu selu, ipak će ono ostati u mnogome nepotpuno za stvarno njegovo upoznavanje. Pisac nam zapravo i ne prikazuje »junake« iz samoga sela, nego stvara iz gradskih ljudi svoje ideologe, koji će tek na pozornici s kulisama seljačkih kućica i polja da

odglume i izrecitiraju svoje uloge gestima i vokalizacijom neprirodnim selu, kao što bi i seljački svijet neprirodno odglumio uloge gradskoga čovjeka.

Nedostaci ovoga Vrtarova djela nijesu ipak takvi, te on ne bi mogao da dade u budućnosti snažnije djelo, koje bi bilo prava sociologija sela u lijepoj knjizi. On posjeduje lijepu pjesničku dikciju; njegove vizije bivaju u odlomcima žive i plastične; njegov pripovjedalački zanos teče bez zapreka. — Vrtar bi se morao jedino da oslobodi onog prejakog i tendencioznog dociranja i filozofiranja. Na umjetničkoj vrijednosti novele ne bi se ništa izgubilo, da je Vrtar na primjer ispustio onaj impresionistički »prolog« o životu i njegovu rađanju. Ovakvi »impresionizmi« sugeriraju čitaču nepotrebnu literarno-građansku pretencioznost, koje bi se imala da riješi upravo lijepa socijalna knjiga o selu.

Vrtarovi »junaci« morat će u budućem njegovu radu biti više stvarni aktori prema svome ambijentu i prema dodijeljenim im ulogama, u koliko već nijesu uzeti iz živih tipova samoga sela. Seljačka starica-majka ne će smjeti u buduće da odgovara svome sinu Ivanu, diplomiranom inženjeru-agronomu:

»To se zemlja budi, sinko. Kao svaki stvor, što se budi, i ona proteže uda duboko odišući, a uho, koje znade prirodu čuti, čuje i to.

— Čuješ li i ti to majko — upita Ivan ozbiljno.

— Čujem, ali ne slušam. A tko bi slušao život! Gle ovu zdjelu sjemenja, svako se zrnce u sebi miče i živi. Ako ga preko noći ostavim na toplom, do sutra će prepući i pružiti klicu. Pa zar misliš, da se i taj život, koji u njemu drijema, ne bi mogao ćuti?« (str. 7. i 8.).

Ovako bi dociranje bolje pristajalo ulozi samoga Ivana kao diplomiranog agronoma, ali nikako ulozi one dobre i prostodušne seljačke majke.

Čudno zvuči i onaj dijalog između seljakinje, majke Ivanove, dok objašnjava diplomiranoj doktorici Olgi:

»Zar misliš, da zlo sámo dolazi? Uvijek su najmanje dva, i drugo je često ono veće zlo. Što bi smetale ove lokvice, pa da su i jezerca? Čuda mi silnoga, koje bi se na Božjem suncu u tjedan dana isparilo? (str. 40. i 41.).

A kad je Olgu prekrižila njezina tetka svetom vodom odvija se slijedeći dijalog:

»Ja neznam, tetko, ali ovo je najluđe proljeće, što sam ih doživjela — smješila se Olga kroz suze, kao ispričavjući se.

— Ne ludo, nego veliko proljeće — reče ozbiljno tetka. — Tvoje prvo i jedino proljeće, koje svaki živi stvor jedamput užije« (str. 41.).

Malo je uvjerljiva i ona scena, kad dolaze lastavice, a Olga se nalazi u punim osjećajima ljubavi i požrtvovnosti prema Ivanu:

»Što misliš, tetko? — reče (sc. Olga) htijući je navesti na pravi put u prosuđenju svoje duše — kako se zove onaj od svega najsilniji osjećaj, koji ruši u prah sve, što je čovjek do tada vjerovao ,i čime se uznosio?

— Z o v e s e l j u b a v, dijete. odvrati tetka — (str. 60.) kao najdublji psiholog ljudskih osjećaja.

Ili na drugome mjestu:

— Reci, tetko — poviče Olga proturivši glavu u kuhinju — tko može bolesne izliječiti?

— Ljubav, dijete — odvrati tetka, pogledavši je svojim dobrim očima« (str. 69.).

Među nedostatke Vrtarove novele možemo da navedemo i sâm razvoj pripovijesti u pogledu ljubavi Olge prema Ivanu, koju pomućuje ono najbliže njihovo krvno srodstvo. Ivan i Olga su naime djeca od rođenog brata i sestre. Ne znamo, da li je Vrtar tu rodbinsku vezu iznio svijesno. No ako je to učinio svijesno, onda to krvno srodstvo mora da bude bezuvjetno i s t v a r n o m zaprekom onoj najužoj vezi, njihovu braku, koji navještuje Ivan riječima »moja Olga«. Što više, neugodno se doimlje, da o toj ljubavi neprestano govori i majka Ivanova a rođena tetka Olgina i da tu ljubav jošte uzbuđuje kod Olge prema svome rođenom sinu.

Ako igdje, to je i tu unesao Vrtar novu n e s t v a r n o s t u naše selo. Seljački narod prirodno naime perhorescira ljubavi i bračne odnose između najužih krvnih srodnika.

Po našemu sudu bio bi učinjen za samu pripovjest daleko jači efekat, kad toga srodstva uopće ne bi bilo. Kretanje i razgovori između Ivana i Olge mogli bi se razvijati daleko u življoj i otvorenijoj formi. Onda bi bio i onaj tajnik ljubomor Olge prema Anici daleko jače motiviran. — Mi uopće i ne znamo, zašto je Vrtar postavio između Olge i Ivana to srodstvo. Zar samo zato, da može prikazati, kako se Ivan besplatno školovao kod svoga ujaka?

Nakon ovog Vrtarova djela očekujemo novo njegovo djelo, no koje će u našu lijepu knjigu o selu unijeti više r e a l n i h t i p o v a a i s v i š e p r a k t i č n i h s m j e r n i c a z a p r e p o r o đ a j n a š e g a s e l a i d r u š t v a.

M. I.

ZAŠTO NISAM KOMUNIST?

Pitali su me u jednome društvu, koje nema s politikom ništa zajedničko, zašto nisam komunistom. Bilo mi je drago, što su me to zapitali, jer sam tako bio primoran sabrati sve razloge, zbog kojih nisam prešao u komuniste premda sam uvijek stajao na strani siromaha. Pa zašto dakle nisam postao komunistom? U p r a v o z a t o, j e r s t o j i m n a s t r a n i s i r o m a h a!

U svome sam životu vidio mnogo nevolje i jada, i veoma sam ojađen, jer sam morao da budem uvijek pri tome nemoćni gledaoc. Što radi komunizam? Može li on pomaći? On baca uvijek samo krivnju na postojeće prilike i tješi: »Za dvije, za dvadeset godina kad bukne svjetska revolucija, onda...« Pa jesu li zaista bijedu skrivile samo postojeće prilike, a nismo li svi mi možda krivci? Jer bijeda nije samo domena jedne stranke ili jedne klase, ona se tiče nas sviju. Komunizam ne pomaže, on propovijeda samo borbu klasâ i hoće da dođe na vlast, da tek onda vidi, može li se bijedu ukloniti.

Hiljada radnika može uzdržavati jednog čovjeka, ali, hiljada bijednika ga ne može; oni nemaju za nj ni koru hljeba. Uvijek će biti bijednika. Kad bismo srušili postojeći društveni poredak, ne bi dugo potrajalo i opet bismo imali bijednike, koji bi proizašli iz mase neorganiziranih, iskorijenjenih i izbačenih.

Držim, da nije fair, otpravljati jadnu sirotinju obećanjima. Takav siromah možda lakše živi, ako mu stavimo u izgled fantastične promjene. Ali danas je još uvijek, kao i pred sto godina: bolje vrabac u ruci, nego golub na krovu vladine palače, i milija je vatra na ognjištu od crvenog pijetla na palači bogataševoj. A ako se pak malo bolje ogledamo, naći ćemo samo malo palača, barem kod nas Čeha, koji smo u glavnome siromašan narod. (A što da velimo tek mi, Hrvati? Op. prev.) Osim toga držim, da ne valja eksperimentirati na račun siromašnih. Sasvim je svejedno, da li se radi o ratu, inflaciji ili političkim nemirima, uvijek je siromah taj, koji to najprije osjeti smanjivanjem svojih životnih namirnica, koje su već i onako nedostatne.

Pa što da se onda radi? Priznajem otvoreno, da mi riječ »evolucija« nije velikom utjehom, jer bijeda nema ništa zajedničkoga sa evolucijom, nego se rađa iz kaosa. Komunisti tvrde, da u današnjoj socijalnoj Sodomi nema dovoljno sredstava za pomoć. U to sumnjam temeljito! A ta razlika u mišljenju stavlja me u suprotnost s komunistima. Po komunistima je u današnjem društvenom poretku sve zlo. Kad bezobzirni biciklist pregazi siromašnu, staru i nagluhu ženu, kad si radnik ozlijedi prste na stroju, svemu je tome kriva buržoazija. Komunistički češki pjesnik Jiři Wolker pjeva: »Duboko je u srcu siromaha ukorijenjena mržnja.« Strašna je to i neobična riječ, a nije ni istinita. Radnik je zapravo od prirode vedar i veseo. Tko pjeva u kući? Kućedomaćica ili služavka? Zasigurno služavka radeći svoj posao. Nije li zidar pri poslu vedriji od arhitekta ili vlasnika gradnje i tko će se u tvornici prije našaliti, radnik ili direktor tvornice? Radnik, zar ne? Takozvani proleter shvaća život mnogo lakšim i ima više volje za život od poduzetnika. I u takvo bezbrižno poimanje života hoće komunisti da siju pesimizam i mržnju. Oni to zovu »odgaja-

njem za borbu klasâ i pripravom za svjetsku revoluciju«. Na takav se način siromahu oduzima samo veselje k životu, a da mu se ne daje ništa jednake vrijednosti u zamjenu.

Komunisti ne poznaju srednje temperature između ledenog zraka buržoazije i revolucionarne vatre. Sve je zlo, što se rodilo u svijetu buržujskome. Ja sam naprotiv uvjeren da smo svi mi ljudi, i kao takovi dobri ili zli, bez obzira na to, jesmo li komunisti ili buržuji. Treba se samo potruditi, pa je i kod buržuja moguće štošta polučiti. »On je dakle filantrop«, reći će se prezirno slegnuvši ramenima. Jest, ubrajam se u te glupane, koji još uvijek ljube ljude zato, jer su upravo ljudi.

Obično govorimo o crnoj šumi pa ipak nema šuma crnog lišća, nego samo zeleno i crveno. Lako je kazati, da je ljudsko društvo pokvareno. Ali nađite mi ljude, koji su od prirode zli.

Preporučam svima koji mrze Nijemce, da na mjesec dana odu u Njemačku. Kad se vrate, pitat ću ih, mrze li njihove njemačke domaćice i žele li smrt onoj ženi, koja je na uglovima ulica prodavala šibice i t. d. Da poludim od te nesnosne manije za generaliziranjem! A komunizam generalizira naprosto sve na način, koji se ne da ni čime opravdati.

Što nam treba, nije mržnja, nego naprotiv; samo dobrom voljom, spremnošću da pomognemo slogom i saradnjom može se riješiti problem nestanka ljudske bijede. Siromaštvo nije nikakav uređaj, ono je nesretni udes. Ako možemo preudesiti čitav društveni poredak, ali ne možemo zapriječiti, da će i onda stradavati neki ljudi. Pa rekli što mu drago, zao se udes ne može posmatrati sa socijalnoga, već samo sa moralnoga gledišta. Jezik je komunista surov i odbija svaku sentimentalnost. A to je upravo ono, od čega se toli uporno branim. Bez sentimentalnosti ne pruža se ni čaša vode i ne pridiže se nikoga, tko je posrnuo.

Loše na komunizmu su njegovi principi. S komunistom možete razgovarati o čemu vam drago. On će vrlo rijetko nešto priznati, već iz principa. Ako mu spomenete funkciju slijepog crijeva, on će reći, da sve to spada u buržujsku znanost. Jednako će vam govoriti o buržujskoj književnosti, buržujskoj romantici, buržujskom čovjekoljublju i t. d.

Ne pripadam nijednoj stranci i iz principijelnih razloga ne branim ni buržoazije; samo mislim, da protivnost između buržoazije i komunizma nije stvar principa, nego stvar savjesti svakog pojedinca. Pomoću principa dade se izvrsno svađati, ali ne sporazumijevati.

Preveo I. P. *Karel Čapek.*

REFORMA SOCIJALNE KNJIŽEVNOSTI

Iz jednoga ekstrema u drugi upadaju nezreli pisci i samozvani kritičari, vikači i galamdžije našega literarnoga poprišta. Još se nije ni slegla ona užasna megalomanska vika čistog »l'art pour l'artizma«, kad se osuđivala svaka zrela misao i pravilno napisane složene rečenice u ime nekoga višeg, čisto umjetničkog, ličnog, doživljenog transa i kad se silovito i neinteligentno potiskivalo svako logično zaključivanje, kad eto nam drugih apostola sa drugoga pak umjetničkog shvaćanja. Nastala opet zaglušna vika, obaranje, potcjenjivanje, još silovitije i još neinteligentnije potiskivanje svega napisanoga, što se po mišljenju ideologâ novoga shvaćanja ne može nazvati »socijalnom literaturom«.

Dok su oni prvi od umjetnosti napravili idole i cilj skoro religiozne vrijednosti, ovi drugi su opet degradirali umjetnost na puko sredstvo socijalne reforme. Dok su oni metali »tendenciju« na najsramotniji stup, ovi nalaze vrijednost djela jedino u »tendenciji«. Dok su oni uporno prezirali ideju umjetničkoga djela, ovi drugi skoro naučnom hladnokrvnošću preziru formu.

Izmijeniše se dakle osnovni principi umjetničkih shvaćanja i čitava jedna nauka nazvana »estetikom« ostala je desavuirana i bespredmetna. Zapravo sve se pobrkalo i rasklimalo, i između spomenuta dva ekstrema kolikogod ima ruševina, suprotnosti, nesuglasica, neizglađenih i neshvaćenih pustošija, toliko imamo danas službenih i neslužbenih pretstavnika u literaturi i njenoj kritici.

Popularni zastavonoša U. Sinclair je i u hrvatskom prijevodu bagatelizirao Goethea, Dostojevskoga, Beyrona i ostale »buržujske« književnike prošloga i pretprošloga stoljeća, a da o »l'art pour l'artistima« i ne govorimo. Čak je i u likovnu umjetnost prodro »socijalni duh« kao što su to u više navrata dokazali slikari oko grupe »Zemlja«.

Međutim budimo na čistu: sva ta socijalna preporađanja i novi umjetnički smjerovi donešeni su k nam u kopiji evropskih i američkih socijalističko-marxističkih pisaca. Dakle ne radi se o socijalnom nego o socijalističkom shvaćanju umjetnosti i sva ta buka i galama u zaokretanju za 180° nije pod zastavom socijalnoga nego socijalističkoga i komunističkoga duha, a to je ipak velika razlika.

L'art pour l'artistički credo bijaše zabluda i sramota kao što je i socijalistički i komunistički. I jedan i drugi je ponizio umjetnost i oduzeo joj bitnu funkciju u kulturnoj sredini. Napose to vrijedi za naš narod, koji je na »l'art pour l'art« odgovorio pasivnom rezistencijom izgubivši svaku ljubav i pouzdanje u svoga domaćega umjetnika, a koji će na socijalističku »doktrinarnu

literaturu« odgovoriti ili neshvaćanjem, ili prezirom, ili otrovanom materijalističkom dekadencom.

*

Eto, upravo u ovakovu umjetničku atmosferu dolazi nam iz »Hrvatske Revije« preštampana brošura »S o c i j a l n i d u h i l i j e p a k n j i g a«[1]) iz pera poznatoga profesora socijologije i predavača aktuelnih socijalnih problema Dra. M i l a n a I v š i ć a.

Makar on nije, kako sam u uvodu ističe, nikakav literarni kritičar »ex profesio«, to ga ljubav za kulturni napredak našega narodnoga života i zdravo shvaćanje socijalno-etičkoga postulata umjetnosti ponukalo, da povodom cjelovitog izdanja N o v a k o v i h djela zapravo kao »prilog socijalno-literarnoj studiji Vjenceslava Novaka« napiše svoje misli o umjetnosti, i to naročito »socijalnoj umjetnosti«.

Sistematski, iako u oduljim odlomcima, želeći, da što više kaže, promatra g. Ivšić posebno — umjetnika-pisca, kritičara i publiku te posve iskrenim tonom izbjegavajući potpuno »naučni aparat« i u svaku misao ulijevajući toplinu ličnog osjećanja i što je najinteresantnije stilski oblikujući svoje izlaganje u vrlo simpatičnu formu, pisac tretira odnošaje umjetnika, kritičara i publike prema »socijalnoj književnosti«.

U uvodu zanosnim riječima ocjenjuje umjetnost kao vrhunac stvaralačkoga duha ljudskoga i poređujući je sa znanošću smiono joj pridaje prvo mjesto, jer »sve će to (znanost) još u razvoju civilizacije ostaviti praznine duševne kulture samoga čovjeka. Čovječanstvo će stvoriti kulturu i civilizaciju izvan sebe, a ostavljat će sve veće praznine u samom sebi«. Stoga umjetniku piscu daje velike misije baš u onim časovima narodnoga života, kad je duh čovjeka otupio za više i plemenitije socijalne osjećaje. »Umjetnik pisac moći će više nego itko drugi da potezima svoga umjetničkog pera diže uspavano socijalno, narodno, ćudoredno i religijozno mrtvilo«.

Pisac se otvoreno opredjeljuje sa »s o c i j a l n o m l i t e r a t u r o m«. »P r v o t n o ostaje uvijek za umjetnika, da on bude nosilac i stvaralac s o c i j a l n i h ideja...« Njemu je veličina umjetnikovih djela u tome, što će potpunije djelovati ne samo na naš intelekt kao čiste istine, nego i na našu volju za akcijom, što će stvarati iz čovjeka potpuno socijalno biće s dušom i tijelom, s voljom i intelektom; što će stvarati čovjeka s o c i j a l n o g a r a d a i s o c i j a l n o g a u s a v r š a v a n j a.

Iza kako je posve iskreno i zagrijano iznio dužnosti socijalne literature i karakteristično u konkretnim slučajevima života vagnuo njeno veliko značenje, veli na koncu uvodnoga dijela:

»Imati pravog socijalnog umjetnika-pisca, znači barem u dijelu otkriti socijalnoga genija, liječnika društvene nevolje. Soci-

[1]) Dr. M. Ivšić: Socijalni duh i lijepa knjiga. — Preštampano iz »Hrvatske Revije«. — Cijena Din 15.—.

jalna lijepa knjiga dat će dušama sviju nas poleta za viši socijalni život; dat će savjeta u sadanjim socijalnim i gospodarskim neizvjesnostima i borbama; dat će i realnog oslona u zbiljskim i surovim sukobima života, dat će i punu nadu u budućnost novog gospodarskog i socijalnog života, a utjehu u sadašnjim nevoljama« (str. 23).

Piscu međutim nije bilo moguće mimoići svu onu prije spomenutu graju u ime »socijalnoga« u našoj suvremenoj literaturi, stoga je morao odlučno i vrlo energično skinuti masku sa tih socijalističko - marxističkih »socijalnih« pisaca.

Evo samo nekoliko misli u tom smjeru:

»Ne smijemo zaboraviti, da svaki narod ima svoje zasebne životne potrebe, na koje se mora da obazire i umjetnik pisac... Bio bi stoga posvema promašen umjetnikov cilj, kad bi on i pukim imitatorstvom stranih umjetničkih manira i struja, šta više, i stranih tipova, unosio tuđe tijelo i tuđu dušu u naše svojstvene socijalne, narodne i kulturne probleme«. On ističe prijevodnu literaturu koja je »u bljedilu i indiferentnosti za najvitalnije naše socijalno i narodno pitanje, donijela nesumljivo mnogo beskičmenosti, beskarakternosti, razdvojenosti naših ljudi i društava«. Posve ispravno sumnja pisac, da će i »trunke pridonijeti narodnom životu one »lijepe knjige« naših dana, gdje pojedini suvremeni pisci gledaju oko sebe same duševne i fizičke kretene, same propalice ili kapitaliste; gdje po tendenciji pisca mora »novo društvo« da izbaci iz svoje sredine i cijele staleže; gdje je za pisce svaki činovnik, svaki svećenik pa i seljak hulja, na koju se mora svaki da baci kamenom.

»Za narodni bitak može da bude opasan onaj tendencijozni i antisocijalni literarni boljševizam«.

Iza oštre i temeljite kritike materijalističkoga naziranja na umjetnost, završava ovom aluzijom na naše »socijalne« socijalističko - marxističke pisce: »Na krivom su putu i one pojave »lijepe« knjige, koje idu za rušenjem sadanjeg poretka, podignutog na »gruboj materijalističko-kapitalističkoj bazi«, da se dade mjesta novom uređenju društva, izgrađenog na novoj — materijalističkoj bazi. Mi i ovdje ne vidimo drugo, nego da će gruba materija samo stvoriti i opet materiju, možda samo u drugoj formi, dok će duh čovjeka, osjećaj pravde, dobrote, vjere, ostati i dalje mrtav... Čovjek će i dalje ostati po takvoj knjizi samo čovjek-krvolok«.

»Takova lijepa knjiga i ne može zato da čini čovjeka boljim, plemenitijim, socijalnijim, altruističkim; ona može samo da čovjeka jošte više materijalizira uzbuđujući u njemu svijest »socijalne nepravde« zapravo samo materijalne neravnoteže«. G. Ivšić u svojim zaključcima o ovakovim piscima ide tako daleko, da im negira i umjetničku vrijednost i socijalni duh.

*

Govoreći o [illegible]
smo imali [illegible] kritike, koja [illegible]
sudove o umjetninama [illegible]
[illegible]
koji je u pomanjkanju [illegible]
[illegible]
jim povezom — »kritikom«. [illegible]
Novaka, kojega g. Ivšić naziva [illegible]
sociologom i socijalnim političarom«, [illegible]
ova njegova djela više nego i jednoga drug[illegible]
[illegible] s potpunom kritičarskom površnošću[illegible]
kom najvećem djelu po opsegu »Zapisk[illegible]
sustavne kritike. Ostao je posvema neshvaćen[illegible]
kritičara i krivo tumačen za cijeloga svoga ž[illegible]
tek po šablonskim pravilima izradbe romana.

G. Ivšić traži reviziju kritičkih sudova [illegible]
Novaku i cjeloviti prikaz njegovih djela [illegible]
rarno-umjetničkog, nego poglavito s [illegible]
nog gledišta.

Ovakav rad nam je potreban [illegible]
uli svi mogući naši »socijalni« [illegible]
zato da se vidi:

1. Što je to uistinu socijalna [illegible]

2. Da smo mi imali i [illegible]
pisce i bez marxističke [illegible]

3. Da je sva ta »socijalna« [illegible]
jalna i u cijelosti anacijonalna.

SOCIJALNA ORIJENTACIJA NACIO[illegible]

Nacionalna i socijalna ideja nesumnjivo s[illegible]
sile, koje upravljaju gibanjima našega vremena[illegible]
politikama važno pitanje opredjeljenja prema so[illegible]
U tome moramo zauzeti jasno stanovište pogoto[illegible]
[illegible] socijalna [illegible] nacionalizm[illegible]
[illegible] kao i svako drugo [illegible] bilo koji[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
ram anacionalan.

Ukratko ćemo ispitati, da li [illegible]
istini.

Glavni je postulat [illegible]
roda, drugim riječima [illegible]

stitog naroda sa strane drugih naroda. Socijalizam — uzimljući ime u njegovu najširem značenju — bori se protiv eksploatacije čovjeka od čovjeka, odnosno klase od klase. Pa u čemu je nespojivost i protivština između jednoga i drugog postulata za neeksploatacijom? Po čemu je nemoguć pokret, koji bi se borio protiv svake eksploatacije bilo u kojem obliku, pokret ujedno nacionalan i socijalan?

Da vidimo, koji je odnos između nacionalizma i kapitalizma. Je li istinita tvrdnja, da upravo kapitalisti propagiraju nacionalne ideje, ne bi li tako odvratili pozornost masa od klasne borbe?

Prije svega velika većina kapitala, i to sav židovski kapital, nikada ne propagira nacionalizam, nego se što više bori protiv njega svih silama, koje mu stoje na raspolaganju. Nežidovski kapital ponaša se različito, već prema prilikama. U slobodnih naroda taj se kapital orijentirao obično ekstremno nacionalistički. U drugim prilikama taj se kapital ne žaca stati na frontu, koja je uperena protiv vlastitog naroda. U istinu se i u jednom i u drugom slučaju kapital orijentira oportunistički pa je njegova bilo nacionalna bilo antinacionalna orijentacija uvijek samo refleks te oportunističke orijentacije.

Međutim kapital nikada ne propagira nacionalnu ideju. Njega uopće ne interesiraju ideje kao ideje. Sav je njegov odnos prema bilo kojoj ideologiji, da joj se priključi kada to smatra oportunim. Prvi je dakako uvjet zato, da je ta ideologija već dovoljno raširena i popularna. Istom tada se može kapital orijentirati prema njoj. To će biti najčešće iz razloga reklame. Radi reklame se priklanja kapital bilo kojoj dovoljno proširenoj ideologiji, a ne samo nacionalnoj. Nepravedno je dakle napadati samo nacionalnu ideju zbog nekih momenata, zbog kojih se jednako može napasti i svaku drugu ideologiju i to jednako neopravdano, jer napokon nijedna ta ideologija nije kriva, ako joj se tko priklanja iz svojih posebnih računa.

Kapital se može orijentirati nacionalistički i iz razloga ekonomsko-političkih. Iskorišćavajući nacionalni duh svojih sunarodnjaka ističe potrebu stvaranja i zaštite »nacionalnog« kapitala pa traži uvođenje protekcionističke politike, da si na taj način stvori monopolni položaj i osigura što veći profit. No baš iz tih ekonomsko-političkih razloga bori se često kapital protiv nacionalizma, i to naročito veliki internacionalni kapital, kojemu nije stalo do malih monopolnih područja, nego do svjetske ekspanzije. Baš u današnje vrijeme taj veliki kapital vodi propagandu za ukidanje malih nacionalnih država i stvaranje velikih jedinstvenih područja, tvrdeći, da je baš postojanje tih nacionalnih državica s malim ekonomskim područjima najviše krivo nesređenosti internacionalnih odnosa, kao da su za sređenje tih odnosa potrebni široki teritoriji a ne široki horizonti.

Govoreći o literarnoj kritici u nas, konstatuje g. Ivšić, da nismo imali zrele kritike, koja bi i sa socijalnog gledišta stvarala sudove o umjetnicima-piscima. »Počesto zato naše kritike i nijesu bile drugo nego nedozrelo piskaranje kakova naduvena »mladca«, koji je u pomanjkanju drugih svojih originalnih tvorevina želio, da bar tim načinom »plasira« svoje ime u javnost i da se proslavi svojim prvencem — »kritikom«. I baš s obzirom na Vjenceslava Novaka, kojega g. Ivšić naziva »našim najvećim umjetnikom-socizologom i socijalnim političarem«, konstatira, da su poprijeko sva njegova djela više nego i jednoga drugog slabijeg pisca bila praćena s potpunom kritičarskom površnošću. Tako na pr. o Novakovu najvećem djelu po opsegu »Zapreke« nemamo nikakove sustavne kritike. Ostao je posvema neshvaćen od svojih suvremenih kritičara i krivo tumačen za cijeloga svoga života. Kritizirali su ga tek po šablonskim pravilima izradbe romana.

G. Ivšić traži reviziju kritičkih sudova o Vjenceslavu Novaku i cjeloviti prikaz njegovih djela ne samo sa čisto literarno-umjetničkog, nego poglavito s umjetničko-socijalnog gledišta.

Ovakav rad nam je potrebit baš danas, kada nam zaglušiše uši svi mogući naši »socijalni« pisci i kritici. Potrebito nam je zato da se vidi:

1. Što je to uistinu socijalna literatura?
2. Da smo mi imali i imamo svoje socijalne pisce i bez marxističke doktrine.
3. Da je sva ta »socijalna« rabota u glavnom antisocijalna i u cjelosti anacijonalna.

Prof. D. Žanko

SOCIJALNA ORIJENTACIJA NACIONALIZMA

Nacionalna i socijalna ideja nesumnjivo su centralne pokretne sile, koje upravljaju gibanjima našega vremena. U današnjim je prilikama važno pitanje opredjeljenja prema socijalnim pitanjima. U tome moramo zauzeti jasno stanovište pogotovo zbog stava dogmatičnih socijalista-marxista prema nacionalizmu. Za njih je nacionalizam kao i svako drugo isticanje bilo kojih pitanja osim racionalnih u najužem smislu te riječi, namjerno odvraćanje od socijalnih pitanja, što više zaglupljivanje rukovođeno od samih kapitalista. Za njih je svaki nacionalizam asocijalan, svaki socijalizam anacionalan.

Ukratko ćemo ispitati, da li te njihove tvrdnje odgovaraju istini.

Glavni je postulat nacionalizma svaka nacionalna sloboda, drugim riječima nacionalizam bori se protiv eksploatacije

vlastitog naroda sa strane drugih naroda. Socijalizam — uzimljući to ime u njegovu najširem značenju — bori se protiv eksploatacije čovjeka od čovjeka, odnosno klase od klase. Pa u čemu je nespojivost i protivština između jednoga i drugog postulata za neeksploatacijom? Po čemu je nemoguć pokret, koji bi se borio protiv svake eksploatacije bilo u kojem obliku, pokret *ujedno nacionalan i socijalan*?

Da vidimo, koji je odnos između nacionalizma i kapitalizma. Je li istinita tvrdnja, da upravo kapitalisti propagiraju nacionalne ideje, ne bi li tako odvratili pozornost masa od klasne borbe?

Prije svega velika većina kapitala, i to sav židovski kapital, nikada ne propagira nacionalizam, nego se što više bori protiv njega svih silama, koje mu stoje na raspolaganju. Nežidovski kapital ponaša se različito, već prema prilikama. U slobodnih naroda taj se kapital orijentirao obično ekstremno nacionalistički. U drugim prilikama taj se kapital ne žaca stati na frontu, koja je uperena *protiv vlastitog naroda*. U istinu se i u jednom i u drugom slučaju kapital orijentira *oportunistički* pa je njegova bilo nacionalna bilo antinacionalna orijentacija uvijek samo refleks te oportunističke orijentacije.

Međutim *kapital nikada ne propagira nacionalnu ideju*. Njega uopće ne interesiraju ideje kao ideje. Sav je njegov odnos prema bilo kojoj ideologiji, da joj se priključi kada to smatra oportunim. Prvi je dakako uvjet zato, da je ta ideologija već dovoljno raširena i popularna. Istom tada se može kapital orijentirati prema njoj. To će biti najčešće iz razloga reklame. Radi reklame se priklanja kapital bilo kojoj dovoljno proširenoj ideologiji, *a ne samo nacionalnoj*. Nepravedno je dakle napadati samo nacionalnu ideju zbog nekih momenata, zbog kojih se jednako može napasti i svaku drugu ideologiju i to jednako neopravdano, jer napokon nijedna ta ideologija nije kriva, ako joj se tko priklanja iz svojih posebnih računa.

Kapital se može orijentirati nacionalistički i iz razloga *ekonomsko-političkih*. Iskorišćavajući nacionalni duh svojih sunarodnjaka ističe potrebu stvaranja i zaštite »nacionalnog« kapitala pa traži uvođenje protekcionističke politike, da si na taj način stvori monopolni položaj i osigura što veći profit. No baš iz tih ekonomsko-političkih razloga bori se često *kapital protiv nacionalizma*, i to naročito veliki internacionalni kapital, kojemu nije stalo do malih monopolnih područja, nego do svjetske ekspanzije. Baš u današnje vrijeme taj veliki kapital vodi propagandu za ukidanje malih nacionalnih država i stvaranje velikih jedinstvenih područja, tvrdeći, da je baš postojanje tih nacionalnih državica s malim ekonomskim područjima najviše krivo nesređenosti internacionalnih odnosa, kao da su za sređenje tih odnosa potrebni široki teritoriji a ne široki horizonti.

Time bismo u glavnim potezima iscrpli prikaz odnosa između nacionalizma i kapitala i dokazali kako je neispravno prikazivanje tog odnosa sa strane protivnika nacionalizma.

No potrebno je i da sa svog vlastitog stanovišta riješimo odnos nacionalizma prema pokušajima, da bilo tko iskorištava nacionalnu ideju za svoje ciljeve, koji su strani ciljevima nacionalizma. Mi ne možemo spriječiti same te pokušaje, ne možemo spriječiti, da bilo tko pod nacionalističkim cimerom propagira svoje interese. No moramo naći puta i načina, da onemogućimo uspjeh takovih akcija. Da to uzmognemo, treba u prvom redu ispravno shvatiti zadaću nacionalizma.

Nacionalizam mora uzeti u obzir sve probleme, koji nastaju u društvu i rješavati ih kako to zahtijeva nacionalni interes. Taj nacionalni interes obuhvaća opravdane interese svih pozitivnih elemenata u jednom narodu u skladu sa posebnim interesima naroda kao cjeline. Prema tome nacionalizam mora nužno voditi računa i o socijalnim problemima no ne smije ih rješavati u okviru interesa samo jedne klase ili staleža nego sa širega, opće nacionalnog stanovišta. U toj širini horizonta — nacionalnog i klasnog — bitna je opreka između nacionalizma i klasnog socijalizma.

Povučemo li paralelu između te dvije ideologije, odmah ćemo uočiti, na kojoj se strani provodi zaglupljivanje. Zaglupljivanje je vještačko suzivanje intelektualnog horizonta, a to baš u najvećoj mjeri provode marxisti.

Pošto smo istaknuli sve ove momente, lako nam se opredijeliti.

Ne ćemo ni klasnoga socijalizma. Klasa je samo bilo kome služiti da za njega ostvari svoje interese. Nacionalni interes je interes čitavoga naroda, a ne samo nekolicine pojedinaca, koji bi naciju smatrali samo svojim eksploatacionim područjem. Ne ćemo nikakovog pseudonacionalizma analognoga ilirizmu, koji se pod krinkom borbe za narodna prava borio za klasne interese feudalaca.

Ne ćemo ni klasnoga scoijalizma. Klasa je samo organ naroda, pa je nacionalni interes preči i viši od klasnoga. Osim toga politika vođena interesima samo jedne klase nužno dovodi do eksploatacije ostalih klasa.

Ne ćemo aktuelne forme klasnog socijalizma t. j. marxizma. Marxizam kao isključiva klasna orijentacija industrijskoga proletarijata, ne vodi nimalo računa o interesima seljaštva koje sačinjava golemu većinu hrvatskoga naroda. Na čelu mu stoje ljudi, koji pripadaju izvjesnoj tipično eksploatatorskoj rasi, tako da ne daju nimalo garancija, da njihov socijalni poredak ne će biti samo nova forma eksploatacije.

Vjerujemo, da je zdravo shvaćen nacionalizam uvijek socijalan, a zdravo shvaćen socijalizam uvijek nacionalan. Ne mogu biti nacionalni i socijalni interesi jednog naroda u sukobu, kada su ti interesi zapravo jedni isti, samo gledani s dviju raznih perspektiva. Taj je, da ga tako nazovemo, socijalni nacionalizam jedini ispravni put, kojim valja poći.

D. T.

SINDIKALISTIČKO-KORPORATIVNI SISTEM ITALIJE

SINDIKATI

Danas, kad je demokracija sa svojom pogubnom stranačkom parlamentarnom reprezentacijom doživjela neuspjeh u rješavanju gospodarskih i socijalnih problema, i kad se u Evropi osjeća jaka težnja za organičkim uređenjem države na osnovu staleških organizacija, bit će potrebno, da prikažemo, na osnovu originalnih vrela, talijanski sindikalističko korporativni sistem, koji baš u današnje vrijeme ulazi u svoju treću i završnu fazu.

Dobro je poznato, da su izum modernog stroja, te uspješno iskorištavanje prirodnih sila u pogonske svrhe, proizveli u prošlom vijeku potpuni preobražaj života čovjekova i stvorili tako konac jedne, a početak nove ere, koja je poznata pod imenom »industrialističke ere«. Fenomen industrijalizacije nije obuhvatio samo industriju, nego i trgovinu, agrikulturu, uopće sva područja ljudske djelatnosti. Posljedica toga bilo je stvaranje modernoga kapitalističkog sistema, sa svim njegovim dobrim i lošim svojstvima. Sasvim jasno, da su se uslijed toga nužno izmjenili i radni odnosi između poslodavaca i radnika. Novi sistem donio je progresivni pad individualne proizvodnje, a porast kolektivne, tako, da je došlo do udruživanja nosioca kapitala s jedne strane, a radnika s druge. Valja istaknuti, da je stroj prouzročio pad vrijednosti ljudskog rada. Radnik stojeći kraj stroja čini uvijek samo stanovite kretnje, uperene u svrhu pažnje nad ispravnim djelanjem stroja, a stroj zapravo proizvodi. Sasvim ispravno sude oni, koji kažu da je napredak industrijske tehnike, koji znači nesumnjivi napredak ljudske civilizacije na polju produkcije, u isto vrijeme nazadovanje iste civilizacije na polju duševnom i moralnom.

Dok je radnik prije gledao u svom poslodavcu glavara obitelji, kojoj je i sam pripadao, danas je za radnika njegov poslodavac, vlasnik tvornice, nešto, što on susreće s mržnjom, jer je prožet vjerom, da on vuče milijone iz rada podređenih mu radničkih masa. Tu je psihološka osnovica *klasne mržnje,* koja je razvojem radničkih organizacija, sindikata, u svim modernim državama dovela do druge pojave: klasne borbe. Sindikalistički pokret toga vremena sastoji se zapravo u intenzivnom razvoju tendence, da se radničke mase organiziraju u stručna udruženja u svrhu što uspješnijeg otpora protiv iskorištavanja sa strane poslodavačke klase. A budući da je razvoj prilika djelovao tako, da je visina plaće, a ne sam

rad u različitim poduzećima stvarala razliku među pojedinim radničkim grupama, došlo je do toga, da su se svi radnici osjećali jednim tijelom. Pale su regionalne i nacionalne ograde i stvorio se internacionalni radnički stalež, koji je pretstavljao silnu moć i snagu; nastao je »proletarijat«, koji je stao licem o lice poslodavaca, prisiljenih time, da se i oni udruže u moćne organizacije i da stvore tzv. jedinstveni kapitalistički front. Tako imamo dvije kategorije: kapitaliste i proletarijat, u oprečnom stavu, koji je nužno morao dovesti do klasne borbe i svih njenih posljedica. Takva je situacija na prelazu iz 19. u 20. vijek, koji dobiva oznaku ere sindikalizma i klasne borbe. Sindikalizma zbog toga, jer je razvoj organiziranja i radnika i poslodavaca doživio svoj najjači zamah, a klasne borbe zbog toga, jer je ona u to vrijeme postigla najveći intenzitet putem štrajkova, bojkota, zatvaranja tvornica i t. d. Što više, sindikati su držali da im je upravo klasna borba najznatniji dio njihova programa. Naravno, da se u času kad je bio poremećen javni poredak morala u tu borbu umiješati i država, pa tako dođe do borbe između sindikata i države. Sindikalizam je prešao na područje političke borbe, koja sama po sebi zaoštrava odnose između oprečnih stranaka i rodio je sam dvije političke stranke: socijalističku i komunističku.

Prema tomu problem iskorištavanja radnika sa strane poslodavaca preobrazio se u problem umirenja dviju klasa, da konačni oblik dobije u problemu odnosa države prema socijalnim klasama. Država je u rješavanju tih problema bila slabiji faktor, uvijek nadjačan od jedne ili druge stranke u borbi. A baš država i njen autoritet moraju biti one sile, koje će uspostaviti ravnotežu između tih dviju klasa, jer i jedna i druga klasa čine pozitivnu snagu države. Mir među poslodavcima i radnicima, tim dvim glavnim silama produkcije uvjetuje u modernim nacijama sam život nacije, jer je on danas usko povezan i uslovljen proizvodnim uvjetima. Danas se ratovi ne vode samo oružjem, danas postoji i rat uvoza i izvoza, carina i borba za strana tržišta, i zato rješenje problema leži danas na državi i njenom autoritetu, da postigne red i mir u radnim odnosima između radnika i poslodavaca.

Kao svagdje, takva situacija bila je i u Italiji u času, kad je fašizam preuzeo vlast. Prva stvar, prvi preduvjet povoljnog rješenja tih problema, koji su se sami po sebi nametali bio je: uspostaviti autoritet države i državne vlasti.

Za narod koji želi da izdrži međunarodnu konkurenciju nije dovoljno da ima tehničko, kulturno, duhovno i političko jedinstvo, već mora da bude i ekonomski jedinstven.

Ekonomsko jedinstvo može se postići samo usklađivanjem interesa i međusobnim razumijevanjem ekonomskih faktora, poslodavaca i radnika, sa dokinućem klasne borbe. Nužni preduvjet toga jest opći socijalni sistem koji sadrži potpunu sindikalnu organizaciju svih zainteresiranih faktora, a kojoj će država, jedini nezainteresirani autoritet, dati prisilnu snagu. Izlazi dakle iz toga, da se modernoj državi nameće zadatak, »da oživotvori takvu socijalnu sistematizaciju u kojoj će biti pretstavljeni svi ekonomski interesi nacije, ali tako da vlast u prvom redu štiti ekonomske interese skupnosti, te da u isto vrijeme oživotvori takav socijalni sistem,

koji će dati državi mogućnosti da vlada i disciplinira snage narodne produkcije.«[1]) A to se oživotvara u korporativističkom uređenju države.

Sam sindikalističko-korporativni sistem Italije nije originalna kreacija talijanskoga duha. On je inspiriran naučavanjem Georgea Sorela, francuskog socijaliste, koji je mimo marxizma naučavao, da se transformacija društva može izvesti time, da sindikati obuhvate kapital i ekonomsku inicijativu. Mussolini to i priznaje. Sistem u Italiji izradiše i primjeniše: Mussolini, Rocco, Bottai i Rossoni.

Sam Mussolini karakteritizira talijanski sindikalistički sistem ovako[2]): »Naš sindikalizam razlikuje se od crvenoga po jednoj osnovnoj razlici, a ta je: da si ne postavlja kao cilj udariti pravo vlasništva. Kad se poslodavac nađe nasuprot crvenog sindikata, tada ima pred sobom sindikat, koji se na promišljeni način bori za povišenje plaća, a konačni mu je cilj potpuni preobrat situacije t. j. dokinuće vlasničkog prava. Međutim naš sindikalizam je selekcionističan, koji ide za tim da poboljša položaj kategorija i klasa, koje se skupljaju pod njegovom zastavom. Naš sindikalizam je kolaboracionističan u vrijeme, kad se radi na proizvodnji bogatstva, kao i onda, kad se radi na potenciranju bogatstva; u vrijeme, kad se radi na diobi postignutih profita ne mora biti kolaboracionistički: ali i tada, ako postoji dobra vjera u stranaka oživotvorava se kolaboracija.«

Dvostruku zadaću ima da riješi taj sistem: već prema tomu da li se rješavaju kolektivni radni odnosi ili odnosi produkcije. Pa se prema tomu luči sistem sindikata od sistema korporacije, iako je sindikat preduvjet korporacije.

Sadržajnu karakterizaciju sistema izrazio je najbolje sam njegov stvoritelj[3]): »Narod koji radi učlanjen je u organizacijama režima: pomoću sindikalizma i korporativizma organizirana je cijela nacija. Sistem, koji se osniva na juridičkom priznanju profesionalnih sindikata na kolektivnom ugovoru, na zabrani štrajka i zatvaranju tvornice, na Carta del Lavoro (Ustav rada), osnovnom dokumentu, čija će se vrijednost sve više opažati, na sudu rada, pokazao se već u svojoj vitalnoj snazi. Kapital i rad prestali su gledati svoj antagonizam kao neku nepobjedivu fatalnost historije: neizbježivi kontrasti nalaze svoje mirno ušće u sve više svijesnoj kolaboraciji klasa.«

Iako je Carta del Lavoro proklamirala, da je sindikalno ili profesionalno organiziranje slobodno, određuje se da jedino zakonski priznati i državnoj kontroli podvrgnuti sindikati mogu legalno pretstavljati interese cijele kategorije bilo radnika bilo poslodavaca: jedino oni mogu štititi interese kategorije prema državi i bilo kojoj drugoj organizaciji, jedino oni mogu sklapati obvezatne kolektivne ugovore rada za sve pripadnike kategorije, te udarati na njih porez.

---

[1]) Elementi di Ordinamento corporativo.

[2]) Sulla disciplina giuridica dei rapporti collettivi di lavoro: Discorsi Anno 1925.

[3]) Mussolini: All' assemblea quinquenale 10. III. 29.

Zakon ostavlja svakom pojedincu potpunu slobodu upisavanja ili neupisivanja u sindikat. Ali zakon određuje da zakonski priznati sindikat stanovite kategorije, koji tim priznanjem postaje juristička osoba, jedini može obvezivati sve pripadnike toj kategoriji. Tu je dana sindikatu puna vrijednost i raison d'être. Postiglo se tako putem zakona ono, što u drugim zemljama sindikati hoće da postignu silom. Za jednu kategoriju može postojati samo jedan sindikat zakonom priznat.

Dakako, da je zakon odredio rekvizite, koje mora imati sindikat, ako hoće da bude zakonom priznat. Tako se traži, da sindikati osim toga, što treba da štite moralne i ekonomske interese svojih članova, treba da u svoj statut unesu, program o potpomaganju, moralnom i nacionalnom podučavanju svojih članova, nadalje da imadu stanoviti broj članova (za poslodavce da uposluju desetinu radništva stanovite kategorije na teritoriju sindikata, a za radnike da ih bude organizirano najmanje desetina pripadnika određenoj kategoriji na teritoriju sindikalnog djelovanja), te da vođe sindikata pružaju garanciju o svojoj moralnosti i ispravnom nacionalnom vladanju.

U prosuđivanju tih rekvizita i u zakonskom priznanju sindikata, država ima potpunu slobodu, jer zakon[4]) određuje, da zakonsko priznanje nekog sindikata može biti uskraćeno ne samo, kad taj sindikat ne sadrži sve potrebne rekvizite, nego i onda, kad je sa političkog, ekonomskog ili socijalnog stanovišta to priznanje neoportuno.

One kategorije službenika, koji su zaposleni u kakvom državnom, pokrajinskom, općinskom ili inače javnopravnom poduzeću ne mogu biti članovi sindikata, a niti ga organizirati. »Jer država, koja personificira opći interes, koji stoji nad svim interesima pojedinih kategorija, ne može priznati organizaciju stvorenu u svrhu zaštite parcijalnih interesa, koji mogu biti različni od općeg, što ga država promiče i garantira. Sama pak državna služba namiće službeniku neke posebne dužnosti, prije svega posluh višim organima, koji je osnovica državne uprave.«[5])

Svaki sindikat mora imati svoj statut, po komu se upravlja. Glavna sadržina statuta jest svrha sindikata i način, kako se izabire vodstvo. Na čelu sindikata stoji pretsjednik ili sekretar (segretario), čiji izbor može biti prepušten ili skupštini svih članova sindikata, ili stanovitim sindikalnim organima, ili opet kakovoj ustanovi izvan sindikata. Ali uvijek moraju biti potvrđeni po prefektu ili ministru korporacija. Predsjednik i sekretar su ujedno odgovorni pretstavnici sindikata. Njih potpomaže u upravljanju sindikata upravni odbor (consiglio direttivo), koga uvijek biraju članovi sindikata.

Jedino zakonski priznati sindikat imade prerogative, koje nikako ne pripadaju nepriznatom sindikatu. Oni imaju isključivo pravo 1. štititi interese kategorije, koje je zakoniti pretstavnik; 2. uređivati radne odnose kolektivnim ugovorima, obvezatnim za sve pripadnike dotičnoj kategoriji bez obzira, da li su upisani u sindikat ili ne; 3. nametati svim pripadnicima kategorije sindikalni porez; 4. disciplinirati svoje članove. Zaštići-

[4]) Regolamento 1. VII. 26. l' art 13.
[5]) Relazione della Commisione dei Diciotto.

vanje interesa može se vršiti ili prema državi, ili prema drugim sindikalnim organizacijama ili prema pojedincima. Ali zaštita se mora uvijek odnositi na interes cijele kategorije, a nikako na interes pojedinca ili stanovite samo grupe. Samo pak zaštićivanje interesa može se vršiti ili pomirbenom akcijom, poduzetom sa strane sindikata ili sudskom raspravom.

Međutim zaštita interesa pojedinih kategorija dolazi najjače do izražaja u tzv. kolektivnim radnim ugovorima, što ih sklapaju zakonom priznati sindikati poslodadavaca sa isto takvim sindikatima radnika preko svojih za taj posao opunomoćenih pretstavnika. Kolektivni radni ugovor mora biti sklopljen potpuno slobodno, na pismeno dan i potpisan po ugovornim strankama. Na pozitivnu socijalnu funkciju kolektivnog ugovora upućuje nas sama Carta del Lavoro art. IV. kad kaže: »U kolektivnom radnom ugovoru nalazi svoj konkretni izražaj solidarnost raznih faktora produkcije i to putem izmirenja oprečnih interesa, što postoje između poslodavaca i radnika, i putem podvrgavanja tih interesa višim interesima produkcije.« Uzevši s pravne strane kolektivni radni ugovor se definira kao »saglasnost između jednog radničkog i jednog poslodavačkog sindikata (ili pojedinog poslodavca) vrhu uvjeta, s kojima se moraju slagati pojedini već sklopljeni, ili koji će se tek sklopiti, radni ugovori među onima, koji pripadaju kategorijama reprezentiranim po ugovarajućim sindikatima.«[6]) Prema tomu očituje nam se kolektivni radni ugovor kao neki zakon, stvoren i proglašen po ugovornim strankama, a koji utvrđuje način i uvjete o podavanju radne snage u najam.

Obzirom na sam sadržaj kolektivnog radnog ugovora zakon određuje neke pozitivne i negativne propise. Negativni značaj ima zabrana sklapati kolektivni radni ugovor o poslovima reguliranim po državnoj vlasti, i o poslovima koji se ubrajaju među službinske i kućne, te uvrštavanje odredaba, koja se protive općim zakonima. Pozitivni su propisi primjerice određivanje trajanja snage kolektivnog radnog ugovora, dužnosti utvrditi: disciplinske odnose, vrijeme probe, visinu i način plaćanja plaće, radno vrijeme, tjedni i godišnji počinak, slučaj otpusta radnika bez njegove krivnje ili slučaj da on umre, slučaj prelaza iz jedne radionice u drugu, slučaj postupka s radnikom kad oboli, slučaj da radnik bude pozvan na oružnu vježbu. Bitnog značaja je i ona odredba zakona, koja određuje da su sindikati dužni kolektivnim radnim ugovorom urediti svoje oprečne interese, tako da se ne počinja ni jednoj ni drugoj strani štete a jednako ni nadređenim interesima nacionalne proizvodnje. Ovakav radni ugovor mora doći na potvrdu prefektu ili ministru korporacija, koji ga, ispitavši i utvrdivši opstojnost svih zakonom određenih rekvizita, potvrđuju. Budući pak da kolektivni radni ugovor imade obvezatnu snagu za sve pripadnike kategorija, čiji su ga sindikati sklopili, on se mora javno u službenim novinama proglasiti. Učinak svega toga jest, da su ništavi svi onakvi individualni ugovori, koji bi sadržavali odredbe oprečne onim iz kolektivnog radnog ugovora. Ako li se individualnim ugovorom određuje nešto korisno za radnika, onda to iznimno vrijedi, iako je oprečno odredbi kolektivnog radnog ugovora.

---

[6]) Elementi di ordinamento corporativo 1928.

Spomenuto je već, da je vrijeme trajanja određeno u samom ugovoru. U slučaju, da bi se opće prilike toliko izmjenile, da je pridržavanje ugovora na snazi nemoguće za koju stranku, onda imade stranka pravo zatražiti od Suda Rada izmjenu ugovora. Kad prođe vrijeme određeno za trajanje ugovora, mogu stranke pristupiti pregovorima za novi kolektivni radni ugovor; ne učine li to ili ga ne otkažu, pretpostavlja se, da su stranke složne u tom, da ugovor vrijedi dalje za toliko vremena, koliko je utvrđeno već prvi put.

Vrlo važna novost talijanskog sindikalnog uređenja jest u postavljanju odgovornosti i u određivanju kaznene sankcije za slučaj, da koja od stranaka ne udovolji odredbama sadržanim u kolektivnom ugovoru. Prije ni u Italiji a ni u kojoj drugoj zemlji nije bila određena nikakva efektivna sankcija, a ni odgovornost sindikata, a naročito ne radničkih, za slučaj neispunjenja preuzetih obveza u kolektivnom radnom ugovoru, čak ni onda, kad je taj ugovor bio juridički priznat. Dakako, da je tu bilo široko područje za štrajkove, bojkote, zatvaranje tvornica, otpuštanje radnika i t. d. Štetu te vrsti borbe snašala je uz interesirane stranke najviše narodna produkcija i država kao cjelina. Da se to dokrajči talijansko je zakonodavstvo priznavši pravnu osobnost sindikata, kao posljedicu toga odredilo i pravnu njegovu odgovornost. Po 55. članu uredbe[7]) tri su slučaja, kad je sindikat odgovoran t. j. 1. ako ne ispuni obveze koje je ugovorom preuzeo na se; 2. ako propusti učiniti sve, što je u njegovoj moći, da pojedine pripadnike prisili na izvršenje obveza i 3. kad je garantirao ispunjenje ugovora. Isto tako odgovoran je u smislu člana 10. zakona[8]) i pojedinac. Spomenuti član određuje: Poslodavci i radnici, koji ne izvršuju kolektivne ugovore i opće norme, kojima su podvrgnuti, civilno su odgovorni za neispunjenje toli prema sindikatu poslodavaca koli radnika, koji su sklopili ugovor.« Ta civilna odgovornost dolazi do izražaja u plaćanju naknade štete oštećenom sindikatu ili zainteresiranom pojedincu. Kaznena se odgovornost odrazuje u plaćanju novčane kazne od 100 do 5000 lira.

Uzevši kolektivni radni ugovor u njegovoj socijalnoj funkciji opažamo, da rješavanje odnosa između poslodavaca i radnika, između kapitalista i proletarijata nije više prepušteno prosuđivanju jačega. Pojedinac više nije sam, slab i napušten. Štiti ga kolektivni radni ugovor, plod razmišljanja i pregovaranja interesiranih faktora. Kolektivni radni ugovor donosi saglasnost tamo, gdje je prije vladala oprečnost, razumijevanje klasa, gdje je prije postojala borba klasa.

Da sindikati uzmognu provoditi u djelo svrhu određenu statutom, te odgovoriti svojim obvezama, pristoji im pravo nametnuti porez svim pripadnicima kategorije, čije interese pretstavljaju. Taj porez u poslodavačkom sindikatu iznosi godišnje za poslodavca toliko dnevnica, koliko uposluje radnika. Ako netko uposluje 45 radnika s dnevnicom od 20 lira, onda je on dužan svom sindikatu u ime sindikalnog poreza platiti $45 \times 20 = 900$ lira. Radnik plaća svom sindikatu u ime poreza iznos jedne

[7]) Regolamento 1/VII. 26 art. 55.
[8]) La legge sindacale 3/IV. 26 art. 10.

dnevnice. Član 18. uredbe određuje da se rashodi sindikata luče na obligatne i fakultativne. Obligatni su rashodi za sindikalnu organizaciju, za ekonomsko socijalnu pripomoć, za nacionalni odgoj i profesionalnu poduku. Jedna desetina cjelokupnog iznosa ubranih nameta ulazi u garancioni fond, za obveze preuzete kolektivnim radnim ugovorima. Osim toga sindikati su obvezani na pomaganje nekih ustanova, zakonom osnovanih, kao primjerice ustanova za nacionalni i stručni odgoj naroda, koji se vrši u posebnim večernjim tečajevima, (opera nazionale del Dopo lavoro per l'istruzione e l'educazione del popolo), za ustanove za promicanje materinstva i t. d.

Osim disciplinarne funkcije, što je sindikati vrše, u smislu svoga statuta, nad članovima, valja istaknuti i političku važnost sindikata. Izborni zakon od 17. svibnja 1928. određuje, da sindikalnim organizacijama pripada pravo određivati kandidate za parlament. Po istom naime zakonu narodni zastupnici se biraju na slijedeći način: sindikalne organizacije imaju pravo predložiti 800 kandidata u zajednici s nekim drugim ustanovama. Lista predloženih dolazi pred Veliko vijeće, koje odabire s te liste kandidate, koji će se iznijeti pred biračko tijelo, koje onda ili sve s liste bira ili zabacuje.

Spomenuto je već, da država vrši neprestano kontrolu nad djelovanjem sindikata. Trostruk je izražaj kontrole: 1. država ne priznaje ili opozivlje imenovanje odnosno izbor vodstva sindikata; 2. vrši nadzor nad svim odlukama sindikata; 3. svrgava upravni odbor i imenuje komesara. Time se ona osigurava da će oni koji vode sindikalnu organizaciju vazda promicati interese kategorije koju zastupaju i to uvijek u skladu s općim nacionalnim interesom. Državna vlast može tako svagda onemogućiti svakoga, tko ne bi bio ispravan u moralnom ili nacionalnom pogledu.

Za slučaj spora o kolektivnom radnom ugovoru među strankama talijanski zakon sadrži odredbe i ustanove. To je i razumljivo: država sprečava pojedincima da sami kroje pravdu, sprečava to i klasama proizvađača, pa mora učiniti isto i sa radničkim sindikatima. Za pojedince postoje državni, redovni sudovi, a za klase i kategorije, čije interese pretstavljaju sindikati, stvorila je pri svakom apelacionom sudu naročitu sekciju, naročit državni sud S u d R a d a. »Sud Rada je možda najoriginalnija i najgenijalnija fašistička reforma na tom području«, kaže A r i a s.[9]) Dok su u drugim zemljama ti sporovi prepušteni fakultativnoj, poluobligatnoj ili obligatnoj arbitraži, u kojoj stranke u sporu biraju svoje simpatizere, i ne dolaze redovno do pravednog rješenja spora, radi čega izbijaju štrajkovi, bojkoti, otpuštanje radnika, zatvaranja tvornica i t. d., nanoseći štetu ne samo interesiranim strankama, nego i cijeloj narodnoj privredi; talijanski sistem stvorio je posebni Sud Rada, koji po pravednosti rješava sporove usklađujući interese poslodavaca sa interesima radnika, ali uvijek i u svakom slučaju pazeći na nadređene interese nacionalne produkcije. Uzevši u razmatranje korporativni sistem i ustanove Suda Rada ne može se jedno bez drugoga shvatiti u pravom smislu: korporativni sistem uvjetuje Sud Rada i obrnuto, jer, prije nego li dođe bilo koja

---

[9]) Arias Gino: La Riforma dello Stato.

rasprava pred Sud Rada, korporacija mora pokušati mirno rješavanje spora. Tek po neuspjehu stvar dolazi pred taj posebni Sud Rada, koji također mora pokušati mirno riješiti spor, kad god se za to, bilo na početku ili u toku parnice, pokaže zgoda.

Sam Sud Rada, osnovan kod svakog apelacionog suda, sastoji se od 3 apelaciona suca, od kojih je jedan pretsjednik Suda Rada i od 2 vještaka, što ih svake godine bira pretsjednik Suda Rada iz posebno u tu svrhu po korporacijama sastavljene i predložene liste. Ako se radi o sporu nastalom iz kolektivnog radnog ugovora, parnicu pred Sudom Rada mogu voditi jedino zakonski priznati sindikati po svojim legalnim pretstavnicima pretsjedniku ili sekretaru. U slučaju da se radi o povredi nekog općeg interesa, može pred Sudom Rada začeti parnicu i državni odvjetnik. Državni odvjetnik može ući u parnicu i onda, kad stranke uopće ne će rješavati nastali spor, ili kad hoće da odugovlače samu parnicu: u potonjem slučaju dužnost je državnog odvjetnika tražiti od Suda Rada da provede izmirenje stranaka ili da izreče osudu. Osnovano je to na shvatanju, da rasprave o radu i uvjetima rada ne spadaju samo u područje privatnog interesa, nego i općeg.

Nadležnost Suda Rada točno je određena zakonom. Sud Rada sudit će o svim kolektivnim sporovima, koji nastaju ako se stranke ne saobraze s ustanovama sadržanim u kolektivnom radnom ugovoru, ili ako se ne mogu složiti o ispravnom tumačenju tih ustanova; sudit će i onda, kad se stranke ne podvrgnu pravnoj snazi općih norma. U nadležnost istoga suda ulazi i rješavanje radnih odnosa u slučajevima, kad nema još kolektivnog radnog ugovora, ili o slučajevima, kad se prilike toliko izmjene, da postojeći, ali pravno neutrnuli, kolektivni ugovor bude štetan za stranke, odnosno za cjelokupnu nacionalnu produkciju. Reviziju takvih ugovora zatražit će ili interesirana stranka ili državni odvjetnik.

Svaka osuda Suda Rada ima isto pravno djelovanje kao osuda svakog drugog suda. Ona se mora izvršiti. Stranka koja se ne pokori odgovara kazneno, te biva kažnjena zatvorom od mjesec do godinu dana i globom od 100 do 5000 lira. Ne pokori li se presudi vodstvo sindikata, kazna je za njih mnogo stroža: zatvor od 6 mjeseci do 2 godine: globa od dvije do deset hiljada lira.

Logična posljedica takvog rješavanja sporova nastalih među strankama jest zakonska zabrana štrajka i zatvaranja tvornice radnicima. Država je potpuno isključila samosilu u rješavanju sporova i u sticanju prava, te ju proglasila deliktom, koji se kažnjava po kaznenom zakonu. To je također jedna od karakteristika talijanskog sindikalnog uređenja, jer u drugim se državama sindikati, koji su svoje sindikalno djelovanje prenijeli na područje politike, bore protiv takvih ustanova, koje proglasuju štrajk zločinom, držeći ga uspješnim sredstvom svoje političke borbe. Talijanski je zakonodavac vrlo dobro uočio, da štrajk ne nanosi štetu samo interesiranim strankama, nego pogađa čitavu zemlju: štetuje produkcije, stvara se nezaposlenost, tvornice krahiraju, a što je najglavnije nastaju socijalni nemiri i borbe protiv državne vlasti i poretka. Najbolji dokaz nam je Engleska, koja još danas trpi od posljedica velikog rudarskog štrajka iz god. 1926.

Talijanski zakon točno je precizirao što se ima podrazumijevati pod zatvaranjem tvornice, odnosno pod štrajkom. Pod zatvaranjem tvornice podrazumijeva se slučaj, kad jedan ili više poslodavaca, bez opravdanog razloga a u svrhu da od svojih podložnika izmami izmjenu postojećih radnih pogodba i uvjeta odnosno u koju drugu nedozvoljenu svrhu, odgode rad u tvornicama, radionicama ili uredima.

Pod štrajkom pak razumijeva se slučaj, kad činovnici ili radnici, barem njih trojica po prethodnom dogovoru, napuste rad ili ga izvršuju tako, da poremećuju njegov tok i ispravnost, a u svrhu da izmame izmjenu radnih uvjeta ili u koju drugu svrhu. Talijanski kazneni zakon u svom 165. i 166. članu kažnjava počinitelje takvih zločina zatvorom, ako su oni izvršeni silom ili prijetnjom sile. U slučaju da nema nasilja zločin se kažnjava globom i to za poslodavca u visini deset do sto hiljada lira, a za radnika u visini sto do hiljadu lira.

To su u glavnom ustanove, koje se primjenjuju ako dolazi do povrede kolektivnog interesa. Radi li se o individualnoj povredi, pojedinac se upućuje na redovan građanski sud, te može zatražiti, da se odredi stručnjak, koji će biti na pomoć suda.

Završujući taj prikaz sindikalističkog uređenja talijanske države, za koje je rečeno da je preduvjet korporativnog, o kome će biti riječ u slijedećem broju — ne će biti zgorega, ako navedemo neke zanimive misli toga sistema.

»... Fašizam j eučinio još i više za radničku klasu: stavio je na istu razinu kapital i rad, s jednakim pravima i jednakim dužnostima. To se nije desilo ni u jednom dijelu svijeta.«[10])

Drugom zgodom kaže: »Sindikalno korporativno uređenje jest ugaoni kamen fašističke države, to je formacija, koja daje originalnost našoj revoluciji. To su odredbe, s kojima je pogledano smjelo u oči vječnom i tisućgodišnjem problemu odnosa među klasama, i s kojima je taj problem smiren. Te odredbe ne mogu se odijeliti od režima, jer ga identificiraju, razlikuju i potpuno odjeljuju od svih ostalih. Sindikalno uređenje, t. j. ekonomska organizacija nacije, pobijedilo je teška iskušenja. Nikad nitko nije obećao, da bi korporativni režim dao neposredno obilno bogatstvo svim Talijanima. Sindikalno-korporativna organizacija stvorena je u vidu najviših svrha nacije, a tek u podređenosti, za blagostanje pojedinih individua, koji je sačinjavaju.«[11])

Socijalni sistem fašističke države osnovan je, dakle na sindikalističkoj organizaciji, koja sjedinjuje sve stanovnike, koji bilo kako utiču na produktivnu djelatnost zemlje, pa ih dijeli na razne skupine, sabirući ih ponovno u veće i šire organizacije, u kratko stvara mrežu raznih skupina, koje omogućuju državi da s vrlo malim naporom slijedi i upravlja socijalni život u svim njegovim detaljima.

Božidar Stari

10) Mussolini: Discorsi, Anno 1930.
11) Mussolini: Discorsi, Anno 1930.

L I S T A K

† STEFAN GEORGE I HANS VAIHINGER

Njemačka, koju zovu narodom pjesnika i filozofa izgubila je posljednjeg mjeseca prošle godine smrću Georga i Vaihingera dva odlična reprezentanta svoje lirike i filozofije. Stefan George roden u srpnju 1868. njemački je lirski izražaj izradio do virtuoznosti. Stvorio je čitav krug pjesnika oko sebe, a njegove zbirke dokazuju dubok talenat, koji je svojim misaonom stihu znao naći i adekvatno snažnu formu. Nije htio da mu pjesme dolaze pod razne kriterije sastavljača antologija, zato i u Bernovoj i u Benzmannovoj antologiji kao i drugim nekima osjećamo jedan prazni list, kojeg ne mogu opravdati ni Benzmannove primjedbe o Georgu. Zadnje pjesnikove zbirke pokazuju ga kao vizionara nove Njemačke, koja mora da iskreno žali nad odrom pjesnikovim.

Hans Vaihinger roden je u rujnu 1852., a kao filozof poznat je po svom fikcionalizmu (als-ob filozofija). Životno mu je djelo: »Die Philosophie des Als-ob«, sistem teoretičkih, praktičnih i religioznih fikcija čovječanstva na bazi idealističkog pozitivizma. Ovo je djelo filozofska Njemačka nazvala novom fazom u razvitku kantovske dijalektike i ključem za razumijevanje moderne filozofije. Osim ovoga napisao je i drugih naučnih djela (»Hartmann, Dühring und Lange«) kritički esej, gdje traži sredinu između spiritualističke metafizike Hartmannove i materijalističnog pozitivizma Dühringova, zatim habilitaciono djelo: Logische Untersuchungen: I. dio »Die Lehre von der Wissenschaftlichen Fiktion« itd.), a istakao se kao odličan poznavalac velikih njemačkih spekulativnih sistema Kanta, Hegela, Schellinga i Fichtea. Umro je u visokoj starosti. —ić.

STRANA ŠTAMPA O MILKI TERNINI

Slavna hrvatska pjevačica Milka Ternina nalazila je oduvijek u štampi raznih naroda na najveća priznanja svoje umjetnosti. Tako prigodom njezine sedamdeset godišnjice donosi najugledniji bavarski list (u svojoj umjetničkoj rubrici) »Münchener Neuste Nachrichten« od 19. prosinca 1933. ove retke:

»Danas slavi velika Wagnerijanka sedamdeseti rođendan. Svojom otmjenom pojavom, svojom izražajnom igrom i svojim prekrasnim glasom bijaše u netom prošloj generaciji pravi ures naše državne opere. U Münchenu, u Bayreuthu, u Londonu i New Yorku oduševljavala je općinstvo nadasve snažnim prikazivanjem velikih ženskih ličnosti Wagnerovih i Mozartovih. Njezina Leonora u »Fideliu« ostavlja nezaboravni utisak. Mnogo prerano bijaše potaknuta radi nekih smetnja na licu da se povuče s pozornice. Od onda živi u svojem rodnom gradu Zagrebu vrlo poštivana u umjetničkim krugovima svojih zemljaka, te ona i danas najživlje sudjeluje u muzičkom životu savremenoga doba. (O. v. P.)«

I naš se list pridružuje čestitanjima prigodom jubileja naše slavne pjevačice i dobre Hrvatice, koja je širom svijeta pronijela slavu narodnom imenu. A.

MARXISTIČKI MORAL I BORBA ZA HONORARE

Program »Matice Hrvatske« i marxistički program ne samo da nemaju u idejnom pogledu ni jedne dodirne točke, već se nalaze i u oštrom kontrastu. Između nacionalne ideologije i marxizma ne može biti kompromisa, to je naglasio i gospodin profesor Lukas u svom značajnom članku »Ruski komunizam spram nacionalnog principa«. Ovim člankom svoga predsjednika »Matica

Hrvatska« zauzela je oficijelno i definitivno stanovište prema marxističkoj literaturi i prema marxizmu. Reakcija gospodina Augusta Cesarca, koji se zahvalio na odborničkom mjestu, bijaše s njegova stanovišta sasvim opravdana, jer bi bilo nelogično, kad bi se nakon onoga članka i jedan marxista uopće pojavio u »Matici«. Karakteran potez gospodina Cesarca nijesu slijedili njegovi mladi drugovi, književni poletarci, koji iako na dijametralno oprečnom stanovištu od onoga »Matice Hrvatske«, atakiraju na njezine honorare i hoće da se preko nje afirmiraju.

Većina ljudi nastupa u životu onako, kako misli da je pošteno i najbolje. I u tom slučaju, gospoda marxisti misle valjda da rade nešto lijepo i pošteno i da nije nimalo drsko, ako oni pod tuđim firmama hoće da proturaju svoje »napredne« ideje. Tipičan je slučaj marxističkoga »Književnika«, koji se naziva »hrvatski«(?) književni mjesečnik i ako to nije. No te njihove uobičajene metode, skrivanje iza tuđih leđa i iza nemarxističkih firmi, je ona marxistička crta, koja je od svega najogavnija, najpodlija i najnekulturnija. Oni se boje otvorene i časne borbe i stoga se zakukuljiše pod razne firme, nacionalne i »nacionalne«, a kad ih se onda otkrije, sipat će na svakoga, tko ih dirne različne psovke iz svoga marxističkog riječnika.

Zar ta gospoda Simići, Kikići, Pavešići, Gumhalteri, Žilići, Simeoni, Deani, Magjarevići i svi ostali »drugovi« iz kartela »socijalne« literature ne uviđaju da to nije časno i da to nije ni najmanje časna borba, kada oni iskorišćuju širokogrudnost urednika »Hrvatske Revije« i urednika »Hrvatskoga Kola«? Zar gospodin marxista Stanislav Šimić, koji u jednoj zagrebačkoj knjižari daje izjavu da je Marx imao pravo, kada je nepovoljno pisao o Hrvatima, ima toliko obraza, da nosi svoje rukopise u »Maticu« i zar i ta borba za honorare vodi tako daleko da pušta na stranu sve ono, što se u »malograđanskom« jeziku kaže fair i otvoreno, pošteno nastupanje? Hoće li ikada uvidjeti »klasno-svijesni« i »progresivni« marxistički »drugovi« da žive u jednoj »reakcionarnoj« sredini, koja do poštene i otvorene borbe ipak još nešto drži!

Ž. S.

»KNJIŽEVNA KOVAČNICA« BIJESNI

Gospodinu Fredu Najfeldu (kako mu već ime govori) prvo i najglavnije je dakako posao. Radi toga, u doba kada bijaše dobra konjunktura za vašarske »šund« romane bavio se taj gospodin naveliko ovakovim »poslovanjem« i izdavao i prodavao na kilograme ove vrste »lijepe knjige«. Kasnije je izdavao Pitigrilli-a i sve ostale »pikantne autore«, a kada je sve to presušilo izdao je u svojoj nakladi kao svoje najvažnije i najveće životno i remek-djelo knjigu »Kako će se žena očuvati od začeća i trudnoće«, kojom je obasuo i opskrbio sve žandarmerijske i financijske stanice od Triglava do Vardara.

No i tome je došao kraj, a kako je momentano nastalo vrijeme snobizma za »socijalnu« odnosno marxističku literaturu, to se gospodin Fred Najfeld zajedno sa knjižarom »Epoha«, kojom upravlja, dao na izdavanje marxističke literature i tako postao »mecena« »Književne kovačnice«, jer konačno — ipak je posao posao. Pitamo mi sve poštene ljude, otkuda jednom gospodinu s takovim kvalifikacijama pravo, da napada sve pozitivne vrednote naroda, s kojim inače nema ništa zajedničko, a koji mu daje mogućnosti da uopće živi i egzistira na ovoj kugli zemaljskoj. Ti svi mogući tuđinci Najfeldi, Pfajferi, Flajšeri, Mautneri i svi ostali židomarxistički »proleteri« postali su u posljednje vrijeme doista vrlo nepristojni, pačaju se u stvari, koje ih se upravo ništa ne tiču i tako izrabljuju strpljivost našega naroda. Samo ne pitaju kako će to još dugo trajati!

U »Književnoj kovačnici« piskararaju kojekakovi adlatusi gospodina Freda Najfelda, nedorasli književni kovači, literarni »šloseri«, »dreheri«, kovački i bravarski šegrti,

kojih je puna »književna« kovačnica, o svemu što ne razumiju.

Svi oni su »klasnosvijesni« proleteri i zato ih upravo u srce dira bijeda i bolest. Ali to ne smeta glavnoga kovača »književnika« i »proletera« gospodina Novaka Simića a da u polemici ne predbaci gospodinu Savi M. Štedimliji da ima »t u b e r k u l o z u, k o j a m u p o d g r i z a t i j e l o«. Taj gospodin Štedimlija nas se upravo ništa ne tiče, ali sadističko predbacivanje da ima tuberkulozu, prelazi pomalo u infamiju. Kao da je siromašni Štedimlija kriv, što je bolestan i kao da je to kakav argumenat za njegovu nesposobnost kao književnika. Sramota je, kad se ovakovim argumentima služi nekakav »buržuj«, a imala bi biti još veća sramota, kada se tu radi o piscu, koji se gerira kao »socijan«, »napredan« i »klasno-svijestan«, što dokazuje i svu neiskrenost njegova socijalnoga osjećanja i svu »socijalnost« marxističke književnosti.

Neki gospodin Ivan G r d i ć-P o g l e d i ć napada u toj »Moskovskoj kovačnici« »Hrvatsku Smotru« i govori o štamparijama i milijunima dinara, koji stoje na raspolaganje »reakcionarnim« listovima. No nama se čini, da ti takozvani »progresivni« listovi imaju ipak prilično bolje zaleđe. Sovjetska Rusija je n a j v e ć i p o d u z e t n i k n a s v i j e t u i izrabljujući siromašni seljački i radni narod pruža K o m i n t e r n i obilje sredstava. A svi ti »progresivni jaganjci« ne će valjda nama pripovijedati bajke da rade iz nekoga idealizma, kad ih mi i predobro poznamo. Osim toga, radničke institucije imadu također dosta novaca...!

Žao je gospodi književnim kovačima, što se gospodin Miroslav Krleža diskreditirao. Narkču gorko ta gospoda predvođena čistim »arijcem« gospodinom Fredom N a j f e l d o m, što su im u Njemačkoj potprašili pete.

Naričite samo i plačite, drugovi, naći će se i za vas netko, koji će se već znati porazgovoriti s vama. I to malo drukčije porazgovoriti.

Ž. S.

HRVATSKO KOLO

Književno-naučni zbornik uredili B. Livadić i F. Jelašić, Knjiga XIV. Zagreb 1933. Redovno izdanje Matice Hrvatske.

Krajem prošle godine izišlo je uz ostala Matičina izdanja i »Hrvatsko Kolo«. Sadržaj je podijeljen na beletristički i naučni dio. Potonji zauzima dvije trećine čitave knjige. Kao prvi je »I n m e m o r i a m« dr. Lj. M a r a k o v i ć a, kojim se odužuje hrvatskim književnicima D. Domjaniću i Dinku Šimunoviću. Delikatno je pod tim naslovom reći sve što se inače može i smije. Tako je ispalo da se pisac D. Domjaniću pokazao kao prijatelj i kritičar, a Šimunoviću samo kritičar.

Važna su dva historijska članka dr. J. N a g y-a: »Smjernice pokreta g. 1848.« i R. Strohala: »Staro zagrebačko stanovništvo«. Prvi prikazuje pravu notu pokreta od g. 1848., a drugi upotpunjuje obilnu historiju naše metropole. I ovdje treba pohvaliti taj rad g. R. Strohala, koji uz prof. Szabu već decenije radi na tom polju. I druga su dva članka historijske naravi, ali iz kazališnog područja. To je g. Antonije K a s s o v i t z-C v i j i ć »Prve naše pozornice u Zagrebu (1780.—1800.) i dr. Ive H e r g e š i ć a »Francuski pisci na hrvatskoj pozornici u Zagrebu 1840.—1934.«, kojima su dali potrebiti materijal za historiju naše najveće kulturne ustanove.

G. Filip L u k a s je opet iznio jednu studiju: »Od britskih kolonija do britske zajednice naroda«, koja odlično pokazuje razvoj današnjega engleskog imperija i njegov položaj u međunarodnoj politici, koji je isto tako trajno aktuelan, možda i više nego problemi koji su momentano izišli na pozornicu svjetskih događaja.

D. H. Lawrence, poznati engleski književnik († 1930 g.) našao je u dr. J. T o r b a r i n i dobrog i iscrpnog tumača (dr. J. Torbarina: D. H. Lawrence i njegov roman). Poslije nekoliko pasusa o samom autoru pisac u detalje analizira njegov najbolji roman: »Lady Chatterley i njen ljubavnik«, ali se malo previše oduševljava njegovim panseksualizmom.

Od velike je važnosti radnja dr. Milana Ivšića: »Smjernice naše gospodarske politike«. Ova studija odličnoga stručnjaka zaslužuje najveću pažnju. Ona uz ostale nedavno objelodanjene članke istoga autora po raznim listovima predstavlja jedan dobro zasnovani program za stabilizaciju naše nacionalne ekonomije.

To je uglavnom kratki pregled naučnoga djela Hrvatskoga Kola. Drugi, beletristički dio, je brojno jače zastupan. Omjer imena 22:12 u korist »čistih« pisaca. To ne bi značilo mnogo ni onda kad bi kvaliteta svakoga pjesnika u ovogodišnjem Kolu bila barem nešto iznad normale obične literarne vrijednosti. Ovako, uz časne iznimke, treba požaliti što Kolo nije sasvim ispustilo »liriku«. — Danas ne možemo na žalost kazati da je Kolo reprezentant našeg književnog života. Ispali bismo očajno blijedi. Ko je kriv da su se razni slabi stihotvorci, sa bilo kakvim ideološkim nazorima samo ne pozitivnim, uvukli i u ovogodišnje Kolo, to pitanje danas stavljamo na stranu, ili bolje namjerno ga izostavljamo, da se ne bi krivo tumačila naša najbolja želja. Ovdje je samo da konstatiramo da osim stihova Tina Ujevića, Stjepana Devčića i Jeronima Kornera svi ostali stihovi su ili loše povezane obične fraze ili su toliko »automatski«, tehnički da se o lijepoj pjesmi ne može govoriti. Miroslav Feldman je tako jednolik ili jednostavan (i jedno i drugo dolazi od onih 11 jedan, jedva, jedno), Marijan Matijević i »tumara« i »umara«, a da ostalima ni imena ne spominjemo.

Novela je jače zastupana. Na prvo mjesto dolazi Kozarčanin s novelom »Vode rastu« i Nametak s »Božja ptičica«, koje su obje prilično uspjele.

G. Pavešić bi mogao biti malo pristojniji ma koliko imao smisla za pripovijedanje. A ako to ne može, zbog bilo kojih razloga, onda neka istovaruje ovakove stvari onamo, kuda pripada po svojoj ideologiji. Uz to neka znade da se naše selo još nije, hvala Bogu, »pretvorilo u groblje bez drvenih križeva«. Inače bi se moglo dogoditi da se sva ta kupusarija jednom pokopa — »u ime Božje!«

To, mutatis mutandis, vrijedi i za gg. H. Kikića i N. Simića.

Na kraju još treba spomenuti uz odličan putopis S. Batušića: »Poljski gradovi, šume Polesja« i nekoliko reprodukcija slika Antuna Motike i Nikole Mašića.

M. Matulina.

JEDAN GOSPODIN NA SELU

(Danko Anđelinović: Robovi zemlje)

Prošli mjesec izdala je Binoza, kao 20. svezak, »Književnu fotomontažu Bistre — jednoga sela u Hrvatskome Zagorju«, navjestivši, ujedno, ostale knjige četvrtoga kola: Senzaciju iz Rusije, i marksiste Kischa, Pliviera i t. d....; izgleda, da će nas i opet obdariti?!

Moram priznati, pročitao sam »Robove zemlje« na dušak, ali, olovkom u ruci, pocrtujući, gotovo na svakoj stranici, kakvu sliku ili snimku, koju je pisac »kroz kameru svoje duše« predao čitaocima, kao — fotomontažu Hrvatskoga Zagorja.

G. B. Mašić u »Novostima« (349. — 1933.) raspisao se povodom »Robova zemlje« o cjelokupnom seljačkom svijetu na čitavom Balkanu, bez obzira na vjeru, dijalekat, nošnju, običaje i ostale umjetne zapreke, potvrđujući to Anđelinovićevim »Robovima«, koji su jedino tako mogli nastati, da je pisac, makar i nije iz istoga kraja, ušao neposredno u dušu, krv i srce seljaka.

Ne kanim ništa pisati o razlikama mentalnih asocijacija (Šufflay), slažem se, međutim, i u okviru ovih redaka, sa piscem »Robova zemlje« u rečenici: »Kroz njihova brda, kroz njihova sela, još uvijek luta usijanom željeznom krunom okrunjeni seljački kralj...«

Odijelimo li ovaj motiv, koji zapažamo nažalost i bez otključavanja seljačkoga srca »sa sedam začaranih ključeva«, od ostalog sadržaja »Robova«; pa odijelimo li i ono mnoštvo opisa, koji potsjećaju na prekrasne Hirtzove »Novele iz životinj-

skoga svijeta« (Zagreb 1927.), — preostaje nam još, samo, da zavirimo kroz »podignuti zastor« na »bregoviti kraj s ruševinama starih feudalnih kula i dvoraca«, da vidimo kako Danko Anđelinović prilazi k onima — »što svojim žuljevima hrane svijet«, koji su »nepovjerljivi kao šumske zvijeri, surovi i teški, ali dobri kao mala djeca«.

»Oni svoje duše ne otvaraju nikome« (str. 11). »Nepovjerljivi su i zakopčani do grla. A nije ni čudo. Svako ko k njima dolazi, p r i l a z i i m s r a č u n o m, sipa obećanja, koja ni ne misli ispuniti, dokazuje im velike fraze, koje oni ne razumiju... i traže njihove glasove ... (str. 10). »Gospoda su im dolazila s frazama i nazdravicama, a niko im nije prišao ni s voćarskim nožem, ni s podukom o intenzivnom obrađivanju zemlje, niti im je govorio o zadrugarstvu, o zdravlju, čistoći, o uzgoju djece i marve... (str. 20) i t. d. ... nižu se tamne strane onih generacija »gospode«, koje su skupa s gospodinom Anđelinovićem sumnjale u rečenicu, da »muž nije popov, dok je bor zelen«. — Dolazi preokret!? — G. Anđelinović, advokat zagrebački, polazi nedjeljom na selo »m e đ u Z a g o r c e, k o j i i m a j u t v r d e t i k v e« (str. 10). On razgovara sa seljakom, koji »zavrti svojom tvrdom glavom, a to već nešto znači« (str. 44). Dolazi u lov, i najedamput otkriva dušu »Robova zemlje«, da iza par sati, kad se opet vraća u grad, govori —: »U s v i m s e l i m a j e m r a k, p o t p u n i m r a k. N i g d j e n i ž i š k a, n i s v i j e t l a — n i š t a«? (str. 132).

»Podižući zastor« pisac rezonira — »j a v j e r u j e m u o n e, š t o d o l a z e. U s v o m e s r c u č u j e m b a t n j i h o v i h koraka (str. 11). G. Anđelinović možda krivo manifestira poziv svoga srca, ali sigurno mu nije bilo suđeno, da se uživi u dušu hrvatskoga seljaka. U protivnom slučaju, ne bi barem napisao iza razgovora s nekim seljakom, da je taj kumek govorio »zadovoljno dimeći svoje cigarete i srkući čašicu šljivovice iz moje ploske« (str. 42).

Ovako nam se prikazuje pisac kao g o s p o d i n (sa naglaskom i), koji za razliku od svih ostalih — nazdravičara..., što govore u dim, prilazi seljaku gurajući mu cigaretu u ruku, pa onda »otkrivši njegovu dušu«, dok se cigareta pretvara, i opet, u dim, — trči u grad, da brže bolje ispripovijeda »gospodi«, kako je on zavirio u seljačko srce.

U opseg fotomontaže jednoga sela u Hrvatskom Zagorju došle su i dvije novele o Ciganima, jer pisac mora biti s njima na dobroj nozi — oni su naime zvjerokradice! Imade, osim toga, različitih slika, koje nisu u nikakvoj vezi s naslovom knjige. Osobito bi me zanimalo znati, koja je tendencija vodila pisca, da nateže posljednju novelu? On proizvoljno izvrće događaje, — vuče i kravu i seljaka Marteka pred naše Sveučilište, samo zato, — da seljak prekune mladim ljudima, koje nije ni vidio — pisac ih po svojoj volji samo postavlja! (potpuno ne poznavajući prilike na Sveučilištu) — g o s p o d s k u m a t e r. Da li je pisac s p o d s k u m a t e r!?

G. Anđelinović predajući »Robove zemlje«, kao fotomontažu Hrvatskog Zagorja, javnosti, bio je uvjeren, da je ušao u srce, krv i dušu seljaka. To mu je uvjerenje, sigurno, i poraslo nakon p o v r š n i h p r i k a z a dnevne štampe. Žao mi je, da mu moram razbiti iluzije, makar je iznio kao »f o t o a m a t e r« i koju sličicu vrijednu istinske hvale. — Ali jedna lasta ne čini proljeća! — Ne mogu se oteti dojmu, da pisac »Robova zemlje« dolazi na selo kao g o s p o d i n (sa naglaskom na i), doduše, on ne prilazi seljaku u automobilu, ali s p u š k o m n a r a m e n u . . .

Banjac.

LIRIKA O SELU

(L i r i k a: Kamilo Križanić i Ivo Ladika, Zagreb 1933.)

Sa devizom, n a t r a g s e l u, pojavljuju se mladi ljudi. Duše idealizma, mladost dalekih pogleda i toplih srdaca; toplih za naše, za domaće — za rodnu, n a š u g r u d u.

Jedan je od njih mladi i vrlo talentirani pjesnik Kamilo K r i ž a n i ć.

Vraća se k selu i, kako lijepo kaže »U polju«:

Čekam da prvog seljaka u polju pozdravim
— — — — — —, i čeznem da ozdravim,
jer misli da je jedini lijek za nas,
koje otuđe škole oduzevši nam dobro srce seljačko, da se vratimo natrag k rodnoj grudi.

Nas se neobično, tim dublje doima ljubav obojice pjesnika, za selo, kada Križanić kaže

Ja ćutim da miris sijena jači je od kose djevojčine,
milovanje ljetnog polja ljepše od draganja njezinog. (U polju)

ili Ladika:

Ali zemlja Tvoja, dobra mati, od svojih zubi
će otkinuti i tebi dati, — — — —

Napose su uspjele pjesme »Šuma u proljeće« (Seljaku), »Zadnje pjesme djevojčine« i neke druge.

Drugi je Ivo Ladika. I on se vraća k selu, možda, za više poznavanja nego Križanić, ali i sa, osobito u nekim pjesmama, manje ljubavi, sa nekim čudnim predrasudama, koje je, valjda stekao u još čudnijem društvu.

Nije istina kad govori o seljacima da,

»osim grunta, kuće i krava
za drugo oni nemaju shvaćanja«.

I još kako ga imaju, samo ih se ne će da shvati (mi, vi i oni!), ugušuje ih se u težnjama i porivima (čekajmo bolja vremena!).

To nas smeta i preporučamo gosp. Ladiki: otvorite oči, bolje: gledajte svojim očima, a ne kroz »jedini kut njihova (ne seljačkog!) gledanja«.

Inače Ladika ima lijepih pjesama, te mu se ne može zanijekati talenat. Treba istaknuti »Povratak u selo«, »Večer ulazi u seljačku sobu« i »Sjećanje na selo iza sebe«:

»Danas je moje sjećanje na selo
svježe ko susret s djevojkom što prolazi klancem«.

Da će obojica pjesnika požnjeti plodove rada, samo treba dobro sjeme i na dobru zemlju sijati, pa će kroz »sirovu zemlju« »progovoriti brazde« naše rodne grude.

V. Nikolić

HRVATSKA MODERNA LIRIKA

Uredili Dragutin Tadijanović i Olinko Delorko. Zagreb 1933.

Da su urednici upotrijebili više marljivosti i imali više iskustva uz poznavanje stvari, ova bi nam zbirka hrvatske moderne lirike ispunila prazninu, koju već davno zapažamo. Nitko ne će poreći, da nam nije potrebita dobra zbirka naše novije lirike. Moderna je lirika naših pjesnika uz malen broj zbiraka ponajčešće razbacana po različitim časopisima, koji već nijesu pristupačni ni onima, koji se bave književnošću, a kamo li našoj čitalačkoj publici, zato je i bila nepoznata, te gotovo bez značenja. Sakupljena u dobro uređenu zbirku bila bi izražaj našega lirskoga stvaranja i uspjeha, zrcalo lirskoga strujanja, a donekle i književnoga života, što ne bi bilo bez jačega uticaja na daljnji lirski život, a posebice na našu čitalačku publiku. Ovako, kako je dana u ovoj najnovijoj zbirci, ne će ispuniti u cijelosti ono, što smo od nje očekivali.

Lirika u »Hrvatskoj modernoj lirici« nije ono najbolje i najjače, što su dali naši lirici. Urednici su doduše otklonili da govore o kriterijama, po kojima su uvrštavali pjesme, ali, čine se, da je ili tih kriterija bilo previše ili da uopće nije bilo jačega, središnjeg kriterija, koji bi prvenstveno odlučivao o čitavome materijalu. Tako se moglo dogoditi, da je zbirka necjelovita i donekle rastrgana.

Istaknuto je u nekim prikazima, da su urednici uvrstili u antologiju pjesnike bez obzira na njihovu idejnu orijentaciju. Neki su tu širokogrudnost pohvalili, drugi su je žučljivo napali. Uza sve to zbirka je ostala i u tom pogledu prilično nepotpuna, jer u njoj ne nalazimo imena, koja bismo bezuvjetno morali naći, kad već nalazimo zastupane pjesnike s manje značenja i s manje uspjeha. Upravo u tome, što su urednici natrpali zbirku s mnogo imena, te dali nekima oveći broj stranica velika je mana antologije. U njoj ima čak takovih pjesama, kakovih ne bismo našli ni u zbirci srednjega pjesnika, pa je svakome jasno, da

takvim pjesmama nema pogotovo mjesta u antologiji.

Dobra je strana zbirke, što je dolično mjesto dala našoj regionalnoj, kajkavskoj i čakavskoj lirici. I na taj se dio odnosi gotovo sve, što smo prije istakli, ali treba reći, da je taj dio najuspjeliji u čitavoj zbirci. Pjesme su za razliku od mnogih u prvome dijelu antologije karakteristične (tome je pripomogao i regionalni karakter), a uz to i ponajbolje u regionalnoj lirici.

Uza sve svoje nedostatke »Hrvatska moderna lirika«, a naročito njezin regionalni dio polučit će svoj uspjeh, pogotovo zato, jer su nedostatak ovakove zbirke dosada jako osjećao. I. M.

Dr. NIKOLA SUČIĆ: BOLESTI ŽIVACA I DUŠE

Str. 161.: ...»Kod shizofrenije najviše je alterirano i poremećeno mišljenje«... »ono pokazuje najviše defekta u asocijacijama. Smetnje u asocijacijama očituju se u toku misli, koji je potpuno oslabljen, iskidan, prekinut, tako, da je smisao nelogičan, nejasan i nerazumljiv, bez nutarnje veze«...

G. je piscu uspjelo u »Predgovoru« i »Uvodu« svoje knjige pružiti najbolji primjer gornjim riječima.

—b—

BARE POPARIĆ: PREGLED POVIJESTI POMORSTVA

Dio II. Od izuma parobroda do naših dana. Zagreb 1933. Redovno izdanje Matice Hrvatske za god. 1933.

Publicistički radovi prof. Bare Poparića nisu tako česti, ali kad se pokažu onda su uvijek lijepi, zanimljivi i poučni. I drugi dio nedavno izašle knjige »Pregled povijesti pomorstva« predstavlja jedan takav rad.

Lijepim stilom, na laki pučki način pripovijedanja iznosi najprije izum parobroda (I. dio, koji je lani izdala »Matica« dosiže do izuma parobroda), a zatim usavršavanje, sve faze prelaza detaljno do modernoga tipa današnjih transatlantika. Ponekad je fabularan, čini nam se da čitamo pustolovne romane, osobito na mjestima gdje opisuje unutrašnjost parobroda, negdje sve gleda s političko-ekonomskog stajališta, osobito kad govori o parobrodarskim drugama, dok nam se na nekim mjestima čini da slušamo prvog inženjera-graditelja na kojem brodogradilištu, tako je on upućen u sve o čemu hoće da govori.

I ako se govori o internacionalnom značenju izuma parobroda i razvoju pomorstva na čitavom svijetu, ovo je djelo i za našu mornaricu u toliko važno što je dovodi u vezu sa ostalim mornaricama svijeta. Ona je drugorazredne, naravno visinom tonaže, i prema tome je njen razvoj uvjetovan s onom prvoga reda. I makar je našim prilikama posvećeno samo dva članka, ovim je djelom povijest našeg parobrodarstva dobila jednog dobrog tumača. Uostalom piscu je bila namjera i dužnost da prikaže opći razvoj pomorstva (u ovom dijelu parobrodarstva), a naše je samo njegov mali odsječak.

Djelo se čita lako i zanimljivo kao roman, a 80 lijepih slika i platneni uvez daju djelu naročiti draž.

M.

MATE UJEVIĆ: GRADIŠĆANSKI HRVATI

(Izdalo hrvatsko književno društvo sv. Jeronima. Knjiga 426. Izvanredno izdanje za god. 1934.)

U toj malenoj knjižici po formatu i broju stranica, prikazuje nam g. M. Ujević sve, što mora znati svaki Hrvat o svojoj braći u Gradišću. — Knjiga je pisana laganim stilom i može služiti kao najbolje informativno štivo, što je dosada uopće štampano o Gradišćanskim Hrvatima. Popraćena je sa slikama nekojih mjesta, seljaka u narodnim nošnjama i pokretima javnih radnika. Knjizi je pridodan zemljovid, koji je izradio tamošnji učitelj Slavko Marhold, vrlo precizno i savjesno te popisao sva hrvatska mjesta u Austriji i Mađarskoj, a koja pripadaju Gradišću.

U knjizi je najprije obrađena povijest doseljenja Hrvata u Gradišće. Spominje se svako selo, gdje stanuju Hrvati, njihov gospodarski život, običaji, jezik te kulturno i du-

hovno djelovanje. Zatim njihova hrvatska svijest i javni kulturni radnici, koji mnogo pridonose, da je ta svijest tako jaka i budna.

Po gradišćanskim Hrvatima može se sa udivljenjem promatrati, kako je golema žilavost hrvatskoga naroda i da tu snagu ne mogu slomiti nikakvi pokušaji otuđivanja. To se može sa sigurnošću ustvrditi i za budućnost.

Pisac je prikupio i nekoliko narodnih pjesama. Po tvrdnji pisca i po zapisanim primjerima, vidi se, da u Gradišću postoji biserje naše narodne ljubavne pjesme.

Kao odgovor na to je vrlo sugestivan poziv gradišćanskim Hrvatima od Mate Miloradić-Meršića, da potraže svoja prava. On kaže u stihovima:

Hrvati s Gradišća skučite kot Job
Na noge, na noge poslidnja je dob!

U pogovoru kaže pisac, da je svrha knjizi da upozori hrvatsku javnost na braću u Gradišću i da pruži o njima najpotrebnije podatke. Autor je svrhu postigao, a mi želimo da doista bude ono, kako kaže dalje u svom pogovoru:

Svaki Hrvat, bio gdje bio, mora osjetiti, da kod nas postoji rodoljublje ne samo na riječima, nego još više na djelima.

M. Bošnjak.

REVOLUCIONARNO STANJE U HRVATSKOJ

(Rasprava R. Horvata o nemirima u Hrvatskoj god. 1883.)

God. 1868. sklopljena je hrvatsko-ugarska nagodba i prema čl. 56 u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji službeni je jezik hrvatski. Po čl. 62 u zajedničkim uredima »upotrebljavaju se sjedinjeni grbovi kraljevine Ugarske, Dalmacije, Hrvatske i Slavonije«. U tom smislu i prema navedenim članovima nagodbe postavljeni su takovi grbovi s hrvatskim natpisima. Tako je sve bilo, dok ministrom financija nije postao grof Julije Szapary, koji naumi i odluči Hrvatsku madžarizirati, i to baš putem financijskih ureda. Za zemaljskog financijskog ravnatelja u Zagrebu postavi čovjeka svog povjerenja, madžara Antuna Davida. Ovaj skine grbove, te postavi nove s dvojezičnim natpisom: hrvatski i madžarski. To izazove gnjev i reakciju hrvatskog naroda, u prvom redu Zagreba. I tako god. 1883 nastanu zbog tog nemiri, bune i okršaji po cijeloj Hrvatskoj. Naš je narod tada pokazao, da zna reagirati na tuđinske nepravde i nasilja. Primjer Zagreba redom slijedi hrvatska provincija.

Ove je događaje 1883. iznio i prikazao hrvatski povjesničar Dr. Rudolf Horvat u svojoj knjizi »Prije Khuena bana«. Prikazao je tu ovo doba hrvatske povijesti, koje je prethodilo zloglasnoj vladavini bana Khuena, a koji u našoj povijesti i narodnom životu ne znači samo jednu ličnost, već čitavi sistem i način ugnjetavanja, vladanja i falsificiranja narodne volje. »Khuenovština« je postala poseban pojam!

Knjigu je za široke slojeve našeg naroda izdalo svetojeronimsko društvo, pa je tim učinilo veliko rodoljubno djelo i pokazalo se kao naše prava narodna ustanova. Primjetit ćemo pak to, da je jednim uvodom i zaglavkom trebalo ovo doba uklopiti u opće povjesno zbivanje hrvatskog naroda, jer bi tada događaji 1883. postali razumljiviji i logičniji.

T. M.

Dr. MILAN ŠENOA: MOJ OTAC

(Izdanje Matice Hrvatske, Zagreb 1933.)

Hrvatske bez Zagreba ne možemo ni zamisliti. A Zagreb nam je Šenoa otkrio, »da nije Šenoe ne bi bilo Zagreba« (Matoš) i uz pjesničku ostavštinu ostavio ga nama. I kaošto nam je drago sve hrvatsko, draga nam je i svaka sitnica onih ljudi, koji su i trunak pridonijeli njenoj slavi. Među njima značajno mjesto zauzima August Šenoa. Sve njegovo nam je drago. I ovo djelce »Moj otac« nama je milo. Tu njegov sin Milan sa mnogo sinovske i domoljubne ljubavi i topline iznosi pred nas dragocjene sitnice iz života svog oca Augusta.

Pisac kao i Matica Hrvatska su ovim djelom zadužili svu hrvatsku javnost, jer joj je mila spomena na hrvatskoga pjesnika Šenou.

V. N.

IVŠA BOŠNJAK-DRAGOVEČKI: »NOVELE IZ SLAVONIJE«
(Tipovi i karakteri), Zagreb 1933.

Pod tim je naslovom ovaj naš književnik izdao novu zbirku svoj'h novela iz Slavonije. Pisac je i sam rodom iz onih krajeva, pa se i u toj knjizi osobito ističe velika autorova ljubav prema rodnoj grudi u požeškom kraju (»Majstor Gjuro«). Pisac posjeduje fini stol i prijaznu humorističku crtu, pa su mu te humorističke novele veoma uspjele (Kneževe hlače, Jakšina ženidba, Kalendarski zapisci župnika Mate). I u drugim pripovijestima opaža se fino zapažanje i ocrtavanje tipova i karaktera, te raznih momenata iz života našeg puka.

Knjiga ima ukupno 9 novela, ukrašena je lijepom naslovnom slikom od našeg slikara Jose Bužana, a otisnuta je i autorova karikatura (također od J. Bužana). Ljubitelji lijepih i lakih prikaza iz narodnog života rado će pročitati ovu knjigu.

M. Cc.

NARODNI BLAGDAN I NARODNI OBIČAJI

Na hrvatskom selu postoje u božićno vrijeme kod kićenja borova lijepi narodni običaji, koji toj svetkovini daju narodni karakter. U gradu je sasvim obrnuto. Selo konzervativno čuva sve običaje, pa tako i božićne, a grad prihvaća tuđe. Gradski ljudi podleže lakše stranom utjecaju, jer građani nemaju prirodne veze sa seljačkim narodom i autohtonom narodnom kulturom.

Prođemo li po našim zagrebačkim domovima, skoro svuda ćemo naći jednake običaje u kićenju borova. Postoje velike inozemne tvornice, koje proizvode nakite za borove, a kod nas nailaze na bogato tržište. To su stakleni zvončići, vrganji, kuglice, »vilinska kosa« i još mnogo drugih stvari čime se postizava željeni efekat. Mislim, da opisivati nije nužno, jer nam je svima dobro poznato, kako izgledaju borovi po gradskim domovima. U gradu je moderno, da čitavim borom dominira jedna boja, ponajviše bijela, a rijeđe zelena. Sve to je lijepo i dobro, ali taj bor nije naš, premda se oko njega pjeva: »Narodil nam se kralj nebeski«. Nije to hrvatski bor, nego tuđinski.

Ne traži se doduše uvijek, da grad preuzme sve seoske običaje. Nije nužno i više puta bi bilo čisto nemoguće povoditi se za selom. Kititi samo granu mjesto cijelog bora, unositi slamu u sobu i mnogi drugi običaji ne odgovaraju više gradu. Traži se samo, da svi običaji imadu oznaku našega naroda. Narodni duh mora se svuda isticati, pa tako i u kićenju bora, a ne tuđinski.

Bor bi trebao biti u našim građanskim obiteljima okićen sa licitarskim stvarima, izrađenim u narodnom duhu. Nisu to skupe stvari, pače, mnogo manje stoje, nego skupi inozemni nakiti. Može se kod licitara naručiti predmeta po vlastitoj volji uz istu tržnu cijenu. Jeftino se mogu nabaviti licitarska srca s različnim šarama, i t. d. Time nakićeni bor je mnogo ukusniji, nego kada je kopiran po tuđim uzorima. Djeluje mnogo dekorativnije, a pokazuje umjetničku dušu našega naroda, koji je izmislio takove ukrase. Tko prvi puta vidi narodni bor mora biti ushićen. Može se načiniti bor u plavoj, zelenoj i u raznim bojama, tako, da se ukrasi oboje po želji. Uzmu se zato plave licitarske šljive mjesto crvenih trešanja, a papirnati lanci, koji polaze od jedne grane na drugu, načine se pretežno iz papira one boje, koja se hoće postignuti. Pače može se postignuti, da bor bude izrazito bijele boje, na taj način, da se nikako ne oboje licitarski predmeti.

Svaki pravi rodoljub morao bi kititi bor u skladu s narodnim običajima, jer se mnogo time postigne. Uštedi se na novcu, pomaže se domaći licitarski obrt i ne izvozi se novac za inozemne nakite. Diže se narodna svijest i ponos, a u djecu se ucijepljuje već zarana ljubav prema narodnim motivima i svome narodu, a šta je glavno bor je mnogo ljepši. Nadajmo se, da će nam budući Božić u zagrebačkim obiteljima donijeti mnogo više hrvatskih borova i tako poka-

zati, da imamo sve svoje i da ne moramo biti o nikome ovisni.

M. Bošnjak.

HITLER, »RADNI NAROD« I NAŠI MARXISTI

Dr. Boris **Z a r n i k**, profesor biologije na hrvatskom sveučilištu u Zagrebu, održao je nedavno u Pučkom sveučilištu predavanje »Da li je čovjek produkt nasljeda ili okoline?« Svojim je izlaganjima upravo u prah smrvio jednu od glavnih marksističkih »teza«, po kojoj je čovjek isključivo produkt okoline, odgoja, milieua. To je jedna od »naučnih« osnova marksizma, kojom negiraju uopće sposobnosti i sklonosti pojedinca i hoće »dokazati«, da je moguće odgojem stvoriti »kolektivnog« čovjeka. Dr. Zarnik dokazujući da čovjek ima prirođenih svojstava i sklonosti kazao je i ovo: U Italiji ima preko 100 hiljada novinara, a samo je jedan od njih postao ono što Mussolini; u našoj Dalmaciji ima mnoštvo seljaka, koji žive i odgajaju se pod istim uvjetima, a samo je jedan Meštrović; u Njemačkoj ima i previše soboslikara, a samo je Hitler postao kancelar. Na ovo o Hitleru kao po naređenju **n a s m i j a l i s u s e s v i m a r k s i s t i**, koji su bili na predavanju, a tu su bili gotovo svi. Kraj mene sjedio je neki student marksist (sa otvorenom košuljom i bez kravate — u znak njegova »proleterstva«!), poznati vikač sa raznih studentskih skupština. On je tada rekao: »**T o t i j e k a d j e d a n m a l e r d o đ e n a č e l o d r ž a v e**«. Drugovi su mu se nasmijali u znak odobravanja. To su, eto sada oni koji deklamiraju o »radnom narodu«, a na ovakovi se način izrugavaju jednom pripadniku radničke klase, kojemu je njemački narod plebiscitom povjerio vodstvo države.

—s.

ZAGONETKA PROCESA U LEIPZIGU

»Neues Wiener Abendblatt« večernje izdanje lista »Neues Wiener Tagblatt« donosi u broju od 23. prosinca 1933. ove retke:

»Njemačka pravda i njemačka pravna misao doživjele su jučerašnjim danom **v e l i k u m o r a l n u p o b j e d u** osudom vrhovnoga suda u Leipzigu o paležu Reichstaga. Osuđen je samo tajanstveni holandijski mladić Van der Lubbe, kojemu je krivnja dokazana. Oslobođeni su Torgler i tri bugarska boljševika, kojima se nije direktno mogla dokazati krivnja. Riječi dr. Sacka, Torglerova branitelja, staroga nacional - socijalističkoga borca: »**O v a j p r o c e s j e i s p i t s u d a č k e n e o v i s n o s t i**«, došle su jasno do izražaja.

Zagonetka procesa ostaje i time, što su iznijeli komunistički emigranti i takozvani londonski protu-proces da pripišu palež Reichstaga nacionalnim socijalistima.

Tko je s pažnjom pratio ove dokaze, koji je čitao takozvani »Braunbuch« emigranata mora objektivno i nesebično utvrditi, da se **n i g d j e n e o d a j e z a k l j u č a k o n e k o j n a c i o n a l - s o c i j a l i s t i č k o j k r i v n j i z a p a l e ž**«.

Tako pišu novine, koje su inače neprijateljski raspoložene prema novoj Njemačkoj, jer se u sukobu nalaze interesi Austrije i Njemačke.

DIJALEKTIČKI MATERIJALIZAM I PRAKSA

Dr. Gustave **L e B o n** iznio je, da je u 11. stoljeću, u Kini, za vrijeme vladanja cara Čeng-Conga uveden **k o m u n i z a m**, no koji je iza petnaest godina zamijenjen ponovno — **p r i v a t n i m v l a s n i š t v o m**.

Prema materijalističkoj dijalektici to je nemoguće, jer je prema Marxu savršeno kolektivno vlasništvo **p o s l j e d n j a e t a p a e k o n o m s k o g a r a z v i t k a**. Ta se teorija nikako ne podudara s praksom. Ali preko toga se prelazi, jer — o tome niti Marx, a niti Thalheimer ništa ne kažu, — dakle, predimo preko toga. To nije za marxiste važno, premda se ruše u prah temelji dijalektičkoga materijalizma.

R.

BUNIN O SOVJETSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Broj 6. trećointernacionalske, Tijakove i prilično »buržujski« opremljene, »znanstvene« revije »Kultura«, napada ruskoga književnika Ivana

Bunina, dobitnika ovogodišnje Nobelove nagrade za književnost, kojemu je svjetska kritika priznala visoke umjetničke sposobnosti i njegovo pravedno nastojanje za socijalnom pravdom i čovječnosti. Razumijemo bijes i gnjev marksističkih i marksistoidnih piskarala i »ideologa«, jer je Bunin pred par tjedana izjavio, da je t. zv. »sovjetska književnost« bez ikakove vrijednosti i da će nestati onoga dana, kad i sovjetska diktatura. To je — po Buninu — beznačajna epizoda iz dobe boljševičke diktature u Rusiji. —s.

»PROLETERSKI« DOMOVI NJEMAČKIH KOMUNISTA

Njemačke državne vlasti na temelju zakona o oduzimanju komunističke imovine zaplijenile su u Berlinu vilu koja je pripadala njemačkoj komunistkinji Klari Zetkin. Vila je u lijepoj aleji, a procijenjena je na 1,200.000 din. »Proleterski« dom svoje majke uživao je u posljednje vrijeme njezin sin liječnik Konstantin Zetkin. Klara Zetkin umrla je nedavno u Moskvi, gdje je spaljena uz velike parade.

Osim toga je u Berlinu na temelju istoga zakona zaplijenjeno gradilište, koje je posjedovala poznata komunistkinja Frieda Winkelmann, nekadašnja članica Landtaga. Njezino gradilište procijenjeno je na 300.000 dinara. Konačno je zaplijenjena i kuća graditelja Lüdkea. On je svoju kuću kupio proleterskim novcima, koji mu je svojevremeno stavila na raspolaganje komunistička stranka. S.

ZAMISLIMO SE U OVO

Rado se hvalimo svojom kulturom i ponosni smo s njom. Pa ipak imamo nedostataka. Nedavno je jedan naš pisac razaslao svoju knjigu, beletrističkoga sadržaja, odabranim ličnostima u domovini. Knjiga je lijepo opremljena ogromnim trudom i troškom u punoj nadi, da će naći prijatelja. Vrlo se razočarao. Ne malo mu je sva naklada povraćena, a da knjigu naslovnici nisu otvorili ni pogledali! Krstopleti su ostali netaknuti, a na omotu napis »Ne prima!« Knjigu vratiše znamenite ličnosti, slavljeni ljudi pa i kulturni dobrotvori!

Valja se u tu pojavu duboko zamisliti i pitati, šta znači?

Neki će se opravdavati. Kriza ekonomska i financijska, reći će. Nije istina. Pogledajte, bioskopi su prepuni, kavane i gostione krcate, luksus kao nikada. Troši se za ništa.

Možda smeta pisac ili sadržaj knjige? Ni to, kad knjiga nije ni pogledana!

Što je onda uzrok, da naš svijet ne mari i prezire knjigu? Tako ne rade ni kulturno slabiji narodi, od nas. U narodnoj knjizi zrcali se narodna kultura. Grijeh je knjigu vratiti i bez razloga odbaciti. Pođemo li dalje tim putem, kuda će se doći? Koji će se pisac usuditi svojim djelom na svijetlo?

Procvat i napredak naše narodne knjige, morao bi nam biti najveći ideal i ponos. Koliko na knjizi uštedimo, toliko na drugoj strani kvarujemo. Notorni slučaj. Prijatelj naroda vratio je knjigu i neogledanu. Žao mu je bilo dati za nju 20 dinara. Još iste noći provališe mu u stan razbojnici, skoro ga ubiše i odniješe svu imovinu. Da je toga dana knjigu zadržao, noću čitao, za sigurno ga ne bi razbojnici iznenadili pred krevetom sa povikom: »... daj pare!« Neka kaže dotični rodoljub, da li to nije istina. Sličnih slučajeva mogli bismo više nabrojiti.

Ivan Zatluka.

IZ SLOVENSKE KNJIŽEVNOSTI U ITALIJI.

U Trstu je izašlo treće izdanje rječnika talijansko-slovenskoga i slovensko-talijanskoga, kao i treće izdanje gramatike slovenskoga jezika, oboje od F. Kleinmayera, u nakladi Stoka.

Dr. P.

Odgovorni urednik: Dr. A. Čepulić, Zagreb, Trg Kralja Tomislava br. 21. — Tiskara »Merkantile« (Jutriša i Sedmak), Zagreb. — Za tiskaru odgovara Gjuro Jutriša, Zagreb, Ilica 35.

HRVATSKA SMOTRA
ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST I DRUŠTVENI ŽIVOT
GOD. II. ZAGREB, OŽUJAK 1934. BROJ 3.

RASNA TEORIJA NACIONALNO-SOCIJALNOGA POKRETA

(Jedno mišljenje)

Glavno obilježje njemačkoga nacionalno-socijalnoga pokreta je njegova rasna teorija. Ona je toliko važna, da se i cijeli pokret često puta nazivlje rasnim pokretom.

Nije čudo, da izvjesni krugovi ne znaju još i danas u čemu je bitnost rasne teorije toga pokreta. Sjećam se dobro, kada sam još kao đak, u raznim časopisima čitao napadaje pojedinih pisaca na rasne teorije, a iz samoga imena ne mogoh zaključiti na rasno podrijetlo dotičnoga — intuitivno sam predpostavio, da je to Semit. Kasnije bih doznao, kad bi se propitao, da se u istinu radi o semitskom piscu. Na taj sam način, empirijom, došao do konstatacije, da je svaki Semit prvi protivnik rasnih teorija. Pod utjecajem tih krugova stajala je i naša inteligencija ne samo prije rata, nego i poslije, pa nije čudo, da još i danas vlada taj mentalitet, stvaran decenijima. I danas ćemo često čuti onu židovsku krilaticu, da »nema čistih rasa«, koju su i mnogi arijski pisci ponavljali i koja mjestimice još danas vrijedi kao »argumenat«, da se netko obori na rasnu teoriju nacionalno-socijalnog pokreta.

Doduše, mora se priznati, da je i sama stvar, po sebi, malo zamršena time, što se radi o različitim pojmovima. Treba držati oštru razliku izmedju pojma rase, kao što ga upotrebljujemo u antropologiji — i onoga, što ga upotrebljuje rasni pokret. Nije jedno te isto antropološka pasmina i rasa u smislu rasnoga pokreta, pače, može se reći, da je to nešto posvema različita. Kada oni krugovi, koji stoje pod židovskim utjecajem pobijaju današnji njemački rasni pokret, jednostavno izlaze s antropološkom pasminom! Izbacivši frazu, da »nema čistih rasa«, zaključe: dakle i rasni je pokret bez temelja! I to mnogi onda prihvate i dalje pripovijedaju — i to takozvani »intelektualci«.

Pojam antropološke pasmine čisto je morfološkoga, prirodoznanstvenoga, egzaktnoga značaja. Pojam rase u smislu rasnoga pokreta osniva se na unutarnjim karakteristikama, a vanjske, tjelesne značajke ne igraju općenito glavnu ulogu. Mi znamo, da se njemački narod sastoji iz pripadnika više antropoloških pasmina, u prvome redu alpinske na jugu i nordijske na sjeveru zemlje. Vanjske su značajke

»homo alpinus-a«: niži rast, zdepasto tijelo, okrugla lubanja, tamna kompleksija. dok nordijac ima visoki rast, dugoljastu lubanju i svijetlu kompleksiju. Vješto će oko na prvi mah, bez mjerenja raspoznati, kojemu tipu pripada koji pojedinac — ali suvišno je i isticati, da ima i mnogo mješavina, a uz to pripadnika drugih antropoloških pasmina. Nitko i nikada nije tvrdio, da bi u Njemačkoj bila »čista rasa«, pače se izričito konstatira, da to ne postoji. Navest ćemo ovdje mišljenje samoga Adolfa Hitlera, iz njegove knjige »Moja borba«:

»Naša njemačka rasa ne počiva više nažalost na jedinstvenoj rasnoj jezgri. Proces stapanja raznih pradijelova nije još tako napredovao, da bi se moglo govoriti o jednoj novo nastaloj rasi. Naprotiv: krvna trovanja, koja su pogodila naše narodno tijelo osobito od vremena tridesetgodišnjega rata, dovedoše ne samo do rastrajanja naše krvi nego i do rastrajanja naše duše. Otvorene granice naše domovine, oslon na negermanska, tuđa tijela uzduž granice, prije svega ali jaki pritok tuđe krvi u unutarnjost zemlje, ne dopušta, da se uslijed neprestanog obnavljanja izvrši apsolutno stapanje. Ne iskuhava se više nova rasa, već rasni dijelovi stoje jedni do drugih, sa rezultatom, da se osobito u kritičnim momentima, u kojima inače i stado zbije glave skupa, njemački narod razbježi u svim pravcima.«

Ili da navedemo izreku drugoga od glavnih predstavnika rasnoga pokreta, dra. Fricka, koju je dao u sjednici Odbora za službu narodnoga zdravlja, dne 20. XI. 1933. u Berlinu:

»Ne radi se samo o tome da vodimo populacionu politiku nego i o rasnome odgoju, sa svrhom da se odgaja nordijska misao i uspomena na naše pradjedove. Kod toga je svejedno, da li pojedinac u svojoj vanjštini manje više odgovara nordijskoj rasi. Važno je, da svaki Nijemac bude svijestan svoje nasljedno biološke vrijednosti, svoga naroda i rase.«

Nacionalno-socijalni pokret za njemačke prilike pozna samo dvije rasne skupine: Arijca i Židova. I nordijski i alpinski i dinarski i orijentalni tip, te sve njihove mješavine — sve je to jedna rasa u smislu rasnoga pokreta. Na drugu pak stranu idu Židovi (i Crnci). Nepremostiva je zaprijeka između Arijca i Židova. Ta razlika drži se oštro i stoga se mora lučiti u cijelome državnom i društvenom životu. Nigdje se ne pravi nikakova razlika između nordijskoga i alpinskoga elementa, niti kojega drugoga, sav taj elemenat je principijelno ravan — isključivši Židova. Židova se mora potpuno izolirati od Arijca. Židov se ne smije ženiti sa arijskom ženom, isto se tako ni Židovka ne može udati za Arijca, jer je to »sodomija rasa«. Nije ni to dosta: u smislu rasnoga pokreta Židovom se smatra i svaki onaj, čiji je predak s jedne ili druge strane bio Židov, makar to bilo i pred više generacija. Pokršteni Židov smatra se čak još manje vrijednim nego nekršteni, jer — kako Hitler kaže — onaj prvi vara i svoju stranu i arijsku.

Ne luče se dakle ljudi po vanjskome izgledu nego po drugome kriteriju: po krvi. Tako svi Nijemci spadaju u jednu rasu, jer imaju zajedničku krv, ili barem osjećaj zajedničkoga krvnoga podrijetla. Nacionalno-socijalni pokret uzimlje krv kao glavni osnov čovjeka i društvenoga života. Nije proizvodna tehnika niti išta drugo stvaralac i nosilac historije, nego krv, dakle biološki kvalitet čovjeka.

»U krvi leži jednako jakost kao i mizerija čovjeka.«

»Pitanje rase (krvi) daje ne samo ključ za svjetsku historiju nego i za ljudsku kulturu uopće... Narodi, koji ne shvaćaju i ne paze na svoju krvnu (rasnu) bazu sliče ljudima, koji mopsu (vrst psa zakržljalih nogu) hoće utuviti svojstva hrta, te ne vide, da je brzina hrta, koje se ne može naučiti. Narodi, koji se odriču čuvanja svoje krvne (rasne) čistoće, napuštaju time i jedinstvo svoje duše u svim pojavama. Izgubljena čistoća krvi (rase) uništuje za vazda unutarnju sreću, ruši čovjeka za uvijek, te se posljedice iz tijela i duše nikada više ne mogu odstraniti.« (Hitler).

Rasni pokret gleda sasma realno u praktični život, mnogo realnije nego svi njegovi protivnici. Židovsko-komunistički nazor o proizvodnoj tehnici kao nosiocu razvitka ljudskoga društva, prava je metafizika prema rasnoj realnosti. Ali rasno nam shvaćanje samo daje ključ za razumijevanje »historijskoga materijalizma«: to je ekonomsko shvaćanje produkt židovske rase i adekvatno toj rasi — jednako kao što je rasni ponos i rasno shvaćanje svojstvo arijskoga čovjeka. Dok je za židovsko-komunističko shvaćanje čovjek ništa drugo nego mašina, koja proizvodi, konzumira i probavlja — za rasno shvaćanje je ekonomija samo jedan dio čovječjega života i sredstvo svrsi. Dvije potpuno različite etike, koje se medjusobno ukidaju i koje su samo odraz nečega elementarnijega — krvi.

No moramo spomenuti i ovo: činjenica je, da je i u Njemačkoj dosta uvriježeno mišljenje o nadmoćnim sposobnostima nordijskoga elementa, nordijskoga čovjeka. Ali jedan od prvih teoretičara, koji je zastupao to mišljenje još oko polovice osamnaestoga stoljeća bio je — Francuz Montesquie-u. Nešto oko sto godina kasnije razradio je njegov zemljak grof Gobineau teoriju o superiornosti plavoga elementa nad tamnoputim. U drugoj polovini, pod konac devetnaestoga stoljeća, pokušao je Englez H. St. Chamberlain duhovitim i opsežnim raspravama dokazati, da je »germanski« elemenat, plavi tip, stvorio sva velika djela u historiji, kod česa se pod naziv »germanski« stavlja i druge narode, osim onih, koji pripadaju germanskom jezičnom stablu. U praksi pak postoji kod Amerikanaca (sjevernih) i Engleza već od prije rasno shvaćanje, pa je američki zakon o useljivanju i donesen sa toga stanovišta, koje se može u istinu nazvati intolerantnim, jer pretpostavlja rasnu inferiornost za razne europske skupine, koje njemački rasni pokret zaogrće plaštem Arijca i ne drži inferiornim.

Uvažimo li i činjenicu, da je plavi tip i u umjetnosti bio idealom jednako u Italiji kao i na sjeveru Alpa, čak skoro isključivo sve do osamnaestoga stoljeća, onda nije teško shvatiti, da i njemački rasni pokret ima pred očima neki ideal najsavršenijega ljudskoga elementa, za kojega smatra, da je nordijski čovjek. To je tako rekuć stvar ukusa, teoretske vrijednosti, jer se u praksi iz toga ne vuku nikakove konsekvence, već se svi Arijci smatraju kao ravan elemenat.

Podvala sa »čistom rasom«, koja se ubacuje sa strane pisaca koji stoje pod utjecajem semitskoga duha, potpuno je i nelogična. Historičari (ili bolje: kroničari) polazili su sa stanovišta, da uvijek cijele

skupine, cijeli narodi sudjeluju jednako u stvaranju historije. Sasma ispravno ističe rasni pokret da historiju stvaraju manjine, elitne manjine. Ima jedan aktivni, dinamični, borbeni dio, koji je nosiocem historijskih dogodjaja. Rasni pokret i polazi sa toga gledišta. Tko će nijekati, da se u svakome narodu ne nalazi — kao što u prošlosti tako i u sadašnjosti — boljega i lošijega (recimo ropskoga, preživačkoga) elementa?! Nekoji rasni teoretičari ističu mišljenje, da miješanje toga elementa, t. j. boljega sa lošijim, ima za posljedicu beskarakternost produkta, njemački pak rasni pokret vidi štetnost samo u miješanju Arijca sa Židovom. Ne samo dakle, da rasni pokret ne govori o »čistoći rase«, već izričito konstatira, da ta čistoća ne postoji i da unutar jednoga naroda, unutar arijskoga elementa, ima raznih antropoloških kvaliteta te da je stvaraocem historije samo jedna osobito izabrana manjina. Nije, doduše, taj bolji, vodeći elemenat ograničen na bilo koji sloj ili društvenu klasu, već se može naći u svim slojevima, — ali se smatra, da je njemačko seljaštvo rezervoar, iz kojega taj najbolji elemenat izlazi. Za to su i mjere državne politike uperene u pravcu, da se taj rezervoar sačuva zdrav i netaknut te ekonomski što bolje učvrsti. Hitler u svome djelu konstatuje interesantnu činjenicu i za njemačke gradove: da je naime u tim gradovima rasno najlošiji elemenat onaj, koji je najviše zaražen tuđom, neasimiliranom krvlju. U mnogo većoj mjeri bi se to moglo reći za gradove kod drugih naroda, no o tome sada ovdje nije govora.

Nijesu dakle vanjski, morfološki, somatički, tjelesni znakovi, po kojima se ravna njemački rasni pokret u svome radu, nego nešto drugo — krv. Izvjesna krvna konstitucija proizvodi izvjesnu svijest, ispoljuje se sasma određeno. I naša narodna riječ veli, da krv nije voda! »Što pruža neposredni dokaz jeste posjed »rase« u vlastitoj svijesti. Tko pripada jednoj istaknutoj rasi, osjeća to dnevno, zaštitna božica njegova podrijetla ne odalečuje se od njega. Toliko se razlikuje rasni čovjek od individua nastalog iz kaotične mješavine različitih naroda« (H. St. Chamberlain). Mislim, da se može postaviti pravilo, da baš iz te rasne svijesti odnosno njenog intenziteta, možemo — i bez mjerenja lubanje — stvoriti točan sud o pojedincu i skupinama s obzirom na njihovu rasnu sastavinu. Znamo vrlo dobro iz iskustva, da po izvjesnim svojstvima karaktera možemo i poslije mnogo decenija prepoznati pripadnike izvjesnih rasa, koji su se nekada, primanjem druge konfesije, formalno priključili nekim drugim rasama.

Čim jedinstvenija krv — tim izrazitija i ličnost. Jasno je, da je uzgoj ličnosti — te najveće sreće zemljine djece, kao što kaže Goethe — najveća briga rasnoga pokreta. I sam princip »vođe« osniva se na predpostavci, da najbolji i najvrijedniji, koji posjeduju najveću svijest odgovornosti moraju biti na čelu. Židovsko-komunistička teorija marksizma pozna kao »vodstvo«, anonimnu i neodgovornu konstrukciju — rasni pokret pozna vođu, sasma određenu osobu, ličnost. Iz toga vođe, iz te ličnosti proizlazi nadahnuće, život, vjera u stvar, dinamika, energija, koja napunja i osvježuje, to je vođa u pravome,

aktivnome smislu riječi. Zanimivo je, ali sasma logično, da je ta jaka ličnost, puna energije i života, ta utjelovljena akcija, najprije oko sebe okupila mladi svijet, dakle sami život, kojemu se pomalo priključilo sve ostalo. I to prikupila samo svojim ličnim kvalitetama, silne energije i neobičnoga fanatizma. Ta se ličnost nije mogla pronaći u redovima starih krugova i starih stranaka, predratnoga liberalizma i »demokracije«, uravnoteženih i kompletativnih naravi, već ju je narod izbacio iz svoje druge sredine. Morale su doći nove, suvremene metode, koje su za preživjele mentalitete, odgojene u mediokritetnim prilikama i stvorene za mediokritetne prilike, bile potpuno nerazumljive, čak strahovite, pretjerane i t. d. Ali i ovdje je moralo ići po onoj staroga Goethe-a: »Das Ueberschwängliche überhaupt macht die Grösse!« Ako ikada a ono danas narodi trebaju takovih »pretjeranih« ličnosti, »pretjeranih« fanatika!

Rasni pokret uzimlje često puta pojmove »narod« i »rasa« kao sinonime. Sam Hitler veli: »Das Volkstum oder besser die Rasse«. I to nam samo potvrđuje, da je »rasa« za rasni pokret nešto sasma drugo od antropološke pasmine. Rasa je tako rekuć iskonski narod.

Stariji nazori uzimali su različite značajke za obilježje naroda. Neki su tvrdili, da je narod skupina ljudi, koji govore istim jezikom, drugi opet, da je narod »kulturna« zajednica. Uz činjenicu, da je teško definirati što je to »kultura«, počinjalo se i tu formalnu pogriješku, koju u logici nazivljemo »circulus vitiosus«, jer smo predpostavili ono, što bi tek valjalo rastumačiti (»kultura«). Židovski marksizam, koji je dosljedno karakteristici židovske rase, da sve trgovački shvaća — i narod označivao prometnom zajednicom (eine Verkehrsgemeinschaft), postavljao je jednako nevaljale tvrdnje.

Prema temeljnom stanovištu rasnoga pokreta narod je krvno uvjetovana zajednica. — Hitler kaže: »Eine blutmässig bedingte Gemeinschaft«. U programu »Njemačke nacionalnosocijalne radničke stranke stoji ova temeljna odredba:

»Građanin može biti samo tko je član naroda. Član naroda može biti samo tko je njemačke krvi. bez obzira na konfesiju. Za to nijedan Židov ne može biti član naroda (Volksgenosse).«

Nije dosta njemačka politura, da netko postane Nijemcem. Mora se izvršiti dakle potpuna, nutarnja asimilacija, mora se promijeniti krv. Iz općeintoga shvaćanja o rasnoj odnosno iskonsko narodnoj vrijednosti raznih grupa pučanstva, dalo bi se povući zaključak, da Nijemcem može postati samo onaj, koji je prošao kroz seljačku njemačku kuhinju, jer su i sami gradovi prepuni tuđinske krvi, te nijesu u stanju asimilirati. Da netko postane Nijemcem, mora biti najprije čisti Arijac i drugo: proći proces asimilacije, no preko sela. Razni tuđinski elementi, koji bi došli u zemlju kao činovnici, trgovci i t. d. i tu se udomaćili, ne bi po ovoj logici nikada mogli postati Nijemcima — makar i primili njemačku polituru. Govoreći o Židovu u pogledu njegovog ponijemčivanja, Hitler ovako piše:

»Budući da on« — naime Židov — »u istinu sa Nijemstvom nema ništa zajedničko osim umijeća — i to na strahovit način — lomatati jezikom, dok se sa nijemstvom nije nikada asimilirao, to nijemstvo Židova počiva samo na jeziku. Rasa ali nije u jeziku već isključivo u krvi. Čovjek može bez dalnjega promijeniti jezik, to jest može se služiti i drugim jezikom, njegovo unutarnje biće ne će se izmijeniti. To najbolje pokazuje Židov, koji može govoriti i hiljadu jezika, ali uvijek ostaje samo jedno — Židov. Svojstva njegova karaktera ostaju ista makar je pred dvije hiljade godina u Osti-u kao žitni trgovac govorio rimski ili danas melje njemački.

Ili ovu izreku (takoder iz knjige »Moja borba«):

»Pogriješka je, koja se jedva dade shvatiti, ako se misli, da može iz jednoga, recimo Crnca ili Kineza, postati German, ako nauči njemački jezik i odluči, da pripada jednoj njemačkoj političkoj stranci.«

Držim, da je iz tih podataka i usporedbi sada jasno, da je rasna teorija nacionalno-socijalnog pokreta nešto drugo nego teorija rasa. Na zapadu Europe često se puta upotrebljuju izrazi »narod« i »rasa« kao sinonimi. Pojam »rasa« i »narod« u smislu rasnoga pokreta gotovo se pokrivaju.

Ta rasna svijest, koju je rasni pokret uzeo za podlogu svoga rada, naći će se u svakome zdravome elementu. Možda se ona tek ispoljuje pod izvjesnim okolnostima, ali nalazi se svuda. Rasni čovjek znade i može neizmjerno ljubiti, a isto tako i mrziti, tako naravno i cijeli narodi, kada počme njima prevladavati rasni momenat, — jer krv nije voda! Rasna teorija nacionalno-socijalnoga pokreta izvađena je iz samoga života, ona je sam taj život. Netko je se boji, netko je mrzi, netko veli, da je za slabe nesmiljena i okrutna i t. d., ali koga zahvati — ponese ga sobom kao što može uzavrela krv, da učini od čovjeka. Za onoga, tko ne posjeduje »rasu« u vlastitim grudima, tko je sastavljen iz konglomerata od hiljadu fragmenata, biti će ono što se u Njemačkoj događa »čudo«!

»Socijalna orijentacija« dade se u prvome redu rastumačiti također pomoću rasnoga shvaćanja. I to tako, da se može reći: čim je netko manje rasno vrijedan — tim je više »socijalno (t. j. socijalistički) orijentiran«!

Ali, i ako će se pričinti kao paradoks, istina je obratno: **samo rasni čovjek može imati i veliki socijalni smisao**, jer je nerasna »socijalna orijentiranost« obični, trivialni egoizam, utočište običnih špekulanata. Dokaz: više je rasni pokret u Njemačkoj učinio socijalno dobra kroz nekoliko mjeseci, što je na kormilu, nego tako zvani »socijalno orijentirani« kroz toliko godina, što su sjedili na narodnoj grbači.

Dr. Stjepan Buć

NACIONALNA IDEJA U KAZALIŠNOJ UMJETNOSTI

Žalosna je pojava kod nas, da se naše zagrebačko kazalište od zgode do zgode dovodi u krizu i da postoji mogućnost ukidanja opere ili operete uopće. Da se već jednom osovi na čvrstu, stabilnu bazu, potrebno je reći iskreno i u najboljoj namjeri na komu je krivnja i gdje su manjkavosti. Dosadašnje uprave vodile su različno kazališnu politiku, mnogo puta previše individualnu, ne osvrćući se na svoje predšasnike, bez ikakve veze i kazališne tradicije. Događalo se je, da se nijesu respektirala ni nova strujanja u dramskoj umjetnosti, da se izvan uskih granica konzervativizma nije kročilo, a najvećim dijelom sastavljao se kazališni repertoar potpuno tuđ i stran težnjama i zahtjevima one sredine, u kojoj je smještena ta kulturna institucija. Čini nam se, da sadašnja kazališna uprava namjerava nešto drugo, naime. privući cijelo zagrebačko građanstvo ka kazališnim priredbama i pobuditi u njemu potrebu i neki individualni nutrašnji diktat, da mu često posjećivanje kazališta postane svojina i potreba duha. U današnjim teškim ekonomskim prilikama to se na prvi pogled čini teško provedivo, ali ipak nije tako! I u tome je kazališna uprava izašla posjetiocima kazališta ususret s pogodovnim kartama kao ostalim svojim abonentima i uvađanjem popularnih opera sa popularnim (niskim) cijenama. To je novum sadašnje uprave ove sezone, kao i česte poslijepodnevne predstave. Te su namjere hvale vrijedne i tako će se možda polučiti veći materijalni uspjeh, ukloniti česte bojazni i sanirati jednom prilike naše Thalije!

Ali ipak s time još nije i ne će biti tako dugo riješeno pitanje naše nacionalne opere. Čini nam se, da današnje neugodnosti i brige kazališne uprave isto su tako zabrinjavale i prvašnje kazališne uprave i mnoge intendante, zašto nalazimo potvrda u kazališnim zapiscima višegodišnjega zagrebačkog intendanta Stjepana Miletića. Današnja kazališna publika ne može se ni izdaleka mjeriti sa prvašnjom. ali usprkos svemu tome kazališna se ekonomija nikako ne može sanirati. Svi oni koji nešto osjećaju za tu kulturnu instituciju zdušno [illegible] potpomoći svaku korisnu akciju samo da ne dođe do naj[illegible] do nepotrebne katastrofe. Prije se je pokušavalo kojekakvim [illegible] rijama i djelomično se pokazao uspjeh, a nakon kratkoga [illegible] publika bi opet zapala u letargiju. Pokušavalo se i sa poslije[illegible] nim predstavama popularizirajući — u glavnom — domaće [illegible] made, stvarajući naš repertoar. Izgleda da se udarilo pra[illegible] jer i sam Miletić kaže: »Time smo bili na pravom putu kod [illegible] našeg popoldnevnog repertoira« (Miletić S., Hrvatsko glu[illegible] Ni to nije urodilo trajnijim plodom kad već godine 1895. [illegible] siječnju pristupa kazališna uprava ostvarenju namisli, [illegible] sa besplatnim đačkim predstavama i to sa »Karlom [illegible] od F. Markovića, koji je »izazvao u mladj[illegible] veliki patriotski zanos«. (H. p. 122.) Iz [illegible] dvoje: ili se je na taj način pokušao u mladeži i kod [illegible]

uspavani nacionalni duh i tako ih predobiti za kazališnu umjetnost, ili ih besplatnim predstavama — kao nekim zamamnim sredstvom — odgojiti i stvoriti od njih u budućnosti revne posjetioce kazališnih priredbi. Sada što jest da jest, pokušaj je smion i nadasve simpatičan! Ni tu se nije pokazao pravi, sveopći uspjeh! Trebalo je krčiti dalje i provesti temeljitu reformu. Došlo se je na pomisao prikazivanja nedjeljnih i blagdanskih poslijepodnevnih popularnih komada što bi se prikazivali uz potpuno rasprodanu kuću. Najteže je bilo odabrati za to podesan komad. Kad se je prikazivao Bogovićev »Matija Gubec« Miletić je zapisao ovu karakterističnu konstataciju: »U početku, dašto — kano sve novotarije — i ove predstave još ne mogoše primamiti većega broja općinstva, dok napokon predstavom popularnog Bogovićeva »Matije Gubca« ne primamismo općinstvo, te je od onda posjet sve to više rastao, a glumište i u staroj i u novoj kući obično poslije podne rasprodano bilo. Te bi se predstave ponavljale svake nedjelje i blagdana poslije podne sve do konca travnja.« (Ib. p. 90.) Tu je bio pravi put i time su bile zaprijeke uklonjene. Građanstvo je u velikom broju posjećivalo kazališne priredbe, blagajna se punila i zadovoljstvo je bilo na obje strane! Nakon tolikih mučnih pokušaja ipak se je prokrčio put, kojim se nije uvijek koračalo. Razloge treba tražiti i na drugoj kojoj strani.

Dok je kazališna uprava respektirala želje i osjećaje najvećega dijela svojih posjetilaca i dok su oni našli u kazališnom komadu odraz svojih misli i težnja dotle je kazalište bilo dupkom puno. Čim je to prestalo i priredbe su bile slabije posjećivane. Česte vanjske promjene imale su vidnog odraza i pri sastavljanju repertoara, kao i to što je kazališna institucija dugim nizom godina direktno podvrgnuta različnim odredbama i propisima, a nije samostalno tijelo sa svojim vlastitim samoodređenjem. **Vanjski kurs očitovao se je i kod repertoara, koji je publiku odbijao i otuđivao od kazališta, a ne da ju nekom magnetskom silom privlačio i naprosto sljubio sa hramom umjetnosti. Važnost kazališta i njegovo kulturno djelovanje na publiku predobro je svima poznato, pa u danim momentima treba to paralizirati, jer bi inače oduševljenje zanešene publike prekoračilo granice kazališnoga zanosa. To se je već više puta u prošlosti javno čitovalo!** Neobični zanos ilirske mladeži možemo jedino tumačiti direktnim utjecajem hrvatskih kazališnih predstava, koji se je produživao u noći po zagrebačkim ulicama u bučnom pjevanju patriotskih pjesama, bojovnih davorija i borbene budnice »Još Hrvatska nij' propala dok mi živimo«. Prikazivanje Kukuljevićevih, Demetrovih i drugih kazališnih komada ilirskih pisaca dovelo je do toga, da je hrvatska kazališna publika zahtjevala hrvatsko kazalište i otjerala njemačke glumce i to odmah poslije poraza kod Solferina (1859.) i pada zloglasnoga Bachova apsolutizma. Sistematski kazališni odgoj publike zahtjevao je osnivanje hrvatske opere. Već u ilirskim vremenima bilo je neopisivo oduševljenje prigodom davanja operâ Vatroslava Lisinskoga i Ivana Zajca. Intendant Miletić kaže, da mu je bio najljepši

momenat u životu kad se godine 1897. prikazivao »Porin« od Lisinskoga u kazalištu. Izričito kaže, da »iza uspjeha »Porina« svi su rado učestvovali u slavi njegova uskrsnuća.« (Ib. p. 139.) I t. d. i t. d.! Takav niz se reda sve do naših dana **Svima nam je još živo u svijesti seljačka predstava popularnoga Bogovićevog komada »Matija Gubec«, zatim Begovićeva dramatizacija Šenoinoga »Diogenesa«, Strozzijeva dramatizacija, uspjele Šenoine novele »Čuvaj se senjske ruke« i dr., na koje su seljaci dolazili iz susjednih mjesta i gradova, a kazalištem se je prelijevao val oduševljenja. Takvi komadi su prijali raspoloženju kazališne publike i tako se je stvarao pučki repertoar drag i mio posjetiocima.** (Ne govorimo o umjetničkoj vrijednosti tih komada!). Opera »Porin« od Lisinskoga je sadašnjim generacijama i mladim i starijim sasma nepoznata (kao komad koji se prikazuje), a budnica u Zajčevom »Zrinskome«:

»U boj, u boj mač iz toka braćo,
Nek dušman zna kako mremo mi...«

napunja nas samosviješću i podiže u nama ponos. Nekako se ugodnije osjećamo poslije tih predstava, nego li iza tuđih i stranih. I njih rado gledamo, ali ipak dajemo prednost svojima!

Francuska himna »Marseljeza« ne bi postala himnom, da je sav narod nije prihvatio. Tako ni kod nas dok narod ne bude zavolio svoje komade i prigrlio ih dotle ne može biti govora o hrvatskoj, nacionalnoj operi. Proteći će još mnogo vremena dok ćemo mi moći iznijeti komad koji će biti reprezentativan kao u Čeha »Prodana nevjesta« od B. Smetane i još mnogi drugi, ali ipak se moramo zadovoljiti i s ovim što imamo. Ljubav i poznavanje vlastitih stvari daje veću mogućnost razvitku hrvatske glazbene umjetnosti čiji se duhovni proizvodi usavršuju u zahvalnijoj sredini. I dok se kazališna uprava ne iznevjeri tim idealima i toj tradiciji dotle joj se publika ne će iznevjeriti. Publika traži ono što joj je uz srce priraslo, a publika nije opet par mogućnika koji iz snobizma dolaze u kazalište da pokažu na sebi posljednje modne novitete, upravo kao na izložbi kakve modne revije.

Sa poznavanjem naših vlastitih duhovnih proizvoda, s općenitim narodnim zanosom i oduševljenjem za hrvatsku dramsku i opernu umjetnost pojedinci će naći većega poticaja i mogućnosti za stvaranje tipično naših komada i ukus publike će najbolje pokazati što je specifično naše i što će nas moći reprezentirati vani. Ako nije stvoreno, neka se stvara, a najšira publika bit će najbolji ocjenjivač!

Ako se uvaže narodne želje i potrebe one sredine gdje djeluje takova kulturna institucija, onda ne će biti potrebna društva »Prijatelja umjetnosti«, ni sirotinjski kazališni dir[illegible] što nam se u skoroj budućnosti javlja kao [illegible] guke ptice i S. O. S. tonećem brodu. Više smjelosti [illegible] mopouzdanja, natrag kazališnoj tradiciji, pa se »Hrvatsko [illegible] Kazalište« u Zagrebu ne će nalaziti u vječitoj buri i oluji, među [illegible] Scilom i Haridbom!

Branko K[illegible]

KOMUNIZAM I NACIONALNO PITANJE

Premda je stvar sa simptomatičnim bijegom gosp. Miroslava Krleže iz Zagreba u Beograd bila od prvih početaka više nego li jasna i naravna evolucija, barem za onoga, tko je iz njegovih djela, punih fraza o *»panonskom blatu«*, upoznao njegovo protunarodno i uvijek na kompromis spremno stanovište, ipak se pozadina toga nevratolomnoga skakanja u sigurnost minuciozno rasvijetljuje istom nakon izlaska prvoga i drugoga broja lista *»Danas«*, u kojem zasada sarađuju ova gospoda: *Miroslav Krleža, August Cesarec, Marko Ristić, dr. Đuro Vranešić, Milan Bogdanović, Velimir Maretić, Branko Gavella, Koča A. Popović, V. Josipović, N. Kostin, Veselin Masleša, Krsto Hegedušić i Vane Živadinović-Bor.*

Dakle, barem za svakoga onog, koji živi u ovom našem ambijentu, očigledno je već iz toga konglomerata raznozvučnih imena, koji će smjer zastupati list *»Danas«*, t. j. da će hotice ili nehotice postati najvidljivija afirmacija onoga pojma, koji je sadržan u patetičnoj frazi o *»bratskoj ljubavi i slozi«*. I radi toga, starac *»Obzor«* nije barem ovaj puta imao krivo, kada je točno i doslovce predvidio smjer lista, koji uz zrake beogradskoga sunca izdaju gg. Miroslav Krleža i Milan Bogdanović. No kako su smjerovi, koje *»Danas«* zastupa, već davno zastarjeli i kako u svakom slučaju taj list nema ni sa sadašnjosti nikakvih dodirnih točaka, a da se o budućnosti i ne govori, to bi se on zapravo morao zvati *»Jučer«*, ako ne i *»Prekjučer«*.

Spomenute okolnosti, koje terete ovo specijalno izabrano društvo ljudi sa određenom *»linijom«*, značile bi mnogo već same po sebi i ne bi bile potrebne onako obilne *»dokumentacije«* svega toga, kakovim upravo vrvi taj *»list za socijalnu dokumentaciju«*. Najbolja karakteristika njegove »linije« svakako su napadaji g. Miroslava Krleže na *»Maticu Hrvatsku«, »Evoluciju«, »Hrvatsku Smotru«, »Našu Grudu«, na hrvatskoga književnika Dragutina Domjanića i t. d.* Oni u cijelosti dokazuju, da je g. Krleži bilo neophodno potrebno da se nađe »izbačen iz hrvatske revije, hrvatskoga naroda, hrvatske književnosti«, dok njegovi prenagli i prebučni skokovi jasno govore o smislu njegove sistematske kampanje i o razlozima njegovih napadaja na hrvatske kulturne vrednote.

Inače, g. M. Krleža (Beograd, Kralja Petra ul. 56.) ne zazire od neistine i machijavelizma, ako mu to može poslužiti u borbi. Tako na pr. u br. 2. lista *»Danas«* bez ikakove ograde tvrdi u članku *»Dolazi Nikolaj Konstatinović Roerich«*, da je g. dr. Ivo Brlić saradnik »Hrvatske Smotre«. Za tu tvrdnju g. Krleža nema nikakova dokaza, a ne može ga ni imati, jer g. dr. Brlić nije nikada ni retka napisao za »Hrvatsku Smotru«. G. Krleža tvrdi dakle nešto zašto nije siguran i zašto nema dokaza (što može biti i neistina), a on dobro zna, kojom se riječju u hrvatskom jeziku nazivaju oni ljudi, koji *svijesno* govore neistinu.

Takovo »istinito« i »objektivno« pisanje uopće karakterizira čitavo nastupanje g. Miroslava Krleže i njegovih vjernih drugova.

U toj vojnički, ali inače s malo sposobnosti i taktike priređenoj navali g. Miroslava Krleže, desna mu je ruka njegov stari i odani prijatelj i konkurent, g. August Cesarec. On naime u članku *»Hitlerizam kod nas«* napada *»Evoluciju«* i članak *»Socijalna orijentacija nacionalizma«*, koji je pred godinu dana izašao u jednom omladinskom listu. Kada bi tkogod nazvao g. Cesarca njegovim pravim imenom, onda bi on to bez sumnje nazvao denuncijacijom, ali kada on bez dalnjega dijeli naokolo epitetone o izvjesnim »refleksima«, onda začudo i ne osjeća, da bi se i na takva izvikivanja mogla primijeniti barem ista mjera, što više, pitanje je, da li ti epitetoni g. Cesarca ne zvuče za izvjesna visokopoštovana uha mnogo gore, nego oni, koji bi išli njega po samoj naravi stvari.

Polemika g. Cesarca s člankom »Socijalna orijentacija nacionalizma«, koju on piše *»zbog omladine, koja stoji iza njega«*, svakako je školski primjer nelojalne polemike, pogotovo ako se uzme u obzir da je spomenuti članak izašao *pred godinu dana*, kao i to, da list, u kojem je donesen, ne izlazi više te radi toga ne bi ni bilo moguće da se odgovori g. Cesarcu. No bez obzira na to, čitava njegova polemika pisana je bez ikakovih dokaza sve prema onom Nietzsche-ovom principu, da ne valja dokazivati, nego tvrditi, jer svaki dokaz ostavlja makar malo mjesta sumnji. G. Cesarec morao bi argumentacijom obeskrijepiti navod da *»marxizam provodi zaglupljivanje«*, ali on to ne čini, već radije pada u ekstazu i čudi se: *»Marksistički korizont je najednom uzak! Logika za djecu, kad bi bilo dopustivo da se i djeca ne odgajaju za sposobnost logičkih zaključaka. — Diskusija bi dakle bila i potpuno suvišna...«*

Doista, diskusija i ne bi bila potrebna, ali ne sa stanovišta g. Cesarca, već sa stanovišta pisca članka u »N. G.«, jer je, barem za svakoga normalnog čovjeka, logično i jasno, da je *nacionalni horizont širi od klasnoga*, jer je i *nacija mnogo širi pojam od klase*. Osim toga, padati u nesvijest pred rečenicom, da je *»marksistički horizont uzak«* i ne nastojati uopće da se dokaže »širina« ili bolje »uzina« toga horizonta u omjeru s nacionalnim horizontom, znači biti nepomirljivi fanatik, a znači i to, da g. Cesarcu uopće nije bilo do ozbiljne polemike, već jedino do verbalističkoga efekta i nadvikivanja. Uostalom, zar ta polemika nije dalnja karika u lancu sistematskih napadaja sa strane lista »Danas«?

Fanatično zatvaranje očiju pred činjenicama, karakterizira čitavo nastojanje g. Cesarca, da tvrdnjama »dokaže«, kako marxizam i to onaj s *»jedne šestine zemaljske kugle«* riješava nacionalno pitanje bolje, nego li *»nacionalizam potlačenih naroda«*. To je po njegovom shvaćanju *»facit naših ispitivanja, potvrđen praksom«*. Međutim, upravo ta praksa, koju misli g. Cesarec dokazuje nam sasvim protivno.

U Sovjetskoj Rusiji, gdje je teoretski marxizam sproveden u praktičnom životu, odigravaju se, prema pisanju nezavisnoga, radničkog i marxističkog lista *»Radničko Jedinstvo«* (br. 2. g. X., 1934.) vrlo značajni događaji. Na plenarnoj sjednici centralne kontrolne komisije i centralnoga odbora ukrajinske komunističke stranke, održanoj nedavno u Harkovu, iznio je referent Kosior, da su se *nacionalističke struje znatno ojačale i prodrle u vodeće komunističke krugove. »Iako su škole u sovjetskoj*

Ukrajini, kao uostalom i cijeli administrativni aparat ukrajizirane i iako vodeći sovjetski funkcionari ne prestaju da podvlače da su privrženici nacionalnoga samoodređenja Ukrajinaca, ipak su se u Ukrajini osnivale i osnivaju se nacionalne organizacije, kojima je cilj otcjepljenje Ukrajine od Sovjetske Rusije (R. J. br. 2.).« Taj novi nacionalistički kurs, kao nastavak politike Viničenka, Gruševskoga i dr., vodio je komesar narodne prosvjete u sovjetskoj Ukrajini Skripnik, koji je, *»sistematski radio na slabljenju ekonomskih i kulturnih veza Ukrajine sa drugim sovjetskim republikama i težio za potpunim očišćenjem ukrajinskoga jezika od ruskoga«*. Skripnik postade *»najvatreniji ukrajinski nacionalista«*, a na poziv Moskve da se opravda odgovori samoubistvom. Poslije njegove smrti stišao se na neko vrijeme nacionalističke pokret, ali kako se sovjetska politika pokazala nesposobnom da pobijedi misao nacionalizma, to se on ponovno pojavljuje, ne samo u Ukrajini, već i u ostalim pokrajinama.

Na taj način postoje danas unutar sovjetske države tri smjera, od kojih svaki hoće da riješi na svoj način nacionalno pitanje. Jedni su za ekstremnu centralizaciju, protiv ukrajinizacije i svih nacionalnih pokreta, drugi su za decentralizaciju, a treći t. zv. »reakcionarni«, »separatistički«, »fašistički« elementi ili »saboteri«, traže *samostalnu i od Moskve potpuno neovisnu Ukrajinu*, odnosno samostalnost pojedinih nacija.

Iz tih činjenica i odnosa »centralista«, »decentralista« i »separatista« moći će svatko da povuče zanimive paralele s dezolatnim prilikama u pojedinim kapitalističkim državama i uvjeriti se, da ni u »proleterskoj« državi nijesu riješena aktuelna nacionalna pitanja, da nije nestalo neprijateljstava između naroda, te da u stvari između kapitalističke i proleterske države, nema u tom pogledu nikakove razlike. S time padaju u vodu i »proročanstva« Friedricha Engelsa i Karla Marxa, koji su pisali *»kada nestane antagonizma klasa unutar naroda, nestat će i neprijateljstva između naroda,* jer ako se i unutar »proleterske« države, t. j. gdje nema »antagonizma klasa«, javljaju nacionalni i protunacionalni (centralistički) pokreti, onda je to Marxovo dubokoumno *»proricanje«* prava *»logika za djecu, kad bi bilo dopustivo da se i djeca ne odgajaju za sposobnost logičkih zaključaka«.*

Teško je doista razumjeti, kako netko može zatvarati oči pred realnošću u tolikoj mjeri, da uopće ne zapaža, što se događa u svijetu i kako se teorija često puta slabo slaže s praksom. Među takove ljude spada svakako i g. Cesarec, koji postavlja ovu svojevoljnu tvrdnju: *»Ali uvijek i uvijek, pa makar mu se osnova polagala i u druge klase, redovito seljaštvo, taj nacionalizam je bio izazvan od građanske klase i bio u tijesnoj i uzročnoj vezi s njome.«* Opće je poznato, da je nacionalizam bio već razvijen u starih Grka, kod kojih se o »građanskoj klasi« u današnjem smislu ne može govoriti. Radi toga tvrdnje gosp. Cesarca, da je *»pojava nacionalizma istinski i upravo kauzalno vezana s pojavom kapitalizma i njegovoga nosioca građanske klase«* te da *»iskreno ili neiskreno, svejedno, no iza toga raspirenog nacionalizma i šovinističkih strasti stoji uvijek njegov vlastiti interes (t. j. interes kapitala)«* — zvuče upravo tako smiješno kao »pjesme« g. Stanislava Šimića ili kao

piskaranje o *»slobodi mišljenja«* sa strane slobodno-zidarske *»Nove Evrope«*, a dokazuju upravo toliko, koliko je g. Novak-Simić dokazao g. S. M. Štedimliji da je nesposoban književnik riječima *»ima tuberkulozu, koja mu podgriza tijelo.«*

Bez obzira na činjenicu da se nacionalizam *»kao historijsko-politička pojava«* javlja i prije francuske revolucije i pobjede *»građanske klase«*, a koja se očituje u nacionalnim borbama i nacionalnim državama prije francuske revolucije, jasno je, da u Sovjetskoj Rusiji, u kojoj se javlja probuđeni nacionalizam različnih naroda i u kojoj su privatni kapitalizam i građanska klasa samo sporedni faktori, ne može biti ni govora o »kauzalnoj ovisnosti« kapitalizma i građanske klase s jedne, a nacionalizma s druge strane. Radi toga se i fraza o *»čuški na sve ono što i svaki prosječni srednjoškolac mora da zna iz historije«* dade vrlo lijepo primjeniti u obrnutom smislu, jer ako g. Cesarcu nije jasno, da ukrajinski nacionalizam u Sovjetskoj Rusiji nema upravo nikakove veze s privatnim kapitalizmom, to time pokazuju da ima tako bistre pojmove o nacionalizmu kao na pr. g. M. Durman o književnosti, ili g. Đ. Tiljak o *slikarstvu.*

Da *»nacionalizam potlačenih naroda«* ne može u nikojem slučaju značiti eksploataciju drugoga naroda razumljivo je samo po sebi. Isto tako je sigurno da se ne može generalizirati, kako to čine marksisti, tvrdnja, da *»nacionalizam slobodnih naroda« »u naše vrijeme imperijalizma predstavlja odmah i eksploataciju drugih naroda«*, jer postoje mnogi maleni ali slobodni narodi (Danci, Estonci, Litavci, Finci, Norvežani, Austrijanci), kod kojih doduše postoji nacionalizam, ali koji nijesu kadri nikoga izrabljivati nacionalno. G. Cesarec ide još dalje i postavlja šaljivu tvrdnju, da *»marksistički socijalizam nikako ne može značiti eksploataciju naroda po narodu«*, dok međutim »facit našega ispitivanja potvrđen praksom« govori drukčije. Svaki »centralizam« i svaki »decentralizam« znači u stvari ipak eksploataciju, ma koliko se ona prikrivala za fraze o *»višim državnim interesima«*. I u Sovjetskoj Rusiji jedina i vrhovna vlast nalazi se u Moskvi, u svim stvarima odlučuje sekretarijat komunističke stranke, dok organi »decentraliziranih autonomija« ne dolaze nikako do izražaja. *»Protivrječje, koje je nastalo između teoretskog samoodređenja i autonomije s jedne strane i praktičnog strogog centralizma s druge strane, nije moglo riješiti narodnog pitanja ni pod boljševičkom vladavinom«* — piše marksist dr. B. Adžija. I nastavlja: *»Narodi Rusije traže svoju nacionalnu samostalnost, da po njoj izvojšte svoju ekonomsku samostalnost, koju im sprječava strogi moskovski centralizam. Moskva im tu samostalnost u interesu održanja vlasti ne može dobrovoljno dati i radi toga nacionalni problem u Rusiji predstavlja veliku pogibelj za današnji režim, a moguće čak i za mnoge tečevine revolucije.«[1])* Sve to dokazuje, da komunizam ne može riješiti nacionalno pitanje i prevladati nacionalizam. Glavni postulati nacionalizma, koje zabacuje praktični marksizam. t. j. nacionalna sloboda i nacionalna kultura, mogu doći do ostvarenja samo unutar slobodnih

[1]) Dr. B. Adžija: Deset godina ruske revolucije.

država. Samo slobodne nacionalne države su jamstvo, da u njima ne će postojati eksploatacija naroda po narodu, dok su sve »autonomije«, »federacije« i »decentralizacije« samo umjetna krinka, kojom se maskira nečija kulturna ili ekonomska hegemonija.

Teoretski marksizam uči, da je država samo »klasni organ«, koji će nestati u besklasnom društvu, t. j. onda kada će nastupiti potpuna nivelacija nacija i klasa. Tu fantastičnu utopiju pobija Bruce Hopper[2]): *»Sudeći po onom što vidimo u Rusiji, ne bi se reklo, da je diktatura proletarijata nešto prelazno, već nam ona više izgleda kao neki trajni oblik radničke države. Lenjin je kazao za diktaturu proletarijata, da je to neograničena moć, koja nije stegnuta nikakovim zakonom ni apsolutnim pravilom, — moć, koja počiva jedino na sili.«* Sila i nasilje je jedino oružje boljševika. Pomoću sile hoće oni da izvrše nacionalnu nivelaciju i upravo radi toga javljaju se nacionalni pokreti, koji si kao cilj postavljaju slobodne i samostalne nacionalne države. To sve zato, jer komunizam nije uspio da riješi nacionalno pitanje.

Na 16. kongresu komunističke stranke istakao je Stalin potrebu uništenja svih nacionalnih kultura i *»stapanja nacionalnih kultura po formi i sadržaju u jednu jedinstvenu kulturu s jednim zajedničkim jezikom.«* Teoretski i praktični marksizam zahtijeva smrt narodnih kultura, a po tome i smrt narodnih individualiteta. Nacionalizam naprotiv, vidi u autohtonoj narodnoj kulturi upravo umjetničku tvorevinu svih narodnih slojeva, produkt tisućgodišnjega narodnog djelovanja i radi toga, očuvanje narodne kulture i dosljedno tome nacionalnih individualiteta, je upravo kulturna potreba i radi toga glavni postulat nacionalizma. U tome je dakle bitna razlika između komunizma i nacionalizma, što materijalistički komunizam traži u posljednoj liniji smrt pojedinih nacija, dok nacionalizam spoznaje, da tek savršeni razvitak narodnih kultura može osigurati napredak sveopće, čovječanske kulture.

Pogotovo kod potlačenih naroda, komunistička internacionalna propaganda, koja uništava nacionalno jedinstvo i nacionalne osjećaje, omogućuje eksploatatorima, da bez otpora provode svoju eksplotatorsku politiku. Materijalistički komunizam razdvaja nacionalne individuume i slabi otpornost potlačenih naroda i radi toga dovodi do njihove propasti i triumfa njihovih tlačitelja. A kad je tome tako, zašto se g. Cesarec zgraža, kad se kaže da je komunizam anacionalan?

Uništenje nacionalnih individualiteta i nacionalnih kultura je isključivo materijalistička teza i produkt materijalističkoga duha. No kao čista utopija, koja ne može nikako biti emanacija ispravnoga progresa, ta neostvariva teza, ne može nam dati mogućnost rješenja nacionalnih pitanja. Nacionalne razlike ne daju se uništiti niti najvećim terorom i zbog toga se nacionalno pitanje može riješiti samo unutar samostalnih narodnih država.

G. Cesarec se čudi i snebiva, kako može netko ustvrditi, da *»radnička klasa, dakle, za nj ipak može da eksploatira druge klase«* kada on *»nigdje i nikad od historijske pojave radničke klase, ne bi mogao navesti*

[2]) Bruce Hopper: Kuda ide Rusija

nijedan dokaz, a milijuni i milijuni, naravno, nekadanjih samo siromašnih i srednjih seljaka na koje je on vjerojatno kao na svoj dokaz mislio, nasmijali bi mu se na tu njegovu tvrdnju sažalno u lice, ako mu se ne bi dogodilo još šta gore«. Međutim i tu stvar stoji drukčije, nego li je prikazuje g. Cesarec i kada bi on tim »seljacima« došao sa svojim žalosnim frazama, pitanje je, da li bi uopće ostao živ. Uostalom, kao dokazno sredstvo u tim pitanjima, poslužit će nam najbolje djelo Bruce Hoppera »Kuda ide Rusija«, kojem je onemogućeno raspačavanje iz poznatih razloga, što svakako dopušta pretpostavku, da je ono barem objektivno, ako ne i pristrano za boljševičku državu.

»Prvo što nam u ovoj proleterskoj državi pada u oči to je, da u njoj zakonodavna vlast nije odijeljena od izvršne. Rastavljanje izvršne od zakonodavne vlasti moglo bi očevidno da izloži opasnosti diktaturu proletarijata (str. 60).« Svaka diktatura znači sama po sebi neko izrabljivanje, a diktatura, u kojoj zakonodavna vlast nije odijeljena od izvršne, svakako je jedinstven slučaj u modernoj povijesti i ujedno dokaz o »ugodnoj« kvaliteti te diktature, pogotovo ako se uzme u obzir da tu diktaturu provodi *»okruglo 3% svega stanovništva (str. 61)«* i kada se tu *»glasa dizanjem ruku«*, a što to znači, ne treba dokazivati.

Kada se još uzme u obzir da Sovjetski ustav i *»sovjetski zakoni ne sadržavaju nikakovu zaštitu protiv izrabljivanja pojedinca od strane države (str. 78)«*, nadalje konstatacije o Solovjeckim ostrvima, prisilnom radu, progonu kulaka i obespravljenih *»da čovjek mora da odvrati glavu od strašnih prizora polaganog izumiranja obespravljenih (str. 187)«*, da je *»smrtna kazna bila uvedena o žetvi 1932-e (a i 1933. op. p.) predviđena i za krađe žita s državnih, kolektivnih i zadružnih imanja«* te da je *»službena „Pravda" tražila najstrožiju primjenu ove kazne (str. 82)«* — onda je sve to za objektivna čovjeka dokaz, da i u praktičnom marksizmu postoji i te kakova eksploatacija.

Marksistička »Socijalna misao« (br. 10., g. 1933.) hoće da riješi seljačko pitanje »hegemonijom proletarijata«. Ekstremna ideologija III. Internacionale pojačava tu »hegemoniju« i ide za kolektivizacijom t. j. za uništenjem slobodnoga seljačkog staleža i za proletarizacijom seljaštva, što sve znači sa seljačkoga stanovišta goru eksploataciju, nego li bijaše ona feudalne vlastele.

Ako sve to nije za g. Cesarca dokaz, *»da je marksizam klasna orijentaciju samo industrijskoga proletarijata«* i da je marxizam *»tamo gdje je on zbilja marxizam«* pokazao svoju očitu sterilnost u pogledu rješavanja nacionalnih i socijalnih pitanja, onda je on doista fanatik, koji poput noja gura glavu u pijesak i s kojim se ne da polemizirati. Nakon svega toga, mora biti svakome jasna sva ironija rečenice da *»marksizam nema interesa nekoga eksploatirati, pa ni nacionalno«* i da je *»kod svakoga nacionalizma ipak neka eksploatacija, a s druge strane kod marksista nikakova eksploatacija«*, jer ako g. Cesarcu nije bistro u glavi i on ne shvaća da *»diktatura proletarijata«* (3% nad 97%) znači u svakom slučaju eksploataciju, onda uza svu tragičnost te situacije može iz toga proizaći dobar »vic« za »Kokot« ili za »Koprive«,

ali nikako ne neko ozbiljno argumentiranje. Kod g. Cesarca je marksizam postao konfesija i radi toga njemu ne vrijede nikakovi argumenti.

Životna nas praksa uči, da se socijalni nacionalizam i kapitalizam nalaze danas u najoštrijem kontrastu i da će se svaki kapitalizam orijentirati upravo protiv nacionalizma, kad god mu to bude potrebno. Ne govore za tu tezu samo primjeri kapitalista u našim relacijama, već i njemački velekapitalizam, koji je za vrijeme rata obilno opskrbljivao oružjem i municijom najveće protivnike njemačkoga nacionalizma.

Socijalni nacionalizam je najveći protivnik privatnoga, a i državnoga kapitalizma Sovjetske Rusije. Zbog toga smatra, da se svako kapitalističko izrabljivanje može ukloniti jedino na način, da se kapitalizam veže s toliko ograda i propisa, da on prestaje biti kapitalizam. Od vezanoga kapitalizma do zadružnoga društva nije dalek put i radi toga je zadružna organizacija privrede ideal socijalnoga nacionalizma. U zadružnoj harmoniji mnogo je vjerojatnije ostvarenje socijalne pravde, nego li u državnome kapitalizmu, koji je direktan ili indirektan cilj marksističke doktrine. Socijalni nacionalizam je upravo zato mnogo socijalniji od marksizma.

Konačno treba napomenuti, da tvrdnja g. Cesarca, da marksisti podupiru *»nacionalizam potlačenih naroda«* dokazuje svu kvalitetu njegove evidentne neiskrenosti. U aktuelnim relacijama je upravo protivno istina; o tome može mnogo govoriti i sam gest g. Cesarca, koji iz vrlo zgodne pozicije, napada članak *»socijalna orijentacija nacionalizma«* i list *»N. G.«*. Koje se konzekvence mogu povući iz toga njegova nastupa ne treba dokazivati. Jasno je tek to, ako ono što rade gg. Miroslav Krleža i August Cesarec t. j. da iz sasvim bezopasne perspektive ispaljuju svoje hitce na protivničku stranu, znači za g. Cesarca *»podupiranje nacionalizma potlačenih naroda«*, onda su se u njegovoj mnogopoštovanoj glavi pomiješali svi pojmovi i onda ni njegove ostale riječi ne treba uzeti suviše ozbiljno.

Vilko Rieger

O STARIMA I MLADIMA

U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Sveučilišni profesor, g. dr. Antun Barac je u božićnom broju »Novosti« (25. XII. 1933.) objelodanio članak s naslovom »Bilješke o starima i mladima«. Kako tu ima tvrdnja, što se ne slažu s poviješću naše književnosti u posljednjih sto godinâ, a g. pisac se na tri mjesta izričito obara na književni rad u tom razdoblju, to je pravo i vrijedno čuti, što se i na drugoj strani misli o književnosti iz toga stoljeća.

Čitajući to književno razmatranje valja se najprije zaustaviti kod citata iz zadnjeg odsjeka ili alinee u prvom stupcu: *»Karakteristika je čitavog hrvatskog književnog života kroz posljednjih stotinu godina da su mu gotovo uvijek davali ton književni početnici, mnogo puta još nedoučeni đaci. Većina naših književnih pokreta — od ilirizma pa do najno-*

vije t. zv. socijalne literature — uglavnom su omladinski pa čak i đački pokreti. Njihova je karakteristika: isprva oduševljenje, velika navalna snaga, mnogo obećanja — ali onda naglo klonuće, umor i smrt. Zato je i većina tih književnih pokreta, što se tiče direktnih ciljeva, doživjela brzo slom.«

Ovdje se pravdi nameće prijeka potreba, da na obranu istine štošta popravi; u tom su naime citatu nabačene mnoge tvrdnje, od kojih su neke isisane iz prsta, jer ne mogu naći čvrste osnove, a ne mogu ostati ni kao »čardak ni na nebu ni na zemlji«, dok bi se neke mogle podnijeti samo donekle. Tako odmah, što se tiče broja godinâ, o kojima g. pisac govori, treba istaknuti, da se je g. pisac »m l a d i ć s k i« (tako čitamo u tom članku) zaletio rekavši, da govori »o posljednjih stotinu godina«. Ta naša književnost od ilirizma jedva broji stotinu godina života, ako uzmemo za njezine početke ono, što se je radilo god. 1832. Ako pak po teoriji dra Šurmina (Povijest književnosti hrvatske i srpske — Zagreb 1898., str. 156.) i dra M. P. (Obzor — 17. siječanj 1933. »Oko datuma ilirskoga pokreta«) uzmemo god. 1836. kao početnu godinu književnog ujedinjenja i rada svih Hrvata sa središtem u Zagrebu, onda nam ta književnost može slaviti svoju prvu stogodišnjicu tek god. 1936. Druge se pogreške kriju u tvrdnjama, da su svi naši pokreti bili u mladenačkim rukama, pače bili djelo nedoučenih đaka, što su običavali naskoro klonuti i umoriti se, pače malo zatim otići s ovoga svijeta. Naša nam naime i politička i kulturna povijest kaže, da su se od naših starih početkom prošloga stoljeća za hrvatski jezik kao narodno dobro borili u prvom redu: b i s k u p V r h o v a c i g r o f J a n k o D r a š k o v i ć, da je osobito potonji oko sebe okupljao inteligentnu omladinu, jer je znao, da će se ona i bolje zagrijati nego mnogi konzervativac i da će ona moći provesti program narodnog književnog ujedinjenja prije nego stariji kajkavski pisci. Ni to ne će potvrditi ni jedna povijest naše književnosti, da su ti mladići običavali brzo k l o n u t i, u m o r i t i s e i u m r i j e t i kako nam to svjedoče radovi: Stanka Vraza, Dimitrije Demetra, Ivana Kukuljevića, Petra Preradovića i t. d. Što pak g. pisac ističe, da je među pokretačima bilo i »nedoučenih đaka«, to ništa ne umanjuje vrijednosti tih pokreta za opće dobro ni karaktera tih mladih ljudi, jer su oni dobru domovine žrtvovali i vremena i sredstava i zaboravljali na svoju egzistenciju, samo da što više pridonesu na oltar domovine, dakle za opće dobro. Tu je g. Barac morao istaknuti nehotičnu opreku među književnicima do konca rata i onih iza ratnog uništenja mnogih duševnih vrednota; sve one prve, osobito najstarije, stupove ilirizma, resi rodoljublje, nesebičnost, tankoćutnost ili estetika u jeziku i tehnici raznih djela, dok većinu ovih najnovijih karakterizira nacionalna indiferentnost, materijalizam i površnost u radu kao u većine sadašnjih srednjoškolaca. Istina je, da su se i gdjekoji od živih veterana dali okužiti bacilom materijalizma, da su se poveli za rimskim bogom Janusom, pa tako na se metnuli dvoličnu masku, koja ih prema potrebi predočuje sad kao ovakove sad kao onakove, ali je velika većina ostala vjerna svojoj prošlosti. Prema tome doba odnarođivanja našeg književničkog staleza pripada razdoblju, što ga n a š čovjek krvlju svoga srca piše — recimo okruglo — od god. 1920.

Vrlo je nepovoljan sud o našoj književnoj prošlosti g. pisac izrekao i u 3. stupcu, 2. alinei i to ovim riječima: *»U posljednjih stotinu godina u hrvatskoj je književnosti vjerovatno potrošeno snage dva puta više da se piše o tome kako bi trebalo pisati negoli na samo stvaranje.«* Ova bi tvrdnju g. pisac morao potkrijepiti pismenim dokazima i to tako, da na jednu stranu vage metne sve te pisane prepirke »o tom kako bi trebalo pisati«, a na drugu stranu vage sva književna djela, koja idu u lijepu književnost, da svi, koji promatraju našu prošlost, svojim očima steku uvjerenje, da je piščeva tvrdnja nepobitna. Dok g. pisac ne udovolji ovom zahtjevu pravde, dotle se njegov sud ne će moći zvati drugačije nego izvrtanjem historijskih istina.

G. pisac osjećajući se prepunim toga uvjerenja nadovezuje u slijedećoj alinei nešto još originalnije: *»Kad čovjek sve te borbe gleda u historijskoj perspektivi, onda mu se one čine pomalo komičnima čak i onda, kad ih njihovi protagonisti smatraju veoma ozbiljnima. Uzevši u obzir godine onih, koji u nas redovito vode takve borbe, čovjeku se čini da to često nedozreli (sic!) dječarci hvale jedan drugoga ili pak u literaturu unose svađe koje bi se na mnogo zgodniji način mogle da riješe u kavani ili na šetnji.«* Ovaj drugi sud nije u istinu ništa drugo, nego onaj prvi samo s tom preinakom, što je uzeo mnogo težu dikciju. Tu g. pisac kao ex cathedra loguens ruglu izvrgava one naše književnike, za koje treba u srednjoj školi zagrijavati našu mladež, jer su oni svojim radom zaslužili ne samo poštovanje u kasnijih pokoljenja, nego i stekli vrijednost kao književnici toliku, da su dostojni ući u povijest hrvatske književnosti i svojim umotvorinama resiti i školske i obiteljske knjižnice. Da je naša domovina zasjala, zasluga je njihovih rodoljubnih srdaca, koja su bila prava žarišta najidealnijeg rodoljublja. Ostalo ću primijetiti malo kasnije.

Napokon i evo i trećeg suda: *»Općena je karakteristika hrvatskog književnog života kroz posljednjih stotinu godina, u najviše književnih epoha, unatoč drugačije spoljašnosti — umor!«*

Na ovo valja i iz ljubavi prema istini i iz pieteta prema našim književnicima nadovezati slijedeće opaske:

Ponajprije se protivi povijesti, »svjetlu istine«, da su naši književnici sve od ilirizma do 1920., pisali razmjerno vrlo malo, kao da ih je bio neki umor obvladao, te više nijesu mogli raditi perom. Uzmimo najprije one, koji su namirili 50 godina života ili manje li nešto više; to su: Nijemčić, Vraz, Botić, Šenoa, Ivan Dežman, M. Pavlinović, Preradović, V. Novak, Josip Kozarac, Rikard Jorgovanić, Kranjčević, Matoš, Miletić, Harambašić. U ostalom treba znati, da su stariji književnici radili puno savjesnije, t. j. svoje pjesme i prozu dotjerivali i u jezičnom i u estetičnom pogledu kud i kamo više nego li današnji kandidati za hrvatski Parnas ili pripovjedači. Što pak da se kaže za književnike, koji su živjeli ili još žive iznad šezdesete godine? Zar je kvantitativno neznatan rad: Kumičića, Tomića, Đalskoga, Martića, Nazora i drugih?! Istina je, da su Ivan Mažuranić, Franjo Marković, Dimitrije Demeter i još neki pisali mnogo manje, nu to se smije shvatiti kao posljedica uzorne savjesnosti u vršenju službe, od koje su živjeli. Nu djela treba mjeriti ne samo po

opsegu, nego i po unutarnjoj vrijednosti. Zato se s pravom općenito sudi, da Mažuranićev ep o Smailagi i ona dva pjevanja za nadopunu Gundulićeva »Osmana« vrijede više nego nekoliko opsežnih svezaka kojeg drugog pjesnika. Napose za Franju Markovića treba istaknuti, da je on vrlo mnogo vremena potrošio na predgovore i ocjene naših odličnih djela: »Osmana«, »Đulabijâ« »Teute« i t. d.

Objektivno govoreći treba sve naše književnike razdijeliti na više kategorija kad se i naša književnost od ilirizma do danas mora razdijeliti na više epoha. U prvu bi kategoriju išli oni književnici, koji su malo pisali, jer su bili kratka vijeka. Iza njih bi se morali nanizati svi oni, koji su po naravi i po produktivnosti više pjesnici III. reda. Treće bi se mjesto ustupilo onima, koji su razmjerno malo vremena bili neobično produktivni i uz to sebi osigurali mjesto među našim prvacima s obzirom na vrijedost svojih pronizvoda. Sad bi se mogli poredati oni, kojima služba nije davala vremena, da se perom bave, koliko bi oni doista htjeli (Marković, Jurković, Mažuranić). Napokon dolazi niz onih, koji su kao pjesnici i pripovjedači ili samo kao pjesnici bili duga vijeka ili još žive (Begović, Tresić, Nazor) pogotovo uvijek osjećali potrebu duševnog rada. Možda bi se dala izgraditi još jedna kategorija, nu kraj ovog letimičnog pogleda svega toga gradiva i životopisa neka bude i ovo dosta kao replika na »Bilješke« g. Barca.

Sve te okolnosti treba imati na umu, što se tiče kvantitativne strane rada kod naših književnika.

Sada ćemo pak koju reći o puno važnijoj strani toga rada; to je kvalitet. Gosp. pisac je mogao na radu naših starijih književnika uočiti ne samo ono, što sam prije naveo: savjesniju obradbu i najmanjih motiva, glađenje jezika i s obzirom na pravilnost i na ljepotu, nego i moralnu i nacionalnu stranu, dok se kod novijih opaža tendencija da se mladež navrati ili na najodvratniji naturalizam ili na — komunizam! Nadalje je poznato, da je bezvjerstvo glavna dogma novije lijepe književnosti i to ne one, koja na miru pušta sve vjere i one, koji vjeruju u Boga i drugi svijet, nego one, koja najveće vjerske svetinje (u prvom redu katoličke) izvrgava ruglu i preziru radeći po uputi onoga apoštola, kojemu su komunisti podigli spomenik u Moskvi i tako pokušali osigurati uskrsnuće kao memento svim kršćanima, da je Juda upravo ruskomu narodu povjerio službu Antikrsta.

Što se pak tiče jezika novijih pripovjedača, valja iznijeti na vidjelo, da on na sebi nosi neizbrisiv biljeg prave srednjoškolske površnosti u duhu nove škole rada, koju mnogi roditelji s pravom nazivaju »školom nerada«, kako je to nedavno istaknuo neki od prvih zagrebačkih pedagoga u svom javnom predavanju. U tom bi pogledu mogli po svoj prilici Cesarec i Bublić odnijeti rekord. Kod većine mladih književnika vidimo hitrinu običnih kruhoboraca, da djelo iziđe iz njihovih ruku što prije i što veće, da tako dođu što prije do što većeg honorara, jer ih većina živi — od pera! Napose za spomenuta dva pisca valja naglasiti, da se oni trude neumorno, kako bi svoju dikciju dotjerali prema uzoru, što ga upiljenim očima promatraju i usisavaju iz djelâ Branka Mašića. Zato tu ima i stranih riječi i provincijalizama i nesvjesno napravljenih neologizama,

jer su neke riječi nikle samo u glavama tih pisaca, kada su se nalazili u najvećem pripovjedačkom zanosu kao liričar izgrađujući kakav ditiramb. Tako u Bublićevu »Atentatu« čitamo: terenvenčiti (24), zajapuren (30), ćutati (34), prisuće (40), ćelija (45), gacati (46), muvati (50), siromaka (50), hapseći (50), probdivene (51), đubrad (54), čmavanje (59), zaomđati (59), izbečeno (lice — 72), vazduh (76), za par mjeseci (66), herojstvo (67), odrasao (68), penta (jezikom — 68), trpili (70), pijaca (74) stara čuda (75) i t. d.

Takav je eto jezik u tom romanu, ma da bi taj pisac morao ići u stare pisce po računu g. Barca, budući da je taj roman izašao na svijet u razdoblju od 100 godina, na koje g. Barac baca strijele sa svog Areopaga. Nu Bublić se je energično istrgnuo iz broja starih, kako to svjedoči jezik njegova djela. Pa neka mu to bude, jer njegova prisutnost među starima ne bi nikako služila na čast našoj književnoj prošlosti od početka ilirizma do god. 1920.

Ovaj je članak imao svrhu prikazati, kako je zaslugom naših mladih književnika u mnogom pogledu ugrožen kontinuitet nacionalne hrvatske književnosti. Ta g. Barac želi onim svojim »Bilješkama« dokazati, da je sav rad od jednoga stoljeća gomila, na kojoj su radili neozbiljni dusi naše narodne straže. U isto pak vrijeme osjeća u sebi proročansku inspiraciju, te najavljuje, da će »mladi« tek iza stote godine od ilirizma početi raditi na pravoj književnosti.

Završujem tvrdeći, da ne valja niti sve staro niti sve novo precjenjivati, već da treba svemu odmjeriti pravu vrijednost mjerilom vremena, u kojem je pisano, individualno, a ne generalizirajući. Ovoj se tvrdnji pridružuje topla želja, da nam g. Barac što prije napiše bilješke o prvoj stotini godina književnoga rada na drugoj strani.

Dr. J. Dujmušić

BORBA O IRSKU

HENRIK VIII. U ENGLESKOJ

Sve dublji ponor između Irske i Engleske prouzrokovala je vjerska reformacija (ili bolje deformacija) u Engleskoj, čiji počeci sižu u vrijeme vladavine Eduarda III. (1327—1377), koji je potrošio mnogo novaca u ratovima sa Francuzima. Eduard je plijenio doprinose za papu i prisvojio si pravo da sam imenuje biskupe. Kralja je podupr'o u tom nastojanju John Wicklif (1324—1387), sveučilišni profesor bogoslovlja u Oxfordu. On se isprva borio protiv rđava života klera, pobijao pravo crkve na imetak, ustao protiv pape i njegova primata, osuđivao je štovanje svetaca, celibat i t. d. Njega nazivaju jutarnjom zvijezdom reformacije. On je zagovarao prvobitne oblike crkvenog uređenja, kad nije bilo uređenih biskupija. Njegovo temeljno naučavanje sastojalo je u tome, da je pobijao pravo vlasništva, na koje da imaju pravo samo oni koji žive u milosti a tko zgriješi, vlasništvo ima da mu se odu-

zme. Griješnici nemaju prema tome prava na položaje ni na imetak. Učio je, da imetak ne može biti trajno podijeljen, jer ni sam Bog ne može podijeliti svjetskih dobara, koje bi ljudi trajno uživali. Londonska sinoda osudila je neke njegove zablude, a neprijatelji katoličke crkve nađoše u njemu svoga vođu. On je prouzročio otpor širokih slojeva protiv ratnih podavanja (1381.) i kad je umr'o od kapi, produžio je bunu učenik mu John Ball, koji je propovijedao komunizam svoje vrsti. Vlada je pozatvarala vođe pobune i osudila ih na smrt.

Razlika između engleske i njemačke reformacije jest u tome što reformacija u Engleskoj nije bila posljedica nutarnjih, duhovnih protimbi, kao u Njemačkoj, nego prodor egoizma i ćudoredne neuravnoteženosti toga doba i engleskog dvora.

Međutim glavni čimbenik reformacije bio je tek Henrik VIII. (1509.—1547.) obrazovan čovjek, a kao državnik u odnosima prema papi prijateljski. Kako je trebao postati biskupom, on se i bogoslovski obrazovao. Kad je Lutherov pokret uzeo maha u Njemačkoj, napisao je Henrik knjigu, u kojoj je Luthera osudio i opravdavao kršćansku nauku o 7 sakramenata. Knjigu je poslao papi i za uzdarje dobio je nadimak »defensor fidei«. Taj naslov pridržali su si engleski vladari čak do danas. Henrik je širenje reformacije u Engleskoj zabranio, — da sutra postane njen oduševljeni nosilac.

Henrik se oženio sa ženom svog pok. brata Artura, Katarinom Aragonskom, lijepom, pobožnom i poštenom ženom. Henriku se s vremenom svidjela dvorska gospođa Katarinina Ana Boleyn (Bulin), koja je zahtjevala da je oženi, međutim papa nije mogao da odobri taj kraljev korak. Njegov savjetnik Toma Cromwell preporuči mu, da se odcijepi od Rima i proglasi vrhovnim crkvenim glavarom u Engleskoj, a kler bi mu se morao pokoriti. Ali to nije išlo milom i Henrik je počeo silom. Papa mu se zaprijetio s izopćenjem. U to je kralj postavio nadbiskupom u Canterburyju svoga čovjeka Cranmera, koji ga je rastavio s Katarinom i oženio s Anom. Parlamenat, odan kralju, zabranio je svaki priziv na Rim. Odsada biskupe postavlja kralj, papinske daće se ukidaju, o crkvenim poslovima odlučuje sam kralj sa canterbur-skim nadbiskupom. Parlamenat, potvrđujući valjanost ženidbe s Anom, proglašujc svakog onog veleizdajnikom, tko bi se usudio, da poriče valjanost toga braka. Kler je morao priseći na vrhovnu svećeničku vlast — supremat — kralju, a tko se opirao, taj bi zaglavio. Odgojitelj kraljev biskup Fischer, pa glasoviti savjetnik vlade Thomas Morus, nađoše smrt pod udarcima sjekire, odnosno mača (iz počasti!).

Henrik je raspustio sve crkvene vlasti, a nove su morale od njega tražiti privolu za svoju organizaciju. Ali kako je trebao novaca, raspusti oko 300 samostana, imetak zaplijeni i podijeli svojim

pristašama. Doskora napusti suprugu Anu i zbog navodne nevjere osudi je na smrt (19. V. 1536.). Sutradan već oženi Ivanu Seymour, dvorsku damu Aninu. Narod se počeo buniti, ali vlada na vrijeme pohvata kolovođe i posmica im glave. Henriku je opet ponestalo novaca i ovaj put raspusti sve samostane i zaplijeni im imetak.

Za procvat reformacije brinula se državna vlast, ali reformacija nije imala svoje dogmatske podloge. Zato kralj sa svojim bogoslovima sastavi 1540. katekizam, koji priznaje samo 3 sakramenta (krst, pokoru i sv. red). Dopušta štovanje svetaca i slika; niječe vlast pape, a svoju ustanovljuje. U svojoj mržnji na prošlost inscenirao je proces protiv sv. Tome Becketa, nadbiskupa i r s k o g a, koga je umorio Henrik II., iako je Sv. Toma mnogo štovan i od engleskog puka.

Sv. Toma pozvan je 24. IV. 1538. na sudbenu raspravu, a pošto je već 350 godina prošlo od njegove mučeničke smrti, te se ni nakon 30 dana od ročišta nije pojavio u sudu, imenovan mu je skrbnik, te je u Westminseru osuđen ovaj i r s k i svetac radi veleizdaje i bune. Kosti su mu spalili, a dragocjenosti iz groba uzeli za kraljevsku blagajnu. Kralj je izdao proglas, u kom oglašuje Tomu Becketa buntovnikom i veleizdajnikom, čije ime treba da se zatre. a slike unište.

Henrik se šest puta oženio. Od dviju se žena rastao, dvije je umorio, a poubijao je 2 kardinala, 2 nadbiskupa, 18 biskupa, 13 opata, 500 redovnika, 18 bogoslova i pravnika, 12 vojvoda i grofova, 164 plemića, 124 građanina, 110 uglednih žena i bezbroj drugih ljudi.

Kako je bio proždrljiv, jako se udebljao, da se od debljine nije mogao kretati tako, da su ga noge i ruke izdale, te se nije mogao ni potpisivati. Strašno otekao, umro je 28. I. 1547. ostavivši Englesku i Irsku osiromašenu, zaduženu, pod teretom nesnosnih poreza.

HENRIK I IRSKA

Henrik VIII. priznao je (v. Državne Isprave 2, III. 34, 329. — State Papers), »da bi bilo jedno poduzeće nečuvene hrabrosti i krajnjih poteškoća — neposredno istrijebljivati i posvema uništavati Irce«, a svoju politiku ovako je odredio: »U početku treba imati obzira; diplomacija će biti korisnija nego vojnički pothvati sve, dok neprijatelji Irci, oslabljeni i upokoreni, ne budu više mogli dati otpora«.

Henrik je odlučio da jednom za uvijek upokori buntovni otok.

Irski knezovi su se periodički bunili i sklapali saveze sad sa Franjom I., sad sa Karlom V., kao nekoč engleski knezovi s francuskim kraljem da se oslobode Ivana Bez Zemlje. Engleski su baroni uspjeli i oni su proglašeni narodnim spasiteljima. Irski nisu uspjeli — i za to ih zovu — v e l e i z d a j n i c i m a i ako su dobar

boj bojevali za spas svog narodnog bića. Unatoč svih napora Irske Henrik je pacificirao ustaše i skora zapljena kneževskih posjeda značila je konac irske nezavisnosti. Irska je bila osvojena, engleski kralj mogao se nazvati gospodarom zemlje. Taj čin sankcioniran je već pomenutim podjeljenjem naslova kralja Irske Henriku VIII. 1542. na saboru u Dublinu, na kome je učestvovao svega jedan Irac u glasanju, a ostali nisu znali, o čem se radi, jer nisu razumjeli engleski. Time su Englezi uzidali i posljednji kamen u zgradu irskoga ustava.

Dosada nisu bili uređeni propisi o nasljedstvu, ali je to učinio Henrik tako, da je irska kruna ujedinjena i vezana s engleskom državnom krunom i kralj Engleske nužno je i kralj Irske.

Prije ujedinjenja Škotske i Engleske 1707., Stuartovci su vladali u obje zemlje, ali poslije smrti kraljice Ane kad škotska dinastija nije više bila na prijestolju, te dvije krune mogle su se podijeliti. Ništa slično s Irskom, a to se definiralo u formuli: »Kralj de facto u Engleskoj, bio je kralj de jure u Irskoj«. Kad je na pr. engleski parlamenat svrgao nasljednike Karla V., irski sabor nije glasovao o tom zakonu.

Škotska i Engleska bile su dugo vremena neprijateljice, ali su ipak konačno došle do trajnog prijateljstva. Zašto nije došlo do toga s Irskom?

Zbog reformacije u Engleskoj, — na radost opstanka irske narodnosti, ali na žalost Irske, jer je reformacija onemogućila zbliženje, koje su prvi Tudori spremali.

TLAČENJE IRSKE KAO VJERSKE SLJEDBE

Jedan od najmutnijih problema socijalne psihologije članova irskog pitanja sigurno su razlog vjerski ratovi u samoj zemlji; i ljudi: da je jedan otok prigrlio reformaciju, a drugi joj se sa svom žestinom odupro. Ako se hoće shvatiti motiv ove opozicije ne smije se izgubiti s vida, da irsko pitanje i nije drugo, do li posljedak dubokog sudara rasa.

Ta dva naroda nisu se nikad našla na istom putu. Imali su različitu kulturu, različit mentalitet a i jezik.

Kad se Engleska jednom anglikanizovala, smatrala je svojom dužnošću, da na susjedni otok presadi svoja vjerovanja.

Nije to bilo samo pitanje prozelitizma, nego i interesa. Vjerske svađe u ovo doba imale su jakog odjeka na politiku u Evropi. Svaka je država htjela da istrijebi herezu u svog susjeda i uspostavi pravu vjeru.

Protestantska Engleska računala je, da mora naturiti reformaciju Irskoj, jer se bojala da na svojim vratima ima katoličku naciju, kojoj će biti zadatak da uspostavi uz tuđu pomoć katolicizam na britskom otoku.

Ako se Engleska bojala posljedica vjerske razlike, nije trebala da usvaja anglikanizam.

Irska je ostala čvrsto katolička, vjera joj je ostala živa, šta više produbljena. Irska se sjećala, da je bila »otok svetaca i učenjaka«. Na koncu — reformaciju su u zemlju unijeli njeni smrtni neprijatelji — Englezi. To je doista bio još jedan razlog više, da se bore i da ostanu vjerni katolicizmu.

Sam način, na koji su Englezi htjeli Ircima mijenjati vjeru bio je najnezdraviji: tražiti da se zakunu na vjersku supremaciju!

Svaki se Englez lakše podvrgao toj zakletvi: ona je utvrđivala kraljevsku vlast, a po njoj i englesku premoć. Irci naprotiv tražili su samo priliku da zabace vrhovništvo kraljevo, potlačeni udarcima Henrika VIII.

Bili su svijesni, da počinjaju veleizdaju — prema engleskom tumačenju, — ako slušaju misu »akt počitanja prema talijanskom princu koji si pod imenom pape prisvojio pravo, da svrgne engleske kraljeve«.[1]) Takve akte vršili su Irci od sveg srca, jer su znali, da tim izriču pristanak uz svoju vjeru i želju da se otmu ugnjetavaču.

IRSKI SAMOSTANI

Irski je sabor odobrio raspust 370 samostana, koji su bili žarišta otpora protiv nove Henrikove vjerske politike, a sav samostanski imetak bijaše zaplijenjen do 1538.

Ukidanjem samostana po »dvoru za množenje dohodaka kraljevske krune« samo je pooštreno teško socijalno stanje seljaka zato, jer su novi vlasnici otjerali seljake sa samostanskih posjeda (koji su sačinjavali 1/5 zemlje), a zemlje su ogradili živicom (inclosure) i stvorili iz njih pašnjake za gajenje ovaca. Seljaštvo se već nalazilo u teškom stanju nakon 30 godišnjih ratova između bijele i crvene ruže od doba Henrika VII. Od tada datira apsolutna vlast engleskih monarha, jer je u tim ratovima poginuo najveći broj plemića i petina cjelokupnoga engleskoga žiteljstva (koncem 15. v. Engleska brojila je svega 5 mil. stanovnika).

Posebno značenje imali su samostani u Irskoj. Irski redovnici su nosioci hiljadugodišnje irske kulture. Poznate su samostanske škole koje su njegovale pored bogoslovlja književnost, povijest i klasike. I danas još stoje ruine kamenitih crkvi i samostana, gdje se učilo rasvijetljivati stare rukopise i cizelirati najtočnija mjerila do tolike visine kao nigdje i nikada poslije. Treba li još da spomenemo irske misionare, koji su raznosili evanđelje širom Engleske, Škotske, Srednje Evrope, sve do Bodenskog jezera i Dunava, pa irske učenjake, koji su upravljali dvorskim i samostanskim školama samoga Karla Velikog i njegovih nasljednika.

---

1) Filon: Le Parlement irlandais. (Revue des Deux Mondes, 1886. p. 275.)

Irske misije su međunarodnog značenja, a napose u Njemačkoj, Švicarskoj (Gallus; 613.), Kilian u Würzburgu, Vergil u Koruškoj († 785.), Fridolin u Sackingenu, Koloman u Austriji — to su sve Irci. Glasoviti škotski samostani (sredovječno ime za Irce — Scoti) u Regensburgu, Eichstättu, Erfurtu, Würzburgu, Beču — irskoga su podrijetla. Ako u njemačkom dolaze latinske tuđice sa starim v, a sada sa f — Vers, Brief, Vesper, Veilchen — to je u njemačkom uhvatio korijena onaj izgovor, koji su ovim riječima dali irski misionari. Čak se i poganski Vikinzi nisu mogli oteti odgojnoj snazi irske kulture i ako su bili pokretan elemenat.

Jasno je dakle, da je ukidanje samostana pogodilo Irce najosjetljivije u živac i do dna duše ih upeklo. Nije čudo, da je to Henrik učinio, kad je htio da obračuna s Irskom. Stoljećima su kraljevi u svojim proglasima nazivali Irce: »Naši neprijatelji Irci...«

Englezi su se smatrali nosiocima prave kulture prema irskim »barbarima«. U ime te kulture uništavali su i imetak i slobodu irskoga naroda. Kralj se proglasio poglavicom crkvenim i borba protiv Iraca dobila je vjersko obilježje. Irci su postali antidržavni elemenat. Mržnja između Engleza i Iraca se strašno ojačala. Engleski kraljevi gledali su u katoličkim Ircima isto tako svoje zaklete neprijatelje, kao što su Francuzi i Španjolci, s kojima su tada Englezi ratovali to više, što je 1535. Papa izopćio Henrika iz crkve i lišio katoličke podanike zakletve vjernosti.

Englezi su morali da spasavaju svoj utjecaj u Irskoj. Početak 16. vijeka zatekao je Irsku buntovnom, keltski je jezik bio vrlo raširen. U saboru se morao kr. reskript prevoditi na keltski. Do reformacije sačuvale su se klanske škole (Klan: feudalni rod sa podanicima), keltski jezik bio je društveni, a latinski učenoga i poslovnoga svijeta. Irsku narodnu svijest, usko povezanu sa vjerom, jezikom, tradicijom, a nada sve osjećajem, da je Irac nešto drugo nego Englez i srcem i dušom, čuvala su irska sveučilišta, ognjišta irske kulture i civilizacije. Ona su prestajala da žive 1311. u Dublinu, u Droghedi 1465., a u Armaghu su ga potpuno uništili — da se u Irskoj Slobodnoj Državi uzdignu do velike visine i sjaja. Još su bili faktor irske svijesti irski knezovi i normanski plemići, koji su se keltizovali — i upili u sebe irsku dušu.

ELIZABETINA VLADA

Cilj njene vladavine bio je taj, da anglikanizuje otok. Raoul de Waren smatra, da je ugušivanje irske rase vršeno sa krvoločnošću, koja nadilazi onu Vojvode od Albe u Flandriji a ubraja se u isti red sa turskom.[2]) Protestantski povjesnik Lecky veli, da se sustavno i promišljeno klalo ne samo muškarce, nego žene i

[2]) Irlande et ses institutions politiques, p. 37. Paris 1928.

djecu. Lord namjesnik Elizabetin, Essex cinički je kazao: »da u ovoj zemlji ima samo jedan djelotvoran instrumenat vladanja: glad«.

Niz ustanaka okrvavio je otok za Elizabetine vlade. Ustaše su tražili pomoć od Francuske. Svi njihovi napori bili su uzaludni i malo po malo Shane O'Neill, Hugh O'Neill i Desmond bili su pobijeđeni.

Da li je Irska postala anglikanskom? Nipošto! Rat se svršio; samo se ustanovilo da zemlja nije napustila svoju vjeru.

Uspjeh proganjanja bio je taj, da su progonjenici bili utvrđeni u svojoj privrženosti vjeri. Poneki predjeli prešli su na anglikanski kult iz straha, ali čim je bura prošla, vraćali su se staroj vjeri.

Trajni uspjeh ove politike bila je mržnja, koju su posijali među dva naroda, koji su odsada bili samo neprijatelji.

Engleska je pribjegla prviput konfiskaciji na veliko jednog dijela zemlje. To je počeo Henrik VIII. u maloj količini, a nasljednici su ga nadmašili. Promatrat ćemo kroz stotinjak godina, kako su Irci lišeni vlastite zemlje. Na sličan su način Nijemci germanizirali Prusiju: izagnali su urođenike Slavene i naselili koloniste Germane. Sama Elizabeta konfiscirala je oko 800.000 jutara, od čega su dvije trećine samo u pokrajini Munster. Opustjele zemlje mogli su zakupljivati samo Englezi. Eto, tako se pod firmom vjerske borbe vodila borba između dva naroda. O rasnom obziru nije se vodilo računa, kad se imalo ograničiti uživače zapljenjenih dobara. Katolike se lišavalo posjeda bez obzira na rasu i podrijetlo.

Elizabeta je sve posjede katoličke crkve u Irskoj predala u posjed anglikanske crkve u Irskoj, koja je imala neznatan broj sljedbenika, i gušila se u bogatstvu, a katolička crkva imala je većinu žiteljstva i bila potpuno opljačkana.

Irski sabor donio je 1560. ponovno »akt of supremacy«, zakon o vrhovnoj kraljevskoj crkvenoj vlasti, na koju su se imali zakleti svi svećenici i činovnici, te »act of naiformity«, koji je propisao jedinstveni molitvenik anglikanske crkve i po kome je bila obvezatna nedjeljna služba Božja, čiji se propust kaznio globom od 20 funti mjesečno, a tko se nije držao državnog posta, pored globe od 10 šilinga sjedio je još 10 dana u zatvoru.

Borba Iraca protiv ovih zakona nesumnjivo predstavlja najslavnije stranice svjetske povijesti uopće. Anglikanski biskupi nisu smjeli da javno naučavaju novu vjeru, a tko bi se ipak to usudio, bio bi skoro linčovan kao biskup Staples u Meathy (Mitu).

Spoznaja da su Irci po rasi i vjeri veleizdajnici, dala je povoda Engleskoj za vojničke represalije koji su imali obilježje

[8]) Lecky: History of England in the 18th Century II. p. 95.

engleskih križarskih ratova. Anglikanski vjerski propisi doneseni su pod Elizabetom 1662. (u 39 članaka) i od tada pa kroz jedno stoljeće traje krvava borba, koja je završena sa potpunim uništenjem Irske.

Dr. F. Dujmović

MODERNI PARADOKSI

O ljevičarima i marxistima, o reakciji i progresu, o denuncijacijama i ispravnom obavještavanju i o ostalim aktuelnim temama

PSIHOPATOLOGIJA NAŠIH DANA

Ta prokleta kriza pograbila je sve oko nas tolikom žestinom, da je ne samo ispraznila džepove, već je obuhvatila mnoge mozgove i zašla u samu srž moždanih supstancija.

U mnogim ljudskim glavama, koje izvana izgledaju prilično glupo, (a ima ih dakako, koje imaju samo izvana pristojan izgled), ne nalazi se danas prevelika količina mozga; u povoljnom slučaju rijetka magla, ili što je još i gore, marxizam ili etatizam izvjesne vrsti. Magla, marxizam, praznina, plitkost, izvjesni etatizam, to su sve sukladni pojmovi koji se sa stanovišta narodne kulture čine potpuno bezlični i koji, svi zajedno, vrijede nešto manje od ništa.

Ako će dalje potrajati ovakove prilike, onda će se onaj dio čovječjega tijela, koji se zove kičma, pokazivati u nas još samo po zaprašenim muzejima, gdje se čuvaju i sve ostale starine. Ovamo će hodočastiti ljudi i s čuđenjem promatrati ovu interesantnu materiju prošlih stoljeća i ne će shvaćati čemu je ona bila uopće potrebna, jer se mnogo bolje dade živjeti bez nje.

U takova vremena, kada vlada opća pometenost pojmova, kada beskičmenjaci i marxisti, što je na koncu konaca jedno te isto, sačinjavaju velik % inteligencije, nalazi se na interesantne paradokse, čudnovate anomalije, specijalitete i kuriozitete. Pogotovo naši dragi i iskreni prijatelji marxisti pružaju obilje materijala o svome »junačkome držanju« i »poštenoj« borbi. Njihove karakteristike tako su impresivne, žive i aktuelne i pune svakojakih vrijednih i minucioznih detalja, da je vrijedno pozabaviti se njima, kao interesantnim odsječkom — psihopatologije XX. vijeka.

MEDICE CURA TE IPSUM

Marxisti više manje svi simpatiziraju sa sovjetskim eksperimentom. I oni s desna i oni s lijeva grozničavo očekuju svaki povoljan glas iz toga proleterskog »raja«, potenciraju ga na stotu potenciju i prodaju svaku vijest pošto je nisu kupili. A kada im na

tu čitavu pripovijest netko aludira kojom riječi i preporuči im, da kupe voznu kartu i odu u Sovjetsku Rusiju, kada u njoj gledaju toliko savršenstvo, onda to ne znači nego — denunciranje«.

Na zborovima Ujedinjenih radničkih sindikata Jugoslavije, a napose u Zagrebačkom zboru, bili su prisutni izaslanici vlasti i tu se oduševljeno klicalo Sovjetskoj Rusiji, ali začudo ipak nije palo na pamet funkcionarima Ujedinjenih sindikata, da to nazovu »podvaljivanjem« i »denunciranjem URS-a«. Slični se slučajevi opetuju na prikazivanjima sovjetskoga propagandnoga filma »Put u život«, pa ipak marxisti nisu nigdje okrivili sami sebe da su denuncijanti.

Drug Vitomir Korać napisao je službenu historiju radničkoga pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, koja je izdana kao službeno izdanje Radničke komore u Zagrebu. Tu drug Korać govori sasvim otvoreno o drugovima Miroslavu Krleži, Augustu Cesarcu, Kamilu Horvatinu, Filipu Filipoviću, Simi Markoviću, Ladislavu Kordiću i t. d. kao o nekadašnjim komunistima; piše također i o ostalim komunistima i boljševicima, pa ipak, to je samo — službena historija.

To svoje sasvim otvoreno pisanje opravdava drug Vitomir Korać na ovaj način: »Isto tako i onaj čovjek, koji je bio u duši boljševik, pa je to i danas, ne ljuti se, kada mu se to spomene. A zašto i da se ljuti? Čovjek je radio po svom uvjerenju, a to je — samo po sebi — nedovoljno da se nekoga osudi. A ko se ljuti? — U prvom redu kukavice — koje se i svoje sjenke boje; takvi su mogli biti i ranije a i danas u duši mogu da budu pristalice boljševizma. Čovjek ih susreće onako — kako se svud u svijetu susreću kukavice: prezirom ili sažaljenjem, ili obojim. Prezirom onda, kada se kukavice grade junacima; sažaljenjem onda, kada im je kukavština jedan prirođeni defekt; obojim, kad su oba slučaja kumulirana.«

Dok sami marxisti pišu jedni o drugima sasvim slobodno i otvoreno, upotrebljavajući izraze »komunista« i »boljševik« (vidi »Radnički Glasnik«, »Radničke Novine«, »Solidarnost«), dotle svakoga proglasuju »denuncijantom«, tko se god usuđuje umiješati u njihove »interne« stvari, i to zato, jer su ogorčeni, što se otkriva njihova podmukla i neiskrena djelatnost pod raznim firmama.

Marxisti izdaju danas sasvim slobodno komunistička i socijalistička djela Maxa Beera, Friedricha Engelsa, Karla Marxa, Pokrovskoga, Voljgina, Tollera, Thalheimera i t. d. Izbori za radničke komore, skupštine U. R. S. J-a i t. d. — zar sve to ne dokazuje kako za njih ne postoji upravo nikakova opasnost, a i drug Vladimir Pfeifer će sigurno znati pripovijedati o tome, kako je

danas sasvim neopasno biti marxist, pa i extremni, i kako se s punim komoraškim plućima može udisati slobodni zrak...

ZAVISNA I »NEZAVISNA« ZNANOST

Socijalista Robert Wilbrandt priča u »Die neue Rundschau« (IX. 1926.), da je doživio interesantan slučaj. Spomenuo je nekim socijalističkim akademicima, da bi se mjesto Marxove teorije vrijednosti mogla upotrijebiti modernija teorija, a koju bi on izradio. Na to mu je odgovoreno, da će ga se u tom slučaju isključiti iz svih trih socijalističkih stranaka, koje su u to vrijeme postojale u Njemačkoj.

Drugovi marxisti nijesu ni znali, kako bi ta njegova teorija izgledala i već su je unaprijed osudili. To je dakako opet — sloboda i neovisnost znanosti.

A kada netko govori o kojem problemu na način, koji se ne slaže sa Židovom Karlom Marxom, naravno da se tu ne radi o ničem drugom nego samo o — »buržujskoj« »zavisnoj« i »građanskoj znanosti«.

U Sovjetskoj Rusiji onemogućena je sloboda vjerovanja i sloboda mišljenja. Zabranjeni su, u modernim bibliotekama, kako to piše g. Chessin, filozofi staroga i novoga vijeka »buržuji« Platon, Aristotel, Descartes, Kant, Spencer i sl.

Zar nije to progres, kad se drugovima konsomolcima onemogući da troše uzalud vrijeme, čitajući djela buržujskih i reakcionarnih filozofa?

Nijemci su na lomači spalili djela izrazito komunističkih i socijalističkih pisaca kao na pr. Teodora Pliviera, Heinricha Manna i t. d.

To je naravno »klerikalno-fašistička« reakcija, kada se ta bezobrazna gospoda hitlerovci usuđuju da javno spale na lomači »napredna« djela marxističkih autora i ostalu »naprednu« literaturu.

ŠTO JE PROGRES, A ŠTO REAKCIJA?

Prema Iljinu u knjizi »Welt vor dem Abgrund« ubijeno je u prvim godinama sovjetske revolucije 1,860.000 ljudi i to: 6.000 učitelja i profesora, 8.800 liječnika, 28 biskupa, 1.200 svećenika, 54.000 časnika, 260.000 vojnika, 105.000 viših policijskih činovnika, 48.000 oružnika, 12.800 činovnika, 355.000 ostalih intelektualaca, 192.000 radnika i 815.000 seljaka.

Takva revolucija znači — naravno — progres.

U prvim danima Hitlerove revolucije u Njemačkoj demolirano je nekoliko dućana, iselila se nekolicina emigranata, a tu i tamo je tko možda stradao i životom.

Ovakova revolucija nije drugo nego — reakcija.

Prema Bruce Hopperu, dakle piscu, koji s velikim simpatijama piše o Sovjetskoj Rusiji, sudovi se tu sastoje od suca i dva prisjednika. »Sudac nije tu samo da dijeli pravdu; on je ujedno i političar, koji štiti klasni interes, te može da mimoiđe zakon, ako nalazi da se protivi njegovoj revolucionarnoj časti. Ovome se kaže »socijalizacija zakona«!« Za krađe žita s državnih, kolektivnih i zadružnih imanja uvedena je smrtna kazna, jer bi inače gladni seljaci raznijeli sve zalihe žita i ne bi ništa ostalo za proletarijat. »Sa Sovjetskom Vlasti sukobljujete se u hotelu, u gostionici, u tramwayu, u kazalištu, na željeznici, u tvornici. Kud god se okrenete, natrapat ćete na državu i na njene interese, o koje se ne smijete ogriješiti«. — »Ali baš kao ni sovjetski ustav, ovi sovjetski zakoni ne sadržavaju nikakvu zaštitu protiv izrabljivanja pojedinca od strane države«.

To sve čini onaj pojam, koji se zove — neovisnost i apsolutna sloboda sudstva.

U leipziškom procesu oslobođeni su svi optuženi komunisti osim Van der Lubbea, iako su postojali mnogi indiciji za njihovu krivnju, a i pritisak sa strane jurišnih odjela. Sud ih nije osudio.

Zar to nije najbolji dokaz, da su sudovi u Njemačkoj zavisni, da je to zemlja »smeđe reakcije«, da je nastupilo doba nove inkvizicije i da se punim pravom može reći s piscem marxističkoga romana: »Jer oni znaju što čine«?!

Sve ono, što se još i danas odigrava u Sovjetskoj Rusiji za naše »drugove« marxiste znači dakako — napredak. Gladovanje i ljudožderstvo među ukrajinskim seljacima i Solovjecka ostrva i progoni kulaka i intelektualaca i strašan teror protiv sviju, koji se usude slobodno misliti i prisilan rad i diktatura nad svim diktaturama i apsolutno robovanje čovjeka državi i život u čoporima i uništenje čovjekove ličnosti — to sve zove se u frazerskom rječniku naših marxista — istinski životni progres.

Sve ostalo je reakcija, a svi oni, koji nijesu »klasnosvijesni« marxisti i koji ne će da plešu one stare i otrcane polke i čardaše, koje je drug Karl Marx tako dirljivo odsvirao pred više od osamdeset godina i koji su pred osamdeset godina bili moderni, — svi oni su kruti reakcionarci, neprijatelji radničke klase, fašiste, buržuji, izdajice proletarijata, dezerteri i t. d.

O, fraze, divne, iskušane fraze, šta bi drugovi marxisti bez vas!

Tomislav Zagorac.

JAPAN DOLAZI U MODU

Poznato je već iz dnevne štampe, da je Japan proširio svoj izvozni radius čak i do Hrvatske, te je postao ozbiljan konkurent za europsku industriju. Nesumnjivo je. da će se sve zemlje, koje su ugrožene jeftinom japanskom industrijom pokušati zaštititi carinskim zidom protiv prodora japanskih proizvoda u Europu. Naročito je ugrožena engleska industrija, od koje je japanska za 17 puta jeftinija, pa tu teško pomažu i zaštitne carine. Holandijska proizvodnja električnih žarulja je deset puta skuplja od japanske. Japanska industrija svile izvozila je 1930. u Njemačku oko 800 kg u vrijednosti od 4000 RM, 1932. popela se na 50.500 kg u vr. od 167.000 RM, da se u 1933. još više ojača. Međutim nije toliko važan prodor Japana u Europu, koliko u Britsku Indiju, Prednju Aziju, Egipat, a napose u Kinu. Dok je u g. 1913./14. proizvodnja odjevnih predmeta (gotove robe) iznosila u Japanu na pr. cifru 100, popela se u 1929. na 545, a uvoz u istom razdoblju raste od 100 na 233, a izvoz od 100 na 346. Željezna industrija raste od 100 mil. maraka 1914. na 13.400 mil. M., kemijska od 230 na 1170, a tekstilna od 950 na 4210 mil. M. Ovu posljednju vode svega tri velike finansijske grupe, koje su vrlo dobro izrabile pad vrijednosti jena za 60% (nac. valuta) prema zemljama koje su napustile zlatnu valutu za 40% obaranjem svoje valute. Tako je japanski uvoz tekstila u Iraku na 70%, dok je Vel. Britanija učestvovala u istom sa 70%. U Egiptu je Japan stajao sa svojim uvozom 1929. na sedmom mjestu, dok je 1932. popeo već na 3. mjesto. Japanski izvoz pogodio je osjetljivo Nizozemsku, a napose Britsku Indiju; u drvno-vunenoj industriji sa 199 mil. jena 1931. na 289 mil. jena 1932. Eksport žarulja u te zemlje popeo se od 151 na 273 mil. komada. U proizvodnji umjetne svile Japan stoji danas iza USA, i ako u g. 1925. uopće još nije imao tvornice umjetne svile.

Japan je u stanju da azijska tržišta preotme od europske konkurencije unatoč svih protivmjera i to zbog izvanredno n i s k i h i n e s o c i j a l n i h n a d n i c a. Nadnice osposobljenoga (t. zv. kvalificiranog) radnika za 1—12 sati rada iznosi najviše 2 jena. Zato i Europa i Amerika mogu svoja tržišta svile u Aziji smatrati izgubljenima. Pri svemu tome razumljivo je, da Engleska hladno računa sa oslabljenjem svojih konkurenata Japana i Amerike, kad se budu jednog dana zaratili. To je još jedina nada, koja podržava Englesku, da bi mogla spasiti svoje izgubljene gospodarske pozicije na Dalekom Istoku.

Ogromno tržište japanskog izvoza je B r i t s k a I n d i j a — središte problematike Dalekog Istoka, kamo je unatoč gospodarske krize porastao izvoz od g. 1931. (110 mil. jena) na 192 mil. jena (74.5%). Japanski izvoz u Britsku Indiju u g. 1932. nadilazi izvoz u Kinu i Mandžuriju, gdje se održao na razini od 1931. sa 155,3 mil. jena uz prkos kineskog bojkota protiv japanske robe. Engleska industrija doživjela je jake poraze zbog bojkota od indijskog narodnog kongresa, napose od polugodišta 1931. i to sa 61.29 rupija (1930./31.) na 44.76 (1931./32.). Slično je opao holandijski izvoz u Nizozemsku Indiju sa 45.2% 1931.

na 11% u g. 1932., a japanski porastao na 27% (i to od 1913. u 2.1%, 1930. 15.1%, 1931. 17%), a odnosi se na jeftinu gotovu robu, a dvije trećine izvoza na pamučnu tkaninu, koju su već 100 godina proizvodili holandijski radnici i tvorničari, a sada su — bez posla.

Japanski izvoz u Istočnoj Aziji iznosio je u g. 1932. 32,1%, u Britskoj Indiji 13,4%, u Australiji i Egiptu 5,6%. Japanski izvoz proširio se u prostoru, na kome je i vojnički premoćan, pa je tim oboreno shvaćanje liberalne škole, da su industrijske zemlje najbolji potrošači industrijske robe. Danas je već na čistu evropska industrija s time, da nema izgleda, da bi jednom opet mogla osvojiti azijsko tržište, koje se razvija sve više u svoje zatvoreno gospodarsko područje. Sve engleske carinske mjere, da spriječe poplavu japanske robe, ostale su bez uspjeha. Japanci su oborili vrijednost jena i s uspjehom zadržali svoja tržišta. Međutim i za slučaj razvoja državnoga socijalizma u Japanu i povišenja nadnica s tim s savezu, cijena bi japanske robe mogla neznatno poskočiti, no to je pitanje budućnosti.

Indijski potkralj otkazao je početkom 1933. trgovački ugovor s Japanom od 1903., koji je bio povoljan, dok je Japan izvozio u Indiju 3%. Odgovor Japana na otkaz ugovora bio je bojkot uvoza sirovina drvne vune iz Indije, koji iznosi 45%. Bojkot se mogao i politički tumačiti time, da engleska vlada vodi takvu trgovačku politiku, koja ide za uništenjem seljačkih uzgajatelja sirovina drvne vune. Na taj način japanska snaga pruža se daleko, te potiče i na gospodarskom polju indijski pokret za nezavisnošću protiv Engleza.

Činjenica, da Japan postaje i gospodarska velevlast prvog reda, znači pomjeranje svjetskog političkog sustava. Ako Amerika i Rusija ne bi prešle na politiku zatvorenih prostora još dugo, stavit će Japan granicu dosadašnjem gospodarskom prodiranju bijele rase u Aziji. Za nj pitanje izvoza nije životno pitanje, jer imaju ogromne razvojne mogućnosti i velika unutrašnja tržišta, a pogotovu za USA, kojoj stoje otvorena područja Srednje i Južne Amerike. Engleska je jako puno izgubila gubitkom azijskog tržišta i za to se uže povezuje sa bijelim Dominionima, a ostale industrijske evropske države ne podaju se mnogo iluzijama od oživljavanja svjetskog gospodarstva, kao što drži Giselher Wirsing za Njemačku u djelu: Deutschland in der Weltpolitik Jena 1933, odakle smo crpli ove podatke, nego nastoje da intenziviraju svoja vlastita i srednjeevropska gospodarska područja.

Drago Latković

L I S T A K

KRIZA DRUŠTVA NARODA

NJEMAČKA SE BUDI

Što se više udaljujemo od 28. VI. 1919., kad je Njemačka potpisala mirovni ugovor u Versaillesu, osjećamo sve jače, kako ova pobijeđena velevlast diže glavu i poduzima sve, samo da što brže izblijedi pred novom generacijom uspomena na poraz.

Giselher Wirsing u svojoj nedavno objelodanjenoj knjizi: Deutschland in der Weltpolitik (nakl. E. Diederich, Jena), prihvaća otvoreno stanovište nacionalno-socijalističkog pokreta u vanjskoj politici, što nije nikakvo čudo, kad se uzme u obzir da publikacije čisto naučnog karaktera (n. pr. Platonova »Država« u Krönerovoj nakladi) nosi žig savremene njemačke vladavine.

Njemačka je stupila u Društvo Naroda g. 1926. uz pozdrav engleskog predsjedatelja, da stupa u kolo civiliziranih naroda, a gotovo kao ironijom sličnim frazama pozdravljen je pri svom pristupu u Društvo i Irak, kad je nad njim dovršen engleski mandat, u jesen g. 1932.

Kriza Društva Naroda izbila je u japansko-kineskom sukobu, u pitanju razoružanja i u nemoći prema svjetskoj gospodarskoj krizi.

JAPANSKO-KINESKI SUKOB

Kod rješavanja japansko-kineskoga problema u Ligi Naroda uvidjelo se, da se mjere § 16. Liginog pakta ne mogu primijeniti, premda jedan član unatoč preuzetih obveza srlja u rat, ako je vojnički jak kao što je Japan. Velike sile morale su obustaviti sve trgovačke i financijske odnošaje sa Japanom, a vijeće Lige trebalo je predložiti vladama, kojim je zračnim i pomorskim snagama trebalo pribaviti poštovanje odlukama Društva Naroda

Ali, kao što znamo, od svega toga nije učinjeno baš ništa, osim komisije koja je na čelu s engleskim lordom Lytton-om podnijela svoje izvještaje najprije plenumu, pa zatim odborima 19, 9, i 5-orice. Velevlasti su se konačno na tajnom vijećanju zaključile, da se praktički učini — n i š t a.

Spomenice nankinške vlade dijelile su se svuda po Ženevi, sabor Lige primio je Lyttonov izvještaj jednoglasno na znanje i dao povoda Japanu d a i s t u p i iz Lige Naroda. Sam slučaj važan je kao primjer, da se jednoj velesili dozvolilo voditi rat i pokazalo, da su Ligini propisi nažalost — f i k c i j a. S jedne strane Briand se skoro otvoreno zauzimao za Japan, a tadašnji tajnik Drummond išao je na ruku engleskom stanovništvu, da se Ligin statut zaobiđe. Teško je dabome vjerovati, da bi engleski admiralitet, francuska vojska i na pr. talijanski zrakoplovci odmarširali u Japan da uspostave status quo.

CHACO-KONFLIKT

Drugi je slučaj, o koji se očešala nemoć Ligina, rat između Bolivije i Paragvaja, koji već od 1932. uznemiruje svjetsku javnost — Chaco-sukob. Pozadina sastoji u tom, da Bolivija treba za izvoz svoga cinka i srebra priključak na riječno područje La Plate. Međutim sjeverno-američki posjednici bolivijanskih rudnika nisu mogli više da podnose prevozne troškove do obale Pacifika zbog jakog pada cijena srebru i cinku. Engleska je pak htjela pod svaku cijenu spriječiti Sjedinjenim Državama da se domognu vodenog puta preko La Plate, jer ona stoji iza leđa Paragvaja. Engleski kapital osvojio je zapad Paragvaja već dugo. Usred samoga rata Paragvaj je 11. V. 1933. i službeno navijestio rat i Engleska smjesta traži intervenciju, dok je Amerika svim silama zaustavlja. Dok je za neupućenu javnost ovdje izbio običan rat između dviju južno-američkih republika, dotle se iza kulisa u zbilji radi o imperijalističkim ciljevima dviju ve-

levlasti. Ovdje nismo imali ispitati, da li se Engleska mogla poslužiti Ligom Naroda u svojoj borbi protiv USA. Ženevski zaključak glasio je da se pošalje i u Chaco jedno povjerenstvo od 4 Europejaca i 1 Amerikanina. Upravo, kad ih je trebalo imenovati, pozvala se Bolivija — stvari Sjedinjene Države — na Monroevu doktrinu — i države Argentinu, Braziliju, Čile i Peru da posreduju. Ove su države i posredovale, a Paragvaj (sc. Engleska) morade i protiv volje na to pristati.

U ovom slučaju pobijedila je Monreova doktrina, koju danas USA ljubomorno čuvaju, dakle — regionalno shvaćanje nasuprot stajalištu engleskog svjetskog prava, čiji su se principi pokazali u praksi Društva Naroda irealnima.

GOSPODARSKA KRIZA

Od Versailla do neki dan imali smo ništa manje nego 58 svjetskih konferencija. U smislu Beneševa prijedloga moralo bi se vijećati dan i noć, dok se ne bi nešto izvijećalo. Napose je bila g. 1933. plodna tim konferencijama, kojoj je na čelu bila svjetska gospodarska konferencija, održana u Londonu, na prijedlog Mac Donalda.

Početkom 1932. držali su stručnjaci, da kriza nije samo kriza konjunkture, nego da su popucali konci svjetskog gospodarstva, a stručnjaci su najavljivali ponovnu skoru pojavu konjunkture. Međutim — prevarili su se. Tada su seljaci, radnici i tvorničari počeli zahtijevati zaštitu svaki domaćih proizvoda, a čim se tuđi kapital nije mogao da plasira i svjetska se trgovina sve više smanjivala, nacionalna ekonomija postajala je iz dana u dan sve nemoćnija. Jedini otoci konjunkture Francuska i Danska bile su preplavljene robom.

Pod dojmom bankovnog sloma u Njemačkoj Hoower je pristao na jednogodišnju odgodu plaćanja dugova Americi, ali ni nakon isteka te godine nije se osjetilo poboljšanje gospodarskog svjetskog položaja, budući da je izmjena dobara i prenos kapitala postajao sve teži. K tome je Njemačka odlučila pod kancelarom Brüningom, da obustavi plaćanje reparacija, a u Americi su se pojavili prvi znaci kasnijega programa regulirane inflacije osnutkom državnog društva za financiranje Reconstruction - Financ - Corporation.

U Lausanni dolazi do Gentlement-Agreementa između Engleske i Francuske o njemačkim reparacijama, za koje je von Papen iscijenkao na 3 milijarde maraka; taj će sporazum tek onda postati pravomoćan, kad bude pitanje među-savezničkih dugova riješeno.

MacDonald je želio da se bar u jesen 1932. održi svjetska konferencija prije 15. XII. 1932. kao roka za plaćanje dugova u nadi, da bi se Amerika odrekla glavnog dijela svoga potraživanja. Amerika se upravo nalazila u izbornoj borbi, i nijedan predsjednički kandidat nije mogao preuzeti odgovornost za odium pred američkim masama za tako nepopularno popuštanje Evropi. Na rok plaćanja platile su Italija i Engleska, a Francuska, Belgija i drugi nisu platili.

Tek u lipnju 1933. uspjelo je, da se delegati sviju zemalja prikažu svijetu u geološkom muzeju u Londonu, ali nije uspjelo — kao što je poznato — da zemlje bez zlatne valute stvore bilo kakvu jedinstvenu liniju, a kamo li da se ova grupa složi sa blokom država sa zlatnom valutom — to više što je Roosewelt odbio bilo kakvo skoro stabiliziranje valuta, čemu se danas više ne čudimo, kad znamo, da se ide za obaranjem vrijednosti dolara. Roosewelt je naime izjavio, da se ima brinuti, da ozdravi unutrašnji gospodarski sistem USA, a stabilizacija dolara nije predbježno važna stvar. Ovaj je razvoj posljedica dosljedne carinske i zatvorene trgovačke politike USA, koju vode od konca rata.

Zaleđe ovoga sukoba zemalja sa i bez zlatne valute na londonskoj konferenciji ima svoje političke razloge. Francuska je od koncentracionog kabineta Poincaréa pa dalje čuvanjem zlata išla za tim, da postane središte valutne i kreditne politike cijelog svijeta, pa je s toga oštro sprječavan izvoz kapitala, a tome je bio opet razlog poznatog zahtjeva francuske vanjske politike: sigurnosti. Padom zlatne valute u Engleskoj i USA i

zlato u podrumu Franc. Narodne Banke bitno je izgubilo na svom političkom značenju. U onoj dramatskoj borbi za zlato, kad se Herriot uputio u posjete Rooseveltu, da spasi zlato — saznaje na palubi broda, da je Roosewelt ukinuo zlatno valjanje dolara.

USA su posjedovale u ožujku 1933 oko ¼ zlata, ali nisu pristale na »normalnu« ili »slobodnu« zlatnu i valutnu politiku nove diobe zlata na »naravan« način. Zato danas USA, Francuska, Engleska, Holandija i Švajcarska posjeduju 73% svega zlata na svijetu. Tako je zlato zadržalo svoju magičnu moć.

Razborita upotreba kao upotreba vrijednosti i sredstvo zamjene stoje pozadi za volju jednog i racionalnog momenta — a taj je strah pred ratom i spremanjem za nj.

Konačni rezultat londonske konferencije jest zaoštrenje sukoba za gospodarsku moć između Engleske i Amerike i između Amerike i Francuske, u kojoj borbi unatoč obaranja funte Engleska stoji bliže sa svojim interesima Francuskoj.

U svoj oštrini vodi se gospodarski rat između Engleske i Japana i između USA i Japana, to više što su europske izvozne države onemogućene uslijed obaranja vrijednosti novca od USA i Japana.

Na taj način Društvo Naroda nije uspjelo da ublaži svjetsku gospodarsku bolest, koju svijet mora do kraja da izdrži i da se svaki za sebe i svi zajedno sami liječe, kako znadu.

R. Horvat.

MATERIJALIZAM NAŠEGA VREMENA

Život nije stanje nego promjena — on je tekuće i neprekinuto stvaralaštvo. Jedni bi htjeli život zaustaviti i vratiti ga u njegove stare kalupe, a drugi mu nastoje prokrčiti nove i bolje puteve... (Bergson)

Svaka epoha rađa svoje ljude, izbacuje na površinu borbe između različitih mentaliteta, postavlja svoje ideale i traži da se o njima povede račun, jer staro treba da se ukloni i novo, bolje podigne. Otkako svijet postoji njegova se historija obnavlja i ono ljudsko što leži u naravi čovjeka ispoljuje se, i nemirno luta beskrajnim putevima, čas jasnim, a čas maglovitim, dalekim i apstraktnim, a u borbi za prestiž, u borbi za srećom.

Svi sreću ne shvaćaju jednako, svima se ne pruža u istom obliku. Za neke je ona zbir pozitivnih radosti, a za druge život plemenit i produhovljen i upravljan korisnom zadaćom. Život je pokret, dah, trzaj — stalno napredovanje, uspinjanje, zanos što vrije, snaga što se lomi i kida u svojoj prenabujaloj moći. Rad, žudnja za uspjehom prožima čovjeka, baca ga u vrtlog, pušta da se poigravaju njime talasi, da ga bacaju o stijene i nanose mu bol. On tone i izlazi na površinu, svladava zapreke i gospodari prirodi. Smjelim korakom ide naprijed, nova saznanja otkrivaju mu se umu, nove senzacije draškaju mu duh, nove smjernice otvaraju se pred njim. Ali zatim da se zaustavi na jednoj točki ili vrati se.

Naučen na krize duševnih dobara, izmoren traganjem za pokretnom linijom svoje ličnosti, rezigniran i otupljen nekako za etiku i ljepotu, čovjek je rijetko dorasao rješavanju vlastitih unutarnjih konflikata, guši se u prohtjevima koje ne razumije. Hoće da se oslobodi materijalističkih okova, uzdići se ne može, jer gdje prestaje borba za kruh, gdje providno i ništetno postaje zaklanjanje za pozu, lijepu gestu i dvomislenu frazu, tu se javlja žudnja za drugim, većinom neispunjenim, što se skriva pod mnogostrukim pojmom sreće.

Idealizam se povukao, vjera omlitavila, intelekt, trik, prosti račun mozga nadomjestio je srce i ljubav, taj pokretač svega velikoga i lijepoga. Sreću u svojoj duhovnoj ličnosti, u harmoniji sa svijetom i u poštivanju općih društvenih interesa, čovjek zanemaruje. Vežu ga predrasude, robuje obzirima, vuče utjecaj okoline i strepi pred porugom modernih, naime onih, koji modernizam tumače po svom ukusu. Slika Božanstva u čovjeku zatrpana je indiferentnošću i zasjenjena problematičnim užicima. Zatrpana je, ali nije uništena.

Kompleksi osjećaja pročišćuju se i moraju pročistiti, eliminira se što je

štetno. Izgrađuje se uvjerenje o uzvišenijem cilju, ispituje se svrha i sadržina svoga bitka i uzdiže se duh do nebeskih visina. U toj krizi, katkad nagloj, katkad latentnoj, koja rađa sukobima, a ne isključuje i katastrofe agresivnih boraca za poziciju i malih životnih dezertera, pobijedit će ono, što je uvijek jednako i nepromijenjeno, a to je težnja za izvorom utjehe, istine i dobrote. Uz žrtve moguće, uz altruizam višeput krvlju srca orošen, uz ljubav, mir i vjeru, uskrsnut će bolje vrijeme i prava sreća, a to neka pospješi, vodi i podupire ponosna svijest o sposobnosti — živa nada, koja nikada ne klone.

Zdenka Jušić-Seunik

BOŽIĆNICA 1934.

(Seljački prosvjetni zbornik i almanah)

Božićnica je pisana za seljaka i o seljaku u duhu seljačkoga pokreta, kojemu su dali idejne smjernice pokojna braća dr. Ante i Stjepan Radić. Zbog toga što je danas, u doba teške gospodarske depresije, naročito za našu zemlju jedino ispravna socijalna orijentacija prema selu, »Božićnica« je naša kulturna potreba.

No upravo zato što »Božićnica« zastupa ideju seljačkoga pokreta kod nas, dužnost je njezinih izdavača da dobro paze komu otvaraju stupce, kako se ne bi pod firmom seljačkoga pokreta plasirali ljudi, koji ne samo da s njim nemaju ništa zajedničko, nego su mu idejno upravo protivni. — »Božićnica« treba da stoji konzekventno na stanovištu seljačke ideologije i da beskompromisno odbija suradnju svih protuseljačkih orijentiranih pisaca, dakle i marksista. Istina je, višeput nije tako lako prozreti marksiste, naročito kada pišu za list ili almanah, s kojim nisu idejno povezani. U takovom slučaju promjene terminologiju, te samo kao usput, bez velikih fraza kojima se inače služe, siju svoje ideje; ali upravo zato mora biti naša pažnja još budnija a svi predloženi članci pročitani vrlo pomno.

Tko je pažljivo pročitao »Božićnicu«, sigurno je primjetio, između više lijepih i stvarnih članaka i bujne poezije naših pjesnika-seljaka, članak Stjepana Kranjčevića: »Kapitalizam i seljačko gospodarstvo«. U tom članku pisac se otvoreno zalaže za industrijalizaciju seljačke gospodarske proizvodnje. Ističe prednosti motorizacije pogona kod obradbe tla, pa iz toga nužno zaključuje, da je jedino tip veleposjednika i latifundija rentabilan. Dokazuje na temelju nekih statistika (za koje nije nigdje naveo izvore) kako se za obrađivanje tla upotrebljuju to više strojevi, što je veća površina zemlje, koja se obrađuje. Protivno tomu, na malom, odnosno srednjem seljačkom posjedu, motorizacija pogona uopće se ne rentira, već proizvodnju štaviše i poskupljuje. Kao primjer navodi USA, Kanadu, Argentinu i Australiju, koje su zemlje dosada postigle vrhunac proizvodnje uz najniže cijene, među svim kapitalističkim državama.

Kod nas je nemoguće stvoriti tip velikih posjeda, na kojima bi se rentirala upotreba traktora, a da se kod toga ne izvlasti čitav seljački stalež. To je jasno i g. Kranjčeviću. Zato on predlaže, da se putem seljačkih »proizvodstvenih« zadruga stvore velika seljačka gospodarstva. Rezultati takovog rada već su se pokazali u — sovjetskoj Rusiji. Zašto je ovdje upotrebljen izraz »proizvodstvena zadruga«, kada mnogo bolje pristaje termin »kolhoz«? Zar samo zato, što u tom slučaju ovaj članak ne bi mogao putem »Božićnice« doći u selo?

Svakomu mora biti jasno, da stvaranje velikih gospodarstva putem »kolhora«, koji su osnovani po tipu onih u sovjetskoj Rusiji, ne znači i opet ništa drugo, nego izvlastiti seljaka sa njegovoga posjeda. Seljak prestaje biti vlasnik svoje zemlje, ne radi više za sebe i svoju porodicu, nego za »kolektiv«; radi samo strogo određeno vrijeme, dakle toliko koliko se od njega zahtijeva, a ne kao do sada, koliko je potrebno da zemlju obradi. Ispravnom i uobičajenom terminologijom reklo bi se tomu: ukidanje vlasništva seljaka nad zemljom.

Posve je sigurno da se gospodarski strojevi, naročito traktori i kombine, upotrebljavaju samo na veoma velikim gospodarstvima i latifundijama.

i što su ti kompleksi zemlje veći, tim više se strojevi rentiraju. No šta se time hoće dokazati? Zar možda to, da srednji seljački posjed nije rentabilan?

Kod srednjega seljačkog posjeda otpada u prvom redu skupi administrativni rad, koji je kod latifundija nuždan. Seljak, starješina obitelji, vrši čitav nadzor lično, i zajedno sa članovima svoje obitelji surađuje na obrađivanju tla. Kraj toga sam raspolaže sa čitavim prirodom svoga gospodarstva, pa će prema tomu raditi i sam, kao i porodica, sa mnogo više volje i požrtvovnosti, nego da radi na kolektivnom gospodarstvu. Kako se kraj toga ne mora oslanjati samo na plaćene sile, to rezultati takovog rada moraju biti pozitivni.

Tvrdnja, da velika gospodarstva unovčuju svoje proizvode bolje od malih ili srednjih, ne stoji. Tako dugo dok u U. S. A., Kanadi i Australiji bacaju žito u more, tako dugo dok u Braziliji spaljuju kavu, a u U. S. A. pamuk, dok američka vlada daje novčane premije farmerima da ograniče proizvodnju žita, dok sovjetska Rusija baca na tržište žito u bescijenje, ne može nitko dokazati da velika gospodarstva unovčuju bolje svoje proizvode od ostalih.

Ako i stoji tvrdnja, da veliko gospodarstvo, jer kupuje na veliko, jeftinije dolazi do potrebnih sredstava za proizvodnju, tomu se uvijek može doskočiti nabavnim seljačkim zadrugama.

Uopće zadrugarstvo mora biti temelj našeg narodnog života. No to ne smiju biti »proizvodstvene zadruge« po uzoru »zadružnih« gospodarstava u sovjetskoj Rusiji, na kojima je seljak danas samo radnik, a ne i vlasnik zemlje. Zakonom o zadrugama, kako je to lijepo obrazložio sveučilišni profesor dr. Milan Ivšić u »Mjesečniku«, trebalo bi zapriječiti raspadanje seljačkih kućnih zadruga, a time i dijeljenje srednjeg tipa seljačkih gospodarstva u malena, koja nisu kadra prehranjivati čitavu porodicu, dakle zapriječiti pauperizaciju seljaštva. Našem selu potrebne su nabavljačke zadruge, za što jeftiniju nabavu seljaku potrebnih dobara, koja sam ne proizvodi. Zatim žitarske, vinarske, mljekarske, kao i zadruge svih ostalih poljoprivrednih grana, sa svojim silosima, sabiralištima robe i magazinima, koje će imati pregled svih tržišta, i koje će prema tomu moći i znati uvijek najpovoljnije plasirati seljačke proizvode. Naš seljak treba kreditne zadruge, u kojima će naći uvijek brzu i jeftinu pomoć. U interesu je našeg sela, da organizira svoje vlastito zadrugarstvo, da putem samopomoći nabavi bez posrednika, dakle jeftinije, dobra potrebna seljačkom gospodarstvu, a s druge strane da svojim proizvodima opskrbljuje izravno konzumenta, pa na taj način ukloni sve posredničke troškove, odnosno da ih strpa u vlastiti džep.

Zadruge su upravo nužda našeg sela, ali one ne smiju da od seljaka-vlasnika učine nadničara, proletera, beskućnika. Seljak mora postati svijestan, da sve što proizvodi, proizvodi za sebe, da je njegov interes uklopljen u interese zajednice, pa će tada prigrliti zadrugu i zadrugarstvo.

Ali ako netko preporuča »proizvodstvene« zadruge, da se na taj način izbjegne »stvaranju velikih posjeda privatnoga vlasništva uništavanjem malih gospodara, tako da im se oduzme najvažnije sredstvo za proizvodnju: — zemlja«, pa kada tvrdi da su takove zadruge pokazale dokazno dobre rezultate u sovjetskoj Rusiji (glad u Ukrajini!), pa ako usto još stalno surađuje u »Književniku«, tada je posve jasno da njegovo mjesto nije u seljačkom pokretu, a niti njegovom članku u »Božićnici«, jer radi protiv interesa seljaka i seljačkog staleža.

I ako je ovaj članak vjerojatno tek zbog nedovoljne pažnje uvršten u »Božićnicu«, naša je dužnost da na to upozorimo izdavače, kako u buduće seljački pokret ne bi mogao služiti nikomu izvan njega, za plasiranje protuseljačkih ideja.

Treba skinuti maske!

— d d —

TOLLER SE PRAVI VAŽNIM

Danas u doba ekonomske krize, koja je zahvatila u sva područja privredne djelatnosti, bačen je na tržište novi artikl, za koji je, izgleda, upravo sada najpovoljnija konjuktura. Taj artikl je socijalna (čitaj: socijalistička) literatura. Jedna za drugom niču nakladne knjižare, gotovo bez izuzetka u rukama Židova, koje za skupi novac prodaju naivnim čitateljima židovsko-marksistički kič u sjajnoj opremi i platnenom uvezu. A ljudi kupuju. Neki, jer je moderno i novo čitati lijevo. Drugi, da stave u prvi red svoje biblioteke, nekoliko sjajno uvezanih svezaka, koje uopće ne čitaju. Konačno treći, a tih je najmanje, čitaju sa željom, da u tim knjigama nadju smjernice za rješenje mnogih socijalnih i ekonomskih problema, koji se u akutnoj formi pojavljuju na površini u sadašnjem društvenom poretku. Ovi posljednji ostaju u najviše slučajeva razočarani.

Takovu literaturu širi i »Nakladna knjižara Epoha« tečevno poduzeće Židova Freda Najfelda. Doduše, da ne budemo nepravedni, taj gospodin u istom poduzeću samo pod firmom »Biblioteka savremenih pisaca« izdaje i pornografsku literaturu (Emil Zola, Zemlja), što je vjerojatno nastavak njegove ranije »književne« djelatnosti. No sada se ne mislimo pozabaviti g. Najfeldom. Spomenuo sam ga tek zato, što je pod njegovim uredništvom i u nakladi njegova poduzeća izdana knjiga Židova i komuniste Ernsta Tollera »Moskva, New-York, Madrid«

Tko je čitao govor Tollera na internacionalnom Pen-kongresu u Dubrovniku, mogao bi zaključiti., da je Toller tragična žrtva svoga beskompromisnog stava u borbi za slobodu duha, naročito u umjetnosti. Prirodno je, da se od takovoga borca očekuje, da će podvrći jednakoj kritici svako nasilno sputavanje te slobode. No, tko je pažljivo pročitao spomenutu knjigu, ne može se oteti dojmu, da Toller prema posve analognim činjenicama zauzima skroz oprečno stanovište, već prema tome, da li se događaju u Moskvi, Madridu, ili Berlinu.

U Moskvi je Toller bio svečano dočekan i pokazivali su mu sve što je htio. Vidio je i sovjetske zatvore. I ako instituciju zatvora već u principu ne odobrava, ipak opisuje te zatvore (jedan muški i jedan ženski) s mnogo oduševljenja. Ali gosp. Toller zaboravlja, da mu je u Rusiji pokazan stanoviti zatvor, vjerojatno onaj, koji se pokazuje svim znatiželjnim strancima. Kada je poželio da vidi zatvor političkih kažnjenika, rečeno mu je, da do njega ima više dana puta, a toliko vremena gosp. Toller nije imao. Na molbu da vidi zatvor G. P. U-a nije uopće dobio odgovor.

Kada je bio u Španiji, nije se htio zadovoljiti da mu pokažu stanovite zatvore, već je ishodio dozvolu i pošao sam u one tamnice, za koje je znao, da su u njima prilike najgore. Da nije rekao gospođi Viktoriji Kent, tadašnjoj predsjednici kaznioničkoga odjelenja ministarstva pravde u Madridu: »Ja znam da španjolska uzor tamnica može biti vrlo zanimiva, ali htio bih baš da vidim jednostavne provincijske zatvore«, držali bi ga naivnim. No ovako mora biti svakome jasno, da je »objektivnost« g. Tollera daleko od objektivnosti.

Toller je i ignorant. U svom govoru održanom 1929. prigodom 10. godišnjice smrti K. Eisnera utvrdio je, da u 7 evropskih država vlada fašizam. Dakle Toller svaku diktaturu nazivlje fašističkom. »Vođa i ideolog« proletarijata, što bi htio biti Toller i čime ga smatra njegov obožavatelj M. Kus Nikolajev, ipak bi morao znati, da je fašizam nešto različito od diktature. Biti će da nije nikad čuo za talijanski sindikalizam i sistem korporacija. Toller ne zna, da je fašizam isto tako socijalan, kao i nacionalan pokret. No marksistima, izgleda, da nije još uvijek jasno da »socijalno« postoji i izvan »socijalističkog«, i da je pravi i iskreni nacionalizam u biti uvijek socijalan.

Za Tollera je posve jasno, da u Rusiji postoji cenzura, koja ne propušta ni u beletristici ni u dnevnoj štampi nijednu riječ nepoćudnu so-

vjetima, koja ne dopušta izdavanje i čitanje djela mnogih i mnogih pisaca, a naročito ne ruskih emigranata, bez obzira na to, zbog kojih su razloga u emigraciji. No kada je njemački narod spalio nekoliko knjiga židovskih pisaca, posve marksističkoga sadržaja, Toller se pjeni od bijesa i diže graju na kongresu Pen-klubova u Dubrovniku. Pozivlje na odgovornost članove Pen-klubova u Njemačkoj, zašto nisu nastojali spasiti u ime slobode duha njegova djela i djela ostalih Židova-marksista od plamena. Da, Toller bijesni. No mi ga razumijemo. Izgubiti tržište kakovo je Njemačka, narod od 70 milijuna ljudi u kome nema nepismenih, nije mala stvar. Naročito ne za Židova.

Njegov bijes ne bi bio ništa naročita, da g. Toller nije »... potpuno svijestan, da je nosilac novog, ne samo socijalnog nego i duhovnog života proletarijata«, kako o njemu u predgovoru piše Mirko Kus Nikolajev, i kako to proizlazi iz svih njegovih govora i članaka priloženih ovoj knjizi. On se smatra ideologom i vođom proletera, dakle važnom ličnosti, pa se u svom bijesu i prijeti. U svojoj prepotenciji ide tako daleko, da na kraju knjige piše otvoreno pismo gospodinu Göbbelsu, u kojem ga velikim riječima pita zbog čega je progonjen (Kako u svom pismu ne veli u čije ime piše, dobiva se utisak, da se onaj »Mi« odnosi samo na njega.) Zatim dobacuje nekoliko pogrda nacionalno socijalističkom pokretu u Njemačkoj, pa završava prijeteći, da će njegu (Tollera) doskora ostaviti strpljivost, a onda jao Njemačkoj! Čitatelj se i nehotice mora pitati, kako to, da g. Toller ne pita Staljina, ili koga drugog od sovjetskih vođa, zašto se u Rusiji ne smije spomenuti čak niti ime Trockoga, i ako je proveo sovjetsku revoluciju i organizirao crvenu armiju?

Ako je g. Toller u istinu tako ratoboran i revolucionaran, kako to proizlazi iz njegove knjige, zašto je god. 1919. kao zapovjednik četa sovjetske republike u Münchenu, prigodom dolaska regularne njemačke vojske predao ostavku? Zašto nije ostao na »lijevoj strani barikada«?

U prvom dijelu svoje knjige odgovara na to pitanje, da njemački radni narod nije bio spreman. No: »Riječ o potrebnoj zrelosti za socijalizam, samo je dijalektički ples na žici.« (Toller, 1929. govor prigodom 10. godišnjice smrti K. Eisnera.) Interesantno je konstatirati samo ovu »neznatnu« razliku između riječi i dijela.

U poznatoj basni »o žabi i volu«, da nije žaba žalosno svršila, bila bi smiješna. Toller je u svojoj prepotenciji zasada još smiješan.

Dragan Dawidovsky.

OPET — »EPOHA«

(Emil Zola: Zemlja)

Opet jedna biblioteka u stilu »Epohe«, koja je ovaj puta izdala remek djelo francuske literarne pornografije. Popljuvanoga i uništenoga Zolu vadi iz prašnjavih biblioteka, da nam reprezentira opet jednog protagonistu materijalizma i slobodne ljubavi. Zar to sve ne ide po izvjesnom sistemu: najprije uništiti moral! Puno nam serviraju ti »naprednjaci« pod zvučnim naslovom »lijepa knjiga«, ali, Zolina »Zemlja« je sigurno kulmen te podle propagande. Suvišno je pisati o Zoli kao o »umjetniku-piscu«, ali ne možemo a da se ne osvrnemo na njega, obzirom na ovu ediciju, sa dva stanovišta: moralnog i seljačko-socijalnog.

Da su Zola i moral diametralno oprečni tipovi, to nam je već davno poznato. Buteau je inkarnacija Antikrista. Tip u kome je usredotočeno sve zlo što ga je čovjek izmislio ili naučio. Egoista, koji ne preže ni pred umorstvom, da postigne materijalni probitak (ubija šogoricu Françoise da se domogne njenog imetka). Bludnik, koji obeščašćuje trudnu ženu da udovolji svom animalnom nagonu. Njegov pak brat Isus Krist, seoska je lola, koja zaloče i posljednju paru. On bi čovjeku oderao i kožu s leđa (slučaj ucjenjivanja staroga Fouana), pa makar mu isti bio i otac.

Pustimo malo, po strani Zolin moral, pa se upitajmo što je Zola htio »Zemljom«. Zar možda nije htio da istim djelom zgazi selo? U cijelom romanu defilira pred čitaocem društveni ološ, koji pripada isključivo do posljednjega seljačkom staležu. Ako bi ikada postojao Zolin seljak onda bi on bio posjednik ovih »vrlina«: egoizma, škrtosti, licemjerstva i nemorala. U cijelom romanu nema ni jednog lica koje bi bilo barem nešto simpatičnije (jedini je izuzetak Jean). Zašto je baš Jean takovo lice? Kratko je to i jezgrovito: Jean je proleter-beskućnik, on dolazi iz tuđine, gol kao šumski puž: Njega moraju zato mrziti svi seljaci. Stari Fouan sjedi na obveznicama, jede grah i vječno broji pare u šupljem loncu. Kada se radi o podjeli zemlje, najradije bi je svu izjeo, da ju ne mora podjeliti među djecu. Buteau je, osim prije spomenutih svojstava, još orepredeni lukavac (građansko shvaćanje seljaka).

Ako bi gledali na seljaka kroz prizmu »Zolinih opažanja« — šta bi onda morali zaključiti: jedino i samo: bježimo od sela — od zemlje tamo su usađeni svih sedam grijeha smrtnih, selo je posljednja etapa propadanja današnje kulture.

Udarajući po francuskom seljaku Zola ujedno udara po seljačkom staležu uopće. Pogotovo kad se ta knjiga izdaje kod nas, onda ona ima jedinu svrhu da ponizi, zgazi selo, da omrzne seljački život i seljački stalež.

Nemoralna i asocijalna pornografija Emila Zole, izdana je dakle sa naročitim zadatkom, da popljuje hrvatsko selo i hrvatskoga seljaka i da uništi u gradskim ljudima smisao za seljačke socijalne probleme. Tko naime čita tu knjigu, dolazi do spoznaje, da je selo pokvareno i nevrijedno da se tko bavi njegovim problemima. Jasno je kome to ide u račun! Neka gospoda, koja su tu knjigu izdala, pošalju tu knjigu u seljački narod, pa ga pitaju što o njoj misli. Hrvatsko selo odgovorit će ovo: »Draga gospodo, ta je knjiga pisana u buci gradskih ulica, daleko od našeg sela i naših običaja i — ona nas vrijeđa.«

Ante Puškaš.

CH. DILLE: HISTORIJA BIZANTINSKOGA CARSTVA

Preveo Radoslav Perović, izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd 1933.

Prije nego sam prvi put otvorio ovu knjižicu bilo mi je jasno, da to nije »Historija bizantinskoga carstva«, jer je nemoguće na tako malom prostoru prikazati bar donekle vjerno tisućgodišnji život velike države, koja je igrala neobičnu, vrlo važnu i često odlučnu ulogu za više država Europe, Azije i Afrike. Carevanje jedne stotine bizantinskih careva, nekoliko stotina važnih događaja, te više stotina povjesnih ličnosti, nije moguće ni sa nekoliko riječi opisati na 150 stranica male osmine. Za to sam mislio, da se radi o kratkom pregledu povijesti bizantinskog carstva. U toj misli sam knjižicu otvorio.

Na prvi pogled me iznenadiše lijepa, velika slova, a još više riječi u uvodu: »Ova knjižica pružit će čitaocu više analitično izlaganje hiljadugodišnje historije bizantinskoga carstva. Potrudio sam se, da su njoj istaknem glavne ideje, koje su vladale razvojem te historije i da iznesem bitne činjenice i t. d.,« zatim »Ali mi je izgledalo, da će biti korisnije za sve one, koji žele da steknu opći pojam o ovom iščezlom svijetu, ako podvučem u ovoj knjizi, ne propuštajući ništa od potrebne jasnoće pojedinosti, glavne linije, značajne crte i ideje vodilje bizantinske historije i civilizacije«.

Pisac dakle spada među ljude, koji misle, da je moguće analitički izložiti hiljadugodišnju povijest bizantinskoga carstva zajedno sa glavnim idejama, koje su vladale razvojem te povijesti i nabrajanjem bitnih činjenica »ne propuštajući« ništa od potrebne jasnoće i t. d. Prema tome se već iz ovih razloga »Historija bizantinskoga carstva« od Charlesa Dile-a ne smije ozbiljno uzeti.

Ova konstatacija ne može pak biti razlog, da se je g. Radoslav Perović mučio s prevađanjem, a još manje

može ona biti razlog, da je Geca Kon uzeo na sebe riziko izdavača, pogotovo kad je vidio da se 240 najvažnijih događaja bizantinske povjesti, koji su navedeni u dodatku pod II, te 100 careva, navedenih u dodatku pod I, kao i 193 veća i manja djela u raznim evropskim jezicima, koja se u knjizi spominju pod naslovom »Kratka bibliografija glavnih djela« sadržavaju gradivo, koje pisac »analitički« izlaže na tek 156 stranica.

Prema tome mora da ima ova knjiga kao i mnoge knjige, koje su izdane u zadnje vrijeme kod nas, neku drugu, prikrivenu svrhu. I opet se nisam prevario! Iznosim doslovno nekoliko izreka iz ove knjižice, da time dokažem istinitost moje tvrdnje. Na strani V. predgovora piše pisac: »Pod utjecajem nesvijesnih posljedica vjekovne mržnje i tamnog sjećanja na prohujale vjerske strasti mi i danas sudimo o srednjevjekovnim Grcima kao što su o njima sudili krstaši, koji ih nisu razumjeli i popovi, koji su ih isključivali iz crkve.« Ne smijemo dakle dati popovima pravo ni suditi kao križari, suvremenici tadašnjih događaja.

Na str. 9. piše: »Rim, osim toga, pored svoje pobjede u dogmatskom pogledu, morao je, da primi sa izvjesnom bojazni proširenje vlasti carigradskog patriarha, koji postade pod carevom zaštitom pravi papa na istoku.« Pošto pisac ovo govori za peti vijek nazivajući prije toga na str. 8 crkveni sabor u Efezu (god. 449) efeškim razbojništvom (... na crkvenom saboru u Efezu, poznatom pod nazivom efeško razbojništvo) slijedi bistro i jasno da pisac tvrdi, da su u petom vijeku postojala dvojica pravih papa — jedan pod zaštitom, a drugi bez zaštite careve. Sudeći dakle po ovim tvrdnjama otkrio sam u ovoj knjižici osim svrhe i vrelo, koje nije nabrojeno među spomenute 193 manje i veće radnje na evropskim jezicima. To je abnormalna fantazija, koja je sudjelovala kod pisanja ove knjige i za koju moram pretpostaviti, da se je »razvila pod nesvjesnim posljedicama vjekovne mržnje i tamnog sjećanja na prohujale vjerske strasti«, jer se drugačije ne može razumjeti tvrdnja o dvojici pravih papa, o istočnom i zapadnom papi: u petom vijeku.

Na str. 63. piše: »Na isključenje iz crkve, koje objavi proti njega (Fotija) Nikola I (863 god.) on odgovori raskidom sa Rimom. Carigradski crkveni sabor (867 god.) baci prokletstvo na papu, oglasi njegovo nezakonito miješanje u poslove istočne crkve i dovrši rascjep. To je bio očevidan dokaz o postojanju bizantinskoga narodnoga osjećanja, koje se ispoljilo od prilike u isto doba na ne manje jasan način, u uzbuđenju izazvanom od strane osvajačke politike Rima u Bugarskoj (866 god.)«. Rim je dakle vodio »osvajačku politiku u Bugarskoj«, Rim je kriv, jer je izazvao u toj državi tada uzbuđenje, a osim toga je bacanje prokletstva na papu iz poznatih razloga sa strane Fotijevih pristaša nije ništa više ni manje, nego dokaz, očevidan dokaz o postojanju bizantinskoga narodnog osjećanja! A onaj sofizam o raskidu Fotijevom sa Rimom nakon što je papa s njim raskinuo na najjasniji način — prokletstvom? Šta znači taj sofizam?

Napokon još jedan citat sa str. 97., koji glasi: »Papa Lav IX. odvratio je sa podjednakom žestinom (Mihajlu Kerulariju) i papski poslanici, koji su došli u Carigrad ozbiljno su povrijedili svojim nadutim držanjem bizantinski ponos. Došlo je dakle ubrzo da raskida«. Do raskida možda ne bi došlo, da papski poslanici nisu bili naduti i da nisu uvrijedili bizantinski »ponos«. Kad tako misli neupućena poluinteligencija ne čudim se, ali kad tako piše učenjak — smijem se. Zar je raskid prouzročilo poslanstvo papino, zar se raskid nije pripravljao i pokušavao više stotina godina? Zar to ne tvrdi i sam pisac u gornjem citatu sa str. 63. kad se uzme u obzir osim mnogih drugih činjenica, da je Mihajlo Kerularije živio sredinom jedanaestog vijeka.

Zašto se dakle pišu i izdaju ovakove knjige? Zašto im se daje lice znanstvene radnje? Kome to ide u račun? Tko zna odgovoriti na ova pitanja lako će pogoditi svrhu tih knjiga.

K. M.

REVIJA »LJUBLJANSKI ZVON« O SLOVENSKOM JEZIKU

Pred par mjeseci razvila se opravdana polemika: beogradski dnevnik »Pravda« (profesor romanistike na zagrebačkom sveučilištu gosp. dr. P. Skok) contra slovenska revija »Ljubljanski Zvon« u pogledu slovenskoga dijalekta, jezika i narodnosti. Stvar malo komplicirana i sa izvjesnoga stanovišta — delikatna. U meritum tih pitanja se ne upuštamo jer smatramo, da se u interne slovenske stvari ne miješamo i o tome prepuštamo riječ njima samima. U ovom osvrtu mi ćemo se obazrijeti na kulturni članak gosp. Vladimira Levstika »Poslanstvo besede« iz drugoga broja »Ljubljanskoga Zvona« 1934 godine.

Na prošlogodišnju polemiku trebalo se je osvrnuti kulturno, inteligentno, svojim čitačima priopćiti faktične rezultate nauke o tom pitanju i iznijeti interesirajuća kulturna pitanja kao sveopća. O takovim naučnim tezama teško je raspravljati u dnevnoj štamzi, pa je i posve prirodno, da se je skrenulo tamo gdje je i pravo mjesto

Članak g. V. Levstika interesantan je i za naše prilike kao i za mogućnost takvoga pisanja, pa u pomanjkanju prostora iznijeti ćemo samo najmarkantnije stavke.

Ponajprije g. Levstik identificira pojam naroda i jezika, pa navodi interesantan primjer, da Engleza iz Londona i Engleza iz Nove Zelandije čini jednim istim — jezik i kaže da se »sve lako izmjeni, sve lako minc i ugine, samo nam ostaje naš jezik. Jer smo ga imali, zato jesmo. Dokle ćemo ga imati, dotle ćemo biti. Od njegove smo snage živjeli i živjet ćemo ne samo u smislu političkih programa, koje vrijeme piše i briše, nego u beskonačno višem smislu duhovnoga i prirodnoga postanja...« U ovih par riječi uvoda označio je ukratko svoje stanovište prema tome pitanju, pa prelazi općenito na historijski razvoj jezika. Po njemu je »jezik bio u svojem prvom stanju samo saobraćajno sredstvo. Čovječji život bio je jednostavan i priprost i takav je bio isto njegov govor.« Za njega nije važno kako su se jezici razvijali i izumirali, nego »Važno je to, da jedva postoji od toga vremena čovjek kao više biće i živi životom vrijednim čovječjega imena... Riječ i duh ostali su na cijelom tom putu nerazdruživo sraščeni drug uz druga... Riječ, majka djelovanja, učinila je narode bogate s duhom i zlatom; riječ je trgala spone neznanja, lomila jaram ugnjetavanja, gradila barikade, nosila zastavu političke, socijalne, vjerske i duhovne slobode i pokazala iz svake sadašnjosti put u ljepšu, pravičniju, plemenitu budućnost. Govori nadalje o jeziku i kaže, da »čim je bio plemenitiji i kulturniji kada kakav narod, tim je vjernije poštivao i gojio svoj jezik i tim ga je ljubomornije čuvao... na koncu našega života jezik nam je kao živa simfonija pojedinačnih i skupnih usuda, pojedinačnoga i skupnoga zla i sreće, odraz krajina, koje su bile naš dom, okus kruha, koji smo jeli i vina, koje smo pili; njegova prva, odlučna posveta je skriveni sakramenat, koji smo primili iz majčinih žila i grudi, taj nezatomljen blagoslov, koji čini, da je naš jezik po krvi naš i da nam ga ne može nadomjestiti nijedan drugi jezik, niti tvojim potomcima dokle se ne napiju iz istoga izvora isto tako teškoga iz prošlosti. Samo u tom jednom jeziku ima samo riječ svu svoju neprispodobivu boju, samo u njemu osjećaš njezin najdublji spomen, njezinu melodiju punu smisla, njezin čar i njezin opoj«. I to je »jezik tvoje krvi, tvoje duše, tvoje najdublje ispovijedi samoga sebe«.

Do sada je pisac govorio o kulturnom djelovanju jezika uopće i poslije toga prelazi specijalno na razvitak slovenskoga jezika od vremena Trubareva kad »slovenska knjiga raste i raste i slovenski književni jezik, budući jezik slovenskoga pjesništva, slovenske škole, slovenske kulture i slovenskoga javnoga života, ovaj jezik, koji će naš narod podići kroz tri sto godina za njegovu vječnu istinu do suverenoga života na našoj zemlji i s upravnim čelom žrtvovati se za sve — taj se jezik lagano dostaje svojega obraza i svoje moći.« Osvrće se pisac na kulturno i literarno djelova-

nje barona Žige Cojza, Valentina Vodnika, koji je slovensku štampanu riječ lagano uvlačio u seljačku kolibu, zatim o zlatnoj dobi Napoleonove Ilirije i o Austriji koja nije mogla zatrti ono što je slovensko, stvarano decenijima. Laskavo se izražava o velikom pjesniku F. Prešernu »u kojem je duhovno i tjelesno obistinjen vrhunac slovenstva«. Malo dalje kaže »Narod hoće živjeti sa svojim duhom, sa svojom riječi, narod se čuva jezične smrti što je duhovna smrt«. Konkretno prelazi na slovenski narod, koji je »stupio u Jugoslaviju u ime svojega slovenskoga jezika, u ime slovenske kulture, to jest — u ime Duha.« Zaključuje, da »od Prešerna do Levstika pa do naših dana stali su slovenski pjesnik, slovenski pisac i slovenski naučenjak na čelo otpora protiv te sentimentalne dočekane šačice, koja je u krivom shvaćanju stvari silila na tako zvano »jezično spajanje« — Energično završuje svoj članak, da »Pitanje slovenskoga jezika nije pitanje, koje bi moglo valjano riješiti politika, niti ne obično kulturno pitanje, nego isključivo pitanje životne moći toga jezika, pitanje razvoja kroz stoljeća i stoljeća, pitanje, koje će odlučiti vrijeme nad zaboravljenim grobovima onih, koji su ga postavili. Jezik živi dokle se ne iživi. Po željeznoj naravnoj neuklonivosti vrši svoju misiju, dok je ne izvrši... I nikada, ni za kakvu cijenu, nikomu i ničemu za ljubav ne može biti o tom govora...« S time je završen ovaj članak pun ljubavi i bojaznosti, te ga radi toga iznosimo, premda se s njim ne slažemo u cijelosti. *Beka.*

Dr NIKOLA SUČIĆ: BOLESTI ŽIVACA I DUŠE

U prošlom broju našeg lista osvrnuli smo se na to djelo samo obzirom na neke misli njegova uvoda.

O meritornome dijelu knjige, da kle o njezinome naučnome dijelu ne može biti naš sud negativan. A upravo taj naučni dio obrađuje na 165 stranica velikoga formata popularno za prosječno obrazovana čovjeka vrlo važno područje živčanoga sistema i psihopatologije. Djelo je pisano praktično, bez suvišnih teoretskih razglabanja, u koja inače tako lako zapadaju popularizatori naučnih predmeta.

GODIŠNJICA NJEMAČKE REVOLUCIJE

Građanski rat, pokolj, anarhija, naglo bježanje stranoga kapitala iz Njemačke, preokret internacionalnih sporazuma, pa i sam rat — sve se to proricalo za slučaj, da A. Hitler dođe na vlast.

Isticala se odavna ogromna opasnost radikalne promjene vlade i gospodarskoga sistema u Njemačkoj. Naglašavalo se, da je opasnost takove promjene u Njemačkoj daleko veća nego u drugim zemljama sa jednako velikim brojem nezaposlenosti, jer je u Njemačkoj nezadovoljstvo organizirano politički i jer je to siromaštvo izvjesnih slojeva pučanstva izvanredno teško i traje već dugo vremena. Svi su osjećali, da Njemačka stoji pred sudbonosnim časovima, pred velikim promjenama i u političkome i u gospodarskom pogledu i da milijunske mase izbornika NSDAP ne će više moći dugo čekati. Protivničke stranke su krparile do skrajnih mogućnosti. — Ali očajno stanje socijalizma, koji se sve više diskreditirao, njegova bezidejnost i neodlučnost pa nestašica jakih ličnosti sa širokim i potrebitim koncepcijama na jednoj strani, a ogromni val naroda povezan željeznom disciplinom, idejom i vođom na drugoj strani ubrzali su dan, kada je A. Hitler izašao iz palače Hindenburga kao državni kancelar.

Alarmantne glasine o predstojećem preokretu u Njemačkoj, o odstranjenju republike, nepriznanju versailleskog ugovora i reparacija, o vraćanju poljskoga koridora i kolonija, uznemirivale su ne samo Evropu nego i Ameriku. Sa četiri milijarde učestvovala je Amerika u privrednom životu Njemačke. Američki dopisnici i političari javljali su preko oceana, kako hitlerovci jednako odbijaju plaćanje reparacija kao i komunisti, ali ne odbijaju plaćanje privatnih dugova poput komunista. I nekako je laglje sva Amerika prstom upirala na mjesto iz programa NSDAP, gdje se go-

vori o sačuvanju privatnog kapitala.

Sama Njemačka bila je iz dana u dan u sve većoj groznici. Po ulicama se ubijalo, po kabinetima se dogovaralo i zaklinjalo, u štampi se harangiralo i prijetilo, a čitav je svijet znao da su došli dani velike promjene. I koliko se jače napadalo Hitlera i imputiralo mu, da on znači anarhiju, to je očitije bilo, da će on jedini zasjesti na mjesto kancelara i preuzeti vodstvo njemačke države onako, kako je iz dana u dan sve većma, poput plebiscita izjavljivao i tražio njemački narod duž Reicha. Više nije moglo biti dvojbe, da je to narodni pokret, koji se zahvatio i prikupio najšire slojeve, najjače narodne snage — jednu čitavu generaciju.

Adolf Hitler je došao na vlast i proveo je zasnovanu narodnu revoluciju. Nešto vidljivih parada, da se zadovolji na izvanji način one desetke milijuna, koji su teško čekali godinama taj čas i da se tom historijskom događaju njemačke povijesti dade što svečanija i dostojnija nota. To zahtjeva narav njemačke rase. Inozemstvo je negativno reagiralo na dolazak Hitlera na vladu. Preuzimanje vlasti u Njemačkoj po narodnim socijalistima, imao je značiti istodobno bojkot i izoliranost Njemačke. U tom je pomogla veoma mnogo svjetska štampa u većini u rukama izvjesne rase.

Ali odgovorni njemački državnici i vodstvo NSDAP imali su pred očima povijesno iskustvo, kako to navodi nedavno u jednom svom članku poznati bivši ministar vanjskih djela dr. Julius Curtius, da politički događaji, koji se zbog upotrebe sile, brzine događaja i principijelnoga karaktera promjene nazivaju revolucijama, uvijek na početku loše utječu na vanjske odnose one države, u kojoj su se dogodili. Tako je i velika francuska revolucija bacila Francusku daleko od ostalih evropskih država, da je u stvari ojača i učvrsti do položaja i značaja, kojeg je zauzela tek poslije. Mussolinijev fašizam omrazio je i izolirao za dugo Apeninski poluotok. Ali mi vidimo, danas, što znači fašistička Italija u svijetu i kako su ostale države promijenile svoj stav spram njega uvidjevši državničke sposobnosti Ducea, koje se ne može tajiti, njegove uspjehe i napredak na svim područjima, koji ne bi Italija nikada uspjela zabilježiti bez fašizma. Pa i boljševička revolucija u Rusiji, koja je po svem svijetu izazvala ogromno negodovanje, s vremenom je ušla sve jače u međunarodne odnose i najprije nepriznavana polagano je utirala put dotle, da ju je u posljednje dane priznala i vlada Sjedinjenih Američkih Država.

I zato se Hitler i ostali vođe njemačkoga nacionalnoga socijalizma ne plaše negativne situacije i alarmantnosti, koja se u stvari podržava i jača u inozemstvu sa tendencijom, da se današnji režim u Berlinu omrazi i onemogući. Oni se ne mogu bojati niti nabačenih parola o privrednom bojkotu Njemačke, zemlje od 66 milijona stanovnika sa toliko svojih potreba, da bi to značilo samo pojačanje krize u privrednom životu čitavog svijeta. Ako se uzme u obzir, da 51% europske vanjske trgovine leži u rukama Njemačke i američki ogromni kapital, što je uložen u Njemačkoj, onda se vidi sva neozbiljnost prijetnje sa bojkotom u privrednom životu. Sa prijetnjama o političkoj izoliranosti stoji stvar jednako. Njemačka zapravo stoji među ostalim europskim državama već četrnaest godina ne samo izolirana, nego i neshvaćena u svojim životnim potrebama, nepriznana kao jednakopravna sa ostalim narodima. Svojim istupom iz Društva Naroda moguće je Hitler samo naglasio i podvukao kao činjenicu podređenosti i sporednoga položaja Njemačke u Društvu Naroda, u kojoj nema ni snage ni mogućnosti, da zaštiti svoja prava na miran i siguran život.

Hitlerova Njemačka je u vanjskoj politici odlučila poći svojim putem. Ukazala je svojim posljednjim istupom na nekompaktnost, da ne kažemo i neozbiljnost svih konferencija i čitave Lige Naroda, koja danas za evropsku i za čitavu svjetsku politiku, kao i za njen razvitak imade, čini se, vrlo mizerno značenje. Hitler je istakao u svom govoru od 21. ožujka u Postdamu, da Njemačka hoće biti prijatelj jednoga mira, koji će izliječit:

rane, od kojih svi patimo, mira, zasnovanoga na pravednosti, jednakosti i uklanjanju nepodnošljive situacije, koja je stvorena falsificiranjem 14 Wilsonovih točaka u Versaillesu.

Hitlerova vanjska politika bilježi prve značajne rezultate u svom djelovanju. Usvaja se Mac Donaldov plan kao osnova za razoružanje, potpisuje se četvorni sporazum u želji što skorijega uvađanja pravednoga mira u Evropi, zaključuje se konkordat sa Vatikanom i počinju prvi razgovori za bolje odnose između Berlina i Varšave, da se završe nedavno zaključenim paktom, koji je osjetljivo izmijenio i poremetio diplomatsku konstelaciju Europe.

I danas se već u pojedinim prijestolnicama lagano pojavljuje uvjerenje, da Njemačka nastoji da politikom umjerenosti ali i odlučnosti učvrsti međunarodne odnose na bazi pune jednakosti. Međunarodni odnosi ne mogu lebdjeti u zraku. Oni moraju biti ukorjenjeni u narodu. I međunarodni život može da napreduje samo onda, ako napreduju pojedini narodi.

Kako je pak sam njemački narod primio dolazak A. Hitlera na vlast, svjedoče nam jedinstveno izvještaji cijele štampe. Ni traga o građanskom ratu. Na to misliti značilo je daleko precijeniti snage komunista, kojima Sovjetska Unija nije mogla pomoći, a koji sami nemaju ni oružja ni novaca ni revolucionarnoga elana, ni sposobnih vođa, a da o njihovom neznatnom utjecaju u Reichswehru i u redarstvu i ne govorimo. Milijunske brojke, što se gomilaju iza NSDAP svjedoče o jedinstvenoj volji njemačkoga naroda za odlučnim i snažnim uspostavljenjem reda i mira, kako bi se prikupile sve narodne snage i vlastitim radom pomogla i podigla narodna zajednica. Njemački narod nije samo jednom dokazao svoju veliku i zadivljenja vrijednu svijest, kada su kucali veliki i sudbonosni časovi nad njegovm državom. Pa niti poslije katastrofalne panike 1918. godine, njemački se narod pokazao zreo i visoko svijestan.

Komunisti su bili pritisnuti od čitave bujice, pa se KPD nije uopće upustila u borbu. Kako navodi američki novinar H. R. Knickerbocker u svom djelu »German Crises« oni su se odlučili na stav čekanja, dok Hitler ne ispuni svoja obećanja i dok sve njegove mase ne pređu pod crveni barjak III. internacionale. Do nedavno držanje pak najjače socialdemokratske stranke u Njemačkoj izazvalo je zgražanje i uzbunu cijele II. internacionale. Hitler nije imao teška posla, da rasprši obje stranke zajedno sa strankama centruma pa i same Hugenbergove nacionaliste. Ministar dr. Goebbels u jednom svom govoru dovikuje na koncu: »Pomognite nam uništiti stranke. Ne smije ništa od toga ostati. U narodu smije postojati samo jedna volja i samo jedna odluka a ta može biti mobilizirana samo od jedne organizacije.«

Danas više nema dvojbe, da je i preostali dio njemačkog naroda još pred godinu dana izvan opozicione NSDAP, prigrlio novu vladu i program A. Hitlera. On se smirio i hoće da radi na sanaciji njemačkoga privrednog, socijalnog i političkog života, na korist bolje budućnosti čitave Njemačke. Tu je jednodušnost pokazao i plebiscit od 12. studena.

U ovoj prvoj godini što je nacionalni socializam na vladi, može da se zabilježi njegova ogromna aktivnost i agilnost. Bez dvojbe se može ustvrditi da uspjesi postoje. Hitler je uništio komuniste, rastjerao inače svemoćno slobodno zidarstvo i raspršio nudiste. Ovdje se može istaknuti i opadanje nezaposlenosti, tog najdelikatnijega problema posljednjih godina. Kako sami socijalistički listovi potvrđuju, pala je nezaposlenost po dolasku NSDAP na vlast za gotovo dva milijona, t. j. sa 6.100.000 na 4.650.000, i sve to za vladanja prvih 6 mjeseci novoga režima.

Sigurno je danas, da će malo pomalo i inozemstvo promijeniti svoj današnji stav spram hitlerizma u Njemačkoj i prihvatiti današnju Njemačku u znaku kukastoga križa kao činjenicu, koja je proizašla iz duše njemačkoga naroda, njegove volje i potrebe. U tom nam daje siguran primjer sama engleska štampa, koja sve češće pozitivnim člancima utire put boljem shvaćanju i razumijevanju

nove Njemačke u engleskoj javnosti. Inostranstvo će doskora primiti tu nacionalno socialističku revoluciju kao što je primilo i ostale, nastale životnim potrebama i prilikama samih naroda.

Današnja Njemačka u izvršenju programa A. Hitlera hoće da suprotnost između rada i kapitala, koju je marksizam postavio za princip klasne borbe zamijeni idejom nacionalne zajednice. Idejni motivi, koje ističe i podvlači u svakoj svojoj akciji Hitlerov režim igraju vidniju ulogu no ikad dosada, te je interes nacionalne zajednice, pomoći i žrtve za sunarodnjake u zajednici istaknut nad sve ostalo. O tom nam dnevno svjedoče sabirne akcije najširega formata, kolektivna pripomoć svih za sve, sve pod inicijativom i kontrolom Hitlerove stranke odnosno vlade.

Ne može se poreći, da je Hitlerov režim doista pristupio radu velikim elanom, idejnom spremom i da je započeo u velikim potezima provoditi svoje planove po kojima bi se Njemačka imala sanirati i preporoditi u svim pravcima. Niti jedan naime pravac, niti jedna čest narodnoga života nije ostala bez interesa, nadzora i pomoći vlade. Hitler preko svog režima uzima vidna učešća u svakoj grani narodnoga života, želeći da u njem sve korisno i pozitivno prikupi, poveže i slije u skupnu bujicu čitavoga narodnog života. On je uspio svakog od onih nepreglednih milijuna zainteresirati za velike događaje i za preporod države.

Promjena stranačke države, kakova je stvorena ustavom u Weimaru, u narodnu državu uspjela je bez težih komplikacija i može se već konstatirati, da je pozdravljena jednako od svega naroda. O tom jasno i jednodušno govori plebiscit od 12. studena.

U Njemačkoj su se zbili odlučni događaji. Odgovorni faktori provode punu volju i zahtjev njemačkoga naroda. Iz toga je konsekvenca, da se Njemačka od danas mora priznati i s njome računati. To je što se tiče pitanje međunarodne suradnje i pitanja o učešću njemačkog naroda i Hitlerove vlade u evropskoj i svjetskoj politici.

Još jače i aktuelnije je pitanje samoga nacionalno-socialističkoga pokreta, njegovih ideja, zadaća, [...] elemenata i svih mogućih [...] menata u njemu. Ne smije[...] nuti s uma, da je politika [...] režima posegla i u primar[...] cije društva i države, da je [...] gla i zaštitila brak i obi[...] zajednicu, da je podvu[...] nat morala i zdravih, snažni[...] generacija. To su potezi tem[...] obrazbe u narodnom životu, [...] maju novu generaciju i nov[...] mačke države. I to sve ne [...] bez utjecaja na misli, težnj[...] ostalih milijuna na kontine[...] java fašizma, kakav se dana[...] u Njemačkoj, jačanje autori[...] režima u Berlinu, sve su to [...] kapitalnoga značenja za sud[...] rcpskih naroda i njihovih [...] forma.

Svejedno je, da li se tu r[...] ječi fašizam ili nacionalni so[...] Bitno je i tu jačanje probud[...] aktivnoga borbenog socij[...] nacionalizma, odlučna [...] rješenja socialnoga momenta u [...] skupljanje i privađanje omlad[...] vlast. Ne mora se ovdje od[...] ključiti na posvemašnje fa[...] drugih evropskih država. A[...] Austrija nam ukazuje u najno[...] ba jedan pokušaj rješenja tog o[...] upliva iz Reicha. Dollfuss n[...] kopira metode i ekonomsku pol[...] nekim pravcima, što ju provodi [...]

Nacionalno socialistička rev[...] ne ostaje bez dubokog i jakog [...] na Europu. Ali A. Hitler je sa[...] glasio: Prva je stvar sređenje [...] tarnjih prilika. Što vi[...] dati svakome učešća u velebnom [...] narodnoga preporoda. Zato je [...] će najveći zločin govoriti o poli[...] nezrelosti tih milijuna njemačko[...] roda, koji su u par godina, uočivš[...] razni okvir, u kojem se morala [...] gravati njemačka politika i frapa[...] proširili zastave NSDAP sa strana[...] emblemima, čvrsto uvjereni, da i[...] u izvršenju tog programa jedino o[...] gućen dostojan i častan život nar[...] ravnopravnoga sa ostalim narod[...] svijeta.

Milijuni njemačkoga naroda [...] djeli su na istoku zarobljeni i o[...] pravljen ruski seljački narod, izrabl[...]

..zerne manjine, a sve u ime
..snog principa i klasne bor-
. ime blještavih parola i teo-
..ojih se u praksi skrivaju od
. do Crnog Mora krvave
..te, vješala i palež
..ina, seljačke muke i
..va sloboda. Njemački
. uvidio i svu laž blieštavih
.. čuvarima demokracije. u
. su pobjednici iz 1918. god.
..obijedene na vječni status
..prosto za to, jer to tim čuva-
..ra i demokracije momentano
.. Njemački narod je shvatio
.. On je shvatio žalosnu igru
konferencija. gdje se titralo
m sigurnošću. suverenošću i
m. Zar se u takovim prilikama
očekivati što drugo. nego nagli
u redove hitlerovaca. koji su is-
..energičnu i bezobzirnu borbu pro-
..ga toga.
..ba čekati dalinji razvoj dogo-
. Njemačkoj. Treba se uvjeriti
... da se ne radi o nikakvom
..rizmu Hitlerovog režima. kako
nastoji djelomično karakterizi-

nas je ali već očito. da u ele-
na. koji su u nacionalno-socija-
..om pokretu pozitivni i ispravni.
..eć prodiru i izvan granica Nje-
.

Vladimir Mintas.

..ŽBA SLIKA TOMISLAVA ..MANA

Ullrich salonu izložio je četr-
..k radova: ulja, retla, monotypia i
— poznati slikar, prof. zagreba-
..Umjetničke akademije Tomislav
..an. o svojoj pedesetgodišnjici.
..ebe ostavlja dugu umjetničku
..st i mnogo djela razasutih kod
i u raznim galerijama inozem-
Studij je započeo u Beču i na-
u Parizu te Münchenu. Uporedo
..vio koloriranim slikarstvom i
..om. U grafici se ispoljila jača
.. njegova talenta. i zato se tom
..m slikarske umjetnosti više i
..šnije bavio. Naročito se istakao
..irungu. Kroz čitavo vrijeme svog
..ničkog rada našao je načina. da
..akne kao propagator svoje i or-
..ator domaće umjetnosti. Nije zaboravio, da svoje zvanje vanjskim i pomoćnim načinima afirmira: bilo naročitim osobnim stilom, bilo vje-štom propagandom putem štampe. bilo plasmanom među otajnim silama, gdje je punim pravom očekivao obilatu pot-poru. koju je, naravno. i našao. Tko ne pozna visoku pojavu, dugu kosu i šešir široka oboda Tomislava Kriz-mana? Tko nije čitao obilne objave i recenzije njegovih izložaba prije i za vrijeme priredbe? I to skoro uvijek popraćene njegovom karakterističnom slikom, da bi se što dublje usjekla u pamet starijim i mlađim naraštajima.

Po uzoru pariskog »Jesenjeg salo-na« organizirao je kod nas »Proljetni salon«, gdje se okupio priličan broj naših mladih slikara. koji su u više navrata skupa izlagali. da se na koncu raziđu. (I tako se više ne zna, šta je s tim salonom. da li postoji ili ne.) Organizirao je i propagandu našeg umjetnog obrta. Svojim vezama i spo-sobnošću da procjeni stvarnu vrijed-nost rada. uspio je, da organizira iz-laganje naših umjetničkih i umjetno-obrtnih proizvoda na svjetskim izlo-žbama.

Kao dugogodišnji scenograf zagre-bačkog kazališta razvio je i svoje de-korativne sposobnosti. Jedan od naj-važnijih uspjeha Krizmanovih, koji se ne smije zaboraviti, je želja Franje Josipa I. cara i kralja Austro-Mađa-rije, da izradi mapu Bosne. On je že-lju carevu savjesno izvršio i njegova se mapa i danas nalazi pohranjena u Beču. Tim povodom je izradio i mapu Beča.

Iz ovoga kratkoga curriculuma vi-tae proizlazi, da je svečar, rodom iz Vodostaja, znao vješto da ostrani sve brane i zapreke, da zaplovi širokim vodama i dopre do zlatnog otoka mira i pokoja.

Poslije ovakoga odličnoga saznanja o životu Tomislava Krizmana, čovjek sa počitanjem ulazi u salon Ullricha na jubilarnu izložbu svečarevu. Sva tri odjelka salona ispunjena su: pejsa-žima, marinama, motivima, portreti-ma, mrtvom prirodom i kompozicijom. Odmah se ističe svojom veličinom triptih za parobrod »Kraljicu Mari-ju«: dekorativni pano Cavtata. Na prvi mah zabliješti: punina svijetla,

Mnogo je važnije pogledati onu obitelj koja hoće da postoji kao krvna zajednica, zajednica običaja, poznavanja, snošljivosti, podupiranja, izdržavanja, ljubavi, poticaja, žrtve, napora, kao organska zajednica, koju uništava, ruši, onemogućuje i razara potcjenjivanje rada, slaba plaća. nestalnost službe, otpuštanje, zločinačke ponude, uspoređivanje po ljepoti i lakom poštenju, higijenske prilike, prisilni ugovori, rad do iscrpljenja i t. d. i ono sistematsko stavljanje u ropski položaj u kojem čovjek pristaje na sve da spasi obitelj kruhom, obućom i krovom nad glavom.

Kapitalizam znači upravo zarobljivanje čovjeka, stavljajući ga u bezizlazan i zavisan položaj.

Vladajući kapitalizam karikira svoju obitelj, a ruši tuđu.

NAROD. — Što može kapitalizam načiniti iz naroda u kojemu pojedinci zauzimaju stanovište krutoga i organiziranoga egocentrizma i koji sve ostale iskorišćuje i gura u ropstvo zavisnosti, u položaj slobodnog pristanka na vlastitu nesreću.

Mora načiniti sa jedne strane gospodare, a sa druge slobodne robove, drugim riječima sijati mržnju i stvarati klicu teških posljedica.

Kapitalizam ubija narodnu koheziju, jer pojam naroda isključuje pojam robova i gospodara.

DRŽAVA. — Nema nijedne države, koja bi se mogla pohvaliti, da nije u svojim političkim, gospodarskim ili drugim prilikama vrlo mnogo vezana na druge države. Sasvim je razumljivo da u tim vezama odlučuju prave narodne, kulturne i gospodarske potrebe i nužnosti. Međutim treba se samo sjetiti ratova koji se svaki čas vode u južnoameričkim državama, pa građanskih ratova u Kini a i sličnih prilika na drugim mjestima, pa odmah uvidjeti, da su tu u pitanju interesi sila, kojima su ti narodi, te države samo sredstva za postizavanje svojih ciljeva. Zakupljivanjem materijalnih dobara (izvora, rudnika, monopola) i uglednih ljudi u pojedinim državama, provode svoju volju.

Kapitalizam zarobljuje države i stvara od njih pretstavnike i pobornike svojih ciljeva pa bilo to i uz cijenu ratnih sukoba.

U kojem međudržavnom ratu nije ova nepoznanica pustila svoje korijenje?

MEĐUNARODNI ŽIVOT upravljan je u kabinetima hladnog računa, koristi, krutosti i bezobzirnosti. U kabinetima petroleja, čelika, žarulja, automobila, municije, bez kulturnih koncepcija, bez ideja. Taj život inferiornog iživljavanja nameće se za upravljača, kormilara međudržavnog života. Ne pita se za rat ili mir — samo za uspjeh. Nacionalna i internacionalna materijalna koncentracija hladnoga egoizma davi države u svim gorućim pitanjima nezaposlenosti, valuta, budžeta, carina, privrednih planova, stvarajući psihozu nepovjerenja, krize, ratne opasnosti.

Kapitalizam je otrov međudržavnoga života.

RADNIK je upravo u strahovitom položaju, u položaju čovjeka koji sebi sam pravi lijes, čovjeka koji sebi sam kopa grob, koji sebi sam zida tamnicu, a ne će da umre niti da ide u tamnicu.

Radnik je najbliži proizvodima od kojih je najdalje. On pravi automobile, a kad će imati automobil? Pravi skupe tkanine, a hoda prnjav.

Velik dio bogatstva u svijetu jest naprosto bljutav, jer u njegovoj sjeni počiva beskrvni, ispijeni, iskorišćeni, nezadovoljni radnik.

Kapitalizam je bolna istina koju dokazuje radnik.

SELJAK pošteno obrađuje svoju njivu, marljivo svršava svoje poslove znoji se i zebe. — a onda mu se saopći da burza recimo u Chikagu ne drži baš mnogo ni do njegovog poštenja, ni do njegove marljivosti i znoja, žita i kukuruza. Farme, industrije Argentine, Kanade, Rusije prodaju bolje i jeftinije žito od njega. Planovi, koncerni koji na jednom kraju, mnogoput za račun pojedinaca, stvaraju preko mjerno bogatstvo, proizvode bez pravoga cilja, sasvim nepotrebno, te prouzrokuju na drugome mjestu grdno siromaštvo. Seljak, pošteni radnik, koji ne zna te poslove tržišta živi u ovisnosti od tih diktatora državnog ili individualnog kapitalizma. Zadužen, prodaje komad po komad onoga što se prodati može, dok ne postane proleterom, a onaj kome prodaje veleposjednikom, spekulantom, kapitalistom.

Kapitalizam je antisocijalan.

INTELEKTUALAC je proizvod kao kakav kotačić, koji ima da zauzme svoje mjesto dok se ne istroši, a onda će u ropotarnicu, nesposoban. Ipak većina intelektualaca mogla bi pozavidjeti pravim kotačima i šarafima, jer su ti kotači i šarafi apsolutno sigurni za svoj egzistencijski minimum, higijenske prilike, hranu, drugim riječima za ulje, benzin, čišćenje, ventilaciju i popravak.

Kao što kapitalizam ne pozna mjeru u mehaničkim proizvodima, u šarafima, šibicama, automobilima, tako kapitalističko društvo ne pozna mjeru u fabriciranju intelektualaca — pravnika, liječnika, profesora i dr.

Ali opet postoji nejednakost.

Dok mehanički proizvodi moraju da valjaju, jer će inače biti uklonjeni ili stavljeni na drugo odgovarajuće mjesto, t. j. vodi se računa o sposobnosti, za intelektualca to nije važno. Jer u eri demokracije — slobode i jednakosti — valjda svi imaju pravo na sva mjesta — a iz razloga bratstva — naročito nesposobni. Dok je za automobil važno pitanje — valja li, za intelektualca se pita — tko mu je kum, kako je sa novcem. Pa to je sasvim naravno. Jer kad bi se pitalo za sposobnost, onda ti mnogi koji su bez sposobnosti bili pošli u školu, odabrali i završili studij, morali bi ostati po strani i na odgovarajućem mjestu. Međutim ugled njihovih roditelja, bogatstvo, veze pa konačno diploma daje svima neka prava. Zašto da se oni priznaju posljednjima kad ima stotinu mogućnosti da budu prvi? Oni su tobože nesposobni, no to nije

važno. Kraj toliko sposobnih ljudi, onaj koji je nesposoban može uz njihovu pomoć ipak gospodariti, jer sposoban će čovjek već i najveću glupost gospodara pametno udesiti. Ako je netko i ne suviše sposoban ili ne toliko sposoban ili u sposobnosti spretan da bude milostivo zapažen od visokih nesposobnjaka (ili sposobnjaka), pa još k tome bez uglednih pređa, bogatstva i veza, onda je to bijednik koji je sigurno mislio: pa zašto svi ljudi ne bi smjeli imati fakultete i biti intelektualci sa diplomom, kad već toliko ima nesposobnijih od njega? No i on mora da živi makar i za jeftine pare.

Kapitalizam predaje vlast u ruke svojih sposobnih ili nesposobnih sinova intelektualaca, a rad u ruke sposobnih intelektualaca da bude cementiran filosofski, politički, u štampi, ekonomiji, tehnici, kao sistem sile, moći i nužnosti.

Ostali intelektualci imaju da kupe mrvice sa stolova moćnih gospodara i vjernih slugu.

Teško onome tko digne glas protiv gospodara, jer će proti njemu nastupiti falange slugu — autoriteta preko kojih se ne prelazi tako lako.

Položaj intelektualca je posljedica kapitalističkog, protekcionističkog tipa intelektualca.

INDUSTRIJA I TRGOVINA imaju danas načelnu koncepciju da se svedu na vlast i upravu od što manje ljudi. Postoji cilj da čitav petrolej svijeta bude u jednoj glavi, naravno kapitalističkoj i da svi trgovci toga petroleja ropski slušaju i lažu svom svojom sposobnošću i poštenjem štogod mogu i znaju o cijeni i kvaliteti tog petroleja. Ta koncepcija postoji u svim granama, što pokazuju trustovi, karteli, velika i mala zastupstva, prodavaone bez posrednika ili sa posrednicima koji imaju novaca i do kojih još treba makar na taj način doći. Tome služi sva ona nevoljna racionalizacija u kojoj smo naučili cijeniti 20 vijek i za koju su uposlene toliki vrijedni i sposobni sluge, da bi se još više vrijednih i sposobnih izbacilo poput gamadi, a što nas ne smeta da se njoj i dalje divimo. Sva ta racionalizacija razvija se danas uglavnom zbog potreba kapitalista i dobitnika.

Ama zbog čega drugoga? Kome se to tako žuri? Kuda, zašto? Što će ta kava, koja je racionalizacijom dorasla za uništavanje. Tako žito i druge stvari. Gdje je harmoničnost? Međutim sada ne ćemo o tome.

Čovjek koji ima puno novaca ne će naravno staviti novac u banku, jer je već i malom djetetu nejasno zbog čega se to čini, nego će pogledati na tržište da vidi što se to potražuje. I punom se parom gradi tvornica. — Pa naravno zašto se ne bi umanjila nezaposlenost. Dolaze strojevi, teški, veliki i skupi, — naravno ne iz iste države, nego iz one druge, jer to traže viši politički i državni interesi (provizije). Odmah se zaposle stručni i sposobni ljudi, radništvo — treba umanjiti nezaposlenost— kako bi se što prije došlo do glavnice i teških kamata. No taj čovjek nije jedini mudrac, koji se sjetio na taj artikl, nego

ih ima i drugih. Sad nastane konkurencija, valja prodavati jeftinije — tobože kriza, pa narod nema novaca, treba imati socijalnog obzira —, dok ne dođe do karteliranja — jer to je zbog pametnije i nacionalnije proizvodnje i transporta i tako u beskonačnost.

Konačno artikl više ne ide, snizavanje nadnica, otpuštanje uposlenih, zatvaranje tvornice. Ili se počinje pozivati država u pomoć da pomogne nacionalnu industriju, jer će morati otpustiti radnike. To su već uobičajeni razlozi. Cijeli svijet sada treba da spašava tu industriju, koja nije nikog pitala kad se osnivala, kad je poslovala i kad je trošila novac.

Slobodna inicijativa kapitalizma je apsolutni uzrok nepotrebnih i teških ekonomskih, novčanih, bankarskih i socijalnih poremećaja koje mora snositi čitav narod, država pa i više naroda.

ŠTAMPA. Zašto bi samo šibice, čarape, avioni, žito bili predmet proizvodnje i zarade? Zašto se ne bi moglo proizvoditi na polju umjetnosti, književnosti, štampe i zarađivati! To se može i to se radi. Zar mi nismo prisiljeni uživati u umjetničkim budalaštinama kazališnih komada, koji se nametnu po reklami sposobnih i spretnih ljudi kao kakav aspirin ili loši radio-aparati. Ili sladunjave umjetnosti praznih i šupljih filmskih komada. Ili neke arhitektonske monstrume. Pa ta štampa kojoj je konačno uspjelo upotrijebiti i upotrebljavati što više riječi sa što manje sadržaja u stotinu varijanti, pa stanovita muzika.

I tu su provedeni trustovi, karteli, centrale i koncentracije. Racionalizacija je savršena. Ako se prodaju igle u serijama, čavli ili cipele, prodaju se i proizvode umjetnička djela 20 vijeka. Zato su tu nekakve Minerve i Binoze.

Čim jedna kazališna ili filmska budalaština uspije kod mondene, ugledne muške i ženske elite, odmah se lifruje u serijama dok ne dosadi. Tako je sa knjigama, operetama, modernom muzikom. Takva je potražnja. Konačno treba se diviti racionalizaciji nesamo kad jedan čovjek napravi na jedan dan 15 pari cipela mjesto jedan par, nego i onda kad neki Englez izdiktira jedan roman u kraće vrijeme nego li ga mi možemo pročitati. Po narudžbi, u serijama, jer tako publika traži kao vrste čokolade.

Pa kao što su rukotvorine i radovi pojedinaca bolji od proizvodnje u serijama na području cipela, odijela i slično tako je to i na području duševnih potreba.

Kapitalizam je sveo područje duševnoga života na teren trgovačke spekulacije.

Kao što je u trgovačkoj spekulaciji lažna i bučna reklama u p... tanju kakove paste za zube ili za cipele, tako je i sa reklamom za artikle potrebne duševnom životu.

Preostaje nam da posebno promotrimo nosioce kapitalizma, a ... ćemo i učiniti.

Prof. Ivan O...

GIOVANNI PAPINI: BENRUBIJEVE MISLI

(Iz zbirke zapisa Gog.)

Ženeva 30. srpnja.

U nekoliko novina dao sam objaviti ovaj oglas:

»Tražim tajnika, koji govori više jezika, filozofski obrazovanoga, neženju, čovjeka strpljiva, nomada. Pretstaviti se do 20. srpnja, hotel Mon Repos u 10 sati na večer«.

Budući da već neko vrijeme trpim na besanici, ispitivanje kandidata moglo bi mi pomoći, da mi ugodnije prođe noć.

Došlo ih je 63. Od te šezdeset i trojice četrdesetsedam su bili Židovi. Konačno odabrah jednog Židova: onoga koga sam držao da je od sviju najinteligentniji.

Doktor Benrubi imao je sve osebine, koje sam tražio, pače još i više njih, na koje ni ne pomislih. Onizak je mladić, svinutih ramena, lica ispijena, upalih oči, pomalo prosijed, puti zelenkaste poput močvarnoga blata. Rodio se u Poljskoj, učio je ponajprije u Rigi, doktorom filozofije postao u Jeni, a moderne filologije u Parizu. Profesorom je bio u Barceloni i Zürichu. Izgleda upravo jadno, kao pas, koji se boji, da će ga se tući, a zna, da je potreban.

Govoreći o koječem upitah ga, kako to, da su Židovi, obično, tako inteligentni, a tako plašljivi.

»— Plašljivi? Kanite vjerojatno govoriti o fizičkoj, materijalnoj, životinjskoj smionosti. Jer što se tiče duhovnoga, Židovi ne samo što su smioni, već preuzetni. Ne bjehu nikada heroji u barbarskom smislu, mislim, ni u doba Davidovo, ali su prvi, pred svim narodima, došli do spoznaje, da se prava vrijednost čovjekova sastoji više u pametovanju, nego li u ubijanju sebi sličnih stvorova.

No, nakon progonstva, Židovi su uvijek bili bez države, bez vlade, bez vojske: grupe raštrkane u mnoštvu, koje ih je mrzilo. Pa kako bi se u njih mogao razviti heroizam Križara i vojskovođa?

Da ne budu uništeni bjehu prisiljeni da pronađu neki način obrane. I nađoše dva: novac i inteligenciju.

Židovi ne vole novac. Tri četvrtine njihove književnosti, počev od proroka pa ovamo slavi siromahe. Ali ljudi se uništavaju željezom ili se kupuju zlatom. Ne mogavši se poslužiti željezom, Židovi se zaštitiše, na nesreću, zlatom, estetskijom i plemenitijom kovinom. Fiorini bjehu njihova koplja, dukati njihovi mačevi, sterlini njihovi samokresi, dolari njihovi mitraljezi. Oružje ne uvijek svrsishodno, ali uvijek jače. Židov postavši kapitalista po zakonitoj obrani, našao se jednog dana, zbog moralnog i mističnog pada Evrope, protiv svoje vlastite misli i volje, gospodarom zemlje. Najprije su ga silili da bude bogat; a kasnije su proglasili da bogatstvo vrijedi više, nego bilo što drugo, tako, da je voljom svojih neprijatelja, biblijski siromah i getski zatočenik postao gospodarom siromaha i bogataša.

Oruđe zaštite postade, s vremenom, sredstvo osvete: inteligencija, po mom mišljenju, moćnija od zlata. Na koji se način mo-

gao pogaženi i popljuvani Židov osvetiti svojim neprijateljima? Da sruši, ponizi, raskrinka, razbije ideale Goima.[1]) Da uništi vrednote, na kojima počiva kršćanstvo. I doista, ako dobro gledate, židovska inteligencija, ima tome čitav vijek, nije činila drugo već potkapala i blatila vaša najdraža vjerovanja, niz onih, koji upravljahu zgradom vaših misli. Od časa, kad su Židovi smjeli slobodno pisati, svim vašim duhovnim svodovima prijeti, da se sruše.

Njemački romanticizam stvorio je idealizam i vratio čast katolicizmu, kadno dođe jedan Židovčić iz Düsseldorfa, Heine, koji se svojim veselim i zlobnim duhom ruga romanticima, idealistima i katolicima.

Ljudi su uvijek mislili, da su politika, moral, religija, umjetnost više manifestacije duha, koje nemaju ništa zajedničkog s kesom i želucom — dođe jedan Židov iz Triera, Marx, i pokaže da sve te najidealnije stvari izlaze kao izbojak iz zemlje i đubra najnižega gospodarstva.

Svi si pretstavljaju genijalna čovjeka kao neko božansko biće, a zločinca kao neku grdobu — nadođe jedan Židov iz Verone, Lombroso. koji vam pruži na dlanu, da je genij epileptički poluluđak, a zločinci da nisu ništa drugo do li naši preživjeli pređi, t. j. naši krvni rođaci.

Na kraju devetnaestoga vijeka uobražavala si Evropa Tolstoja, Ibsena, Nietschea, Verlaina, da se nalazi u velikoj epohi čovječanstva — kadno se progura jedan Židov iz Budimpešte, Max Nordau, i naslađuje se prikazujući, da su vaši glasoviti pjesnici tek degenerici, a vaša civilizacija da počiva na laži.

Svak od nas je uvjeren, da je normalan i moralan čovjek — al' pojavi se jedan Židov iz Freiberga u Moravskoj, Sigmund Freud, i otkrije, da se u najkreposnijem i najpoštenijem čovjeku prikriva »in potentia« zločinac, rodoskvrnitelj, ubojica.

Od trubadurskih vremena amo privikli smo se da gledamo u ženi neki idol, pun savršenstva — no uskrsne jedan Židov iz Beča, Weininger, te znanstveno i logički dokaže, da je žena neplemeniti i odvratni stvor, provalija puna blata i niskosti.

Intelektualci, filozofi i drugi uvijek mišljahu, da je inteligencija jedino sredstvo, pomoću koga se može dokučiti istina, najveća slava čovjeka, — ali se podiže jedan Židov u Parizu, Bergson, te svojom domišljatom i genijalnom analizom sruši primat intelekta, poruši tisućgodišnju zgradu platonizma i zaključi da je pojmovna misao nesposobna da dokuči realnost.

Tako reći svi su držali, da su religije produkt neke čudne kolaboracije između Boga i višega ljudskoga duha — a eto, gdje se jedan Židov iz Saint Germena na Layi, Salamon Reinach, trsi da dokaže, da je religija zapravo neki napredak starih divljih plemena, sistem raznih zabrana. s različitim ideološkim nadopunama.

Ljudi si pretstavljahu da žive mirni u čvrstom svemiru, uređe-

[1]) Židovsko pogrdno ime za kršćane.

nom na posebnim i apsolutnim osnovkama, na vremenu i prostoru — kadno dođe jedan Židov iz Ulma, Einstein, i utvrdi da su vrijeme i prostor jedno te isto, da apsolutni prostor ne postoji, a ni vrijeme, već da je sve osnovano na vječnoj relativnosti, i da je zgrada stare fizike, ponosa moderne znanosti, srušena.

Znanstveni racionalizam bješe siguran da je zarobio misao i da je dao ključ realnosti — pokaže se jedan Židov iz Lublina, Meyerson, i razbije i tu iluziju:: zakoni razuma nikada se ne pokrivaju potpuno sa stvarnošću, uvijek ostane neki ostatak, koji se neda reducirati, a koji opovrgava tobožnji triumf razuma.

Moglo bi se nastaviti tako. Neću govoriti o politici, gdje je diktator Bismarck imao za protivnika Židova Lasalla, gdje je Gladston bio pobijeđen po Židovu Disraeli, gdje je Cavour imao kao desnu ruku Židova Artom-a, Clemenceau Židova Mandela, a Lenjin Židova Trockoga.

Uvažite i to, da sam nisam spomenuo imena nepoznata i drugoga reda. Današnja intelektualna Evropa u velikom dijelu stoji pod uticajem velikih Židova, što ih spomenuh. A svi oni, rođeni među različitim narodima, posvetivši se različitim istraživanjima, svi, Nijemci i Francuzi, Talijani i Poljaci, pjesnici i matematičari, antropolozi i filozofi, svi imadu zajednički karakter, zajedničku svrhu: da izazovu sumnju o priznatim istinama, da sruše ono, što je na visini, da zablate ono, što je čisto, da pokolebaju ono, što izgleda, da je čvrsto, da se kamenom nabace na ono, što je poštovano.

To vječito podmetanje smrtonosnog otrova je velika židovska osveta protiv grčkog, latinskog i kršćanskog svijeta. Grci su nam se rugali, Rimljani su nas decimirali i raspršili, kršćani su nas mučili i oplijenili, a mi, odviše slabi, da se osvetimo silom, vođasmo postojanu i jetku ofenzivu protiv temeljnih kamena, na kojima počiva civilizacija Platonove Atene i carskoga i papinskoga Rima. A naša osveta je dobro uspjela. Kao kapitalisti vladamo na finansijskim tržištima i to baš u vrijeme, kad je ekonomija sve, ili mal ne sve; kao mislioci vladamo na intelektualnim tržištima, rušeći stara sveta i svjetska vjerovanja, objavljene i laičke religije. U Židovu se sjedinjuju dva ekstrema, kojih se valja bojati: on je despot u području materije, anarhist u području duha. Vi ste naši sluge u ekonomskom redu, a naše žrtve u intelektualnom. Narod, optužen, da je ubio Boga, htio je ubiti i idole razuma i čuvstva, pa vas sili, da pokleknete pred najvećim, jedinim preostalim idolom: Novcem. Naše poniženje, koje počinje od Babilonskog sužanjstva, do porušenja Bar-Coserbá, i koje vjekovima traje u ghettima sve do francuske revolucije, konačno je naplaćeno. Parija među narodima može zapjevati himan radi dvostruke pobjede«.

Mali Benrubi, govoreći, uzbudio se sve malo po malo: oči mu svjetlucahu iz očnica, suhe njegove ruke lamale su zrakom, inače promukao, ovaj put je govorio piskutljivim glasom. Opazi, da je rekao odviše i iznenada — ušuti. Nastade dugi muk u sobi. Na koncu doktor

Benrubi, plašljivim i tihim glasom zatraži: »Ne biste mi htjeli predujmiti tisuću franaka u ime plaće? Moram kupiti odijelo, a htio bih da platim i neke sitne dugove...«

Kad je imao u rukama ček, pogleda me sa smiješkom na ustima:

»Nemojte doslovce shvatiti paradokse, što vam rekoh večeras. Židovi su već takvi: mi volimo mnogo govoriti, a kad se zaletimo, govorimo .. a uvijek svršimo tako, da nekoga pecnemo. Ako li vas nečim uvrijedih, molim vas, da mi oprostite«.

Preveo s talijanskoga Božidar Stari.

SLOBODNA LJUBAV U TEORIJI I PRAKSI

(Jedan senzacionalni dekret o ljubavi i braku).

Budući da knjiga »Srednjoškolci govore« iznosi samo svojevoljne, neargumentirane tvrdnje, ne bi uopće zavrijedila, da je se na ovom mjestu spomene, da nije pisana specijalno za srednjoškolsku omladinu. Kao što i sami pisci ove knjige naglašuju, srednjoškolska omladina ne dobiva u školi gotovo nikakav odgovor na mnoga pitanja i probleme, sa kojima se susreće u životu, a koji su neminovna posljedica poslijeratnih prilika, kada se dosadašnji liberalističko-kapitalistički društveni poredak nalazi na umoru i kada se razne ideologije sukobljuju u borbi za ekonomsku obnovu i pravedno socijalno uređenje ljudskoga društva. Srednjoškolska omladina stoji pred tim problemima neodlučna, jer sami srednjoškolsci niti nemaju dovoljno predznanja, a niti im se pruža mogućnost, da izgrade svoje vlastite poglede, te da sami nađu pravi put, kojim moraju krenuti, da dođu do ispravnoga rješenja ovih problema. A odgovor, koji im na njihova pitanja pruža škola, jednostran je, nepotpun i nužno ne zadovoljava.

Ovo pomanjkanje ideologije i ovu neorijentiranost pokušali su izrabiti marksisti, koji uvijek nastoje loviti u mutnom, izdavši knjigu »Srednjoškolci govore«. U toj knjizi propovijedaju anonimni pisci, (koji se sakrivaju pod imenom »Grupa naprednih srednjoškolaca«), pod firmom reforme srednjih škola, preuređenje sadašnjega društvenoga poretka po starom i preživjelom receptu Karla Marxa. No kako u svojim izvodima nijesu odviše uvjerljivi, nastojali su, da za »besklasno« društvo »za čije se ostvarenje bori progresivna proleterska klasa« zagriju srednjoškolsku omladinu na drugi način. Računajući sa činjenicom, da se srednjoškolci nalaze u dobi spolnoga dozrijevanja (puberteta), dakle u dobi, kada osjećaju »neobični unutarnji pritisak« i kada su najskloniji seksualnim nastranostima, obećavaju im ti samozvani mentori, da će u »besklasnom društvu« uživati »raj« — slobodnoga spolnoga općenja i slobodne ljubavi. Pokušavaju doduše, da to prikriju nekakovim »naučnim« obrazlaganjima, no svakom objektivnom čitatelju posve je jasno, da se člankom »Seksualno pitanje sred-

njoškolske omladine« nastoji djelovati na osjećaje izazvane poremećenim psihološkim stanjem omladinca, koje je posljedica puberteta.

Ovom razmatranju nije svrha pobijati izvode pisca ove knjige s kojim se uopće nije vrijedno baviti, nego ukratko prikazati, kako izgleda ta »slobodna« ljubav provedena u praksi. Kod toga se ne ću služiti neargumentiranim tvrdnjama, nego ću pustiti da o »oslobođenoj« ženi u Sovjetskoj Rusiji govori jedan dokumenat, koji je u svojoj knjizi »Liebe und Ehe im Sowjetrusland« priopćio dr. Hans Halm, koji je i za vrijeme boljševičke diktature bio profesor na sveučilištu u Irkutsku. Dokumenat glasi:

»Slobodno anarhističko krilo komunista u Saratovu objavljuje ovaj

Dekret.

Socijalna nejednakost i zakoniti brakovi, koji su dosada bili uobičajeni u građanstvu, a po kojima su najbolji egzemplari lijepoga spola vlasništvo buržuja, kočili su ispravni procvat ljudskoga roda. Ove teške činjenice i razlozi prisilili su gore spomenutu organizaciju da izda ovaj dekret:

1. Od 1. siječnja 1918. ukida se privatno vlasništvo nad ženama, koje su stare od 17—42 godine.[1])

2. Učinak ovoga dekreta ne proteže se na udate žene, koje imaju petero ili više djece.

3. Dosadašnji posjednici, to jest muževi, zadržavaju prvenstveno pravo da se posluže svojim ženama i izvan redosljeda, to jest u koje-god vrijeme to žele.[2])

4. Sve žene, koje su snagom ovoga dekreta oduzete iz privatnoga posjeda, proglašuju se općim dobrom čitavoga naroda.

5. Dioba i uprava sa ekspropriiranim ženama prenosi se, po zaključku spomenute organizacije, na »Saratovski Klub Anarhista« (Moskovska ulica, zgrada nekadašnje trgovačke burze).

6. Unutar tri dana, računajući od dana izdanja ovoga dekreta, sve žene, koje su temeljem ovog dekreta postale vlasništvo čitavoga naroda, moraju se javiti na gore spomenutom mjestu i pružiti zatražene podatke.

7. Nadzor o provedenju ovoga dekreta prenosi se na građane sve do osnutka stambenih odbora, koji će vršiti taj nadzor.[3])

8. Građani muškarci imaju se pravo, nakon izvršenja dolje navedenh propisa, poslužiti jednom ženom najviše tri puta u vremenu od tri sata.

---

[1]) Starost žene ustanovljuje se temeljem krsnoga lista, putnice, a gdje te ne postoje po stanbenim komitetima dotične četvrti, nadalje prema ličnom izgledu i izjavama svjedoka.

[2]) Ako se dosadašnji muž protivi provedbi ovoga dekreta, gubi ovim paragrafom priznato prvenstveno pravo upotrebljavanja svoje žene.

[3]) Svaki građanin, koji opazi ženu, da se ne pokorava ovim odredbama, dužan je o tomu podnijeti prijavu anarhističkom klubu, naznačivši njezino i očevo ime i prezime štrajkašice.

9. Svaki čovjek, koji diže dozvolu, da se može poslužiti nekom ženom kao narodnim dobrom, mora predočiti uvjerenje tvorničkoga komiteta, radničkoga sindikata, ili seljačkoga sovjeta da pripada radničkoj obitelji.

10. Svaki član radničke obitelji dužan je uplaćivati 3% svoje plaće u »narodni seksualni fond«.[4])

11. Građani, koji ne pripadaju radničkim obiteljima, imaju samo onda jednako pravo da upotrebljavaju opće narodno dobro kao i proleteri, ako plaćaju u »narodni seksualni fond« 1000 rubalja mjesečno unaprijed.

12. Mjesne filijale državne banke, kao i štedionice, moraju odmah započeti primanjem uplata za »narodni seksualni fond«.

13. Sve žene, koje su po ovom dekretu postale narodno dobro, primaju iz »narodnog seksualnog fonda« potporu od 28 rubalja mjesečno.

14. Sve žene, koje zanesu zbog direktnih obveza prema državi bit će kroz 4 mjeseca (3 mjeseca prije i 1 poslije poroda) oslobođene dužnosti.

15. Kada se navrši mjesec dana života, mora se novorođenčad predati zavodu »Narodna kolijevka«, gdje će biti odgajana i podučavana do 17. godine.

16. Kod poroda blizanaca dobit će mati nagradu od 300 rubalja.

17. Svi građani moraju paziti na svoje zdravlje i slati svaki tjedan mokraću i krv na pregled.[5])

18. Prenositelj spolnih bolesti privest će se najstrožoj odgovornosti i kazni.

19. Žene, koje su narušile svoje zdravlje, mogu kod narodnih seksualnih odbora (sovjeta) zatražiti potporu i penziju.

20. Sa izradbom privremenih taktičkih mjera oko provođenja dekreta, bavit će se, do osnutka narodnih seksualnih odbora (sovjeta), klub anarhista.[6])

21. Osobe, koje se ustručavaju priznati i provoditi predloženi dekret, proglašuju se prekršiteljima i štrajkašima, neprijateljima naroda i kontraanarhistima.

22. Muž, kojega ne zadovoljava njegova žena, može raskinuti prisegu, a da ne postaje odgovoran prema ženi.

Saratovski komitet anarhističko-komunističke stranke«.

Naveo sam ovdje čitav dokumenat, koji se svojevremeno širio štampan po čitavoj Sovjetskoj Rusiji, da se vidi kako je boljševička diktatura išla, a ide još i danas, zatim, da provede princip »slobodne«

---

[4]) Ovo sustezanje provoditi će tvornički komitet za narodno gospodarstvo i predavat će uz prilog popisa državnoj banci, ili poreznom (rentovnom) uredu, ili kojem drugom zavodu u korist »narodnoga seksualnog fonda.«

[5]) Analiza vršit će se neprekidno dan i noć u narodnom seksualnom laboratoriju.

[6]) Upute od 8—11 sati.

ljubavi. No ta »slobodna« ljubav ne znači ništa drugo nego pružanje neograničene slobode najnižim strastima, kako bi se na taj način skrenula pažnja ljudi od unutarnjih prilika ili bolje neprilika u zemlji. S druge strane, ova »slobodna« ljubav predstavlja u stvari najgore ropstvo za žene, koje državna vlast jednostavno naredbenim putem prostituira, i to u najgorem obliku (a to se onda zove »oslobođena žena«). Ovakovim dekretom postaje čitava zemlja običnom javnom kućom, u kojoj su sve žene bludnice.

Predaleko bi me zavelo, da se hoću upustiti u kritiku ovoga dekreta ili stanja izazvanoga ovakovim postupkom, jer je ovaj dekret činjenica i to tako teška, tragična i žalosna činjenica, da joj potanji komentar nije potreban. Neka ovaj dokumenat govori sam za sebe.

Dragan Dawidowsky.

KORPORATIVIZAM U ITALIJI

Kapitalizam, kao posljedica gospodarskog liberalizma u teoriji, a stroja i tvorničke produkcije u masama u praksi, doveo je ljudsko društvo u takav kaos i u takvu krizu, da je postalo svima jasno, da se dosadašnje uređenje društva mora stubokom izmjeniti. Svijet danas živi zbunjen raznim teorijama, koje se razvijaju iz dana u dan. U životu pojedinaca, kao i životu staleža, pa i samih naroda ima nešto neizvjesno i nestalno. Danas dominira svijetom socijalno pitanje, pitanje, kako će se riješiti nesklad između dužnosti i prava, između želja i mogućnosti, između siromaštva i bogatstva, između egoizma i altruizma. Sistem našega života nalazi se u krizi, a mi smo živi svjedoci rađanja i primjene novih, te istovremeno, gubitka starih sistema.

Gospodarski liberalizam doživio je svoj krah. Smrtni udarac zadalo mu njegovo vlastito dijete, kapitalizam, u času, kad je zatražio, da država zahvati u gospodarske odnose, da se pokrene iz stava promatrača, i da digne zaštine carine protiv strane robe. Danas je država već mnogo dalje. Ona već kontrolira i same ugovore kapitalističkih poduzeća (Engleska), u kratko, ona danas u cijelom svijetu živo zahvaća u problem produkcije. To joj je i dužnost! Jer ako se na jednoj strani kukuruzom lože parobrodi, a vreće pune kavom bacaju u morske dubine, dok u isto vrijeme na drugoj strani ljudi gladuju i od gladi umiru, onda je nužno, da se pojavi faktor, koji će ovakvu anomaliju onemogućiti. Liberalizam nije više u stanju da dade neki program novoga uređenja, ideje izlaska i spasa iz tog kaosa. On je sam svoja žrtva, jer se prepušta slobodnoj igri i nadmetanju broja, i dolazi uvijek kasno; boji se svakog reformatora, jer gleda u njem svoga pobjednika, upušta se stoga u kompromise i ne riješava pitanja, koja danas vladaju svijetom, t. j. kakvi moraju biti odnosi između individua i države, čovjeka i stvari, lične i kolektivne svijesti, između ideala,

koji svjetlucaju u duši pojedinaca, i stvarnosti, koja ih ništi, između morala i pravnog a reda i t.d. Liberalni princip u događajima, ubrzanim pred rat, a naročito ratom, došao je do toga, da nije mogao riješiti vlastite probleme, a pogotovo ne, opću krizu, koja bjesni poslije rata.

Ta činjenica zapažena je već i prije po nekim ekonomistima, koji su zabacivši liberalističke principe, počeli propovijedati teoriju socijalizma i komunizma. Po socijalizmu i komunizmu socijalno pitanje imalo bi se riješiti socijalizacijom sredstava proizvodnje i izmjene dobara, koju bi izvršila diktatura proletarijata, diktatura jedne klase, nakon toga što bi preuzela, bilo evolutivnim putem (socijalisti), bilo revolucijom (komunisti) državnu vlast u svoje ruke.

I ta teorija nalazi se u sutonu. Socijalna demokracija pala je već u svim onim državama, gdje su likvidirane ustanove kapitalističkog državnog uređenja, a boljševizam Sovjetske Rusije urodio je nezadovoljstvom naroda, prouzročio glad širokih masa kolektivizacijom seljačkih gospodarstava i po vlastitom priznanju trebao 2 milijuna žrtava ljudskih, da provede sistem.

U svijetu je zavladao skepticizam, koji u ljudima umrtvljuje volju i akciju. Rađa se komotno mišljenje, da se socijalno pitanje uopće neda riješiti. Tko ne posjeduje ništa uvijek će nemirno željeti da posjeduje, a tko posjeduje, taj ti ne popušta. Kapitalizam — po tom mišljenju, je Hidra sa sedam glava, kojoj, kad odsječemo jednu, izraste nova. Kapitalizam, kažu, nema duše ni domovine. Socijalna borba nastavit će se do svršetka svijeta. Beskorisni su napori i dobra volja, i mudri zakoni Ništa se ne da učiniti. Socijalno se pitanje ne da riješiti!

Malo čudno naziranje u doba, kad se uspjeva prenositi misli, glas i sliku na daljine bez žice, u doba savršenog tehničkog života. Ali postoji. Doduše ljudi jakog duha, koji bacaju svoj pogled u budućnost, oni tako ne misle. I baš ti duhovi su stvaratelji pozitivnih modernih teorija o uređenju društva i društvenih odnosa.

Fašistički korporativizam prihvatio je principe o individualnoj i socijalnoj formaciji privatnoga vlastništva, o pravu na rad i pravednoj plaći, o slozi i suradnji staleža, sve bez sumnje najzanimivije tvorevine moderne civilizacije na ekonomskom polju.

Fašistički korporativizam nastao je kao pozitivni odjek na konstataciju da je kriza ušla u sistem i postala krizom sistema. On pretstavlja novu tvorevinu, tvorevinu mirne talijanske revolucije, koja je izazvala pažnju cijeloga svijeta. Svijet danas, a naročito države Evrope odaju znakove želja, da taj sistem prihvate i u svom državnom području primijene, dakako uz izmjene, koje zahtjeva posebni narodni značaj ili prilike. Svijet sluša zov Giovanni Gentile-a, koji je rekao: »Korporativno uređenje je ideja, koja zaslužuje da bude pažljivo i ozbiljno uzeta u pretres, jer je jedina, koja može zacrtati način, da obuhvati u državnom krugu nacionalne produktivne snage, i prisiliti državu do ostane tlu realnosti, koja je oblik i od koje se ne može odijeliti (kako nastoji po svom postanku i po svojoj naravi liberalna država), a da ne izgubi

organi, pomoću kojih suradnja klasa i staleža nailazi svoje specifično, konkretno oživotvorenje, a viši interes produkcije svoju najsigurniju garanciju. Korporacije idu za tim da u djelo provedu pretpostavku i oživotvore svrhe korporativnog uređenja pomoću suzivanja i solidnog usklađivanja svih snaga nacionalne ekonomije.

Kad je fašizam prihvatio korporativni sistem, još nije imao jasnu sliku, kakova će biti socijalna sistematizacija toga principa. Postavljalo se pitanje kakav će kriterij biti odlučan za osnivanje korporacija. Da li će se korporacije osnivati za pojedine kategorije ili za pojedine grane produkcije. To pitanje bilo je od odlučne važnosti, jer je u njemu bio sadržan cijeli korporativni sistem. Između tih dviju metoda postoji bitna razlika: ili će se osnovati korporacija, koja će se rezultirati iz saveza pojedinih kategorija poslodavaca, radnika i tehničkog osoblja, ili će se osnovati korporacija za cijelu granu privrede, na pr. za cijelu industrije, ili cijelu agrikulturu i t. d. Osim toga postojao je i jedan prijedlog komisije za zakonske reforme, koji je išao za tim da se stvori korporativni sistem, odijeljeno od sindikalne organizacije. Po mišljenju te komisije korporacije bi imale apsorbirati postojeće trgovačke i privredne komore te ostale reprezentativne profesionalne ustanove i djelovati kao savjetodavni, upravni, disciplinski i arbitralni faktor, potpuno odijeljeno od sindikalnog djelovanja, ali s njim u skladu.

Gledajući zakonski razvoj fašističkog korporativnog sistema, dobivamo novi dokaz teze, da fašizam ne pretstavlja neku izgrađenu doktrinu, koja bi se imala primjenjivati: zapravo u fašizmu je uvijek čin preticao doktrinu, pa se tek na osnovu čina stvarala doktrina.

Prvu zakonsku kukuljicu korporacije nalazimo u 3. članu zakona o uređenju sindikata od 3. IV. 1926.[3]) gdje se još ne spominje ime korporacije, nego se određuje: »Udruženja poslodavca i radnika mogu se ujediniti, pomoću centralnih saveznih organa, s jednom višom zajedničkom hierarhijom, ali tako da ostane netaknuta posebna reprezentacija poslodavaca i radnika«. Ovaj član kako se vidi ide za tim da stvori jedan posve novi organ, koji ne će razoriti postojeće sindikate, stvarajući neku međusindikalnu organizaciju, nego što više pretpostavlja opstojnost posebnog sindikata profesionalne kategorije.

Daljni korak u historičkom razvoju korporacije sadržan je u već spominjanoj uredbi od 1. srpnja 1926.[4]), gdje se u naslovu treće glave prvi put spominje ime korporacije: »O centralnim saveznim ili korporativnim organima«. Ta glava daje već jasnije konture korporacije, jer kaže, da savezni organi, koje predviđa sindikalni zakon, imaju nacionalni karakter. Oni ujedinjuju nacionalne sindikalne organizacije različitih faktora produkcije, poslodavaca, intelektualnih i manuelnih radnika jedne određene grane produkcije ili jedne ili više određenih kategorija poduzeća.

---

[3]) La legge sindacale 3. IV. 26.
[4]) Regolaments 1. VII. 26.

Tako povezane organizacije sačinjavaju jednu korporaciju. Od odlučne je važnosti za potpuno razumijevanje korporativnog sistema ustanova iste uredbe, koja određuje, da korporacija nema pravne osobnosti (kao sindikat), već da je organ državne uprave, podvrgnut izravnoj ovisnosti ministra za korporacije. Ova korporacija dobiva već i svoj djelokrug, jer je ona nadležna u izmirivanju sporova, koji se pojave između ujedinjenih udruženja, ona treba da promiče potiče i podupire svaku inicijativu, koja ide za tim da uredi i bolje organizira produkciju, da osniva urede za zaposlenje svagdje, gdje se ukaže potreba, te da opće obvezatnim normama uredi pitanje naukovanja. Osim toga ova korporacija objavljuje norme sadržane u kolektivnim radnim ugovorima, sklopljenim po njenim članovima (sindikalnim udruženjima). Svaka korporacija imade svoga predsjednika, koga imenuje ministar korporacija, i vijeće. sastavljeno od delegata ujedinjenih u korporaciju organizacija. Broj delegata poslodavačkih u tom vijeću mora biti jednak broju delegata intelektualnih i manuelnih radnika zajedno.

Te netom spominjane ustanove nisu još bile provedene u život, jer je prije toga trebalo potpuno provesti sindikalni sistem. Ali korpotivna ideja nije time stala. Ona se i dalje razvijala i stvarale su se dalnje ustanove! Tako je g. 1927. 21. IV. 1928. nastala Carta del Lavoro (Ustav rada) po Velikom fašističkom vijeću, koja doduše nije zakon, ali za koju je talijanska kasacija na plenarnoj sjednici od 15. svibnja donijela rješenje, da se odredbe Carta del Lavoro imaju smatrati zakonom već i sada dok nemaju zakonsku formu Ona sadrži vrlo važne odredbe među kojima su u ovaj čas za nas važne ove: da je cjelokupna produkcija jedinstvena sa nacionalnoga gledišta, predmet produkcije je jedinstven, a očituje se u blagostanju pojedinaca i u razvoju nacionalne moći. Ipak najvažnije su ustanove sadržane u članu 6. i 7. koji kažu: »Profesionalna udruženja zakonski priznata osiguravaju pravnu jednakost između poslodavaca i radnika, podržavaju disciplinu produkcije i rada, te promiču njihovo usavršenje. Korporacije osnivaju jedinstvenu organizaciju produktivnih snaga i pretstavljaju potpuno njihove interese. U potkrjepu te potpune reprezentacije, budući da su produktivni interesi nacionalni interesi, korporacije su po zakonu priznate kao državni organi«. Član 7. sadrži važnu ustanovu o privatnoj inicijativi u korporativnom sistemu određujući: »Korporativna država gleda privatnu inicijativu na polju produkcije kao najefikasnije i najkorisnije sredstvo dacionalnog interesa«. »Državnoj intervenciji u ekonomskoj produkciji ima mjesta samo onda, kad uzmanjka ili kad je nedostatna privatna inicijativa ili kad se radi o političkim interesima države. Takva intervencija može zauzeti oblik kontrole, poticanja ili izravnog vođenja.

U dalnjem toku vremena izbio je u fašističkoj Italiji novi problem, koji muči i ostale države, a koji je fašizam htio riješiti u sklopu korporativnog sistema, a to je, da se u parlamentarnim državama zakoni eminentno privrednog značaja stvaraju po organima speci-

fično političke naravi, koji za privredno zbivanje nemaju ni potrebnog interesa, a ni znanja. Taj problem bi riješen u Italiji osnutkom nacionalnog korporativnog vijeća. Kad je taj zakon stupio na snagu, korporacije još nisu bile osnovane, pa se počelo zlorado govoriti o tome, kako fašizam osniva korporativno vijeće, a još nema korporacija. Tomu je međutim bilo doskočeno na drugi način. Nacionalno korporativno vijeće imalo je svoje stalne organe, među kojima su bili t. zv. sekcije i podsekcije, koje su potpuno nadomjestile korporacije. Te sekcije su kasnije doista i službeno pretvorene u korporacije, pa kao takve djeluju. Tih sekcija bilo je 1930. god 7:

1. sekcija slobodnih zvanja i umjetnosti, podijeljena na 2 potsekcije jedna za slobodna zvanja, a druga za umjetnost;

2. sekcija za industrije i obrt, podijeljena na 2 potsekcije: jedna za industriju, a druga za obrt:;

3. sekcija za agrikulturu;

4. sekcija za trgovinu;

5. sekcija za kopneni prevoz i riječnu plovidbu;

6. sekcija za morski i zračni prevoz, podijeljena na 2 sekcije: 1. za morski, a 2. za zračni prevoz;

7. sekcija za banke.

Svaka podsekcija u svom djelokrugu djeluje posve samostalno i odijeljeno od sekcije.

Bilo je već istaknuto, da korporativni organi imadu mogućnost promicanja, poticanja i podupiranja svake inicijative, koja ide za tim da uredi i bolje organizira produkciju, ali da inicijative takve vrsti mogu doista djelotvorno uspjeti, nije moguće da svaka grana produkcije i svaka korporacija ispituje i za svoj račun riješava opće probleme stoga ako se radi o predmetu općega interesa za više sekcija ili podsekcija, one se pozivaju da zajedno kao ujedinjene sekcije odluče o tom pitanju. U koliko pak neki problem interesira cjelokupnu sindikalnu i korporativnu organizaciju države saziva se opća skupština svih sekcija, koje onda u zajednici rješavaju taj problem imajući pred očima opće, nacionalne interese. Djelokug nacionalnog korporativnog vijeća je veoma opsežan. Njemu je stavljeno u dužnost, da sprema zakonske prijedloge o uređivanju produkcije i rada, da bdije nad svim dosada stvorenim korporativnim ustanovama i da ih kontrolira u radu, ono priznaje i opozivlje pravnu osobnost sindikatima, uopće daje mišljenje u svakom pitanju, koje se tiče nacionalne produkcije. Osim toga nacionalno korporativno vijeće ima i zakonodavnu vlast, jer može da donosi obligatorne norme, kojima se stvara sklad u vršenju socijalne pomoći, koju vrše sindikalne organizacije i drugi korporativni zavodi, zatim donosi normu o uređenju različitih radnih odnosa, te normu o uređenju ekonomskih odnosa.

Generalna skupština nacionalnog korporativnog vijeća ne zasjeda permanentno. Ali ako se pojavi kakovo pitanje, koje valja brzo riješiti, a koje inače ulazi u djelokrug generalne skupštine, to pitanje riješava centralni korporativni komitet. On je osim toga pozvan da dade

mišljenje o pitanjima, koje se tiču političke orijentacije sindikalne organizacije s obzirom na nacionalne probleme produkcije i moralne svrhe korporativne organizacije.

Takva je situacija bila sve do mjeseca siječnja ove godine, kad je korporativni sistem dobio svoj zakon o korporacijama. Po tom zakonu korporacije — onako kako su predviđena citiranim zakonima — osnivaju se dekretom vlade, na prijedlog ministra za korporacije, a po saslušanju centralnog korporativnog komiteta. Pitanje osnivanja korporacija riješeno je tako, da će se korporacije osnivati za pojedine grane narodne proizvodnje: industrije, agrikulturu, trgovinu, banke, i t. d. a u osobitim slučajevima i za pojedine vrste poduzeća, primjerice za turizam, knjižarstvo, proizvodnju kruha i t. d. Tu se ide za tim, u principu, da se ne osniva veliki broj korporacija, jer jedinstveno shvaćanje nacionalne ekonomije i onako ne podnosi, da se razbija na neizmjerni niz kategorija, kojima bi se dala korporacija, kao instrumenat koji pod okriljem države, ostvaruje potpunu, organsku i jedinstvenu disciplinu produktivnih snaga, gledom na razvoj bogatstava. političke snage i blagostanja talijanskoga naroda, pa određuje da broj korporacije, koje će se osnovati za velike grane produkcije mora biti u najvećem dijelu primjeren realnim potrebama nacionalne ekonomije.

Korporaciji na čelu stoji predsjednik, koji je ili ministar ili državni podsekretar ili sekretar fašističke stranke, a imenuje ga predsjednik vlade. Uza nj upravlja korporacijom vijeće, u koje ulaze članovi udruženih organizacija.

Ako su u korporaciji predstavljene kategorije raznih grana ekonomske djelatnosti, mogu za njih osnovati posebne sekcije, čiji se zaključci donose na potvrđenje korporaciji. Da se pak opća ekonomska pitanja riješe sukladno interesima sviju korporacija i interesima nacije, mogu se zajedno pozvati dvije ili više korporacija. Osim toga što u nadležnost korporacije, po ustanovi novoga zakona, ulazi potvrđivanje utanačenih pogodaba sa strane sindikalnih udruženja, te utvrđivanje tarife za usluge i ekonomske službe, novum u tom zakonu sadržan je u tom, da korporacija izrađuje norme za kolektivno uređenje ekonomskih odnosa i za jedinstvenu disciplinu produkcije, koje je predvidio zakon 20. III. 1930. Te norme podvrgnute su doduše potvrdi generalne skupštine nacionalnog korporativnog vijeća, a postaju obvezatne, kad budu publicirane s odredbom predsjednika vlade, da se uvrste u zbornik zakona i dekreta. To je zapravo najdelikatnija točka toga cijeloga zakona, koja će imati nesumnjivo posljedice na ustavno uređenje Italije. Jer tu se sada radi o dva zakonodavna faktora, koji djeluju jedan bez drugoga: parlamenat i korporacija. Materijalno pravno uzevši norme korporacije imaju bitni značaj zakona, jer je fašistički ustav pošao dalje od ostalih ustava, te odredio, da u stanovitoj građi imaju egzekutivne vlasti legislativnu moć, tako da sada u Italiji imaju legislativnu moć parlament, egzekutivne vlasti i korporacija preko nacionalnog korporativnog vijeća. Dakako da bi zakono-

davna moć korporacije bila iluzorna, da nema ustanove o sankciji u slučaju nepoštivanja norama izdanih po korporaciji. U tom slučaju uzimaju se one zakonske odredbe, koje se odnose na kolektivne radne ugovore, a koje smo na svom mjestu prikazali. Korporacija nadalje po ustanovama istoga zakona daje svoje mišljenje o svim pitanjima, koja bilo kako interesiraju granu ekonomske djelatnosti za koju je osnovana, i to svaki put, kad je ono zatraženo od nadležne državne uprave, koja je sa svoje strane obvezana to mišljenje za određenu građu tražiti.

Novim zakonom ostala je na snazi i ponovno utvrđena ustanova, da se sporovi nastali među sindikalnim organizacijama, moraju iznijeti pred korporaciju u svrhu izmirenja, koje pokušava provesti posebni pomirbeni kolegij, sastavljen od članova same korporacije, a izabran od slučaja do slučaja po predsjedniku, koji ga izabire s osobitim obzirom na prirodu i predmet pojedinih raspra.

Bacivši opći pogled na korporativni gospodarski sistem koji se pojavljuje u onom času povijesnog zbivanja, kada su dva u isto vrijeme djelajuća fenomena, kapitalizam i socijalizam, dali već sve ono, što su mogli dati, možemo ustanoviti, da je korporativizam preuzeo od jednoga i drugoga sve ono što je u njima imalo životnu snagu. Korporativna ekonomija je pobjeda nad kapitalizmom i kolektivizmom, ali ujedno i njihova sinteza. Od kapitalizma preuzela je i sačuvala princip privatnog vlasništva i individualne inicijative. Ali privatno vlasništvo po tom sistemu, jer je pravo, ono je i dužnost, ono mora biti shvaćeno kao socijalna funkcija, ono mora biti aktivno, koje se ne će ograničavati na uživanja plodova bogatstva, nego ih razvijati, povećavati — kako kaže Mussolini.[5]) Sva radna invencija pojedinca i privatna inicijativa osigurane su tako dugo, dok država ne mora zahvatiti u to područje zbog slabosti, neopstojnosti ili nedostatnosti tih djelovanja.

Od socijalizma preuzeo je korporativni sistem ovladali princip kolektivnog interesa, socijalnu funkciju vlasništva, socijalnu dužnost rada i socijalnu svrhu podizanja osiromašenih slojeva. Prema tomu može se reći da su osjećaj realnosti i humaniteta karakteristike korporativnog rješavanja socijalnog pitanja.

Dalnja osebujnost korporacije leži u tom, da ona nema značaja pravne osobe, nego je državni organ, neke vrste državni ured, pozvan da djeluje u općem interesu nacije: ona nije udruženje, nego prije neke vrsti vijeće, organizam, u kom su predstavljene pojedine kategorije narodne privrede u svrhu da surađuju s državom: među sobom zaštićujući opće interese narodne privrede.

Djelovanje korporacije možemo podijeliti na dvije grane: socijalnu i ekonomsku. U socijalnom području djeluje korporacija stvaranjem kolektivnih radnih odnosa, djelatnost, koju na nju prenose interesirani sindikati, zatim vrši pomirbenu funkciju u rasprama i sporovima nastalim iz kolektivnih radnih ugovora, vrši delikatnu misiju zaposle-

---

[5]) Mussolini: Discorso al Senato 13. I. 1934.

nja neuposlenih, osnivajući u tu svrhu potrebne zavode i urede, uređuje odnose, način i vrijeme naukovanja, štiteći zdravlje i interese mladih naučnika, brine se za one koji su u poslu stradali, te pazi i nadzire, da se sačine sve potrebne obrambene mjere, da se radnici ne unesrećavaju u radu. Ali znatno veća, a i važnija funkcija korporacije je na ekonomskom području. Tu u prvom redu ide zatim, da eliminira svaku klasnu borbu i da stvori socijalni mir, stvarajući jednakost životnih uvjeta i radnika i poslodavaca. Ekonomska djelatnost korporacije je dinamičke naravi, jer se ona sastoji u koordinaciji i boljoj organizaciji produkcije. Korporacija pri tom ne ide za tim, da ona postane vlasnikom ili neke vrste poslovođom privrednog poduzeća, ni da ga financira, ni da ubija privatnu djelatnost i inicijativu, već da uporedi napore pojedinaca i da ih obrati jedinstvenoj svrsi, što je zapravo najbolje sredstvo umnoženja produktivnih energija. Različiti su putevi, kojima dolazi korporacija do koordinacije i bolje organizacije produkcije: izravnim djelovanjem na razne produktivne djelatnosti i razne procese produkcije, poticanjem i ostvarivanjem suradnje među poduzećima, onemogućavanjem pogubne konkurencije, približavanjem zlo organiziranih poduzeća onima bolje organiziranim, upoznavanjem i širenjem moderne organizacije produkcije, stvaranjem savezništva među sličnim industrijama u istoj pokrajini, približavanjem i pobuđivanjem interesa kod radnika za industriju o kojoj ovisi i t. d. i t. d. Korporacije prema tomu imaju široko polje rada i u pojedinim poduzećima, i u pojedinim industrijskim granama i u cijeloj industriji i općoj nacionalnoj privredi; a ostvarivši to korporacija je udovoljila svom pozivu, koji leži u obrani i razvoju nacionalne produkcije. A sve to, i obrana i razvoj nacionalne produkcije izravno ovisi o suradnji staleža pojedinog naroda.

Sve u svemu, fašizam je shvatio, da treba prije svega postaviti i riješiti problem pravnoga uređenja ekonomskih i profesionalnih grupa, njihovo mjesto u državnoj organizaciji, njihove funkcije i svrhe. Prema tomu fašistički korporativizam rodio se iz ovih zahtjeva: da se dade u ekonomskom području suma dužnosti i prava radu i kapitalu, da se u suradnji klasa potraži životna istina, koja će pomoći pojedincima i masama, da se u sudu rada ostvari pravedna zaštita interesa, koja će odstraniti neodgovorne pokrete, štrajkove i zatvaranja tvornice. »Pa, ako je razum još karakteristika, koja nas dijeli od svijeta niže vrste, moramo vjerovati, da je ta plemenita realizacija fašizma najoriginalnija i najzaslužnija od njegovih kreativnih napora«,[*]) jer na taj način, pomoću korporacije, države, na kojoj leži odgovornost za povoljni tok i razvoj cjelokupne narodne privrede, može pozivati različne klase i razne kategorije, da uvide, da osim njihovog neposrednog interesa, postoji i opći interes, o kom ovisi uspješno i trajno zadovoljavanje posebnom, te da ih učini svijesnima o odgovornosti, koju svaka od njih

---

[*]) Arnaldo Mussolini: Il fascismo e le Corporazioni.

mora da snosi u ekonomskoj situaciji zemlje, da na taj način prihvate na se žrtve ili poticaje, koji će omogućiti da se pobijedi ova ili ona kriza i da se provede u djelo opći napredak cijele narodne privrede.

Božidar Stari.

K PROBLEMU STERILIZACIJE

Marksistička »naučnost«. — Kako »Književnik« »prevodi« tuđe članke.

Zakon o prisilnoj sterilizaciji, što ga je prošle godine izdala Njemačka, izazvao je u ostalim zemljama najraznovrsnije komentare. Kod nas je izbačena riječ: »nauka u službi rasizma«, a pišu se i članci s naslovom: »jedan zločin prema nauci«.

Neki nastoje da dokažu, kako je novi zakon o sterilizaciji donesen u toj državi iz posve drugih motiva, nego što su oni, za koje se bori eugenika. Pisci tih i takovih članaka ne gledaju u novom njemačkom zakonu o sterilizaciji ništa drugo, nego tek jedno sredstvo, kojim će se moći goniti iz države nepoćudni elementi. Inspiratori i pisci kao da su pod dojmom nekoga straha, a strah, znamo, velikih je očiju. I ne bi se prevario, tko bi u njima prepoznao Židove ili marksiste, dakle one, koji su najviše pogođeni novim režimom.

To valja imati pred očima, a to konačno i dočaravaju članci, koje je odmah nakon objelodanjenja njemačkoga zakona o sterilizaciji (14 srpnja 1933.) donio »Lekar«, stručno-profesionalni list beogradskih medicinara. Nije bez neke zanimivosti vidjeti, kakovi su to članci doneseni tom prilikom i kakovim duhom odišu. A jednako je vrijedno zabilježiti, kako su se njima solidarizirali književnici oko zagrebačkog lista »Književnik«.

U spomenutom njemačkom zakonu najzanimiviji je § 2., koji označuje, tko se u smislu zakona ima smatrati nasljedno bolesnim. Nabrajaju se ove bolesti: 1. prirođena slaboumnost, 2. schizofrenija, 3. periodično ludilo, 4. nasljedna padavica, 5. nasljedna drhtavica, 6. nasljedna slijepoća, 7. nasljedna gluhoća, 8. teška tjelesna nakaznost. Dodano je još: 9. teški alkoholizam.

»Lekar« br. 150 stručno-profesionalni list beogradskih liječnika donosi članak pod naslovom: »Zakonska sterilizacija u Njemačkoj«. Podnaslov glasi: »Nauka u službi rasizma«. Članak je nepotpisan, izašao ub roju od 15. kolovoza 1933., dok je sam zakon donesen 14. srpnja iste godine. Pisan je dakle nešto mjesec dana nakon publiciranoga zakona. To se odmah u početku članka ustanovljuje riječima: »U Nemačkoj je donet zakon o sterilizaciji izvesnih individua...« I što slijedi dalje u tome članku? Nepotpisani autor citira leipziški medicinski časopis »Ärtzliche Mitteilungen«, ne navodeći ni broja ni datuma, kao da u tom časopisu piše dr. L. Wehlgut na-

kon publiciranoga zakona o sterilizaciji (»u jednom od posljednjih brojeva«) i tvrdi, da se među kategorijama individua, koje valja sterilizirati nalaze i ovi: a) opasni za društvo, zločinci, b) fizički slabi, c) tuberkulozni, d) individue stranoga porijekla... Nabrojivši i ove kategorije, kojih, kako je uvidom u sâm zakon očigledno, nema u njemu, nepotpisani se autor užasava nad tolikim barbarlukom. Njemu »jasno proizlazi da je u današnjoj Nemačkoj nauka potpuno stavljena u službu političkih ciljeva tamošnjih vlastodržaca«. Njemu je na ovaj način također »jasno, da je zakon čista forma, da bi se postiglo ono, što se u glavnome željelo: onemogućavanje pod svaku cenu, čak i najdrastičnijim merama svih onih, koji režim ne blagosiljaju«. Jasno mu je nadalje, »da će zakon u svakom slučaju pogoditi one, koje to hitlerovci budu želeli«.

»Lekar« informira svoje čitače o novom njemačkom zakonu o sterilizaciji potpuno neistinito i netočno, navodeći ono, čega u njemačkom zakonu uopće nema.

Drugi članak pod naslovom »Jedan zločin prema nauci« (problem sterilizacije) donesen je u broju 154. iste godine istoga »stručno-profesionalnog« lista beogradskih liječnika. Članak je prevod iz moskovskoga lista »Izvjestija«, a napisao ga je prof. Lurija (tako autora nazivaju jedamput) ili prof. Lauri (tako ga nazivaju drugi puta). Preveo ga je neki M. I donesen je, kako uredništvo navodi, povodom »donošenja zakona o sterilizaciji od strane hitlerovske Nemačke, što je izazvalo u celom svetu veliko interesovanje naročito među sociolozima i medicinskim naučnicima«. Kakovim duhom odiše ovaj medicinski »naučnik«, koji tumači stvar svojim beogradskim medicinskim kolegama, vidi se iz njegovih riječi: »zaista, teško je naći u istoriji čovečanstva frapantniji i ciničniji primer, kako buržoazija, da bi učvrstila svoju diktaturu, upotrebljava medicinsku nauku kao sredstvo klasne borbe«. Očito se medicinski kolege, kojima je ovaj članak druga Lurija namijenjen za informaciju, ni najmanje ne osjećaju buržujski u svojim sadašnjim pozicijama...

Koliko je pak taj medicinski »naučnik« stručno zahvatio u samu stvar, neka posluži ovaj dio iz njegovoga članka:

> »Od svih mera za poboljšanje rase naši autori najviše preporučuju sterilizaciju. Naučno je utvrđeno, da ona ima kobne posledice po čovečji organizam. Uništenjem jednog od glavnih organa unutarnje sekrecije utiče na celokupnu ishranu, individua se goji, menja svoj spoljni izgled, njene stvaralačke moći se smanjuje, intelektualni život se gasi. Jednom rečju kastracija znači svesno sakaćenje jednog bića osuđenog na bedni život jednog invalida...«

Podnaslov je članka »Problem sterilizacije«. Iz ovoga tumačenja se vidi da »slavni moskovski naučenjak« brka pojmove i da mu nije jasna razlika između sterilizacije i kastracije, već da posljedice kastracije tumači kao posljedice sterilizacije. Marksistička naučnost! Zaključak toga smušenoga »naučnoga« članka kulminira u riječima:

> »Iz toga izlazi, da je ovaj zakon očevidno jedno oružje u borbi hitlerizma protiv svojih klasnih neprijatelja...«

Zagrebački »Književnik« »pridružuje« se mišljenju moskovskoga »naučnika« i u br. 11. donosi članak pod naslovom »Problem sterilizacije«, stavivši pred naslov ime: prof. Louria i prepisavši čitav članak iz »Lekara« (br. 154./1933.), no ne od riječi do riječi. Vrelo nije nigdje naznačeno i zato izgleda, da je neki prof. Louria saradnik njihovog uvaženog »književnog« glasila i da im je on poslao taj produkt svoga naučnoga pera.

Da se vidi, kako se prepisuje jedna stvar, a da se ipak ne kaže, da je prepisana, nego tobože preradena, bez oznake odakle je uzeta, evo izvatka iz »Književnika« s jedne, a iz »Lekara« s druge strane:

»Književnik«	»Lekar«
»Zakon, koga je izdala njemačka vlada o preventivnosti i hereditarnih bolesti u cilju poboljšanja njemačke rase zaslužuje osobitu pažnju. Bilo bi zaista teško naći u povijesti čovječanstvu frapantniji i ciničniji primjer kako se medicinska nauka upotrebljava kao instrumenat borbe klasa«.	»Zakon, koji je donela nemačka vlada o zaštiti od naslednih bolesti u cilju poboljšanja nemačke rase, zaslužuje posebnu pažnju: zaista teško je naći u istoriji čovečanstva frapantniji i ciničniji primer kako buržoazija da bi učvrstila svoju diktaturu upotrebljava medicinsku nauku kao sretstvo klasne borbe.«

Zagrebačko izdanje ne smatra zgodnim ni shodnim da ubada u nos buržoaziju, pa ispušta tu izazovnu riječ kao i strahovitu tešku riječ d i k t a t u r a te govori, vrlo mudro, o »instrumentu borbe klasa«.

»Književnik«	»Lekar«
»Da se izbjegne tome, da se u budućnosti okalja rasa, predviđeno je mnogo postupaka, naime zabrana rađanja onim osobama, koje boluju na hereditarnim bolestima. Što se tiče nabrajanja ovih bolesti, spomenuti naučenjaci su u velikoj neprilici. Oni ne mogu priznati, da je u aktuelnom stanju medicinske znanosti nemoguće utvrditi za svaki slučaj,u kojoj je mjeri neka bolest hereditarna.«	»Da bi se u buduće izbeglo propadanje rase, predvidjeni su mnogobrojni postupci, kao što je zabrana stvarati potomstva licima, koja boluju od naslednih bolesti. Ali su naučnici hitlerizma u velikoj nedoumici, kad treba pobrojati te bolesti. I sami moraju da priznaju, da, prema sadanjem stanju medicinske nauke, nemoguće u svakom danom slučaju reći, u kolikoj je meri jedna bolest nasledna.«

I tako redom. Zagrebačko izdanje voli više strane tehničke izraze, pa se služi izrazom »hereditaran« mjesto »nasljedan«. Valjda mu to leži u krvi. I neke specijalitete, kojima se odlikuje novinsko pisanje »Lekara«, ovi naši ispuštaju ili zaodijevaju u ljepše ruho. Na onom kobnom mjestu, što smo ga naprijed naveli, kao dokaz jasne razlike između sterilizacije i kastracije, prepisivač je i sâm vidio, da se pojam sterilizacije miješa s pojmom kastracije, pa je, da stvar ima smisla, umetnuo još tu riječ. Mogli bismo onda pitati, kad odsjek govori o kastraciji, gdje je naučenjakovo mišljenje o sterilizaciji? A konačno: zar njemački zakon od 14. srpnja 1933. radi o kastraciji?

To je, eto, naučno obrazovanje naših nadobudnih »književnika«. Takovim se naučnim zeljem oni hrane i zato nam kulturni vidici nisu ni najmanje ružičasti.

Kada bi taj isti zakon donijela Francuska, Belgija ili Španija, svi bi ga ovi »naučnici« oduševljeno pozdravili. No donijela ga je Njemačka i to je dosta, da se prema njemu zauzme stav! Nama je čisto drago da ga je donijela upravo Njemačka, jer su tako »naučnici« naglasili i one momente, koje protiv zakonske sterilizacije treba naglasiti i jer su priznali »da nema naučno utvrđenih osnova, koje bi opravdavale ovaj zakon. Marksistički »naučnici« u njemu nazrijevaju odraz političke volje hitlerizma i prosuđuju ga kao takova. Eugenički razlozi dolaze i tu u obzir tek na drugom mjestu. Za »drugovima naučnicima« nehotice idu i beogradski medicinari i u svom »stručnom« časopisu donose »naučne« članke iz marksističkih pera.

Jedno mi pak uzimamo kao pozitivno iz ove dispute »stručnih« krugova o sterilizaciji. To je priznanje, da sterilizacija nije potrebna u onu svrhu, u koju se propagira, pa da nije ni toliko naučno osnovana, da bi se bez dalnjega mogla preporučivati, a kamo li postavljati kao zakon za život naroda. Eto, što piše spomenuti prof. Lauri u svome moskovskom listu »Izvjestija«, a »Lekar« donosi u broju 154. od 15. listopada t. g.:

»Nauka ne može predvidjeti, da li će dijete nositi individualne crte oca ili majke. Pa čak ako je jedan od roditelja i bolestan, dijete može biti ne samo zdravo, već i genijalno ...«

»Nauka zna, da borbu protiv mnogobrojnih duševnih bolesti ne treba voditi sterilizacijom, već liječenjem sifilisa, morfinizma i ostalih društvenih zala.«

»Za nauku je jasno, da su gledišta ovih (njemačkih) autora pogrešna, jer ne može se prihvatiti danas, da zakoni, koji su utvrđeni na životinjama i biljkama moraju bezuslovno da vrijede i za ljude. Čovjek u stvari nije samo biološka jedinica već i socijalno biće, koje ima svoje posebne psihološke crte.«

Moskovski protivnik zakona o sterilizaciji vidi u njemu samo politički akt, kojim treba da budu pogođeni oni, koji ne odobravaju hitlerovski režim, pa kao protudokaze pronalazi sve moguće razloge. Naravno da tom prilikom nailazi i na nekoliko ispravnih momenata, jer i »slijepa kokoš katkada zrno nađe«.

Ne ulazeći u te komunističke simpatije ili antipatije, treba konstatirati ono, što i o čemu govori prof. Lauri t. j. da ima dovoljno razloga, da se s naučnoga gledišta opiremo sterilizaciji. Moskovski profesor teško da bi povodom izlaska enciklike »Casti connubii« napisao članak u listu »Izvjestija«, u kojemu bi je pohvalio i preporučio kao dokumenat vrijedan pažnje i studija. Velim, teško, jer sumnjam, da bi mu boljševički gospodari dali toliko slobode. A sumnjam i u to, da li bi i on sâm smogao snage, da pruži javnosti dokaz svoga objektivnoga suda na taj način. Pa što nije učinio onda, kad je ona izašla, učinio je i nehotice sada. Dakako, za one, koji znadu čitati i zaključivati.

Cijela kampanja protiv njemačkoga zakona pruža nam karakterističan primjer, kako je apsurdna borba proti nekome načelu, ako ona polazi sa sektarskog političkoga gledišta, umjesto sa naučnoga gledišta.

Prof. A. Živković.

FOLNEGOVIĆ O ŠENOI GOD. 1889.

Počeo sam pisati god. 1887. Vidio sam, da se moje radnje o Čubranovićevoj »Jeđupci« i o Botićevoj »Bijednoj Mari« rado čitaju, i zato htjedoh god. 1888. za zadarsku Prodanovu »Hrvatsku« napisati opširniju studiju o Augustu Šenoi. Stojeći na stanovištu, da je književno djelo nerazdijeljivo od pisca i od milieu-a, u kojem živi htjedoh doznati nešto podrobnije iz Šenoina života, a čega nema u knjigama. Onda nisam u Zagrebu poznavao nikoga, na koga bi se bio mogao izravno obratiti za potanje informacije. Obratih se na Matu Drinkovića, kojega sam upoznao u zadarskoj bogosloviji, a koji te godine napusti bogosloviju i pođe u Zagreb na sveučilište. Zamolih ga, da mi dade odgovor na upite o životu i značaju Augusta Šenoe.

Drinković mi je najpripravnije išao na ruku i poslao odgovor 10. siječnja 1889., za koga je crpio podatke od Frana Folnegovića.

Premda mi ovo pismo nije poslano, da bude tiskano, nego da se poslužim u svojem radu, ono ima svoje historijsko značenje, jer je od onda prošlo već 45 godina. Zato mislim da mi nitko ne će zamjeriti. ako ga dajem javnosti. Pismo glasi:

Dragi gospodine!

Primih Vaše pismo, dao sam se odmah na posao, ali radi božićnih blagdana nisam mogao da se odmah o svemu obavijestim, i dosljedno nisam Vam mogao odmah odgovoriti. Moje obavijesti, istina, ne će biti Bog zna kakove, ali u što mogoh, gledao sam poslužit Vas. Bio sam u g. Folnegovića i on mi je ovo rekao:

Po ćudi, bio je Šenoa »sanguigno«, dosljedno lakouman, nervozan posve i strastven u sudu; tomu je doprinosio naravno velik trud i rad, (za to je valjalo da bude nervozan). Rad lahkoumnosti pak mnogo se dužio i nije mu nikada novac dostajalo, bio je za to mnogo puta i ogłobljen radi kafanskih računa. Da je bio strastven u sudu, najbolje se vidi iz kritike, koju je on učinio na Starčevićevu raspravu o »riječi Serb« u »Viencu«.

U obiteljskom životu ne može se drugo reći, već da je bio posve sretan. Živio je posve u skladu sa obitelju i nazivao je uvijek svoju ženu »anđelom njegovim čuvarom«. Da je bio sretan može se iz toga vidjeti, što je prije običavao po krčmama hoditi, — ali oženiv se nikad nije zalazio u njih.

Ćud Šenoina je bila ona, kakova je svakog veseljaka. Gdje je on bio, svak je valjalo gotovo da šuti, jer mu je bilo drago mnogo govorit. Dok je bio mlad đak, krčme i kafane bile su ga pune. Drugovao je s Deželićem, Markovićem, Smičiklasom Folnegovićem i drugima, i oni su se često sakupljali na gostbe, i tu bi on bio, ili Deželić uvijek izabran za stoloravnatelja. Bili su oba dobra, ali je Deželić bio prikladniji, jer bi drugima davao govorit, dočim bi Šenoa svu pozornost na se navraćao. Mnogo je govorio i nazdravljao.

Običavao je mnogo puta govoriti, da bi on sastavio jednu stranku u Hrvatskoj, da bi on bio velik politik, i to da on ima svoj, najbolji, program, do sad u Hrvatskoj, a taj da se nalazi u njegovom Diogenesu. Za taj program on je mnogo puta govorio, i to govoreć jednom se pobratio sa Folnegovićem, koji mu je bio baš pravim prijateljem. Upoznali su se, kad se je vratio iz Praga, a Folnegović bio sedmoškolac, u kazalištu. Od tad su uvijek drugovali, dok se Folnegović nije udaljio iz Zagreba. I odtad se nekako razhladilo njihovo prijateljstvo, i to za to, jer je jedan bio stekliš a drugi strosmajerovac. Za to je Šenoa mnogo mrzio Antu, i za to su pravaški listovi gdjegod pisali proti njemu što mu je u ostalom bilo posve žao i rad svega toga bacao krivnju na Folnegovića ne što bi on to pisao, već za to što

nije to zapriječio. I tom prigodom pisao list Folnegoviću, kojeg još ima. Inače bijaše poštena hrvatska duša.

Crtica iz njegovih mladih dana?

To se, meni se čini, najbolje u »Prijanu Lovri« vidi. Još da je bio podrugivac veliki, da je sastavljao humorističnih, makaronijanskih pjesmica, klasičnih baš pjesmica, pola latinski pola hrvatski, a koju i pola njemački pola hrvatski, i te pjesmice su se prepisivale i po Zagrebu letile. Grehota, da nisu štampane. Rugao se, ali ne cinički, zdrav bo bijaše njegov humor, kako se može viditi iz jedne pjesmice, čini mi se u »Dragoljubu«. Ali kad se žalio ili rugao uvijek se je ozbiljno držao, a to je baš ono, što razlikuje pravoga od nadutoga šaljivdjije. I uvijek je bio, osim u društvu svojih prijatelja, ozbiljan.

Mnogo su ga zvali, ne samo rad njegova glasa, već i rad toga na gostbe, gdje bi sve oduševio svojim govorima, ako ćete i domorodnima i šaljivim, i tu bi se napio. Ali valja znati, da se nije opijao, jer je bio pijanica, već zato, što bi mu i mala stvar, jedna čaša, dvije, nahudile i tada bi za stolom zaspao. Nije pak istina, da je napit pisao svoje romane.

Nosio se je čedno i priprosto, ali kako se dolikovalo gradskom senatoru. Nije bio kao neki, koji da dokažu, da su pjesnici, nose se Bog sam zna kako.

Kao činovniku nije mu se moglo što reć, bijaše pošten, al nije bio baš toliko točan, da mu ne bi nikad ništa neučinjeno ostalo. U ostalom kao revnu i poštenu činovniku nijesi mu mogao prigovorit. Shvaćao je i taj svoj rad po pjesničku.

G o v o r n i k b i o j e p r a v i. Imao je ugodan glas, znao je svojom bujnom maštom i kićenim riječima slušaoca prikovat. Malo koji govornik naš mogao bi se s njim prispodobit. Ali sa svim tim u njegovim govorima ima više mjesta fantaziji nego ćutjenju. I njegovi se govori rado slušaju, rado čitaju, ali ne ganu onako, kako oni g. Folnegovića. Ovaj bo, premda ih onako ne kiti, premda ne leti, da tako rečem, onako visoko, premda se možda i ne čitaju onako rado, ipak svojim glasom, svojim mislima lijepo razvijenim i srdcem uzdrma te svega, tako da je on malo kad nadgrobno slovo rekao, a da nisu svi okolostojeći zaplakali. Šenoi bi kazao: Ti si svoje govore naučio, a Folnegoviću: ti ćutiš.

U ostalom ovo se iz nekojih njegovih govora, kako na svršetku Seljačke bune, u Kletvi i u drugim djelima, može opaziti.

Š e n o a j e r a d i o m n o g o, r a d i o j e u v i j e k, r a d i o n e u m o r n o. I za to se on nije brinuo za vrijeme, nije ga razređivao. Divna je bila njegova tvorna moć. Zamislio bi, skeletar bi učinio i napisao. Tako i svaki drugi radi, ali evo, on bi u uredu, doma svugda radio, ali ne bi on nikad dovršio, pa popravio, pa štampao jedno djelo. On bi pisao pa odmah predao rukopis slagaru, koji ga je mnogo i mnogo puta za leđima čekao, dok svrši. On je pisao svoja djela kao drugi člančiće iz pera u tiskanicu. A i opaža se u njegovim djelima, da je gdjegod prešio. Pa ipak nije li se čudit, da svi njegovi spisi imaju svoju cjelinu, svoje lijepo izražene karaktere, svoje izprekrižene zgode?

Da je tako on pak radio, dokazuje i to, što je »Kletvu«, najveći svoj roman na isti način štampavao prije nego ga je svršio.

K a o u r e d n i k »V i e n c a« r a d i o j e v i š e n e g o m u j e t r e b a l o. Zašto? Zato što je on volio sastavit sam pripoviest, nego popravit tuđu. I rad te njegove neustrpljivosti nije znao odgojit talente tuđe. Bilo je mnogo puta, da mu se je i to dogodilo, da nije naime ni pročitao ono, što su mu slali štampati. A bilo je da je često i prestrog s mladim piscima. Šenoa je radio previše i zato, što mu je bilo, živeć u oskudici, uvijek potrebno novaca. I zato bi mnogo puta svoju radnju volio umetnut nego tuđu.

Čudnovato je dakle, kako je on toliko napisao, kad je kao činovnik strašnog posla imao.

Bavio se je i kazalištem, dapače bio je i jedini dramaturg njegov, ali kad mu je propala jedna njegova satirična komedija (ime joj ne znam, ali naći

ćete je u predgovoru njegovih sabranih pjesama) posve ga je napustio i od tad dao se je posve romanu.

Šenoa je umro 13. prosinca u 8 i po sati u jutro. Bolovao je na srčanoj bolesti godinu dana. Radio je sve do zadnjeg časa: za »Vienac« »Branku«, a za »Narodne Novine« »Kletvu«. I čas prije nego je umro, poručio je uredniku istih, da će im poslat nastavak za jednu uru. Ali je pol ure kašnje izdahnuo. Kad nije mogao pisat, u pero bi kazivao pripoviiest svojoj supruzi.

Rodio se je 14. siečnja 1838. u Zagrebu od oca došljaka, koji nije ni rieči hrvatski znao, i koji je bio slastičar kardinala Haulika. Njegova mladost padala je u doba Bachova apsolutizma.

Za bolesti je govorio: Ne dajte mi umrijeti, jer imam još puno i puno napisati.

Ovako po prilici g. Folnegović. A u »Viencu« g. 1881. naći ćete liepi i kratki životopis od T. Smičiklasa i ne manje liepi govor Zaharev u istom broju i članku.

Čineć mi se ovo, što sam u predidućem kazao, posve malo, htio sam da i više saznam i da Vas obaviiestim, te za to sam pošao k sinu pok. Šenoe i gledao sam, da me on što opširnije obaviiesti; al me je on u malom mogao zadovoliit. Pisma bo Šenoina uzeo je Marković, koji će napisati opširnije njegov život za »Maticu«, a o drugom on malo što znade. Od njega sam samo to saznao, da je Šenoa izgubio, buduć urednikom dvaju listova u Beču, jednu godinu, i da je htio učiti orientalsku akademiju i zbilja učio neko vrieme, htijuć postati konsulom ili što drugo, nu da je od toga, po nagovoru svojih prijatelja, odustao, te proslijedio pravničke nauke. Da se je rodio u Vlaškoj ulici i da se je potpisivao na šaljive pjesme, koje sam spomenuo, »Eufronius e vico Latinorum«. Da je radio mnogo po noći, gdjegod i do 5—6 sati u jutro, da je cijele popodneve prolazio u kafani na Griču, da je za svaki svoj roman putovao, e da upozna mjesta i pregleda arkive. Tako je proputovao Italiju za neke pjesme i romane, tako primorje za »Čuvaj se senjske ruke«, tako Medvjedgrad, Kranjsku na nogam i t. d. U jeinu riječ, gdje znate, da se što zbiva u njegovim romanima, on je tu bio. On je poznavao do 14 jezika. Svi su njegovi romani na istini osnovani. Žive bo još Barun Ivica. Mladi gospodin umro je nedavno, a čini mi se da se je zvao Folnegović. On ga je i oženio. Prijan Lovro, kako znate u Splitu je bio.

Za njegove crtice iz mlađih dana, da ne zna ništa. To da se može sve naći u njegovim djelima: »Karanfil na piesnikovu grobu«, »Prijan Lovro« itd.

Meni je žao, gospodine, da Vas opširnije nisam mogao obavijestiti, nu tješi me to, da ćete i Vi uvidjet, da sam učinio, što sam mogao. Jedino Vam ne odgovaram na ono, da Vam priopćim, što su zagrebačke novine o njemu pisale. Glavnije sam Vam iz »Vienca« spomenuo, druge, čini mi se da je uzaludno. Nu kako bi Vi baš htjeli, pišite mi, a ja ću Vas zadovoljit: mogu bo imati sve lasno pri ruci. U »Viencu« od 78. naći ćete dosta podataka o Šenoinu životu njegovom rukom napisanih. Nisam ih prepisao, jer mislim, da ćete ili u Biankina ili u Prodana lasno to naći. Ne nalazeć pišite mi, i prepisav poslat ću Vam.

Malo je, ja uviđam, ali vjerujte mi, da sam učinio što sam mogao. Ako Vam bude kadšto potreba, a što znate, da možem, obratite se na Vašeg, ako pristajete, prijatelja Mate Drinkovića.

Zagreb, 10. I. 1889.

Kako se vidi iz ovoga pisma, Folnegović je istaknuo mojem prijatelju Drinkoviću i neke ljudske slaboće pok. Šenoe. Takovim ili sličnim slaboćama se ne može nitko posve ugnuti. Kod drugih, i velikih, pisaca one višekrat nadmašuju i vrline. Nije li ljudska slaboća i to što Folnegović ističe svoj neporecivi govornički dar bez ikakove potrebe nad Šenoin. Ljudi smo!

K. Šegvić.

L I S T A K

MARX I HRVATI

(Mali odgovor anonimnom g. V. M.)

1.

Nije tome davno, što sam se vozio iz Zagreba vlakom prema Hrvatskoj Podravini. Vagon bijaše pun raznovrsnih putnika, koji su apatično gledali kroz prozore i pljuckali po podu. Medu svima isticao se svojom divnom pojavom i inteligentnom fiziognomijom u seljačko odijelo obučen čovjek. Udoh s njim u razgovor. I taj pametni, hrvatski Podravac, odgojen u duhu seljačkoga pokreta, bez predrasuda i bez ikakovih ličnih motiva, pokaže na jednoga, neuredno obučena individuuma, koji je na daleko mirisao na alkohol i reče mi otprilike ovo: »Vidite, taj čovjek je jedini komunist u našem selu. Popeo nam se već na vrh glave, jer nam neprestano sjedi za vratom i pripovijeda, kako je dobro ruskim seljacima u Sovjetskoj Rusiji. Tamo naime vladaju komunisti i on je valjda za to plaćen da im pravi reklamu. Inače uglavnom živi od krade; to je poznato čitavom selu, a ipak tako je vješt da smo ga do sada samo jednom uhvatili na djelu. Ukradene stvari je odmah vratio i pustili smo ga na miru. Svi su komunisti, koje smo mi poznavali, od reda bili tatovi i džepari. Lijepa to mora biti zemlja, u kojoj vladaju takovi ljudi. Uostalom, čuvajte se, da vam što ne ukrade!« Ovo neobično identificiranje tatova, džepara i ostalih lopova s komunistima, bilo mi je na prvi pogled čudnovato i pretjerano, ali rezoniranje ovoga inteligentnoga Podravca imađaše svakako neki pozitivni temelj. Čitava stvar postade mi sasvim jasna, kada sam pročitao duhovita razlaganja podravskoga seljaka Pere Lukanca (»Evolucija« br. 1. i 2.: »Seljak o marksistima«), koji je među ostalim napisao i ovo: »Naši inače marljivi radnici (Podravaca ima mnogo u Zagrebu kao majstora kod željeznice, tramvaja i podvornika sa visokom kaucijom u raznim magazinima), mnogi čim prihvate marksističku ideologiju postaju alkoholičari i lueličari, istina na njih djeluje i gradski život, a po vlastitom njihovom pripovijedanju najviše ta (marksistička) ideologija.«

Dakle vrlo loša iskustva, koja je hrvatski seljak imao s marksistima, dovela su ga na to, da je poistovjetovao pojmove: lopov, luetičar, alkoholičar, tat, džepar, konfident, agent provokater i t. d., s pojmom komunist ili socijalist. U stvari, poredba nije loša, jer prema Buharinovu kodeksu dozvoljene su u borbi komunista za vlast sve metode, počam od krade, pa sve do paleža i ubojstva u masama. Za komunistu je moralno ono, što je u interesu klasne borbe i komunističke stranke, zato u izvjesnim momentima obična krada, prevara, ili bilo koji drugi lopovluk može biti u interesu »klasne borbe« i prema tome i savršeni, nepatvoreni »moral«. Poznato je, da je sadašnji samodržac Sovjetske Rusije Georgijac Stalin, bio u svoje vrijeme obični drumski razbojnik[1]), koji je na cesti susretao ljude i otimao im novac (eksproprijacija!) za — partijske svrhe (ali i za svoj džep)!? Radi tih podviga bijaše nekoliko puta poslan u Sibiriju — na oporavak. Naravno, da to savršeno »moralno« djelovanje samo još uzdiglo dotadašnju Stalinovu slavu i poboljšalo njegov položaj u komunističkoj stranci. Doista, zašto drumski razbojnik ne bi na koncu konca mogao biti vladar čitave Sovjetske Rusije? Ta on je upravo svojim razbojničkim »ekspro-

[1]) V. biografije o Stalinu i W. Gurian: Der Bolschewismus.

prijacijama«, nesumnjivo dokazao da je sposoban za komunističke državne »eksproprijacije« i da se znade boriti za interese »partije«. Kao što je prije robio preplašene putnike, tako sada, kao tajnik stranke, može da do posljednje kopiejke orobi siromašni, seljački narod Ukrajine i drugih plodnih krajeva Sovjetske Unije, kad mu to i onako leži u krvi.

To je čovjek, koga su komunisti sviju narodnosti učinili svojim idolom i u kome gledaju novo svoje božanstvo. No i sam Karl Marx, u kojem su radnici širom svijeta vidjeli inkarnaciju svojih težnji, uzor čestitosti i poštenja, bijaše u moralnom pogledu jedna apsolutna ništica. Čovjek, koji je napisao tolike knjige protiv eksploatacije, eksploatirao je do konca svoga života radnike tvrtke Erman i Engels, tražeći neprestano novaca od svoga prijatelja Friedricha Engelsa; jer jasno je, ako se stvar promatra čisto trgovački, kako ju je promatrao Marx, da posve obični proleterski stan ne bi nikako dolikovao ideologu proletarijata.[2]) Marx bijaše upravo prvorazredan majstor u pumpanju novaca od svojih prijatelja. On ide tako daleko, da traži novaca od Engelsa čak u pismu, u kojem mu izrazuje »sućut«, radi smrti djevojke, koju je Engels ljubio, Mary Burns. U tom istom pismu piše Marx i ove riječi: »Nije li namjesto Mary (mogla biti) moja majka, koja je sada puna tjelesnih nedostataka i koja je svoj život pristojno izživjela...?[3]) Ovakovo ogavno, proračunano i trgovačko pisanje Karla Marxa o svojoj majci nastojali su prikriti Bebel i Bernstein, izdavači njegova dopisivanja s Engelsom, koji su iz marksističke težnje za »istinom« ispustili u izdanjima njegovih pisama taj perfidni i sadistički pasus.

Čitav svoj rad na stvaranju »ideologije proletarijata« shvaćao je Karl Marx kao dobar trgovački posao, što je uostalom ležalo u njegovoj rasnoj naravi. U već spomenutom pismu od 31. srpnja piše on Engelsu: »Jedina misao, koja me kod toga podržava, je to, da mi dva vodimo posao u kompaniji (Compagniegeschäft), gdje ja svoje vrijeme dajem za teoretski i partijski dio businessa.«[4]) Uopće čitav svoj život promatrao je Marx kao dobar business (posao), te je zato i postao ideolog proletarijata, kako bi taj svoj položaj mogao što bolje iskoristiti. Stanovao je u »građanskom« stanu, da bi se njegove kćeri mogle dobro udati i neprestano se radi toga zaduživao, znajući, da će »Dear Fred« (Engels) to sve platiti. Engels, kao dobar prijatelj, davao je novaca i Marx putovaše »na liječenje« u Karlsbad, Alžir, Vevey, Wight, živeći tamo posve »buržujski« za funte »dragoga Engelsa« i svoje majke. čiju smrt jedva dočeka, da može slobodno raspolagati svojim nasljedstvom. Marxovo odurno ponašanje prema majci, upravo marksistički gadno držanje prema ruskom revolucionarcu Mihaelu Bakuninu[5]) (kojega je kao svoga

[2]) Pismo Karla Marxa Engelsu od 31. VII. 1865; cit. kod F. D. H. Schulza »Untergang des Marxismus« (str. 19.): »Du selbst wirst der Ansicht sein, dass selbst bloss kaufmänisch betrachtet, eine reine Proletarierwohnung hier unpassend wäre, die ganz gut ginge, wenn meine Frau und icht allein, oder wenn die Mädchen Jungen wären...«

[3]) Cit. kao pod 2., str. 31.: »Hätte nicht stat Mary meine Mutter, (spac. Schulz), die ohnehin jetzt voll körperlicher Gebrechen und ihr Leben gehörig ausgelebt hatt...?«

[4]) Cit. kao pod 2.; str. 29.: »Der einzige Gedanke, der mich dabei aufrecht hält, ist der, dass wir zwei ein Compagniegeschäft treiben, wo ich meine Zeit für den theoretischen und Parteiteil des business gebe.«

[5]) Da uništi svoga omraženoga protivnika — priča Schulz — i da ga konačno učini neškodljivim, osumnjiči Marx Bakunina da je lopov i varalica. Na mjerodavnim mjestima u Internacionali proširi vijest, da Bakunin nije povratio trista ruskih rubalja, koje je primio kao predujam za prevađanje »Kapitala«. Time je postigao da je Bakunin isključen iz Internacionale!

konkurenta instinktivno mrzio) a i sve ostale oznake njegova slaboga, upravo nikakva karaktera, nadmašuje daleko događaj, što ga pripovijeda stari revolucionarac Born: »Kada sam došao k Marxu, da pozdravim njega i ženu mu, dade mi razumjeti pogledom i smiješkom, koji je mnogo govorio, da njegova žena otklanja najstrože poznanstvo s tom — damom.«[5]) Ta »dama« bijaše Mary Burns, Engelsova prijateljica, koja je mnogo pretrpljela i često oskudijevala, samo da bi Engels mogao poslati svoj teško stečeni novac prijatelju Marxu, koji bi ga dakako potrošio u najkraćem vremenu. Ovaj je događaj najbolja slika Marxova »karaktera« i njegove žene, »kraljice plesa« i »najljepše djevojke u Trieru«. Pa ipak ni taj događaj nije Marxa ni najmanje smetao, da kasnije, prigodom smrti te iste Mary Burns, u pismu Engelsu ne lije krokodilske suze, žali za njom, traži novaca, izrazuje svoju sućut i veli da bi bolje bilo da je mjesto May umrla njegova majka...! Dakle, upravo marksistička perfidija!

Nema smisla baviti se dalje sa svim moralnim defektima i nedostacima Karla Marxa, tipičnog semitskog businessmana, od koga su kasnije marksisti svojim poznatim falsificiranjem istine učinili uzor moralnosti, čestitosti i poštenja, proroka izrabljivanoga proletarijata. Utvrđeno je, da se Marx, kao i Stalin, dakle glavni ideolozi marksističke ideologije, nalaze na istom, ne baš odviše visokom moralnom niveau-u. S time u skladu izrađene su u cijelosti i njihove ideologije, odnosno ideologija, koja, direktno i indirektno, utječe na svoj ambijent potpuno defetistički, stvarajući, kako je rekao Lukanec »alkoholičare i luetičare«, lopove i džepare. Uostalom, zar su jedan beskarakteran businessman i jedan drumski razbojnik (ako gledamo na stvar »dijalektički«!) mogli stvoriti ideologiju, koja bi bila moralno vrijedna i koja bi utjecala na bilo kakav preporod čovječanstva?

To su oni momenti, koje treba da ima na umu svaki onaj, tko ulazi u bilo kakvu polemiku ili posao s nasljednicima Karla Marxa i sljedbenicima Georgijca Stalina, jer kada su im ideolozi i vođe tako ogavno nemoralni, kakovi su tek oni, koji bez riječi klipsaju za njima i gledaju na sve probleme jedino njihovim očima! Ljudi bez morala niti ne mogu da vode akademski objektivnu politiku, u kojoj ne bi pokazali svoju pravu ćud (vuk dlaku mijenja, ali ćudi nikada!) t. j. u kojoj se ne bi služili (po svom starom običaju) denuncijantskim metodama, tvrdeći za nekoga da je »hitlerovac«, »hrvatski fašist« (dakle u službi Hitlera i Mussolinija)! S takovim ljudima koji često igraju žalosne uloge običnih lažljivaca teško je uopće zalaziti u polemiku; oni sve, što im ne odgovara, proglašuju obično lažju, dok se na svoje laži uopće ne obaziru. (Kako je na pr. g. M. Krleža mogao apodiktički ustvrditi, da je g. dr. I. Brlić suradnik »Hrvatske Smotre«, kada to nije istina?[6]) Jer, na koncu konca, kada je laž, neistina, falsificiranje i neistinito denunciranje u interesu partije, »klasne borbe«, (bolje Kominterne), zašto se time ne bi poslužila gospoda marksisti i naši pidžamski komunisti? To je svakako »manje zlo«, nego kada se služe paležima (Reichstag, Justitzpalast), otimanjem po cestama (Stalin), ubistvima, Solovjeckim ostvrvima i kada pomoću G. P. U. otpravljaju sa svijeta »nepoćudne elemente«? Marksistički »moral« i falsificiranje istine je svakako vrlo spojivo i nimalo kontradiktorno i radi toga, moramo to imati na umu, kada uzimamo u ruke bilo koji marksistički list i kada prosuđujemo po njima iznijete »činjenice«!

II.

Gornje objekcije tiču se svakako i slučaja nekoga g. V. M., koji se u »Danas« br. 4. na sedam strana raspisao o temi »Marx i Hrvati«, odlučivši čvrsto, da konačno u toj, za marksiste vrlo bolnoj i škakljivoj stvari, u kojoj se oni ne će moći ni-

[5]) Cit. kod Schulza str. 32.

[6]) »Danas« br. 2., članak »Dolazi Nikolaj Konstantinović Roerich.«

kada oprati, kaže posljednju riječ i da »likvidira« sa mnom, jer sam se u br. 1. »Hrvatske Smotre«, »usudio«, da iznesem mišljenje Karla Marxa o hrvatskom narodu. To mišljenje bez sumnje je do skrajnosti neznalačko i mizerno i radi toga se moglo očekivati, da će se naći neki fanatični i nebulozni marksist, koji će u ovim, za marksiste teškim trenucima, ustati i kao razjareni lav braniti svoga ideologa i proroka, ali da će se to učiniti na ovako u p r a v o m a r k s i s t i č k i f r a z e r s k i n a č i n i s toliko očitoga iskrivljavanja istine, to je doista iznenađenje i za one, koji inače dobro poznaju marksistički moral i »metode« njihove borbe.

Svakako, otkud dolazi na to jedna savršeno tuđa nepoznanica (taj anonimni g. V. M..), taj, (kako izgleda), prema Hrvatima neprijateljski raspoloženi s t r a n a c, p r i p a d n i k j e d n e n a m e t u đ e z e m l j e, da se uopće usuđuje braniti stanovište Marxova lista »Neue Rheinische Zeitung«, u kojem se za Hrvate veli da je njihova povijest »skup poderanih dronjaka«, da su oni »otpaci od naroda« i da treba hrvatski kao reakcionarni narod izbrisati s lica zemlje, jer i to je »jedan dio k napretku«. Te se teške riječi ne daju u svakom slučaju tumačiti nekom »revolucionarnom psihozom«. Kome to stanovište ide u račun, jasno je, a prema tome je razumljiva i čitava uloga toga marksističkog stranca, koji našu zemlju naziva »h r v a t s k i m s e k t o r o m«. Izgleda uostalom da time izriče i svoju skromnu želju, da naša zemlja postane samo s e k t o r izvjesne (sovjetske?) cjeline!?

Anonimni g. V. M., koji se na taj način sakriva iza leđa g. g. Krleže i Bogdanovića, napao me, da sam neistinito ustvrdio za riječi Friedricha Engelsa, da su to Marxove riječi i prema tome, da nijesam imao protiv »Marxovih istina« iznijeti ništa drugo, nego samo ovakve »svjesne podvale« i »očite laži«. Da je tome doista tako poziva se g. V. M. na riječi Franza Mehringa, koji je u jednoj bilješci postavio hipotezu, da članci o mađžarskoj revoluciji i o demokratskom panslavizmu (a to su članci iz kojih su uzeti citati o Hrvatima) potječu od Engelsa« i da je »autorstvo pojedinih radnja izričito utvrđeno«, te da je »na stupcima N. R. Novina mađžarsku revoluciju obradio Engels«. Međutim, tako bi stvar izgledala samo na temelju podataka g. V. M., zato okrenimo i drugu stranu medalje i pogledajmo istini o oči, što taj g. V. M. nije učinio! Inače samim citatima g. V. M. ne poriče autentičnost!

Istina je, da se spomenute riječi nalaze u Mehringovoj bilješci na str. 269. knjige: »Gesammelte Schriften von K. M. u F. E., III.«, ali je također više nego očevidno, da ih je »istinoljubivi« g. V. M. i s č u p a o i z č i t a v o g a k o n t e k s t a b i l j e š k e, u kojoj Mehring odmah nastavlja: »A l i u o p ć e s v a k i d n e v n i k j e v i š e i l i m a n j e k o l e k t i v n i p r o d u k t s v o j i h r e d a k t o r a, p o g o t o v o k o d l j u d i, k a o M a r x i E n g e l s, k o j i b i j a h u n a u č e n i d a g o d i n a m a r a d e s t a l n o r u k u u z r u k u.«[7]) Dakle i u slučaju, kada bi članci o demokratskom panslavizmu i mađžarskoj revoluciji potjecali od Engelsa i kada bi to bilo d o k a z a n o (što nije), ne bi se ovdje moglo govoriti o nekom falsificiranju! Zašto? Zato jer Marx i Engels bijahu, kako priznaju i sami marksisti, jedno tijelo i jedna duša; oni su toliko toga imali zajedničko (zlobnici vele: čak i ženu?); što je mislio jedan, mislio je i drugi. Oni su čak zajedno stvorili onu ideologiju, koja je poznata pod imenom marksizma. Uostalom, da se Marx nije slagao s tobožnjim »Engelsovim« izvodima o Hrvatima, z a r b i o n d o p u s t i o d a u đ u u s t u p c e n j e g o v i h n o v i n a? Prema tome se punim pravom može smatrati, da bi i u tom slučaju »Engelsovi« članci bili isto tako Marxovi, koliko i Engelsovi, »k o l e k t i v n i p r o d u k t s v o j i h r e d a k t o r a« i stoga bi se mogli pripisati jednom i drugom.

---

[7]) »Im Allgemeinem ist aber jede Tageszeitung mehr oder weniger Kollektivprodukt ihrer Redakteure, zumal bei Männern, wie Marx und Engels, die seit Jahren an ein beständiges Handinhandarbeiten gewöhnt waren.« (Mehring. str. 269.).

No kod svega toga, g. V. M. »nehotice« je zaboravio navesti još neke citate iz iste bilješke Franza Mehringa, od koje početak glasi: »S time je u vezi da se ja odričem toga da istražim, koji su od novo štampanih članaka napisani od Marxa, a koji od Engelsa«[8]), što znači drugim riječima, da Mehring uopće nije ispitivao, koji je članak pisao Marx, a koji Engels, jer se to uopće ne da točno ustanoviti.

Pa ipak, zašto Mehring postavlja kasnije hipotezu o »izričitom« autorstvu pojedinih članaka, koju po svom vlastitom priznanju nije provjerio? Stvar je jasna, taj gospodin Mehring uvida kakove su morske gluposti izašle u Marxovim novinama, pa da odium ne padne na glavu Karla Marxa kao glavnoga marksističkoga ideologa, on one članke, u kojima se nalaze najveći historijski falsifikati svaljuje na siromašnoga Engelsa, s kojim su marksisti u svemu postupali uvijek jako maćuhinski.

Mehring je ipak toliko pristojan (dok g. V. M. to nije), da se ponovno ograđuje od apodiktičkoga tvrdenja, čiji je koji članak, kada odmah nakon pasusa o »kolektivnim produktima Marxa i Engelsa« veli: »Ipak može se o tome imati različno mišljenje, a da nikome ne otežam od mene preziranu perspektivu (Chorizontenthätigkeit?) ostavio sam kod svih radova znakove redakcije, pod kojima su izašli. Po mojem mišljenju, oni svakako ne daju (nedopuštaju) nikakvo sigurno mjerilo za ustanovljenje pisca. Koliko o tome mogu izvijestiti, napisana je većina uzetih članaka po Marxu, mnogi od tih, kako mi se čini sa neposrednim sudjelovanjem Engelsa, čija se ruka osjeća naime u mnogim partijama članka o Poljskoj. Svakako bijaše Marx, kako je to Engels osobito posvjedočio, vodeći duh novina, iako nije svoju zadaću kao šefredaktor gledao u tome, da zapovijeda svojim saradnicima i da njihove radove šablonizira po subjektivnom ukusu.«[9]) Dakle u tom pasusu i sam Franz Mehring ponovno odriče mogućnost sigurnoga ustanovljenja pisca pojedinih članaka i dopušta, da se o tome može imati različito mišljenje, pa je upravo zato naročito karakteristično, da je istinoljubivi g. V. M. iz silne ljubavi prema istini i prema objektivnom iznašanju činjenica, jednostavno te pasuse zlonamjerno zašutio i prešao preko njih kao da ih i nema, jer u protivnom slučaju ne bi mogao učiniti silno otkriće«, da su Marxovi citati »falsifikat«!?

Stvar je dakle više nego li jasna. Franz Mehring izriče i tvrdi, da nema sigurnoga mjerila za ustanovljenje pisca tih članaka i da se on zato odriče toga da to utvrdi, pa ipak postavlja nedokazanu hipotezu, da bi oprao Marxa, kako je ove članke napisao Engels, no uz ogradu »da se o tome može imati različito mišljenje.« Za takav jedan pasus hvata se g. V. M. i (puštajući sve druge momente po strani) tvrdi, da ti članci nijesu niti »kolektivni rad« (kako veli Mehring) Marxa i Engelsa, nego da su samo Engelsovi. Na temelju toga izvodi i velike, dramatičke konkluzije o »svijesnim podvalama« i »očitim lažima«. Takav nelojalan, ružan i odvratan, upravo marksistički odvratan posao poduzeo je g. V. M., prešućujući istinu i pišući očito o stvari samo onako, kako to njemu ide u račun. Međutim, jer Franz Mehring sam priznaje, da se

[8]) »Es hängt damit zusammen, dass ich darauf verzichte, zu untersuchen, welche von neu gedruckten Artikel von Marx und welche von Engels verfasst sind.«

[9]) »Immerhin kann man darüber verschiedener Ansicht sein, und um Niemanden die von mir verschmähte Chorisontentäthigkeit zu erschweren, habe ich allen Arbeiten die Redaktionszeichen gelassen, unter denen sie erschien sind. Irgend einen sicheren Massstab für die Feststellung der Verfasserschaft gewähren Sie meines Erachtens allerdings nicht. Etc. (Mehring, str. 269. i 270.).

ne može točno utvrditi čiji je koji članak, i budući da su oni u »Neue Rheinische Zeitung« izlazili nepotpisani, to nitko na svijetu ne može točno ustanoviti čiji je koji članak i zato se »o tome može imati različito mišljenje« (Mehring). No kod svih novina revija i listova smatra se, kada članci nijesu potpisani, da potječu sa strane redaktora, a šefredaktor bijaše kod »N. R. Z.« sam Karl Marx i zato sam ja, a i svaki bi drugi s punim pravom pretpostavio da potječu sa strane redaktora (dakle u ovom slučaju od samoga Karla Marxa) i da za njih odgovara redakcija. I kod toga ostajem, jer za mene iz prsta isisane tvrdnje u tom slučaju nimalo nijesu mjerodavne!

To uostalom nije samo moje mišljenje. Još g. 1921. izašla je iz štampe brošura[10] jednoga prijašnjega marksista, u kojoj on, kao dobar poznavalac Marx - Engelsovih djela zastupa ono isto mišljenje, koje i ja, t. j. da članci o demokratskom panslavizmu i madžarskoj revoluciji potječu od samoga Marxa. U toj brošuri citirani su svi oni citati, koje sam i ja citirao izričito kao Marxovi. Pa ipak, zašto se već te godine nije nitko od marksista sjetio da negira autentičnost tih citata? I tu su opet marksisti u »žalosnom i smiješnom zakašnjenju« od 13 godina, što je s obzirom na njihovo znanje i sposobnosti doista u ovom slučaju vrlo kratko vrijeme!

Ako se stvar ovako shvati, što je i jedino ispravno, bez obzira na svojevoline i nemjerodavne Mehringove hipoteze o autorstvu pojedinih članaka (kod čega dolazi u kontradikciju sam sa sobom), onda je svakome laiku razumljivo, na čijoj se strani nalazi falsificiranje i svijesna podvaljivanja. Jer doista ovu rabotu toga nepoznatoga g. V. M., koji hoće da opere blato historijskih falsifikata sa svoga ideologa Karla Marxa, pa pri tome iznosi neistinite činjenice, podmećući čitavu stvar siromašnom i nedužnom Engelsu, ne može se nazvati drugim imenom.

Jasna je svrha gospode marxista, koji »radi postignuća svojih mračnjačkih, natražnjačkih i protunarodnih ciljeva siju među svijet najobičnije prevare i obmanjivanja.« Kada se još uzmu u obzir sve objekcije, koje su nam iznijeli podravski seljaci, koji su u poraznoj slici prikazali marksistički »moral« i interpretatore toga »morala«, zatim marksistički postupak u ovom slučaju, gdje je izašla na vidjelo sva mizerija njihove lažljive frazeologije, onda je jasno, da takovi smušeni tipovi, koji svijesno izvrću istinu i zatajuju svoga ideologa, ne mogu narodu dati ništa pozitivno i » onda se za onoga koji tako radi, može sa sigurnošću znati, da ide za tim, da narod prevari!«

G. V. M. mogao bi u konkretnom slučaju predati sudu, radi uvreda, koje mi je nanio. On bi s obzirom na činjenično stanje sigurno dobio po repu, jer svoje tvrdnje ne može ničim dokazati, ali za mene ne bi bilo ni najmanje časno, da se sa nepoznatim strancima, literarnim nepoznanicama i književnim emigrantima, koji se u svojoj borbi služe još takovim »metodama«, navlačim po sudovima. Od njih bi čovjek mogao još svašta doživjeti... jer kada su zatajili Marxa i svalili sve na Engelsa, tko zna što su još kadri učiniti, podvaliti mi i podmetnuti, ako su vjerni sljedbenici beskarakternoga Marxa i nekadašnjega razbojnika Stalina.

III.

Dne 20. listopada 1848. održao je poznati talijanski državnik Cavour govor, koji je radi svoga sadržaja postao doskora poznat po čitavom svijetu. I taj slavni i dalekovidni diplomata i državnik rekao je tom prilikom o nama Hrvatima ovo: »U austrijskom carstvu postoji mnogobrojna rasa energična, pokretna, ali po-

[10]) Dr. M. Radošević, Marxizam, Panslavizam etc.

tištena već više stoljeća, slavenska rasa. Pruža se po svim istočnim zemljama carstva, od Dunava do čeških gora. Hoće da se emancipira i da opet dobije svoju nacionalnost. I ako je to plemenita i pravedna stvar, ipak je nemilo, ali proračunato suzbija policijska sila. Pa ipak će održati svoju pobjedu u nedalekoj budućnosti.« I dalje veli Cavour: »Ne kanim braniti Hrvate, a još manje njihova odlučnog vodu Jelačića. Ne marim ni isticati, da su zahtjevi, koje su oni postavili, zahtjevi slavenski, a ne kako to neki hoće, zahtjevi reakcije i despotizma.«[11])

Marx i Engels trebali su bez sumnje, kao poznati političari i kao novinari znati za taj govor Cavoura. Pa ipak, usprkos toga, nekoliko mjeseci kasnije t. j. u siječnju i veljači 1849. god. izlaze u »Novim rajnskim novinama« članci, u kojima se to Cavourovo, svakako mjerodavno, mišljenje uopće ne uzima u obzir. To dokazuje, da su i Marx i Engels bili obični ignoranti u politici i historiji, jer dok je jedan Cavour pisao da hrvatski zahtjevi »nijesu zahtjevi reakcije i despotizma«, dotle marksistički ideolozi zastupaju i za ono vrijeme reakcionarno »mišljenje« da su Hrvati »kontrarevolucionaran narod« i da ga stoga treba uništiti putem »najodlučnijeg terora! No njihovo tvrđenje da Hrvati nemaju povijesti, ili što je još i gore, da je ona »skup poderanih dronjaka« izričito dokazuje da su Marx i Engels po marksističkom običaju pisali o stvarima, o kojima nijesu imali ni pojma te da o tome nijesu znali ni toliko, koliko bi najprosječniji novinar morao znati u to vrijeme. Jer dozvolit će g. V. M., ne znati da su Hrvati uopće imali historiju i još k tome slavnu historiju, dakle uopće ne poznavati tu historiju i k tome pisati o toj historiji, da je ona »skup poderanih dronjaka« to sa momentanim raspoloženjem Marxovim (koje je stajalo u znaku revolucionarne psihoze) nije imalo nikakove veze, i upravo zato dokazuje, da je tome gospodinu Marxu hrvatska povijest bila terra incognita, pa ipak ju je sistematski negirao i tvrdio da su Hrvati »otpadak od naroda«.

Nije li to tipično marksističko neznanje, koje se toliko puta manifestira u njihovim listovima, a koje je i u ovom slučaju došlo jasno do izražaja. G. V. M. navodi nekoga Erwina Szaboa, koji je već g. 1910. utvrdio, »da je Engelsovo (t. j. Marxovo) shvaćanje o madžarskoj i hrvatskoj revoluciji iz 1848. bilo krivo.« »Erwin Szabó, radio je preko dvadeset godina na naučnom ispitivanju ovoga pitanja...« — piše g. V. M. Dakle, trebalo je pune šezdeset i dvije godine, dok je prvi marksista spoznao ono, što je Cavour iznio već g. 1848. Kao i obično i tu se marksisti nalaze u jednom izrazito marksističkom zaostatku od »samo« šezdeset i dvije godine. No ne samo to, g. Erwin Szabó trebao je »dvadeset godina savjesnoga rada« i »veliki naučni aparat«, da uvidi ono, što je mogao pročitati u jednim starim novinama iz g. 1848. i što je bilo već tada opće poznato. Prema tome Erwin Szabó nije ništa »časno i pošteno pokazao«, što se već prije ne bi znalo i ne može biti govora, da je na temelju njegovih upravo smiješno kasnih izvoda došlo do toga, da »danas evropska javnost o prošlosti hrvatskoga naroda ima mnogo ljepše mišljenje« i ovaj »čestiti Madžar i marksist«, koji treba dvadeset godina da spozna najprimitivnije istine, nema u tome upravo nikakove zasluge. Ta uostalom zar nijesu [illegible] kašnjele Szabove izjave dane [illegible] zato, jer se dulje od šez[illegible] i dvije godine zbilja nije [illegible] čekati, a da se ne isprave [illegible] bilo potrebno zbog marksis[illegible] pagande) luetičarski ispad [illegible] stičkih ideologa. Bio je [illegible] sljedniji čas, da bilo ko[illegible] »istini za volju« (t. j. po[illegible] tije!) javno utvrdi, [illegible] njegovih najvećih mark[illegible] telja. Engels (i K. Ma[illegible] pravo u ocjeni jedne [illegible] događaja.« Poznavaje [illegible] ciplinu to bi se [illegible] marksiste smatralo [illegible] ne bi bilo očigledn[illegible]

[11]) »Hrvatsk[illegible] cit. po dr. J. Nagy-u

partijska disciplina bila povodom za ispravljanje (već je bilo i vrijeme), jednog tako očitoga historijskog falsifikata!

Tako dakle postoje dvije koncepcije. Jedna hrvatska, koja se već g. 1848. po priznanju samoga Cavoura borila za svoju nacionalnu slobodu protiv Košutova imperijalizma i bila revolucionarna i druga, Marx-Engelsova, dakle marksistička, koja je u to vrijeme svijesno prešutjela Cavourove izvode o Hrvatima i koja je Hrvatima željela samo propast i uništenje putem »najodlučnijega terora.« Te iste dvije koncepcije očigledno se vide i u današnjim prilikama, iako u drugoj formi, jedna narodna progresivna, koja imade jasno zacrtane smjerove i druga (marksistička) reakcionarna i antihrvatska, kojoj pred oči dolaze fantastične vizije o »hrvatskom sektoru« i koja, dosljedno tome vodi izrazito sektorsku (komunističku politiku.

Nakon te konstatacije tomu svemu se doista ne treba više ništa dodati!

Vilko Rieger

LISINSKI, ZAJC, MANDROVIĆ

Ta tri imena vrlo su usko povezana sa radom i djelovanjem hrvatskoga kazališta u Zagrebu i zato su »Društvo Hrvatskih Zagoraca« i »Matica Hrvatskih Kazališnih Dobrovoljaca« udovoljili jednoj kulturnoj potrebi, kada sa samoprijegorom i vlastitim materijalnim žrtvama, otkriše poprsja — djelo hrvatskoga kipara Frana Kršinića — utemeljiteljima i stvaraocima hrvatske glazbene i glumačke umjetnosti. Poprsja su postavljena u predvorju velike kazališne zgrade. Time je kazališna galerija obogaćena, pa pruža došljaku lijepu sliku onih narodnih radnika, koji su svojim nesebičnim i plemenitim umjetničkim radom uvelike zadužili hrvatski narod vodeći ga — prosvjetom k slobodi! Ugodno čuvstvo nas obuzme vraćajući se uspomeni tih velikana i vremenu u kojem su oni uspješno djelovali, pa kako gotovo uvijek »mrtvi pokazuju put živima« treba svakako svratiti pozornost na ova poznata historijska imena.

Po svojem vremenskom radu i kulturnom značenju Vatroslav Lisinski zaprema svakako prvo mjesto u ovom umjetničkom triu. Živio je u ilirskom vremenu (rođen 1819. g.), u danima nacionalnoga buđenja, neobičnoga oduševljenja i duboke svijesti protiv nasrtljivosti Madžara, te je i duhovno živo sudjelovao u svim narodnim manifestacijama i zato poprimio svoju toplu i intimnu muzičku liriku direktno od naroda. Iako doseljen i porijeklom tuđinac (Lisinski je prvotno književni pseudonim, koje mu je zagrebačko gradsko zastupstvo godine 1850. dozvolio promijeniti i javno upotrebljavati), brzo su ga drugovi uveli u hrvatski krug, otkrivši u njemu neprocjenjivu glazbenu nadarenost i veliki stvaralački talenat. Od prirode slab i boležljiv (hrom na jednu nogu), miran, plah i bojažljiv našao je svoga podupiratelja i podstrekača u agilnom Albertu Štrigi (kasnijem opernom pjevaču). Mirne duše možemo ustvrditi, da nije bilo Štrige nikada se Lisinski ne bi toliko razvio i dao ovo što je dao. Kao prava pjesnička i umjetnička duša, izgubio je svaki smisao za praktični, realni život, koji se ipak živjeti mora, vinuo bi se u osjećajne sfere i stvarao bi djela. Skladao je ljupke melodije, koje su ispunjale mlade duše i koje je mladež pjevajući širila, pokrećući i talasujući narodnim slojevima. Već rano bijaše slavljen i slavniji od starijih ilirskih skladatelja, ali kraj svega toga ipak nesretan. Mučio ga je život, bijeda i neimaština, bolest i mnoge nevolje i u čudu danas gledamo, kako je ovako nježno i slabunjavo tijelo imalo toliki stvaralački duh i toliku energiju! Samo silna ljubav prema narodu i svijest našega nemara i klonulosti bodrila ga je i upućivala, da je jedino vrelo i izvor svih novih snaga samo — narod.

Lisinski zalazi u zagorski kraj, među narod, prisluškuje ono silno i vječno — narodno, što je tako lijepo i trajno ostavio u mnogim svojim glazbenim opusima kao vidni znak suvremenosti. Taj narodni utjecaj nadovezao je narodnu muziku na umjetnu, u kojoj se očituje intenzivno osjećajni nacionalizam, koji su

odmah zapazili i njegovi profesori na konzervatoriju u Pragu i isticali kao naročitu vrlinu. To je bilo nešto novo i zato mu po svršenim studijama ponudiše odmah mjesto u samome Pragu, da može dalje glazbeno stvarati. Ne, odlazi u Hrvatsku i boreći se sa svom bijedom uvijek radi. Ilirski zanos je već prestao, vođe su našli komprosino »rješenje« (Jelačić, Gaj), mladost se razišla kojekuda, a narodni život je zapao u ubitačno mrtvilo. Lisinski se teško snalazi. U Pragu, i sada kod kuće, stvara svoje nenadmašivo djelo: »Porin«, narodnu operu. Već je i prije stvorio krasna orkestralna djela i operu »Ljubav i zloba«, ali u »Porinu« sve nadmašuje. Njezine izvedbe nažalost nije doživio. Životni mu se san nije ispunio. Bolest i bijeda ga uništava i nijednu mu molbu ne uslišaše (u Glazbenom zavodu, Matici Ilirskoj). Besplatno služi, misleći, da će se to respektirati i vremenom honorirati. No tuđin je bolji i sposobniji od domaćega sina! Zloba i jal svojemu ne da naprijed. Prima milostinju iz tuđih ruku (objed mu se šalje iz kuhinje bana Jelačića) i sudbina mu ovisi o hirovima lakomislene služinčadi. Duševno raspoloženje izrazuje u prekrasnom muzičkom autoportretu, u popjevci »Prosjak«. Komponira sam sebi smrtno opijelo i moli da mu se pjeva na pogrebu. Drugi za njega traže potpore i mnoge su uši gluhe i srca kamena. Umire (1854. god.) s mišlju izjalovljenom životu i neispunjenim željama. Kao što je bijedno živio tako su ga za uvijek odnijeli ne ispunivši mu ni posljednje želje. Baš se je na njemu najljepše ispunila stara ilirska poslovica:

»Imaš me, ne znaš me:
izgubiš me, spoznaš me«

jer je nakon toliko vremena doživio ono što preslavni u životu rijetko dožive. Ideje njegove umjetnosti trajno žive i on je zapravo otac hrvatske opere. Njegov započeti rad nastavlja mnoštvo mladih skladatelja uvjerivši se s vremenom, da je propagiranje narodne umjetnosti uvijek napredno i u tome je sva njegova nenadoknadiva veličina!

Nešto različitiji od njega je Ivan Zajc isto tako velik i neobično zaslužan za hrvatsku operu. Otac mu Zagicz nastanio se na Rijeci, gdje mu se rodio sin Ivan (1831. god.). Porijeklom tuđinac, ubrzo se udomio i njega je riječka ulica privlačila i oduševljavala. Već kao dijete pokazivao je neobične sklonosti prema muzici, pa prevalivši jedva šestu godinu, nastupi na javnom koncertu glazbenoga instituta polučivši veliki uspjeh, koji ga nije ostavljao poslije nikada u životu. Otac mu je odredio drukčiji životni smjer, ali neodoljiva želja i glazbena snaga njegove nutrinje odredile su sasma drugačije. Po svršenoj srednjoj školi popusti mu otac i pošalje ga u Milano na konzervatorij. Tu je temeljito nastavio svoj rad i nalazeći se u umjetničkim krugovima silnom se brzinom razvijao njegov talenat nadmašujući u početničkom stvaranju i mnoge naprednije. Sa najodličnijom ocjenom diplomirao je konzervatorij, ubirući uvijek školske nagrade. Odmah mu ponude mjesto drugoga kapelnika na milanskoj »Scali«, ali on to odbije i radije putuje kući osamljenoj sestri, što je ostala bez roditelja. Na Rijeci se prima očeva mjesta, postaje direktor gradske glazbe i centralna osoba umjetničkoga života. Za toga se vremena oženi i u riječkom teatru mu se izvodi opera »Amelia« 1860. god. Doživio je burni triumf, mnogo cvijeća, vijenaca i darova, a milanski mu glazbenici čestitahu na velikom napretku. Tada se upozna na Rijeci sa Kurelcom, Ivanom Dežmanom i drugima, koji su ga lagano, ali sigurno predobili za hrvatsku glazbenu umjetnost i od tada je počeo stvarati napjeve s hrvatskim tekstom (kao »Hrvatska četvorka«, »Hrvatsko kolo« i t. d.). Primorska klima nije prijala njegovom slabom organizmu i na savjet liječnika krene u Beč. Tu mu se prikazivaše opereta »Momci na brod« i tako se je upravo sjajno afirmirao pred stranom publikom. Ubirao je duge aplauze, jer je njegova laka glazba posjedovala toplu melodioznost koja i bečkoj publici naročito prijala. Svojim zaletom zasjenio je dotadašnje bečke ljubimce Dalmatinca Suppéa i

Straussa. Direktori kazališta otimali su se za njim.

Najodlučniji momenat u njegovom životu bio je jedne večeri 1869. god. Među Hrvate akademičare doveo ga je Ivan Dežman, pa je za njih komponirao pjesmu: »U boj, u boj«... Za jednoga slavenskoga koncerta nagovori ga pjesnik Petar Peradović, u društvu biskupa Strossmayera, Trnskoga i dr., sa značajnim riječima: »Reci mi zapravo, dragi maestro, čemu ti gudiš Nijemcima internacionalne operete, dok te dolje u domovini čeka golema kulturna zadaća? Kolikogod nas je duševnih radnika, ipak nas je vrlo malo, pa svaki imade svoje obveze prema hrvatskoj domovini. Prelijepim svojim kantatama dokazao si, da znaš pogoditi i hrvatsku žicu. Ti moraš poći s nama, da nam osnuješ hrvatsku operu Naš je Talijin hram obeščašćen stranom muzikom, pa moraš da nam narod digneš iz drijemeža, u koji je zapao iza Ilirizma!« (A. Kassowitz-Cvijić: Sličice o Ivanu pl. Zajcu, Zagreb. 1924. p. 24.). Nakon tih riječi on se duboko zamisli i obeća poći. Obračunao je sa lijepim gažama, čestim ovacijama i otputio se k svojima da stvara nešto novo. On postaje prvi ravnatelj hrvatske opere i uživivši se u duh hrvatske narodne muzike komponira opere »Mislav«, »Ban Leget« i t. d. Prima ujedno i mjesto ravnatelja u glazbenoj školi i potpunoma reformira glazbeni život kod nas. Prijateljstvo sa Kuhačem donosi mu obilnu korist, jer ga on upućuje na stvaranje nacionalne umjetničke glazbe na temelju tradicije. Tada nastaje opera »Nikola Šubić-Zrinski« i prikazuje se već 1876. g. Ovjekovječivši tu legendarnu ličnost doživio je kod izvedbe burne ovacije, koje su se očitovale kao neka zahvala razdraganoga naroda osnivaču stalne hrvatske opere i stvaraocu brojnih opernih i komornih djela.

U starijim danima povukao se u tišinu i umre godine 1914. Mnogi talenti, koje je on pronašao i pomogao iškolati gojili su veliku odanost prema njemu, a narod trajnu spomen, jer je pjesmom i operama neprestano budio i rasplamsivao hrvatsku narodnu svijest.

Od prve dvojice potpuno je različit Adam Mandrović, glumac i pravi kazališni čovjek. Pojavljuje se već za vijeka prve opere (1870. do 1889. i za Zajčeve ere (1876.) zauzimlje vidno mjesto. Poslije Hreljanovićeve uprave najsposobniji bio je za to mjesto Mandrović, koji se pokazao dovoljno iskusnim još iz Zajčeve i svoje uprave. Svoje iskustvo obogatio je još reorganizirajući narodno bugarsko kazalište u Sofiji, gdje je proboravio pune dvije godine plodnoga i priznatog rada. U Zagrebu preuzme opet kazališnu upravu sa glumcem Fijanom i stekne neprolaznih zasluga, upotpunivši kazališnu garderobu. Spadao je među prve naše glumce, njegova veličina i patetičnost ispoljavala se i u tragediji kao i u karakternim ulogama. Obavljao je sve kazališne funkcije, a po potrebi bio je i jezični korektor, dramski komentator i prevodilac, jednom riječju, glavni pokretač našega umjetničkog života. Spomen živi u generacijama na našega prvoga glumca, dvadesetgodišnjega redatelja i osnivača kazališnoga mirovinskog fonda, dramaturga i uopće na marnoga i neumornoga kazališnog radnika.

Otkrita poprsja naših velikana u kazališnom predvorju ispunjuje nas domovinskom ljubavlju i sjećanjem, koje javno manifestiramo češćim prisustvom iskazujući im harnu zahvalnost nad duhovnim djelima trajnoga i vječnog značenja.

Branko Krmpotić.

MIROSLAV KRLEŽA U BORBI S VJETRENJAČAMA.

Broj 2. »Književnih Horizonta« tipičnoga lista predratne liberalističke i kompromisne epohe, bez sadržaja, bez linije i bez programa, donosi članak o Miroslavu Krleži iz pera njegovoga staroga prijatelja dra Branka Gavelle.

Ovakove »matematički prozirne« pojave i ovakovi bezbojni i vodeni listovi podsjećaju nas na svu ispravnost socioloških otkrića narodnoga genija dr. Ante Starčevića, koji je pronašao da u svakom naro-

du postoji jedna vrsta ljudi posebne, sužanjske pasmine. Nju sačinjavaju »ljudi bez obzira na narodnost, ljudi sužanjske ćudi, ljudi bez načela, bez značaja, kojima nije ništa sveto osim vlastita trbuha.« Oni su »poklopac svakom loncu, svačiji su, tkogod im što dade ili obeća, ili se od koga čemu nadaju. Oni ne znadu za razliku medu dobrim i zlim, sve mjere samo po svojoj koristi.« Mjesto da gledaju, kako bi koristili svome narodu, kojemu sve duguju, brinu se samo za sebe, za svoje rente i svoje želuce. Narod drže kravom muzarom, koju mogu musti, dokle ih je volja. Što misli narod, to im je deveta briga, radije zastupaju tuđe misli i tuđe smjerove, pogotovo ako im se to dobro plati. Njihovi pogledi lutaju po čitavom kosmosu, na svih pet kontinenata traže neko maglovito »rješenje«, dok im je njihova domovina preuska i pretijesna, premalena za njihove »velike« duhove. Dok narod u znoju svoga lica jede kruh svoj, oni žvaču kaviar, oblače svilene pidžame i trube naokolo o svojim »socijalnim« osjećajima (koji se, medu nama rečeno, prilično — rentiraju).

Dajući karakteristiku ove sužanjske pasmine), u koju danas spadaju medu ostalim i marksisti), dr. Ante Starčević učinio je otkriće historijske vrijednosti, koje i danas nije izgubilo svoje veliko značenje. Ljude ove pasmine susrećemo nerijetko i uvjeravamo se, kako ih je Starčević već u ono vrijeme izvrsno ocijenio i prikazao u pravom svijetlu.

Članak dr. Branka Gavelle o Miroslavu Krleži pisan je s posebnoga, »solipsističko-pesimističkog« stanovišta, koje je svojstveno ljudima, koji su daleko od naroda i stoga ne znaju kako kuca narodno bilo. Jer, ironizirati i kuditi sve što je naše, vidjeti u svemu hrvatskom samo »provincijalnost, materijalnu nemoć, tragikomediju maloga, premaloga«, gledati u političkoj prošlosti samo kako smo se »igrali parlamenta« pretpostavljati ekonomski život kulturnoj stvarnosti i građenju »Matica, Akademija i Teatra«, a ne osjetiti svu veličinu svoje narodne tragike — zar ovo nije specifična oznaka one pasmine, koja u svojem narodu pronalazi samo »mizeriju, »umjetničku laž« i »masku« i kojoj su ideali sve tuđe, strano i nepoznato? Zato je i tragikomedija glembajevštine tako neznatna i sitna prema tegobama narodne duše i prema metamorfozama, koje ona proživljava, da nije uopće vrijedno o njoj govoriti. U omjeru sa čitavim narodnim zbivanjem ta tragikomedija gotovo i ne postoji, a nitko pametan (osim dra. Gavelle) ne će valjda tvrditi, da su aristokratski i degenerirani Glembajevi »sintetička konstrukcija stogodišnje laži, na kojoj je osnovan velik dio hrvatskog građanskog društva«, da je svaki najmanji detalj u Glembajevima vezan kojom kapilarnom žilicom za hrvatstvu stvarnost« i da je to »opet jedna tipična zagrebačka crta«. Pogotovo kada netko naziva Krležinu borbu protiv glembajevštine »silovitom revoltom protiv svih zagrebačkih čitaj : hrvatskih laži« onda je to izrazito marksističko iskrivljavanje istine.

Glembajevi kao »sintetička konstrukcija« nemaju sa tom hrvatskom stvarnošću upravo nikakove veze i stoga nije istina »da je svaki najmanji detalj u Glembajevima vezan kojom kapilarnom (a ni kakovom drugom) žilicom za hrvatsku stvarnost«. Nekoliko Glembajevih porodica ne sačinjava danas niti zagrebačku, a još manje hrvatsku stvarnost, a tko tvrdi protivno pokazuje da tu hrvatsku stvarnost ili uopće ne poznaje, ili svijesno piše neistinu, možda samo zato da bi mu »esej« izašao što zaokruženiji i buntovniji. Glembajevi su danas od narodne stvarnosti nedogledno daleko, a nju sačinjavaju kao tipični interpretatori seljaci, radnici i narodni intelektualci, dok su glembajevski tipovi po receptu Miroslava Krleže i dr. Branka Gavelle, daleko od naroda, daleko od njegovih boli, patnja i stradanja.

Uzevši u obzir suvremenu hrvatsku stvarnost, borba protiv glembajevštine, kao tipičan produkt eksadetskih fikcija, nije uopće borba pro-

tiv hrvatskih laži, već jedino smiješno, ali ujedno i tragično mačevanje novovjekoga Don Quijota, Miroslava Krleže, sa — vjetrenjačama. Boriti se protiv »hrvatskih« Glembajeva i protiv »Hrvatskoga Boga Marsa«, a puštati na miru tuđe Glembajeve i tuđe bogove Marse, svakako je vrlo ugodno i ni najmanje opasno, pa naš Don Quijot može biti uvjeren da će proći bez ozlijede i bez udarača. Tražiti Glembajeve u gor. gradu i boriti se protiv njih, a ne vidjeti tuđe laži, tuđe neiskrenosti i tuđe mane, i ne angažirati se upće u toj borbi s tuđim glembajevštinama, to sve skupa je zbilja, kako priznaje i dr. Gavella, »gotovo manijačko zadubljivanje u jalovost i sitnost svakidanje elementarnosti.«

Dok mi imademo pred očima mnoge goruće i sudbonosne probleme našega narodnoga života, dotle g. Miroslav Krleža odvraća pozornost od aktuelnih pitanja (što je uostalom vrlo udobno) i tako ruši u našem narodnom ambijentu danas toliko važan smisao za njegove realne potrebe i za borbu sa aktuelnim narodnim problemima.

Radi toga sve to skupa ne znači borbu protiv laži, nego direktno ili indirektno borbu za laž, za glembajevštinu, za masku, za ciljeve i »ideale« one posebne pasmine, koju je Starčević tako dobro opisao.

Dok se gg. Krleža i Gavella ne oslobode »te niske, gotovo demonske materijalnosti«, da nađu »unutar kaosa i neriješivog vrtloga svakidašnjosti čistu geometrijsku, euklidovski jasno životnu cestu, koja vodi u jasne široke ravnine« narodne stvarnosti i dok prestanu lutati Svemirom tražeći ideale i rješenja svagdje, samo ne u svom sitnom, zapuštenom, ali ipak svojem narodu, dotle njihovo »beznačajno brbljanje«, koje služi kao surogat za bavljenje nečim tobože ozbiljnim i kulturno vrijednim«, ostaje samo prazna fikcija, borba s vjetrenjačama, pusti dosadni san i turobna fantazija.

Oni će i dalje osjećati svoju nemoć i pesimizam, a kruta ali i optimistička realnost prolazit će i dalje mimo njih, kao da ih i nema...

Vilko Rieger.

M. KRLEŽA — NAJNOVIJI NACIONALNI SOCIJALIST.

(Senzacija novoga broja »Danas«).

U br. 2. toga famoznoga lista vidljivo se istrčao neki g. V. Josipović-Otokarev-Bogdanov (inače vrlo zagonetan čovjek s više prezimena!) napisavši i ove retke:

»Glavne neprijatelje materijalističkoj kritici kod nas ne treba tražiti u redovima građanskih pisaca, u otvoreno reakcionarnim napadajima s desna. Naša građanska književna politika pokazala se potpuno nemoćna i bezopasna, i u borbi što je posljednjih godina vođena između nje i glavnih predstavnika materijalističkoga shvatanja, ona je bila uvijek tučena. — I danas poslije potpune likvidacije naše reakcionarne književne kritike, naša materijalistička književnost toliko je jaka, da može pristupiti ovom toliko važnom poslu samokritike.«

U te vrlo samosvijesne izjave (sama hvala ništa ne valja!) prvi je posumnjao gospodin doktor Mladen Iveković (»Književnik« br. 4.), koji je gotovo sentimentalno zavapio, dižući ruke nebu pod oblake: »Po čemu, pitamo se, može, da se zaključi, da je reakcionarna književna kritika tučena i likvidirana? Zar po tome, što danomice niču novi njeni listovi i revije i što se pokreću popularne biblioteke, koje uspješno prodiru u sve šire slojeve?«

A g. August Cesarec, inače dobar prijatelj g. Josipovića, konačno je definitivno utukao to samozvano kukurikanje čovjeka s više prezimena i pseudonima, zaplakavši i govoreći: »Sami su nas kao književnike istjerali iz Zagreba, a sada jezuitski prevrću očima, da smo se javili u Beogradu »kao emigranti.«

Iz svega toga, sve bez silogizama i sofizama, može se zaključiti ovo:

1. Ili nije pisao istinu g. V. Josipović (u br. 2. »Danas«), jer ako je tol »likvidiranoj«, »potpuno nemoćnoj i bezopasnoj građanskoj politici«, uspjelo istjerati iz Zagreba takove knji-

ževne veličine, kao što su gg. Cesarec i M. Krleža, — onda ona nije više »potpuno nemoćna i bezopasna« i ne može biti ni govora o njezinoj »likvidaciji«?

2. Ili nije pisao istinu g. Cesarec (u br. 4. »Danas«). jer ako je ta »potpuno nemoćna i bezopasna građanska politika« »likvidirana«, onda je jasno da nije mogla nikoga protjerati iz Zagreba, a najmanje »prvake i vođe« marksističke književnosti, kapetane marksističkoga broda, koji treba da ostave brod posljednji, ili barem onda, kada već tone. Osim ako je marksistički brod doista već potonuo, pa su ta gospoda spasavala svoje dragocjene živote?

3. Ili je doista toj »potpuno nemoćnoj i bezopasnoj« politici uspjelo, premda je sama »likvidirana«, da likvidira gg. Miroslava Krležu i Augusta Cesarca, a onda im to ni najmanje ne služi na čast (kakova je to, do vraga »nemoć« i »bezopasnost«, koja obračunava s takovim gorostasima)! Što bi se istom dogodilo, da je ta »građanska politika« i najmanje »moćna« ili »opasna« i da nije »likvidirana«. Sigurno ne bi od svih tih veličina ostao »niti kamen na kamenu«!

Uostalom, ne ćemo dalje nagađati, koja je od tih tri varijanti istinita, nego neka redakcija »Danas« izjavi, koju alternativu odabire. Velikodušno joj se prepušta, da uzme onu, koja najmanje kompromitira njezine suradnike: jer da je u svakom slučaju netko ostao operušana repa, o tom ne će posumnjati niti sama gospoda urednici »socijalnoga« časopisa »Danas!«

Ima novi broj još mnogo interesantnih sličica, ali tko bi ih sve nabrojio. Sve vrvi upravo od »logičnih« rečenica, senzacionalnih otkrića i genijalnih događaja. Idemo redom, da vidimo samo neke:

1. Iz dosada neobjavljene dubokoumne Cesarčeve rečenice: »... da se onemogući saradnja »marksista« (u stvari u Matici jedinih književnika) proizlazi, da su marksisti u Matici jedini književnici.« Dr. Mile Budak, Alija Nametak, Vladimir Nazor, Slavko Batušić, Slavko Kolar i toliki drugi, to sve za g. Cesarca nijesu književnici, ali kojekakvi Jurčići, Kikići, Magjarevići, Šimići, Gumhalteri, Žilići, koji u svom životu nijesu napisali niti jedne vrijednije rečenice, to su dakako »jedini« književnici! S ovakovim senzacionalnim receptom za književno kvalificiranje (t. j. čim je netko marksist, odmah je i književnik) mogao bi se čovjek pokazivati na sajmovima i — možda bi mu ljudi što darovali. »Moralni« uspjeh bio bi u svakom slučaju velik. Književnici bi nicali kao gljive iza kiše, postajali bi marksisti i odmah, naravno, čak — »jedini« književnici!

2. Drugo arheološko - geografsko otkriće g. Cesarca nije ništa manje od prvoga i bez sumnje nagradit će ga najmanje zagrebačka akademija: »Beograd je za me i grad u kome živi proletarijat, kao i u Zagrebu, grad, oko kojega živi seljaštvo kao i oko Zagreba...«! Tko bi si to prije mislio?

3. Da je »hitlerovačka« brošura »Komunizam ili socijalni nacionalizam« čuvena po tome, »što je navodno štampana i rasparčana (što je opet to?) po hrvatskim selima u dvjesta pedeset hiljada primjeraka«, to je doista senzacionalno otkrivenje. U Zagrebu se naime čulo šaputati i o brojci od pola milijuna! Eto, kakovi su oni, odmah po svom starom običaju dijele na polovicu i od pola milijuna ostalo je samo dvijesto pedeset hiljada!

4. Nije ništa čudnovato, što redakcija »Danas« izdaje »Indeks« i »Tumač«, u kojem će se nalaziti »imena, varoši, knjiga, događaja, pojava i pojmova« i što tom originalnom idejom konkurira redakciji »Kriminala«. Taj »Indeks« kupovat će se na veliko, jer dosada je bio neizmjerno teško, da se po »Danas« napadnuti protivnici pronađu u silnom broju svojih »supatnika«, kojih se svojim perom izvolio dotaknuti najveći i najbradatiji beogradski književnik Miroslav Krleža. Samo je vječna šteta što nije prihvatio laskavi poziv redakcije »Kriminala«, da započne kolektivni humoristički roman, jer se, siromah, nalazi u takovom književnom deliriumu (napadajući i lijevo i desno), da postoji ozbiljna

bojazan, da će ga se morati metnuti u penziju zbog književne »nemoći« i »bezopasnosti«...

5. G. A. Cesarcu su »gospoda Isusovci svojim upiranjem ruke (što mu ovo znači?) onemogućili saradnju u »Književniku« (što kažete na to g. Durman?) i »Savremenoj Stvarnosti« (dakle i na samoga g. M. Krležu, koji bijaše kod tog lista glavni faktotum, imalo je to »crno sjeme Loyolino« toliki utjecaj)? I onda još nešto kaže da su »reakcionarni« elementi pod utjecajem Isusovaca, kad eto crno na bijelo, po svjedočanstvu samoga g. A. Cesarca, proizlazi, da nitko ni manji ni veći, nego glavom g. M. Krleža radi sve po komandi Isusovaca. Čim oni počnu svojim »upiranjem ruke«, g. M. Krleža sagiba šiju i svoga najboljega prijatelja Augusta Cesarca baca iz »Savremene stvarnosti«. Tko je to, molim vas, očekivao od jednoga Krleže?

6. Ali pun koš senzacija nije još iscrpljen. Evo još jedne interesantne rečenice: »Socijalni nacionalizam«, lajtmotiv te brošure, nije drugo nego »nacionalni socijalizam« Adolfa Hitlera, koju (valjda: koji) predstavlja kod nas M. Krleža i koga pisac na str. 6. te brošure citira iz amsterdamskih varijacija« iz časopisa »Danas«. (»Jedna brošura o socijalnom nacionalizmu«, str. 60., br. 11.—14., potpisan M. Krleža v. r.)! Gledam u »Isravke« (pardon: Ispravke; kako to vršite korekturu g. Krleža, da u tako otmjenom listu propuštate ovako besramne pogriješke), koji se nalaze odstraga i tu ne nailazim na ispravak ove rečenice. Dakle je autentična!

Koga dakle predstavlja g. M. Krleža? Brošuru? To ne, jer je izdavač spomenute brošure Ivan Nosil! Adolfa Hitlera? To također ne, jer zato postoje njemački konzulati? Bit će dakle ipak: »nacionalni socijalizam« Adolfa Hitlera, koji predstavlja kod nas M. Krleža«!

Dakle stvar je jasna! M. Krleža bijaše dosada potajni nacionalni socijalist, pravi obožavatelj Adolfa Hitlera, Goebelsa, Göringa i S. A., a sada je istom sve to skupa iznio na javu. Zašto, to zna samo on! No očito je, da samo zato nije htio napasti već spomenutu brošuru ozbiljnim argumentima, već je samo citira, da tako učini »nacionalnom socijalizmu Adolfa Hitlera« reklamu. Hvala mu!

Uostalom, tko ne vjeruje, da je g. M. Krleža uistinu postao pravi i nepatvoreni predstavnik »nacionalnoga socijalizma Adolfa Hitlera« neka pogleda na već spomenuto mjesto i uvjerit će se svojim rođenim očima. Samo neka, zaboga, ne žrtvuje 24 dinara, jer osim ovih senzacija, većih ne će u tom listu pronaći. Neka se radije obrati na našu redakciju gdje će taj broj »Danas« stajati besplatno na uvid svim interesentima!

Novopečenom nacionalsocijalistu i isusovačkom podložniku Miroslavu Krleži, želimo u njegovom, novom ideološkom krugu mnogo više uspjeha, nego ih je imao do sada. Dao mu Bog, da napiše još nekolikó »obračuna s njima«, ali samo neka nas poštedi od svojih »agramerskih« i njemačkih drama, koje su već postale dosadne upravo kao i on sam.

V. Rieger.

»KNJIŽEVNA KOVAČNICA« BIJESNI...

Primili smo ovaj ispravak, koga donosimo sa svim pogrješkama:

U smislu članka 26 zakona o štampi izvolite u prvom narednom broju uvrstiti slijedeću ispravku Napisa od štampanog u br. 2 Vašeg časopisa pod Naslovom »Književna Kovačnica bijesni« na strani 79 stubac 2

Nije istina da sam se u doba kada bijaše dobra konjunktura za vašarske »šund« romane bavio na veliko ovakovim »poslovanjem« i izdavao i prodavao na kilograme ove vrsti »lijepe knjige«.

Nije istina da sam kasnije izdavao »Pitigrilli-a« a i sve ostale »pikantne« autore a kada je sve to presušilo da sam izdao u svojoj nakladi kao moje najvažnije i najveće životno i remek-djelo knjigu kako će se žena očuvati od začeća i trudnoće.«

Istina je naprotiv to da sam u vreme izlaženja tih knjiga g. 1924. 1925

i 1926 bio još redovan učenik srednje škole prema tome niti sam imao, niti sam mogao imati bilo kakovog udjela u izdavanju pomenutih knjiga.

Ja sam svoj samostalan izdavački rad odpočeo u martu 1932 — a do tog vremena radio sam kao namještenik. te kao takav nisam imao mogućnosti da u svojoj nakladi izdajem bilo kakove knjige.

Nije istina da napadam knjigama izdanja »Epohe« koju sam g. 1932. osnovao sve pozitivne vrednote naroda.

Nije istina da sam tudjinac, već je istina, da sam jugoslavenski državljanin.

Fred Najfeld, nakladnik.

Op. ur. Bilo bi vrlo interesantno i zabavno, kada bi u gornjem ispravku g. Najfeld bio otkrio, tko je dakle zapravo i uistinu izdavao i širio navedene famozne knjige.

Isto bi tako bilo zanimivo znati, da li g. Najfeld može za čitav taj izdavački »posao« kazati, da on nije kod njega »ni luka jeo, ni luka mirisao.«

»EPOHA« NASTAVLJA SVOJE POSLOVANJE

(A. Szilagyi: Selo Demetrovo)

Glavni urednik biblioteke »Epoha« Židov Fred Najfeld nastavlja svoju sistematsku akciju oko izdavanja onih marksističkih knjiga, koje pune blata i neiskrenih fraza o »nezaustavljivom izgradivanju novoga svijeta na jednoj šestini zemaljske kugle«, uništavaju narodni moral, tradicije, običaje i koje nastoje poniziti narodnu dušu. Uz Židova Tollera, prononsiranoga lažljivca Zolu nalazimo u toj židovskoj biblioteci same komunističke pisce Londresa, Londona, Erhardta, Szilagya, Gladkova, Gergeljia i t. d. Njihova djela se sasvim neopasno šire i prodaju, pa ipak imaju marksisti još uvijek obraza, da se iz punoga glasa deru, kako je danas opasno biti — marxist!?

»Selo Demetrovo« madžarskoga komuniste Andreasa Szilagya spada svakako u propagandnu sferu ekstremnoga komunizma. Sa lijepom knjigom i umjetnosti, s lijepim stilom i dobrim jezikom ovaj »roman« nema ništa zajedničko. To dokazuje na pr. ovaj pasus iz toga »romana«:

»Životinje su gladne.
Svinje zavijaju.
Pilići pijuču.
Krave muču.
Dijete plače, za djevojkom.
Žito spada i povija se.
Vršaća mašina žudno očekuje klasje.
Mlinar već čeka na brašno.
Gazde na profit, krmače na pomije.
Svaki dan vrijedi hiljade.
Treba nešto uraditi«. (str. 222.—223.)

U ovom pučkoškolskom »stilu«, u tom nemogućem slaganju rečenica za rečenicom (svaka u posebni redak), ne može sigurno ni najzadrtiji komunistički fanatik naći ništa umjetničko. Dječja zadaća u prvom razredu pučke škole ima svakako mnogo više sadržaja i smisla. Nije nikakova umjetnost pisati ovakove rečenice; nabacivati se frazama o »mršavim svinjama« i »nepobjedivom savezu svih onih koji rade, koji danas na jednoj šestini zemljine kugle vlada radničkom sudbinom i nezaustavljivo (što je to?) izgraduje novi svijet«. Nije teško lagati i pisati ovakove rečenice, već je teško pogledati istini u oči i reći istinu! Zašto taj g. Szilagyi piše o »izgradnji novoga svijeta«, kada on dobro zna kako izgleda taj »novi« svijet, kada zna za nebrojene patnje i teške žrtve seljačkoga i radnoga naroda u Sovjetskoj Rusiji, za bijedu, očaj, glad i nezaposlenost. Zašto prikriva istinu i zašto svijesno laže? Zar zato, jer zna, kada bi rekao istinu, da nitko više ne bi bio komunist? Jer — istina je grozna!

U Sovjetskoj Rusiji ne vlada radni narod, ne vladaju seljaci i radnici, već 3% komunista, u stvari novostvorenih kapitalista, koji su sa starim buržujskim kapitalistima samo zamijenili uloge. Eksploatacija je ostala, bijeda je ostala, selo je zarobljeno, radnici pate. Gledati te »rezultate« komunističke vladavine i ne htjeti iz toga povući konzekvence već i dalje svijesno lagati i zavara-

vati radni narod, zar to ne raskrinkava dovoljno sav »moral« komunizma. Vladati, samo vladati, uništavati slobodu, nijekati istinu, eksploatirati seljaštvo, ali vladati, ubijati i paliti... — to su sve svrhe i metode toga asocijalnoga pokreta.

»Selo Demetrovo« je nemoguća početnička stvar i nikako ne zaslužuje, ni s komunističkoga stanovišta da se tko gnjavi s prevadanjem. (Premda prevod je više nego očajan.) Selo se u njem prikazuje lažno, u stilu vašarskih romana, naravno posve s komunističkoga gledišta, koje i na selu vidi dvije klase: kapitaliste i proletarijat. Najbolji poznavaoci i ideolozi seljačkoga života i staleža (Radić i Stamboliski) nijesu tako gledali na selo, već su tamo vidjeli **jedinstven seljački narod,** koji se bori za svoja prava i riješenje seljačkih problema. Interesi svih seljaka su istovjetni i stoga je neko umjetno, komunističko razdvajanje sela na klase, lažno prikazivanje seoskoga života i svijesno iskrivljavanje seljačke stvarnosti.

Ovo »djelo« u kojem seksus i komunizam igraju glavnu ulogu i koje, kao i ostala »Epohina« izdanja imade za svrhu jedino propagandu marksističke ideologije, ne bi zaslužilo uopće da se njime bavi literarna kritika. Mi smo se s njime pozabavili tek utoliko, što smo osjetili potrebu da naše čitatelje informirano upoznamo s ovom rabotom, koja se pokriva plaštem »lijepe knjige«.

Treba da već jednom i mi Hrvati uvidimo, da su židomarxisti postali previše drski i stoga treba da s njima obračunamo.

Prvi korak u tom obračunu bit će bojkot svih komunističkih knjiga i izdavača!

Tomislav Zagorac.

LIRIKA GRUDE

(Izdanje »Omladine«, Zagreb 1934.)

Ovih dana izašla je knjižica pod gornjim naslovom, u kojoj su sabrane pjesme naših mladih liričara: Balentovića, Čovića, Cvitana, Hrastoveca Kornera, Križanića, Kuhara, Lendića, Majtina i Nikolića.

Kako se razabire već iz samoga naslova, ta je lirika pravi kontrast dosadašnjoj suvremenoj (samo po vremenu!) lirici. Polazeći sa stanovišta, da je selo najtrajniji izvor zdravlja i ljepote, da je ono primarni branilac naše narodne svijesti (koju ne će moći prigušiti nikakovi fanatični apostoli marksizma), ti se mladi pjesnici okreću selu, gdje je sve prirodnije, prostije, jednostavnije. Oni prilaze seljaku sasvim intimno, prijateljski. Kao seljački sinovi, oni ne prikazuju u svojim pjesmama samo seljačku idilu, ne pjevaju o selu samo za sunčanih proljetnih dana, kada je sve puno blagdanske ljepote i smirenosti, kao na pr. u slikama Viktora Šipeka, slikara idile Hrvatskoga Zagorja. O, ne, ima u tim pjesmama i podosta prigušenih drhtaaj duše, slanih suza i teških uzdisaja. Mnoga od njih nosi u sebi prizvuk tragike (Majtin: Kad je jesen došla.) Kad bi ti pjesnici sela kojim slučajem bili 100 postotni sinovi grada, kad bi bili rođeni u gradu, pa kad bi došli na selo samo za ljetnoga odmora, tada bi i njihova lirika bila šuplja i banalna isto onako, kako su šablonski, banalni i mrtvački jednolični stihovi (da se pristojno izrazim!) »suvremenih« marksističkih stihoklepaca. Zato se ne moramo čuditi, što su ti pjesnici iskočili iz tračnica banalnosti, jako pejsaži i seljaci sa svojim mnogostranim poslovima daju neiscrpivo vrelo tema pravim liricima. Te raznolike teme zato i mogu inspirirati mekanu lirsku dušu, a koju će temu koji od njih odabrati, to ovisi od individualnosti svakoga pjesnika. Razumljivo je, da će onaj, tko uživa u prirodnoj ljepoti seljačkih pejsaža, pisati pjesme, u kojima će prevladavati slikarski elementi, dok će opet onaj, koga interesiraju seljački poslovi, dati pjesme u kojima će biti naročito akcentiran socijalni momenat.

Socijalan momenat u glavnom prevladava u toj zbirci lirike. To je naročito simpatično. Iz dva razloga: 1) što se svagdje osjeća danas težina socijalnoga problema; 2. što ti naši lirici nastoje riješiti socijalno pitanje sa čisto n a š e g a, narodnoga stajališta.

Lirici naše grude znadu što hoće. Njihovo nastojanje upereno je u smjeru orijentacije prema selu. Oni hoće da svojim pjesmama pokažu svima zdravo srce hrvatskoga seljaka i da otkriju njegovu iskrenu i poštenu dušu.

Tu se i nehotice automatski nameće misao: nije li u toj orijentaciji prema selu, ključ za riješenje naše (ovo treba naročito uočiti, jer se na tuđe prilike momentano ništa ne tiču) privredne krize.

Ojačanjem našega sela i seljaka, bila bi za nas riješena kriza, uzevši u obzir, da smo mi preko 80 posto seljački narod. Podizanjem seljackoga staleža pomalo bi nestajalo naše ekonomske depresije, jer bi seljak bio u stanju poboljšati svoju proizvodnju, ne samo kvantitativno, nego i kvalitativno. Eto, zato se o nekoj hegemoniji proletarijata kod nas ne može ni govoriti, jer mi kao seljački narod takove hegemonije ne trebamo i ona bi postala naša najveća narodna nesreća.

Te ideje iskrsavaju pred nama, kada čitamo »Liriku Grude«, u kojoj su ti naši mladi lirici uspjeli dati sebe. Gledajući na seljačke probleme iz jedne prave perspektive, nepopustljivo forsirajući svoju ideološku orijentaciju, oni su u svojim stihovima uspjeli dati sliku stvarnosti, uspjeli su donijeti vjernu sliku seljačkog života. Tu sliku nije donio od njih jedan, ne, donijeli su je svi zajedno. Njihove pjesme, to su sitni dijelovi velikog mozaika, koji su međusobno različiti, ali, koji sastavljeni daju golemi mozaik, u kome svi dijelovi harmoniraju.

Posve je razumljivo, da i među njima imade njih nekolicina, koji se svojim naročitim talentom izdvajaju iz ostale grupe. Međutim, valja odmah naglasiti, da su i drugi snažni i talentirani, ali nekoji pokazuju, da nisu zašli sasvim u srž seoskoga života i problema.

Najstariji od njih je Gabrijel Cvitan, koji ujedno spada i među najbolje. Zanimanjem učitelj, on je imao prilike da upozna našega seljaka u dušu, a on ga je i upoznao. Njegovi stihovi odaju mladenačku energiju i toplinu. Puni zvonkih i melodijoznih rima, oni nam se snažno utisnu u dušu, kao što se seljačka motika utisne među kamenito tlo njegova kraja (Cvitan je iz Dalmacije).

Evo:

»Zemlja se budi, mati djevičanska;
zemlja, što u toplim grudima krije
rugobe, boli, sva nadanja čovječanska,
krikove gladnih, raspojasane orgije,
mirisne noći i svježa jutra ladanjska.
(»Zemlja se budi«)

ili:

Pri uljanoj svijeći u noć kasnu i dugo
vezivo niže na svili razne boje.
Tu danomice zapisuje tugu
mladosti svoje.
Prsti su joj sitnim vezitkom izbodeni.
Oči crvene od nespavanja.
Čežnje drhte u njenoj zjeni
i gasnu nadanja.
(»Pjesma o maloj vezilja«)

Nije li tu Cvitan dao stihove antologijske vrijednosti? Osjećate li, kako duboko saučešće kriju ti stihovi o jadima jedne siromašne vezilje? Socijalni momenat tu dolazi do potpune manifestacije. Ti stihovi djeluju snažnije od svih kopiranja (»Jesenje popodne jedne sluškinje«, »Radnici ručaju«, i drugi izvještačeni motivi) t. zv. socijalne poezije (koja ima tako široku kapu, da pod nju stane svašta).

Mnoge pjesme djeluju vanredno osjećajno svojom plastikom:

Ja sam pastir mladi sa frulom za pasom
i s nogama bosim ko sin svetog Frane,
s naherenom kapom, s palicom u ruci
takav mi je izgled kroz sve Božje dane.
... Pastirica mlada sa drugoga brda
rasplićе, nemirna, svoje žute kose
i zapjeva pjesmu punu tople čežnje,
a sunčane zrake pozdrav moj joj nose.
(Danilo Čović: Pjesma pastirova)

Pjesma u prozi Jeronima Komera (»Mlinovi melju žito stara Serapiona«) pokazuje, da je i to zahvalno polje, gdje se mogu izraziti sva unutarnja stremljenja. Svojom sažetošću i jasnoćom ona u toj zbirci djeluje poput makovoga cvijeta u žutom klasju. Da se i u gradu, velikom gradu, u seljačkom sinu javlja nostalgična čežnja za rođenom grudom, dokaz je Majtinova pjesma:

... Bio sam žalostan što snijeg je u gradu siv
i što zadnje bjeline pod koracima nestaje,
i otišao sam daleko iz grada,
gdje tama ulica prestaje:
Tamo su me livade sjetile,
kako su na naša polja bijela
crne vrane sletile...
(»Pisma iz velikog grada«, I.)

Ta je pjesma nastala antitezom grada i sela (kako su nastale i Kuharove pjesme):

... Tko bi tu znao kad selom zavijaju molovi
i kad se uveče raspravlja o sijenu, žitu i vinu,
o bolesnom blagu, o seljačkom sinu,
kojeg su u srcu stegli čudni jesenji bolovi!
(»Jesenje misli o selu«)

Posebno valja istaknuti Majtinovu pjesmu »Iseljenici na odlasku«, koja potsjeća na našega staroga Matoša:

Čekali su sinoć, dok su mutne magle
vukle se nad selom ko turobne žene;
čekali su dugo, da crna mašina
zasopće i krene.
... Dugo su još onda buljili u tamu,
izmučenih lica, bez i jedne riječi;
u njihova srca krao se je očaj
— sve veći.

To su stihovi, koji plastično predočuju svu gorčinu i bol koja se iseljenicima nakupi u srcu prije odlaska u nepoznatu tuđinu. U toj su se dakle zbirci reprezentirali pravi hrvatski mladi pjesnici. Pokazali su što mogu. Ne može se stvoriti neka realna tabela, u kojoj bi svaki zapremao mjesto po svojoj vrijednosti, jer poezija nije šahovski turnir, gdje se lako vidi jakost i snaga svakoga igrača. No, kad bih se trebao odlučiti za neki »placement« u toj zbirci, na prvo mjesto bih bez sumnje stavio Cvitana i Majtina. Ostali su podjednaki (barem sudeći po toj zbirci). Izdanje te zbirke mora svaki Hrvat iskreno pozdraviti, jer ona svjedoči o pozitivnoj hrvatskoj književnoj generaciji. Zbirku je uredio i napomenama (biografije) popratio dr. Mile Starčević, a cijena joj je 10 dinara. Knjižica obasiže pedesetak stranica s uvodom Kamila Križanića.

Vilim Peroš.

STUDIJA O DINKU POLITEU

(Dr. Cvjetko Skarpa: Dinko Politeo, studija, Zagreb, 1933)

Cvjetko Skarpa, inače poznat kao pjesnik »Novih stihova«, napisao je pred nekoliko godina vanredno interesantnu književnu studiju o pjesniku Marinu Sabiću. Time je oteo zaboravu jednu jaku umjetničku ličnost, koja je živeći u provinciji i ne izdajući bogate zbirke, ostala nekako po strani našeg književnog života. Marina Sabića su zapazili samo neki stariji, prateći ga razasuta po revijama, dok su ga mladi sasvim zaboravili. C. Skarpa je pored toga, možda kao najkompetentniji, budući u ličnom dodiru sa stadogradskim ambijentom i živim licima Sabićeve rodbine i prijatelja, te ideološki disponiran da najdulje analizira Sabićevu konverziju, u svojoj studiji dao najvjerniju sliku i ocjenu Sabićeve ličnosti i poezije. Šteta, da se još nitko nije našao, tko bi izdao sabrane Sabićeve pjesme. Bilo bi to i za našu generaciju pravo otkrivenje odlična pjesnika. Dakako, da bi istom onda Skarpina studija, koja je inače rasprodana, morala doživjeti i drugo izdanje.

Za novu Skarpinu studiju o Dinku Politeu vrijedi ono isto, što smo rekli za Sabića. I Politeo je iz Staroga grada, posve zaboravljen od mlade generacije. Njegov novinarski i književni rad razasut je po revijama i listovima od 1874. do 1903., a ukoliko je poznat i ocijenjen, nigdje to nije cjelovito i objektivno, naročito što se tiče Politeova svjetovnoga nazora. C. Skarpa je stoga i ovom studijom izvršio dvostruku kulturnu misiju: oteo je potpunoma zaboravu jednoga markantnoga hrvatskog idealistu i narodnog radnika osvijetlivši objektivno socijalni i religijozni nazor ovoga borca Pavlinovićeve i Vojnovićeve ere, pružio je današnjim kulturnim radnicima, naročito novinarima, vrlo značajan memento.

Studija je podijeljena u pet poglavlja: u prvom je prikazan Politeov životopis od prvih razreda gimnazije do smrti u Zagrebu, 1903. godine, u drugom njegov novinarski

rad, u trećem Politeo kao socijalni radnik, u četvrtom kao političar, a u petom kao književnik.

Dinko Politeo rodio se 31. svibnja 1854. g. u čisto hrvatskoj obitelji u Staromgradu. Tu je pohadao osnovnu školu, u kojoj je onda bio nastavni jezik talijanski. Privatno je učio gimnaziju i polagao ispite na splitskoj gimnaziji, gdje je nastavni jezik bio takoder talijanski. Osjećajući se Hrvatom, osjećao je dužnost, da temeljito uči hrvatski. U Zadru je kao đak počeo suradivati u »Narodnom listu«, gdje je upoznao Pavlinovića i Biankinija. God. 1874., kada se otvorilo hrvatsko sveučilište, dolazi u Zagreb. Pod nadzorom Koste Vojnovića postaje dopisnik »Narodnoga lista« i posvećuje se novinarskom radu, uči hrvatski jezik, prati marljivo talijansku i francusku literaturu. Iz Zagreba odlazi u Zadar na uredništvo »Narodnoga lista«, a odatle 1883. u Graz, gdje je dovršio profesorske nauke i osposobio se za grčki i latinski jezik, te dobio mjesto na gimnaziji u Zadru. Zbog političkih borba zahvalio se na službi, položio pravne ispite i ostao u Splitu pet godina kao novinar kod Bulatova »Naroda«. 1889. g. dolazi u Zagreb k »Obzoru«, ali brzo prelazi k »Hrvatskoj«. Ostavlja i »Hrvatsku« te pokreće svoju smotru »Mladu Hrvatsku«. 1896. g. oslijepi, ali je i dalje neumorno radio diktirajući. Čak je 1903. g. pokrenuo »Pravu hrvatsku misao« na ustuk realističkom pokretu omladine, koja se kupila oko »Hrvatske misli«, ali od te revije su izašla samo četiri broja: sve je prekinula Politeova smrt.

»Politeo je bio novinar i to najbolji u svome zanatu«. Bio je od početka do kraja novinar, samo novinar. Skarpa to podvlači i veli, da se za njega može reći, da se rodio novinar. »Malo je bilo grana na širokom novinarskom polju, kojih se on nije dotakao, a uvijek istim razumijevanjem, istom jasnoćom, bilo da razglaba o vanjskim političkim zapletajima ili da se bavi našim ljudima i nevoljama; bilo da izvješćuje o tuđim književnostima, osobito talijanskoj i francuskoj, ili da ocjenjuje kakav naš književni proizvod ... Bio je pravi Prometej novinarstva. Bio je prvi naš politički beletrista. Počeo je u »Narodnom listu«, a zatim je radio u »Narodu«, »Obzoru«, »Hrvatskoj«, »Vijencu«, »Diritto croatto«, »Crvenoj Hrvatskoj«, a najviše u svojoj »Mladoj Hrvatskoj«, u kojoj prati sve i piše o svemu.«

»Bezbrojne svoje članke o Račkome, o Starčeviću, o Harambašiću, o Viktoru Caru Eminu i t. d. sabrao je i izdao u posebnim knjigama pod naslovom »Izabrani članci«.

Još od mladosti Politeo je prodahnut žarkim idealizmom čitajući mnogo talijanske pisce: Manzonija, Mazzinija, Rossetija i dr. A svi su ti ljudi bili prožeti jakom vjerom u Boga, u krepost, u pobjedu pravde u životu. »Stojeći pod utjecajem toga naraštaja mlade Italije, Politeo je odmah u početku bio daleko od svake materijalističko - pozitivističke nauke, pa nije čudo, da se i kasnije, kada se je u početku osamdesetih godina prošloga vijeka digla u zapadnoj Evropi reakcija protiv pozitivizma i naturalizma u književnosti, a senzualizma u umjetnosti, bio upravo gorljiv propagator Brunetierovih ideja. Pače bio je čovjek vjere. Bio je popularizator jedne ideologije, koja je odgovarala ne samo njegovu odgoju, nego i čitavoj tradiciji našega naroda, a koja je u svojoj osnovi bila prožeta kršćanskim naziranjem na život«.

U ovoj se studiji još nalazi detaljna analiza Politeova političkoga naziranja kao i njegov književni rad, koji se u glavnom sastoji u kritici. Interesantna je njegova borba protiv Moderne, kojoj je bio najžešći protivnik. Napadao je »Život«, »Hrvatsku misao«, Begovićevu liriku i dr. U književnosti je zazirao od previše akcentuiranoga realizma i to opet zato, jer je u njemu vidio pogibelj zanosu za narodne ideale, koji su mu bili iznad svega.

»Politeo nije, doduše, stvorio nikakav pokret, nije bio vođa nikakve stranke, niti stvaralac koje političke ili književne nauke, ali je zato kao nitko drugi znao da bude interpret misli najvećih naših ljudi i najveći popularizator njihovih ideja, a i ideja mnogih drugih ideologa, i u tome

je pogledu bio upravo fenomen.« Tako zaključuje dr. Skarpa, koji je eto prvi upozorio na taj vrlo značajni dokumenat naše narodne prošlosti, kojega ne će moći mimoići nijedan kulturni historik našega naroda.

Ova studija ima 57 stranica sa likom Dinka Politea. Pisana je na temelju samih dokumenata, laganim i jasnim stilom, objektivno i temeljitim poznavanjem stvari. Autor se služio čak i rukopisnom gradom.

Zaslužuje opće priznanje i iskrenu pažnju . D. Ž.

JEDAN SLAB ROMAN AUGUSTA CESARCA

(August Cesarec: Bjegunci)

U hrvatskoj se književnosti vrlo rijetko pojavljuju domaći romani, najviše svake godine po jedan. Više puta prođe po nekoliko godina, a da se ne pojavi niti jedan domaći roman. Dakako drugo je pitanje, koji od tih doista i uđu u hrvatsku književnost kao njena trajna svojina.

Ova godina započela je izdavanjem romana Augusta Cesarca »Bjegunci«. Ta je knjiga doduše već prošle godine štampana, ali vis maior zaključio je, da izađe tek ove godine. Kako je prvo izdanje mnogo bliže samome piscu i njegovom rukopisu, nego li je drugo, mi ćemo se osvrnuti samo na prvo izdanje »Bjegunaca«.

A. Cesarec poznat je kao krajni marxist i borac za »crvenu istinu«, pa mu i sva djela odišu tim duhom. Međutim je to crveno raspoloženje lična njegova stvar i lično uvjerenje, jer on kao slobodan čovjek može da ima i svoje slobodno, lično uvjerenje. To mu nitko ne osporava, ali zato ipak mogu mu knjige, koje izdaje, biti na barem kako takovoj visini. »Bjegunci« su naime skrajnje loš i početnički roman i upravo je sramota, da se Cesarec, koji bi mogao dati i dobrih stvari, usuđuje s njima prikazati pred hrvatskom javnošću.

U tome djelu opisuje on studentski život u Pragu i različne političke bjegunce u češkoj metropoli, a između svega isprepliće se kao crvena nit ljubav između romantične pojave i glavnoga lica romana Buge i studenta Višnjića. Upravo lik Buge ispada iz cijelog romana šablonski i naivno opisan, kao da se današnjim svijetom još šeću Crvenkapice i Snjeguljice. Buga je tako mekana, neizmodelirana i neistinita, da si je niti jedan čitaoc ne može zamisliti u svojoj mašti. Nema niti jedne jedine crte, koje bi se moglo uhvatiti i stvariti makar i najblijeđu sliku njenoga karaktera. Buga je nekakova tragična heroina, koja svršava svoj mladi život nenadano i naglo u jednoj praškoj bolnici. Upravo kao u sladunjavim talijanskim operama.

Zatim stil!

Stil je oduvijek bio Ahilova peta g. Cesarca. Na loši stil u njegovim djelima već smo naučeni i o tome se već piše kao o nečem posvema razumljivom. Ali on ovdje stvara i kuje poput kovača u znoju svoga lica nove riječi, koje zvuče po prilici isto tako, kao da vas tko maljem udara po glavi. On na primjer kaže: »predrugojačiti«, namjesto »promijeniti«, »sebeneznalo« namjesto »nesvijesno«, »onemoćala starica«, namjesto »obnemogla«, »sebeismijavati« i t. d. Svakoga, tko imade i najmanje sluha, zabolit će brzo glava, kada vidi, što se sve može učiniti iz onoga divnoga, zvonkoga i sočnog hrvatskog jezika, kojega nalazimo u Matoševim i Kovačićevim djelima.

Cesarčevi »Bjegunci« posvema je neuspio roman. I u jezičnom, stilskom, a još više u idejnom pogledu. Sveukupno to je samo jedna iscijeđena limunada o naivnoj djevojčici, koja sama ne zna što hoće. Bez ikakove idejne produhovljenosti ovo djelo izgleda kao isprana stara slika, kojoj su se boje razlile u vodi, nešto se vidi, ali razabrati se više ne može ništa.

Izgleda, da je g. Cesarec doista ovo djelo napisao »sebeneznalo« i »Bjegunci« više podsjećaju na »onemoćalu staricu« u hrvatskoj književnosti, koja je pokušala nešto »predrugojačiti«, ali bez uspjeha, nego li na djelo, koje nešto znači i kazuje.

Zlatko Milković.

HRVATSKA SMOTRA

ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST I DRUŠTVENI ŽIVOT

GOD. II. ZAGREB, SVIBANJ-LIPANJ 1934. BROJ 5. i 6.

A. G. MATOS

(PRIGODOM DVADESETGODIŠNJICE NJEGOVE SMRTI)

Pisati o Matošu u stilu jubilarskih i nekroloških fraza znači ratovati s mrtvim Matošem, jer je fini sarkazam Matoševe polemičke vatre stalno uperen i protiv onih, kojima je profesija, da svakoga mrtvaca nakon dvadesetgodišnjega raspadanja u grobu bude i posipavaju lovorom neumrlosti i patetikom nadgrobnih govora. Već je sam Matoš u tvrdnji, da smrt ima više ukusa od hrvatskoga općinstva, izrekao svoj životni martirij i — nadgrobno udivljenje. I zato ona slatka fraza o našem Augustu III. (poslije Šenoe i Harambašića), više je akt patriotskih suza, nego ulaska u duboku raku Matoševa stvaranja, koje uz jaku individualnu notu nosi u svojoj tragičnosti i smionosti Matoša čovjeka. Dok je Matoš u krugu svojih discipulusa našao drago i otvoreno prijateljsko srce, ona druga riječ unutrašnjosti mogla je da ponavlja Hofmannsthalove tercine o prolaznosti, da se prelije u pečalbu i jednoga predratnog dana završi u bolničkoj samici. Vanjski dio Matoša ostao je oštrica u njegovim polemikama, bič u napadajima, a unutrašnji, nosilac boli i radosti, kristalizirao se u strofama pozlaćenim škrtim jutarnjim suncem nad gričkim promenadama.

Anatol France je jednom duhovito rekao: »Osrednji podržavaju osrednje, a u darovitom čovjeku ima nešto drskoga, za što mu se odvraća mržnjom i gnjusnim klevetama.« Jedan život u obožavanju, ali i u mržnji to je bio Matošev, bio je prezren i gladan kao pas, a velik i neustrašiv kao polubog. Zato se i ne da u njemu lučiti umjetnik od čovjeka i ne zna se, da li je on veći u stvaranju ili u lutanju i stradanju. U tolike stihove ušao je Matošev grč, da očajnički cvili sputan nemirom i bijedom, kao da svjedoči o onoj Nietzscheovoj riječi, kako se skupo plaća besmrtnost, jer se češće puta za života umire. Kad su nikad smirene Matoševe žudnje i njegova beskrajna ljubav za ovu malu zemlju gorile s petrolejkom negdje u pariškom podkrovlju, redovi svinutih šija govorili su snobovski o umjetnosti i polupismeno lupali po kritičarskoj areni.

Matoš i Francuska! Ta zemlja, koju je toliko volio i toliko puta prokleo. Htio je da Barrèsa presadi k nama u vidu nekoga idealističkog nacionalizma i ostao je s â m kao Don Kihot toga nacionalizma. Naučio je iz daljine ljubiti otadžbinu strastno i djetinjski, a u suludom očajanju tužio se kod kuće na zemlju vješala i žbirova. Fatalno je bilo za Matoša, kad je pun nemira i želja ušao pogledom u francusku kulturu i kad ga

je opila francuska lirika, umorne pariške noći sretale su ga kao prosjaka, koji mora tek u srcu da nosi svoj dom. Ta francuska linija sa svim negativnim stranama jedne tuđe kulture značila je za Matoša onu vječnu životnu disonancu, koja ga je kao putnika i bjegunca bacala od misli na parišku ženu Dolores do dragoga zvuka gričkih zvona. Zalud su poslije odmori na zagorskim pejsažima i pjesma kosaca i ptica, kad su zatitrale kroz nerve dekadentne francuske strofe i naš književni prozor prema Francuskoj bijaše otvoren svim zlim elementima jedne tuđe kulture. Možda Matoš nije znao da kritički uđe u blistavu laž i pomodnost jednoga dijela književne Francuske. Kao dobro i naivno dijete u čudu i divljenju, tražio je novo po pariškim staretinarnicama. Tako se polagano naš umjetnički zrak kužio francuskim utjecajem. On i onako ubog sa svim velegradskim dekorom, izgledaše marionetski i komično. Naša boemijada, koja je počimala po gričkim birtijicama, a svršavala u kazališnoj kavani ostala je vazda neuspjela kopija francuskih boema i kad je onako fatalistički puknula jedna greda na »sikstinskoj kapeli« kod Matejne, sva su srca postala pobožna, a oči suzne. Daleko su negdje boemi zijevali u sjeni mosta kod Seine, provlačili se s idejom u duši i gladom u želudcu kroz zamazane uličice Montmartrea, a kletva stare neke gazdarice posula je tuberkulozno lice mladog poete stanara u pariškom podkrovlju. To je pariška boema sa svim utočištima i kavanicama Montmartrea, a kod nas pobožni mir, osjećanje u osvit jutra i umorni zvuk razgovora stare garde u »sikstinskoj kapeli«.

U svakom djelu umjetnika talože se i njegove misli i pogledi na život i svijet. I sve njegove rezignacije i duhovne radosti. I njegove zablude i nemoći, tako da je mogao Baudelaire reći: »Studij ljepote je dvoboj, gdje umjetnik viče od straha, prije nego će biti pobijeđen.« U Matoševim stihovima je odraz svih njegovih pogleda na život, svih stremljenja i svih nemoći. Bol je jedno najsažnije duhovno stanje za stvaranje, u svojim strofama bola pružio je Matoš najbolji dio sebe. Doduše malo je životnih heroja, koji mogu ponoviti onu: »Durch Leiden — Freude«, no katarza vlastite ličnosti u slapu bola i titranje svih lirskih strana duševnosti u tragičnom momentu, daje najjasniju sliku čovjeka-umjetnika. Umiranje duše, rastrgane svim udarcima života, slično je velikom zapadu sunčevom, koje se u svojoj agoniji trza krvavo i teško, ostavljajući brazde životne rumeni po oblacima.

Ima u Matoševom lirskom stvaranju jedna nota gorčine i nemoćnoga protesta, koja počima u stihovima o pretužnoj i jadnoj otadžbini, koju nije ostavio samo pas i dovodi do mučnoga spoznanja jednoga krepanja pod plotom. Idući stazom trzanja Kranjčevićeva, provalijom Kovačića, gleda Matoš sebe u perspektivi, koja svršava ne u buntovnom protestu, nego pada kao zastor poslije katastrofe. Uzalud negdje snije dijak Matijaš Grabancijaš sunce i bunu, a preporodna grička zvona u gnijezdu bez sokola bježe za strofama k orlu, pa dolazi večer i Gospa »što dušom sija, kada preko praga gričkog bruji mračni angelus«. Matoš osjeća svoj vlastiti poraz, môra svih prošlih dana pritište ga i pada mučke i bez riječi na vrhu svih duhovnih slomova sa stijegom fanatika i bjegunca i reminiscencom na Onoga »što bješe kriv, jer bješe sâm«. Sâm stoji taj

mrtvi Matoš, da živima dijeli lekcije, koji u floru svoje sućuti pišu slova na Matošev nadgrobni epitaf. Danas izgleda, da njegova lirika počima, kad je život prestao. Nije ona njegova »Em smo Horvati« dobroćudna zdravica, nego gorka čaša stradanja i nepoznavanja. Toliko se skupocjene Matoševe ironije uvuklo u ovu kratku rečenicu, koja se može i danas često da citira. Ima pravo St. Przybyszewski, kada kaže: »Literati — čudan je to svijet«. U svim Matoševim kontradikcijama u svim egzaltiranim veseljima i muci njegovoj ima ona karakteristična crta sukoba umjetnika i okoline, boj oprečnih karaktera i konačne tragike, s kojih se sukoba vraća Matoš s jasnom spoznajom: »O kako malo treba, pa da čovjek pogine grozno i tragično«.

Rasla je u Matošu molitva za naš pejsaž, za onaj »krasni kraj, Gupčev zavičaj i krvav uzdisaj«, za napuštene stare plemenitaške dvorove i odmor u travi kraj seoskih putova. Je li to možda ljubav za seljački narod, ili bijeg iz grada u akvarele seljačkog žita, kupove sijena, brda s kapelama i mir u sutonima, kada pogledi lutaju po starim tornjevima, kad se prisluškuje angelusima i uživa miris večeri? Lirska pjesma boja postala je sve ljubičastijom, skrivale se oštre linije, umor je prošao vrhovima svega drveća, a govorila je duša, što se razišla livadama, šumama i selima. Svuda je Matoš nalazio veliku dušu Domovine, svoje velike i najčišće ljubavi, koja mu se ukazuje kao mala Gospa Marija, koja nosi križ cijele jedne Nacije i kao Srce probodeno svim žalostima. On voli svoju Domovinu do obožavanja, sklapa pred njom ruke, zove je svojom Majkom. Matoševo pravaštvo danas se mnogo puta krivo interpretira. Govori se posve profesorski o širini pravaškog shvaćanja kod Matoša, više nego kod drugih. Što više neki i Matošev nacionalizam izdvajaju iz »uskog okvira« (kako vele) pravaštva. Jest nije Matoš bio strančar (u onom zlom smislu riječi), ali njegovo pravaštvo je izvan diskusije. On nema u svojoj lirici one manire Harambašića, koji se priznaje otvoreno pristašom stranke, ali Matoševa lirska natura romantizirala je cijeli pravaški pokret, M a t o š j e s v o j e s r c e p r e d a o s t a r č e v i ć a n s t v u i z a n o s n o s e p o k l o n i o o n o m »š t o n e k i m b j e š e E u g e n P r v i«. Odnos Matoša prema starčevićanstvu kao pokretu nije bio drugo, nego gledanje svih onih starih stijegova, sve one revolucionarne romantike, koja se je taložila od rakovičkih brda do groba u Šestinama. S t a r č e v i ć a n s t v o m u j e b i l o s t i h, a n e s t r a n a č k a p r o z a. Ono je ušlo kao elemenat njegovih misli na život i projiciralo toliko velikih stihova i toliko nesretne rezignacije.

Matošev artizam još i danas se toliko spominje. Toliko nova unio je Matoš u hrvatsku književnost, da mu ime stoji posebno na stranicama njezine povijesti. Već svojim razumijevanjem za formu dobio je priznanje i od svojih protivnika. Nije u njoj prkosan kao Vidrić, nego zvonak i melodičan. Sva njegova muzikalnost prošla je u ritam i rimu. Svome sonetu dao je simpatičnu notu, mnogo pažnje, slomio je ukočenost i trag njegova artizma nosio je u smionoj riječi stih muzike. Bogat motivima mogao je i formi da dade najbolji izraz. No i svi oni stihovi, da se u smrti sniva, o zvonu »što ko titan stenje« i đurđicu »cvjetiću skromnom, sitnom i finom«, te sve artističke Matoševe parade nose neko tiho jecanje

i Nietzscheove riječi: »Bleib stark mein tapfres Herz! Frag nicht: warum?« Kao da se sâm pjesnik boji one dubine, koja bi razbila toliko iluzija, pa da poput Vidrića mora nesretno izreći: »Svršila se jedna sanja lijepa«. I cijela ona napetost čuvstava (Croce kaže, da je napetost čuvstava u krugu jednog prikaza umjetnost) silazila je strminom u očajno sjećanje: »Imao sam srce, djetinjasto srce«. Ono neposredno, što Matoša odaje iz svih kriza i prevrata, je to srce, što tuguje sa srodnim zvonovima, sluša glazbu jutarnje kiše i moli cvjetni Uskrs. U svojim desperacijama i zabrinutim pogledima, u pečalbi, u mutnoj perspektivi svojih dana ne sluša Matoš nemoguću pouku Mereškovskoga iz »Uskrslih bogova«. Ako hoćeš da budeš umjetnik, okani se svakoga jada i svake druge brige osim umjetnosti. Neka tvoja duša bude zrcalo od kojega odsijevaju sve stvari, sve kretnje i boje, a zrcalo ostaje nepomično i jasno.« Kolike li paradoksalnosti ovih riječi za čovjeka, koji polazi kroz šibe svih naših uskih prilika da bude kamenovan mržnjom i kao bjegunac leži pod tuđim plotovima. To je sudbina svih onih od Kranjčevića i Kovačića do Polića-Kamova i Nehajeva. Pogrebi ovih su još uvijek česti i zalud se je tu tješiti da je patnja u životu prednost — upravo kao i sreća (Blicher-Clausen).

Matošev udes je simbol jedne cijele naše generacije, koja će nakon smrti da dobije lišće od lovora, dok je za života bacana od redakcije do redakcije i pozivana da za novac slomi svoju šiju. Uski pogledi zatvaraju živote i stvaraju od literata ili dezertera svoga najdubljega ja ili neminovnom katastrofom pune mrtvačnice prije reda. Problem književnikova života ne riješava se s 50 para po redku i obligatnim uljudnim smiješkom gospodina šefa.

Podati Matoševu ličnost i kao čovjeka i kao stvaraoca značilo bi i analizirati sve one kobne prilike kod nas, sve one negativne strane našega društva i stotinu puta ponoviti Matoševe istinske rečenice, što ih je kritički složio nad našom uskom sredinom. Matoš izoliran, bio bi tek tužno lice s pečatima i borama stradanja i neravnoteže, a zajedno sa životom oko sebe on je nosilac ideje, čije granice ne prestaju na vidiku s gričke promenade, on je nosilac misli književne Hrvatske, koja hoće da bude književnost njezina u korak s ostalim evropskim književnostima. On otvara prozor prema Francuskoj u vrijeme, kada nije bilo za to ispravnoga razumijevanja, njegovi feljtoni su zvuk evropskih književnih događaja, on novim vidicima hoće da našoj knjizi dade svježinu i preporod, no fatalno je, da sve ovo novo, uneseno, znači većinom tuđi import. Zato je i Matoš mogao u svojoj žalosti, da osjeti kako grijeh generacija ima tuđu klicu, kako papirnato djeluju tuđe kulise, a događaji iza njih groze se svima papirnatim i pomodnim iluzijama burom skore stvarnosti. Mogao je Matoš za svojih predsmrtnih dana između četiri bolnička zida da osjeti rušenje nedozidanih kula, makar će već desetak godina kasnije sa žarom citirati sva patriotska usta njegove stihove, a stotine pjevača će zvoniti masivnim akordima njegove pjesme »Pri sv. Kralju«. Kad čovjek u agoniji gleda sve iza sebe, vidi toliko poraza, da ga može utješiti samo smrt osloboditeljica. Uz posljednji mrtvački marš ore sve dubine s neiskazanom tugom i skrivenim slomovima, florovi mašu sa stotinama

neispunjenih žudnja, a udarci zvona su mukli i plaču vječite strofe o prolaznosti svega.

Matoš, taj pjevač naših radosti i nevolja, svršio je svoj stih u predvečerje novoga doba. Mjesece počeo je domaći pejsaž krvariti crvenim ciklamama, sve je bilo krvavo i mučno, a grobovi su postali puni neznanih vojnika. Negdje u Mačvi pao je poslije Galović Fran, zastavnik i pjesnik, dok su mu u nekrolozima pisali: »Zaspalo je cvijeće — zaspalo je rano«. Svuda je bila velika noć, koja nije znala, što donosi Sutra.

Pretekao je Matoš mnoge svoje prijatelje i neprijatelje. Nakon smrti počelo se govoriti o »motoru Hrvatske« (»Vihor«), a dvadeset godina nakon smrti njegove, evociralo se toliko uspomena. Da, slava je sunce mrtvih (Balzac). Vrijeme sa svima jesenima nad Matoševim grobom, zašlo je u žute grude zemlje, za koju je živio.

A po gričkim ulicama pjevalo je proljeće nedovršenu strofu pjesnikove radosti. Pjevali su stari kesteni po svim promenadama dugo i dugo. Ne to nije bila pjesma, to su bili Matoševi besmrtni stihovi onoj maloj, tužnoj Gospi Mariji!

K. Petrić

NA POSLJEDNOJ BRAZDI . . .

»Japica, kam se stajete tak rano v jutro? Em još ni sunce nije zišlo! Spavajte . . .«

Ali Japica nije htio spavati. Stenjao je, puhao, soptao kao lokomotiva, kada onako crna i sva obavijena dimom kao nečastivi kakav juri žitnim poljem, da joj se sve žito naklanja svojim glavicama. Bilo mu je nesnosno ležati u tome krevetu, koji je kod svakoga njegovog okreta škripao kao kakav stari polupani plug. Prevrne se on tako najprije na lijevu stranu, zaklopi oči, pa sve misli, kako bi morao spavati, a ne može. Prevrne se na desnu, pa opet ne može spavati i tako to ide cijelu dugu, Božju noć. Pa napokon, zašto da ne ustane? Misli mu i onako samo kopkaju, vrckaju po glavi, nižu se jedna za drugom, i ne daju mu spavati.

Jučerašnji dan nikako ne može izbiti iz glave. Sve mu pred očima lete jedna brazda za drugom, koje je prekopavao i orao cijeloga svoga života i nikako ne može shvatiti, da to nije više njegovo. A zašto napokon ne bi to bilo njegovo, to što mu je usađeno i u krv i u meso, to, gdje je rastao i živio potpunih osamdeset godina svoga života — hvala budi dragom Bogu!

Ne ide to Japici nikako u glavu. On to naprosto ne shvaća. Da su mu kazali: »Evo ti novce, ti nama zemlju!« Još, još! Ali ovako, samo dođu, pa njih odmah pet na broju, sve nekakovi kaputaši-muktaši s glatko obrijanim licem kao u seoske snaše i s nekakovim papirima u ruci, pa govore samo: »Novac, novac . . .« Kao da Japica ne zna, da se mora dati caru carevo, a Bogu božje, i da se dugovi moraju platiti, ali ovo ovdje... to ipak ne zna, što znači. Najprije mu odnesu sve novce, no neka im to bude i neka idu do đavola i sve zlo s njima, ali sada mu uzeše i zemlju.

Njegovu zemlju! Sve do posljednje brazde! A platio bi on svoj dug, samo sada nema. Kriza je.

Diže se Japica iz kreveta; krevet škripi i dere se kao malo dijete, a starcu se čini, da to krevet viče: »Plati... plati...«

Tamo negdje na istoku zarumenilo se nebo kao lice seoske ljepotice, samo da ga ne uštineš. Malo više je žuto, još više zeleno, tako svježe zeleno, kao što je zelena svježa trava na livadi, a dalje amo još se uvijek povlači sumrak kao kakav mrtvački ljubičasti til.

To crvenilo bode starog Japicu u oči. Ono mu je neugodno, i sve misli u sebi, da ga danas i samo nebo vara. Mislio je: ako nema on više svoje zemlje i svoja osamdesetgodišnja polja, ne će više niti sunce izlaziti na nebu, jer čemu da svijetli? On nema više žita da zori, niti trave da se zeleni. Ali još uvijek ne vjeruje pravo u to. Ne može lagati sunce, koje se svaki dan šeće po nebu amo tamo i poput rasipna bogataša baca svoje zlato po zemlji. Ne, sunce ne može lagati, ono je istina!

Obuče se i izađe van. Najstariji unuk, koji ga je čuo istrči za njim.

»Japica, kuda ćete?«

»U polje.«

»Japica, mi nemamo više polja...«

Japica se naglo okrene. Krv mu šikne u glavu. Ali onda opazi nebo, kako se sve više i više rumeni pred dolaskom sunca — koje nikada ne laže.

»Ajde sinko, idemo orati.«

»Što ćemo orati?«

»One brazde kod rijeke.«

»Japica mi više nemamo brazda...«

Japica ne odgovori ništa. On vidi, kako se nebom sve više i više prelijeva rumenilo i hrli naprijed. Dječak ga je jedva slijedio. Kada su došli na livadu granulo je sunce. Zasjajilo je, zabljesnulo, pa se prelilo kao preko cijeloga neba. Bilo je veliko i zlatno, a sjajno, da ga niti pogledati nisi mogao! Samo je sukljalo vatrom i okretalo se nebeskom modrinom.

Gleda Japica sunce, gleda ga i divi mu se. Tako veliko i sjajno nije bilo još nikada. Sunce je tu i polja su ovdje! Isto ono žito od juče šušti i valjuška se na povjetarcu, a zlatne mu glavice planule, polivene suncem. Tu i tamo uzdigao se po koji mak, kao velika crvena kaplja krvi, planuo u sunčanom svijetlu i gori poput baklje u noći.

Sve je isto onako, kao što je bilo i jučer. I sunce i polje i žito i mak.

Kada su došli do rijeke, starac se spusti na jedan kamen. Sunce je već odskočilo od obzorja na nebo.

»Sinko vidiš...« započne Japica: »to je moje polje! Tu sam se rodio i tu sam živio. Znaš li ti, što znači živjeti osamdeset godina na jednome polju? Osamdeset godina kopati i orati, pregrtati i gnojiti jednu te istu zemlju? Ja sam živio s njome. Bujali smo i rasli, kao i ovo žito na njoj. Svake godine smo se obnovili, porodili iz nova, izrasli, kao i ovo rašće, dozrijevali i venuli s njim, da na drugo proljeće opet oživimo na novo. Zemlja... zemlja... to je ono, sinko, što nas čini ljudima...«

Starac je kimao glavom. Sjedio je na kamenu, sav oronuo u se, a dugim sijedinama prelijevalo mu se zlato, što se u nepresušnim bujicama točilo sa sunca.

Polje je bujalo, raslo, prostiralo se doklegod je dosizalo ljudsko oko i kao razdragano se njihalo na vjetru. Polje je šumjelo s tisuću glasova i živjelo s tisuću života. Taj život osjećao je stari Japica, osjećao ga i njegov unuk i svatko, tko živi zajedno s njime. Taj život izbija iz zemlje i vraća se natrag u zemlju, da na proljeće izbije opet.

Gleda Japica sve to oko sebe, diše sa svime time jednakim ritmom i govori sam sebi:

»Ta je zemlja bila naša i pred hiljadu godina i prije osamdeset godina i sada. Ona poznaje sve naše tuge i boli, sve naše radosti i veselje, na njoj se rodimo i na njoj umiremo... Sinko, vidiš li ti ovo tlo? Tu si se rodio i ti i ja... To je naše... naše... naše...«

Ustao je. Glavu je zabacio daleko unatrag i zagledao se u sunce. Jedna prepelica prestrašeno prhnu iz žita. Šušne, pa poleti zrakom. Zatim je opet nestane u žitu. Dječak je prestrašeno gledao svoga djeda. Nikada ga još nije vidio ovakvog. Osjećao je, da otrgnuti djeda s tog polja — njegova polja — znači isto, što i otkinuti onaj makov cvijet. Odmah će uvenuti, klonuti, samo će dahnut i izdahnut.

Djeduška pristupi plugu, koji je ležao prevrnjen povrh jedne brazde. Hladna ocjel plavušila se na suncu i bola svojim odsjevom oči. U tome trenutku Japica nije bio više slabi staračac, kome se tresu ruke. Nadnaravnom snagom pograbi on plug i prevrne ga. Gledao je taj komad čelika kao kakovo maleno dijete. Toliko je ljubavi bilo uliveno u tom pogledu, ljubavi, kojom se može ljubiti samo živo biće.

»Japica, što ćete s plugom?«

»Orati sinko...«

»Ne smijete Japica orati. Gospoda su rekla, da polje nije više naše... prodali su nam ga... za dug.«

Stari je samo kimao glavom i smiješkao se. Nije on više vjerovao u te pripovijesti. Tako se obično plaši djecu, zna on to, ali ne njega, osamdesetgodišnjeg starca. Zna on, da se ne oduzima samo tako nešto, što je njegovo, i što pripada njemu od rođenja do smrti. To polje je isto tako sraslo s njime, kao i ova ruka ovdje, s kojom drži ručicu pluga. Ali, ostavimo te misli, sunce se diže, valja brzo na posao. I on počne orati.

Japica se sav uznojio i zapuhao. Prelazi iz jedne brazde na drugu, zemlja samo zijevne pod plavušavom ocjeli, a druge divne crnice pršte na sve strane. Bez odmora i bez zaustavljanja radio je Japica skoro jedan sat.

Najednom osjeti nečiju ruku na svome ramenu. Okrene se i otare rukavom znoj sa čela. Bio je to onaj isti oružnik, koji je bio jučer kod njega kada su mu zemlju prodali za neki stari dug.

»Što to radiš, stari?« — upita ga.

»Orem.«

»Ne smiješ orati tuđu zemlju.«

Japica ga je glupo gledao. Tuđu zemlju? Kako to? Nije ga razumio. On ore svoju, rođenu zemlju. Svoje polje.

»Jesi li me razumio, stari?«

Ne, on ga nije razumio. Starac se zagledao u svoj plug, koji je svjetlucao na suncu i duboko se zarezao u zemlju. Razjapljena, poput otvorene rake stajala je brazda, povaljena i duga kao ispružena zmija i grijala se na suncu.

»To je moja zemlja...« — šapne Japica.

»Stari, budi pametan i idi kući. Od juče ta zemlja nije više tvoja. Od jučer, jesi li me razumio?«

Japica samo kimne glavom. Od jučer? To je zemlja već osamdeset godina njegova, pa mu se ne može samo tako oteti preko noći. Uostalom, što se to njega tiče! On se opet sagne i prihvati ručicu pluga.

»Stari, nemoj me ljutiti!« — izdere se čovjek na njega.

Ali ga Japica nije slušao. On je počeo iznova orati. Zemlja je samo vrcala ispod noža.

»Prestani!« — izdere se ponovno.

»Ne ću...«

»Tako ti Boga, prestani!«

Japica prestane. Okrene se. Oči mu se zaliju krvlju. Opet si rukavom obriše znoj.

»Zašto?!«

»...jer ova zemlja nije više tvoja!«

Sunce se prelije krvlju. Cijeli svijet postade crven poput krvi. Japica stisne ručicu pluga, da je zaškripalo staro željezo, i nadnaravnom snagom digne u zrak. Negdje u žitu gukala je prepelica. Tada plug pane na oružnikovu glavu i ovaj se sruši na tlo.

Tišina... Sunce... Prepelica...

Jedan makov cvijet bio je slomljen i polegnuo je po tlu...

Unuk je stajao ukočen i nijem. Tada se gane. Pogleda. Japica je stajao nad mrtvacem i zabacio glavu. Sunce mu se prosulo po sjedinama, a usne mu šaptahu jedva čujno:

»Moja zemlja... moja zemlja...«

Tada klone. Koljena mu klecnu, i on pade na zemlju. Dječak mu pritrči.

»Japica, što vam je?«

Stari je samo tupo gledao u jednu točku i šaptao: »Moja zemlja... Moja zemlja...«

Tada reče glasno:

»Žedan sam.«

Unuk otrči do rijeke i zagrabi lončić vode. Kada se sagne nad vodu opazi, da mu je lice poprskano krvlju, koja je prsla iz čovjekove glave. Ali nije imao vremena misliti sada. Pograbi lončić i otrči natrag starcu. Kada dođe do brazde, Japica je već ležao opružen, ukočen i hladan... smrt je došla i po njega.

Poput munje okrene se i otrči otale. Bježao je poput srne, preskakivao preko brazda, gazio po žitu i lomio makovo cvijeće. Prepelice su samo prhale pred njim. Ali je osjećao, kao da mu se noge lijepe za ovo masno krvavo tlo, za ovu zemlju, koja ga hvata i vuče poput magneta.

Ta ga zemlja ne pušta od sebe, ona ga drži, drži ga baš onim mrtvacima, onom krvlju, koja je namastila onu tamo brazdu.

Trči on, trči, preskakuje, na oči mu sve izbijaju suze i strah ga je. Odozgo ga pali sunce, a odozdo zemlja. Njihova, stara, krvava, ali ipak draga zemlja. Zemlja puna znoja i ljubavi.

On dotrči do kuće. Napolju na dvorištu radio je njegov otac, Japičin sin. Dječak se zaustavi. Jedva dođe do daha.

»Oružnik... Japica... su umrli...«

»Što?! Gdje... gdje...?«

»Japica su umrli... tamo... na posljednjoj brazdi...«

Zlatko Milković

PSIHOLOGIJA KAPITALIZMA

U prošlom članku prepoznavali smo kapitalizam u dijelovima života kao negaciju društvene strukture.

Da kraj svega toga ima i nešto pozitivno, razumije se samo po sebi, ali da mi tu pozitivnost istaknemo i još možda sa ciljem da bi se pridržavao kapitalizam, o tome nema ni govora. Pozitivnost kapitalizma beskonačno je minimalna prema njegovom antisocijalnom prokletstvu. Ono malo žita u kapitalističkom kukolju ne treba požaliti iz jednostavnoga razloga, što bi svaki drugi sistem rodio barem toliko pozitivna kao kapitalizam, ali mnogo manje negativna.

Ima ljudi, koji naprosto pamet i nauku i njeno iskorišćavanje propisuju samo kapitalizmu. Čak šta više ne mogu zamisliti kulturno stanje čovječanstva bez kapitalističke armature. To je neznanje, podržavano od onih koji bi sami željeli ući u sklop kapitalističke konstrukcije.

Nije moguće podržavati ma i najmanje vulgarni individualizam ili liberalizam, koji je postavio odnos ličnosti na bazu neodgovornoga nadmetanja, brutalne snage, koja si bira moral prema potrebi. Individualizam, koji priznaje društvo samo zato, jer je jače, a ne zato, što ima naravno pravo. Individualizam je načelna koncepcija laži i krute bezobzirnosti, izvor pesimizma i zločinstva. Individualizam je filozofija kapitalizma.

Još je manje moguće podržavati koncepciju demokratizma 20. vijeka, koji je priveo liberalnom shvaćanju i široke slojeve naroda. Demokratizam 20. vijeka predstavlja školu u načelu individualizma. Zar je onda čudo, da je korupcija i protekcionizam sa neprestanim stranačkim nadmetanjem, napadima, premještanjima, jednako bliz i posve naravno upotrebljavan kako od školovanih tako i od neškolovanih ljudi. Takav demokratizam je jedna od najvećih moralnih i društvenih obmana i laži na političkom polju. Demokratizam definiran svojim suvremenim inicijativama i iskustvom znači logično oživotvorenje liberalizma.

Apsolutno je nemoguće primiti načelo internacionalizma kao negacije nacionalizma i oličenja mračnih, zakukuljenih i tajnih ciljeva, koji se čuvaju sa zakletvama i teškim posljedicama. Načelo internacionalizma nije potrebno nijednome narodu, jer postojanje i učvršćenje naroda i na-

rodne svijesti nije zločin, niti apsurd, kojega bi morao liječiti tajni internacionalizam. Naprotiv zdrava narodna svijest spontano i silovito istiskuje one nosioce internacionalizma, kojima je on potreban zbog nesmetanoga gospodstva i u kojih je internacionalizam maska za najkrući individualizam i najliberalnije tumačenje moralnih zakona.

Da li je konačno moguće zamisliti strukturu kapitalizma bez individualizma, demokratizma i internacionalizma. I zapravo, što je to kapitalizam bez čovjeka — koji ne bi predstavljao time, što je čovjek, koji radi i upravlja — određeno socijalno shvaćanje. Češće prave definicije bez subjekta, definicije o kapitalizmu kao o nekom mehaničkom sistemu, u kojem vladaju neki nezavisni i nemogući zakoni, po kojima bi izgledalo, kao da volja subjekta iščezava. Pa kad je tako, zašto jedan dumping, nametnut voljom pojedinca kapitaliste ili državnog kapitalizma, stvara nove ekonomske oblike ne pitajući za logični razvoj postojećih oblika. Čemu istiskivanje čovjeka i njegova nazora iz razgovora o gospodarskim sistemima. Čovjek uzme ili ima stvar, jer mu je nužna. Ili, čovjek prerađuje stvar i prenosi je, jer mu je to potrebno, jednom riječi, stvar služi čovjeku. No stvar je pasivna, jer je nesvijesna o zakonima kojima podliježe, kao i o svojoj svrsi. I životinjsko carstvo nema svijesti o svome bivstvovanju i instinktu.

Jedino čovjek ima svijest i inteligenciju, svijest o svojoj svrsi i o svrsi stvari. Zato je čovjek nad čitavim materijalnim svijetom i središte materijalnoga svijeta. Sasvim naravno taj materijalni svijet pripada svim ljudima, a ne samo nekima. Kako čovječanstvo ne živi kao mehanički zbroj ličnosti, nego pretstavlja organsku zajednicu, to materijalni svijet pripada zapravo čovječanstvu kao organskoj zajednici. Prema tome čovjek, čovječanstvo i materijalni svijet pretstavljaju tri realiteta života. Realitet čovjeka očituje se u postojanju jedne volje, jedne ličnosti, svijesti o postojanju te volje i razumnosti, da ta volja djeluje u svojoj biti t. j. slobodno. Slobodna volja čovjeka je jedan životni realitet. — Čovječanstvo je postiglo organsko zajedništvo po narodima. Narodi su svijesni reprezentanti nužnosti čovjeka da živi društveno, socijalno. Narodi su organi čovječanstva. Narod je drugi životni realitet. Konačno, materijalni svijet predstavlja treći — pasivni — realitet. Prema tome svaki sistem, koji se ostvaruje ne vodeći istodobno računa o oba aktivna realiteta sa jednakim odnosom prema pasivnom realitetu pretstavlja apsurd. Individualizam u odnosu čovjeka prema drugim ljudima priznaje implicitno moć i silu jednoga čovjeka nad drugim, isključujući realitet naroda, zajednice, a kapitalizam je sistem u kome se ogleda odnos između toga jednoga aktivnoga i pasivnoga realiteta. Komunizam je pak druga suprotna krajnost, koja implicitno usvaja nasilje i mehaničnu disciplinu sa pojedincem.

Stoga je sasvim jednostavno promotriti opći život jedne države, koja ima da pretstavlja organski postulat od ta tri realiteta. Jedna država, koja ne priznaje slobodu čovjeka, mora raspolagati vojnom silom kao na pr. boljševička Rusija, jer se životni realitet ne može uništiti, budući da pripada biti čovjeka.

U ovom slučaju nije teško biti »prorokom« i reći da to mora jednom prestati. To je apsolutno jasno, ali kako će dugo trajati i što će poslije biti nije moguće prorokovati, jer logičnih mogućnosti ima mnogo. Kako te logične mogućnosti bira i postavlja slobodan čovjek, nije moguće iznijeti posljedice, kao u materijalnom svijetu. I zato moramo reći da je država, koja ne priznaje jedan aktivni realitet, u svojoj negaciji. Takva država realizira jedan apsurd.

Takva država u negaciji bila je svakako i sjeverno-američka Unija, jer svoj rad nije uopće temeljila na realitetu naroda, na svijetu o vrijednosti svakoga čovjeka u zajednici, na svijesti kulturne i s gospodarske jedinstvenosti i cjelovitosti. Potrebno je istaknuti, da Sovjetska Rusija pretstavlja naročiti slučaj države, d r ž a v e u a p s o l u t n o j n e g a c i j i. Ne samo da ne poznaje slobodu čovjeka, da se služi i gospodari materijalnim dobrima, svojim mislima i uvjerenjem, nego ne priznaje uopće realitet organske zajednice, naroda t. j. specifičnog kulturno-gospodarskog stanja i razvoja svijesnog pripadnicima, vođama, književnicima, institucijama i t. d. toga naroda.

Zato ta država predstavlja čisti mehanizam, što uključivo znači apsolutno nasilje. Ta država pretstavlja projekciju pasivnoga realiteta na svijesna bića, projekciju materije na život. Nije dakle teško zapaziti kad je država u svojoj p o z i t i v n o j f u n k c i j i. O savršenstvu dakako nema ni govora.

Naravni red utvrđuje pozitivni karakter jednoga društvenoga sistema. I jednako individualistička i komunistička struktura očevidno upiru na oba životna realiteta, — na imperativ pojedinca odnosno cjeline.

Vidi se i to da postojanje ta dva imperativa još nikako ne onemogućuje i ne isključuje prevladavanje jednoga ili drugoga. Dakako, prevladavanje samo privremeno, jer stalno prevladavanje jednoga, isključenje drugoga, značilo bi zapravo realitet samo jednoga. O takvoj zabludi može se samo pričati, ali ne dokazivati. Vidi se, da obje te strukture individualistička i komunistička kao karikature oba životna realiteta pretstavljaju reakcionarno-polarni smisao. Dok individualistička karikatura pretstavlja reakcionarni anarhizam, komunistička karikatura pretstavlja reakcionarno nasilje.

Zato kapitalistički sistem pojedinca prima udruživanje koje služi samo za k o r i s t i g r a m z i v o s t, a odbija svako organiziranje, u kojem ne može da nađe svoj uspjeh. Komunistički pak sistem znači s a m o o r g a n i z i r a n j e, u k l a p a n j e, a odbacuje postojanje pojedinca.

Pojedinac je samo točkić u svjetskoj mašini, koja juri pod upravom proletarijata ka nekakvoj zemaljskoj sreći, za koju nitko ne zna, kad će se ostvariti, i još više, za koju nitko ne zna, kome će pripasti, — jer što će točkiću sreća. Valjda u tome, što će se svi želuci naučiti na jednu kuhinju, svi ukusi na jedno odijelo, sve pameti na jednako shvaćanje!?

Komunizam je mistifikacija, koju ne priznaju vođe, jer oni hoće da njima bude dobro već danas. — A sljedbenici neka vjeruju i slušaju.

Konačno se moramo zapitati, kojom je moći, kojom je silom, moguće ostvarivati organsku uzajamnost između pojedinca i cjeline. Realitet pojedinca suviše nam je oličen vulgarnim liberalizmom, a realitet zajednice nasiljem. Mi najjače opažamo isključive krajnosti. To nas zbunjuje da opazimo, osjetimo, spoznamo, da je ta isključivost nenaravna, protuprirodna. Mi apsolutno spoznajemo dva životna realiteta, ali nam njihove karikature stalno nameću isključivost. Naprotiv — to zapažanje isključivosti — (pojedinac proti nasilju cjeline i cjelina proti anarhizmu individua), nužno nameće apsolutnu povezanost i to povezanost u smislu uzajamnosti, solidarnosti, organskog prožimanja, koje proizlazi iz same naravi čovječanstva. Čovječanstvo ne pretstavlja reakcionarni polaritet. Naprotiv iz njegove naravi proizlazi nužnost, koja nameće skladnost, pozitivnost života u solidarnosti pojedinca i cjeline i neskladnost i negativnost života u suprotnosti pojedinca i cjeline. Čovjek vidi, spoznaje sklad u uzajamnosti i nesklad u prevladavanju jednoga realiteta. Čovjek spoznaje pozitivni karakter života u uzajamnosti, jer ona ima karakter organskog prožimanja, karakter biti, — istine. Kapitalizam je dakle laž kao i komunizam, nesklad i negacija. Varijante su ovih laži mnogobrojne.

Međutim, kapitalist kao i komunist jednako osjećaju i spoznaju nesklad i reakcionarnost u svome stanovištu i radu — ali imaju slobodnu volju da se svejedno mogu odlučiti za laž i borbu proti istini. Oni mogu osjetiit i spoznati da taj nesklad leži u materijalističkom karakteru njihovih ciljeva i njihovog rada. Ipak oni mogu raditi tako i moraju se sudariti sa onima, koji hoće da rade u duhu istine, moraju se sudariti sa onima, za koje je borba između pojedinca i cjeline apsurd. Pa kao što kapitalizam ima svoje oružje i naoružanje, marksizam svoje, tako i njihovi protivnici moraju imati svoje oružje i svoje naoružanje. Kapitalizam je oboružan novcem, bezobzirnošću i laži, komunizam nasiljem, krutošću i laži; materijalizam je oboružan svim mogućim zemaljskim snagama, svim formama materije, novcem i topovima i svim duhovnim naličjima, laži i osvetom, okrutnošću i sarkazmom. I mnoštvom slugana i vjernika, koji u očevidnom neskladu i laži traže svoje rješenje. Protivnici moraju imati svoje naoružanje, prvenstveno u duhovnom karakteru svojega stava. Jer sa materijalističkog stanovišta teži se ili kapitalizmu ili marksizmu. Materijalistička revolucija proti komunizmu je anarhistički individualizam. Materijalistička revolucija proti kapitalizmu jeste komunizam. Recipročnost nesklada. I zato samo duhovna revolucija može uspostaviti potreban sklad i samo duhovne vrednote mogu stvoriti volju u borbi za istinu, za sklad, za stvaranje socijalnoga mira.

Prof. Ivan Oršanić

STARI GRIJESI MIROSLAVA KRLEŽE

(MIROSLAV KRLEŽA: U LOGORU)

Novoizašla ratna drama »U logoru«, kojom je bivši kadet Miroslav Krleža započeo prvi broj svoga novoga mjesečnika »Danas«, drama je istoga stila, forme i istih nedostataka, kao i sve njegove dosadašnje drame. Stoga bi se sve ono, što se dosada prigovorilo Krleži, moglo primijeniti i ovdje.

Sadržaj je čitave drame ukratko ovaj: Galicijsko je ratište posjetila supruga visokoga oficira, baruna Cranenstega, barunica Meldegg-Cranensteg. Nju je uvrijedila i popljuvala neka stara žena, imenom Rušćukovica, kojoj su vojnici ukrali tele. Zbog njenih ispada vojni sud osudi tu staricu na smrt. Osudu je imao izvršiti kadet Horvat, koji zbog toga dolazi u sukob s drugim oficirima. Među oficirima nastaje krležovsko mlaćenje prazne slame, filozofsko natezanje, puno kojekakovih besmislenih izjava. Ađutant Walter terorizira i oficire i momčad, pa dolazi najviše u sukob s kadetom Horvatom, koji igra u neku ruku ulogu branitelja čovječnosti i pravde. Sve je puno pijanih, glupih i surovih scena. Konačno dolazi i do međusobnoga ubijanja časnika sa samokresima, dok u isto vrijeme napolju neprijatelj pobijeđuje austro-ugarsku vojsku.

Kako vidimo, sadržaj nema mnogo radnje. Na pozornici se uz to, osim mlaćenja vojnika i revolverske pucnjave pri svršetku, gotovo ništa i ne zbiva. Za većinu se stvari saznaje tek iz onoga, što pojedina lica p r i č a j u. I u tom pričanju ima toliko razvučena i očajno monotona, da čovjek ne bi čitavu dramu mogao ni pročitati do kraja, kada ne bi Krleža mjestimice vješto upotrebljavao svoje stare trikove: uplitao njemački govor i prostačke riječi, kada oficiri ne bi divljali, i kada ne bi nabacivao kojekakove rečenice, koje s logikom imaju prilično malo veze.

Veliko je pitanje, da li ova drama smije i može nositi naslov »U logoru«? Što znači u hrvatskom jeziku taj izraz »logor«? Znači drugim riječima šator, odnosno skup šatora, tabor (lat. castra); t. j. logor je sastavni dio logorišta, a to je mjesto, gdje vojnici (pod vedrim nebom) počivaju bilo duže, bilo kraće vrijeme. Međutim ni jedan od tri čina drame »U logoru« ne zbiva se ni u logoru (pod šatorom) ni u logorištu, već prvi »u školskoj sobi pučke škole«, drugi »pred crkvom pod lipom«, a treći u »ogromnoj makartblagovaonici u dvorcu grofa Szceptyckoga«. Kako onda pristaje tome komadu naslov »U logoru«? Logorovanjem se doista hrvatskim jezikom ne može nazvati niti boravak u školskoj sobi, a još manje u kakovoj grofovskoj blagovaonici!

Dakle Krleža nije imao mnogo sreće već ni sa samim naslovom. No odmah na početku nailazimo na dalnje dvije stvari, koje je gospodin Krleža previdio u svom »savjesnom« radu. U tekstu se naime spominje »doktor plemeniti Agramer Puba«, koji tu igra i dosta veliku ulogu, ali ga ne nalazimo u rubrici »Lica«. Ista je stvar i s ađutantom Walterom. No tu se Krleža može izgovoriti tehničkom pogreškom, zabunom slagara, odnosno meteura ili slično. Druga je stvar međutim od malo veće važnosti. Krleža opisuje scenu prvoga čina ovako:

»Školska soba pučke škole. Katedra, crna ploča, ormar s knjigama i fizikalnim spravama. Iza stakla: punjene ptice, leydenske boce, globus, zemljopisne karte. Brehmove životinje. F. J. I. i vladika s kamilavkom.«

Ako se uzme u obzir, da se čitava radnja zbiva negdje u Galiciji, malo je čudno vjerovati, da jedna galicijska pučka škola ima i fizikalne sprave, punjene ptice, leydenske boce, Brehmove životinje i t. d., kad to sve, uza sve propise, u ono vrijeme nisu imale mnoge škole ni u velikim gradovima (pogotovo za vrijeme rata). Vrlo je teško vjerovati, da je imala pred dvadeset godina takove stvari kakova škola u galicijskoj selendri, premda to napiše i sam Miroslav Krleža.

Krleža je »U logoru« (i u drugim dramama) upleo toliko njemačkoga teksta, da bi ga zbilja skoro mogli smatrati isto toliko njemačkim, koliko i hrvatskim piscem. Pitanje je uopće: Je li nužno toliko upotrebljavati njemačke izraze? Bezuvjetno nije, jer u realnosti konačno čovjek nikada tako ne govori, kao na pr. Krležin Walter u prvom činu:

»... Du bist noch ein keusches Mädchen so zu sagen, ein Fräulein, ein Baby! Dir kommt die ganze Welt noch rosig vor! Du träumst noch von einer Karriere? Von der Kriegschule? Vom Generalstab! Blatni egzercirplaci, kacenjameri, ušljiva manšaft, kolonenduft, rajoni smrznuti, promočeni, a ne Generalstab! Jawohl! Ein Waffenrock mit schwarzem Samt und Garnisons-Steeple-Chase am ersten Mai. Srebrni pokal, couleri, suncobrani, muzika, die weissen Spitzenkleider und Sonnenschirme! Und ein Duel mit einem Gerichtsadjunkten! Nikakve ne ćeš imati ni kasirice, a kamo li lijepe žene! Sisseg, Karlstadt, Otochatz, na alzo, ich gratuliere dir!«

Ovaj je oficir mogao upotrebljavati ili samo njemački ili samo hrvatski govor. Ali ovakovo snobovsko izmjenjivanje riječi i pojmova nalazimo samo kod Krleže.

U tom tonu piše dakle »hrvatski književnik«, ekskadet Miroslav Krleža, izmjenjujući svaki čas hrvatski i njemački govor. Pa i u hrvatskom tekstu umeće svu silu stranih riječi: jegerhauz, blankpanzer, štelung, šicengraben, revolvertašna, pinkl, kasafrajla, manšaft, ferbl, erpreser, dreckfreser, salvarzan, albargin, šturmatak, šticpunkt, krankeler, šprengštik, laufšrit ... i t. d. Hrvatski književnik![1])

---

[1]) Ovdje bismo s obzirom na Krležine prostačke izraze mogli napraviti malu komparaciju između Miroslava Krleže i pokojnog pjesnika Janka Polića-Kamova, kojega je Krleža u prostaštvu gotovo dostigao. O Poliću je pak rekao M a t o š: »Polić-Kamov misli, da pjesnik revolte mora grditi kao kočijaš, da pjesnik ludosti mora buncati i trnčati kao kreten i budala, da p j e s n i k s v j e t s k e g l u p o s t i mora biti g l u p, da pjesma o grdobi mora biti nakaradna i glupa«. Ne bi li se ovo dalo aplicirati i na g. Miroslava Krležu?

Kakvoga to ima smisla? Kuda bismo došli, da svi drugi književnici rade isto tako? Šta bismo rekli, da naši dalmatinski književnici toliko upotrebljavaju talijanske, bosanski književnici turske i arapske, a oni iz Vojvodine mađarske riječi? Kako može uopće Krleža da bude nazvan hrvatskim književnikom, kada ga velik dio i naše školovane omladine, koji ne uči njemački, uopće ne može da čita i razumije? Ako pak Krleža i krležoidi ovako dalje nastave, naći ćemo najednom na pozornici bez ikakovih ograničenja bordele i slične prizore. Krleža fotografira, upravo kao fotoreporter kakova pikantnoga periferijskog lista, a fotografija nikad nije i ne će biti umjetnost!

Krleža je u našoj književnosti najbolji reprezentant onih, koji pišu besmislice. On je kao malo tko napisao silesiju rečenica bez smisla, dakle drugim riječima gluposti. To on i sam donekle priznaje u svojoj »Lirici«, kad veli da ga ždere božje nadahnuće i d a j e l u d, da mu je znanje »titraj gnjilih ticala« i da ipak pojmi »crno ništavilo svoje«, a uz to uviđa i to:

»iz kako jadnih fragmenata tvari
zidam svoju formu bolesnog života«

(Lirika 1932., str. 121)

Krleža je tome podao i u ovom djelu dovoljno dokaza. Između mnogih krležovski »mudrih« ideja nabrojit ćemo samo neke, jer bismo za analizu čitavog djela trebali potrošiti daleko više papira, nego li ga imamo na raspolaganju.

Na str. 8. »U logoru« (izdanje »Minerve«) veli Krležin junak Horvat Agrameru:

»S ovim tvojim lakom za nokte zasmradio si čitavu sobu. Č i t a v j e d a n v e l t a n š a u n g s m r d i i z o v i h t v o j i h f l a š i c a.«

Za Krležu dakle jedan čitavi svjetovni nazor (Weltanschaung) može da smrdi, pa još tome iz flašica laka! Šteta da Krleža nije detaljnije analizirao te flašice. Možda bi pronašao i koji to svjetovni nazor tako smrdi iz bočica laka, da je zasmradio čitavu sobu: najvjerojatnije da je to bio marksizam!

Na strani 17. pripovijeda Gregor, da je jednom, za vrijeme rata, bio pozvan na ručak kod nekoga sveučilišnog profesora:

»koji se je nevjerojatno uzrujao, što sam pio vodu iz vodovoda! On je subjektivno uvjeren, da su se u gradu pojavili neprijateljski trovači vodovoda i da je sva voda u vodovodnim cijevima otrovana, svi su sifoni u gradu nestali u dvadeset i četiri sata! Nota bene, taj sveučilišni profesor je aktivni katolik, trećoredac, kulturni historik i u ono vrijeme pisao je studiju o Svetom Franji Asiškom.«

Kakovog smisla ima ovaj posljednji dio tog govora? Kakvu logičku vezu ima profesorovo mišljenje o vodi s njegovim katolicizmom i studijom o Franji Asiškome? Nikakovu! Ili je možda ipak za Krležu tu nekakova veza, no onda je on trebao da je i detaljnije protumači. Inače bi, zaboga, netko mogao pomisliti, da se on nabacuje frazama upravo kao svi ostali marksisti od zanata!

Na str. 23. veli Horvat:

> *»Ja stojim u blatu, ali opet nisam blatan i ne mogu da se zablatim... Svejedno je što će se dogoditi sa mnom tjelesno, ali da u meni postoji volja da istupim iz tog blata, to je sigurno«.*

Mudrost! Stojiš u blatu, nisi blatan i ne možeš se zablatiti. Sve ti je svejedno, a ipak imaš najbolju volju, da istupiš iz tog blata! Duboko-umno! Marksistički logično! Frapantno i krležovski!

Na strani 27.:

> *»Gregor se vratio na svoj ležaj, ugasio svoju svijeću i pokrivši se preko glave zaspao t r e n i r a n o slijedećeg momenta.«*

Do sada inače nismo čuli, da bi čovjek mogao zaspati t r e n i r a n o. Pogotovu je vrlo čudno, da t r e n i r a n o čovjek zaspi u jedan momenat, dok mu nad glavom buče štakori, udaraju topovi, galame ljudi, čuje se lupanje vratima i raskalašeni smijeh! Krleža je mogao reći i d r e s i r a n o!

U drugom činu kod mrtvoga tijela obješene starice, Horvat i Gregor razgovaraju i filozofiraju vrlo neuvjerljivo. Nemoguće je zamisliti, da bi ratnici u nakovim prilikama mogli (osim u Krležinim dramama) onako isprazno filozofirati o blatnim dubinama i čovječjem dostojanstvu. Kakvoga na pr. smisla ima Horvatovo razmetanje na str. 53.:

> *»S nama ljudima stvar stoji tako, da se više ne krećemo četveronoške, već smo dvonošci kroz nekoliko geoloških naslaga, dugo, već neshvatljivo dugo hodamo na stražnjim nogama i knjige pišemo već mnogo hiljada godina, i vatru smo izmislili...« i t. d.?*

Da ne zalazimo dublje u to harlekinsko-darvinovsko razmetavanje o dvonoštvu i četveronoštvu, dobro bi bilo znati, što znači ono »kroz nekoliko geoloških naslaga«. Zar si Krleža možda uobražava, da je nekada hodao četveronoške, a sad je već napredovao toliko, da kroz nekoliko geoloških naslaga hoda dvonoške? Koliko će još morati tih naslaga proći, da g. Krleža počne pisati logične stvari?

Taj Horvat, kojem je Krleža htio dati ulogu branitelja čovječnosti

i pravde, opet priča (na str. 71.) jednu veliku besmislicu. Stojeći pod truplom obješene starice, on veli ovako:

> *»Ja sam ti vrlo zahvalan na pažnji, koju posvećuješ mojim živcima, ali dragi Kamilo, ja ne znam da li je tebi jasno, ja priznajem, ja sam uznemiren, ja dršćem, ja bih mogao vikati od straha, mene guše suze, ali na moju časnu riječ, ja ti izjavljujem, da nikada u sebi nisam bio mirniji nego noćas tu pod ovim truplom!*

Dakle Horvat najprije negira smirenost, a zatim negira negaciju! Gdje je tu logika? Ovako ispada glavni junak glup, premda bi inače imao biti simpatičan, jer među samim Švabama i Mađarima predstavlja Hrvata, branitelja čovječnosti i pravde. Naprotiv, upravo ona lica, koja je Krleža htio načiniti antipatičnim, govore daleko više logički.

Na strani 79. Krleža, opisujući radnju glumaca, veli:

> *»Prolio je butelju crvenoga vina.« Pa onda: »Stolnjak ostane crven s crvenim mrljama. Sluge to pokriju servijetama, ali mrlje ostanu«.*

Dakle, kad se prolije crveno vino, stolnjak ostane crven s crvenim mrljama. To je Krleža napisao zato, da ne bi tkogod pomislio, da je stolnjak, poliven crvenim vinom ostao žut sa zelenim mrljama, ili plav sa smeđim mrljama! Pa onda s tehničke strane kakvog ima smisla uopće ono »ali mrlje ostanu«, kad je to samo po sebi razumljivo i kad to u konkretnom slučaju prigodom izvađanja na pozornici publika i ne može da vidi?

G. M. Krleža napisao je u »Književnoj republici« br. 2. g. II. i ove riječi:

> *»Gledalište i štala razlikuju se samo po tome, što u štali konji kopitima, a u gledalištu ljudi nogama jednako ustrajno biju o podove po čitave sate«.*

Bolje rekući, između kazališta i štale nema nikakove bitne razlike.

Promatrajući stvar s toga stajališta, s kojega je promatra i g. M. Krleža, nama postaje jasno, da njemu, kada tako misli, nije teško pisati loše polunjemačke drame. Jer za volove, krave i konje u štalama one mogu biti vrlo zabavno pisane, ali ne za ljude.

U tom dakle stilu mogli bismo još mnogo toga pronaći kod Krleže, što jedan bolji književnik ne bi smio nikako propustiti. Ova Krležina drama ne sadrži u sebi kao cjelina ničega pozitivna, jer nijedna ideja nije izražena jasno ili nije jasno motivirana. Izgleda, da je ta drama napisana, kao i tolika druga djela Krležina, samo zato, da se obujmom poveća množina njegovih djela (kvantitet).

Mirko Cerovac

ČITAOCI, PISCI I KNJIGE

I.

Listajući knjige, kojih na stotine dnevno izbacuje knjižarska tehnika i autorska ambicija, pa sve moguće književne i naučne revije, koje pohlepno i gladno love sva moguća kritičarska mišljenja o izašlim knjigama, čovjek se ne može oteti dojmu, da se naša kulturna generacija vuče kroz život u vječnom nesuglasju sa samom sobom, razbijena i poražena onom istom doktrinom, koju je sama stvorila.

Jedna je jedina karakteristika te nepregledne moderne pisanije: kontradikcija.

Sve same kontradikcije: između jedne nauke i druge, između jednoga pisca i drugoga; između znanosti i života, između umjetnosti i estetike, između dvije misli istoga pisca u jednoj te istoj knjizi, a nerijetko između dvije misli u jednoj jedinoj rečenici.

U neprestanom i nepreglednom sukobljavanju svih mogućih ideja, izgubilo se svako povjerenje u izrečenu misao drugoga čovjeka. Izgubilo se pravilo, zakon i uporište: zašto i otkuda to, da on ima pravo i da govori istinu, kad ja mislim ovako, a stručnjak individualist, hiperkulturan i racijonalist misli onako, a novi kolektivni čovjek revolucionaran, protikulturan i smion, misli opet na svoju?

I upravo radi sve te gomile knjiga, kroz koje se unakrštava toliko »istina«, koliko je i pisaca, sve te knjige ne nailaze na iskrene čitače, ne uzbuđuju u dušama nove misli i preokrete, odluke i reorijentacije. Pred očima se samo nižu riječi i rečenice, koje neprestano i silovito traže, da ih se prizna kao »jedino spasavajuće«. Neke od njih hoće, da se nametnu kićenošću svoga oblika i izražaja, neke mudrim ugibanjem za leđa velikih i priznatih ličnosti, neke mutnim, nejasnim naklapanjem najdubljih problema života. Često se dobiva dojam pisanja ne radi stvari, koja se iznosi i »istine«, za koju se bori, nego samo radi imena, koje se potpisuje. — Knjige danas obično ne djeluju na duše ili pak djeluju u vrlo maloj mjeri. Sve su riječi u knjigama izgubile pravo, duboko svoje značenje, pojmovi su iskrivljeni i svatko im daje svoj smisao (na pr. pojam morala jedno znači u ustima marksiste, drugo u ustima racionaliste, treće u ustima kapitaliste, četvrto u ustima Miljenka Vidovića, peto u ustima »malograđanina« i t. d.). Pojmovi, pa i najviši postali su više literarni rekviziti, o kojima se mnogo ne vodi računa kao ni o poetskim tropima. Za njihov jedini, ispravni smisao (jer istina je samo jedna ili je nema) kao ni za onu tragičnu odgovornost, koju svaka životna ideja nosi u sebi, ne brinu se mnogo ni pisci ni čitaoci.

Piše se, prepričava se, pabirči se, iz tri se knjige pravi jedna, a iz jedne tri, već prema talentu i ambiciji pisca ili narudžbi nakladnika; kompilira se, plagira se, galami se. Gomilaju se članci, kritike, brošure, knjige, revije... Pune se biblioteke i izlozi. Svi pišu, piskaraju, mudruju, stvaraju.

Ne pristupa se više knjigama, pa ni najjačih duhova zato, da se nešto dobije, da se duša probudi, nahrani, oplemeni, nauči ili da je se

barem potakne na samostalno duboko razmišljanje, ili bilo kakav akt volje, koji bi išao za vlastitim usavršavanjem ili popravljanjem. Ne! Tako i za tu svrhu se više ne čita, jer za takvo čitanje treba nesebičan duh, koji traži istinu a ne sebe i svoje hirove.

Danas se čita sa pretpostavkama: ja sam sebi izvor zvanja i morala, jedini putokaz misli i djelovanja. Stoga se svakoj knjizi prilazi unaokolo, samosvijesno i s visoka. Čita se tek, da se može o predmetu nešto napisati ili negdje citirati i iznijeti svoju vlastitu mudrost i t. d. Bez obzira na ideje i njihovu životnu moć stvara se dispozicija literarnoga žongliranja sa riječima i upravo neka suluda želja klasificiranjem. Glavno je da se djelo nekamo smjesti, udari se pečat škole, utjecaja, originalnosti; pronađe se sve njegove formalne osebine i dosta. Dirati u idejnu osnovicu djela, vagnuti misli i njihovu tragičnu posljedicu nema smisla, jer o tome i onako svatko misli drukčije. To je danas priznato kao područje apsolutne slobode i privatnoga interesa. Svako filozofiranje i moraliziranje je pribito na stup ironije. Čemu gubiti vrijeme i dati sebi soliti pamet? I onako uporišta nema. Svatko misli i filozofira kako hoće. Jedna knjiga može biti u svojoj idejnoj konstrukciji samoubilačka, bludnička, glupa, to se nikoga ne tiče. Kritika piše o stilu, o blještavilu fraze, o kompoziciji, o tipiziranju, o tonovima, o bojama, o gramatici, o originalnosti ili o revolucijonarnoj vrijednosti i smionom zahvatu u kompleks ovoga i kompleks onoga.

Uslijed ovog literariziranja svih problema od duhovnih u strogom smislu pa do formalističkih i tehničkih sitnica, knjige su izgubile vrijednost idejnih tribuna, a ideje se u materijalističkoj kauzalnosti i ne smatraju više pokretačima životnih evolucija i napretka. U literarno orijentiranim krugovima sve je pretvoreno u neku zabavu, nadmetanje frazama, intelektualni trač, nadmudrivanje, podcjenjivanje, zlobu, zavist, ironiju, paradoks.

II.

Tipično je za naše doba shvaćanje knjige: ako je knjiga znanstvena, ne smije to biti previše, jer to umara i gnjavi, a danas se teško misli, jer misliti znači zaključivati, pretvarati nešto u dosljednost, sređivati sebe u jednom smjeru. »Svjetiljka misli se gasi. Evropa umire od intelektualne iznemoglosti.« (G. Ferrero.)

Treba dakle razmekšati te naučne misli, razvodniti ih literarnim manirama čak i toliko, da ta literatura u djelu preuzme glavnu ulogu, primarnu vrijednost, a sama misao potisnuta u pozadinu nevažnosti i nejasnoće poblijedi i uguši se prije svršetka knjige. Važno je ponajviše, kako je napisano, a ne šta je napisano. Naročito to vrijedi za knjige, koje su u najnovije doba jako moderne, a to su »historijsko-kulturne prognoze«, »perspektive«, »proricanja«, »profili i prerezi« velikih epoha i ličnosti. Filozofiranje po historiji, prekrajanje, objašnjavanje, revizije, reorijentiranja historijskih zbivanja, kako to rade Croce, Ferrero, Spengler, Berdjejev, Ludwig i dr., toliko je u cijeni, da su spomenuti pisci danas najpopularnije ličnosti evropskih knjižarskih tržišta.

Sve se takove knjige uzimaju u ruku više kao literatura za draškanje intelektualno-estetskoga gurmanstva finih rečenica, neobičnih paradoksa, uvijek simpatičnih proricanja, osuđivanja, negiranja i t. d. Čita se, da se uživa za vrijeme čitanja, a ne da se misli i poslije čitanja. Poslije čitanja se paradira sa efektnim mjestima iz knjige bilo u kakovoj novoj pisaniji, bilo u predavanju, ali više se ide za tim, da se pokaže načitanost, suvremenost, da se maskira duboko profetsko gledanje u historiju unatrag i unaprijed nego da se iskreno nekome otvore oči.

Pitajmo se, da li te ideje, koje su ovi mislioci (često puta iskreni i duboki kao što su među ostalim Papini, Giuglietti, Massis) u tragičnom ličnom traženju istine napisali ne za zabavu i ne samo za literaturu nego i za život evropskoga čovjeka, da li te ideje uistinu ulaze u život, da li se na temelju njihovog mozganja stvaraju žive, lične i neumoljive odluke, da li se povlače konsekvencije u sabranosti vlastite duše i u djelu vlastite volje.

Nažalost najveća bolest, od koje trpi naše doba, jest »bolest razuma, kriza intelekta« (J. Maritain).

III.

Politika klijentele, protekcije i grupaštva penetrirala je pored političkog i ekonomskog života i literarni. Što treba danas za uspjeh u literaturi i u politici? Treba biti poznat i prononsiran od dvadesetak poznatih štrebera, jer teško je, da se danas netko probije kroz sve zapreke i da ga se čuje u ovolikom literarnom vašaru. Stoga je prirodna napast, da se književni reklektanti i pretendenti zbliže, da se udruže, da se utvrde poznanstvom i obvezama, a da bi zajednički eksploatirali slavu. U grupi od dvadeset njih lako se uzvrati učinjene usluge: može se javnosti otkriti onoga, tko je tebe otkrio, pohvaliti onoga, tko je tebe pohvalio, dići ugled i popularnost onima, koji su to učinili tebi. To je komotno, praktično i zahvalno. Suvišan je svaki napor, strpljivost je uzaludna, talent i nije nego smetnja. Ne treba ništa nego se predano podvrći zakonu grupe, koji se sastoji u jednome: sticati slavu drugima, da tako nju i sebi stekneš.

Nitko mi ne će poreći, ako ustvrdim, da ova grupaška politika sa svim svojim bjesomučnim egoizmima i nepravdama pustoši i bijesni kao svugdje tako i u književonsti.

Ima ona nekoliko etapa.

Najprije se dobro ispita i predvidi, kakova vrsta knjiga »pali«. Tada izdavač ili izdavačka firma pokrene svoju reviju i okupi svoje kritičare, koji imaju prikazivati sve izdane knjige kao remek-djelo. Ali budući da je ova procedura previše evidentna trgovina, a treba ipak nekako zaštititi osjetljivost umjetnosti, stoga je zgodnije konstituirati grupu pisaca, koji će zgodno razletiti i porazmjestiti posvuda koncentrirajući se na jednoj jedinoj misiji međusobnog reklamiranja i populariziranja.

Najprije se lansira novinska notica: poznati pisac X se povukao u samoću, ili otputovao je u inozemstvo, da napiše novo originalno djelo, koje će kroz ovu godinu ugledati svijetlo. Za malo vremena se pojave razni pisci, koji objavljuju svoje razgovore i posjete renomiranom autoru. Zatim slijede izvještaji o napredovanju djela, o obrađivanoj »problematici ovoga ili onoga kompleksa«. Svi drugovi to pozdravljaju i prepričavaju svakovrsnim aklamacijama. Svaki od njih osim toga ima listu kritičara, koji nisu u grupi, ali kojima bi se moglo polaskati i predobiti ih: piše im se, da knjiga, koja izlazi predstavlja događaj; da je njihovo ime poznato i snažno; doduše, ne smije se nanositi uvrede slobodi kritike, ali tek se ljubazno upozorava, da će u našim sitničavim i zlobnim vremenima njihova riječ unijeti pravo svijetlo i povesti sve duhove; tu i tamo se fino natukne profit ili se apelira na čovječanske osjećaje, jer autor je osjetljiv i loša riječ bi ga mogla upropastiti i t. d.

To se zove priprava terena u štampi i stvaranje dispozicije.

Ako se nađe kakav slobodan i nezaularen čovjek, pa tresne iskreno svoje mišljenje o izašlom remek-djelu, tada počima drugi dio manevra: otpor na kritiku. Najprije grupa sa različitih strana protestira, ispočetka literarnim sredstvima, malo zatim neliterarnim metodama, koje su, — svak ih pozna, — najefikasnije. Ironija, privatni život, lične stvari, sve to izlazi pred javnost. Organizuje se bojkot listu, u kojem taj junak surađuje i slične poznate stvari. Udruženi pisci se podupiru, dižu sebi ugled i slavu, a o onima, koji nisu u grupi ne piše se i ne govori nikada, prema njima se provodi ona strašna politika prešućivanja, koja je faktično rafinirano umijeće, kako da se udavi protivnika.

To je ta općenita crta grupaške politike i nekoliko pojedinosti.

Svaki od dvadeset članova grupe ima pero i piše; štogod on pisao, on sistematski ubacuje, citira i naglašava imena ostale braće. Na taj način se javnost neprestano odgaja i sugerira za izvjesni broj književnih imena i stvaraju se krivi sudovi oko nekih pisaca kao da oni jedini reprezentiraju vodeću generaciju.

Grupe su združene i ideološkom vezom zajedničkih interesa. Događa se, da neke grupe imaju zajedničku doktrinu i mistiku, katkada sasvim tajnovitu. Sva sloboda je zarobljena principima drugarstva i svaki najmanji prekršaj je sakrilegij. Oni drugi, koji se ne klanjaju pred istim oltarom, to su »profani« ili »malograđanski« tipovi. Imenovati ih pozitivno, najstrože je zabranjeno.

I kad se ovi grupaški fanatici prospu po štampi, uzalud ćete pokušati od njih dobiti sama tri retka za dobru knjigu. Oni stvaraju javno mišljenje, oni pišu antologije, oni rade na tome, da prodru i u školske udžbenike i t. d.

Inače se neprestano frazira o slobodi i nezavisnosti kritike.

Mi se nalazimo pred jednom industrijalizacijom literature u industrijalnoj organizaciji štampe.

Prof. D. Žanko

DR HANS HALM: DANAŠNJA SOVJETSKA RUSIJA

Ne obazirući se na prve četiri godine komunizma u Sovjetskoj Rusiji, na godine posvemašne propasti, strašne nesreće, oskudice i potpune bespravnosti, koje su protekle od 1917. do 1921., kad se nasiljem htjelo provesti da radnik, vojska i komunistička stranka budu jedini užitnici revolucije, i to na račun seljaka, nastalo je propašću socijalizma od god. 1921., a proglašenjem slobode trgovanja i nepovredivosti seljačkoga vlasništva, znatno poboljšanje u gospodarskom životu.

Boljševici, došavši god. 1917. na državno kormilo, bili su pacifisti i zakleti neprijatelji kapitalizma. »Nikada više rata«, »mir pod svaku cijenu«, to su bile lozinke, s kojima su mamili ratom izmoreni ruski narod. A neposredno nakon 12 mjeseci, kad dođe crvena armija, iako neuniformirana, ali dobro ishranjena i izučena, koja je potukla sve intervencionističke vojske jednu za drugom, nekoliko vođa ruskoga boljševizma, oslanjajući se na bajonete crvene armije, ukinu proglašenu »slobodu« i ustroje tobože kao prelazno sredstvo, Čeku, odnosno G. P. U. (najviša tajna državna policija), instrumenat strašnoga terora, koja još do dana današnjegia neograničeno vlada nad životom i smrti svakoga čovjeka. (Imam na raspolaganje o tom na tucete primjera, pače iz kruga mojih najbližih rođaka). I dok su sve druge reforme, koje su imale oživotvoriti ljudsko carstvo, koje će trajati tisuće godina, bile malo po malo opozivane ili se potpuno izmijenile, ta, tako reći jedina tvorevina sadašnjega režima, ostala je do danas na snazi potpuno jednaka i neizmijenjena.

Štaviše, svi komunistički vođe u Savezu socijalističkih sovjetskih republika hvale se pred stranim gostima sa svojim potpuno pouzdanim sredstvom nasilja: Čekom — G. P. U.

U vrijeme svoga osnivanja bijahu sovjeti zakleti neprijatelji kapitalizma. Pozatvaraše sve tvornice i trgovine, jer su to bila poduzeća, koja su omogućavala nagomilati više kapitala, nego ga je posjednik mogao utrošiti. Označiše ih protudržavnim poduzećima. Željeznice i parobrode nacionaliziraše, staviše ih u državno vlasništvo i svaki je državni namještenik kadgod je spojio sa svojim putovanjem kakovu političku

---

*) Dr. Hans Halm, profesor sveučilišta u Irkutsku, u Istočnoj Sibiriji, odličan je poznavalac i objektivni prikazivač prilika u Sovjetskoj Rusiji. U Rusiju je došao zbog naučnih svrha već prije rata. U Sibiriji je sudjelovao i sarađivao u četiri revolucije, kao sveučilišni docent i profesor proputovao je već prije rata, a pogotovo za vrijeme sovjetske vlade najrazličitije krajeve evropske i azijske Rusije. Na taj način stekao je prijatelja i među seljacima, i među radnicima, i među pretstavnicima inteligencije, te se tako mogao uživiti u njihov život i razmatrati ga na ravnim poljanama i u gradovima iz neposredne blizine i bez posrednika. Ovaj prikaz, koji nam je pisac blagohotno dopustio prevesti na naš jezik, je zapravo predavanje, održane u Njemačkoj Akademiji u Münchenu, a štampano je i u posebnoj knjižici: »Sowjetrussland von heute«, Bericht eines Augenzeugen. 1933.

svrhu mogao putovati, a da nije platio ni jedne jedine kopjejke. A tada je bilo — po službenom popisu sovjetske statistike — 6 milijuna radnika i 153 milijuna ostaloga pučanstva. Ti radnici, koji nisu sačinjavali ni četiri postotka pučanstva, trebali su postati jedini nosioci vlasti u državi. U ime tih četiri postotka provodi Lenjin diktaturu proletarijata. Između diktatora nema ni jednog jedinog radnika, ni jednog jedinog proletera, devet desetina njih bili su prije novinari. Seljak je morao postati jaganjac Božji, koji odnosi grijehe. Jer tko misli na rad u raju, koji je bio obećan, a izgledalo je, da je nastao. Tvornice su većim dijelom mirovale, direktori su kao kapitalisti bili poubijani ili su morali pobjeći. Zalihe su se upravo na očigled trošile, a seljak je morao dovoziti u grad sve više i više žita, krumpira, zemaljskih plodina i blaga, da uzmogne donijeti kući plug, branu ili komadić tkanine. Stoga je seljak gledao u novom gospodaru, u radniku, parazita, i pokazao, da se nešto u revoluciji naučio. On se nije više slijepo pokoravao mnogobrojnim, među sobom oprečnim, naredbama, nego je zauzeo stav pasivne rezistencije. »U Sovjetskoj Rusiji ne smije postojati ni jedan jedini neslobodni čovjek« čuo sam govoriti boljševike na nebrojenim skupštinama. Seljak je sve manje i manje obrađivao zemlju — kupiti i onako nije mogao više ništa — a gradovima, vojsci, Čeki, komunističkoj stranci zaprijeti glad.

Tada nadođu u moskovskom Kremlju na misao, da pritisnu seljaka na isti način, kako su nekoliko godina prije plemstvo i građanstvo: istim sredstvima, silom i nasiljem. Ali ako je sovjetska diktatura i uspjela uništiti plemstvo i građanstvo, pred seljakom morala se, posve neočekivano, predati i to baš u predvečerje svojih vojničkih i političkih triumfa!

Još su mi sada živo pred očima svi oni u nebo vapijući sibirski i ruski seoski majuri. Jer, sovjetska je diktatura slala kaznene ekspedicije, a prisilna plijenidba bio je adut! Pred očima su mi još uvijek svi oni seljaci, koje su izvlačili iz njihovih sela i to samo zato, što se pretpostavljalo, da su sakrili živežne namirnice, te se tako oprli prisilnoj plijenidbi. Trebalo je »dobrih« primjera, pa ubijaše seljake na očigled njihovih žena i djece u dvorištima njihovih imanja neposredno nakon toga što se probudiše oda sna. To je nasilje protiv seljaka koristilo, ali koristilo je samo kratko vrijeme. Tä, kako bi se moglo s kaznenim ekspedicijama trajno postupati u tako velikoj zemlji, kao što je Rusija?

Seljak je sve više i više ojačavao i izašao konačno kao pobjednik iz te nejednake borbe.

Seljaku je kod toga pomogla 1921., godina gladi. Ne ću vam spominjati utiske, koje sam proživio na Volgi među tamošnjim Nijemcima, koje se ne može nikako okriviti, da je njihovo poljodjelstvo bilo nazadno. Ne ću vam govoriti o tim utiscima, jer se oni ne mogu porediti ni s čim, što bi mi znali po našem iskustvu — koji šta više nadilaze težak san, u komu nas muči mora — pa bi nam se činili nevjerojatnim. S druge strane nema mnamjere, da vas dovediem u sumnju, da li sam pjesnik u zlom smislu riječi ili izumitelj. Po službenoj sovjetskoj statistici 6 milijuna ljudi umrlo je od gladi, toliko dakle, koliko iznosi pučanstvo današnje Austrije. Ali ne samo u područjima gladi, gdje su se odigravale neopisive scene ljudožderstva, nego daleko od tih područja, osam tisuća kilometara

istočno, u Irkutskom, pojavljivali su se na prolazu izgladnjeli ljudi tražeći hranu. Još su mi pred očima ona poput dlana velika, a crnokožna staračka lica dojenčadi u njihovim nekada bijelim jastučićima, koju su nam pružali kroz prozore prizemnih stanova moleći milostinju, koja ne će nikada više moći biti na korist toga djeteta.

Sovjeti nisu bili jedini krivac toj nesreći. God. 1921. vladala je posvuda u Evropi suša. Ruski seljak bio je spreman na mijenu biblijskih sitih i gladnih godina, bio se na to privikao. Na svakom gumnu ležale su, za slučaj loše žetve, velike zalihe još neizmlaćenog 2 do 3 godine staroga žita. Kad su došli boljševici, tada još neprijatelji kapitalizma, vidjeli su te zalihe. A to je bio kapital; još više: jestivi kapital. I s jednim potezom pera nestale su te gomile zaliha te otišle u gradove za stranku, Čeku i crvenu armiju. A sad se pojavi gladna godina 1921. Ali ta katastrofa nebi nikada zahvatila tako široke dimenzije, da nisu sovjeti sa svojim plijenidbama otpremili zalihe.

Kad je nastupila ta strahovita katastrofa, koju je teško ocrtati, da bude vjerojatna, trebalo je potaknuti seljaka da proširi svoju poljodjelsku djelatnost na šire komplekse. Tako je došlo do kapitulacije boljševizma pred seljakom. Nasilne plijenidbe kažnjavale su se od sada smrtnom kaznom. Lenjin proglasi novu ekonomsku politiku (NEP). Seljak može zasijati, koliko hoće, ništa mu se ne smije oteti, može prodavati na slobodnom tržištu. Umjesto plijenidaba uveden je uistinu čedni porez na poljoprivredne proizvode.

S tim novim uređenjem poljoprivednoga gospodarstva ide rukom o ruku i rađanje privatno-kapitalističkih početaka u trgovini i obrtu. Zarđali kapci trgovina, koji su četiri godine bili spušteni, dignu se, a život započe teći novim tokom. Od godine do godine osjećalo se poboljšanje. Sve do g. 1925.

Kao što je istina da su prve četiri godine komunističke vladavine dovele pučanstvo u golemu bijedu, tako se mora priznati, da se je život u druge četiri godine, nakon propasti prisilnog upravljanja gospodarstvima a uvođenjem privatnoga kapitalizma vidljivo poboljšao i postao lakšim.

Iz privatnog kapitalizma nastao je u trećoj četirigodišnjoj periodi državni kapitalizam. Danas u Sovjeskoj Rusiji nitko ne sumnja u to, da ne živi u socijalističkoj državi. Od komunizma, opće jednakosti, vladanja mase, nije ostalo ništa više, nego li prazne riječi. Svaki Rus znade, da on danas živi u i te kako čvrsto organiziranoj kapitalističkoj zemlji.

Kad je bio proglašen povratak kapitalističkim temeljima, nadala se Moskva, da će joj kapitalističke zemlje Evrope i Amerike dati zajmove za ponovnu izgradnju Rusije. Ta sam Lenjin dao je svojim stranačkim drugovima gorku pilulu, kad je g. 1921. na kongresu komunističke stranke rekao: »Drugovi, tako ne ide više dalje. Mi moramo natrag. (I doslovno dao je ovo obrazloženje): Svijet nije zrio za komunizam. Mi moramo učiniti kompromis s kapitalizmom.«

Na sve strane poslaše vješte diplomate, da sklope zajmove. Tako Krassina u London, gdje je postao milijunaš, ali kući nije donio ni jedne

kopjejke zajma. Svi poslanici vratiše se kući praznih ruku. U moskovskom Kremlju, sjedištu sovjetske diktature, podigla se sumnja: da se cijeli svijet urotio, da uništi Sovjetsku Rusiju, jedinu takozvanu »socijalističku« državu. Zatvoreni iz vana, nadoše se vode komunizma pred velikom zadaćom, da započnu ponovnu izgradnju zemlje jedino snagom vlastitoga naroda i bogatim zemaljskim blagom. Hoće da po velikom planu iz jednoga središta unaprijed odrede, što mora producirati industrija i poljoprivreda u cijeloj zemlji iz godine u godinu, iz mjeseca u mjesec, iz tjedna u tjedan. Smiono, u povijesti još nevideno poduzeće!

U strahu pred napadom misli se najprije na armiju: ona mora biti ne samo dobro ishranjena i odjevena, nego također snabdjevena municijom i topovima, tankovima i otrovnim plinovima, a poduprta jakom zračnom flotom. Radilo se grozničavo, sistem za sistemom bi zabačen, financiranje svih planskih tvornica ukazuje se teškim, seljak je, kao neugodni pobjednik, vlastodršcima trn u oku, jer još uvijek stoji neriješeno glavno pitanje: kako da se prisili na trajni rad, na izgradnju državnoga plana, daleko pretežni dio pučanstva, 120 milijuna od 160, riječju četiri petine sveukupnoga pučanstva. Seljak ne može i ne smije ostati ni u kojem slučaju slobodnim.

*

Dode 1929. godina, a s njom i rješenje problema. Stvaranjem »kolhoza« i »sovhoza« položen je kamen temeljac provedenju otada glasovitoga petgodišnjeg plana.

Što je to »kolhoz«? Kolhoz označuje kolektivizirano gospodarstvo. Dvama, trima selima odredi se zajednička poljodjelska površina, država im dade gospodarsko oružje, najmodernije izgrađene silose, u središtu izgrade velike žitnice, da osiguraju žito za niz godina od propasti, do silosa svode vlastitu željezničku mrežu, da bi se moglo prebaciti žito, to tekuće zlato, u najkraće vrijeme onamo, gdje ga najviše treba, a to znači: nikada ne u unutrašnjost zemlje, već uvijek u inozemstvo: »da dobiju valute u svrhu kupnje novih strojeva«, kako kažu sovjeti. Ali [illegible] tujemo li, kamo se šalju zemaljski produkti, vidjet ćemo, da oni ne [illegible] uvijek u zemlje, koje ih najviše trebaju, i koje bi, dosljedno, dale [illegible] više valuta, već se žito baca na tržište Sjeverne Amerike, a drvo [illegible] mačku i drvom bogatu Austriju. Svrha se ne sastoji u tom, da [illegible] valute, nego da se izazove nemir, da se oduzme kruh novim [illegible] pa da se iz njih stvori nove komuniste. A pri tom može [illegible] siji mirno gladovati.

Seljaka mame, da stupi u kolhoz time, što mu [illegible] ga oslobađaju od još uvijek nesnosnoga političkog [illegible] obilno snabdjevaju strojevima. Biti primljen u kolhoz [illegible] član smije postati samo srednji ili slabi seoski [illegible] kulak[1], svećenik, trgovac ili njihovi sinovi i unuci jer [illegible] siji kažnjava sve u treće i četvrto koljeno [illegible]

[1] »Kulak« znači doslovno »šaka« [illegible] koji imade u selu kakvu odlučnu riječ [illegible] [illegible]skog

U jednom takvom kolhozu, komu je i bilo određeno na obrađivanje 700.000 hektara zemlje, nabrojio sam 96 traktora, 16 teretnih i 6 osobnih automobila, a poljodjelskih strojeva u izobilju. Zaista, neobično čista dječja pjestovališta s lijepo plavo prevučenim krevetima i čistom posteljinom očekuju spremna, da prime djecu i da riješe briga njihove majke, koje postaju tako slobodne za suradnju u poljskom poslu.

Znam čitav niz stupanja u kolhoze iznuđene najbrutalnijim sredstvima nasilja, od kojih komunistički vođe u svojim selima ne zaziru, tim više, jer se natjecanjem sa susjednim okružjem u pogledu postignutih stupanja u kolhoze moglo steći u stranci ime. Stoga je bio dolazak srednjih i slabih seoskih gazda u kolhoze veći, nego su sovjeti očekivali. Doskora nestalo je nade, da će se moći opskrbiti ta kolektivna gospodarstva s dovoljnom količinom strojeva, a kolektivizirana stoka, u koliko je nisu već prije seljaci u strahu pred kolektivizacijom zaklali i pojeli, propadala je jadno u masama, jer se zaboravilo na to, da se u isto vrijeme valja pobrinuti i za hranu. Tako je morao Staljin u pitanju kolektivizacije po prvi puta trubiti na djelomični, maskirani uzmak, a samo provedenje znatno ublažiti.

Čime se naplaćuju državi strojevi, građevine i željeznice? Jedino zemaljskim plodinama. Dok se moglo godinu dana prije, dobiti na slobodnom tržištu za jedan pud[2]) pšenice pet rubalja, a u gradovima devet i više rubalja, kolhozu se za istu količinu pšenice naplaćuje jedan rubalj i 20 kopjejki, dakle četvrtina onoga, što bi se dobilo na slobodnom tržištu, odnosno desetina onoga, što je plaćao grad nekolektiviziranom seljaku. (Spomenute brojke pomiču se od god. 1932. upravo katastrofalno na štetu članova kolektiva). Momentano stoji jedna metrička centa pšenice na slobodnom tržištu oko 360 rubalja, dok u Ukrajini po državi određena svota za metričku centu iznosi za čitavu 1933. godinu 4 rubalja i 15 kopjejki, a u sjevernom Kavkazu 5 rubalja i 70 kopjejki! Kolektivizirani seljak ne smije prodavati na slobodnom tržištu, jer bi u protivnom slučaju bio isključen iz svih državnih dućana i potrošnih zadruga. Tako, eto, izgleda »bratstvo«, koje se na tisuće puta slavilo na velikim i upadljivim natpisima i plakatima. Tek nestašica živežnih namirnica dovela je početkom god. 1932. do popuštanja u pogledu kolektivizacije.

Sovjetska je diktatura konačno postigla, što je htjela: seljak je prestao biti vlasnikom, a postao zemljoradnikom, proleterom.

Uz »kolhoze« postoje državna gospodarstva »sovhozi«. To su ogromna stepska područja, izorana parnim i električnim plugovima, te privedena kulturi, državne domene, kamo dolaze ljudi jedino u proljeće i jesen, da siju, odnosno žanju, dakle prazna, nenastavana područja. Državne domene smiju upotrebiti za oranje jedino netaknuto stepsko tlo, a tu dolaze u obzir ogromni kompleksi, koji se prostiru od Crnoga mora sve do Semipalatinska u Sibiriji, a obrađuju se na osnovu metereoloških promatranja i istraživanja. Njihova crna zemlja sadrži jednaku vlagu i iste plodne uvjete kao i klasične žitarske zemlje: Sjeverna Amerika i Kanada. I u sovhozima postoje samo seljački zemljoradnici, a ne vlasnici.

---

[2]) pud = 16 kilograma

Tako se hoće sagraditi most preko provalije, koja dijeli seljačkog vlasnika, dakle neproletera, od proleterskog radnika.

Otrcano pitanje, koje mi ljudi uvijek postavljaju, glasi: »Što je, dakle, na stvari sa Sovjetskom Rusijom? Da li su istinite vijesti, koje javljaju o neizrecivoj bijedi, ili je istina da Rusija ide u susret industrijskom napretku?« A ja uvijek i ponovno odgovaram: »Vi očekujete kao odgovor na vaše pitanje ili — ili. No i jedno i drugo je istina, iako se takovo protivurječje čini čovjeku, koji evropski misli, jedva vjerojatnim. Neizreciva bijeda i industrijski razvoj! Da, jedno se u današnjoj Rusiji bez drugoga ne može ni zamisliti. Glad je najnužnija pretpostavka za izgradnju sovjetske industrije. Glad i industrijska izgradnja u Rusiji stoje u uzročnoj svezi. Primjerice polovica narodnih prihoda 1932. god. upotrebljena je za investicije. Ruski narod će se izgladnjeti upravo zbog Staljinova petgodišnjeg plana.

*

Kada se uspjelo kolektivizacijom i stvaranjem državnih dobara riješiti osnovno pitanje, kako će se trajno prisiliti na rad četiri petine pučanstva, 120 milijuna seljaka od 160 milijuna sveukupnoga pučanstva, i kako će moći proizvoditi zemaljske plodove, koji će se prodavati inozemstvu kao valuta, dok će ruski narod morati gladovati, tada se stupilo industrijalizaciji zemlje. Pozornost inozemstva svraćena je skoro isključivo pitanju industrijalizacije Sovjetske Rusije, dok je s ruskoga unutarnjeg stanovišta kolektivizacija seljačkog staleža u započetoj izgradnji sigurno mnogo važnija.

Petgodišnji plan morao je tokom godina 1928. do 1933. obuhvatiti poljoprivredu (kao osnovno sredstvo zemaljske obrane) i industriju, a sovjetsku zajednicu dovesti na viši stupanj oružanja, nego je bio 1913. godine.

Petgodišnji plan stoji u središtu ruskoga mišljenja i teženja više, nego bilo koja druga stvar. Svaka životna manifestacija prožeta je njegovom propagandom, on mora štaviše zapremiti središnje mjesto, iz kojega će istisnuti religiju.

Za čim ide petgodišnji plan?

On sâm izriče nam to bistro i jasno: učiniti Rusiju potpuno neovisnom od cijeloga svijeta. Deset odnosno petnaestgodišnji plan će ne samo stići, nego i prestići kapitalistički svijet. Ne valja trabunjati o svjetskoj revoluciji jalovim političkim geslima, već je treba iznuditi time, da uputi na područje gospodarskih uspjeha. Uvijek se govori da je petgodišnji plan gospodarski plan; ali ispitujemo li ga pobliže, vidjet ćemo, da se izdalo za tešku industriju, dakle ratnu industriju i za sredstva obrane zemlje 15 milijardi rubalja, dok se za uređenje tvornica, koje će služiti zadovoljavanju svakodnevnih potreba ruskoga civilnog pučanstva, za proizvodnju živežnih namirnica, odijela, obuće, sapuna i t. d. upotrebilo samo 3 milijarde rubalja. Prema tomu utrošilo se za ratne svrhe 5 puta više, nego za miroljubive! Nakon toga što će petgodišnji plan biti sto posto izveden, materijalno dobro pučanstva će se u poredbi sa žalosnim prilikama proteklih 14 godina tek neznatno poboljšati, tako, da gledajući s evropskog

stanovišta, tomu uopće ne treba zavidjeti; ali će zato stajati na vrhuncu svoje proizvodne sposobnosti i u pogledu majstorske izvedbe i u pogledu najvećeg mogućeg broja tvornica željeza i čelika, tvornica otrovnih plinova, pa traktora, koje su amerikanski inžinjeri tako izgradili, da se svaki može smjesta preobraziti u tank. Petgodišnji plan nije, dakle, nikakav gospodarski plan, nego p l a n z a n a o r u ž a n j e. Uobraženje, da će cijeli svijet navaliti na Rusiju, ne smije izgubiti samo svu strahotu za Rusiju, već mora postati avet za čitav ostali svijet.

I doista: danas se može vidjeti posvuda grozničava djelatnost, samo da se plan ostvari. Tvornice s palačama za radničke stanove, biblioteke, športska igrališta nicahu kao gljive poslije kiše, a tik kraj svega toga postoji strašno blato, nekultura i grozna bijeda. A najvažnije: da se dobije loši s kukuruznim brašnom pečeni kruh, trebalo je po čitave noći stajati u redu s ostalim ljudima. Često se nije moglo dobiti ni ono, na što je netko imao, na papiru, pravo a da se o maslacu, jajima, mesu i masti ili šećeru uopće ni ne govori. Gigantske građevine i ogromne tvornice rasle su, tako reći, posvuda iz zemlje. A zidari, koji su ih gradili, sagibali su se za svakim čikom, što bi ga odbacio kakav gost, ili ga ganutljivo molili, da načetu cigaretu ne popuši do kraja.

Iako se petgodišnji plan nije provodio u djelo gospodarskim preticima, nego snagama narodne srčike, ipak su sovjetski vlastodršci odlučili provesti ga pod svaku cijenu, pa bilo to i na račun ishrane čitavoga naroda. Dà, petgodišnji plan mora biti izveden, da se tako ispuni barem dio obećanja i da narod ne započne mrmljati. Jer i poslovična strpljivost ruskoga naroda ima svoje granice, koje su se već tu i tamo pokazale opasnima. O provedbi, odnosno neuspjehu ovisi dobro i zlo komunističke stranke, koja jest i hoće ostati neograničena samovladarica. Broj komunista iznosi danas milijun i pol ljudi na suprot 160 milijuna svega ostaloga pučanstva. Prema tomu dakle ni jedan čitav postotak hoće da trajno pritište terorom i silom više nego 99 postotaka. Drugim riječima: s jedne strane imamo neznatnu klasu privilegiranih stranačkih pripadnika, a s druge strane ogromnu klasu koji ne pripadaju stranci. A s v e t o u »b e s k l a s n o j« d r ž a v i!

Tko plaća one goleme svote, što se troše za izvedenje plana? Tako dugo dok je nekolektivizirani seljak morao prodavati svoje zemaljske plodove i stoku i to u mnogo većoj mjeri, nego prije rata, da si uzmogne nabaviti veoma skupo oruđe i potrebnu mu tekstilnu robu, tako dugo je bio seljak platac i jaganjac, koji je odnosio grijehe. A kod toga su cijene industrijskih proizvoda sve više odskakivale od cijena zemaljskih. Otkako je seljak ušao u kolhoze, iz njega se ne da više ništa istisnuti. Naprotiv. Poljoprivreda stoji momentano državu mnogo više, nego li odbacuje. Država će tek s vremenom moći ukamatiti kapital što ga ulaže sada u poljoprivredu. Obrtnika i građanstva danas više nema, pa preostaje dakle jedino radnik, koji mora snositi troškove financiranja plana i to od svoje i onako ne prebogate radničke nadnice, jer izvoz zemaljskih plodova: žita, drva, nafte, ruda, kao što ni državni dobitak od tvornica nikako ne dostaju sami.

*

Tako zahvaća puritanizam radnika. Radnik mora sve više stezati očice svoga remena, u koliko ne će, da se petgodišnji plan nasuka. Ruski radnik ne dobiva godišnje 12 mjesečnih plaća, jer mora jednu mjesečnu plaću obavezno upisati na račun prisilnoga zajma. S tim se zajmovima trguje na burzi, a zaposleni radnik ne dobiva u ruke uopće ništa drugo, nego upravo protukomunističko obećanje: da će u razmjeru s visinom svojih upisanih obligacija, postati, jednom kasnije, suvlasnik tvornice, dakle rentijer. Ne ostaje se međutim ni kod 11 mjesečnih plaća, jer se u stanovitim vremenskim razmacima obavljaju uvijek skupljanja novčanih priloga, i jao radniku, koji bi se htio izvući! Veoma su značajne već same, skroz nemiroljubive, svrhe tih sakupljanja. Ta skupljanja vrše se u svrhu povećanja zračne flote, koja raste iz dana u dan, te će u skoro vrijeme biti najveća u Evropi, zatim u svrhu izgradnje kemičkih tvornica, koje će snabdjevati vojsku, za slučaj rata, otrovnim plinovima. Danas se teško nalazi bilo koji veći grad, koji ne bi imao vlastiti laboratorij za otrovne plinove. Tim skupljanjima valja pribrojiti još dragovoljne, neplaćene, radne dane, t. zv. dane žrtve, u kojima mora radnik položiti na oltar domovine besplatno svoj rad. Sračunaju li se sve te činidbe dolazi se do iznosa još jedne mjesečne plaće. Ruski radnik ne dobiva, dakle, niti dvanaest, niti jedanaest mjesečnih plaća, već ako dobro prođe, deset mjesečnih plaća godišnje. Samo se po sebi razumije, da se tako veliki financijalni tereti mogu od radnika istisnuti jedino pooštrenim političkim pritiskom. Osim toga vidimo također, kako se ruskom radniku na svakom koraku oduzimaju sve povlastice.

Radnik je trebao — tako su odzvanjala obećanja u prvo revolucionarno vrijeme — biti užitnikom prevrata, a seljak pastorče. Radnik je bio neko vrlo kratko vrijeme »veličanstvo« u svojoj tvornici, ali takvo, kao što je i svako drugo »veličanstvo«, koje nije bilo nikada trajno sretno. Međutim od toga prvenstva oduzeto mu je sve. Ruski radnik nema više ni tvorničkog vijeća, koje postoji u drugim kapitalističkim zemljama. Otkako je koncem god. 1932. došlo do naredbe, da svaki otpušteni radnik gubi stan i time pače i pravo na živežne namirnice, dakle na hranu, od toga je časa radnik potpuno izručen na milost i nemilost tvornice, on je njezin rob. Ovlaštenja tvorničkih upravitelja znatno su proširena. Svaki radnik može biti otpušten bez ikakvog otkaznog roka. Zakašnjenje ili izostanak od posla bez temeljitog razloga uzrokuje momentano otpuštanje. Svaki otpušteni radnik gubi stan i hranu. Što više, i žena i djeca gube uslijed otpuštanja glave porodice svoje pravo na stan i živežne namirnice. Tako je radnik potpuno izručen na milost i nemilost tvornici i njen rob. Racionalizacija baca na ulicu mnoštvo radništva. A u Sovjetskoj Rusiji nema više podupiranja nezaposlenog radništva. Otpuštanje radnika zbog vlastite krivnje ne ovlašćuje ga na postavljanje otštetnog zahjeva, dok mu se u slučaju otpuštanja bez njegove krivnje isplaćuje pedeset posto plaće. Tako izgleda »sloboda« radnika!

A »jednakost«? Nje već davno nema. Vrlo se dobro sjećam vremena, kad smo ja i moji ruski drugovi za naš znanstveni rad dobivali na koncu mjeseca istu plaću, kao i naš vratar, koji nam je svako jutro, kad smo došli na sveučilište, otvarao vrata. Uz to mogu ustvrditi, da bi-

smo mi njegov posao mogli obavljati, ali sumnjam, da bi li on mogao obavljati naš. U slučaju, da je vratar imao jedno dijete više, nego profesor, dobio je pače veću plaću.

Uskoro se uvidjelo, da jednaka plaća za sve znači nagradu za glupake i lijenčine, a kaznu za okretne i marljive. Karl Marx tražio je jednaku naplatu za sve. A što vidimo sada u Rusiji? Vidimo, da je u svim poduzećima ponovno uvedena plaća na akord, koju su Marx i boljševici prokleli kao »plaću ubojica«. To znači: tko više proizvodi, mora dobiti i veću plaću, tko se više muči, mora i više zaslužiti.

Stranom radniku, koga u Rusiji još predbježno trebaju kao specijalistu, ne ide zlo. Doduše, on ne može postići položaj za cijeli život, svaki dobiva ugovor na jednu do dvije godine, a u to vrijeme mora naučiti Rusa, pa ga nakon toga odbacuju kao istisnuti limun, i sad se može ponovno ogledati, gdje će naći zaslužbu. Stranom se specijalisti sve daje, na što je on već u domovini naučan, pa i inozemno pivo. Kao što strani radnik živi u podnosljivijim stambenim prilikama — strogo odijeljen od ruskoga radnika, — tako imade on svoje, strogo samo inozemnim radnicima podijeljene i oštro kontrolirane propusnice za jedino njima pristupačne potrošačke zadruge.

Potrošne zadruge ruskoga pučanstva, koje izdaju robu samo uz predočenje karte za živežne namirnice, nisu jeftine, ali u svakom slučaju nedostatne. Na prvi pogled čovjek ima sasvim dobar utisak, kad dođe u takav dućan, ali mnoge prazne kutije od ljepenke i od konserva služe kao reklama. Veoma skupa je druga vrsta trgovina živežnim namirnicama, u kojima se može dobiti roba bez karte. To su trgovine za strance, u kojima se mora platiti u valutama ali vrlo skupo. Navodim nekoliko cijena, koje su vrijedile na početku god. 1932., ali koje su od tada znatno porasle. Mnogim artiklima podigla se cijena tokom nekoliko posljednjih mjeseci za 220%. Cijene, koje navodim izražene su u zlatnim francima.

	Potrošačka zadruga		Slobodna trgovina
Crni kruh	1 kg	0.20	
Čaj	10 dkg	2.55	(triput skuplje nego u Evropi)
Govedina	1 kg	2.70	16.00
Mlijeko (samo za djecu)	1 lit.	0.80	5.35
Maslac	1 kg	11.00	48.00
Čarape	1 par	2.05	—
Čizme	1 par	60.00	170.00
Ženske cipele	1 par	28.00	170.00
Ženski ogrtač		—	1000.000

Da ruskom radništvu ide zlo, nije teško dokazati. Otvorite samo prošlogodišnje državne novine — druge i onako ne smiju izlaziti — i na svakom ćete koraku naći vijesti o tom, kako je Čeka (G. P. U.) polovila i privela radu radnike, koji su u masama bježali iz tvornica, da potraže kod svojih još nekolektiviziranih seljačkih rođaka lakšu zaslužbu, te, prije svega, opskrbu. Ipak nije uvijek uspjelo radnika trajno svezati o njegov posao, iako su radnici za vrijeme petgodišnjega plana vezani

za svoje radničko mjesto tako, da ga ne smiju bez više dozvole ni zamijeniti s istovrsnim mjestom druge tvornice.

Budući da proletarijatu u Sovjetskoj Rusiji ide tako zlo, upravo čovjeka nedostojno, to su me često pitali, kako to da se ti radnici, koji dolaze svake godine oružani na svečanosti na Crveni Trg, ne podignu protiv toga bezgraničnoga zarobljivanja? To je pitanje posve opravdano. Međutim ja vam preporučam, da sami pristupite jednom naoružanom drugu, a mnogobrojnim delegatima evropskih komunističkih stranaka bit će to osobito lako, jer ih se svake godine na te parade poziva i doznačuje im se uvijek najbolje mjesto. Ali ne pristupajte onomu, koga će vam najljubaznije prikazati, nego si sami odaberite čovjeka i pogledajte njegovu karabinku. Tko se samo malo razumije u oružje, smjesta će opaziti, da je to ubojno oružje samo varka. Ono je naime iz starih pravih karabinka preudešeno jedino za — sačmu.

Kod nas u Evropi često se čuje, da ruski radnik radi dnevno samo sedam sati. Uzmemo li u ruke službenu sovjetsku statistiku, ustanovit ćemo, da sedamsatni dnevni rad provodi ne potpuna polovica (43%), dok ona druga, veća polovica, mora raditi osam i više sati. Kako izgleda, dakle, u stvarnosti taj sedamsatni dnevni rad? Nakon sedam sati rada radnik ne smije, možda, otići kući, on još nije »slobodan«, već mora ostati u radionici, da nastavi radom i u komunističkoj ćeliji ili u radničkom klubu svoje tvornice, odnosno da radi u t. zv. Lenjinovom kutu ili da sudjeluje u pripravama za ophode, koji se svakoga tjedna priređuju i u najmanjim gradićima, a idu od tvornice do tvornice sa crvenim natpisima i pločama. Šta više — a to je osobito značajno za miroljubivu izgradnju zemlje — radnik mora dnevno, jednako žena kao i muškarac, obavljati pola do tričetvrt sata vojničke vježbe.

Spomeno sam rad u Lenjinovom kutu. Prije je to doista bio jedan kut u svakom poduzeću, obložen crvenim suknom, a pred njim je stajalo bijelo, od gipsa, poprsje Lenjinovo. Ovamo je mogao svaki radnik donositi na papiru ispisane pritužbe zbog neprilika ili uopće zbog nevolja u poduzeću. To originalno rusko zidno izvještavanje izgubilo je svoj značaj ventila, jer je svaka cedulja, prije nego se smjela donijeti u Lenjinov kut, bila podvrgnuta cenzuri komunističke ćelije dotičnog poduzeća. Danas nije više »Lenjinov kut« kut, nego zapravo prostorija, u kojoj se održavaju gotovo dnevno radnička predavanja i priredbe, dijelom, da se radnik tehnički usavrši, a najvećim dijelom, da ga se zatrpa političkom propagandom. Takav Lenjinov kut postoji u svakom poduzeću. Pod poduzećem, o kom mi govorimo, ne razumijevamo samo tvornicu, nego svaku vojarnu, kolodvor, školu, hotel, parobrod, ukratko svako mjesto, kamo dolaze ljudi na zajednički rad. Ne ćemo pretjerati, ako kažemo, da danas postoji u Sovjetskoj Rusiji toliko Lenjinovih kutova, koliko ima velikih građevina. I ako radnik ispunjava sve te dužnosti, to on, pošto je ostavio svoj stroj nakon sedamsatnoga rada, ne ostaje u poduzeću dnevno sedam ni osam, nego devet i deset sati. Organizacija zaposluje mišljenje čovjeka po danu i po noći.

Ruski čovjek uopće ne dolazi u priliku da živi privatnim životom, koji se nama Evropejcima ukazuje kao najviši cilj. Njega potpuno iscrpljuje život za društvo. Posjećivati zabavne priredbe, osim onih propisanih po poduzeću, onemogućuje mu već niska zaslužba, koja ne dostaje za sam život. Poprečna mjesečna plaća, koja iznosi 53—63 rubalja, imade kupovnu snagu od prilike 50 maraka.

A grozno se vara onaj, tko misli i vjeruje, da se radnik može kod svoje kuće u obiteljskom krugu odmoriti od dnevnih napora i sabrati nove sile za slijedeći dan, nakon toga što je izbivao deset sati od kuće, u koje je vrijeme morao neumorno raditi i tjelesno i duševno, a kod toga držati svoj jezik na uzdi.

*

U ruskim gradovima ne postoji više obiteljski život prema našem shvaćanju. Ali konzervativni seljak, koji živi na ravnim poljanama, ne da se istrgnuti jednim potezom pera iz svojih tradicija i pretvoriti se tako u nešto protivno. A ipak bi to morao učiniti, kad bi htio i mogao pretvoriti svoju tisuću godina staru kulturu srca i osjećaja u kulturu čistoga razuma i pameti, jer vlastodršci nastoje cijelim nizom dekreta i naredaba, koje si međusobno protuslove, potpuno, u smislu razuma, sniziti i upraviti njegov život, pače njegovo mišljenje i osjećanje.

Dođe li tko u Moskvu na jedne od dviju još otvorenih vrata Kremlja, opremljen sa svim potrebnim putnim ispravama, koje se mogu isposlovati samo na najvišim mjestima, taj ipak ne će moći proći, nego sad se pokazuje, da nad najmoćnijim čovjekom na kugli zemaljskoj, koji nije samo car Rusije, nego i vrhovni upravitelj svih ruskih trustova i papa komunističke stranke, da nad Staljinom nevidljivo, ali moćnije od njega samoga, još netko vlada, i to strašno neograničeno. Ali to nije, kako vi možda naslućujete, Bog, jer Njega od godine 1918. u Rusiji više ni nema nego n e p o v j e r e n j e. Crveno-armijci dižu najprije telefonsku slušalicu, da ispostave istinitost predočenih im isprava, pa tek nakon toga dopuštaju slobodan prolaz.

Nepovjerenje slavi svoje slavlje i u svakoj obitelji. Otac ne zna s kime govori, i ako stoji pred njim njegov rođeni sin. Djeca dojavljuju svoje roditelje vrlo često. U ruskim državnim novinama često ćete naći oglas, ne možda, da se roditelji odriču svoje nevaljane djece, nego da se djeca odriču svojih nepopravljivih roditelja. Ruska mladež, kao najpristupačniji elemenat, prerađena je odličnom propagandom i dijelom priklonjena novom načinu života.

Obitelj se mora razviti, žena mora izaći ispod zaštite muža, a djeca ispod zaštite roditelja, te ući u zaštitu države. Ne samo što se »organizira« sam brak, već se ne preza ni pred samom ljubavi. Ljubav i brak odviše zaposluju čovjeka s njegovo »ja«, odviše ga odvraćaju od toga, da se brine za društvo. A čovjek se smije i mora posvetiti jedino brizi i dužnostima za općenitost. Po sebi se razumije, da su romanopisci, koji prikazuju današnju rusku stvarnost, potpuno odani tomu stranačkom i režimskom stanovištu. »Porodica je klopka za genija«, a kokota naziva svoj zanat »razumno provođenje života«. Što se prije nazivalo ljubav, sad

se definira kao »Eros bez krila«. Ljubavni romani ne smiju se više prodavati, u urede za sklapanje brakova ulazi se bez ikakvoga smješka, a brakovi se razvode bez suza. »Dolje osjećaj, koji koči!« Valcer ili koji drugi moderni ples ne smije nikako prekinuti beskonačna predavanja o sociologiji ili umjetnim gnojivima, službu petgodišnjem planu ili propagandi ili poput smrti uleđeno vegetiranje. Mala promjena u tom nastala je god. 1932. Kakvo čudo, da država tek sada nakon 16 godina revolucije hoće i mora, zbog sveukupne ozbiljnosti, organizirati smijeh!

Poznato je da je u Rusiji uveden tjedan, koji ima samo pet dana: ponedjeljak, utorak, srijeda, četvrtak, petak, ponedjeljak, utorak i tako dalje, bez židovske i kršćanske svetkovine, dakle bez subote i nedjelje. Tu podjelu učiniše s razloga da će se time tobože pojačati intenzitet rada. Govorilo se ovako: onaj, koji radi četiri dana, a peti počiva, mnogo će se više truditi, nego oni radnici iz ostaloga svijeta, gdje moraju raditi pet i pol dana, da se uzmogne dan i pol počivati.

Uvođenje petdnevnog tjedna, obrazloženo, da će se time tobože pojačati intenzitet rada i tako petgodišnji plan provesti u četiri godine, bilo je u isti čas udarac i za obitelj i za crkvu. Potrebni dan počinka bio je tako određen, da je metalurgički radnik slavio primjerice ponedjeljak, tekstilni utorak, drvni srijedu i t. d. Zbog teškoga gospodarskoga stanja mora danas u Rusiji i žena ići na rad. Pa ako žena metalurgičkog radnika nije metalurgička radnica, žena tekstilnog tekstilna, u tom slučaju nemaju muž i žena tokom cijele godine ni jednog jedinog dana u životu, u kom bi mogli smiriti svoje misli i međusobno izraziti osjećaje. Jedina iznimka su 1. svibnja i 2 dana u studenu, kad se slavi revolucija, ali i ta su tri dana potpuno iscrpena prisilnim sudjelovanjem na uličnim ophodima. Stoga ćemo u ruskim novinama često naći oglas, koji nam mnogo govori. U Rusiji si radnik ne traži ženu u dokolici, kao što je to slučaj na cijelom svijetu, nego putem novina! On uopće nema vremena da dođe do žene na koji drugi način. Takav oglas glasi: »Čovjek, slobodan u ponedjeljak, traži ženu, slobodnu u ponedjeljak, žene slobodne u utorak ili srijedu i t. d. ne dolaze u obzir.« — Taj nam oglas izgleda kao vic, međutim to je oštra munja, koja nam i te kako osvjetljuje razrušenu obitelj. Tako je petdnevni tjedan razbio na tisuće obitelji.

Petdnevni tjedan bio je ujedno udarac i za vjeru. Budući da sada svaki dan imade jedna petina pučanstva, koja se neprestano mijenja, svoj dan počinka, a druge četiri petine stoje taj dan tokom čitave godine uz stroj, i budući da u cijeloj godini postoje samo tri zajedničke svetkovine, to bi morali svećenici nedjeljnu službu Božju služiti ili svaki dan ili nikada.

Uništenje obielji uslijedilo je propagandom slobodnog spolnog općenja daleko više, nego petdnevnim tjednom. Pravo pripada jedino materiji, jedino mesu, a nikako ne srcu ili uopće duhu. Da slobodno spolno općenje dobije državnu sankciju, država je sklapanje, odnosno rastavu braka, učinila poslom, koji traje tek nekoliko minuta. U današnjoj Rusiji ne zaslužuje zajednički život dvaju čovjeka, muža i žene, oznaku »brak«. Jer pod brakom ja razumijevam takvu vezu između dvaju čovjeka, koji će htjeti ostati zajedno i onda kada ne će dobro ići ni jednom

ni drugom. Ostati zajedno kad ide objema dobro, to nije nikakva umjetnost, no dođu li zla vremena, kad bi ta veza morala tek pokazati svoju čvrstoću, tada se taj t. zv. ruski »brak«, koji uopće ni nije brak, ruši.

U Sovjetskoj se Rusiji brak sklapa tako, da se bračni par zaputi u prostorije negdašnje trgovine, koje se susreću među ostalim trgovinama u ruskim gradovima jednako tako često, kao što kod nas u Evropi trafike. Ta prostorija nosi natpis SAGS., ured za brakove. Brak stiče svoj učinak po tom, što se unese u glavnu knjigu bračni zavjet, nakon toga, što su stranke pokazale komadić otrcanoga papira, koji svjedoči, da su momentano neoženjene, dotično neudate. A u istom uredu, nekoliko koraka dalje, može se brak dokinuti. Dokidanje braka vrši se tako, da jedan od brašnih drugova zatraži dokinuće braka, o čem se naknadno, putem pošte, obavještava drugi bračni drug, koji se katkada silno iznenadi, kad mu bude objašnjeno, da je njegov brak prestao. Ljudi ne stoje u redovima samo pred skladištima kruha, već slična vreva vlada i pred uredima za sklapanje brakova. A često se dešava i to, da se onaj bračni drug, koji čeka u redu, da dokine svoj brak, često zaljubljuje za vrijeme dugoga čekanja u jednoga, ili u jednu, i da je dovede kući kao novu i vrijednu bračnu družicu. I neregistrirani brak vrijedi potpuno jednako, kao i registrirani i to, čim susjedi izvjesnog para potvrde, da dotično dvoje živi već neko vrijeme u zajedničkom kućanstvu.

Da će raskalašeni ljudi zlorabiti takvo stanje, razumije se samo po sebi. Da se to ne dogodi postoji već i kazneni zakon. Čovjek smije godišnje sklopiti, odnosno dokinuti četiri takova »braka«, kod petoga potpada pod kaznu. Pobačaj ne samo da država dopušta, nego ga štaviše i preporuča, i to zbog oskudice živežnih namirnica, a može se izvršiti besplatno u svakoj bolnici.

Prva posljedica te moralne anarhije bio je strašni porast spolnih bolesti. Statistika profesora Choltsow-a sadrži slijedeće brojke: prije revolucije je od 100 spolno bolesnih sedam njih prenijelo bolest na obitelj, 1918. njih 33, a 1924. god. 63. Sovjetski statističari kažu da broj spolno bolesnih u cijeloj zemlji iznosi poprečno 30%.

Rušenju morala i oslabljivanju obiteljskih veza pogoduju u jakoj mjeri strašne stambene prilike u gradovima. Jedino su kod novo izgrađenih tvornica te prilike nešto bolje. Seljačko pučanstvo pritiče u gradske tvornice u tolikom broju, da je nestašica stanova zauzela nečuvene razmjere. Sovjetska Rusija poduzima upravo gigantske pothvate, samo da ostane pobjednik nad tim napadom. Oko novih tvornica kao da iz zemlje niču gradovi, ali to je sve tek — kap vode u more. Iz vremena jednakosti potiče dekret, po kojemu pripada svakom čovjeku za svrhe stanovanja određena jednaka ploha (ne prostor!). Teoretski uzevši, iznosit će ta ploha u budućnosti 11 m², no danas još ona ne iznosi više od 2 do 3 četvorna metra. Stambena je komisija, snabdjevena neograničenim ovlaštenjima, a u ozbiljnoj brizi oko porasta pučanstva, izmjerila sve stanove i nanovo podijelila prostore bez ikakvog obzira na dosadanje stanare ili najmitelje. Ja sam sâm godinama živio, ili bolje: trpio u takvim stambenim prilikama. U jednoj sobi, veličine 4×4 m, prostor, dakle, koji je čest u gradskim stanovima, mora stanovati osam osoba. U koliko se ne bi obitelj,

koja je stanovala do sada u takvom stanu, sastojala od osam članova, to bi se ostali prekomjerni prostor naprosto doznačio potpuno stranim ljudima kao mjesto za stanovanje. Granica se označuje kredom po podu. Znadem slučajeve, kad je jedna soba bila podijeljena s dvije crte, međusobno okomite, na četiri dijela. Nad tim crtama rastegnuta su tanka užeta, s kojih vise otrcani komadi prljavoga platna ili nešto slično, što ne nadomještava stijenu, nego je jedino naznačuje. Održati dulje vremena brak pod takovim stambenim prilikama, nadilazi živčanu snagu i samoga Rusa. A samo se po sebi razumije, da mladež uz takve životne uvjete vidi i čuje stvari, koje bi trebala, u vlastitom interesu, spoznati što kasnije.

Tu se razvilo strašno pokoljenje, koje je, bez roditeljske kuće i vjere, bič za Rusiju a možda i za sav ostali svijet. Stoga se ne valja čuditi, ako pad morala zauzimlje sve šire razmjere. Lunačarski, komesar za pučku prosvjetu, označio je g. 1922. broj djece bez nadzora i bez roditelja, za koju postoji i posebni terminus tehnicus »besprisornyje«, rekavši, da ih ima 9 milijuna, a god. 1923. spominje Lenjinova udova 7 milijuna takve djece, dok će ih sada biti još uvijek 2 do 2 i pol milijuna.

Stignete li brzovlakom ujutro u kakav veliki grad, vidjet ćete, kako se ispod onih greda i poluga iskoprcavaju neki ljudima slični, a zaprljani i snijegom pokriveni svežnjevi — djeca-beskućnici! Ta su djeca proputovala tako na stotine kilometara, da si, poput jata skakavaca, potraže nova područja Jer, osim prosjačiti, ne znaju ništa. Istina, vlada se trudi, da te nesretnike dovede u domove i da popravi. Ali imade kud i kamo važnijih tehničkih zadataka, nego li je izgradnja novih domova, koji bi tu djecu okupili. Tako prosjače i dalje. Ali ne tako, kako je to kod nas, gdje se mora prosjak zadovoljiti s onim, što mu se dade. To bi bila »buržujska predrasuda«! Ne, tu se određuje točni iznos! »A ne ćeš li mi ga dati« — tako se prijete — »ugristi ću te, ali znaj, ja sam sifilitičar!« Ti rutineri znadu vrlo dobro, da je to uspješna prijetnja. Danas, po službenim sovjetskim statistikama, nema ni jedne bolnice u većem gradu, u kojoj ne bi bilo ispod 10 godina spolno bolesne djece, ili djevojčica ispod 12 godina, koje su zanijele.

To je ružna posljedica prenagle industrijalizacije, a savezno s njom stambenih neprilika, razorenja obitelji i progona vjere.

Svaki Rus, daleko više, nego ikoji Evropejac, živo žudi, da nađe spas svoje duše ne u nekoj predanoj dogmi, nego u tom, da sam potraži i pronađe osobni odnos sa svojim Bogom. Tu leži razlog, što u Rusiji imade već od davnine uz ortodoksnu rusku crkvu i toliko raznih sekta, čiji se broj pripadnika diže do 12—15 milijuna, a pribrojimo li i »starovjernike« (staroobrjadzi), tada iznosi taj broj 35 milijuna.

Sovjeti su podupirali u početku sektarsku djelatnost misleći, da će sekte uništiti crkvu. A sada su upravo sektari, protivno mnogim kršćanima tek po po imenu, nosioci slobodnog duhovnog čina. »Slobodan« i »duhovan« to su antidržavni principi, i baš zbog toga progone danas

sektare mnogo jače, nego pripadnike crkve. U svakoj seljačkoj kući mora zamijeniti staru svetačku sliku, slika Lenjina ili Marxa. Lenjin je išao još i dalje nego car. U carsko doba vrijedila je još ona biblijska: »Što je carevo, dajte caru, a Božje, Bogu«. Danas ona glasi: »Što je carevo, dajte caru, a što je Božje, također caru«.

L u n a č a r s k i je kao komesar za pučku prosvjetu točno odredio stanovište današnjeg režima, kad je u jednom svom javnom govoru rekao: »M i m r z i m o k r š ć a n e i k r š ć a n s t v o . . . j e r o n i p r o p o v j e d a j u l j u b a v p r e m a b l i ž n j e m u i m i l o s r đ e, a t o s e p r o t i v i n a š i m p r i n c i p i m a«.

Vjerska se poduka ne može nikako vršiti u školama. U najgorem slučaju to može biti u privatnim kućama, ali i tada ne smije biti prisutno više od tri lica. Zabranjene su procesije, a samostani zatvoreni, te lišeni svojih posjeda (§ 4 Sovjetskog Ustava). Vjerski progoni su ne samo dopušteni, nego svim mogućim sretstvima podupirani: otvoriše i ispazniše kovčege s relikvijama, koji su nekoliko stotina godina zatvoreni, a narod službeno obavjestiše javnim proglasima, da je komisija, otvorivši kovčeg, koji je narod štovao već od pamtivijeka, našla tek hrpice papira i sveščić vate, a ja znam iz vlastitog saznanja, da su te objave neistinite.

Kad je Lenjin umro, njegovi pristaše potpuno zaboraviše, da su htjeli temlejito prekinuti s poštovanjem svetaca, zaboraviše i to, da ličnost ne znači ništa, čiji su kult zabranili, već da je jedino masa i to samo masa sve. I oni stvoriše n o v u v j e r u. Bratislavski profesori bili su pozvani, da sačuvaju Lenjinovu lješinu što je više moguće pomoću uštrcavanja parafina, ali kad to nije uspjelo, jer je lješina dobila neke smeđe mrlje, polože Lenjina u dvostruki stakleni lijes, od kojih je unutarnji bio ispunjen sa špiritusom. A budući da bi se u oštroj moskovskoj zimi mogao špiritus ulediti, te bi tako propale sve muke oko balzamiranja, bilo je potrebno, da se taj jedini grob, što ga poznaje svjetska povijest snabdije sa centralnim grijanjem. Danas već leži Lenjin suh u velikom crvenom prostoru, sa svojom biciklističkom kapom u ruci, koju poznajete iz mnogih Lenjinovih slika. Dok mi svi ostali ljudi kugle zemaljske kopamo grob našim dragim pokojnicima, a pogotovo obožavanom vođi, na samotnim mjestima, gdje se čovjek može predati razmišljanju u potpunoj sabranosti, komunisti sagradiše grob svom vođi na najprometnijem mjestu Moskve, udaljenom tek nekoliko metara od prolazećih prometala. Jer taj grob ne smije biti pokojište, već mora neprestano zvati, neprestano revolucionirati, neprestano korteširati. On mora djelovati jednako kao i kakav plakat.

Lenjinov mauzolej je živi simbol današnje moskovske materijalističko iskorištavajuće filozofije, koja ne ustiče ni pred čim, pa ni pred Lenjinovim grobom. Svagdje, gdje se god kopa grob, on je sam sebi svrha, ali ovdje na Crvenom trgu pred zidovima Kremlja on je tek sredstvo, koje služi svrsi. Lenjinov grob je potpuno iskorišten: jer terase sagrađene u tatarskom stilu, da slučajno ili namjerno potsjete na Lenjinovo podrijetlo, služe kao govornička tribina. Tu gore, stojeći nad

Lenjinovim kostima, drže vođe komunizma, prije Trocki, a danas Buharin i Staljin narodu svoje plamene govore i to na dan 1. svibnja i na dane novembarske revolucije, jer se moloh čovjek-mase mora pokloniti svomu mrtvomu vođi, u koliko ne iz ljubavi, a ono bičem natjeran iz svojih jadnih skupnih stanova pokorivši se nuždi i sili.

Međutim iskorištenje groba nije s time još dovršeno. Današnji vlastodršci nisu stvorili iz Lenjinovoga mauzoleja samo govorničku tribinu, nego i vanredno efektan kazališni objekt. U hramiću smještene su odozgo između stupova jake svjetiljke, koje bacaju po noći čarobno bijelo svijetlo na crvene porfirne i crne mramorne stube. Pa ako još k tomu reflektori smješteni na kupoli bacaju crveno svjetlo daleko iza zidova Kremlja, tada se dobiva tako snažni utisak, koji se neda i nesmije zaboraviti.

Bismarck je govorio iz vlastitoga dugogodišnjega iskustva, da su Rusi najbolji diplomate na svijetu, a ja bih mogao dodati: i najbolji glumci sadašnjosti, najbolji režiseri na svijetu. A diplomat i režiser, to su, ljupko rečeno, krvni rođaci.

Povodom velike katastrofe, koja je zadesila Rusiju god. 1921., kad je harala glad, izašla je naredba, da se sve crkveno blago bogatih samostana i crkava mora izručiti vladi, koja će za to kupiti u inozemstvu živežne namirnice za gladne. Vjernici, koji su se tomu oprli, pa svećenici u Lenjingradu, pače i mitropolit Benjamin bili su poubijani ili (među njima i biskupi) prognani u Sibiriju. Za nabavku živežnih namirnica nije bio upotrebljen ni jedan gram toga zlata i dragog kamenja, ali prema službenoj sovjetskoj statistici umrlo je od gladi 6 milijuna ljudi. To crkvenog blago leži nagomilano još danas u Moskvi.

Po selima i gradovima izvlašćivali su crkve ili ih zatvarali sa smiješnim izlikama. Ako je pala s krova samo jedna drvena pločica, smjesta proglasiše crkvu ruševnom te je zatvoriše. Ako se pojavio u mjestu samo jedan slučaj šarlaha ili difterije, zatvoriše crkvu zbog opasnosti za — uvijek. Crkve su naprosto rušili, tobože jer je broj vjernika malen. Tako je primjerice u jednom jedinom gradu, Petrogradu, (danas Lenjingradu) bilo zatvoreno prema službenim sovjetskim podacima: 281 ortodoksna crkva, 2 katoličke, 7 protestantskih, 6 sinagoga, 9 sektarskih sastajališta i 23 kapelice. Kapelice su predali na uporabu trustu za živežne namirnice, tako da, gdje su jučer stajale svetačke slike i gdje je mirisao tamjan, danas tamo stoje kutije sa sardinama, i miriše kravski sir. Tako reći svim su crkvama oteli zvonove, jer su zvonovi iz bronce, a bronca se treba za ljevanje topova i nabavku pušaka. Stoga se služe danas vjernici sa škrebetaljkama, isto tako, kako su to činili stari kršćani za vrijeme katakomba.

Svi svećenici, rabineri, mullasi, službeno: »služitelji religioznoga kulta«, stoje po zakonu na mnogo nižem stepenu, nego zločinci. Nema dakle jednakosti pred zakonom. Zločinac ima izborno pravo, pop ne, a popova djeca ne mogu studirati ni na jednoj visokoj školi. Oni dobivaju živežne namirnice na kartu tek nakon toga, što su svi ostali sovjetski

građani dobili. Dakle nikada. Oni ne smiju niti slati, niti primati preporučena pisma i brzojave, listonoša ne zna za njihov stan, on im ne smije uručiti uopće nikakvo pismo.

Kad sam htio izdati zbirku basana za djecu, orijentalske basne na ruskom jeziku, u kojima je na nekoliko mjesta dolazila riječ »Allah«, dakle ne kršćanski, nego muhamedanski pojam, tada sam bio pozvan, da dođem u Čekin ured, u odjelenje za vjerski progon, te me upitaše, ne bi li mogao ispustiti riječ »Allah«. Kad sam im razjasnio, da bi u tom slučaju potpuno izblijedio orijentalski karakter basana, jednostavno zabraniše štampanje zbirke. Štaviše postoji jedna naredba, koja određuje, kako će se upotrebljavati riječ »Bog«. U koliko se ne bi moglo tu riječ u naučnim raspravama potpuno izostaviti ili izbjeći, ne smije se nikada ni pisati ni štampati velikim početnim slovom. *Sasvim naravno da se takav sistem nužno zapliće do smiješnosti, jer ide s krive pretpostavke: jednostranoga materijalizma, koji priznaje jedino čovjekov razum i raj na zemlji, a izrugiva se svim metafizičkim činiocima, i onda, kad su oni svojstveni svim narodima na zemlji, te silovito ruši sve ono, što ne donosi neposrednu praktičnu korist.*

Vjerskom progonu služi izdašno po državi podupirani ilustrirani časopis: »Bezbožnik«, list dobro opremljen, a svrha mu je da se izrugiva svim vjerskim spoznajama.

Sovjetska Rusija je izbrisala, uz ta sredstva za uništavanja svake vjere, i najveći blagdan ruskih kršćana Uskrs i Božić. Na te svetkovine polazi u crkvu učitelj, ali ne da se moli, nego s papirom i olovkom u ruci, da popiše svu onu djecu, koja su se usudila, da pođu u crkvu, iako se tomu protivi i država i škola. Danas postoje već u Sovjetskoj Rusiji i antireligiozna kazališta, u kojima se glumci izrugivaju i karikiraju sve ono, što je svim ljudima cijele zemlje od pamtivijeka bilo uzvišeno i poštovanja vrijedno. U njima vlada žalosna i teška atmosfera. Budući pak da im je svrha omraziti vjernicima crkvu, to se glavno njihovo djelovanje odvija u uskrsno i božićno vrijeme.

Postoje osim toga i protuvjerski muzeji, u kojima se pokazuje sakupljenom mnoštvu, kako iz tijela istrgnuto srce psa kuca nakon i usprkos toga, što je već davno ispustio dušu. Inače ništa! Karikirana voštana lica nekadanjih biskupa i svećenika, za izlaganje njihovih smrtnih ostataka, eda bi se svjetina naužila njihovog raspadanja, karikature uskrsnih običaja, sve to pretpostavlja upravo najnižu kulturnu stepenicu gledaoca, a kulturu ruskoga naroda baca daleko unatrag.

Protuvjerska se propaganda vodi naročito oštro u redovima Crvene armije, gdje odgajaju mnoge seljačke sinove za buduće agitatore na selu i vođe ateističkih kružoka, odnosno društava.

Sovjetska Rusija imade i vlastita, 10 na broj, protuvjerska sveučilišta, gdje dobivaju na stotine mladih ljudi svoje obrazovanje, da uzmognu kasnije oni odgajati tisuće na tisuće bezbožnika. Jer u Sovjetskoj Rusiji ne postoji samo gospodarsko-politički, nego i — a za to se u Evropi malo znade — protuvjerski petgodišnji plan, koji točno propisuje, koliko mora

biti od godine do godine novih bezbožnika, dakle ateista, i koliko se mora osnovati bezbožničkih društava. Taj petgodišnji plan, stvoren u svrhu borbe do uništenja svih vjera u Sovjetskoj Rusiji, predviđa za prvu godinu zatvaranje svih vjerskih škola i to crkvenih akademija, katoličkih seminara i teoloških tečajeva. Sve one osobe, koje su »služitelji religioznoga kulta«, svode se u onu kategoriju ljudi, za koje se država ne brine. Sva ta lica moraju napustiti, pod prijetnjom prisilnog izagnanja. do 1. svibnja 1935. područje Sovjetske Unije. U svim »središnjim« gradovima, t. j. u glavnim gradovima sovjetskih republika, moraju se zatvoriti sve kuće Božje bilo koje vjeroispovjesti ili sekte do 1. svibnja 1934. A do 1. svibnja 1937. ne smije postojati na području Sovjetske Unije ni jedna bogomolja, uopće nikakva kuća Božja.

Upotrebljavati se smiju samo one karte za igranje, na kojima su prikazani katolički, protestantski, muhamedanski, židovski, ruski i azijski lamaistički svećenici kako, odvratni u licu, blagosivlju topove i vješala, kako opatice piju pivo, kako se podaju ljubakanju, a i sam Bog prikazan je na neizrecivo gnjusan način.

Skupimo li sva ta borbena sredstva, vidimo, da je to grdan, sveudilj rastući rat protiv Boga, bića, koje više ne postoji. Jer Bog je bio »svrgnut« dolaskom sovjetske vlasti jednako kao i u francuskoj revoluciji. Rješenje toga protivurječja nalazi se u tom, što se neprestanim jačanjem vjerskoga progona jača upravo vjerski duh svih najboljih Rusa. Sve će si dati oduzeti taj skromni, oskudni narod, samo ne vjeru. Doista, opaža se, da se postizava upravo uslijed pojačanog vjerskog progona sasvim protivno, nego li se htjelo: ljudi dolaze u velikom broju u crkve, koje su još otvorene, a i sami se komunisti vjenčaju u crkvi, jednako, kao što i djecu svoju daju krstiti po starom, predanom načinu.

Kad se papa zajedno s visokim crkvenim dostojanstvenicima engleskim i američkim ogradio od vjerskoga progona u Rusiji, u »Bezbožniku« su izlazile na stotinu jedna papina karikatura za drugom, a sve jednolične i dosadne. Ispod njih bilo je uvijek napisano sadržajno isto, ali drugim riječima: »Rimski papa propovijeda novi križarski rat s topovima i otrovnim plinovima protiv Sovjetske Rusije, i zahvaliti se mora jedino evropskom radništvu, jer je ono osujetilo papu, da provede svoju namjeru.« Mi Evropejci vrlo dobro znamo, da papi nije palo nikada na pamet, da povede oružani rat protiv vjerskoga progona u današnjoj Rusiji, a znamo i to, da evropski radnik nije mogao imati nikakva uzroka, da sprečava papu u njegovim namjerama, koje on nije nikada ni imao. Čemu, dakle, ta dvostruka laž?

Iz ove dvostruke laži gleda na nas nama dobro poznato lice. Vazda i u svakoj prilici ide se za tim, da se potakne izgladnjeli ruski narod, da izdrži do posljednjeg daha. A u spomenutom lažnom izvrtanju činjenica ne krije se ništa drugo, nego sablasno strašilo, da će sve kapitalističke države, ovaj put pod vodstvom pape, srušiti na komunističku državu, ono strašilo, koje je rodilo petgodišnji plan izgradnje i oružanja.

Drugi petgodišnji plan (a predviđena su tri), koji pada u godine 1933.—1938., ide za tim, da izmijeni položaj, koji se očituje u nestašici živežnih namirnica i stvari potrebnih za svakodnevni život: tkanina, kuhinjskih i sobnih uređaja, pokućstva i t. d., ide ukratko za tim, da udovolji osiljenim željama civilnoga pučanstva. Jedan jedini, vrlo poučni, primjer pokazat će nam, kao je bila zanemarena, a djelomično i potpuno zaboravljena ta vrsta produkcije, iako je prvi petgodišnji plan »sretno« dovršen, i premda će trebati uložiti mnogo truda i napora, hoće li se doista udovoljiit opravdanim željama svakoga ponešto civiliziranoga čovjeka. Nema ni jednoga Rusa, koji bi se mogao odreći upotrebe sapuna, pa imao on i najskromnije zahtjeve. A nakon pet godina obećanja smije dobiti jedna osoba godišnje 2,6 kg sapuna, dakle ni 7 grama dnevno. A s tim se mora prati i rublje!

Ako smijem sam sebe citirati, onda budi ponovo rečeno, što sam obuhvativši drugi petgodišnji plan rekao u Donjoaustrijskom obrtnom tjedniku*): »Danas se pomišlja na obilje tvornice konzerva, a pomalo se i grade, zatim na mlinove, na tvornice za prerađivanje mesa, na tvornice šećera i na rafinerije alkohola. Ali sve je to na vrli svirala.« U stvari će i taj drugi petgodišnji plan pučanstvu donijeti jedino novu oskudicu. »Sa strane kapitalističkih država počeo je novi gospodarski napad protiv Sovjetske Rusije« naglašava Staljin, a da nitko ne vidi, odakle bi imao doći taj napad. A zapravo pretstoje nove mjere, koje će uzrokovati oskudicu, samo ih valja ponešto uljepšati.

Pod kraj godine 1932. morala je dati vlada, pod pritiskom velike nužde, vrlo važne koncesije kućnoj industriji i trgovini. Po tim koncesijama mogli su si sami nabaviti sirovine, a produkte potpuno slobodno prodavati na tržištu, jednako kao i seljaci jedan dio žetve, u koliko su uopće što još imali. Taj veliki prelom nesumnjivo pokazuje važne znakove raspadanja bolješevičke planske privrede.

*

Bogati ruski jezik, najvjernije zrcalo ruske narodne duše, upotrebljava jednu jedinu riječ »m i r« za dva pojma, koji po shvaćanju jednog zapadnog Evropejca nemaju ništa zajedničkoga, pojam seoskoga života i pojam mira. I baš to izražavanje dvaju pojmova jednom riječju karakterizira dušu ruskoga sela i uopće Rusa možda bolje, nego kakva duga rasprava.

I druga riječ, uzeta također iz seoskoga područja, (zašto baš iz seoskoga, reći ću kasnije) koja označuje samoga seljaka. Iz riječi »k r e s t j a n i n« jasno vam zvuči riječ kršćanin. I doista, u Evropi ne postoji narod, koji bi bio kršćanskiji, popustljiviji i miroljubiviji od naroda ruskoga. Gotovo 74% današnjega pučanstva Rusije sačinjavaju seljaci, pa što vrijedi za tri četvrtine, vrijedi jamačno i za cijeli narod.

Na koncu još jedan primjer iz ruskoga jezika! Otvorite li jednu carsko-rusku statistiku, naći ćete ondje, gdje mi upotrebljavamo blijedu riječ »stanovnik«, riječ »duša«, koju smo upotrebljavali u prošlim stolje-

*) Die Wochenschrift des Niederösterreichischen Gewerbevereins, Jg. XCIII. N. 21.

ćima i mi u Evropi. Otvorite li sovjetsku statistiku, ne ćete više naći riječ »duša«, ali ni blijedu riječ »stanovnik«, nego potpuno novu, obojadisanu i značajnu, koja će vam dati smjesta naslutiti, da su nastale ili će nastati neke promjene. Vi ćete naći riječ »jedok«. »Jedok« znači doslovno onoga koji jede, odnosno želudac. *Čovjek dakle ne smije više držati visoko glavu, kako nas je učila svjetska povijest kroz hiljadu godina, niti naglašavati ono duhovno, koje nas u našem razvoju bitno dijeli od materije, nego posve obrnuto, sve svoje osjete mora da upravi, kao uz zemlju prikovana zvijer, dolje u blato materije, koja guši sve, što je duhovno.*

Ruska sanjarska i produhovljena duša mora se materijalizirati, i izmijeniti. Rusija se »amerikanizira«. Pred kategoričkim imperativom hladnoga i nemilosrdnoga razuma, koji sve upravlja, mora uzmaknuti stara patrijarhalna kultura osjećaja i srca.

Doista: gigantski je to pokušaj, nečuveni, neskladni skok, koji nam nalaže da prisluhnemo, da budno pazimo, i da napnemo sve naše duševne sile. Ali razvoj roda ljudskoga ne poznaje skokova, ni u prošlosti, ni u sadašnjosti, ni u budućnosti. Razum bez osjećaja ne će se probiti, osjećaj bez razuma je kao cigla bez žbuke.

Jedan narod neda se nikada preobraziti u svojoj osnovici od danas na sutra. To je i u onom slučaju ,kad se razum proglasi vrhovnim i jedinim diktatorom; romantika ili, ako hoćete, utopija!

Moram li sada na koncu, polazeći s kulturnoga gledišta, obuhvatiti jednom riječju sve rezultae, koji su ostvareni do sada u Sovjetskoj Rusiji na osnovu postulata jedino spasavajućega razuma, to vidim, gdje je ogromnim slovima ispisana nad najvećom zemljom povijesti opomena, koja će usprkos najoštrijega nasilja: b e z g r a n i č n e d i k t a t u r e, odjekivati tako dugo, dok će biti ljudske radosti i boli, i dok će velika djela umjetnosti, toga posljednjeg i najvišeg cvata svake kulture, vući svoje najbolje snage ne iz samoga razuma, nego iz pojma cijeloga čovjeka, iz najvišeg pregnuća svih naših duševnih snaga, razuma i osjećaja; vidim tu opomenu utvrđenu kao skupocjeni rezultat, kao naličje zaista svih boljševičkih pokušaja:

Svaka čast razumu, ali on sačinjava samo polovicu ljudskih duševnih snaga i sam ne čini život života vrijednim; osjećaj, srce, koje bi danas u Sovjetskoj Rusiji narodu najradije iščupali operativnim putem, s r c e p r i p a d a r a z u m u!

U S o v j e t s k o j R u s i j i n i j e d a n a s n i t k o s r e t a n. Pred nekoliko dana razgovarao sam s jednim gospodinom, koji je putovao iz Japana preko Sibirije: evropske Rusije. I sam nije ni slutio kako je u toku kratkoga, polsatnog razgovara, točno prikazao bit današnjeg života u Rusiji, kad je rekao: »Čudno, na čitavom tom dugom putovanju nisam vidio n i j e d n o n a s m i j a n o l i c e.« U istinu, »nekorisni« smijeh izumire u takvim »potpuno razumno odozgo upravljanim i pokretanim životnim okolnostima.« Smijati se, u tom ćete se složiti sa mnom, smijati se može samo sretan čovjek. A sam razum ne može dati sreće.

Preveo s njemačkoga *Božidar Stari*

O ŽENSKOM PITANJU

Pored mnogih problema, koji u naše vrijeme ulaze u svijest i sile nas, da se s njima upoznamo, postoji i ženski problem. Pitanje žene, njezin odnos prema prilikama u svijetu, njezine dužnosti i prava, kao važnoga socijalnog i kulturnog faktora u životu, to danas zaokuplja pažnju. Borba žene za priznanje njezine ličnosti i njezina djelovanja, borba za njezinu zaštitu u prilikama koje donose nevjerojatno mnogo poteškoća, koje mora ukloniti, ako želi da uspije, ta borba proširila se posvuda po svijetu i udružila je žene svih narodnosti u jedan pokret. Istina, taj pokret postojao je još prije rata u zapadno evropskim državama, naročito u Engleskoj, no kraj boljih ekonomskih uvjeta u ono vrijeme, nije zadro u šire slojeve pučanstva i nije postao potrebom. Stvar, koja se tiče napokon samo čovjekova ponosa i pripada tek osviještenim duhovima, nema još uvijek one prodorne snage i zamaha koju dobiva onda, kada već dodiruje stvarne životne interese, pa o njoj ovisi opstanak i budućnost. Ako se dakle i ne može reći da je samo ekonomska potreba za vrijeme rata i poslije rata izbacila žensko pitanje, trgnula žene iz njihove povučenosti i zatišja i dovela ih na frontu rada, na kojoj treba da izvojuju pobjedu, ipak je borba za kruh i oslabljena mogućnost udaje, kraj nestašice muškaraca u poslu za ratnih godina, a kraj njihove smanjene privredne mogućnosti u kasnijoj krizi uvjetovala veliko širenje pokreta za ženskom emancipacijom. Žena radnica, koja zauzimlje gotovo sve položaje, koje su prije zauzimali iskjučivo samo muškarci, postizavajući ozbiljne uspjehe u radu, u koji ulaže svoje fizičke i umne sile, s pravom je tražila i traži pravednost i čovječnost u ocjenjivanju svojih rezultata i duhovno i socijalno probuđena ne može da šutke trpi hotimično potcijenjivanje, nesavjesnu eksploataciju poslodavaca i sve ono zapostavljanje, kojim mnogi i mnogi hoće da je potisnu u pozadinu. Žensko pitanje posmatrano kao pitanje naše kulture uopće, prestat će i može prestati da opstoji samo onda, kad ga ljudi, oslobođeni atavizama iz prošlosti, riješe dostojno i pravedno na osnovici poštovanja, etike i ljubavi. Međutim treba da malo zagledamo i zablude koje prate žensko emancipiranje, pa da pokušamo stvoriti zaključak o pravoj svrsi pokreta žena, koji ima da donese zadovoljstvu i sreću doma, obitelji i prema tome cijelom društvu.

Ne može se osporiti da je dom jedino pravo mjesto s kojega se ženi pruža mogućnost potpunog iživljavanja njezine ženskosti, a dom više nego ikada upravo sada oskudijeva na pravoj ženi koja će ga ispuniti snagom ljubavi. Materinstvo je centralni kompleks ženine duše i njezina najveća sreća, ali žrtve, koje ono traži od žene, mnogima se čine prevelike i, na koncu, te žrtve kao da ostaju neplaćene. U zvanjima se stiče samostalnost, koja je zamamna, zaslužuje se, raspolaže se svojim novcem, ne polaže se drugome računa i ne ovisi se o drugom. Dom je tijesan, rad u kući sitan, bez vrijednosti, a tempo života je vrtoglavo brz i vuče u virove doživljavanja, senzacija. Potreba da se ide s vremenom u korak, da se ravna prema modnim zapovijedima, da se živi upravo onako, kako je to sad aktuelno, ta potreba raste u svijesti i sve se pod njom

savija. Koliko ih imade, koje nikada ne upoznadoše idejnu stranu pokreta, za koji se oduševljavaju, pa to im i nije zanimivo, jer je važno samo to da i one koračaju utrtim stopama i da ponavljaju prazno i besmisleno neka načela koja uopće ne razumiju! Emancipacija, uistinu put pridizanje žene društveno, moralno, put do usavršivanja njezinih pozitivnih sposobnosti, čini se nekima samo ugodnim mamcem u pustolovine, pa što više, drži se kao da ta emancipacija donosi slobodu iživljavanja najnižih instikata. Mnoge zablude baciše sjenu na to pitanje i skriviše opustjela ognjišta i promašene živote. Radi krivog shvaćanja nestalo je i kohezije u porodici, ali je nestalo i mira i sreće u duši. Pa zašto robovati opsjeni — zašto srljati u propast kad se može prigrliti istinu i po njoj udesiti djelovanje?

Žena ima u životu veliku zadaću koju potpuno može ispunjavati tek ako je sebe ojačala i priredila za život. Treba nam znanja, treba nam prosvjete! Nikada nije previše škola i nikada ne možemo dosta naučiti. Prosvijetljena žena i kao kućanica i majka i kao radnica u javnom životu je blagoslov i za narod najveće blago. Ako je potrebno da se sama bori za opstanak, žena treba da zauzme mjesto u javnu životu, treba da se priredi za nj i da dužnosti kojih se prihvatila svijesno vrši, dok je opet dužnost društva da taj rad po zasluzi i naplati i da prizna ženi, kao društvenoj jedinici, prava, koja priznaje i muškarcu. Zvanja, koja žena može da vrši su mnogostrana i nikako ne treba misliti, da je za inteligentne žene samo kancelarijski posao — naprotiv, imade mnogo drugih praktičnih zvanja, koja odgovaraju ženskoj psihi, a posao treba napokon obavljati s voljom i poletom. Pored takvih žena, koje moraju u javnost radi teških prilika, imade, naravno, i takvih, koje se posvećuju nekom pozivu i koje svojim darom i sposobnostima unapređuju kulturu naroda, pa prema tome potrebne zajednici trebaju da rade zajedno s muškarcima kao njihove drugarice. Ali iz hira napuštati dom i porodicu, zbog želje za nasljedovanje drugih, podmitati ramena, da se ponese teret nemilosrdne borbe, koja mrvi snage, to je luda pogriješka, koja se osvećuje i samoj ženi i poslije porodici. Ideal života je za ženu, često puta iskrivljen nevaljanim predodžbama o svrsi i uzvišenosti života i o zadaći žene, jer se traži jednakost pod svaku cijenu, jednakost čak u porocima, kako bi se uvjerilo svijet da nema razlike među spolovima i da je prošlo vrijeme skromne povučenosti. Žene mnogo puta vrludaju u tami i neizvjesnosti umjesto da izađu na svijetlost i udaljuju se od vlastite sreće. Borba za emancipacijom treba da je borba oko prosvjećivanja i formiranja produhovljena, sretna života, koji će vođen vjerom i spremnošću na pregaranje prinositi pozitivnu korist svima. Porodicu treba ponovno skupiti pod okrilje velike ljubavi, dom treba ožariti nježnom brigom. u odnosu spolova ima da se uspostavi prijateljska skladnost, koja će zamijeniti nepovjerljivost i ukloniti dosadašnje zasjede. Ako je to zasada samo još ideal, ne stoji da ga se ne bi moglo privesti u stvarnost zajedničkim nastojanjem i dobrom voljom. Ako se danas još uvijek traga za rješenjem ženskog piatnja, koje se čini vrlo zamršeno, pobjedu može da iznese samo iskreno rješenje u smislu priklanjanja od kojega će narod imati najviše koristi. Ekonomski problem žene je u sklopu svih ostalih

aktuelnih ekonomskih problema društva, koji su još nerješeni. Kulturno i moralno pridizanje društva ovisi ponajviše o ženama. One uzgajaju nove naraštaje, one su čuvarice vjere i dobra u životu i na njima je da svoj pokret oslobođen zabluda upotrebe za bolju budućnost čovječanstva. Sada je još uvijek doba prodiranja, ustanka i mučnog upinjanja svih sila za održanje. Sad je još doba koje traži prodiranje korak po korak često i uz mnogo žrtava — doba kristalizacije ličnosti i stvaranja boljih životnih uvjeta. Dao Bog da sretno preživimo tu krizu pa da se nađemo na radu, muškarci i žene zajedno, oko uređenja života, koji će odgovarati čovječjem dostojanstvu i koji će postaviti svakoga na njegovo mjesto i dati mu mogućnosti blagotvorna djelovanja.

Zdenka Jušić-Seunik

L I S T A K

MARXOV »MORAL« I HRVATI

(Prilog k izučavanju marxističkog »morala«.)

I.

God. 1859. ideologa, proroka, vođu, apostola i propovjednika cjelokupnoga marxizma »nepogrješivoga« Karla Marxa, zadesila je teška i neočekivana sudbina. Redaktor berlinskih »Narodnih novina«, neki Zabel, objavio je o njemu u svome listu nadasve interesantan članak, tvrdeći da je Marx policijski konfident, da se bavi obrtimice pumpanjem novaca i da sudjeluje pri pravljenju lažnoga papirnatoga novca.[1] Te »teške optužbe« nijesu mogle ostati bez posljedica i naš dragi prijatelj Karl Marx bijaše prisiljen, da radi svoga »dobroga glasa« reputacije i renomea najoštrije ustane protiv njih i da tuži »klevetnika« Zabela sudu i zatraži pravednu zadovoljštinu za nanesene »uvrijede«.

Državno odvjetništvo u Berlinu odbacilo je bez dalnjega tužbu Karla Marxa s motivacijom, *»što ne postoji javni interes, zbog kojega bi državno odvjetništvo trebalo postupati«.* Pa i privatna tužba Marxova protiv Zabela bijaše odbijena u svim instancama i tako ni do dana današnjega nije se Marxa opralo od teških sumnji, da je bio policijski konfident i krivotvoritelj novca. (Stvar s obrtimičnim pumpanjem novca je dakako dokazana.) Karl Kautsky brani doduše Marxa i obrazlaže njegov katastrofalni neuspjeh pred sudovima »pristranošću« sudaca, koji su tobože Zabelu i berlinskim »Narodnim novinama« progledali kroz prste, no ta obrana samozvanoga Marxova advokata, bez sumnje je i s formalne i s materijalne strane potpuno neuspjela, jer je isključeno, da bi u jednom nepolitičkom procesu suci u svim instancama bili zainteresirani i da bi listom i a limine odbili jednu posve nepolitičku tužbu. Konačno, njemački sudovi su često i u političkim stvarima pokazali svoju nepristranost i sasvim je isključeno, da bi se pokazali pristranim u jednom procesu zbog djela »uvrijede i klevete« (ukoliko se naravno ne zove »pristranošću« njihovo samaritansko ponašanje prema Marxu, kojega su mogli, a nijesu htjeli, progoniti kao »krivotvoritelja novca«?

Najvjerojatnije je, da je pred sudom Zabel nastupio dokaz istine (što je uobičajeno u takovim procesima), no može biti, da je tužba odbijena i zbog kojega drugoga razloga,

---

[1]) O tome veli Karl Kautsky u predgovoru djela »Revolution und Kontrerevolution in Deutschland« von Karl Marx. 6. izd. 1920. g. doslovce ovo:

»Karl Vogt hatte 1859. ein Pamphlet gegen Marx veröffentlicht, in dem er ihm unter anderem den gegen Sozialisten, die nicht von ihren Renten leben, herkömmlichen Vorwurf macht, er lebe »vom Schweiss der Arbeiter«. Die Berliner »Nationalzeitung« übertrumpfe noch Vogt, indem sie Marx von Gelderpressungen und Polizeidiensten leben, ja ihn sogar die Verfertigung falschen Papiergeldes veranlassen liess. Marx verklagte auf diese idiotischen Verleumdungen hin der Redakteur der Nationalzeitung Zabel, zunächst bei der Berliner Staatsanwaltschaft, diese aber wies die Anklage zurück, weil kein öffentliches Interesse vorliege, das dem Staatsanwalt Anlass gebe, einzuschreiten. Und ebenso wurde Marx in allen Instanzen das Recht abgesprochen, gegen Zabel auf dem Wege der Privatklage vorzugehen, und damit bewiesen, dass die »Richter in Berlin« schon vor einem Menschenalter der »Nationalzeitung« ebenbürtig waren, also nicht erst der Bismarkschen Schule bedurften, um auf den Brausewetter zu kommen.« (Str. XVII. i XVIII.)

ali bezuvjetno ostaje činjenica, da berlinske »Narodne novine«, s obzirom na posljedice zakona o štampi, **ne bi inkriminirani članak uopće donijele**, da nijesu imale konkretnih dokaza o Marxovoj krivnji, jer se inače i ne bi moglo dogoditi, da se Marxova tužba uopće ne uzima u postupak.

Sve te činjenice govore u prilog Zabelove tvrdnje, što nam postaje vjerojatnije, ako se uzmu u obzir sve ostale okolnosti, koje su karakterizirale Marxov slabi karakter, a koje su iznesene u prošlom broju našega lista. Svakako, nipošto nije nevjerojatno, da je jedan **tipični** materijalist i businessman kao Marx, bio policijski konfident, jer je to sa marxističkim »moralom« u čvrstoj vezi; makiavelizam je sastavni dio marxističke doktrine, a upotreba najgadnijih i najnemoralnijih sredstva je već od Marxovih vremena uobičajena »metoda« marxističke borbe i »likvidiranja« svojih protivnika o čemu nas može ilustrativno poučiti život u aktuelnim relacijama.

Ta konfidentska i denuncijatska marxistička crta provlači se tako od prvih početaka marxizma, od njegova glavnog ideologa Karla Marxa, (za kojega tvrde da je stajao u službi policije!), pa sve do modernih marxističkih formacija, stranaka i »ćelija«. Marxizmu je denuncijanstvo i denunciranje ušlo tako u sastavni dio njegove materije, da marksisti često ni sami ne osjećaju da se bave denuncijantskim poslovima, no zato njihova krivnja nije ništa manja. Ako je netko lud, ne smije da zato počinja zločine!

To bijaše potrebno naglasiti »Radničkim novinama«, koje u Zagrebu izdaje jedna »socijal-patriotska« grupa, koja se u oportunističkim poslovima do danas najviše istakla i koja bezuvjetno nosi palmu takove djelatnosti. No zasada ćemo pustiti to i osvrnuti se na članak »**Hrvatski fašisti o Marxu**«, (u br. 18. od 5. V. o. g.), u kojem je došao jasno do izražaja marksistički uzmak u pogledu članaka u »Neue Rheinische Zeitung«, za koje su prije sustavno tvrdili da ih je napisao Engels, a ne Marx, a sada bježe i govore: *»Jer je između Marksa i Engelsa postojalo upravo idealno jedinstvo naziranja na sve stvari, to zbilja ne igra ulogu, tko je faktični pisac nekog pasusa. I zato ćemo našim fašistima koncedirati, da je pisac spomenutih riječi sam Marx«.* Naravno, da do toga »velikodušnoga« koncediranja ne bi marxisti nikada došli, kada ne bi sa sigurnošću znali da u ovom slučaju (kao i uvijek) imaju očito krivo![2])

Bez mnogo komentara, koji ne dajemo iz razumljivih razloga, citirat ćemo samo neke citate iz »Radničkih novina«: »Mi marksisti, koje »Hrvatska Smotra« također ubraja u famoznu Starčevićevu »slavoserpsku pasminu« (valjada u smislu fenomenalnoga rasnog recepta dra Stjepana Buća) skromno mislimo, da stojimo tim širokim radnim masama mnogo bliže (samo vi i dalje to mislite, iako vam je to teško; ništa ne stoji misliti! V. R.) nego novopečeni fašisti sa Zrinjevca i Ilice.« — »Naš domaći produkt rasizma nekako je još neprocijeđen i mutan. Još se koči sa Hitlerovom etiketom. Ali penetratni frankovački zadah se već osjeća. Treba samo da pričekamo rasističku interpretaciju hiljadugodišnje hrvatske kulture.« — »Tako i **smeđa** »Hrvatska Smotra«... — Ako taj nacionalizam uistinu predstavlja suvremenu Hrvatsku — onda bi marksizam naših dana morao o suvremenim **hrvatskim** događajima dati mnogo oštriju kritiku, nego što je to učinio marksizam četrdesetosmaških dana.« — I t. d., i t. d.

Dakle tako pišu marksisti i taj »stil« je najbolji odraz njihovoga podvaljivanja. Sve te njihove krupne neistine, nebrojena podmetanja i očite podvale, koje se svijesno iznose da nam se naškodi ne smetaju nas mnogo, jer znamo da do marksističkih denuncijacija, koje su postale njihovim

---

[2]) Uostalom, u »New York Tribune« od 9. IV. 1852. u članku »Der Fall Wiens« (a u knjizi »Revolution und Kontrerevolution« str. 87.) sam Marx govori indirektno o već spomenutim člancima (o »ugarskoj revoluciji« i »demokratskom panslavizmu«) u **pluralu** te nigdje ne tvrdi da bi ih napisao Engels. On tu veli: »Aber **wir** waren streng genug gegen unsere eigene Landsleute, um ein recht zu haben, **unsere Meinung** über unsere Nachbarn frei herauszusagen«. Što više pretpostavlja se da on valjda samo »iz skromnosti« govori u pluralu i da je stoga pisac tih članaka on sam.

stranačkim običajem, više nitko mnogo ne drži. Jedno im se može svakako koncedirati, da oni danas sačinjavaju bezuvjetno najvažniji dio po Starčeviću opisane »sužanjske pasmine«, tako, da u historiji našega naroda nije nikada bilo tako savršenih egzemplara te pasmine, kakovi su danas oličeni u socijalkomunističkim vođama i ideolozima kod nas.

Fašisti su po našem mišljenju (a to zna svaki pučkoškolac) članovi talijanske fašističke stranke (koja jedina nosi službeno to ime) i zato to stalno nabacivanje s riječima »fašist«, kako nas nazivaju »Radničke novine« i slični neozbiljni socijal-marxistički listovi, smatramo običnim denunciranjem. Fašizam je specijalan produkt talijanskoga naroda, a kao takav je za nj i prikladan, no on bezuvjetno nije za eksport, i zbog toga naša nacionalna i socijalna orijentacija još ne znači fašizam. Govoriti marksistima da ne denunciraju toliko i da nas ne zovu fašistima, kad to mi nismo, sve to upravo ništa ne koristi, jer oni u svojoj fanatičkoj zasljepljenosti vide svagdje ono, čega se najviše boje (t. j. fašizam) i svakoga tko je nacionalan i socijalan zovu bez razlike fašistom. — Tako nastavljaju samo poslove Karla Marxa (za koga je Zabel javno ustvrdio da je u službi policije) i stoga se svemu tome ne trebamo mnogo čuditi. Ta treba da i oni nekako »zarađuju« svoj kruh!

Zbog toga svega otklanjamo svaku daljnju diskusiju i ovakovim u poznatom smjeru »radnim« krugovima.

II.

Da je Karl Marx bio [illegible] u borbi, intrigant i [illegible] ljivac poznato je [illegible]. Isto tako [illegible] je Marx [illegible] da kako ga je [illegible] skoro propast. Marx [illegible] (od [illegible] crvene [illegible]) ga dođe [illegible] [illegible] zati da je [illegible] gove riječi bile [illegible] »revolucionarne« [illegible] vrijeme za njihova [illegible] laju da [illegible] donosimo jedan [illegible] dokumenat [illegible] pasus iz članka [illegible] javljen u »New York Tribune« god. 1852.[3])

»Tako završiše zasada, a vjerojatno za uvijek pokusi njemačkih Slavena, da ostvare samostalni nacionalni život. Isprepleteni ostaci brojnih nacija, čija nacionalnost i politička životna sila bijaše dugo ugušena i koja bijaše prisiljena da gotovo tisuću godina slijedi tragove moćnijih nacija, koje su ih nadvladale, isto kao Wallešani u Engleskoj, Baski u Španiji, Bretonci u Francuskoj, a u novije vrijeme španjolski i francuski kreolci u onom dijelu Sjeverne Amerike, koja je u novije vrijeme zaposjednuta od angloameričke rase; — ove umiruće nacije, Česi, Korutanci, Dalmatinci i t. d. pokušali su, da iskoriste opću konfuziju g. 1848. i da uspostave politički status quo, koji je postojao g. 800. Povijest jednoga stoljeća trebala im je pokazati, da je nemoguć takav korak natrag; da, jer je čitav kraj istočno od Elbe i Saale jednoć bio naseljen po zajednički srodnim slavenskim narodima, ova činjenica pokazuje samo historijsku tendencu i istovremeno fizičku i intelektualnu snagu njemačke nacije, da pokori, usiše i asimilira svoje istočne susjede; da je ova njemačka tendenca absorbiranja uvijek stvarala i još stvara najmoćnije sredstvo, pomoću kojega će se raširiti civilizacija zapadne Evrope na istoku našega kontinenta; da će ova tendenca tek onda moći prestati djelovati kada proces germanizacije dospije na granicu velikih, zatvorenih, nerazdvojnih nacija, koje su sposobne da imaju samostalni nacionalni život [illegible] [illegible]

[3]) [illegible]

na za sve svrhe civilizacije nema drugoga jezika osim njemačkoga, te kojemu nedostaju prvi uvjeti nacionalnoga života: veliki broj naroda i zatvorenost prostora?«

Osim tih besmislica Marx je u jednom drugom članku napisao i ove: *»Niti Češka niti Hrvatska ne posjeduju snagu da egzistiraju kao vlastite nacije. Njihovi nacionaliteti (malo po malo pokopani historijskim razlozima), nestali su u snažnijim rasama a mogli su samo onda očekivati neku vrst samostalnosti, kada bi se ujedinili s ostalim slavenskim nacijama.«*[4])

Izdavač Marxovih članaka iz »N. Y. T.« Karl Kautsky osjeća, da Marx piše gluposti i zato ističe u uvodu knjige »Revolution und Kontrarevolution«, da se samo u jednoj točci ne slaže s Marxom, t. j. s njegovim držanjem prema austrijskim Slavenima i na str. XXI. piše o tome ovako: *»Mora se priznati, dogodilo se drukčije, nego što je Marx očekivao, ali iz toga ipak ne slijedi, da stanovište, koje je Marx zauzimao g. 1851. nije bilo potpuno osnovano. Marxovo mišljenje bijaše prema tadašnjim prilikama sasvim opravdano i pokazuje tačno poznavanje austrijskih prilika.«*

U ovim kratkim pasusima može se naići dakle direktno ili indirektno šaljive, ili ako hoćete, doktrinarne i dogmatične marksističke izvode:

1. U svijetu postoje t. zv. »umiruće« nacije, u koje spadaju svi Slaveni (osim Poljaka), dakle Hrvati, Česi, Slovaci i t. d.!

2. Dalmatinci i Koruški Slovenci spadaju također u te »umiruće« nacije?

3. Pokusi njemačkih Slavena (t. j. tih »umirućih« nacija) da ostvare samostalni nacionalni život svršiše jadno »vjerojatno za uvijek«.

4. »Umiruće« nacije pokušaše »da iskoriste opću konfuziju g. 1848. i da uspostave politički status quo od god. 800.« i ta težnja za samostalnim nacionalnim državama značila bi samo jedan veliki korak natrag (za 1000 godina!)!

5. »Njemačka tendenca absorbiranja« (t. j. germanizacija) je najmoćnije sredstvo za širenje zapadnoeuropske civilizacije, što više ona je identična sa samom civilizacijom.

6. Naravna i neizbježiva sudbina ovih »umirućih« nacija (t. j. i hrvatskoga naroda) jest u tome, da se »upotpune« »procesom nestanka i upijanja po svojim jačim susjedima!«

7. Ti »umirući« narodi (dakle i Hrvati) su zapravo »sušičavo društvo ljudi!«

8. Hrvatima i ostalim »umirućim« nacijama nedostaju »prvi uvjeti nacionalnog života«, a to su: veliki broj naroda i zatvorenost prostora!

9. Hrvati ne posjeduju snagu da egzistiraju kao vlastita nacija i zato ih treba uništiti, germanizirati i absorbirati.

Ovim svojim tvrdnjama »veliki mislilac« »genij«, »naučenjak« i »revolucioner« dokazuje bistro i očigledno:

1. Svoje totalno neznanje historijskih i geopolitičkih činjenica, jer kada netko piše o Slavenima i slavenskim narodnostima treba da zna barem neke najprimitivnije činjenice, na pr. da Dalmatinci uopće nijesu neka posebna nacija, nego tek sastavni dio hrvatske narodne cjeline. Nadalje Marx uopće ne zna, što je to nacija i što znači ta riječ. On »misli«, da je za samostalno egzistiranje neke nacije potreban »velik broj naroda« i »zatvorenost prostora«, dakle ne zna ni to, da je svaka nacija kulturna i krvna zajednica i kao takova bez obzira na svoj »broj« i »zatvorenost« ima neosporivo pravo na samostalni opstanak.

To su osnovne stvari, koje treba da zna svaki novinar-početnik, a »genij« i »naučenjak«, »dobri poznavalac austrijskih prilika« Marx ih ne zna i ne poznaje. Žalosno, ali istinito i nimalo čudnovato, jer je Marx, iako prilična neznalica, pisao uvijek za novac o stvarima, koje uopće ne razumije.

2. »Revolucionarac« Marx pokazuje se skroz na skroz kontrarevolucionarnim, kada u germanizaciji vidi ostvarenje »ciljeva civilizacije«, kada čitav blok slavenskih naroda naziva »sušičavim društvom ljudi« i kada želi, da oni nestanu te kada im negira pravo na samostalan opstanak.

To je uostalom bila poznata fraza svih zavojevača i tirana, koji su kao

[4]) »Der Panslavismus« u »New York Tribune« od 25. IV. 1852. cit. kao gore.

i Marx, često opetovali one stare krilatice »da rade u interesu naroda« i da su njihove zavojevačke težnje samo »put k civilizaciji«, »progres« i sl. Tu se Marx od tih kontrarevolucionarnih zavojevača kao Henrika VIII., Bismarcka etc. nimalo ne razlikuje, on ih pače u reakcionarstvu i nadmašuje.

3. Marx nadalje očito pokazuje i dokazuje svoje **neprijateljsko** i surovo držanje prema nama Hrvatima, negira nam svako pravo na ostvarenje nacionalnih ideala, u germanizaciji i upijanju (bolje: izrabljivaju) po drugim narodima Marx osjeća »napredak« i »širenje civilizacije« i konačno ustrajno tvrdi da našemu narodu nedostaje »snage, da egzistiramo kao vlastita nacija«! To Marxovo stanovište je bez sumnje **principijelno**, ono nije nipošto (kako to hoće prikazati marxisti) uslovljeno nekom »revolucionarnom psihozom«, jer niti u »najbuntovnijem« raspoloženju ne smije normalan čovjek negirati nekom narodu pravo na vlastiti nacionalni život i držati ga »umirućim« narodom i »sušičavim društvom ljudi«. Zato je marksističko stanovište izrečeno ono bilo u kojoj godini, 1848. 1918. ili 1934., svakako u srži kontrarevolucionarno a u svemu **antihrvatsko**. Nikada, u nikakovim prilikama idiotski Marxovi napadaji na hrvatski narod ne mogu biti »potpuno osnovani«, »sasvim opravdani« i zato je upravo nerazumljivo, kako marxisti, koji se toliko diče svojom »revolucionarnošću« mogu s toliko žara braniti Marxovo toliko gadno i tako reakcionarno stanovište i u hrv. zemlji vršiti tako sramnu ulogu da brane najvećega neprijatelja našega seljačkoga i radnoga naroda. Jer doista, nitko dosada nije tako javno i otvoreno tražio uništenje hrvatske narodnosti kao Marx u »Neue Rheinische Zeitung« i »New York Tribune« i kako to i dalje traže komunisti i socijalisti, koji svijesno i proračunano idu za narodnom propašću i za nestankom naše narodne kulture. Pri tome, dakako, ne nastupaju tako otvoreno, kao Marx, već upravo s nacionalnim parolama, iako idu za likvidacijom naše narodne egzistencije!?

Ako su marxisti vjerni pristaše svoga ideologa (a to moraju biti, jer inače ih izjure iz »stranke«), onda bezuvjetno treba da drže s Marxom i da zajedno s Kautskym brane njegovo protuhrvatsko stanovište (što i čine), jer je ono za njih »potpuno osnovano« i »sasvim opravdano« (Kautsky).

I upravo zato, jer se marksisti tako grčevito drže mišljenja svoga glavnoga ideologa, koji je tako neznalački pisao o najvitalnijim problemima našega narodnoga života, koji nas je toliko mrzio, prezirao i potcijenjivao i želio našu propast, hrvatskom narodu ne preostaje ništa drugo nego borba, sistematska borba do konačne pobjede sa svima onima, koji truju naš narodni život i hoće da sprovedu u praksi »ideje« najvećega neprijatelja hrvatskoga seljačkoga i radnoga naroda, tipičnoga predstavnika semitske i materijalističke anacionalne misli — Karla Marxa. *Vilko Rieger.*

TENDENCIJSKA ILI L' ART POUR L'ARTISTIČKA KNJIŽEVNOST?

U današnjoj književnosti opažamo dosta veliku dezorijentiranost, koja rezultira iz množine različitih naziranja o svrsi suvremene književnosti. Mišljenja imade različitih, a neka su međusobno gotovo polarno udaljena i tako su kaotične prilike kod nas došle u posljednje vrijeme naročito do izražaja. Vidimo, da izlaze često knjige i knjižice bez ikakove vidljive tendence i bez neke određene svrhe. To vrijedi naročito za pjesme. Pjesama izlazi danas razmjerno vrlo mnogo. To je pojava i sasvim razumljiva, uzme li se u obzir, da za dobru pjesmu po artističkim pravilima ne treba gotovo nikakove književne kulture, koja je kod djela u prozi neophodno potrebna. No, varao bi se svatko, tko bi pomislio, da kod nas izlaze isključivo pjesme bez neke naročite tendence. Izlazi i kod nas dosta djela i s te kakovom tendencom! Kakova su to djela, vidjet ćemo poslije.

Što mi uopće razumijevamo pod tendencijskom književnosti? Pod tendencijskom književnosti razumijevamo onu književnost, koja nije tu sama radi sebe, koje svrha imade širi djelokrug. Tendencijska književnost je propagator stanovite ideje. To je njena glavna svrha. Što je ta stanovita ideja dobila oblik romana, pjesme ili drame, to još ne znači, da je pojedino od tih književnih djela napisano tek

radi umjetničkih razloga. Roman, pjesma ili drama su u tom slučaju samo umjetnički oblici i ništa drugo. To ne znači opet ni to, da književna djela tendencijske književnosti moraju bosti oči svojim propagandnim idejama. To ne, ali ipak, kad pročitamo takovo djelo, pa kad o njemu razmišljamo, tada se iz cijeloga sujeta mora ipak iščahuriti jedna viša tendenca, zbog koje je to djelo napisano. U poeziji imade zato već i poseban izraz, to je »Tendenzpoesie«. Svakako, ta književnost imade svoj raison d'être više od obične, neke »umjetničke« književnosti, koja ne znači u stvari ništa, a koje u današnjim teškim prilikama specijalno mi Hrvati ne trebamo i ne ćemo, i koja je za naše prilike biljka iz tuđega (francuskog) vrta, koja kod nas ne može uspjeti, jer joj ne odgovara ni tlo, ni prilike za nesmetani razvitak.

L'art pour l'artistička književnost zagovara načelo »umjetnost radi umjetnosti«, a prema tome je kod književnog djela glavno pitanje, je li ono zadovoljava umjetničke principe, ili ne. Ta struja došla je k nama, kako svjedoči i samo ime iz Francuske. U Francuskoj se takav pokret i mogao razmahati, kad besposlene žene nisu očekivale ništa drugo u svojim salonima, nego cvijeće i pjesme svojih galantnih ljubavnika. Ti ljubavnici nisu u tim svojim otrcanim pjesmama nimalo štedjeli s bombastičnim riječima, jer su samo s obiljem fraza, koje stvarno ništa nisu značile, mogli zadovoljiti kaćiperski duh tih blaziranih žena.

Tu se, eto, mogla pojaviti i razviti ta l'art pour l'artistička književnost. No ona znači danas uzaludno črčkanje po papiru, kojega mi otklanjamo, i kojega ne želimo uskrsnuti. Zato je na pr. naša »Moderna« bio sasvim jalov pokret. Jer, Wiesner je mogao i dalje pjevati o zraci sunca, što se lomi u kristalnoj čaši; Janko Polić—Kamov mogao se i dalje strastveno predavati »jednom teškom grču«, a da sve to za nas ne znači danas nikakav književni dobitak. Regionalna poezija, koja je uostalom i imala, a ima i danas, tendencu, znači za nas ipak mnogo, mnogo više, jer se je tu indirektno budila ljubav prema rođenoj našoj grudi; to je bio povratak

našoj zemlji. U toliko
nalna poezija bila pozit

Razmotrimo li današ
ževnost, doći ćemo do
konstatacije. I danas
dosta novih djela, koja
sasvim l'art pour l' ar
tirana — nemaju ipak
će. Tu se pjeva o cvij
o suncu, o mjesecu, zv
lim astronomskim rek
se također i o neki
brojevima 7 (»Hegezi
tra«. »H. Revija« b
670.) Pišu se i sasv
stvari (»Rujan«, »H.
1933., str. 633.). Sv
stvari o kojima nije
potrebno govoriti, a

No, da se ne bi
uopće nema tenden
valja malo razgl
književne edicije.
izdaju tendencijsk
tom slučaju tende
tendencijskim raz
djelo), djela. Nak
nerva« izdaje na
sce Krležu i Cesar
lit«, poduzeće ist
nerva«, izdaje p
sističkih pisaca. I
talnim Fred Neu
dom?). »Binoza
brih knjiga izda
kova (»Cement«
karikaturu (»M
dokaz, kako se
jako kompromit
vrtava istinu, i
svoj vlastiti n
da je seksus p
ževnoga života.

Marksisti i
dencijoznoga
rad je tako i
mo samo njih
vremena stva
sao«, † »Kul
»Kronika, †
vidimo, kak
tika, da se
jače i usp
stova nisa
»Književnik
i ime »hr
nik«, jer s
oštro obor
no za to, j
Tako se

njezini

no kon-
nepotrebna
jedinačnih
To možda
jedina po-
amostalno i

nično i pre-
str. 117—150
raj nam pri-
lo u fazi na-
i ovdje ne-
malo govori
koja baš u
visoke etičke
re i očuvanja
prevelikih dio-
ajbolje sredstvo
gospodarstvo,
nu i sam g. Je-
Zato bi upravo
m pravnom ure-
obavezat-
enom prav-
a imovinsko
ređenje svih
ova kod nas —
u Njemačkoj ne-
vedeno po sistemu
»Anerbenrecht-a«.
bo zapaža savre-
darsku struk-
anu putem tehnike
ajnih i tržnih sred-
je napose prikazana
zadrugama kre-
tačkim i potrošačkim,
organizacijama
rskim, političkim i ka-
sto zato ne vidimo u
zi »oris vasi« 20. sto-
dino gledamo one mirne
ji pod »starim seljačkim

om se tehnikom unosi i u
anizacija seljačko-
a a time i nehotice grad-
entalitet. Ni preko te po-
ne smijemo prelaziti. Selo nije,
ti može da bude od grada herme-
ki zatvoreno i posve odvojeno. Zato
samo realnim gledanjem sela, gdje se
spontano sve više provodi psihološka
nivelacija, moći ćemo najbolje posta-
viti ispravne smjernice za evolu-
ciju nove seljačke kulture protiva
revolucionarnih strujanja, koje idu
za njezinim brisanjem.

zi
ori-
138).
u prva
analizu

radi umjetničkih razloga. Roman, pjesma ili drama su u tom slučaju samo umjetnički oblici i ništa drugo. To ne znači opet ni to, da književna djela tendencijske književnosti moraju bosti oči svojim propagandnim idejama. To ne, ali ipak, kad pročitamo takovo djelo, pa kad o njemu razmišljamo, tada se iz cijeloga sujeta mora ipak iščahuriti jedna viša tendenca, zbog koje je to djelo napisano. U poeziji imade zato već i poseban izraz, to je »Tendenzpoesie«. Svakako, ta književnost imade svoj raison d'être više od obične, neke »umjetničke« književnosti, koja ne znači u stvari ništa, a koje u današnjim teškim prilikama specijalno mi Hrvati ne trebamo i ne ćemo, i koja je za naše prilike biljka iz tuđega (francuskog) vrta, koja kod nas ne može uspjeti, jer joj ne odgovara ni tlo, ni prilike za nesmetani razvitak.

L'art pour l'artistička književnost zagovara načelo »umjetnost radi umjetnosti«, a prema tome je kod književnog djela glavno pitanje, je li ono zadovoljava umjetničke principe, ili ne. Ta struja došla je k nama, kako svjedoči i samo ime iz Francuske. U Francuskoj se takav pokret i mogao razmahati, kad besposlene žene nisu očekivale ništa drugo u svojim salonima, nego cvijeće i pjesme svojih galantnih ljubavnika. Ti ljubavnici nisu u tim svojim otrcanim pjesmama nimalo štedjeli s bombastičnim riječima, jer su samo s obiljem fraza, koje stvarno ništa nisu značile, mogli zadovoljiti kaćiperski duh tih blaziranih žena.

Tu se, eto, mogla pojaviti i razviti ta l'art pour l'artistička književnost. No ona znači danas uzaludno črčkanje po papiru, kojega mi otklanjamo, i kojega ne želimo uskrsnuti. Zato je na pr. naša »Moderna« bio sasvim jalov pokret. Jer, Wiesner je mogao i dalje pjevati o zraci sunca, što se lomi u kristalnoj čaši; Janko Polić—Kamov mogao se i dalje strastveno predavati »jednom teškom grču«, a da sve to za nas ne znači danas nikakav književni dobitak. Regionalna poezija, koja je uostalom i imala, a ima i danas, tendencu, znači za nas ipak mnogo, mnogo više, jer se je tu indirektno budila ljubav prema rođenoj našoj grudi; to je bio povratak našoj zemlji. U toliko je ta regionalna poezija bila pozitivna.

Razmotrimo li današnju našu književnost, doći ćemo do jedne žalosne konstatacije. I danas imade, naime, dosta novih djela, koja — i ako nisu sasvim l'art pour l' artistički orijentirana — nemaju ipak čvrste hrptenjače. Tu se pjeva o cvijeću, o proljeću, o suncu, o mjesecu, zvijezdama i ostalim astronomskim rekvizitima. Pjeva se također i o nekim misterioznim brojevima 7 (»Hegezija u ogledalu jutra«. »H. Revija« br. 12., 1933. str. 670.) Pišu se i sasvim egocentrične stvari (»Rujan«, »H. Revija«, br. 11., 1933., str. 633.). Sve, kako se vidi, stvari o kojima nije uopće vrijedno i potrebno govoriti, a kamo li pisati.

No, da se ne bi pomislilo, da u nas uopće nema tendencijske književnosti, valja malo razgledati i neke druge književne edicije. Kod nas se također izdaju tendencijska, bolje rečeno u tom slučaju tendencijozna (jer pod tendencijskim razumijevamo dobro djelo), djela. Nakladna knjižara »Minerva« izdaje na pr. marksističke pisce Krležu i Cesarca. Beogradski »Nolit«, poduzeće istoga tipa kao i »Minerva«, izdaje prijevode tuđih marsističkih pisaca. Slično je s monumentalnim Fred Neufeldom (ili Najfeldom?). »Binoza« je uz nekoliko dobrih knjiga izdala i komunista Gladkova (»Cement«), a i Vilovićevu autokarikaturu (»Majstor duša«), koja je dokaz, kako se jedan književnik može jako kompromitirati, kad u djelu izvrtava istinu, i kad se baca blatom na svoj vlastiti narod, htijući dokazati, da je seksus pravi motor njegova duševnoga života.

Marksisti izdaju jedino djela tendencijoznoga karaktera. Sav njihov rad je tako i organiziran. Pogledajmo samo njihove slavne listove († »Savremena stvarnost«, † »Socijalna misao«, † »Kultura«, † »Literatura«, † »Kronika, † »Danas« i t. d.), pa da vidimo, kako se tu diže kuka i motika, da se u marksističkom duhu što jače i uspješnije djeluje. Kod tih listova nisam spomenuo zagrebački »Književnik«, koji u podnaslovu nosi i ime »hrvatski (!) književni mjesečnik«, jer su se krajnji ljevičari na nj oštro oborili (»Danas«, br. 4), sigurno za to, jer drže da je i suviše blijed. Tako se je siromašni Milan Durman

njegov urednik, našao u neugodnoj situaciji: napadaju ga i desničari i ljevičari, pa je ostao »čardak 'ni na nebu, ni na zemlji.«

Čitav marksistički izdavački rad je tendenciozan, pa je upravo dvanaesti čas, da i mi Hrvati postanemo aktivniji i brži. Zato, eto, i mi moramo prihvaćati samo djela nacionalne tendencijske književnosti. Što više, mora se stvoriti jedan cijeli pokret u tome izdavanju. Mi smo već i dosada imali nekoliko dobrih djela takova karaktera (»Hrvatski sjever i jug«, »Priče pod gorom«, »Vuci«, »Rakovica«, pa sada prijevod »Žeteoca« od bugarskog pisca Jordana Jovkova). Mi imademo također i listova toga smjera, kao na pr. »Hrvatsku Smotru«, »Evoluciju« i »Omladinu«. »Hrvatska revija« je dosada bila i suviše tolerantna prema marksistima, puštajući im da u njoj surađuju u ime neke imaginarne »slobode umjetničkoga stvaranja«.

Kako se iz tako sumarnoga pregleda marksističke književnosti vidi, cijeli marksistički književni repertoir je popunjen djelima isključivo tendenciozne književnosti. Kod marksista ne ćete naći sigurno nijednoga, koji bi pohvalio jedno književno djelo, koje bi bilo ne znam kako umjetnički dotjerano, ako ono ne bi na neki način propagiralo marxističku ideologiju.

I tako dolazimo do jedne zaista apsurdne pojave, da se mi, nacionalisti, u jednom pogledu u neku ruku slažemo s marxistima! A u čemu je ta suglasnost? Ona je u tome, što i mi, a i marxisti, stojimo na stanovištu, da je l'art pour l' artistička književnost umrla, te ušla u povijest kao dokumenat jedne zablude. No, dok marxisti na ruševinama l'art pour l'artizma grade opet sličnu kulu od karata, dotle mi na tim ruševinama dižemo hram naše nacionalne književnosti, koja se, logički, ne opire iskrenim i razumnim socijalnim idejama, ali kod koje socijalno i nacionalno ne dolaze u koliziju, nego kod koje ta dva pojma idealno harmoniraju.

Kad smo uočili, da se l' art pour l' artizam iživio, onda je prirodno, da fiksiramo svoje pravo stanovište o svrsi svake umjetnosti, a napose o književnosti. Dakle kakovu književnost mi danas tražimo? Tražimo književnost, koja ne će u nas biti tuđa biljka, organski izolirana od naše okoline, od našega vremena i narodne stvarnosti, nego koja će biti čvrsta kao stoljetni hrast iz naših slavonskih šuma, koji je organski vezan uz naše tlo, te koji je duboko pustio svoje žilavo korijenje u našu zemlju, iz koje dobiva obilje sokova, potrebnih za nesmetani i snažni razvitak. Tražimo, eto, takovu književnost, koja će biti refleks našega narodnoga života, i u kojoj će svi teži narodni problemi naći istinskoga interpretatora. Ta će književnost nositi oznake tendencijske književnost, dakle književnosti koje svrha ne će biti imanentna, nego književnosti koja će pred sobom imati jednu višu, nacionalnu, tendenciju. Ona će imati sve oznake pozitivne književnosti, zato sam je i nazvao tendencijska književnost, za razliku od one negativne, tendenciozne književnosti. I tako tendencijska književnost postaje za nas fanal, koji će nam pokazivati put u budućnost.

Vilim Peroš.

SLOVENSKA KNJIGA O SELJAČKIM PROBLEMIMA

(Dr. Josip Jeraj: Naša vas. Ljubljana 1933. Izdanje Slovenske šolske matice.)

Malo je koje književno djelo, koje bi u posljednje vrijeme bilo od tolikoga značenja kao knjiga prof. dra Jeraja »Naša vas«. Sam pisac naziva to svoje djelo »oris vede o vasi«. — S činjenice, da je to djelo doista tek »oris«, ali tome i prvi »oris« svoje vrste, treba isto da se u cijelosti prosuđuje prema svima njegovim dobrim, a i još nepotpunim stranama.

I mi ćemo poći tim smjerom iznoseći prikaz toga djela promatrajući ga uglavnom sa socijalne i ekonomske strane.

Mi se svi — jednako građani kao i seljaci — ponosimo da smo agrarno-seljačka država. Pa ipak koliki su između nas, koji ne samo da nikako ne poznavaju duše, života i rada toga svoga seljačkoga naroda, nego, što više, gledaju i nekim prezirom na sve ono, što je došlo sa sela.[1])

[1]) Čini nam se zato, da je jednostrano rečeno: »Vsi cenijo kmečko

Seljakovu tradiciju gleda prijekim okom mnogi već radnik, zadojen marksističkom ideologijom, jer smatra onaj plemeniti i ukorijenjeni seljački konzervatizam i rad preprekom za realizaciju svoje proleterske kulture. — Sela se boji kao kakve kazne i onaj činovničić, a i mnogi naš intelektualac, koji bi po svome zvanju imao biti prvi i najjači propagator seljačke kulture. A u koliko je t. zv. seljačka inteligencija i poluinteligencija i prisiljena da boravi na selu, nema ona nikakve izgrađene svijesti, da surađuje na unapređivanju seljačke kulture, — da surađuje na seljačkoj prosvjeti i pridizanju gospodarskog i socijalnog seljačkog niveau-a. — Gotovo je, nažalost, jedina »zasluga« te inteligencije, što unosi na selo svoju površnu »gradsku kulturu« i što u strahu od »poseljačenja« pravi planove, kako da što prije pobjegne u kakov gradić, a iz gradića u grad. Činjenica je: iz sela bježi naša seoska inteligencija kao iz kakve kaznionice!...

Nije onda čudo, što i sâm mnogi naš seljak promatra svoje zvanje najnesretnijim i posljednjim u društvenome redu i što smatra i onu grudu zemlje prokletom a ne blagoslovenom, te zato nastoji da i on pobjegne što prije u grad i postane ondje bilo što — posljednjim slugom i pravim proleterom.

Između seljaka i građana otvara se osim toga dnevno sve veći ponor, jer se stvaraju oprečna dva mentaliteta. Nastaje kontrast između shvaćanja o selu i seljačkom radu i one idealne ljubavi i spoznaje toga sela i seljaka, kojom bi morali biti svi zadahnuti.

Nije nam ovdje cilj, da ističemo sve razloge toj provaliji između zdravog mentaliteta mnogih naših još seljana i pokvarenog mentaliteta većine naših građana. Tokom cijele Jerajeve knjige jasno ugledavamo kontrast između grada i sela, — paralelu između dva oprečna karaktera, koji se stvaraju školom, odgojom, okolinom a i samim radom na selu i u gradu. Jerajevo djelo reflektorom i detaljnom analizom, na jednoj strani, tradicionalne seljačke kulture, a na drugoj lažne i umjetne gradske kulture osvjetljuje ta dva protivna tabora, dvije protivne duše, koje se izgrađuju već kod djece, mladića sve do odraslih muževa.

Analiza Jerajeva polazi uglavnom statičkom a ne dinamičkom metodom. Ona nam prikazuje u tri sastavna dijela seljačku *kulturu*, seljačku *sociologiju* i seljačku *psihologiju*, da onda jednim dinamičkim potezom — seljačkom *pedagogijom* prikaže prosvjetno-odgojnu osnovicu cjelokupnog seljačkog života.

U statičkoj analizi pokazao se Jeraj dubokim psihologom, vjernim obožavateljem plemenite seljačke duše, prikazujući, istina, uglavnom jedino slovenskog seljaka u glavnim tipovima. No svi ti tipovi sliče podosta tipovima naših hrvatskih seljaka. Njegovo opisivanje slovenskog sela biva mjestimično prava umjetnina, jer nam žarkim bojama, krepkom riječi, ljupkom melodijom i skladnom rimom riše i opijeva selo, kako ga ni naši umjetnici ni pjesnici nijesu znali prikazati. Čitajući za to »Našu vas«, kao da nam se otkrivaju zavjese najljepših slika sa sela, kraj kojih smo možda toliko puta prolazili i gledali ih, a da ih nijesmo svojim duševnim očima nikako zapažali i spoznavali. Mi tek po Jerajovoj knjizi upoznajemo bivstvo seljačke kulture i života, koji se odvija u *organskoj prirodi* za razliku od onog gradskog života, kojemu je glavna sadržina: rast *s mrtvom materijom*. Život sela je ritam, kojega ne poznaje grad. Zato i karakteri grada nijesu oni karakteri, što ih stvara stoljetna seljačka tradicija, a prokaljuje uspomena pradjedova.

S pravom se može ustvrditi, da je *seljačka kultura bitna sadržina i cijele narodne kulture, dok je gradska kultura redovito ili internacionalna ili tek loši surogat nacionalne kulture.* Svaki narod ima zato svoju pravu narodnu kulturu samo dotle, dok ima svoju zdravu staleško-seljačku kulturu, iako bi ona u zdravim prilikama imala biti tek dio narodne cjeline. Od najveće je stoga važnosti, da se ta autohtona narodna kultura sela čuva, njeguje i unapređuje kao najveća narodna svetinja.

Po ispravnom sudu Jerajevu najjači je oslon upravo toj seljačkoj kul-

---

prosveto in kulturo, *le današnji kmet se je sramuje*« (str. 162.).

turi živa vjera u Boga i prekogrobni život. Ona izvire kod seljaka iz samoga rada u Božjoj prirodi. Metafizičko zato pojmovanje nije kod seljaka umjetno, nije prolazno, nije sentimentalno i bolešljivo, nije ni naučeno iz knjiga — ono je duboko i stvarno, kao što je stvaran sav seljakov rad u zajednici s metafizičkim silama prirode. Odatle i dolazi, da je seljak duboko religiozan, iako nije dogmatičar.

Karakteristika je seljačke vjere u Boga kao i svega ostalog pojmovanja, što je ono kolektivno — za razliku od grada, gdje je sav duševni život i rad individualan. Istina, to kolektino uvjerenje skriva u sebi i svoje loše strane. Čim se naime seljački mladić ili djevojka, pa i odrastao muž istrgne iz kolektiviteta, napose iz kolektivnog morala, te prijeđe u grad i individualni život, prestaje za njega onaj kolektivni oslon (okolina, obitelj, suseljani); čovjek se, nemajući individualne duševne izgradnje, lagano izgubi u individualističkom životu rada. Time se samo mogu protumačiti i one brojne moralne poroke, napose kod ženske mladeži, koja istrgnuta iz kolektivnog visokog morala svoje obitelji pada u gradovima u individualne najgore kaljuže.

Jeraj u svom izloženom sistemu prikazuje i neke druge oznake seljačke kulture u gospodarstvu, umjetnosti i izobrazbi. Prikazujući pak sociologiju sela crta seljačku obitelj, susjedstvo, općinu i t. d. (str. 66—94.). Detaljno je razrađena psihologija sela sa svima vrednotama, izgrađenim iz duševnosti seljaka. Napose je zorno prikazan duševni razvoj seljačkoga djeteta i mladića u odnosu prema gradskom djetetu i mladiću.

Opažanja piščeva ne samo da su vjerna nego i vrlo zorna, te na svakoj stranici susrećemo misli kao kažiput k dobru, a izvor mnogih zala. Obzirom na školsku izobrazbu ispravno tvrdi Jeraj: »Ako kmečka mladina sovraži šolo, je često kriva šola sama. Ne zna se vsekdar pravilno približavati kmečki miselnosti. Našo šolo marsikje hudo kazi meščanski značaj. Kmečka mladina pa instinktivno mrzi tuje blago tek resko odklanja neprirodno mestno civilizacijo« (str. 138).

Uopće, ukoliko je dr. Jeraj u prva tri poglavlja dao dosta vjernu analizu sela, istodobno se pojavljuju njezini nedostaci:

Stil Jerajev nije dostatno kondenzan; pojavljuje se nepotrebna ponavljanja ne samo pojedinačnih misli nego i cijelih rečenica. To možda proističe odatle, što su pojedina poglavlja bila izrađivana samostalno i međuse neovisno.

Analiza, iako je djelomično i previše razvučena, na pr. od str. 117—150 nije ipak potpuna. Jeraj nam prikazuje uglavnom samo selo u fazi naturalnog gospodarstva, a i ovdje nedostatno. Primjerice, on malo govori o kućnoj zadruzi, koja baš u sebi i po sebi nosi sve visoke etičke osnovice seljačke kulture i očuvanja seljačkog doma protiva prevelikih dioba; ona je ujedno i najbolje sredstvo za racionalno seljačko gospodarstvo, kako to ima u programu i sam g. Jeraj (str. 179—182.). Zato bi upravo kućna zadruga po svom pravnom uređenju imala postati obavezatnom i jedinstvenom pravnom formom za imovinsko i socijalno uređenje svih seljačkih domova kod nas — slično, kako je to u Njemačkoj nedavno zakonski provedeno po sistemu germanskoga prava »Anerbenrecht-a«.

Jeraj jednako slabo zapaža savremenu gospodarsku strukturu sela, razvijanu putem tehnike i modernih saobraćajnih i tržnih sredstava. Nedostatno je napose prikazana struktura sela po zadrugama kreditnim, proizvađačkim i potrošačkim, pa onda po organizacijama prosvjetnim, vjerskim, političkim i karitativnim. Često zato ne vidimo u Jerajevoj knjizi »oris vasi« 20. stoljeća, nego jedino gledamo one mirne seljačke obitelji pod »starim seljačkim krovovima«.

Modernom se tehnikom unosi i u sela mehanizacija seljačkoga rada, a time i nehotice gradski mentalitet. Ni preko te pojave ne smijemo prelaziti. Selo nije, a niti može da bude od grada hermetički zatvoreno i posve odvojeno. Zato samo realnim gledanjem sela, gdje se spontano sve više provodi psihološka nivelacija, moći ćemo najbolje postaviti ispravne smjernice za evoluciju nove seljačke kulture protiva revolucionarnih strujanja koje idu za njezinim brisanjem.

Jeraj nam ne daje ni jasne slike **seljačkog gospodarskog rada**. Općenito on je daleko jači psiholog seljačke duše, a slabiji analitičar savremene seljačke ekonomije, koja mora upravo danas da proživljava i te kakove krize, koje povlače i duševnu krizu. Njegove su slike sa sela previše romantične, iako su pune plastike. U Jerajevu selu ima previše optimizma; ono je gledano ponajviše samo s lijepih strana, a manje s onih obratnih: seljačkoga egoizma, svađa, parničenja, pijanstva, ateizma, racionalizma, psosti, neomaltuzianizma, fatalizma, neplodnog konzervatizma i t. d. Pogrešno je stoga autorovo naziranje, da narodna seljačka kultura propada samo zato, što je ubijaju gradska zla. Naša sela imadu i svoje vlastite molohe (isp. str. 153.—162.), koji izjedaju njegovu vlastitu djecu.

Među najbolje dijelove knjige spada bezuvjetno cijelo poglavlje o »**vaškoj pedagogiji**«. Isto je ne samo resume sviju prijašnjih poglavlja, nego čini i jedini pozitivni dio ovoga »orisa«. Uz otvorenu i iskrenu kritiku našega školstva i školskoga sistema-kako je čitamo: »Jasno je zato, da je vzgoja sodobne vaške šole zelo napačna, ker vzgaja vaški popolnoma neodvisno od vaškega občestva in njegovih prirodnih oblikovanih sil v neke zmedene individualnosti« (str. 151.), nalazimo u tom poglavlju zacrtane i mnoge smjernice za unapređivanje seljačke kulture i socijalnosti. Tokom cijeloga ovoga poglavlja intencija je Jerajeva da utvrdi, kako **savremena seljačka škola ne smije nipošto da bude neka intelektualna tvornica seljačke omladine za grad i proletere, nego škola za napredni gospodarski, etički i socijalni rad u samome selu.**

Uz ove iznesene Jerajeve misli o seoskoj pedagogiji nameće nam se i nehotice i druga misao: A da li će uopće sadašnji sistem osnovne škole na selu biti kadar da nastavi i provede kulturu sela, rođenu u obiteljskom seljačkom krugu? — Ne ćemo li morati u sadašnjim svojim prilikama poći svojim autohtonim školskim pravcem — napose, što se tiče produžnih škola na selu?...

Uvidjevši materijalne poteškoće naših sela kod izgradnje i uzdržavanja škola, uvidjevši i preširoku periferiju jedne školske jedinice, a onda k tome i sve psihološke indispozicije samih seljana prema svojoj školi, moramo doći do zaključka, da bi u većini osnovnih škola na selu bilo bolje, da se obuka razdijeli u dva tečaja: **osnovni** za djecu od 7. do 12. godine, i **stručni** za mladiće i djevojke od 12. do 16. godine. **Osnovni tečaj** imao bi trajati obavezatnom obukom jedino kroz jesenske i proljetne mjesece (od 1. IX. — 1. XI. i od 1. IV. do 1. VII.) s nastavnim planom: naučiti tu djecu jedino dobro čitati, pisati, računati uz običajenu elementarnu vjersku obuku. — **Stručni tečaj** imao bi trajati kroz nastavne 4 godine i to samo za vrijeme zimskih mjeseci, kad prestaju svi poljski poslovi, t. j. od 1. XI. do 1. IV.

Stručni četirigodišnji tečaj, održavan u istim školskim prostorijama i obučavan po istim učiteljima kao i za osnovni tečaj, imat će za zadatak, da probuđuje u seoskoj omladini ne samo ljubav do prave seljačke kulture i grude, nego i stručno poznavanje poljoprivrede i domaćinstva. **Tim putem približit ćemo i samu poljoprivrednu školu svakom našem i posljednjem selu,** te ne ćemo kao dosad svojim poljoprivrednim školama otuđivati samo njezine svršene učenike od sela i stvarati od njih poluintelektualce za druga građanska zvanja.

Bezuvjetno stoji, da će kraj ove reforme naših škola na selu biti potrebna reforma i samih učiteljskih škola. Naše će preparandije morati imati nakon svojih čisto pedagoških godišta i obrazovno-poljoprivredna barem dva godišta u našim čistim poljoprivrednim školama. Za ovoga plana produžnih stručnih tečajeva bilo bi od potrebe, da se i dojakošnje naše učiteljstvo za nj pripravi djelomice iz dobrih udžbenika, a djelomice i polaženju naknadnih skraćenih obrazovnih tečajeva kroz ferijalne mjesece.

Tom novom naučnom reformom ispunila bi se ujedno i ona odgojna praznina za našu seosku mladež baš u najopasnijoj prelaznoj dobi od 12. do 16. godine, a ujedno bi se i stvorila i najzdravija osnovica za buduće gospodarsko, socijalno, kulturno i političko djelovanje u selu.

Nadamo se, da će Jerajevo djelo u svojim kasnijim izdanjima ispuniti ove a i mnoge još druge **praktične praznine**. No i dok ne dođemo do savršeno naučnog i praktičnog djela o našem selu, može nam Jerajeva knjiga biti najboljim priručnikom za naučnu sistematiku sela, a ujedno kažiputom k pravoj i narodnoj seljačkoj kulturi. Istina, savremeni internacionalni pokreti nastoje izbrisati tu narodnu tečevinu, dok u isto vrijeme kojekakvi boljševizmi nastoje **staleški** nivelirati selo muku mučeći, kako da stvore jednu jedinstvenu **proletersku kulturu**.

Dr. Milan Ivšić.

DR. IVAN ESIH: »PREGLED BUGARSKE KNJIŽEVNOSTI«

Na izlazak ove vrijedne knjižice osvrnuli su se naši i inostrani (Prager Presse) dnevni listovi, kao i nekoji književni časopisi, pa ćemo i mi progovoriti par riječi o tom potrebnom djelu. Budući da je kontakt između kulturnih centara (Sofija — Zagreb) dosta živ i jer mnogi bugarski javni radnici, kao Bobčev, Vakarelski, Mladenov, sistematski prate hrvatski, književni i kulturni život, to će ovaj kratki »Pregled bugarske književnosti« poslužiti mnogome našem javnom radniku i intelektualcu kao uputa za lakše snalaženje i općenitu informaciju o bugarskoj književnosti. Djelo je maleno i namijenjenoj svrsi dobro služi, a otisnuto je za orijentaciju čitalaca u prijevodu romana »Žetelac« od Jordana Jovkova, jednoga od najboljih bugarskih pripovjedača, u izdanju »Knjižnice Dobrih Romana«. Prevodilac romana g. I. Esih otisnuo je u posebni otisak i ovaj »Pregled«, pa je na taj način našoj čitalačkoj publici postao pristupačniji.

Na 16 stranica maloga formata podao nam je autor kratki pregled bugarske književnosti od prvih početaka slavenske pismenosti do najnovijega vremena, čiji je početak — po Balanu — u »vezi s književnim počecima i svih ostalih Slavena« (p. 2.). Početak bugarske književnosti pada dva stoljeća poslije osnutka prve bugarske države, dakle, u deveto stoljeće, t. j. kad je bugarski vladalački dvor postao središtem i rasadištem književnosti, tek od tada postaje književnost — bugarska. U to vrijeme susrećemo mnogo znamenitih spomenika, koji s jezičnoga stanovišta predstavljaju kraj u kojemu su nikli s karakteristikama bugarsko - slavenskima. Književnost nadalje lijepo napreduje, dok propašću bugarskoga carstva (konac XIV. st.) ne propadne i ona. Preko crkvenih funkcija i bogoslužnih knjiga opaža se vidan uatjecaj na bugarsku književnost koja je isključivo slavenska i koja zaprema posebno poglavlje u bugarskoj književnosti, kao crkvenoslavenska. Utjecaji dolaze od Rusa i vojvođanskih Srba, a »tek u drugoj polovini 18. vijeka dolaze Bugarima gotovi plodovi nove evropske civilizacije«. (p. 2.) Patriarh Pajsije iz hilandarskoga samostana na brdu Atosu igra vidnu ulogu u srpsko-bugarskoj književnosti u sedmom deceniju XVIII. st. S njime se zapravo i počinje bugarska književnost začeta u makedonskom distriktu potaknuta helenizacijom i »s Pajsijem se u novoj bugarskoj književnosti javlja dolazak duha nacionalizma, koji je u Pajsiju samonikao« (p. 3.), a u daljnjem razlaganju: »Čitavo dostojanstvo i snaga tog spisa (Istorija Slaveno-bugarskaja) leži u iskrenom autorovu oduševljenju za narodno osvještenje«. (Ib.)

Kod neslobodnih ali naprednih naroda najveće djelovanje vrši pisana i štampana književnost, a logična rezultanta toga je narodna sloboda, koja mora doći prije ili poslije. Tako poslije književnih djela sa didaktičkom namjerom Vračanskoga, Rilokoga i dr. javlja se u bugarskoj književnosti preporodni period i to revolucionarni na čelu sa lirikom Boteva, čija je lirika »izraz plemenitih ideja, koje su davale izražaj revolucionarnoj misli; u njoj je najviše oduševljenje, odlučnost borbe za slobodu podjarmljenih i najdublji izraz boli nad njihovom sudbinom«. (p. 11.) Kod njega kao i kod Rakovskoga, Drumeva i poslije kod Vazova, lirika je najvećim dijelom patriotska, koja je ujedno i najvjerniji odraz bugarskoga duha. U to doba duhovnoga ropstva Dubrovnik je snažno utjecao na Bugare, a »hrvatski jezik i hrvatske knjige bile su raširene među Bugarima«. (p. 4.)

Nadalje nam autor prikazuje književnost za vrijeme i poslije rata i

kronološkim redom navodi znatnije pisce koji su formirali bugarski duh i psihu, orijentirajući ga sve više prema zapadno - evropskoj kulturi. Tu nam navodi autor vezu između bugarske i hrvatske književnosti i ističe pisce i njihova prevedena diela među hrvatskim publikacijama, kao Vazova, Konstantinova (Baj Ganja), Ivanova (Elin Pelin), Šišmanova i dr. Po tome vidimo, da su se kulturne vrednote između Bugara i Hrvata dobro izmjenjivale i da su Hrvati pridonijeli svoj dio obrazovanju bugarskoga kazališta kao i indirektno razvitku dramske umjetnosti. Višegodišnje djelovanje Hrvata Mandrovića i Tucića zaslužno ie za sofijsko kazalište i na taj način uspostavljene su književne i kulturne veze što neprekidno još i sada traju.

G. Esih uveliko se odužio hrvatskoj književnosti što nam je prvi podao sistematski pregled o bugarskoj književnosti i s time ispunio jednu veliku prazninu. Djelo ie maleno, ali pregledno i kao prvi takav pokušaj vrijedno je hvale i pažnje. Književni je rad g. Esiha raznolik. Marljivo surađuje u književnoj rubrici »Obzora«, kao i u nekojim hrvatskim revijama (»Hrvatska Revija«, »Napredak«). Izvješćuje dnevno o kulturnim prilikama u slavenskim zemljama i živo prati hrvatski kulturni život u novinskim osvrtima kod stranih naroda. Napisao je više manjih rasprava iz slavenskih književnosti, kao: »Slovačko-hrvatski kulturni odnosi«. Sarajevo, 1930.

»Tomaš G. Masaryk«. (Bibliografija.) Zagreb, 1930.

»Ukrajinsko društvo »Prosvita« u Lavovu.« Sarajevo, 1930.

»Slovo o polku Igora«. Sarajevo, 1930.

»More u poljskoj književnosti«. Split, 1931.

»Nekoji slavenski pisci o Dubrovniku«. Dubrovnik, 1931.

»Poljsko slavenofilstvo s osobitim obzirom na poljsko-hrvatske odnose«. Sarajevo, 1931.

»Naši motivi u ukrajinskoj narodnoj i umjetnoj književnosti«. Sarajevo, 1932.

Nadalje su mu manje rasprave i iz hrvatske književne prošlosti, kao:

»Balada i drama »Hasanaginica« u češkoj književnosti«. Zagreb, 1931.

»Andrija Dudić Orehovički«. Zagreb, 1932.

»Gradišćanski Hrvati«, Zagreb, 1932.

»Fra Grgo Martić i Stipan Verković«. Sarajevo, 1930.

kao i iz političke prošlosti (Tko je autor političke brošure »Sollen wir Magyaren werden?« Sarajevo, 1934.) Sve su rasprave posebno otštampane, pa se tako mogu lakše i nabaviti.

Ovih par riječi naveli smo zbog toga, jer je književni rad g. Esiha zaslužuje, da postane još pristupačniji hrvatskoj čitalačkoj javnosti.

Branko Krmpotić.

Dr J. V. LEERS: POVIJEST NA RASNOJ PODLOZI

U Njemačkoj se sve više naučni krugovi bave problematikom rase. Tako je prof. dr. W. Scheid iznio pitanja rasne biologije i kulturne politike u svojim djelima: Rassenkunde, Kulturkunde, Kulturpolitik. U kolekciji Reclam tretirani su problemi povijesti na rasnoj fundaciji, kako je to postavio dr. Johann v. Leers u svojem djelu: Geschichte auf rassischer Grundlage. U ovoj knjizi iznesen je čitav historijat rasne problematike od svojih početaka a napose su istaknuta glavna djela: Gobineau-a, pa antropologa Georga Vacher de Lapouge-a, Scheidta, Amerikanca M. Granta, a napose radnja H. Günthera: Rassenkunde des deutschen Volkes (s teorijom da je t. zv. nordijska rasa stvaralačka i duhovno najbogatija). Spomenuta su istraživanja H. Wirtha i njegove teorije. Interesantna su poglavlja o Indogermanima, pa dolazak liberalno-kapitalističkog sistema, pitanje židovstva, a zaključno je razmatranje posvećeno organizaciji »rasne države«, koju je inaugurirao Hitler riječima iz »Mein Kampf«: »Najviša svrha narodne države je briga da se sačuvaju oni rasni praelementi, koji tvore ljepotu i vrijednost jedne više čovječnosti. Mi kao Arijci možemo se predočiti samo u državi, dakle u svom narodnom organu, koji ne ćemo da osigurava njegov život, nego što više dovodi do proširenja njegovih duševnih idealnih sposobnosti i do najveće slobode«. — Autor knjige Leers bavi se i djelima W. Darrée-a sadašnjeg ministra po-

ljodjelstva i vođe njemačkoga seljačkoga naroda, a napose njegovim shvaćanjem seljaštva kao elementa s najboljim svojstvima za izgradnju novoga naroda, učvrstivši u seljaku značajnu ljubav za pranordijsku grudu. To je ujedno biološka garancija za budućnost. Čitavo djelo dra Leersa, iako se u nekim pojedinostima gubi u problematici, predstavlja solidnu njemačku studiju, čija aktuelnost je u današnje vrijeme očita.

K. Petrić.

»KNJIŽEVNIK« O NAMA.

»Hendikepirani« Stevan piše.

Članci na temu »Marks i Hrvati«, priopćeni u više brojeva našega lista, izazvali su veliku uzbunu u čitavoj t. zv. »naprednoj štampi«. Pisati o Marxu slobodno je samo u superlativima, pa je sasvim razumljivo, da su činjenice iznesene u tim člancima, morale izazvati buru nad našom glavom. Svi marksistički listovi upravo vrve napadajima na »Hrvatsku Smotru«. Proglašeni smo fašistima, kleriko-fašistima, hitlerovcima i t. d. Rekrutiraju se ponajbolji marksistički borci, da saspu na nas što je više moguće laži i podvala, kada već ne mogu obraniti obožavanoga Marksa od težine dokaza pruženih po V. Riegeru. »Književnik« br. 5. poslao je u borbu prokušanoga frontovnoga borca i dobrovoljca iz svjetskoga rata, Stevana Galogažu, da on, koji je prošao već i drukčiju borbu, obračuna s nama. Ali Stevan nije ni pokušao obraniti Marksa, jer je bitka na temu »Marx i Hrvati« za marksiste već izgubljena, već po svim pravilima taktike prelazi u navalu!

Ponajprije Stevan tvrdi, da se ulazeći s nama u polemiku, nalazi u »hendikapiranom položaju«? Siromah Stevan! Uistinu u polemici s »Hrvatskom Smotrom«, marksisti su strašno hendikapirani! Isto bi to, a i s posve jednakim pravom, mogli onda ustvrditi i beogradski časopis »Danas« ili »Ljubljanski Zvon«. Kada jedan list ili revija podmeće protivniku, da je fašist, hitlerovac i sl., onda se takova rabota nazivlje obično denunciranjem; no ako kraj toga tvrdi, da je prema tomu protivniku »hendikapirana«, onda to znači, da je revija ili vrlo drzovita ili da među njezinim saradnicima vlada totalna pobrkanost pojmova.

Udarajući na »Hrvatsku Smotru« nije naš »hendikapirani« Stevan mogao propustiti, da se ne spotakne i o »Evoluciju«, ustvrdivši, da je njezino pisanje i njezina socijalna orijentacija znak političkoga analfabetizma? Dakle seljački pokret, kojemu su idejne smjernice dali braća Ante i Stjepan Radić, za Stevana je znak »političkog analfabetizma«, a pisanje o problemima sela i seljaka »škakljanje kulačkoga mentaliteta«. Šta ćemo, ne može svatko biti tako »napredan«, da silom hoće narinuti jednome narodu ideologiju, koja mu je tuđa i koju je nemoguće primjeniti na njegove prilike. Ne mogu svi ljudi, da se upuste u borbu s fantomima, kada postoji živ narod, sa svojim potrebama i svojim problemima. Naročito to ne mogu n o r m a l n i ljudi, koji vide činjenice, da smo mi Hrvati seljački narod, da je seljak po svom mentalitetu konzervativan, pa mu je prema tomu tuđa svaka ideologija, koja ide zatim, da mu oduzme zemlju u korist »kolektiva« (t. j. države) i da ga učini nadničarom na onoj zemlji, koja je dosada njegovo vlasništvo. Ne samo strana, već prema njoj zauzimlje seljak upravo neprijateljski stav.

Posve ispravno stanovište zauzela je u tom pitanju i »Hrvatska Smotra«. Konstatacija, da će seljak samo onda proizvoditi svojom običajnom brižljivošću, ako produkte svoga rada uživa sam sa svojom obitelji, nije ni u kakovoj suprotnosti s konstatacijom, da seljak prehranjuje ostale staleže. Seljak proizvodi s namjerom, da sa svim svojim proizvodima raspolaže sam. — Ukoliko proizvodi više, nego što je potrebno njemu i njegovoj obitelji za prehranu, on taj suvišak daje ostalim staležima t r a ž e ć i z a s v o j e p r o d u k t e a d e k v a t n u p r o t u v r i j e d n o s t. To uostalom jasno proizlazi iz članka »Seljački pokreti i socijalizam« u 7. broju našeg lista iz prošle godine, kojega citira Stevan. Ako netko ne shvaća tako jednostavnu stvar, nemoguće mu je pomoći, pa bi bilo mnogo bolje da se ne upušta u diskusiju i da se ne izlaže samilosnom smješkanju čitalaca. Jer daleko je od nas misao, da prijatelj Stevan možda z l o n a m j e r n o n e ć e t o d a u v i d i. Šta se tiče fraze »da mar-

ksizam ima već kao apriorni postulat oslobođenje svakoga naroda«, utoliko je točna, što je komunistima uspjelo uništiti ne samo nacionalnu slobodu svih naroda Sovjetske Rusije, već su što više oslobodili bogatu Ukrajinu čak i od kruha.

»Nasmrđivanja« Stanislava Šimića

Na drugom mjestu petoga broja »Književnika« (koncentrirana paljba!) započeo je ispljuskani (?) Stanko (vidi »Književni Horizonti« br. 1.) opširnu studiju pod naslovom »Hrvatska Smotra«, u kojoj on pokušava »nasmrđivati« naš list. Kod toga treba držati na umu, da osoba ili stvar koju tvorac »nasmrdi«, zaudara samo tako dugo, dok se ne opere, no tvorac smrdi uvijek, i tu nikakovo pranje ne koristi.

Stanislav Šimić u svojoj »duhovnoj onejačalosti« nije smogao proti »Hrv. Smotri« nikakovih novih argumenata, nego žvače i preživa već toliko puta prožvakane, i od starosti već »memljive«, izmišljotine i podvale, koje su iznijeli njegovi »veliki uzori« u »Danas« i njegov šef — Stevan Galogaža. Stanislav upravo kao i Stevan, samo mnogo opširnije i nešto nepismenije, napada ideologiju seljačkoga pokreta, kada veli »primitivac, seljak, poseljačiti svijet — reakcionarni je, klerikalni ideal«. Za St. Šimića seljačka ideologija nije ništa drugo već »utući u čovjeku želje za saznanjem i napretkom, dopustiti mu samo životinjsku egzistenciju«. Bez komentara!

Treba posjedovati priličnu dozu drzovitosti, da se jedan te isti čovjek uzmogne s jedne strane diviti režimu u Sovjetskoj Rusiji, a s druge zgražati nad diktaturom Mussolinija ili Hitlera, kada se zna da u sovjetskoj Rusiji vlada najgora diktatura sadašnjosti, i da se položaj radnika i seljaka u njoj može usporediti samo s položajem robova u Egiptu za faraona. Protiv nasilja u bilo kojoj zemlji može da govori samo onaj, tko je protivnik svake vlasti osnovane na sili, a to je u prvom redu seljak i seljaštvo; dosljedno tomu i nosioci kao i sljedbenici seljačkog pokretta, jer taj pokret nije skalupio ideologiju, koju želi ucijepiti i primjeniti u praksi, nego svoje idejne zasade crpi izravno iz seljačkoga naroda. Seljački stalež, kao najbrojniji, može bez ikakova terora odozgo provesti sve svoje ideje i zadovoljiti svim svojim potrebama. No to ne znači, da smatra preživjelu liberalističko-kapitalističku demokraciju sistemom, koji može da zadovoljava narodne potrebe. Pristaše seljačkog pokreta znadu, da seljačkim potrebama ne odgovara nikakav kapitalistički sistem, pa makar to bio individualistički ili državni kapitalizam, već da seljački narod može zadovoljiti svoje socijalne potrebe samo u zadružnoj seljačkoj državi.

No čemu to govoriti Stanislavu Šimiću, licu, koje upotrebljava pojam seljak i opanak samo u pogrdnom značenju? Dok se mi ponosimo time, da pripadamo seljačkom narodu, kojemu je uspjelo da ostane vjeran zemlji i koji prema tome svoju zemlju ljubi, dok se mi ponosimo opankom svoga naroda, dotle ima tipova, koji se stide svojeg porijetla i svojih pređa što idu u opancima, kojima su seljačke potrebe »najosnovniji instinkti« za »životinjsku egzistenciju«, i koji upotrebljavaju riječ ,opanak i »opanjkivati« u istom smislu kao i »nasmrđivati«. Takovi individuumi daleko su od toga, da bi mogli buditi bilo čiju, a najmanje »hrvatsku socijalnu« svijest. Oni ne samo da su anacionalni, već su štaviše upravo antisocijalni, pa kad se isprsuju u ime socijalnosti i socijalizma, pokazuju svu mizernost svojeg snobizma. To su najopasniji neprijatelji svojeg vlastitog naroda.

Kraj takovoga stanja činjenica nije nikakovo čudo, što je hrvatska javnost, u prvom redu akademska omladina, zauzela najodlučniji stav protiv lažne socijalnosti sa strane marksista. Naravno da marksisti svih boja ne mogu mirno gledati, kako im izmiče ispod nogu tlo, a naročito oni, kojima uz tlo uzmiču i honorari. Naša akademska omladina zatražila je, da se iz »Matice Hrvatske« odstrane svi pisci, koji surađuju u listovima sa izrazito protunarodnim karakterom, dakle u marksističkim. »Matica Hrvatska« je svojina čitavoga našeg naroda, pa je prema tomu ne samo pravo, već i dužnost hrvatske javnosti da pazi i prati njezin rad, pa ukoliko se slučajno, makar i optima fide, nalazi na pogrješnom putu, da je na to upozori. Naročito je dužnost akademske omladine, koja je uvijek bila, a jednako tako jest i sada, glavni nosioc

i tumač narodnih želja, pogotovo u našem narodu. Ovaj istup sveučilišnih klubova, na koji se je akademska omladina odlučila samo u interesu »Matice Hrvatske« i narodne kulture, za Stanislava Šimića jest »ispoljenje reakcionarnoga malograđanskog instinkta«.

Dosada je kod nas vladalo mišljenje, da pisanje marksističkih pisaca u »Hrvatskoj Reviji« znači za njih »propagandu marksizma«; no kako Stanislav Šimić uvjerava, ovo i ovakovo mišljenje samo je »probacivanje(?!) izmišljotina«. Ako je tome tako, onda je jasno da marksisti pišu u Matičine edicije jedino radi honorara. Dakle: u marksističkim časopisima bjesomučni napadaji na sve narodne kulturne institucije, a u narodnim kulturnim institucijama borba za honorare. Marksistički moral! Poznavajući taj moral, našu javnost ne bi ni najmanje začudilo, da jednoga lijepog dana nađe ime Stanislava Šimića među saradnicima časopisa »Književni Horizonti«. Konačno nije ni najmanje važno, što je o njemu napisao urednik toga lista, g. L. Žimbrek, kada g. Stanislav Šimić nije ni pokušao, da se opere. Važno je za nj jedino, da li g. Žimbrek daje saradnicima honorare ili ne.

Na koncu treba zamoliti g. Stanislava Šimića, da neke nerazumljive riječi i rečenice prevede na hrvatski jezik, odnosno u koliko misli, da su pisane hrvatski, da nam ih rastumači. Šta li je to: »primjenjenje«, »zabebelijavajući«, »nasmrđivati«, dušobrižnička briganja«, »spasavačima«, »probacivanje izmišljotina u javnost«, »dobroželitelji«, »Pobrinuti ću se što prije za prikaz kakvoća njegovih sudova k kakvoćama u literaturi« (šta li je opet ovo?), »usijevaju u stvar« itd.?

U ovom dvobroju »Hrvatske Smotre« nema dovoljno mjesta za odgovor na sve izmišljotine i svaku nesocijalnu tvrdnju, iznesenu u članku g. Stanislava Šimića. A kada bih se ograničio da sve to citiram, tada bi me pisac mogao tužiti zbog povrede autorskog prava, što sam bez dozvole i ne plativši mu honorar, prepisao čitavi članak.

Kada se netko daje na pisanje čitavih studija o nekome listu, kao mali Stanislav o nama, onda to nije ništa drugo — po Stevanovu sudu — nego »znak slabosti i moralnoga poraza« i »strah za stabilitet unosnih materijalnih pozicija« (to veli Stevan i, možemo reći, po sebi dobro sudi!). — Jer »Radničke komore« i »Središnji uredi« su svakako odlične krave muzare. A njih izgubiti bio bi za drugove marksiste težak udarac!

Refraini na stare teme

Već je četvrta godina, kako je »Književnik« prešao u ruke g. Milana Durmana, a da kod toga nije promijenio čak ni podnaslov: hrvatski književni mjesečnik. Kroz to vrijeme uspjelo mu je sakupiti oko sebe uistinu lijep broj protunarodnih pisaca, a u sebi protunarodnih članaka, da se moramo u čudu pitati, odakle jednom Nehrvatu Durmanu moralno pravo na izdavanje »hrvatskog književnog časopisa«? Jednakim pravom mogao bi, recimo, Stevan Galogaža izdavati, uzmimo, »Japansku policijsku obavještajnu službu« u Tokiju. Naravno uz pretpostavku da pozna japanski jezik barem kao St. Šimić hrvatski.

Taj i takav »Književnik« osjetio je najednom veliku opasnost od »fašističke reakcije« (valjda zato što je konačno zapazio kako »napredni« časopisi propadaju jedan za drugim), pa je sakupio »prijatelje i saradnike naprednih časopisa«, (t. j. S. Galogažu!), da ga barem na čas zaštite od interesantnih napadaja u beogradskoj reviji »Danas«. »Književnik« (t. j. Stevan) tvrdi, da ga u »Danas«: »napadaju neosnovano, zagrižljivo, podmetanjem, iskrivljivanjem, pa čak i falsifikovanjem«. Kada se marksisti, sami međusobno, služe u polemici ovakovim sredstvima, sasvim je jasno, da prema idejnim protivnicima istupaju po mogućnosti još podlije i niže. Konačno zar nije dovoljno nisko, kada jedna revija sakriva svoju protunarodnu rabotu za narodno ime, ili kada se pod krinkom socijalnoga tretira seljak kao idiot, ili kao životinja?

Gg. Krleže, V. M-i, Cesarci, Durmani, Galogaže, Šimići, Kus-Nikolajevi, Magdić-Petrovići, »Danas«, »Radničke Novine«, »Književnik«, »Pogledi« i mnogi njima slični, udru-

žiše se u zajedničkom naporu, da konačno likvidiraju, već »davno likvidiranu« »Hrvatsku Smotru«, koja je još uvijek toliko drzovita, da se usuđuje govoriti istinu o Marksu. Napadaju nas žestoko, a mi osjećamo zajedno sa A. G. Matošem, kako:

»Gmazovi, žabe, zmije, škorpioni,
Gušteri, štenad i kameleoni,
Čuvide, tenci, harpije i guje
Na strašnom gumnu vrtlože i bruje.«
(A. G. Matoš: Mòra.)

No sve te životinje, guštere i gmazove, trebat će dobro prignječiti seljačkim opankom. Onda ne će više ni pisnuti.

Dragan Dawidowsky.

IDEOLOGIJA DR. ANTE RADIĆA I — »HRVATSKO SELO«

Izašao je prvi broj ovoga lista (urednik R. Simeon, glavni suradnik S. Kranjčević), koji ima među ostalim zadaću, da se bori protiv »povampirene franko-furtimaštine, koja u današnjim prilikama osobito snažno diže glavu.« S ponosom se ističe, da će se taj list »boriti protiv svega onoga, što je uneseno izvana, pa bilo to doneseno iz Rima, Berlina, Beča,« no urednik kao da je tu zaboravio spomenuti i M o s k v u, premda je upravo taj import iz Moskve za selo najškodljiviji i izrazito protuseljački. Naravno, da protiv toga importa ne može da budu urednici lista »Hrvatsko selo« (koji niti je h r v a t s k i, a još manje s e l j a č k i), jer upravo taj marksistički import sačinjava bazu njihovoga lista.

List »Hrvatsko selo« predstavlja prvi ekstremno-marksistički pokušaj, da se pod hrvatskim imenom i s obilnim citiranjem dr. Ante Radića, uvuče na hrvatsko selo marksistička ideologija. Neprijateljima našega naroda nikako ne konvenira kompaktnost hrvatskoga sela i oni bi silom htjeli da ga rastruju i onda učine od njega ono isto, što su učinili sa ukrajinskim selom. Njihov je cilj: uništiti seljake, uništiti slobodan seljački stalež, ostvariti i kod nas Solovjecka ostrva, na koja bi poslali sve »neposlušne« seljake, proletarizirati selo, izgladnjeti ga, da se onda može učiniti od njega ono, što je u skladu s marksističkom ideologijom. Što je najružnije, ti ljudi ne će da nastupe otvoreno i da kažu seljacima: »mi smo za kolektivizaciju i hoćemo, da vam otmemo zemlju i predamo u vlasništvo države«, ne, oni se radije sakrivaju za hrvatsko ime i za dr. Ante Radića i sasvim podmuklo hoće da provedu svoj program. Doista je žalosno, kada najveći neprijatelji »zaostaloga« sela i seljaka, marksisti, koji k tome hoće da socijalno pitanje riješavaju »hegemonijom proletarijata« nad seljaštvom (kao da seljak treba neke tutore), uzimaju t u đ e firme i pod t u đ i m autoritetima hoće da se uvuku u selo. No njih nije stid, jer je takva taktika stara marksistička domena!

Tko i malo pozna ideologiju seljačkoga pokreta, znat će za temeljno načelo: i n t e r p r e t i r a t i, a n e d o c i r a t i. Sve ovo, u okviru dociranja (podignuti na viši niveau narod, pomoći narodu), ne samo da miriše frazama, nego ne odgovara faktičnosti. No kada se izdaje za hrvatsko selo list »seljačkom narodu za razgovor i n a u k u«, onda mogu svoj spasonosni nauk gospoda urednici iz zagrebačke gradske perspektive formulirati ovako: »radit će na buđenju zadružne svijesti među seljacima«, oni će poučavati o »potrebnim mjerama higijenske naravi, koje su potrebne da se izbjegne bolestima«, oni daju recept, kako će »uradit hrvatski seljak u današnjim prilikama za sebe i svoju djecu najviše osnivanjem seljačkih čitaonica i knjižnica« (zato se sigurno i nalazi reklama za Braunbuch I., cijena, uvezano u platno, Din 110.—), gospoda će pronaći »stručnjake, kojima je stalo da se hrvatski seljak p o d i g n e i da danas sjutra poživi ljudskim životom«. A čime će gospoda ova podignuti hrvatskog seljaka. Pa evo članaka o katoličkoj stranci u Austriji, gdje se na veliko priča o radnicima n a p r v o m m j e s t u, jer »u današnjoj strahovitoj krizi najteže je iza nezaposlenog radništva seljaku«. Priča se tu, da su po Moskvi austrijski radnički vođe nazvani »izdajicama radničkih interesa« (vrlo važno što se priča u Moskvi!) a i gospoda priznaju da se »držanje socijaldemokratskoga vodstva bilo mlitavo i ono je dopustilo da mu se malo po malo otima vlast iz ruke« (dakle Moskva se opravdano ljuti!), onda dolazi raspust oboružanih radni-

čkih organizacija i ostalo do »junaštva« kakovom u svijetu već dugo nema primjera«. Austrijsko seljaštvo se tek spominje nuzgredno (dakako, jer ono dolazi iza nezaposlenog radništva). Vrlo dirljivo, da g. Simeonu »seljačka žena — upravo kao i gradska radnica — obavlja teške i najteže poslove od ranoga jutra — pa sve do kasne noći«. Samo neka gospodin pogleda rad seljačke žene (i njegove produkte), pa će mu biti štošta jasnije. Dok je gosp. učitelj Kranjčević spretniji, gospodin Simeon operira s odioznom riječi u seljačkom pokretu »slojevi« (»u srednjim slojevima narodnim« kazalište bi trebalo prilagoditi »kulturnim potrebama najširih slojeva« koji bi punili blagajnu). Što bi na to rekao Ante Radić? Ne sastoji se ideologija seljačkoga pokreta u tome, da se po dvadeset puta citira Ante Radić, a ako izdavači misle da su formalno s onim citatima udovoljili svom narodnom programu u duhu Radićevom, onda se vrlo varaju. Iza bugarenja o radničkoj klasi i »paljbi Dollfussovih ljudi u radnu sirotinju koja je prestala biti pokorna«, a napose reklamom komunističke knjige Braunbuch II. od bugarskoga teroriste Dimitrova, svi citati Antuna Radića vidi se da su tek dekorativni. A zna se, da je Braunbuchu II. napisao predgovor glasoviti (oh!) francuski odvjetnik Moro Giafferi. Jedna je jedina rečenica u čitavom listu istinita, a ta je: »Gospoda imaju novca, pa im nije teško tiskati knjižice i novine u stotinama tisuća primjeraka. I upravo zato mora seljak biti dvostruko oprezan u prosuđivanju svega što mu slatkim riječima nude gospoda«. Eh, slatke li riječi gospode »Hrvatskoga sela«!

R. K.

»POGLEDI NA SAVREMENA PITANJA«

U Zagrebu je započeo izlaziti list pod gornjim imenom. Izdaje ga zadruga »Demos«, predstavnik dr. Svetozar Ivković[1]). Uređuje Ilija Jukić. Izdavači sasvim ispravno drže: »nemamo pravo, da ma koga ekskomuniciramo ni u ime crkve, ni naroda, ni u ime klasne ideologije ni neke apsolutne pameti«. To je točno! Inače list je naglasio u više člančića svoje očito »antifašističko« i »antihitlerovsko« stanovšte, dok se prema marksističkoj ideologiji drži, zasada, potpuno neutralno.

Ne želimo u ovaj čas zalaziti u veće polemike s tim listom, samo želimo ispraviti neke pogrješno interpretirane momente, kojima je tangiran naš list. U članku »Hrvatska Smotra« nastoji neki anonimni pisac pronaći kontradikcije u različitim brojevima našega lista. Iz jedne jedine rečenice prof. K. Šegvića, koja glasi: »I danas imade u Hrvatskoj ljudi, koji služničke krvi slave uspomenu Jelačića bana te ne mogu oprostiti Anti Starčeviću, što je bio ogorčeni protivnik svake njegove slave« izvodi anonimni pisac, da je g. K. Šegvić »danas, g. 1934., nakon što je i svjetska historija izrekla sasvim drukčiji sud, t. j. povoljan za Jelačića (?) i njegovo doba, izrazio gore o tadašnjim Hrvatima, nego li u istom broju citirani Nijemac i Židov K. Marx.« Dakako, da »Pogledi« ne mogu ili ne će da vide, da su u našem listu osuđeni samo ljudi »sužanjske pasmine«, a ne čitav naš narod i da njihova osuda još ne znači osudu cjelokupne narodne zajednice. Bila bi dužnost »Pogleda« da i oni osude tu »sužanjsku pasminu«, a ne da je identificiraju s čitavim narodom, jer to nije niti lojalno, a niti pošteno!

Članci g. B. Staroga (za koga »15 dana« svojim »proročkim« darom pronalazi, da je to »najnoviji pseudonim K. Šegvića«, što naravno nije istina) prikazali su objektivno samo stvaranje fašističkoga korporativnoga sistema, dok se u političke prilike nijesu pobliže upuštali. Taj prikaz ne znači ni u kojem slučaju, da je ono, što vrijedi za Italiju dobro i za nas i to nitko nije nigdje tvrdio. Budući da do danas nije korporativni sistem bio nigdje obrađen, to članci g. B. Staroga predstavljaju samo pokušaj, da se informativno objasni bit toga sistema čitateljima »Hrvatske Smotre« s nacionalnoga sta-

[1]) U trgovačkom registru upisani su kao članovi ravnateljstva »Demos« dr. Srgjan Budisavljević, Jurai Gašparac, dr. Svetozar Ivković i Večeslav Wilder.

novišta. Jer ono, što su o korporativizmu pisali marksisti bijaše u tolikoj mjeri neistinto, da je to doista trebalo ispraviti. Uostalom, savjetovali bi »Pogledima«, da se ne uzrujavaju samo zbog fašističkoga »terora«, nego neka osude i teror u Sovjetskoj Rusiji, što će im moguće biti malo teže!

U članku o »rasnoj teoriji« g. dr. S. Buć iznio je tvrdnju da je narod »krvna zajednica« i u tom smislu imao se shvatiti njegov članak. Sa raznih strana imputiralo se g. dr. Buću svašta, a »Pogledi« se u tome revno pridružuju marksistima i semitskoj rasi. — Nas to ne smeta, samo želimo istaknuti, da danas prevlađuje teorija, da je svaki narod ne samo krvna nego i kulturna zajednica i u tom smislu treba nadopuniti članak g. dr. Buća.

»Pogledi« nam vrlo nelojalno podmeću, da je penzionirani učitelj Banović »pucao iz »Hrvata« u ime »hrvatstva«. nastavio je u Šegvićevoj »Hrvatskoj Smotri« »nečuvenu« kampanju protiv uprave M. H.« To je očita laž, jer je Banović napisao u »Hrvatskoj Smotri« samo jedan jedini članak i to pod naslovom »Literarni ukus M. Krleže«. To bijaše u ono vrijeme, dok je urednicima »Hrvatske Smotre« Banovićeva kampanja protiv »Matice Hrvatske« bila sasvim nepoznata. Poslije njegovih članaka u »Novostima« i »15 dana« vrata naše redakcije ostala su mu, što je i razumljivo, zatvorena. Nije dakle istina, da je Banović napisao u »H. S.« ma i jedan članak protiv »M. H.« (kad je ona uz M. H.) i zato se začuđeni pitamo, čemu je »Pogledima« trebalo ovakovo očito podvaljivanje?«

Moramo još naglasiti, da se g. Šegvić, kako je to bilo navedeno u »H. S.« nije uređivao naš list u posljednjim mjesecima prošle godine iako je ostao saradnikom, a niti ga sada uređuje, jer se poradi svoje bolesti sasvim povukao i zato je posve neukusno, kada mu se sa raznih strana podmeću stvari, za koje on ne može odgovarati, a isto tako je nelojalno, kad se sadašnjoj redakciji podvaljuju oni brojevi, za koje ona ne može nositi nikakve odgovornosti! *U. R.*

KAKO SU STARČEVIĆANCI GOD. 1907. PISALI O SOCIJALISTIMA...

Starčevićanska »Hrvatska Smotra« (g. 1907., str. 410.—412.) donosi vrlo karakterističan člančić »Naši socijalisti«, koji je potpisan šifrom M. Budući da je u to vrijeme u »Hrvatskoj Smotri« stalno surađivao A. G. Matoš, najvjerojatnije je, da članak potječe iz njegova pera. Iz toga članka donosimo radi ilustracije nekoliko izvadaka, ukoliko nam to prilike dopuštaju.[1])

Članak počinje riječima: »Moderne su se velike i kulturne misli mogle u Hrvatskoj odomaćiti samo pod tu cijenu da škode misli narodne slobode«. Zatim pisac govori o naprednjacima, koji su »kako je poznato, pod maskom antiklerikalizma zgoljni magjarončići i nagodbenjaci«, pa iza toga prelazi na socijaliste i veli:

»Sličnu ulogu igraju kod nas gospoda socijalisti. Oni su rođeni dušmani narodne solidarnosti. Oni su po svom internacionalnom programu zakleti neprijatelji svake, pa i hrvatske domovine. Da ih je platio, Košut nije mogao naći u Hrvatskoj boljih agenata proti narodnoj slobodnoj misli. Tu polupismenu, zavedenu i samo na nehrvatske čine gotovu četu predvode polupismeni, neskrupulozni rovari, od kojih neki postadoše buržoaski špekulanti, ostavivši vodstvo jedne hrvatske stranke jednom doklaćenom i sumnjivom strancu, tuđem agentu, koji pod vidom hrvatske klasne radničke politike, indiskretno pomaže u ime internacionalizma sve narodne misli, osim misli hrvatske. Tako možemo doživljavati absurdum, da su i naši socijalisti nagodbenjaci, jer priznaju kompetenciju »zajedničkoga«, ugarskog parlamenta. Lane su na račun mladomađarona demonstrirali ti politički golauferi proti hrvatskoj opoziciji, a sada u svakoj prilici ti Koraćevi ludi branitelji i tuđinski služnici bacaju kamen na branitelje nezavisnosti zemlje, koja nije kriva, što rađa tolike izdajice.

[1]) Bez svoje krivnje morali smo izmijeniti neke riječi u citatima, no tim izmjenama je tekst samo ublažen.

U Europi, to jest izvan Hrvatske, već davno su pametni ljudi na čistu sa tom strankom, koja je osnovana na religiji čistoga egoizma i koja, vodeći čistu klasnu borbu, obsjenjivaše terorizirani svijet, da će revolucionirati i preporoditi cijelo ljudsko društvo. Njemački naprednjak, pokojni Richter, već je davno obračunao s tiranskim i diktatorskim tendencijama »državnoga socijalizma« Lassalleovog i Bebelovog. Marx je prorokovao, da će u najkraćem vremenu veliki kapital progutati mala gospodarstva, a događaji i mislioci iz vlastite stranke (na pr. dr. Wilhelm Cohnstaedt) utjeraše ga na pr. u agrarnom pitanju u laž. Od čuvenog Komunističkog Manifesta prošlo je već blizu pola vijeka, dok od opće socialne revolucije nema ni govora, a onomad daju u Stuttgartu bivši internacionalci sa Bebelom na čelu patriotske i militarističke izjave, rekavši, da su i oni za (defenzivni) rat. Neuspjeh onomadnih izbora naučio je njemačke socijaliste biti patriotama. Profesor Werner Sombart je nedavno dokazao, da su socijaliste i na europskom kontinentu u tolikoj manjini, da iščezavaju i kao statistička politička velika vrijednost. Nijedan od prvaka europskog duha ne bijaše socijalista, a mnogi u tim nosiocima Nietzscheovog ropskog morala, gledaju najveću opasnost po kulturu. Grozna barbarska pariška komuna, još je svim kulturnim ljudima živ memento, kao i negativni, nekulturni i nesocijalni momenti ruskih nedavnih anarhija. Socijalizam nije dao dosele svijetu nijednog velikog umjetničkog i kulturnog impulsa, a u literaturi, umjetnosti i čak u samoj znanosti bijaše njegov utjecaj više štetan no koristan.«

Pisac prelazi na dalnju oduliu kritiku socijalizma, »koji je faktično za kapitalizam bez kapitalista« i onda nastavlja:

»Ali dok se proletarijat civilizovanih krajeva izmiruje s idejom patriotizma i domovinske obrane, dok su poljski, engleski, danski, srbski, mađarski i njemački socijaliste unatoč svem tobožnjem kozmopolitizmu najjača obrana svoje domovine, prvi branioci svih sloboda i zakleti dušmani svih tiranija, osim nesvijesne tiranije organizovanih, poluobrazovanih masa, što rade naši vajni socijaliste?

Dok je socijalizma cijeloga obrazovanoga svijeta danas već nacionalan, ta naučna gospoda su vatreni internacionalci, ćoravo stado za nehrvatskim vođama, p o m a ž u ć i i n d i r e k t n o s v e p r o t u h r v a t s k e d r a n g o v e... Našem intelektualnom i umjetničkom životu, našoj hrvatskoj kulturi ne dadoše ti siromasi duhom do danas absolutno ništa osim otrcanih fraza i brošura, gdje dokazuju obće poznatu stvar: d a s u s a m o ž i v a k a s t a i da znadu samo mrziti. Premda su u našem narodu konservativnih i kršćanskih maloposjednika i nepismenih seljaka ti pristalice materijalističkoga egoizma i neznalice pod zvučnim frazama prave »nauke« u ogromnoj manjini, terorišu na vladin mig kao m a đ a r o n s k a dobrodošla policija sve one, kojima trbušina nije Bog, koji su demokrate i bez dopuštenja gospodina Vitomira Koraća i koji smatraju hrvatski jezik isto tako važnim posjedom, isto tako velikim dobrom kao i radničko pravo na sudjelovanje u političkom životu.

Dok naš radnik ne uvidi, da je naš po mađarskom ugrožen hrvatski jezik, ugrožena sveta imovina svih hrvatskih slojeva, pa i radničke klase, dok naš proletar ne opazi, a je cijela naša zemlja, osim nekoliko malih iznimaka, jedan ogromni (od Madžara) eksploatirani proletarijat, dok se ne uvjeri, da samo našom financjalnom samostalnošću, dakle oborenim i bezobzirnim antinagodbenjaštvom možemo stvoriti u Hrvatskoj bazu za racionalno uređenje radničkih odnosa, dotle će hrvatski socijalista jedini u Evropi biti p r o t i s v o j o j o t a č b i n i, pomažući tuđinsku eksploatatorsku politiku, od koje baš on najviše strada! Tako dugo, dok većina našega radništva ne digne nebu pod oblake barjak naše ekonomske i političke nezavisnosti (od Ugarske) sa purgarom i seljakom, pomagati će zajedničkom neprijatelju, koji »ubi solitudinem facit, potestatem appellat« (zove vlašću stvaranje pustoši).«

Tako su eto starčevićanci pisali g. 1907. o socijalistima, osuđujući sasvim opravdano socijalističku i komunističku oportunističku politiku, njihovo ulagivanje mađarskim vlastodršcima i izrazit komunističko-socijalistički protunarodni rad!

Vilko Rieger.

IZLOŽBA »ZEMLJE«

Grupa oko »Zemlje« izložila je svoje radove u prostorijama Umjetničkoga paviljona. Izostali su Tiljak i drugovi. Izložba je pokazala osobitu simpatiju za »seljačku radnu klasu«, gdje se naročito ističu Hegedušićevi prikazi. Naravno s »klasnoga veltanšaunga« seljak je glupan, on ima gubicu s gnjilim zubima, on je reštanac i njegovi su pogledi apatični, a perspektive preuske. Ne spašava dekoraciju ovakovog »veltanšaunga« ni pokušaj kopiranja tamo od Bruegela do Grosza, jer je evidentno, da gospoda hoće dati našeg seljaka iz »panonskog blata«. I neka nova imena (pojačanje mjesto disidenta!), nijesu dala ništa naročito interesantna. Sve sama ponavljanja, neka spretnija a neka slabija. Naročito je ovaj puta toliko motiva bilo »posvećeno« seljacima, počevši od Hegedušićevih podravskih slika do novih imena na ovoj izložbi. Izgleda da je »malograđanski« život nekako u pozadini. Poznamo mi dobro ovo skretanje i sve njegove movense. To je paralelno s onim frazama o radnom narodu. Ovo sve može oduševiti stanovite krugove, što više može se netko nad cijelom izložbom artistički rasplakati, no svi ovi prikazi okrnjenih duševnosti i duševnih stanja, ne bi mogli da uđu ni u okvir samoga estetskog prosuđivanja. Toliko da zadovoljimo neke artističke kritičare. A ono tipično gospodsko gledanje na seljaka (»muž je lopov, dok je bor zelen«), gdje ti svi podravski Štefine i Imbrine nastupaju u groszovskom oklopu, tako je daleko od onoga, što se zove zemlja (pa makar i malim slovom!). Život sa zemljom je posve drukčiji, nego što misle oni oko »Zemlje«. To su dva pogleda i dva nazora na svijet, koja se ne će nikada sastati. Zato i sva ona statistička briga grupe »Zemlja« o seoskim prilikama djeluje interesantno za gospodske studente Zagrepčane s klasnom ideologijom, a za nas, koji znademo što je zemlja, je cijela ova izložba promašena i suvišna. Osim toga mi, koji živimo u selu ne volimo ništa, što je suvišno.

K. Petrić.

DAN HRVATSKE PJESME

Dne 22. travnja održana je u Hrvatskom glazbenom zavodu proslava Nikole Fallera, predsjednika Hrv. pjev. saveza, koji taj časni naslov nosi već deset godina. U proslavi je učestvovalo dvanaest pjevačkih zborova iz Zagreba, a bilo je i pretstavnika iz provincije. Pjevale su se skladbe isključivo domaćih »nezavisnih« autora. Na koncu je četiri stotine grla otpjevalo »Počasnicu« najnoviju Matzovu skladbu u počast Falleru.

Slušajući obilni program isključivo domaćih pjesama, i nesvijesno zapažamo, da se toga glazbenoga materijala sakupio već lijep i zamjeran broj. Veseli nas tim više, kad znamo, da se danomice uvećava, pa da prema tome nam predstoji na tome polju lijepa budućnost. Nema sumnje, da su novije skladbe i umjetnički mnogo uspjelije od onih starijih. Tako će pomalo otpasti i prigovor, da ove naše narodne pjesme nijesu na dovoljno »artističkoj« visini. Sve su te skladbe ugodne, jednostavne i melodiozne, a što je najglavnije one su naše, one su plod našeg narodnoga genija, koji neumorno stvara. Nema zato ni bojazni, da bi naši »nezavisni« mogli brzo umuknuti, ne će se oni iscrpiti, jer je ogroman rudnik narodnoga blaga.

Vrijedno je posebno se osvrnuti na posljednju, ali najefektniju točku koncerta i to na Matzovu »Počasnicu«. Da je taj »spiritus movens« svega toga pravi naš pučki pjevač, o tome smo mi na čistu. Uvjerili smo se još kod »Bistričke«, koja je zaista postala pjesmom prigodnicom svih Hrvata. Nešto slično je i sa »Počasnicom«; lagana je, jednostavna i melodična, a to je baš i čini pučkom. Nježna je to pjesma, ali na mahove i vrlo odlučna.

Stari je svečar Mikula iznenađen i uzbuđen, završio svoj kratki, ali jezgroviti govor, a time i najljepše priznao sav uspjeh riječima:

»Nije ovo proslava moja, nego vaša; ne čestitajte meni, nego sebi.«

Nando Ček.

Odgovorni urednik: Dr. A. Čepulić, Zagreb, Trg Kralja Tomislava br. 21. — Tiskara »Merkantile« (Jutriša i Sedmak), Zagreb. — Za tiskaru odgovara Gjuro Jutriša, Zagreb, Ilica 35.

HRVATSKA SMOTRA

ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST I DRUŠTVENI ŽIVOT

GOD. II. ZAGREB, SRPANJ 1934. BROJ 7.

O PORIJEKLU BOSANSKIH MUSLIMANA

Zanimiva je osebina velike uralo-altajske narodne skupine, da se imena plemena obično sastoje od po tri konsonanta, čiji se poredak mijenja, i svojom vokalizacijom odgovara pravilima eufonije turskoga jezika. Ovakovim varijacijama nastaju nova imena za ogranke odvojene od praplemena. Razjasniti će to par primjera: konsonanti j, r, g, daju ime velikoga nomadskog plemena Juruga, od koga jedan ogranak živi u prednjoj Aziji, drugi je bačen daleko u centralnu Aziju, treći je dolutao čak u sjevernu Sibiriju, a četvrti živi u tzv. Jurukluku na donjem toku Vardara u bivšem solunskom ajaletu. Poredamo li spomenuta tri konsonanta redom j, g, r, uz shodnu vokalizaciju, dobivamo ime Ujgura, drugoga velikog turanskog plemena, koje predstavlja pralozu potonjih Ugra.

U jednoj vrlo staroj kanunami[1]) našao sam spomena drugom nomadskom plemenu po imenu Bagurdži-Arab. Plemensko je ime i tu složeno od tri konsonanta b, g, r, dakle Bagur, a promijeniv vokalizaciju, dobivamo ime Bugara, koji su davno u predosmanlijsko doba prešli na Balkan i tu pomiješavši se sa slavjenskim starosjediocima osnovali državu Bugara.

Kao treći primjer navodimo konzonatsku grupu k, r, t, koja nam predstavlja ime plemena Kurta u Kurdistanu, a metatezom nastaje od toga ime srodnoga plemena Tűrk u Turkestanu, od koga je poteklo ime Turaka. Ovo je, dakle, čisto plemensko ime i nije nikada služilo skupnom oznakom za onu grupu plemena, što ih je prvi sultan Osman podložio pod svoju vlast, koju je povećao osvajanjima u prednjoj Aziji, u kojoj su njegovi nasljednici pokorili ne samo čitav prednji Orijent, nego i dobar dio Evrope. Za oznaku političke narodnosti ove velike države uvedeno je službeno ime Osmanli i ono je kroz vijekove ostalo službenim imenom carevine, kojoj su na čelu bili potomci kuće Al-Osmanove.

Ako se uza sve to plemensko ime Tűrk unutar Otomanskog carstva nadaleko raširilo, ima se to pripisati tome, da riječ »Tűrki« označuje jezik i govor: jezik, koji je uz mnogo arapskih i perzijskih natruha postao službenim jezikom carevine. Ali riječ »Tűrki« ne označuje samo govor, nego i pjesmu, »tűrki čagirmak« znači pjevati, a u najširem smislu, u

[1]) Zakonik.

prostonarodnom anadolskom govoru riječ »Türk« označuje čovjeka kao takova, bez obzira na narodnost i upotrebljava se zato u pripovijetkama za oznaku ličnosti, kojima se ne zna ili ne će da kaže imena. Zato se u granicama otomanskoga carstva ime »Türk«, ne vežući uza nj neki naročiti narodni pojam, *brzo raširilo, a radosno su ga slušali svi državljani islamske vjeroispovijesti, te je ono u pokrajinama gdje je islamski elemenat jače pomiješan sa kršćanskim, postalo oznakom muslimana uopće.* Analogno je tome, da su tamo pravoslavne bez obzira na narodnost zvali Grcima (Rum-mileti[2]), a katolike Latinima. *U tome smislu, kao konfesionalna oznaka, ono se upotrebljavalo i u Bosni, a da pri tome nikome nije bilo ni na kraj pameti pomišljati na neko turansko porijeklo naših muslimana.* Ako bi dopustili etnološku mogućnost takove teze, trebalo bi predpostaviti, da je ona posljedica jakoga selidbenog pokreta većega stila, koji bi doveo u zemlju tolike mase azijatskih doseljenika, da bi njihov broj mogao porasti na nemalo ¾ milijuna duša. Tu predpostavku isključuje činjenica, da je uza svu snagu vojničke i političke ekspanzije, *etnička ekspanzija Osmanlija bila upravo m i n i m a l n a.* Historija otomanske carevine ne zna ni za kakav veći selidbeni pokret. Ni Turci sami, ni njihovi bliži suplemenici nisu se nikada u većim skupinama iseljavali iz svoje postojbine i kolonizirali bilo koji novo osvojeni kraj u Evropi, pa čak ni onda, kada se iz strategičkih razloga, na krajini prema Hrvatskoj i Ugarskoj organizovala vojnička kolonizacija, nisu ti kolonisti, filuridžije,[3]) vojnici i derbendžije,[4]) bili muslimani, nego isključivo kršćanski podanici.

Jedinu iznimku čine nomadska plemena, koja su sa svojom stokom obilazila planinske visove i nepregledne travnjake i pašnjake prednje Azije. Većina njih držala se pri tom lutanju stanovitoga kraja, određenih puteva, kuda bi se svake godine svraćale, a samo neka od njih zalutala bi vrlo daleko, kao spomenuti Juruci, koji su za nas zato od osobitoga interesa, jer je jedan ogranak, u vrijeme prvih osvajanja za vrijeme Murata I. prešao sa svojom stokom Bospor i u tračkim i makedonskim planinama između Rodope i Šar-planine našao vrlo povoljan teren za svoje nomadsko stočarstvo. Ti Juruci ponukani privilegijama, što im ih davala tzv. solunska kanunama, ako se stalno nasele i okane nomadiziranja, naselili su se u kraju, koji se po njima i danas zove Juruklukom. Ta seoba imala je prema tome samo lokalno značenje za južnu Macedoniju, ali su se njene posljedice osjetile daleko u zapadnim zemljama.

Juruci su okupirali planine, kojima su se od pamtivijeka služili vlaški pastirski nomadi, porijeklom Arumuni, te ih potjerali iz njihovih jajlaka,[5]) kišlaka,[6]) i baćila,[7]) i prislili, da svojom stokom sele prema zapadu i sjeveru tražeći i nalazeći tamo po planinama ekonomske uvjete,

---

[2]) Rum = grčki mileti = narod.

[3]) filuridžija = ime vlasnika lena, od koga plaća godišnje jedan dukat (= filuri).

[4]) derbendžija od derbut tur. = klanac.

[5]) jajlak = ljetna paša.

[6]) kišlak = zimska paša.

[7]) baćilo (rumunjska riječ) = janjilo, gdje se ovce janje.

koji pogoduju zanimanju perijodičnoga stočarskog nomadstva. To, a ne kako neki misle kosovska bitka, bilo je pokretačem onoga velikog etničkoga pomicanja, koje je zaredalo u 14. vijeku, i dovelo te nomadske pastire na zapad do Jadranskoga žala, na sjever do u Karpate i time je znatno izmijenilo etnografsku konfiguraciju.

Potomke Juruka, koji su se u Jurukluku naselili na vlastitim krčevinama, gdje im osim 12 akči[8]) godišnje, država nije ubirala ni desetinu, ni zemljarinu, niti ikakvoga drugog poreza ili nameta, imao sam prilike promatrati i naći u njih bitne antropološke osebine turanske rase, a naročito jako izražen t. zv. t a u r i j s k i t i p, po kojemu daleko odvajaju od ostalih Evropejaca, te se sa bosanskim muslimanima ne mogu ni usporediti. (Da Osmanlije nisu ni imali neki višak naroda, koji bi mogli upotrebljavati za neku intenzivniju kolonizaciju, vidi se već po tome, da je sultan Mehmed II., osvojivši Jajce i druge bosanske gradove, odvojio trećinu žiteljstva, te ih poslao u Carigrad, da ih tamo naseli i popuni žiteljstvo, koje se smanjilo, jer su se Grci većinom razbjegli. Tu politiku nastavio je i prilikom osvajanja drugih, naročito grčkih, gradova.

Prema rečenom *neoboriva je činjenica, da Bosna nije nikada bila ciljem neke seobe, koja bi u većem broju uvodila etničke elemente uralo-altajske rase*. Pa i unatoč tome, da je Bosna 4 stoljeća živjela u sklopu otomanske carevine, nije se u nju uvuklo dovoljno orijentalnih elemenata, a da bi domaći narod, a naročito islamski dio resorbirali i asimilirali, te ga, da se tako izrazimo, turanizirali.

Proces asimilacije može se doduše češće tamo primijetiti, gdje žive dva razna naroda u neposrednom susjedstvu, ili čak pod jednom vlasti i onda onaj jači i otporniji resorbira slabiji. Ali da dođe do ovakove apsorpcije, potrebna su dva preduvjeta, koji treba da funkcioniraju uporedo i konstantno, a to su c o m m e r c i u m i c o n n u b i u m t. j. međusobni saobraćaj i ženidba.

Pokušati ću, da ukratko prikažem c o m m e r c i u m, koji je bio uvjetovan simbiozom bosanskih starosjedioca s gospodujućim istočnjačkim elementima. Već prije 20 godina pokušao sam, *da obranim Turke od objede, koja se provlači kroz sve školske historije, da su oni kao osvajači bezobzirno i okrutno pobjeđenicima otimali zemlje i imovinu, uništili kršćansku kulturu, silom poturčili narod, nametali mu svoj jezik i lišavali ga etničkih atributa narodnosti.*

Na osnovu bogatoga, do onda nepoznatoga, materijala dubrovačkih arhiva dokazao sam, ne samo, da Osmanlije nisu dirali u narodni jezik, nego je h r v a t s k i j e z i k u Bosni ostao s l u ž b e n i m j e z i k o m a d m i n i s t r a t i v e, dočim se turski ograničavao na šerijatsko sudovanje, a arapski na religiozno područje. Turci prve upravljače pojedinih bosanskih pokrajina nisu zvali valijama[9]) nego vojvodama i krajišnicima, od autohtona preuzeli su instituciju vojnikluka, kao autonomnu kršćansku

---

[8]) akča = je stari turski srebrni mali novac, komu danas odgovara vrijednost od pol dinara.

[9]) valija = upravnik veće pokrajine na pr. valija bosanski, koji osim bosanskog, ima pod svojom vlasti hercegovački, novopazarski, drinski (tuzlanski), požeški i kliški sandžak (barjak).

vojnu organizaciju, pridržali su domaći porezni sistem dukatništva i samu staru administrativnu raspodjelbu zemlje na vojvodine i knežije, pa su čak, što je u Orijentu do onda nepoznato, i u opreci sa šerijatom u kanunama uzakonili onu formu zemljišnog posjeda, koja je pod imenom baštine i baštinskih zemalja od starine postojala u Bosni.

Oni nijesu prezirali starosjedioce kao inoplemenike, ni proganjali, nisu im čak ni zatvarali puteve do najviših časti u državi, kako to dokazuje veliki broj velikih vezira, počam od Ahmed paše Hercegovića dalje, koji su porijeklom bili Bosanci. Dosljedno oni nisu bosanskim domorocima uskraćivali ni najviša upravnička mjesta u domovini te za prvih pet decenija iza osvojenja Bosne nalazimo na čelu bosanskoga sandžaka Skenderbega Mihajlovića, Sinan pašu Borovinića, Mustafa pašu Juriševića, a među hercegovačkim krajišnjacima ističu se Ahmedbeg i Skenderbeg Vranešević, Mehmedbeg Obrenović, Sinanpaša Borovinić, Mustafabeg Bogojević, sin Daut pašin, i Hasanbeg Mihajlović.

Imamo dosta kršćana, koji su, ma da se nisu odrekli kršćanske vjere, vršili vojvodsku čast, kao primjerice novski i trebinjski vojvoda Vuk i sin mu Radivoj, vojvoda donjih Vlaha bio je Horak Vladisalić, a od poturčenika da spomenemo samo Muradbega Tardića, koji je u doba Husrefbegova vezirovanja bio njegov vojvoda u Sarajevu. Mimogred budi spomenuto, da je sam Husrefbeg po materi Seldžuki sultaniji bio carskoga roda, a po ocu Ferhadbegu porijeklom naše krvi.

Od bosanskih muslimana, koji su u to doba došli do uglednog položaja spomenuti ćemo samo nekoliko: braću Alibega i Smajila, sinove Ivana Vlahovića, i Ibrahimbega, Isabega, Ahmedbega, Skenderbega Vranešovića, Ahmedbega Krajčinovića, Ahmedbega Radičevića, Ahmedbega Bodirožića, Kalinbega Obrenovića, Mustafu Milivojevića, Isaka Jablanovića, Šeremeta Crnetića, Hasana Skenderovića, a stotine i stotine uglednih poturčenika moramo prešutiti, jer im je patronimikon prikriven arapskim »abdah, abdulah, abdulgafur, abdulhaj« i sličnim arabiziranim imenima. Da su se svi ovi ljudi u svojoj korespodenciji služili krvatskim jezikom, ne treba napose isticati, ali je važno to, da je na Porti i na valinskom divanu postojala naročita kancelarija za slavensku korespodenciju. Kao dijaci i kancelari spominju se Branko, Mihajlo, Herak i Pokrajac, te Petar Dijaković, a diplomatske misije povjeravali su sandžaci ljudima, čija imena glase: Tordiša Bogutović, Branisav, Teodor, Aleksa, Vlah Svinjarević, Stjepan Sratinović, Vuk Vraneš, Brailo, Tvrtko, Herak, Pokrajac Vlah, Milivoj Mihočević, Vuk Balečević, Ivan Radičević, Ivko Konjhodžić, Radoje Vučetić, Vukan Dubravčić, dakle mahom domaći ljudi — kršćani.

Nabrajati one bezbrojne kršćane, koji su u ono doba kao knezovi upravljali manjim upravnim jedinicama, značilo bi razvlačiti ovaj popis u nedogled. Službeni cammercium između osvajača i podjarmljenika u Bosni ilustrirat će nam najbolje prvi pionir, koji je osmanlijskoj ekspanziji prema zapadu utirao puteve, Isabeg, isprva krajišnik u Skoplju, poslije zapovijednik zapadnim stranama u Kruševcu, i konačno prvi sandžabeg vrhbosanski. On u jednom pismu, koje nam se sačuvalo, zove hercega Stjepana svojim bratom, a vojvodu Petra Pavlovića svojim si-

novcem. Na čelu njegovu kancelarije viđamo dijake Branislava, Mihajla i Heraka; kao poklisare šalje Heraka Vraneša, Branila Stjepanovića, Kefaliju Stefana, dakle, osim Alije Knežića, same kršćane. Na njegovu dvoru igra veliku ulogu, bilo kao bankar i ekspert za trgovinu, rudarstvo i eksploataciju crvca (krmeza), bilo kao ortak u trgovačkim poduzećima i kao zakupnik carina i sl. Dubrovčanin Živan Pribčinović, a prigodice mu služi u trgovačkim poduzećima i drugi Dubrovčanin imenom Ivanko. On je bio arbiter u svim sporovima, što su postojali među bosansim velmožama, pa čak i u sporu, koji je razjedinio kuću hercega Stjepana. Živo se zauzimao za potomstvo kneza Braila Tezalovića, da dođe do svoje baštine, a svoj ugled na Porti često je upotrebljavao na korist Bošnjaka, pa i samih Dubrovčana. Te prijatne prilike su se istina nakon opsade Beča promijenile, ali uza sve to u katalogu valija i vezira, koji su bili na čelu bosanskoga vilajeta, naći ćemo imena od 34 vezira, za koje se naročito veli, da su porijeklom Bošnjaci, a među njima imade odvjetaka familija Dugalića, Sokolovića, Sijerčića, Korča, Sifrića, Varvara, Pruščaka, Sovića, Miralema i t. d. Koliko je još Bošnjaka bilo među onima, čije porijeklo nije zabilježeno, to se dakako ne da ustanoviti. Pregledamo li popis bosanskih sredovječnih plemićkih familija, čiji su grbovi sačuvani u fojničkom grbovniku, naći ćemo, da potomstvo preko trećine od njih još danas živi među begovskim bosanskim familijama, a da su skoro sve kapetanije bosanskih krajiških gradova na dar — ul-harbu[10]), — a mnogi još iz predosmanlijske dobe — kao leno ostale u rukama islamiziranih starosjedilaca, dokaz je, da ni u kasnije doba, uza sve jači antagonizam, službeni odnošaj između Porte i Bošnjaka nije bio izmijenjen.

Eto tako izgleda službeni commercium između Osmanlija osvajača i Bošnjaka pobjeđenika. On je previše obziran i koncilijantan, a da bi u sebi nosio klicu bilo kakvog nasilnog odnarođivanja; on je premalo agresivan, a da bi mogao uspješno turanizirati narodne mase. Što se tiče interkonfesionalnog odnošaja, njega će nam najplastičnije prikazati epizoda, koja se je odigrala neposredno iza osvojenja Bosne na Milodraževom polju. Tu se car osvajač sultan Memed II. sastaje sa skromnim fratrom fra Anđelom Zvizdovićem, i daje mu u ruke listinu, kojom bosanskim katolicima zajamčuje vjersku slobodu. On mu ne daje prosti berat,[11]) kojim inače podjeljuje privilegije, ne daje mu ni fermana,[12]) kojim svojim najvišim dostojanstvenicima saopćuje svoju carsku volju, nego mu daje ahdnamu,[13]) t. j. savezni ugovor, kako ga sultani inače daju samo suverenim licima. Jednom riječi na Milodraževom polju susreće on predstavnika katolika u Bosni kao ravnopravnoga kompasciscenta. Dakle vijesti o nekom nasilnom isturčivanju bosanskih kršćana u doba fetha[14]) apsolutno su neosnovane. Ako je uza sve to proces islamizacije nevjerovatno brzo uznapredovao, ima to svojih posebnih

[10]) dar-ul-harb, arapski = kuća rata.

[11]) berat, tur. = diploma, kojom se podjeljuje leno ili druga kakova državna služba.

[12]) ferman = carska zapovijed.

[13]) ahdnama = savezni ugovor.

[14]) feth = osvojenje

razloga. Tu je postojala konfesionalna rascijepanost, *tu su bogomili uslijed toga, što muslimani kao i oni slave petak, što je i u njih brak civilna institucija, a ne sakramenat, našli dodirnih točaka sa islamom*, te su sjećajući se progonstva, kojima su sa strane obih drugih kršćanskih crkava kroz stoljeća bili izvrženi, obje ruke prihvatili islam. Što se katoličke crkve tiče, njena je organizacija bila slaba, u rukama nekolicine fratara, koji ne predstavljaju ni provinciju, nego samo vikarijat. Nije tu bilo ni nadbiskupije, ni onaj broj biskupija, koji bi odgovarao prostoru zemlje, a vezu s Rimom predstavljali su tek apoštolski vizitatori, koji bi prigodice dolazili i Svetu Stolicu izvješćivali o prilikama. Pravo je čudo, da se u ovakovim okolnostima katolicizam uopće održao na životu.

Da se sada obazremo na drugi faktor, koji u procesu odnarođivanja igra obično najglavniju ulogu: connubium! Uslijed promjena nastalih osvojenjem Bosne, javlja se tu vrlo zanimiva pojava. *Obzirom na brak razvijaju se tri konfesionalne, među sobom strogo odvojene, po svojoj jakosti diferencirane endogamičke grupe*. U sve tri su redoviti brakovi sa istovjercima, a oni sa inovjercima su vrlo rijetki. Srazmjeran tome je priliv strane krvi, koji bi mogao izmijenjivati rasu. Najjači je u pravoslavnih, jer su oni imali prilike, da se žene s drugim pravoslavnima iz carevine, Grcima, Jermenima, Aromunima i Bugarima; vrlo je slab u katolika, koji su tek prigodice mogli uzeti koju djevojku iz Dalmacije ili Hrvatske, a upravo minimalan je u muslimana. Oni, ma da su dolazili u doticaj s muslimanima osmanlijske narodnosti, živjeli su u najstrožoj endogamiji. U Bosnu je, doduše, dolazilo mnogo Osmanlija, da kao činovnici služe u upravnoj i sudskoj struci, ali malo njih s namjerom, da se tu stalno nasele. Ti ljudi vodili su sa sobom svoj harem, a, koji su se u Bosni oženili, opet su otišli. Malo njih, koji su sklopili brakove s domaćim djevojkama i ostali u zemlji, predali su svom potomstvu stanoviti udio turanske krvi; ali kako su im se djeca i unuci opet ženili s domaćim djevojkama, ta je tuđa krv po zakonima mendelizacije resorbirana, te se već u trećoj generaciji jedva primjećivala. To je zato, jer je pri modificiranju rase ženski udio krvi kud i kamo jači, nego muški. Strani došljaci, dakle, nisu Bošnjake turčili, nego su ovi naprotiv slavizirali njihove potomke. Poznato je, da je između bosanskih muslimana i Osmanlija postojao uvijek neki antagonizam, i da su Bošnjaci zazirali od toga, da svoje kćeri udavaju za t. zv. Turkuše. Taj antagonizam zauzeo je često i opasne političke forme, te je bio uzrokom pobunama, kao onoj krajiškoj u XVIII. vijeku, kojoj su pali žrtvom Mustafa paša Biščević i Salihpaša Kulenović, velikoj buni Husejin kapetana Gradaščevića sredinom prošlog vijeka i ponovnim bunama sarajevskih janjičara protiv državne vlasti.

Endogamija bila je u bosanskih muslimana tako stroga, da sam u svoje doba poznavao desetak begovskih familija, koje su se ženile samo među sobom i ne bi u svoj harem ni za što dovodile djevojke iz familija izvan ovoga kola, pa bile one inače i iz najboljih kuća.

Iz gornjih razloga su mješoviti brakovi između bosanskih muslimana i Osmanlija bili vanredno rijetki i bez vidnoga učinka na modifikaciju rase, jer su pri tome sudjelovali s osmanlijske strane samo muški,

a sa bosanske ženski elementi, koji su u tom pravcu — kako rekosmo — kud i kamo jači i aktivniji. Kako se brzo eliminira tuđa rasna primjesa ako joj fali stalni priliv sa ženske strane, najbolje nam ilustrira t. zv. Borreby-tip[15]) u Skandinaviji. Tu je u neolitsko doba živjela isključivo dolihocefalna rasa, a pod kraj te dobe pojavljuje se iznenada brahicefalna sa isključivo muškim skeletima. Tu se, dakle, nesumnjivo radilo o većoj ratničkoj invaziji brahicefalnih elemenata, koji su se stalno nastanili i uzimljući žene u starosjedilaca, stvorili neku mješovitu rasu. Tijekom generacija sve se više gube, međutim, brahicefalni elementi i konačno posve iščezavaju. Jednom riječi starosjedioci resorbirali su strane rasne elemente, jer je ovim falio konstantni priliv sa ženske strane. Isti slučaj postojao je i kod mješovitih brakova u Bosni. *Endogamija i uz nju haremska klauzura bili su u Bosni najuspješnija zaštita za očuvanje slavenskoga rasnoga elementa,* i, *mislim, da mogu mirno reći, da se slavenstvo u Evropi nije nigdje sačuvalo od tuđe natruhe onako, kao upravo među bosanskim muslimanima.*

Iako Osmanlije prema rečenom ni preko commerciuma ni putem connubiuma nisu uspjeli, da modificiraju narodnost bosanskih muslimana, te da ih osmanliziraju, nije dugovjeka simbioza s Osmanlijama, naravski, ostala bez vidnih tragova. *Abstrahirajući od religioznog života preuzeli su bosanski muslimani mnoge orijentalne običaje, nošnju, način života, orijentalni urbanitet, staloženost u mišljenju i govoru, stoičku resignaciju u neumitnoj nevolji, te mnoge druge osebine, kojima se od nas razlikuju, a može se reći i odlikuju, ali sve je to izvanjsko i ne zadire u samu bit rase.* Puka je bila afektacija, ako su oni nekoć voljeli svoja obiteljska imena turanizirati, te im se tako vremenom i prava imena izgubili. Sinovi paša i drugih velikih dostojanstvenika državnih voljeli su zamijeniti svoje porodično ime patronimikonom izvedenim po očevoj časti. Tako nastaju oni bezbrojni i raznoliki Pašići, Begovići, tako razni Kapetanovići, Hadžići, Hodžići, Muftići, Befterdarevići, Kadići, Softići i kako se već zovu, koji su svi nekoć imali čisto slavensko prezime, pa ga vremenom zaboravili. To je bio tek učinak mode, sličan maniji latinizovanja imena u zapadnoj Evropi za doba humanizma, kada su nastala imena kao Grotius, Leunclavius, Olearius, Økolampadius i slične neukusnosti. Mnogo jači su tragovi što ih je simbioza sa Osmanlijama ostavila u jeziku time, što je unijela bezbroj turcizma; ali njih ćemo naći i izvan Bosne u svim zemljama, koje su živjele pod turskom vlasti, a broj im ne će biti mnogo veći, nego li je broj germanizama u poljskom, češkom ili u ruskom. Važnije je, da se istakne druga činjenica, da *sâm turski jezik nigdje nije uhvatio korijena u narodu,* a kako se je brzo izgubio i tamo, gdje su ga prihvatili, vidi se po tome, da danas u samom Sarajevu ima jedva kojih desetak ljudi, koji bi bili posve vješti turskom govoru i pismu. *Iz rečenog se razabire, da su bosanski muslimani ostali ono, što su im bili predci, dakle Slaveni.* A njihovu užu narodnu pripadnost najbolje nam zasvjedočava jezik, a taj je ikavština, koju je muslimanski harem sačuvao jednako čisto, kao što je sačuvao i rasu od

[15]) Borreby = mjesto u Švedskoj.

tuđe natruhe. Ta ikavština, koja je, kako je to nedavno dokazao Vladimir Škarić, priopćujući popis timara[16]) iz čitavog vilajeta iz XVII. st., još onda obuhvatala čitavo područje bosanskoga vilajeta, ne živi danas nigdje u onako čistoj formi, kao u bosanskim haremima. Zaključak, koji se iz toga može izvesti jasan je, a ja bi samo još spomenuo kakvog su mišljenja o tome orijentalni autori. Najveći geograf srednjega vijeka Arap Edrizi, koji je 1154. na dvoru sicilijskog kralja Rogera II. tako rekuć »ad usum delfini« napisao svoje veliko djelo, zove narod, koji živi od Akvileje do Dubrovnika hrvatskim. Kako su drugi islamski pisci o tome mislili prikazao je opetovano Safvetbeg Bašagić, a mi ćemo samo upozoriti na najvećega turskog putopisca XVII. vijeka, na Evliju Čelebiju, koji je u svojoj Sejahatnami[17]) opširno opisao Bosnu od kraja na kraj. Opisujući Sarajevo on hvali sarajevske muslimane, porijeklom Hrvate, radi njihovih vrlina i junačke ćudi, a da im prikaže jezik navodi glosse uz turski prijevod, i naročito ističe jednu jezičnu osebinu Sarajlija, koja je inače malo kojem istraživaču pala u oči, a ta je, da oni svi lična imena završuju na »— *o*«. To je sitnica, koja je mogla pasti u oči samo dobrom i oštrom promatraču, jer je doista specifična sarajevska osebina, da oni lična imena, bila arapska, bila narodna završuju na »— o«. Tako još danas kažu Ibro, Iso, Huso, Avdo, mj. Ibrahim, Husein, Abdulah i t. d., a obiteljska imena im glase Spaho, Svrzo, Glođo, Fočo i t. d. mj. Spahić, Svrzić, Glođić, Fočić.

Na oko sitnica, ali s jezičnog stanovišta zanimiva je činjenica, da bosanski muslimani za oznaku mjeseci sunčane godine upotrebljavaju specifično hrvatsko narodno nazivlje: siječanj, veljača i t. d. i to ne samo u svojim ruznamama,[18]) salnamama[19]) i kalendarima, nego se to sačuvalo i u govoru naroda do danas. Međutim još je jedna zanimivost. U begovskim kućama sačuvalo se do najnovijeg doba i ono narodno pismo, kojim su prvi bosanski sandžaci pisali svoje narodne poslanice, bosanski fratri svoje matrikule i kronike, a fra Matija Divković svoja štampana djela. To pismo okrstiše punim pravom imenom bosančica, a muslimansku djecu nisu to pismo poučavali putujući daskali[20]) ili meštri, nego rođena majka, ili koji stariji kući privrženi i s njom srasli sluga ili dvoranin.

Što se tiče narodne poezije, dovoljno je konstatirati, da narodna epopeja nije nigdje tako bujno procvala, te se tako dugo sačuvala, kao među muslimanika bihaćske i cazinske krajine, gdje oni sačinjavaju najjači dio žiteljstva, a ni u kojem našem kraju nisu ispjevane ženske pjesme, koje bi se po nježnosti lirskog osjećaja i dubokoj osjećajnosti svojih melodija mogle takmiti sa sevdalinkama, koje se ore po brdinama Trebevića i Vlašić-planine. Umjetničku vrijednost muslimanske poezije ocijenio je najkompetentniji arbiter i veliki pjesnih Goethe, koji je od

---

16) timar = zemljišni posjed, koji se daje u leno.
17) sejahatname = putopis.
18) ruznama (ruz = dan) = dnevnik.
19) salnama = godišnjak.
20) daskal (grč.) = učitelj.

stotinjak narodnih pjesama, što mu ih je podastro Vuk Karadžić, kao najljepšu izabrao baš pjesmu o Hasan-aginici, te ju njemački prepjevao.

Ako dakle jezik dolazi u pitanje kao faktor za određivanje narodne pripadnosti naših muslimana, to je pitanje riješeno već s ono malo fakata, što smo u uskom opsegu ovoga članka mogli iznijeti.

Ostaje nam još, da se sa par riječi osvrnemo i na antropološke osebine bosanskih muslimana. Oni su ljudi visoka uzrasta i širokih grudi, te uz Skandinavce po prosječnoj visini svoga stasa stoje među evropskim narodima na prvom mjestu. Formacija glave ima poznato obilježje dinarske rase, koja se kod nas pojavljuje već pod kraj neolitika i koja seobom Slavena dobiva jači porast brahicefalnih elemenata. Međutim valja istaknuti, da su gornje osebine zajedničke i katolicima i pravoslavnima u Bosni, te da među tim trim konfesijama u tom pogledu nema bitnih razlika. Razlika nastaje tek, ako se obazremo na pigmentaciju, koja je, ako ne važniji, u najmanju ruku jednako važan faktor pri formaciji rase.

Teoretski morali bi predpostaviti, da jedan narod, koji kroz stoljeća živi pod vlasti isključivo crnomanjastoga naroda, kao što je osmanlijski, mora sve više naginjati crnomanjastoj pigmentaciji, i da bi dosljedno bosanski muslimani morali biti tamnobojniji od njihovih kršćanskih sugrađana. U istinu opažamo upravo protivno. Tamnookih muslimana ima 46, 95%, katolika podjednako t. j. 46, 82%, dočim je u pravoslavnih taj procenat za 10% veći ili točno 56, 27%. Svijetlih očiju ima muslimana 37, 69%, katolika 39, 98%, a pravoslavnih opet za okruglo 10% manje, t. j. 28, 52%.

Slični razmjer postoji i u pigmentaciji kose, jer imamo tamnokosih muslimana 67, 60%, katolika podjednako, a pravoslavnih opet nemalo 10% više, t. j. 76, 48%.

Svijetla boja kose zastupana je kod muslimana sa 12, 30%, u katolika 9, 24%, u pravoslavnih 7, 77%.

Prosječni odnošaj ovih vrsta pigmentacije predstavlja nam antropološki tip i obzirom na nj pripada tamnom tipu 47,96% pravoslavnih, a muslimanima i katolika 11% manje, t. j. u obih po 38,89%. Naprotiv čisto svijetlom tipu pipada 9,40% muslimana, 7,51% katolika i 5,59% pravoslavnih. Ostali postotci predstavljali bi t. zv. mješoviti tip i mogu se lako izračunati iz navedenih brojaka.

Iz ovih činjenica rezultira, da su bosanski muslimani po intenzitetu pigmentacije najbliži, pače, posve jednaki sa katolicima. Ako se još uvaži, da su Slaveni, koji su se naselili na jugu Evrope bili prvi predstavnici svijetloga tipa, komu je plava kosa i modro oko glavnom rasnom odlikom, dobiva osobitu važnost činjenica, da je čisto svijetli tip u muslimana najjače zastupan, jer po tome bi baš muslimani bili najčišći Slaveni u Bosni. Zasluga je to haremske ekskluzivnosti, koja je u ovom slučaju očuvala pradjedovska rasna obilježja.

Dr. Ćiro Truhelka

NAŠI MLADI KNJIŽEVNICI

Još do nedavna pisalo se često članke i rasprave pod sličnim natpisima. Pisci tih rasprava zauzimali su prema najmlađoj književnoj generaciji neki tutorski, superiorni stav i nastojali joj pokazati »pravi put«, kojim bi imala krenuti. Nikada im nije nedostajalo tvrdnji, da je ta generacija ispretrgana, rastrojena, konfuzna, ali ipak te i takove apologije uvijek su nalazile opravdanje za mnogu negativnu stranu svojih nadobudnih štićenika. Ako već ništa nije pomagalo, ako ništa nije bilo dosta uvjerljivo, onda su se hvatali onoga najefikasnijega sredstva, t. j. tvrdili su, da generacija stoji pod utiskom groznoga klanja, topovske paljbe i t. d.«, pa joj naravno treba oprostiti sentimentalno cmizdrenje i epigonsko imitiranje, koje je vodilo do plagiranja sve pod utjecajem onoga pokazivanja »pravoga puta«, a taj put bio je gotovo redovno ugledanje na Krležino d. d., pa suradnja u »Stožeru« i »Literaturi« i sl. Iz te generacije oni, koji su gutali te veleučene poduke, postali su ili lirici gradskih i periferijskih smetišta ili t. zv. literarni beskičmenjaci (literarni lutaoci). Svakako je ovih drugih više, pa je vrlo teško povući granicu između jedne i druge grupe, jer su pripadnici prve redovno i veliki poklonici druge. Takovo stanje među mladim »književnicima« možemo označiti najkraće kao potpunu ideološku desorijentaciju.

Socijalistička književnost kod nas nalazi se danas u nazatku, moda propagandističkoga importa došla je kraju, pa je prijevodna literatura Sinclaire-a, Ehrenburga, Tollera i t. d., koja je još pred kratko vrijeme poplavila tržišta, postala nemoderna, što za nju znači nesuvremena, jer moda, samo privremena moda dirigirala je ukusu literarnih trošača. Mjesto te prijevodne literature na njeno mjesto dolazi domaća (osobito lirika), koja, što je i razumljivo, ne može naići na prijem među publikom. Mladi lirici opjevali su periferijska smetišta do posljednjega bacila, a sluškinja u nedjeljno poslije podne u parku postala je već tako otrcani rekvizit, da smo je upoznali od cipela do »bubikopfa«. Sa stanovišta te lirike pjesme, u kojoj nije spomenuti smrad predgrađa, gnojišta ili makar koja riječ svinjarskoga genre-a znači samo sentimentalno pjevuckanje bez ikakove dubine i »zahvaćanje s površine«. Takova pjesma ne može biti socijalna, jer je »u okovima malograđanskoga reakcionarstva«. Ti lirici pune svojim stihovima »napredne« časopise, ali katkada znaju zalutati i u po koju »nenaprednu« reviju. Svakako nisu odviše dosljedni!

O dosljednosti one druge grupe ne može biti ni govora, osim ako je ne uzmemo kao konsekventnost u nekonsekventnosti, jer upravo ta desorjentiranost jedina je i najbolja karakteristika njezinih pripadnika. Prema tome ne možemo govoriti ni o nekom njihovom ideološkom stavu, ukoliko to nisu marksisti, koji se još nisu dovoljno »iskristalizirali«. Svakako se gotovo redovno ubrajaju među »napredne«, valjda već radi toga, jer sam naziv — napredan književnik — ne zvuči loše. Ipak treba među njima razlikovati dvije grupe, i to: marksiste, koji imaju do-

duše »uvjerenje«, ali im je još prejak taj beskičmenjački karakter i čiste beskičmenjake (da ih tako nazovem), koji ni sami ne znaju što su i što bi htjeli. Međutim, jer gotovo redovno (tek uz malo izuzetaka) nadobudni marksistički književnici nemaju te literarne kičme, možemo pojam književnih lutalaca protegnuti na marksiste, koji bi u njemu značili samo neki uži (i svakako »viši«) krug. Kolika je konfuzija u tim ljudima vidi se najbolje iz toga, što i sami kažu, da nisu l'art pour l'artisti, a pripadnici neke tendencijske književnosti opet nisu, jer ni sami ne poznaju nikakove tendence (osim onoga »višega«, marksističkog kruga, koji je ipak u manjini). E, pa onda što su? Preostaje još samo, da budu ili književnici za modu ili književnici za honorar, a to redovno i jesu. Zato baš i moraju biti poklopac svakome loncu, pa nema stvari u koje se ne bi razumjeli (zato se ne treba čuditi, ako njihov meštar, svršeni preparandist, kritizira — medicinske knjige!). Da si pak budu potpuno dosljedni, pišu u marksističkim listovima, a ne će da budu marksisti, pišu u katoličkim listovima, a nisu »klerikalci«, pa konačno lutaju i po nacionalnima revijama, ali ne dô Bog, da im tko kaže da su nacionalisti, jer nacionalizam im je tako strašno reakcionaran. — Ipak mora da pripadaju nekom novom političkom strujanju.

S druge strane, kao antipod ovim dvjema grupama, stoji onaj dio najmlađe hrvatske književne generacije, koji je bio imun prema infekcioznom djelovanju marksističkoga odgoja, a koji ne može biti »napredan« ili zato, jer ne kadi časopise mirisima gnojišta ili zato, jer zna, što hoće!

Zlatko Majtin

ŠTAMPA I KAPITALIZAM

Od svojih najprimitivnijih početaka, pa do današnjega dana, novinstvo je zadržalo barem formalno svoju bitnu karakteristiku: služba javnom interesu, služba zajednici. Zajednička je ta karakteristika najstarijim novinama na svijetu u Kini, rimskim objavljenim senatus konsultima (acta populi, acta senatus, acta diurna) kao i današnjoj štampi. Samo se mijenjalo shvaćanje u načinu službe zajednici, kao i to, što se ima razumijevati pod zajednicom i interesom zajednice. U početku je služba zajednici značila službu aktuelnoj vlasti ili određenije: službu nosiocima vlasti. I upravo radi kontrole izvršivanja zapovijesti vrhovnih vlasti i radi objavljivanja zakona i odredaba na znanje podanicima nastala je potreba za novinstvom. K ovome je pridošla i prirođena čovjekova radoznalost o događajima i ličnostima, pa je zasićenje te potrebe preuzela na sebe štampa, dajući tome značaj službe zajednici.

Uporedo s porastom moći i ugleda pojedinih staleža, koji su imali sad veći ili manji uticaj na državno uređenje i državne poslove, javlja se služba zajednici putem štampe kao služba dotičnim staležima. Borba staleža za svoje prerogative i borba nosilaca vrhovne državne vlasti ima vidan utjecaj na razvitak štampe. Kad je državna vlast jaka, novinstvo

je isključivo u njenim rukama ili u rukama pojedinaca, kojima je država dala koncesiju za izdavanje novina i podvrgla ih svome nadzoru. Oslabljivanje nosilaca državne vlasti, a jačanje staleža imalo je za posljedicu isključivo posjedovanje i osnivanje novina po privatnicima.

Apsolutistička država, uzorna u tutorstvu nad svime, nije svojevremeno propustila iz vida ni štampu. Njezini su okovi bili tako čvrsti, da je novinstvo bilo u potpunoj službi vlasti, što je značilo, da se u štampi smjela iznijeti sva istina samo o stranim zemljama, a o svojoj se zemlji pisalo onako, kako je to odgovaralo vlasti. Takvo je stanje dovelo do toga, da su se na pr. u Francuskoj izdavale novine za Njemačku i obrnuto. Apsolutistički režim nije dakle mogao zapriječiti širenje istine o unutrašnjim događajima. pa je i to potpomoglo širenju novih ideja, u ime kojih se dizalo revolucije počevši od one francuske, pa do onih predratnih. Sve su te revolucije dovele do velikih promjena sankcionirajući ideje liberalizma.

Načela: sloboda, bratstvo, jednakost, suverenost naroda i dr., bila su uistinu lijepa načela, ali u praksi nisu bila nikada provedena. Čak načela općeg prava glasa nisu dugo vremena uzakonile revolucije, koje su na svoje barjake zapisale slobodarske ideje, a da i ne spominjemo primjenu ostalih načela u gospodarskom i političkom životu liberalne države. »Uzmemo li na um, da neposjedujuća klasa nije bila u zakonodavstvu nikako zastupana, a mali posjed samo tako reći na oko, onda je jasno, da je zastupstvo liberalističkoga sistema u svojem početku samo toliko različito od staleškoga zastupstva, što je i treći stalež stupio u to zastupstvo; ili još bolje, da je treći stalež potisnuo feudalce od stola, da se sam posadi na njihovo mjesto. Zato nije daleko od istine promašio St. Simon, kad je označio pobjedu buržoazije nad feudalcima riječima »Ote toi que je m'y mette« (dr. F. Milobar).

Uz te liberalne ideje moramo imati na umu veliki napredak na polju prirodnih znanosti i brzu primjenu otkrića u tehnici i gospodarstvu. Čitav je život materijaliziran uslijed krivog shvaćanja znanstvenih otkrića, te se svagdje zapaža bijeg od tradicionalne kulture i duhovnog poimanja života. Sve je to bilo uzrokom, da su se slobodarske ideje potpunoma izrodile, te često pod novim plaštem uzakonile ono, protiv čega su bile uperene.

Takav je razvitak događaja i ideja imao ogroman utjecaj na štampu. Novinstvo je isticalo, da će služiti narodu pa želi biti nezavisno, izvan stranaka. Novine će biti javna govornica naroda, a uz to uho vladalaca, koji će preko novina prisluškivati želje i mišljenje naroda. Da narod upozna svoja prava i ispravno i efikasno izvršuje svoju suverenost, novinstvo je uzelo na sebe zadaću odgajanja i prosvjetljivanja naroda. Tako se govorilo u teoriji, a praksa je pokazala, da je odgoj i prosvjećivanje naroda samo maska, pod kojom se mogu sticati kapitali.

Znanstvena otkrića usavršila su štamparsku tehniku; brzojav i telefon, kasnije auto i aeroplan, sve je to stupilo u službu novinstvu. Ogroman kapital treba uložiti u moderno štamparsko poduzeće. Velike se

svote izdaju na personal; u svakom većem gradu treba posebnoga dopisnika, jer se novine u konkurenci nadmeću svježijim i iscrpnijim vijestima. Neobuzdana slobodna utakmica dovodi do niske pretplate, premda strojevi, materijal i rad ostaju prema cijeni novina srazmjerno visoko.

U kapitalističkom gospodarstvu uloženi se kapital mora rentirati, donositi veliki profit. Pretplata novina nije donosila ni kamata na uloženi kapital, a danas po mijenju stručnjaka pokriva jedva trećinu troškova. Za pokriće se ostalih troškova i profit moralo naći drugo vrelo. Našlo se u oglasima i reklamama. Promet dobara upotrebljavao je od Renandotovog Bureau-a d' Adresse et de Rencontre (1612.) i njegovih listina sve više i više novinske oglase u obliku ponude i potražnje. Novinsko je poduzeće posvetilo prvu brigu oglašivačima, od kojih je radi profita postalo posve ovisno. Do potpunoga poslovnog materijalizma nije dalek put. Razvitak je doveo do toga, da je štampa postala isključivo vrelo privrede. »Novinstvo nije, kako vjeruje filistar, viša duševna moć, u čije izvještaje ne smije posumnjati niti jedan smrtnik, nego mnogo više sasma običan »p o s a o«. Netko trguje s Hoffovim »schwindel extraktom«, drugi s lijekom za reumatizam, treći spekulira na burzi, četvrti trguje sa starim haljinama, a peti izdaje novine. Sva ta zvanja stoje na jednoj te istoj stepenici: sva su poslovi (Hepner)«.

Odgoj i prosvjećivanje naroda stupili su kod novinstva u pozadinu, a glavna je briga unovčenje štampanog papira i dobitak. Novinstvo stvarno više ne služi zajednici, nego kapitalisti i onima, koji dobro plaćaju »javno mijenje« imajući od toga koristi. Čitava je štampa u rukama velikoga kapitala, banaka i burze. O tome ima bezbroj dokaza. I kao što je u svim poduzećima, tvornicama i obrtima zavladao najgrublji poslovni materijalizam, zavladao je i u štampi. Poslovni materijalizam ne vodi računa o zajednici, humanosti i idejama, nego samo o profitu.

Privredni karakter moderne štampe potvrđuje i površan historijski pogled na osnivače i vlasnike modernih novina. U Americi Mr. Frank Munsey, Hearst, u Francuskoj motivi osnivača Emila Girardina i dra Verona, u Engleskoj Hamsworth, Arthur Pearson i dr. postali su prototipi današnjih vlasnika novinskih poduzeća sa 50—100 listova. U Njemačkoj su u zadnjih pedeset godina poznati kapitalisti: Mosse (vlasnik »Berliner Tageblatt«, »Berliner Volkszeitung«, »Berliner Morgenzeitung«[1]) i t. d.), Scherl (»Berl. Lokalanzeiger«, »Montag«, »Tag«, »Berl. Abendzeitung« i t. d.), Ullstein (»Berl. Morgenpost«, »Berliner Zeit am Mittag«, »Berl. Abendpost« i dr.), Hucks (vlasnik listova u Leipzigu, Halle-u, Stuttgartu, Hannoveru, Heidelbergu, Frankfurtu i t. d.), te mnogi drugi.

Bečki su listovi uvijek bili u direktnoj ili indirektnoj vezi s bankama, koje su imale i svoje listove kao na pr. »Neue Freie Presse« (Anglo-öst. Unionbank), »Presse« (Bankverein), »Neue Wiener Tageblatt« (A. G. Steyermühl), »Morgenpost« (Hypothekarrentenbank) i t. d.

[1]) Sve to prije Hitlerove revolucije.

Kao što se i druga poduzeća služe reklamom, služe se i novine: dijeljenjem kalendara, osiguravanjem pretplatnika, nagradama i dr., a da unište protivnika hvataju se svega, pa i nedozvoljenih sredstava. Tako n. pr. uprava »Kölnische Zeitung« stupila je u vezu s mnogim novinskim agencijama i uspjela u tome, da su te agencije slale vijesti samo njezinom listu i osjetno oštetila vlasnike drugih listova u Kölnu.

Poslovni karakter moderne štampe dokazuje njezina korumpiranost i podmitljivosti. Iz najnovijega vremena poznata je Staviskijeva afera, koja je iznijela na svijetlo vezu štampe i Staviskijevih »uspjeha«. Panamska je afera otkrila, da je društvo izdalo štampi 25 milijuna franaka za njezine usluge (Pluto). Rothschild je uspjelim manevrom, velikom reklamom u štampi, koju je dobro plaćao, zaradio pri gradnji sjeverne željeznice u Francuskoj na svojim akcijama pola milijarde franaka dok još nije sagradio ni kilometar pruge. »Gotovo se čitava pariška štampa razvila tako, da se može kupiti sve od uvodnika pa do notice« (R. Nordhausen). Nije drukčije ni sa štampom u drugim državama.

Evo karakterističnog primjera za modernu štampu.

God. 1898. dobila je Naklada »Schuster & Löffler«, kad je poslala neku knjigu na ocjenu, ovo pismo: »Da die Gegenwart kein ausschliessliches Literaturblatt ist, so kann nur der kleinste Teil der eingebenden Rezensionsexemplare kritische Würdigung finden. Es werden vor allem die durch inneren Wert oder zeitgemäss interessanten Inhalt hervorragenden Erscheinungen ausgewährt und grundsätzlich jene Werke besprochen, welche im Annoncenteil angezeit werden. Die Inserate gewinnen also durch die redaktionelle Besprechung eine wesentlich erhöhte Wirksamkeit, wie sie kaum ein anderes Blatt zu bieten vermag. Wenn dem Rezensionexemplar ein Inserat beigefügt wird, werden wir für sofortige Veröffentlichung der redaktionellen Besprechung Sorge tragen. — Hochachtungsvoll. — Berlin W 57, Culm strasse 7/8 Verlag der Gegenwart.«

Ima bezbroj primjera, koji dokazuju, da gospodarski dio lista biva uređivan po želji banaka i kapitalista. Mnoge banke daju redovito ogromne tantijeme piscima i vlasnicima lista za povoljno pisanje. Isto je tako i s političkim dijelom. Danas gotovo i nema lista, koji ne bi bio zavisan od kakvog političara ili političke grupe, premda se smatra nezavisnim. Prošlost, a i sadašnjost poznaje primjere osnivanja novina čak u drugim državama u svrhu zaštite interesa i popularizirania ličnosti. Pojedine vlasti troše ogromne sume na listove. Više od tri četvrtine listova u svim državama u službi su vlasti. Objektivnih izvještaja o političkim događajima u štampi teško je naći.[2]) U koliko bi i htio koji list da bude

[2]) Iz prošlosti: Crédit foncier trošio je godišnje na parišku štampu 1—2 milijuna fr. — Likvidator samostana Duez, koji je pronevjerio 6 milijuna, po svjedočanstvu na sudu, dao je 150—200.000 fr. nekom telegrafskom birou, da zapriječi kampanju protiv sebe. — Princesa Klemendina Belgijska, koja je težila za francuskom krunom, financirala je »Autorité«, »Eclair« i »Patrie«, koji su zastupali i propagirali njezine interese. — Pred bečkim je sudom dokazano, da je

objektivan, to mu je nemoguće pogotovo ako je vezan na agencije, što obično biva. Kakve su agencije, lijepo ilustrira ova ponuda jednoga berlinskog dopisnog ureda: »Es ist für den gedeihlichen Verkehr und Geschäftsabschluss fördernd, wenn mir bei Einsendung des Auftrages das gewünschte Genre vorher bezeichnet wird, Z. B. ob fromm, religiös, katholisch, evangelisch, ethisch, humoristisch, patriotisch, sozialfrei bzw. freisinnig, demokratisch, nationalliberal u. s. w.«

Moderno novinstvo pokazuje i time svoj poslovni materijalizam, što želi privući čitalačku publiku laskanjem, draškanjem nagona, iznošenjem prljavština i škandala. Kako je daleko od odgoja i pravog prosvjećivanja naroda! Moderno novinstvo i u odnošaju prema publici dokazuje, da ne pazi niti na moral, niti na interese zajednice i naroda, već mu je vrhovno načelo: unosni dobitak. Loš uticaj takve štampe ima mnogo veće posljedice nego li što bismo mogli u prvi mah misliti. »U vijeku, u kojem je mogla trgovina opiumom postati poslom, koji ne difamira, može postati patentirano i moralno trovanje društva« (Lucas).

Na svim je područjima liberalizam doveo do kobnih posljedica, ali te nijesu možda nigdje tako štetne i opasne kao na području štampe. Kapitalizam je uništio slobodu štampe, on je od nje napravio, kako netko dobro reče, prostitutku, koja se prodaje svakome, koji raspolaže novcem i silom. Moderna štampa ne služi javnom interesu, ne služi zajednici. Ona pod maskom javnog interesa služi sumnjivim, mračnim i često nepoštenim interesima pojedinaca.

Moderna štampa ima tendencu da zamijeni sve časopise, pa čak i knjige. Brzina razvijanja života ne dopušta dugog razmišljanja ni traženja, zato se štampa upliće u sva područja i o svemu donosi sudove: o rezultatima znanosti, o filozofskim problemima, o religiji, o umjetnosti, o literaturi i kazalištu, o socijalnim i gospodarskim problemima. Moderna štampa ne rasuđuje, ona diktira. Diktira prema narudžbi. Ono, što je plaćeno, hvali i uzdiže, a sve drugo kudi i ruši. Na taj način stvara intelektualnu i idejnu anarhiju. Idejna anarhija rađa socijalnim kaosom, a socijalni kaos narodnom smrću.

Radi toga treba svaki nacionalni pokret voditi ozbiljnog računa o modernoj štampi.

I. Mrakovčić

---

jedna banka da zataška neke afere, podmitila 75 listova, plativši svakom po 800 do 32.000 zlatnika i t. d., i t. d.

Iz sadašnjosti: Banka u Monte Carlu daje francuskoj štampi 2—3 milijuna franaka za povoljno pisanje o Monte Carlu i za prešućivanje škandala. — Staviski je davao ogromne svote novaca urednicima, direktorima i vlasnicima listova da pišu povoljno o vrijednosnim papirima njegovih fiktivnih poduzeća. — Filmska produkcija troši milijune za novine, da populariziraju njihove glumice i glumce i pišu povoljne kritike o filmovima. — Isto tako mnoga kazališta. (Mnogi muzički i kazališni kritici pričaju, kako su im kritike potpuno izmijenjene samovoljom direktora, jer je po srijedi interes vlasnika). — Gotovo su svi članci i feljtoni o turističkim centrima — plaćeni. — Izvještaj sa tržišta ponajčešće je plaćen, kako se i na sudu dokazalo, i t. d. i t. d.

DOBROVOLJNA RADNA SLUŽBA U NJEMAČKOJ

Dvije su ustanove, koje imaju kraj političke organizacije najvećih zasluga za pobjedu nacionalnoga socijalizma u Njemačkoj: To su »S. A.« i »Arbeitsdienst«-jurišni odredi i dobrovoljna radna služba. Oni su još i danas ne samo najjači instrumenti političkoga i kulturnoga jedinstva njemačkoga naroda, nego i odgajatelji novoga naraštaja sutrašnjice. S obzirom na to, da je dobrovoljna radna služba postala aktuelna u cijelom svijetu, jer je uvedena gotovo u svim kulturnim zemljama, prikazat ćemo razvitak i stanje njemačke dobrovoljne radne službe, jer ona zauzimlje centralni položaj, ne samo brojem, organizacijom i svojim unutrašnjim ustrojstvom, nego i time, što je po njemačkoj dobrovoljnoj radnoj službi cijeli svijet upoznao čitav njezin sistem.

Radna služba uvedena je po prvi puta u Bugarskoj za vrijeme Stambolijskoga. Tu je ona imala više formu radnoga poreza, kuluka, jer, iako je tu radna služba bila obvezatna, ipak je svaki građanin mogao poslati svoga zamjenika ili se od toga rada novcem iskupiti. Nijemci su upoznali radnu službu u Bugarskoj. I predratna i poslijeratna omladinska generacija, koje su velike događaje svjetskoga rata ne samo doživjele, nego i duboko proživljavale, i koje su vidjele veliku moralnu i socijalnu bijedu njemačkog naroda poslije rata, postavljale su si, uznemirene u duši, pitanje: »Zašto je vođen rat?... Zašto je njemački narod ostavio dva milijuna svojih najboljih sinova na tuđim ratištima... Zar samo zato, da kapitalisti i marksistički vođe dobro žive?...« Proučavajući svoj narod u svim njegovima emanacijama, ta je predratna i poslijeratna omladinska generacija tražila u svom nacionalizmu socijalni sadržaj. Tu generaciju nalazimo kod studenata kao »Werkstudenten«, kao studente, koji po nekoliko mjeseci preko praznika ili po koju godinu dana rade po rudnicima, tvornicama ili kod seljaka kao obični radnici, a da ih nitko ne prepoznaje kao intelektualce. Ta generacija mnogo uči iz knjiga i u realnom životu. Proučava i druge narode, naročito probleme populacije. I putujući, ne kao dokoni izletnici, nego u svrhu studija, po raznim zemljama, namjerila se jedna grupa mladih ljudi, sastavljena od studenata i ljudi drugih zvanja, u Bugarskoj na mnoštvo ljudi koji su — kulučili. Kad su se vratili kući, bila im je prva briga da što temeljitije prouče radnu službu u Bugarskoj. Nakon nekoliko godina zahvatio je taj pokret gotovo svu njemačku omladinu, koja je po nekoliko mjeseci živjela većinom u skupinama, u logorima izvan grada, na selu ili u kom zapuštenom kraju.

Tako je došlo do toga, da su zajedno sa seljacima, radnicima, obrtnicima i trgovcima živjeli zajedno studenti, počev od pravnika i filozofa, pa preko teologa i tehničara, sve do medicinara i muzičara, sakupljeni iz raznih pokrajina i najudaljenijih krajeva. A svi oni rade isti posao: grade ceste, kopaju kanale, buše rovove, i — razgovaraju o onom, što im je svima na srcu — o n a r o d u. Isto čine i studentice: i one se nastane na kakvoj livadi izvan sela živući pod šatorom ili u kakvoj zapuštenoj staroj zgradi. Te studentice, kao i druga grupa stude-

nata rade preko dana kod seljaka u kući ili na polju. Seljak prijavi voditelju ili voditeljici, — a voditelj je jedan između tih dobrovoljnih radnika —. da bi sutra trebao tri, pet ili deset momaka ili djevojaka za prevrtanje ili skupljanje sijena.« — »Dobro, odgovara vođa, u četiri, pet ili šest sati biti će na mjestu.« Seljak za to ne plaća ništa. Pri radu se pripovijeda, pjeva, šuti i — misli. U slobodno vrijeme je na rasporedu zajednička slobodna gimnastika, narodni plesovi, narodne popijevke, referati, izmjena misli. Sve na livadi ili u šumi. U tim se radnim logorima odgojila suvremena njemačka generacija u disciplini te stekla smisao za zajednicu, osjećaj odgovornosti i sposobnost vođenja »Führerprinzip«. Broj ovih radnih logora rasao je iz dana u dan. Velika većina svih kulturnih i političkih grupa u nedavnoj Njemačkoj imala je svoje posebne radne logore. Siromašniji nisu ništa plaćali za opskrbu, dok su imućniji pridonosili stanoviti udio. Kad su se ti mladi ljudi vratili u svoj obični život, nisu sve to mogli nikako zaboraviti. Oni su i dalje samo u tome živjeli i radili. Generacija, proizašla iz tih radnih logora bitno se razlikovala od svoje okoline. Ona je dobro upoznala narod i njegove potrebe.

Život naroda: seljaka i radnika, njihova prava korist bilo je ishodište i cilj svih misli, želja, i svega rada i nastojanja te mlade generacije. Iz tih krugova izašli su ljudi, koji su postali vođe protiv materijalizma, liberalizma, parlamentarizma. marksizma, semitizma i kapitalizma, tim više, što je ta generacija najbolje uvidjela tijesnu povezanost i uzajamno djelovanje tih faktora. te utjecaj, koji oni vrše na narodni život. Generacija, proizašla iz tih radnih logora, bila je poletna i aktivna. I, zapravo, ona je najviše pridonijela, da je nacionalni socijalizam pobijedio.

Kad je nacionalni socijalizam dobio državnu vlast u svoje ruke, preuzeo je cjelokupnu dobrovoljnu radnu službu pod svoje okrilje tako, da ju država potpomaže i moralno i financijalno. 30. studena 1933. pripadalo je dobrovoljnoj radnoj službi 226.000 ljudi. Danas ne možete više naći ni jednoga mladoga i zdravoga studenta ili uopće inteligentnijega mladića, koji nije, prije nego stupa pod okrilje koje almae mater ili započinje samostalno raditi u svojoj struci. završio dobrovoljnu radnu službu. Radna služba smatra se danas u Njemačkoj općenito časnom dužnošću prema narodu i domovini. Tu se međusobno upoznaju pojedini staleži. Onaj seljak ili radnik, koji je mislio, da su gospoda, studenti i trgovci pokvareni, a s druge strane: svaki naobraženi, koji je mislio, da su seljaci i radnici glupi i ograničeni, uvjerio se o protivnom. Oni nezaposleni, koji su smatrali. da su u životu toga naroda štetni ili čak nepotrebni, svi ti živu u zajednici: svi oni zajedno rade, spavaju, jedu, pjevaju i vesele se logorskom životu. Mnogi su tu po prvi puta vidjeli i osjetili, što znači priroda, a većina njih. što je manuelni rad. Tu se čovjek-egoista odgaja za cjelinu, za narod. tu stiče smisao odgovornosti, smisao za ličnu žrtvu, za disciplinu. za naporan i teški rad. Općenito se uvidjelo, da dobrovoljna radna služba imade svoju veliku, ne samo političku, nego i opće pedagošku, narodnu odgojnu važnost. Radna služba u Bugarskoj imala je samo svoje financijalno-gospodarsko značenje i dok je dobro-

voljna radna služba u Njemačkoj u prvome redu od odgojne važnosti, ali uz to imade i svoje čisto gospodarsko značenje.

Dobrovoljna radna služba nije, međutim, značajna isključivo zbog toga, što je ona poluga odgoja za zajednicu, »Erziehung für die Volksgemeinschaft«, već je ona i sredstvo svagdašnje ishrane. Mnogi nalaze tu svoj kruh svagdanji.

Ma da postoji pravilo, da dobrovoljna radna služba smije obavljati samo one poslove, koji su po principu privatnoga gospodarstva nerentabilni, to ona ipak obavlja i radove, koji su veoma važni za narodno gospodarstvo. Glavna područja toga rada jesu: 1. isušivanje podvodnoga, a kanaliziranje i natapanje kulturnog zemljišta; 2. prevrtanje, mješanje tla »Bodenmengung«: zemlja žutica miješa se sa gornjim slojevima, da se tlo ne suši prebrzo; 3. odstranjivanje treseta, da bi se dobila plodna zemlja; 4. izgrađivanje manje rentabilnih cesta i poljskih puteva, rušenje pećina i klisura i t. d.; 5. zaštita stanovništva i zemlje od poplava, gradnja nasipa, regulacija rijeka; 6. izgrađivanje cesta i novih puteva kod komasacije zemlje, jer je to najskuplji dio toga posla; 7. stvaranja novog kulturnog zemljišta zasipavanjem mora i jezera; 8. krčenje puteva po šumama i t. d. Kod toga vodi se računa o tom, da se ne naškodi industriji, a sa 20 do 30 jutara nove zemlje dobiva i kruha i rada jedna pa bila i brojna obitelj; tako nastaju nova sela i novi potrošači.

Valja istaći i to, da tehnička strana dobrovoljne radne službe nije prepuštena slučaju, nego se za nju brinu, stvarajući točne planove, gospodarski stručnjaci, agronomi i tehnički inžiniri.

Dnevni red u radnom logoru izgleda otprilike ovako:

5 sati: ustajanje
5.10 do 5.30: trčanje, gimnastika disanja
5.30 do 5.50: gimnastika
5.50 do 6.30: umivanje, spremanje kreveta i t. d.
6.30 do 6.55: zajutrak
6.55: nastupanje podjeli rada
7 do 7.30: polaženje na posao
7.30 do 10: radna služba
10. do 10.20: doručak
10.20 do 14.20: radna služba.
14.20 do 14.50: povratak u logor.
14.50: izdavanje zapovijedi.
14.50 do 15.15: čišćenje tijela, odijela, obuće
15.15 do 15.45: ručak
15.45 do 16.45: mirovanje, odmaranje
17.00 do 17.50: vježbanje
18.00 do 18.45: poduka
19.00 do 20.00: večera
20.00 do 21.00: pjevanje
21.30 : spavanje

U cijelom tom sustavu, a naročito u političko-socijalnoj poduci nije glavno sticati teoretsko znanje, već se postavlja kao glavni cilj sveukupne radne službe, da pojedinac shvati i razumom i srcem, čustvom, pojam narodne cjeline, te uzvišenost žrtve i rada.

Dr. I. Zubčić

POLITIKA I GOSPODARSTVO

Nijesu jedino novi politički i gospodarski sistemi, koji su potpuno opovrgli jednu od osnovnih teza marksizma, t. j. da je cjelokupni život naroda izravno ovisan o gospodarstvu, odnosno određen materijalnim faktorima, robom i njenom cirkulacijom. Danas imade i dialektičkih materijalista, koji opovrgavaju spomenutu tezu svoga učitelja Karla Marksa govoreći: »da je bolest našega vremena u nedostatku onoga, što je čovjek imao, pa je izgubio, t. j. jedinstvo svijesti, nazočnost ideje u životu i jedinstvo volje, koja će ju ostvariti, a ne leži u nedostatku onoga, čega nikad nije bilo dosta, pa ga nema ni danas — kruha. Bilo je već vremena, kad su ekonomski uvjeti života bili teški kao i danas, pa je ipak životni red stajao čvrsto, jer je vrijeme imalo kompenzaciju u pojmu apsolutnih moralnih i duhovnih vrednota.«[1])

Očevidna je zabluda marksizma u tvrdnji, da će društvo postići svoje zadovoljstvo, raj na Zemlji, ako se izmijeni gospodarski oblik. Izmjenom gospodarskoga oblika, pa odgovarala ona svim marksističkim zahtjevima, kao što u Rusiji, ne postizava se dokinuće izrabljivanja, nepravde i bespravlja nekih klasa, a ni oslobođenje dosada sapetih produktivnih snaga pojedinih narodnih pripadnika. Ne postizava se to s razloga što gospodarski oblici nisu ništa drugo, nego poduzetnički i trgovinski oblici, te pravne norme, po kojima se trguje. Kapitalizam nije u gospodarskom obliku, nego u gospodarskoj moći, u gospodarskoj prevlasti. Jer i u najkrućoj socijalističkoj državi može postojati svaki gospodarski oblik, samo treba omogućiti političkom snagom takvu sistematizaciju, po kojoj će svaki pojedinac, državni pripadnik, moći potpuno izrabiti sve svoje radne sposobnosti, te tako koristiti cjelini.

U klasifikaciji gospodarstva išlo se tako daleko, da se gospodarstvo poimalo kao posebno, od narodnoga potpuno razlučeno tijelo, kao samosvojni organizam, s vlastitim srcem (burza) i vlastitom krvi (novac). To samosvojno, organsko shvaćanje gospodarstva najbolje opovrgava svakodnevni život, jer — kako kaže Bernhard Köhler[2]): »pojedini nosioci gospodarstva, pa ni njihovi skupovi ne mogu nikada stvoriti gospodarsko tijelo, koje će opstojati uz narod ili koje će stajati između naroda i države.« Takovo shvaćanje moglo bi se dopustiti jedino onda, kad se realizira shvaćanje, da je narod kao cjelina jedno tijelo sa svojim vlastitim životnim bitkom, ali ni tada gospodarstvo, iako priznato kao samosvojni organizam, ne može biti razlučeno od organizma naroda.

Gledajući sada na političke i gospodarske sisteme, koji se ne osnivaju na monističkom, materijalističkom nazoru, nego priznavaju stvarnu opstojnost duha, te ga respektiraju (fašizam je djelovanje i misao)[3]), mo-

---

1) Luka Perković: Vrijeme bez religije. Hrv. knjiž. almanah g. 34. str. 33. i 34.

2) Bernhard Köhler: Politischer Sozialismus.

3) Mussolini: »Il fascismo é l'azione e il pensiero. Enciclopedia italiana: vidi »fascismo«

ramo ustanoviti da i Mussolinijev i Hitlerov fašizam upravo svijesno izbaciše iz političke borbe sva gospodarska pitanja i to s razloga, jer se oba ta fašistička smjera osnivaju među ostalim, na živom protivljenju narodnoga osjećaja protiv shvaćanja, da je narodni život određen samo materijalnim faktorima, t. j. ovisan isključivo o gospodarstvu i gospodarskom obliku. Stoga i Mussolini i Hitler razvijaju svoje sisteme na drugoj osnovi: na probuđenju borbene svijesti protiv materijalizma, bez obzira na to, da li se radi o kapitalističkom ili marksističkom materijalizmu, jer i jedan i drugi stvaraju isto zlo, iako onaj tarifnim ugovorima, a ovaj svjetskom revolucijom. Dakako, da time nije rečeno, da ti moderni politički sistemi ne vode računa o gospodarskim pitanjima i o njihovom rješavanju. Izmijenjen je jedino način. Zlo u svijetu razvilo se odatle, što je odlučno prevagnulo gospodarstvo. Gospodarstvo je zapalo u bijedu upravo stoga, što je vjerovalo, da ono može voditi narode. U to vrijeme nije bilo ni jednoga gospodarskoga zadatka, koji bi bio dobro ili uopće riješen. Uspješno riješiti gospodarske zadatke može se jedino pomoću djelovanja gospodarskih stručnjaka i političara.

Tu dolazimo do odnosa između politike i gospodarstva. Prva riječ u rješavanju nekoga gospodarskoga pitanja pripada uvijek gospodarskom stručnjaku, ali nikada ne isključivo njemu, jer posljednju mora imati uvijek političar. Dosadanja je praksa pokazala — a to je i razumljivo — da je gospodarski stručnjak u rješavanju gospodarskih pitanja uvijek vodio računa o interesima vlastitoga poduzeća, ili, ako je napustio svoje poslove, onda je postao ili političar, ili loši gospodarski doktrinarac. Stoga imade političar veoma tešku, ali i časnu dužnost, da, ne gledajući na interese pojedine kategorije, nego na opći narodni interes i na interes cjelokupne narodne produkcije, konačno riješava pojedina gospodarska pitanja.

Dakako, da bi sasvim drukčije izgledala situacija, kad bi sama promjena gospodarskoga oblika bila u stanju odstraniti iz života iskorištavanje, nepravdu i bespravlje, te osloboditi sapete produktivne snage pojedinih narodnih pripadnika. U tom slučaju bilo bi krivo reći, da gospodarstvo nema pravo reći posljednju! Ali ovako ne preostaje drugo, nego da citiramo Bernharda Köhlera, koji kaže:[4])

»Primat u narodu nema gospodarstvo, nego država, politika. Ako je država izražaj moralnih snaga nacije, onda *politika nije drugo, nego faktor, koji provodi u djelo moralnu volju naroda.* Politika, a ne gospodarstvo! Gospodarstvo nema dužnosti, da provodi u djelo moralnu volju naroda, ali mu je na svaki način dužnost, da se toj moralnoj volji naroda podvrgne, jer ne postoji ništa moralno nužno, što ne bi bilo gospodarski moguće, štoviše, ne postoji ništa moralno nužno, što ne bi bilo gospdarski korisno«.

Politika imade i svojih posebnih zadataka, koji su u današnjici od odlučne važnosti, a ne samo da bude faktor, koji provodi u djelo moralnu volju naroda. Nije joj dužnost, da se brine samo za narod kao cjelinu, nego mora voditi računa i o pojedincu, o njegovom stanju i ishrani. Treba da povede borbu za smanjenje nezaposlenosti, ne samo protiv onih. koji su nezaposlenost promicali, trpjeli i željeli, da se trajno stvara sve više

---

[4]) Ibidam

proletarijata, pa da se tako približimo času, kad će planuti »svjetska revolucija«, nego i protiv nezaposlenosti same, stvarajući nove mogućnosti zaposlenja, jer je na koncu konca nemoralno, ako jedan narod dopusti, da neki njegovi pripadnici budu bez rada i kruha. Stoga nam se ukazuje krivim nazor, koji određuje, da gospodarstvo mora zadovoljiti samo potrebe sadašnjosti. Savezno s tim moramo ustanoviti, da je izlišno svako natezanje oko toga, da li će se potrebama ljudi zadovoljavati s privatnim dobitkom ili bez njega, kad je jasno, da gospodarstvo mora stvarati i pripravljati sredstva za budući rad. Moderna politička ekonomija osnovana ne na konstrukcijama o društvu, nego na njegovoj stvarnosti, a upirući se o pravednost, postavlja slijedeća tri principa gospodarskoga sticanja:

1. svatko mora svojim radom u svom radnom području sticati imetak, koji će služiti unapređivanju rada, t. j. da bude u tom smislu narodni imetak;
2. dužnost svake narodne zajednice sastoji u tom, da dade slobodu sticanja većega ili manjega imetka svakomu, a ne samo onima, koji ga već imaju;
3. gospodarska dužnost svake narodne zajednice jest stvarati imetak, koji će pripadati isključivo narodu, kao narodnoj cjelini.

Gospodarstvo ne može nikako biti samo sebi svrhom, nego sredstvo za što sređeniji život naroda .U proizvodnji dobara valja uvijek voditi računa ne samo o tom, da se udovolji potrebama sadašnjosti, nego i o tom, da se narod množi, a obitelj učvršćuje. Narod mora brojčano rasti, ako neće da propadne. To treba da spozna i gospodar i političar i u smislu toga treba da se ponaša.

Božidar Stari

NASLJEĐIVANJE

(Problemi moderne biologije)

Rijetko se o kojem biološkom pitanju toliko pisalo kod nas kao o nasljeđivanju. To nije ni najmanje čudno, jer je nasljeđivanje jedno od najinteresantnijih tema moderne biologije. Kao i sva biološka pitanja, tako ni to pitanje nije još posvema riješeno. Postoje uglavnom dvije struje u nauci, jedna drugoj posvema oprečne, koje pokušavaju svaka na svoj način riješiti pitanje nasljedstva. Jedna sa sasma mehaničke, fizikalno-kemijske strane, a druga uz pomoć viših duhovnih sila, koje se ne mogu svesti na obične kemijske formule i materiju.

Kao u svim takovim slučajevima, tako i ovdje svaki naučenjak, koji se bavio tim pitanjem, postavio je svoju hipotezu ili teoriju. Ne može se reći naprečac, koja je valjana, a koja nevaljana.

Otac nauke o nasljeđivanju je Grgur Mendel i po njemu je ta cijela grana nauke prozvana »mendelizmom«. On je opazio, da razmnažanjem dvaju različitih individua nastaju križanci, koji imadu pomije-

šana svojstva i oca i majke. On je pravio pokuse sa cvijetom Mirabilis jalapa i to tako, da je križao biljke sa crvenim cvijetovima sa biljkama, koje imaju bijele cvijetove. Nakon dugog i velikog niza pokusa došao je do zaključka, da od četiri individua druge generacije jedan je crven, jedan bijel, a dva su ružičasta. Došao je dakle do jednoga matematski točnoga odnosa, koji se nalazi u omjeru 1:2:1.

Mendel je otkrio taj zakon u prirodi ili da bolje kažemo, pravilo, a ostali naučenjaci istraživali su, zašto je tome tako. U samoj plazmatskoj tvari spolnih stanica, koje spajanjem stvaraju novi individuum, mora se nalaziti neka tvar, koja je nosioc nasljedstva. U njoj moraju biti zabilježene sve vanjske i unutarnje pojave, koje prelaze iz roditelja na djecu i tako iz generacije u generaciju sve dalje i dalje u beskonačnom jednom nizu. Ti, gotovo ultramikroskopski sitni nosioci nasljedstva jesu hromosomi, tjelešca, koja dolaze u staničnoj jezgri. Njih imade mnogo i ne samo, da ih je za svaku posebnu vrstu određen stalan broj, već je pače fiksiran i njihov položaj. Današnja nauka pošla je tako daleko, da je istraživanjima u najnovije vrijeme (ponajviše u USA) uspjelo otkriti i hromosome pojedinih oznaka.

Ovi su maleni nosioci nasljednih svojstava od vrlo velike važnosti u nauci o nasljeđivanju. Definiciju nasljeđivanja dao nam je Godlewski[1]) kada kaže: »Nasljeđivanje je sposobnost organizama, da iz jednog stanovitoga dijela svojega tijela izgradi morfolški jednak oblik početnome i da imade sposobnost prenijeti sve svoje sposobnosti na isti dio svojega potomstva.«

Sposobnost nasljeđivanja nalazimo već kod najnižih organizama, kod jednostaničnih bića. Ovdje o kakovom spolnom rasplodu nema niti govora. Razmnažanje jednostaničnih bića vrši se na najjednostavniji način i to tako, da se cijeli organizam jednostavno razdijeli na dva dijela. Svaka od tih polovica obnovi, regenerira drugu polovicu i u tome zapažaju se već prvi tragovi nasljedstva. Doduše primitivno, ali ipak nasljedstvo. Zato Weismann kaže: »... ovdje stojimo pred prvom zagonetkom nasljedstva.«

Osim ovog razmažanja diobom i spolnog razmnažanja, kakovo vlada kod svih viših životinja postoji još i nespolan, vegetativan rasplod i to pupanjem. Kako se čini, nema teoretski nikakove razlike između nasljeđivanja kod spolnoga rasploda te nasljedstva kod nespolnoga rasplođivanja. No mi se ne ćemo odviše dugo zadržavati na tim različitim primjerima, već ćemo prijeći na najinteresantniji objekt za nas, a to je sâm čovjek.

Kao nigdje drugdje, proučavanje nasljedstva i nasljednih faktora ovdje je zamršeno. Sa silnim međusobnim miješanjem kroz generacije i generacije, čovječanstvo je dospjelo u strašan kaos. Nevjerojatno je, da se dva posvema genotipska individua sastanu zajedno i stvaraju potomstvo. Zato je svako razmnažanje kod ljudi više ili manje bastardiranje.

---

[1]) Vidi: Dr. Emil Godlewski jun.: Das Vererbungsproblem im Lichte der Entwicklungsmechanik betrachtet. 1909.

Nauka, koja se bavi mišlju, kako da se poboljša i pomogne ljudski rod čisto sa rasno higijenskog gledišta, zove se **e u g e n i k a**. Premda imade dosta pristaša ta nauka (u Zagrebu prof. Zarnik), dvojimo, da je u praksi provediva. Tko može zabraniti onima, koji nisu zdravi ili imadu barem u sebi loše nasljedne osebine, da ne stvaraju potomstvo? Na papiru je vrlo lijepo i idealno zamišljeno, ali u praksi posvema neprovedivo.

Nasljedne osebine mogu biti dvojake i to: 1. **p r i r o đ e n e** i 2. **s t e č e n e**. Prve su važne i to su zapravo osebine familije i rase, a druge su od manje važnosti. Postoji jedna cijela grupa naučenjaka, koji se protive tome, da su stečene osebine nasljedne. Međutim u biologiji dobro je poznat Ehrlichov pokus sa jednostaničnim bićima Tripanosomama. To su parasiti, koji dolaze u krvi sisavaca i prouzrokuju razne bolesti. Ehrlich je svoje pokuse vršio sa miševima, u čijoj su se krvi nalazile Tripanosome. On je jednom takovome mišu uštrcao stanovitu dozu otrova u krv i gotovo sve tripanosome su uginule, osim nekoliko njih koje su se zaklonile u pokrajne organe i preživjele. Nakon stanovitoga vremena, kada je za njih opasnost minula ušle su natrag u krvne sudove i bile su odsada imune protiv tog otrova. Ta imunost protegla se i na potomstvo, išla iz generacije u generaciju i Ehrlich je tu imunost opazio još i u dvijestotoj generaciji neoslabljenu i isto onako otpornu, kao i u prvoj.

Jačega dokaza, da su i osebine stečene vanjskim faktorima nasljedne ne treba. Istina, nisu sve, ali one koje u bitnosti djeluju na plazmu koja je pravi nosioc nasljednih svojstava, su bez sumnje nasljedne.

»Ako mi stečenim osebinama pojedinih individua označujemo one osebine, koje kod roditelja nisu poznate, a uzrokovane su bilo vanjskim ili unutrašnjim faktorima u individualnome životu organizma, **n a s l j e d n e s u**, ako osim na somatičke elemente utječe još i na propagacione stanice, koje su nosioci nasljedstva. Da se stečene osebine nasljeđuju i onda, kada pogađaju samo somatičke elemente, nisam mogao naći nigdje u literaturi, niti u primjerima, koji bi mogli potpunom sigurnošću utvrditi, da se nasljeđuju.« (Godlewski).

Teško je zauzeti ili jedno ili drugo stanovište,što se tiče o nasljedstvu stečenih sposobnosti, pa je ovaj Godlewskijev srednji put najvjerojatniji. Jer da se stečene sposobnosti, koje su većinom uzrokovane vanjskim okolišem i uvjetima života ne nasljeđuju, sve bi vrste bile konstantne i nepromjenljive, osim što bi nastale promjene križanjem dva različita individua .

I sam **W e i s m a n n** kaže, da »vanjski faktori djeluju nasljedno onda, ako oni pogađaju ne samo somu, već i kličnu plazmu«.

U svakome biološkom pitanju najbolje je uvijek izabrati neku sredinu između dva ekstremna tumačenja. Tako je to slučaj i sa **H a e c k e l o v i m** najtvrđim **m a t e r i j a l i z m o m** i **D r i e s c h o v o m e n t e l e c h i j o m**. Jasno je, da se sve životne pojave mogu svesti na materijalističku bazu, u cijelom toku života gledati samo beskrajan i zamršen niz fizikalno-kemijskih akcija, ali onaj posljedni »zašto?« ipak se ne sazna. U tim se slučajevima doista mora posegnuti za Drieschovom entelechiom,

ali to više ne pripada u čistu biologiju. To već zasijeca u filozofiju i leži u zraku.

O nasljedstvu kod ljudi toliko se toga već kod nas pisalo i predavalo, da se nova nema što da kaže. Vrlo dobro su poznati svi oni slučajevi kod pojedinih porodica, koje su bile obdarene patološkim promjenama bilo duševnim ili tjelesnim, te se generacijama to ponavljalo u istome obliku. Spomenut ću samo jedan slučaj, koji smo svi mi već uočili. Svi članovi kraljevske porodice Habsburg imaju donju usnu jako razvijenu i ovješenu. Ta se karakteristika provlači kroz sve generacije, što su uopće Habsburgovci poznati, a to je ni manje ni više, nego li potpunih 700 godina.

Ovakove nasljedne osebine jesu dominantne, a recesivne su one, koje se ne pojavljuju kod svakog člana, pače niti u svakoj generaciji, već izbiju tu i tamo na javu. Križanje zdravoga čovjeka s nasljedno opterećenim patološki, događa se točno po Mendelovom zakonu, kojeg je pronašao, a to je: AA+aa=AA:Aa:aA:aa, dakle = 1:2:1. To znači, ako će imati četvero djece, jedno će biti zdravo poput oca, drugo bolesno poput majke, a ostalo dvoje imati će samo dispoziciju za bolest, koju im imade majka.

Na tome osnovnom principu osniva se i eugenika. Određivati danas sa eugenijskog stajališta, tko se imade pravo razmnožavati (a to samo oni, koji spadaju u AA) gotovo je nemoguće. Za svakog pojedinog čovjeka moralo bi se pitati od kakovih pređa potječe i koje se nasljedne osebine nalaze u njemu, a to je apsurd, da bi se to moglo u praksi provesti. U čovječanstvu vlada toliki kaos u tome pogledu, da je nemoguće, snaći se u njemu. A i onda, tko može jamčiti za one, koje se pronađe kao potpuno zdravoga porijekla, da ne kriju u sebi zakopanu klicu kakove teške bolesti, bogzna iz koje još generacije.

Takovi se pokusi mogu vršiti sa životinjama, ali sa ljudima ne. Mendeliranje, zajedno sa mutacijama, uzrokom je postanka domaćih životinja i korisnog bilja. Sparivanjem naizmjence različitih životinja, dobili smo različite rase, koje su se pod vještom čovječjom rukom održale.

Nauka o nasljeđivanju još je danas otvoreno pitanje. Što se dublje zadire u samu stvar, to postaje zamršenijom, ali i interesantnijom.

Zlatko Milković.

L I S T A K

EUGEN KUMIČIĆ

(Uz tridesetgodišnjicu smrti.)

Početak druge polovice XIX. stoljeća sačinjava važnu prekretnicu u hrvatskoj književnosti. U tom vremenu rođeni su najznatniji hrvatski realisti: Kumičić, Kovačić, Gjalski, Kozarac i Novak. Pojava toga književnoga kvinteta važna je po tem, što stvara novi odsjek u našoj književnosti. Literarni kroničar okrenuo je povodom njihova dolaska novu stranicu svojih anala.

Eugen Kumičić zauzimlje u tom kvintetu posebno, počasno mjesto. — Rođen g. 1850., on je ušao u književnost, kada je romantika još uvijek premoćno gospodarila među našim književnicima. Kumičić je rodom iz Berseča, maloga istarskog mjesta. Već to, što je rođen na periferiji Hrvatske, značajno je za njegov kasniji književni rad. U to vrijeme, u vrijeme narodnog buđenja i previranja, dobivaju starčevićanci sve više pristaša; Ante Starčević, osnivač hrvatske stranke prava, uspijeva, da svoj pokret proširi ne samo među građanstvom, nego i među seljaštvom. Starčevićanci promatraju sve suvremene pojave iz narodne perspektive i zato se ne hvataju nekih iluzionističkih buncanja, nego stvarno i logički postavljaju temelje za ostvarenje svojih ideala. Eto, već tu, u politici, osjećaju se posvema realistične ideje. U toj sredini javlja se Eugen Kumičić. I on se svom dušom i svim mladenačkim žarom priklanja Starčeviću. To je sasvim jasno i razumljivo upravo zato, što je Kumičić Istranin.

Težak politički i socijalni život Istre sprječava čovjeka, da se suviše visoko vine na krilima fantazije. Taj težak život našega primorskoga krša je snažni memento, koji čovjeka priječi, da se udalji od svoje rođene grude. I zato je svaki pravi Primorac u svojoj nutrini veliki konzervativac baš kao i pravi goranin. Sama priroda (siromašna i škrta) i sam život (težak i mučan) udaraju na čovjeka svoje snažne, neizbrisive pečate.

Još je jedan važan razlog, koji je bio uzrokom, da je Kumičić postao realist, a kasnije što više i naturalist. To je blizina Italije i Francuske, dakle romanska kultura. U Italiji i Francuskoj u to vrijeme bio je realizam već u punom zamahu. Kumičić, kao dobar poznavalac romanske književnosti, naročito francuske, počeo je i sam stvarati djela slična karaktera. Kao profesor službovao je u Dalmaciji, a u Splitu se je upoznao s Francuzom Vigneaux-om, koji ga je oduševio za francusku književnost. Osim toga boravio je i u Parizu, gdje je studirao francusku književnost. Našavši u toj književnost jedan cijeli novi svijet, uvidjevši silno bogatstvo francuske beletristike, on se je u tu književnost gotovo zaljubio. Zola je u to doba bio vrlo aktuelan, pa je i naš Kumičić postao njegovim poklonikom. Zato se ne moramo čuditi, što je, vrativši se iz Francuske, i sam počeo pisati pod utjecajem Zole, htijući dati djela istoga genre-a. To kopiranje Zole najbolje se očituje u »Olgi i Lini«. U tom djelu iskrsavaju prve konture naturalizma. Djelo je puno drastičnih prizora, neobičnosti, pretjerivanja. — Kontrasti su ovdje sasvim obični rekviziti: jedna je žena dobra, plemenita, mudra, dok je druga zla, nemisrdna i glupa. Te i suviše naglašene, antiteze odbijaju. Posve jasno, da je povodom izlaska toga djela bilo uzvitlano mnogo prašine: jedni su ga branili, a drugi osuđivali. Jasno je, da je i jedna i druga strana također dosta pretjerivala. Danas, kad gledamo to djelo s jednoga objektivnog stajališta, moramo istaknuti, da je Kumičićev pokušaj ostao samo pokušajem. Zola je sa svojim djelima u okviru svjetske književnosti ostao izoliran. I zato on nije ostavio

iza sebe nikakovo nasljedstvo. Nisu se javili ozbiljni Zolini epigoni. To je najjasniji dokaz, da Zola nije bio nikakav lumen među književnicima, kako bi to neki silom htjeli. No, dok je taj Zolin naturalizam za neko vrijeme uspio predobiti za sebe mnogo pristaša u Francuskoj, dotle je taj isti naturalizam kod nas već unaprijed bio osuđen na neuspjeh.

Kumičić je isprva imao najbolju namjeru, da ga i kod nas popularizira. No, tu je Kumičić ispustio s vida, da smo mi sasvim nešto drugo od Francuza. Nacionalne razlike on kod toga uopće nije imao na umu, ili ih je barem kod toga slučaja smetnuo s uma. On je držao, da će zgodnim, nenametljivim, bolje rečeno neprimjetnim, načinom moći taj nama tuđi književni pokret asimilirati. U tome se prevario. Naturalizam se u nas nije mogao udomaćiti.

Naturalizam je u bitnosti vulgaran; on se ne žaca ni najneestetskijih prizora i situacija, što više, on polaže gotovo veću važnost na neukusne i neestetske prizore. I dok je i sam Zola grubost i oštrinu samoga naturalizma uspio nekako ublažiti (a to mu je uspjelo naročito dobrim rječnikom), stilski prikriti suviše drastične prizore (Francuzi su poznati nadaleko radi svoga blilještavog stila), dotle to Kumičiću uza svo bogatstvo svoga književnog rječnika nije pošlo za rukom, te je i djelo »Olga i Lina« puno vulgarnih i neestetskih prizora.

Poslije je sigurno i sam Kumičić uvidio, da je to presađivanje naturalističkoga smjera u književnosti sasvim jalov i uzaludan posao, pa se je dao na pisanje realističnih djela. Tek tu je našao svoje polje rada, tek je tu i mogao razviti svu snagu svoga talenta.

No, uza sav talenat i uza svu umjetničku snagu, Kumičić ne bi bio pravaš, da nije u svojim djelima gorljivo propagirao pravaške ideje, i da nije, pa bilo to i indirektno, tumačio pravašku ideologiju.

I to pravaštvo je jedan od razloga, što se je on ogledao gotovo na svim proznim područjima. Posve je razumljivo, da je Kumičić kao pravaš gledao u povijesti pravu učiteljicu života. Povijesne činjenice su mu davale najsnažnije inspiracije za ponajbolja djela. Te iste činjenice ujedno su ga podržavale u nadi, da će narodna ideja ipak prebroditi sve zapreke, da će vješto izbjeći ondašnjim političkim Scilama i Haribdama, te da će se konačno realizirati u slobodnoj narodnoj državi. Starčevićanska tendenca je vidljiva u svim djelima Eugena Kumičića. Kao pravaš, Kumičić nije u svojim djelima bio dosta ponekad kritički objektivan: u njegovim djelima imade podosta idealiziranja. Idealizirana su, posve razumljivo, lica iz naše sredine. Sva domaća lica prikazana su s očitom ,neprikrivenom simpatijom.

U »J e l k i n o m b o s i l j k u« prikazuje s u k o b n a š e g a i t u đ e g a n a r o d a. Naš je čovjek naivan, povjerljiv i lakovjeran, a tuđinac je podao, nepovjerljiv i uvijek spreman na spletkarenje. U biti je to i istina, ali je tu činjenicu autor i suviše povećao: naš čovjek je ispod njegova retuša zadobio svijetliji, a tuđinac crniji oblik. To idealiziranje, koje ipak nije prešlo mjeru, dade se shvatiti, ako se uzmu u obzir ondašnje političke i kulturne prilike. U onim teškim prilikama trebalo je na svakom koraku isticati narodnu misao i njezine pozitivne strane; slavne stranice naše povijesti trebalo je debelo podcrtavati, da naš čovjek u našoj slavnoj prošlosti dobije snažan impulz u borbi za narodnu stvar, te da ne izgubi vjeru i nadu u svoju konačnu pobjedu. U toj borbi je Kumičić svojim perom možda pridonio više, nego što bi čitava legija učinila mačevima.

Strogi književnik će zapaziti samo ono prvo da je Kumičić u pisanju upotrebljavao prevelike kontraste između našega čovjeka i tuđinca. To bi se moglo osuditi samo s l'art pour l'artističkoga stanovišta. No, gledamo li na Kumičićeve književne produkte kao na djela tendencijske književnosti, onda tek vidimo pravu njegovu vrijednost, onda tek vidimo svu vrijednost tih djela hrvatsku književnost.

Uostalom, kad bismo spočitavali Kumičiću to idealiziranje našega čovjeka, kad bismo bili protiv toga uveličavanja, onda bismo dosljedno morali u svjetskoj književnosti otkloniti mnoge i mnoge priznate književ-

nike. *Tà pravi književnik, kao i svaki drugi umjetnik, mora u svojim djelima neke stvari jače istaknuti od drugih, nešto mora jače, a drugo slabije naglasiti.* To u prvi mah možda izgleda, u odnosu s realizmom, kontradiktorno, jer je temeljno načelo realizma, da objektivno i kritički razmatra stvarnost. Zapravo, tu nema kontradikcije. Umjetnik u svojim djelima može prikazivati stvarnost, ali može neke važnije momente te stvarnosti podvući, naglasiti, samo da nam lakše upadnu u oči. Konačno, kad on to ne bi činio, nego, kad bi samo kopirao, preslikavao stvarnost, onda se on ne i razlikovao od običnog fotografa (a fotografiranje nije umjetnost, nego, obrt). Zato i Kumičićevo idealiziranje našega čovjeka nije samo po sebi ništa zlo, naprotiv, ima i svojih pozitivnih strana.

Kumičić se mnogo bavio i društvenim pitanjima svoga vremena. U »G o s p o đ i S a b i n i« prikazuje ondašnje suvremeno društvo i njegove poroke, koji se mogu ukratko nazvati: modni snobizam. Takav snob je i ta gđa Sabina, žena, koja hoće svagdje biti u središtu događaja. Turgenjevskim poznavanjem ženske duše crta Kumičić gđu Sabinu, koja hoće da bude predstavnik nove »elite«, elite, koja misli, da se elitnost odražuje u imitiranju etikete »višega« društva, u priređivanju sastanaka i kaćiperskom brbljanju i ogovaranju. Te suvremene poroke ondašnjeg društva Kumičić je iznio vjerno i slikovito, te se to djelo odlikuje već dosta oštrim realističkim konturama. Mnoge pripovijesti piše Kumičić pod pseudonimom »Jenio Sisolski« (po brdu Sisol). Neke od tih nose socijalni karakter (»Ubilo ga vino«).

U nekim djelima zašao je u povijest, na pr. »Kraljica Lijepa«, pa poznata »Urota Zrinsko-Frankopanska« i »Petar Zrinski« (drama).

»U r o t a« je od tih djela najomašnija. Sujet »Urote« je svima poznati događaj od 1671. g. Iako se nimalo nije Kumičić udaljio od povijesnih događaja, ipak je u tom djelu pokazao svu snagu i umjetničku ljepotu svoga pripovijedanja. Sve njegove književne odlike dolaze tu do pravoga izražaja. Živo pripovijedanje, plastično opisivanje, precizna karakterizacija lica i nadasve bogat rječnik, to su sve osebine Eugena Kumičića. Kako su svršeci u većini njegovih djela tragični, tako je i taj događaj bio kao stvoren za Kumičića. Dijalozi su iznijeti živo. Naročito su mu uspjeli dramatski prizori, u kojima se Kumičić afirmirao i kao dobar psiholog (iako Zrinskom i Frankopanu možda i nije uspio dati — što je i razumljivo, obzirom na vremensku udaljenost od samoga događaja — savršenu psihološku karakterizaciju).

Ličnosti tragično poginulih naših heroja donijete su u »Uroti« vanredno uspjelom realizacijom. Kumičić je svakako bio upravo predestiniran, i *kao umjetnik, i kao pravaš*, da opiše taj događaj. Da je u tančine poznavao taj događaj, dokazuje i kasnije spis »Zrinski i Frankopan i njihovi klevetnici«, gdje odgovara nekom dru Mitroviću na njegove blasfemije o hrvatskim herojima. Tu je Kumičić pokazao i svoju satiričku i polemičku žicu. »Urota« je doživjela više izdanja. Svuda se je u ono vrijeme čitala, a čita se i danas s jednakim interesom, kao i sva ostala Kumičićeva djela, koja se smatraju ponajboljim djelima hrvatske književnosti (naročito po tendenci), kao što se i Kumičić smatra jednim od naših najnarodnijih pisaca.

V i l i m P e r o š.

OBRAČUN S »KNJIŽEVNIKOM« I KOREKTOROM ŠIMIĆEM

»Neprijatelja se mora prevariti...«

U ovoj nepismenoj graji, koja se nedavno podigla sa marksističke strane na sve naše napredne narodne pokrete, odnosno narodne ustanove, sve se više pojavljuju prava marksistička dvolična lica i dolaze do izražaja ljudi, koji u svom životu ne napisaše ni jedne poštene rečenice. Marksističkim listovima, dobro je došao svatko, tkogod je spreman da saspe svoje klevete na narodne listove. Osobito je to slučaj kod onih marksističkih listova, koje uređuju Nehrvati i koji će objeručke primiti s v a k o g a n a r o d n o g a i z r o d a, samo da izvrše što bolje svoju m i s i j u, t. j. da sijući

razdor i omalovažavajući narodnu tradiciju unište što više otpornost narodne cjeline. Dakako, da se marksističkim listovima priključuju samo oni ljudi, koji nijesu nikada živjeli drugdje, nego na smetištu i koji, kao potpuni propalice i prostaci uopće ne osjećaju taj miris smetišta. Da je tome tako, priznaje i jedan, inače potpuno nepismeni marksistički skribent, kada veli: »Uvijek, kad literatura nanovo klija, *izmili po listovima književnih revija jedna vrsta skribenata-štetočina*, kao baje i gusjenice po lišću kad gora prolistava. I baš kao što te živinice imaju istu boju kao i lišće, koje izjedaju, i tom se sličnošću zaštićuju od vida ptica, što ih tamane — *tako se i ti skribenti kote uvijek u boji literature*, kojoj čine štetu, i samo se pomoću te boje štite i životare. (Stanislav Simić: »Krleža kao kritik«).

Suradnik »Književnika«, g. S. Šimić prenio je samo na papir jednu sliku iz života, koju ima prilike, da dnevice gleda, dolazeći u saobraćaj sa svim ostalim suradnicima »Književnika«. I upravo ta konstatacija, navodi nas na misao o suvišnosti borbe s tim potpuno nevažnim marksističkim »književnim insektima«. Što znače konačno u ovoj našoj sredini »skribenti u boji literature«, naročito socijalne? Samo jedan veliki Minus i ništa više! I zato ta borba i polemika s tim ogromnim Minusima i beznačajnim marksističkim skribentima ne bi uopće bila potrebna, kada se nebi jasno očitovao i jedan drugi momenat, zbog kojega je potrebno voditi polemike i s najvećim neznalicama i analfabetima.

Poznata je ona Voltaire-ova rečenica: »Lažite, samo lažite, uvijek će nešto ostati«, koja je postala životni marksistički vademecum. Oni u svom bjesnilu, što »reakcija napreduje«, ne mogu drukčije, već lažu, klevećú, denunciraju i tvrde na pr., da je g. dr. I. Brlić suradnik »Hrvatske Smotre« (a nije), da je »Hrvatska Smotra« fašistička, da je marksizam »najnapredniji nazor o svijetu«, da on riješava nacionalno pitanje i t. d. Njihove proračunane laži treba suzbijati i te protunarodne ljude mora se prikazati u pravom svijetlu. Treba razotkriti njihova Janusova lica i pokazati svijetu njihovu besramnu dvoličnost. Čovjek se to fizički gadi, ali u interesu narodne stvari ulazi u sve to i želi reći svu istinu o marksističkom »radu«, koji je uvijek maskiran kojekakovim, često razno bojadisanim krinkama.

Marksistički svijet je sasvim poseban svijet ljudi bez morala, ljudi, koji će protiv svoga protivnika upotrijebiti sve moguće načine borbe, a ne će zazirati niti od denunciranja. Sve u stilu uputa svoga ideologa Vladimira Ilića (Lenina), koji u svojoj brošuri »Der ,Radikalismus' die Kinderkrankheit des Kommunismus« veli: »Mora se umjeti dati otpor svemu ovome, odlučiti se na svaku i sve žrtve i — ako je potrebno — upotrijebiti čak pretvaranje, lukavstvo, ilegalne metode, prešutkivanje, prikrivanje istine...« (Cit. kod. S. Muzikravić: Socijalizam i komunizam, str. 65.). Od toga Leninova savjeta ne razlikuje se mnogo izjava druga Losovskoga, predsjednika »Crvene sindikalne internacionale komunista«, koji je nedavno na sjednici Izvršnoga odbora izjavio: »*Neprijatelja se mora prevariti, to je naše pravo, naša dužnost*. Glavno je da radnici našu taktiku razumiju, da vide da manevriramo, ali da ne uzmičemo«. — »Svako smijemo da potpisujemo reverse, ali važno je da se onda na to ne osvrćete, važno je, da poslije potpisivanja reversa nesmetano ostanete na istoj liniji« (Cit. po »Radn. Novinama« od 11. V. 1934.). »*Četrnaest godina tvrdoglavo i sistematski lagali su sebi i drugima*, tako da su konačno laž i prevara — postali politički recept«. — nadodaju na to marksističke »Radničke Novine«, koje bezuvjetno dobro poznaju »rad« svojih nekadašnjih prijatelja ekstremnih marksista, no koji se sami od njih u moralnom pogledu nimalo ne razlikuju.

Bacati parole o »jedinstvenom frontu« i o svojim simpatijama za potlačene narode, a uz to po diktatu Losovskoga gledati da se ostvari »naše pravo i naša dužnost«, t. j. da

se neprijatelja prevari, jer ga se »mora prevariti«, to je sve tako odvratno i tako marksistički perfidno, da se čovjek ne bi zbog osjećaja gađenja na to sve obazirao, kada ga neminovno i nužno ne bi na to tjerao imperativ njegove vlastite savjesti i nalagao mu, da uđe u borbu s tim skribentima, ljudima s moralnim defektima, beskarakternim piskaralima i tipovima, koji do svoje riječi ništa ne drže. Potpisujte reverse — savjetuje im se — ali ne osvrćite se na to, potpisi i zakletve su »buržujske predrasude«, prikrivajte i prešutkujte istinu, upotrebite pretvaranje i lukavstvo, — tako se govori sa vrhova epigonima Karla Marxa, koji, dakako, ne mogu, a da ne poslušaju »dobronamjerne« savjete svojih vođa i da ne učine ono, što im se savjetuje.

»Književnik« u ogledalu svojih suradnika

»Književnik« je list bez ikakove važnosti, s minimalnim brojem pretplatnika, kojega čita samo još nekolicina »pravovjernih« marksista i malen broj neupućenih, koji još nijesu prozreli, kako stoji stvar s »hrvatskim« književnim mjesečnikom. Tu se »prevode« članci iz beogradskoga časopisa »Lekar« bez naznake vrela i tako list stoji daleko ispod razine »Binozinoga« reklamnoga časopisa »15 dana« (koji u »kronici naše kulture« donosi sliku »partnera Mistinguetove«, židovskoga plesača Rod Rifflera). Da ne bi tkogod rekao, da je ovo naziranje o »Književniku« odviše lično, eto što o tome listu sude sami njegovi suradnici — marksisti.

G. V. Josipović (pseudonim zagrebačkoga profesora g. Vase Bogdanova), koji je do nedavna najrevnije surađivao u »Književniku« pod pseudonimom N. Otokarev. poznaje u tančine uređivanje g. Milana Durmana i izražava se, kao dobar poznavalac stvari, o »Književniku« samo najgore. Neka on svjedoči!

Svjedok g. Vaso Bogdanov-Otokarev-Josipović: »Četvrta je godina, kako Durman »uređuje« svoj Književnik u jednom potpunom literarnom delirijumu, u kome mu se malograđanska desorijentiranost pričinja kao »dijalektički materijalizam«, a nemaju pojma o književnim stvarima materijalističkom kritikom, — pa je krajnje vrijeme da se i njemu i dobronamjernim čitaocima kod nas već jednom objasni, kako neknjiževna, a često protuknjiževna zbunjenost i socijalna književnost nisu jedno te isto«. — »Ako se pogleda, što se je sve posljednjih godina štampalo u »Književniku«, jasno se vidi da su *u tom časopisu objavljeni rukopisi sakupljani bez ikakovog principa*, bez plana, bez sistema i bez kontrole. (Dakako osim rukopisa N. Otokareva! V. R.). Na taj način se događa, da se na stranicama lista, koji štampa (savršeno nekritički) sve do čega dođe (na pr.: danas hvalospjeve Krleži od N. Otokareva, a sutra napadaje na njega iz pera »prijatelja naprednih časopisa«, V. R.), s vremenom na vrijeme pojave pored reakcionarnih, protusocijalnih i nedijalektičnih priloga radovi progresivnih pisaca i naših i stranih, pa uz Vilovića i Szaboa i Aleksandrovu tu se objavljuju i Plehanov i Gorki, Barbusse i Leonov, i t. d.«.

Po sudu g. N. Otokareva-Josipovića »Književnik« »samo širi nered i zbrku«, »u ,Književniku' se izdavačeve reklame, takozvani »vašcetli« serviraju kao književne kritike pisane na bazi »materijalističkoj«. Taj list se nalazi u krizi »već više godina«, a ta urednička kriza »manifestira (se) u prilično žalosnom malograđanskom lutanju i nesnalaženju u našem kulturnom životu, u plitkoj prevrtljivosti i potpunom pomanjkanju jednog određenog literarno-ideolološkoga stava pri ocjenjivanju književnih pojava (»Danas« br. 4.)«.

Pred sudom naše cjelokupne javnosti izjavljuje dakle svjedok g. Vaso Josipović-Otokarov-Kostin, da je »Književnik« list, koji nije vrijedan da živi. Tu tezu potvrdit će i drugi svjedok, sadašnji suradnik »Književnika«, već spomenuta zvijezda marksističkoga literarnog neba, g. Stanislav Šimić.

Svjedok Stanislav Šimić korektorskim glasom: »Govorio sam: meni su glupi i suvišni šaljivi listo-

ja čitam u Književniku kazališne kritike, rasprave o kritici i literaturi, koje piše g. Durman, te doživim više humora nego ga uopće mogu imati čitava godišta vicblata«. — »On se je uvukao u literaturu, tojest, u književne listove, (u nas se naime, smatra da je u literaturi svatko tko drlja u raznim listovima), pomoću dobroćudnosti jednoga urednika Književnika«, a ta dobroćudnost je rasla prema nestašici rukopisa, prema praznini neispunjenoga prostora u Književniku: trebalo je. da list izađe u određeno vrijeme u knjižarski izlog ko beamter u kancelariju i, kaošto beamter kadkad, da ne zakasni, u hitnji, obuče zamazane čarape il: kragen i čak neumiven i neispavan s mutnom sviješću dotrči u ured, tako je i *Književnik izlazio u žurbi s nesmotreno uvrštenim pisarijama g. Milana Durmana.«* (»Slobodni spisi Stanislava Šimića,« I. br. 3.—4.)

Oba svjedoka, gg. Vaso i Stanislav, iskazuju prema tome potpuno suglasno. Optuženi »Književnik« nema ništa da kaže. Njegovi odvjetnici »Prijatelji i suradnici naprednih časopisa« priznaju doduše, da je vlasnik, izdavač, glavni i odgovorni urednik »Književnika« *»M. Durman bez sumnje činio pogreške,«* »ali svaki ozbiljan i solidan kritičar, koji želi da se osvrne na razvitak i značenje časopisa, kao što je »Književnik« treba da ima u vidu *sve teškoće, koje se samo postepeno i veoma obazrivo moraju savladati, obzirom na sastav, predrasude i ideologiju naslijeđenog pretplatničkog kadra,* koga treba u najvećem dijelu zadržati i proširiti pružajući mu naprednu književnost i kritiku, koje je istinski i stvarni izraz njihova društvenog položaja i njihovih potreba (»Književnik br. 5. 1934.)« Drugim riječima, »Književnikovi« odvjetnici iznose, da se nije moglo odmah napolje s pravom bojom, već je po uputi Vladimira Ilića trebalo »prikrivati istinu«, upotrijebiti »lukavstvo« i pod firmom hrvatski književni mjesečnik vršiti marxističku propagandu!

Svjedoci g. Vaso Josipović i g. Stanislav Šimić, prije ili sada suradnici »Književnika«, dali su dakle poraznu kritiku toga šaljivoga lista, dok je njegova obrana, da nije mogao odmah *»s farbom van«* samo pogoršala njegov položaj pred sudom javnosti i zato je neminovno, da će ga čak i njegovi pristaše osuditi i da će smatrati njegovu nepismenu rabotu jednim do skrajnosti — *nepoštenim poslom.*

»Prijatelji i suradnici naprednih časopisa« drže da »postupak V. Josipovića jest u najvećoj mjeri štetan i nepošten, *a intrigantima njegova kova* trebalo bi onemogućiti takvu suradnju u naprednim listovima«. Taj isti g. Vaso Josipović surađivaše do nedavna stalno u »Književniku« kao N. Otokarev. Ako je on uistinu takav intrigant, a čovjek je onakav u kakvom se društvu nalazi, onda ni svi ostali suradnici »Književnika« ne mogu biti mnogo bolji. U kakvom si društvu, takav si — stara je poslovica!

Smilujte se »mladom čovjeku«?

U »Književniku« nailazimo u posljednje vrijeme na neozbiljne »književne« pokušaje g. Stanislava Šimića. do nedavna korektora »Novosti«. koji je o »Književniku« kao »vicblatu« pisao pogrdne članke, a sada u njemu sam surađuje. Gg. Stevan Galogaža i Milan Durman ustupili su mu rado mjesto, da napada na »Maticu Hrvatsku«, prof. Lukasa i »Hrvatsku Smotru«, što je on obilno iskoristio. No čudnovato je, da se g. Šimić nije radije uhvatio u koštac s g. L. Žimbrekom, koji je o njemu kao čovjeku iznio u »Književnim Horizontima« upravo porazne stvari, a još je više zanimljivo i to, što nije odgovorio »Hrvatskoj Straži«, koja ga je ljubezno zapitala, zašto svoje »Slobodne (?) spise« nije nazvao »slobodnim blokovima u menzi«? Konačno, zanimalo bi čitavu javnost, što je na stvari s tim *slobodnim blokovima u menzi?!* Treba da se zna, s kime se ima čast! No g. S Šimić šuti, ne daje odgovora niti »Hrvatskoj Straži«, a niti g. Ladislavu Žimbreku, već piše o »Hrvatskoj Smotri« čitave studije od straha »za stabilitet unosnih materijalnih pozicija« (S. Galogaža), a i zbog toga, što ona nije pogodila korektora Šimića kao lice, nego kao »književnika«? Napisala je naime, da su »pjesme« Stanislava Šimića — smiješne!

»Pjesnika« Šimića je to dirnulo u dno njegove »pjesničke duše«. Ali tko mu je kriv, kad je to činjenica. Neka upita kojega god kritičara i svaki će mu reći, da bi kod »Kopriva« imao više uspjeha (nego kod »Novosti«) i — tu se doista ne da ništa učiniti.

G. Š., poslovođa jedne zagrebačke knjižare, pripovijedao je našem suradniku, da je g. S. Šimić u njegovoj knjižari rekao, »da je Marx i m a o p r a v o kada je nepovoljno pisao o Hrvatima«. »Hrvatska Smotra« je punim pravom zapitala, kako može čovjek, koji tako govori, nositi svoje rukopise u »Maticu Hrvatsku«? G. korektor Šimić je nakon toga tvrdio, da će tužiti »Hrvatsku Smotru«, ali to nije učinio, jer je *pravo i istina* na njezinoj strani. No zato je pokušao, da u »Književniku« prikaže tu stvar drukčije, *neistinito* i s očitim *izvrtavanjem* činjenica. To je bio drugi povod pisanju Šimićeve »studije« o »Hrvatskoj Smotri«. Dakako da g. Šimiću nije uspjelo dokazati protivno od onoga, što je iznijela »Hrvatska Smotra«, (koja za svoje navode ima *svjedoka* u osobi poslovođe g. Š.) i zato je bijesan te napada *prostačkim riječima* »hrvatskosmotraše«.

O g. Milanu Durmanu, vlasniku, izdavaču, glavnom i odgovornom uredniku »Književnika«, taj *suradnik* »Književnika« pisao je uvijek s posebnom mržnjom. Na pr.:

»Po svom književničkom ponašanju ima jedan poseban sloj ljudi koji spadaju u rod *kukavica, podmuklica, ulizica*. Njihovo je *krdo* prilično veliko. Jedan od njih, kao urednik književnog mjesečnika, objavljuje o Krleži hvalospjeve smušene i smiješne, a usmeno blebeće protiv njega. bio bi najsretniji — da u njegovu organu za socijalnu literaturu surađuje taj isti autor, za kojega se unaokolo ozlojeđuje da je skrenuo s linije«. (Stanislav Šimić: v. r.: »Krleža kao kritik«, str. 9.).

U »Slobodnim spisima« br. 1. i 4. objeđuje isti g. Stanislav Šimić svoga današnjega šefa g. Milana Durmana da se »uvukao u literaturu«. G. Šimić pri čitanju rasprava o kritici i literaturi, koje piše g. Durman »iznađe više humora nego za jedno mogu imati čitava godišta vicblata«. Nadalje optužuje gospodin Šimić g. Durmana, da je »*obični plagijator*, *ukoliko nije neznalica*, *nesmotren i kompilator*«, da je »htio čitače prevariti, prodao je tuđe pod svoje«, da je »iskrojio ukradeni štof na svoj način i pokušao tako zabašuriti nekom, tko taj štof već poznaje«. Jednom riječju g. Stanislav Šimić je *otkrio*, da je g. Milan Durman počinio »književnu krađu«, jer je prigodom jedne kritike o Chaplinu 25 redaka uzeo i prepričao iz knjige E. E. Kischa: »Raj Amerika«, »što i sam *plagijator* navodi«. — »15 redaka je doslovno citirano iz spomenute Kischove knjige, i članka, koji je napisao sam Chaplin o sebi, te Hoellriegelove knjige »Lichter der Grosstadt«. G. Šimić navodi i »citate kao *dokumente plagijata*«, iz kojih se može zaključiti, da sve tvrdnje o g. Milanu Durmanu nijesu isisane iz prsta, već da bi *neke* mogle biti i *objektivno istinite*.

Taj postupak prikazuje *korektora* g. Šimića u posebnom svijetlu. Napisati za nekoga čovjeka, da je »*kukavica*, podmuklica, ulizica«, i da je *obični* »komplikator« i »plagijator«, t. j. *lat u knjiženom smislu*, a poslije dolaziti na vrata toga istoga »*kukavice*, podmuklice i ulizice« i *smjerno moliti*, da mu se uvrste rukopisi i davati tome »plagijatoru i kompilatoru« izjave ovakovoga stila: »*Istina je da sam* ocjenjujući kritički, sa *čisto literarnoga* gledišta (na pr. nazvavši ih kukavice, podmuklice, ulizice! V. R.) radove nekih naših socijalnih pisaca možda i suviše oštro istupio protiv njih. Ako se moj *sadašnji stav razlikuje od onoga što sam ranije pisao*, onda je to logična posljedica razvoja kod svakog mladog čovjeka. Nikakove intrige ne mogu mi spriječiti daljnju suradnju u »Književniku« u pravcu u kojem sam započeo. Stanislav Šimić. (v. r. u »Književniku« br. 8, str. 29).« — zar to sve nije vrlo karakteristično za moralnu kvalifikaciju korektorske osobe, koja se zove Stanislav Šimić. Tko jamči tomu »mladomu čovjeku«, da se i sada, idući u Canossu, ne nalazi na krivome putu, i da ne će doskora nastupiti kod njega nova »logična posljedica razvoja kod svakoga mladog čovjeka«? Ostalom, ako je netko po

kriteriumu g. 1931. »plagijator i kompilator«, a g. 1933. »kukavica, podmuklica i ulizica«, kako se može nečiji *»sadašnji stav«* razlikovati od *»nekadašnjega«* stava! »Kukavica« ostaje kukavica, »podmuklica i ulizica« su prirođene osebine značaja, a dokazana »kompilacija i plagiranje« ostaju takovima. I tu nema nikakvoga »današnjega« i jučerašnjega »možda i suviše oštroga« stava.

»Mladi čovjek« polizao je, drugim riječima, sve, što je svojevremeno pisao o g. Milanu Durmanu i poklonio se pred njegovom prejasnošću, svojim novim šefom, i zamolio ga *da mu oprosti.* On mu je velikodušno oprostio (ima tako malo gradiva i suradnika!) i zadovoljio se njegovim iskrenim kajanjem i pokorom. Mea culpa, — kaje se g. Šimić, — pa kad mu je oprostio g. Durman, smilujte se »mladom čovjeku« i oprostite mu svi vi »socijalni« »književnici i farizeji«, koje je »mladi čovjek« također napadao. Sada više g. Durman nije »kukavica, podmuklica i ulizica«, nije niti »plagijator i kompilator«, jer hoće da uvrštava i pučkoškolske črčkarije g. Stanislava Šimića. Najvjerojatnije je, da će se sada »mladi čovjek« naći u redovima onih, koji g. Milanu Durmanu pomažu pri sastavljanju anonimnih pisama iz »proleterskih« redova, u kojima mu se pismima proleteri zahvaljuju, — »što našu književnost *postavlja na noge«!*

»Mladi čovjek« zaboravio je u svojoj želji da opet vidi naštampano svoje ime, sva svoja obećanja i svečane zakletve:

»Da mogu pisati moram imati svoje vlastite stranice: utekao sam se na njih; one su utočište; dakle: ne od obijesti, *nego da se očuvam zdrav i prav i da ne obolim od bolesti javnog književnog mišljenja, što se mora, ako se diše i govori kroz javne organe: suvremene književne revije. U tim tuđim gnijezdima snesao sam jaja kad sam bio kukavica.* U tim sobicama stanuje mnogo ljudi: nečist je zrak; i književno svakakvih jezika u njoj: moj nije, ko oni, *i ne mogu da se s njima družim;* svoj mogu da isplazim, i da ih ružim. Zato: *tvrdnje*, koje će biti u sveskama ovoga lista, točnije bi se zvale *grdnje*. Ne šta *snuje*, nego šta *psuje;* ne šta *stvara*, nego što *kara;* to će biti sadržaj u većini radnja, koje će se ovdje objaviti« (Stanislav Šimić, v. r., predgovor br. 1. »Slobodnih spisa).

Korektor g. Stanislav Šimić i opet »diše i govori kroz javne organe: suvremene književne revije«, t. j. kroz »Književnik« i prema tome je, po svom *vlastitom* sudu, obolio »od bolesti javnog književnog mišljenja«. On opet »u tuđim gnijezdima nese jaja« bez obzira na to da se radi o samim mućcima. tako, da se mlade *kukavice* ne će, nažalost, izleći!), i udiše ponovno *»nečist zrak«.* Siromah, nije se mogao održati *»zdrav i prav«*, već mora da se opet druži s »književno svakakvim jezicima« i da opet bude *kukavica* (a ne možda kanarinac ili kos), jer samo kukavica nese svoje mućke u tuđa gnijezda!

U svojoj »književnoj deklaraciji« u br. 1. »Slobodnih spisa« nadvisio je g S. Šimić sam sebe. On se tamo »ohrabrivaše« ovako:

»Glas služinski od sebe ne davam.
Pokorim li se kad: *srcem plaćam.*
Neću da mi srce nestane.
Tada i sam život prestane.«

Srcem je trebao g. Stanislav Šimić platiti, i to d o b r o platiti, već onda. kada je postao korektorom »Novosti«, a da se i ne govori o njegovoj sramotnoj k a p i t u l a c i j i pred g. M. Durmanom. »Glas služinski« postao je upravo divlja halabuka onim časom kada je korektor »Novosti« pošao u »poklonstvenoj deputaciji« vlasniku, izdavaču, glavnom i odgovornom uredniku »Književnika«. Njegovoj Prejasnosti Protektoru Milanu Durmanu, kada mu se poklonio i dao izjavu, da će odsada biti dobar, da ne će napadati »napredne« književnike i da se kao »mladi čovjek« kaje od sve srca za uvrede nanesene Njegovoj Prejasnosti. Taj svoj ne odviše časni uzmak g. Šimić nije platio srcem, kako se svojevremeno »ohrabrivaše« (a »kada srce nestane tada i sam život prestane«) i tako je otpala teška i žalosna dužnost »naprednih« književnika, da pišu nekrologe jednom »mladom čovjeku« i da prisustvuju pogrebu i zadušnicama za korektorsku dušu čo-

vjeka, koji je doduše pisao samo gluposti, ali koji je imao i tu veliku (doduše jedinu) prednost, da je bio brat pjesnika A. B. Šimića. Jedino po tome ima i veze sa književnošću.

Točnu karakteristiku »mladoga čovjeka« g. Stanislava Šimića upotpunjuju i njegovi napadaji na »Hrvatsku Smotru«.

Marksisti su već takovi, kada ne mogu drukčije da se istaknu, počinju udarati na narodne listove i daju se u službu protunarodnih ideja. I Matoš kao da opisuje kojega marksističkoga vikača kada kaže:

»U šarmantnoj pozi moderni poganac,
Najmio ga *stranac*, da nama metne lanac.
Taj *klatež*, što o pravdi blebeće —
On *za korist tuđu* laže, kleveće.
(A. G. Matoš: Mòra.)

Posjedujući samo »kljakavi moral gradskih cinika« i ne imajući nikakovih drugih vrlina, osim sposobnosti za denunciranja, marksistički egiponi i taj marksistički »klatež, što o pravdi blebeće« najbolje je karakteriziran u Matoševoj pjesmi »Savremeni simbol«:

»Lica kao Darwin, djak naturalizma,
Majmun, Magnus Parens, bube trebi *sebi*,
Uhvaćen je, martir, pa se, pun cinizma,
Liberalno buni *proti samom sebi*.

Nekad gorski satir, sok idealizma
Bücknerovih knjiga, on sad ne zna, gdje bi
Deponiro plazmu sveg herostratizma,
Pa od muke, kritik bube *sebi trebi*.

Rutavac na glasu, *dika zoologa*,
On se svemu ruga u ime nature.
Naš artizam mu je tip karikature.

Gdje se vidi refleks duha njegovoga,
Taj Prometej, žrtva haeckelskog monizma,
Sudi nas kroz prizmu svoga majmunizma.

Marksistički škribenti sude sve pozitivne nacionalne akcije »kroz prizmu svoga majmunizma«. Zar to nije upravo gledanje kroz tu prizmu, kada se »Hrvatska Smotra« napada da je »blijedasto zelena kao mrtvac, a često boje sive kao magla«! A to čini korektor »Novosti« g. Stanislav Šimić, koji upravo najviše to zamjera našem listu premda su njegovi »Neslobodni spisi« (br. 3.—4.) imali posve istu boju »sivu kao magla«! Dakle kada list g. Stanislava Šimića ima sivu boju onda je to »lijepo za oko«, a kada tu istu boju ima »Hrvatska Smotra«, onda je to za toga korektora »mrtvačkost i maglenost«. Kao da postoje d v i j e estetike, jedna za »napredne« marksiste, a druga za ostale »reakcionarne« smrtnike — »malograđane«!

G. Šimić vrlo ljubazno predbacuje, što je »hrvatskosmotraš« napisao da je Heinrich Mann — Židov. Kada je pisao svoj članak »hrvatskosmotraš« je to pročitao u nekim novinama i onako usput spomenuo. A ako je ta informacija netočna i Heinrich Mann nije Židov, ne mijenja se ništa na stvari, jer u svojim djelima stoji taj pisac na potpuno semitskom stanovištu, piše članke protiv antisemitizma, brani židomarksiste i ako nije možda Židov po rođenju, ali je svakako *duhovni Židov* i što je još gore, *u službi židomarksističkoga imperijalizma!*

Analfabetizam korektora »Novosti«.

Istina je, slova u studiji g. Šimića pisana su latinicom, pa i *riječi* su *osim* u nekoliko slučajeva hrvatske. *Jedina* šteta što ih g. Šimić *nije složio* alfabetskim redom, pa zamolio koga drugoga, da mu iz svih njegovih izraza sastavi nekoliko »drskih i uvredljivih rečenica«. Jer iz čitavoga drugog dijela njegove »studije« razabire se samo to, da pokušava vrijeđati. Ti pokušaji toliko su nepismeni, da bi čitatelj mogao dobiti dojam, da se korektor »Novosti« nalazi u delirijumu bjesnila, pa isplj[illegible]kava sa pjenom i mnoštvo riječi koje u tom povratku, kako mu izlaze iz usta, nemaju nikakovoga smisla. No tako može misliti samo neupućeni čitatelj, jer tko poznaje toga dr. bentu zna, da on nikada nije pisao uređeno. Ipak se mora priznati da je ovaj puta premašio samoga sebe.

Kojim pravom taj nepismeni [illegible] [illegible] da je »hrvatskosmotraško« izrađivanje germanizmima sve toliko

nacionalističko batalenje (?) hrvatskoga jezika«, kada on piše na pr. ovako:

Motrioci su *koji obavljaju »Hrvatsku Smotru«, (?)* tako da smotre nešto na mjestu gdje nema ništa, ili ćoravi ili su, dižući viku protiv marksizma na području gdje od njega nije čuti ni daha, osobe koje stalno pate od umišljanja, da ih stalno progone prikaze nečega što mrze. Biti će prije to posljednje, naime, da se nalaze u stanju patnika kojima se koješta prikazuje: oni: — osim nezbiljnosti da su proganjani i neprestano u opasnosti i ondje gdje bi trebali biti potpuno sigurni — umišljaju da nije žalosno nego pravo da se njihova smotra naziva: hrvatska.«

Čitatelju se prepušta da sam pronađe, što su to »motrioci koji obavljaju« neku reviju, i kako se to uopće »obavlja«. Navedene su prve dvije rečenice, kako se ne bi moglo predbaciti, da sam namjerice izabrao najsmušenije. Uistinu, nešto namjerice izabirati u ovoj čitavoj zbrci bio bi suvišan posao. Dosta je samo zatvorenih očiju uprijeti prstom na kojegod mjesto u toj »studiji«, pa će prst sigurno pokazivati smušenu rečenicu. Na primjer:

»Samo s pravom onoga što može imati naziv koji je, kao imenica, u neposrednom srodstvu sa drugim po redu od triju hrvatskosmotraških, u citatu podvučenih, superlativa, a ostala dva mu, mogu biti, promjenjeni za muški rod, ukrasni pridjev; i s pravom onoga koji piše: »zakukuljiše se pod razne firme nacionalne i »nacionalne«, a kad ih se onda otkrije...«, — dakle, koji ne zna, gdje treba u rečenici da stoji: onda, te je naravno da takav koji ne zna, gdje treba koja riječ stajati u rečenici, ne može ni slutiti, gdje se ljudi u životu i u kojem stanju nalaze, pa da bi ih mogao otkriti, — pokraj njega se oni (ko bio) mogu, ako hoće, samo sami da otkriju; i s pravom poštenjaka, koji vodi »otvorenu i časnu borbu« tako da se zakukulji i zamumulji u otpatke kakva imena, dvoslovčane šifre »Ž. S.«

Ove bljezgarije će teško razumjeti i onaj, koji poznaje enigmatiku kao pokojni Mesalov. I kako dolazi osoba, koja n e z n a da napiše suvislu rečenicu da bilo kome, *osim samom sebi*, kaže da su njegove riječi »pokupljene iz rječnika kakav u svom stalnom duhovnom siromaštvu, upotrebljava pravi pravcati duhovni bijednik, što nije kadar hrvatski izreći ni najobičniju misao?« Da, da, »književnik, koji hrvatski jezik »groteskno miješa s improviziranom frazom žurnalistike i industrijalizacije«, *a u isti čas se na to tuži, viče protiv neurednog jezika, ko zmija je što sama sebi grize rep.* (St. Šimić: Krleža kao kritik).«

Iz gore citiranih rečenica više je nego očito da korektor g. Šimić nema ni najelementarnijega znanja o stilu i jeziku. Kod njega nailazimo na bezbroj gluposti, neurednosti i *suvišnosti*, i zato na njega samoga možemo primijeniti njegovu rečenicu: »No, onaj, koji stavlja u rečenici samo jedno suvišno *i*, tim zločinom je pokazao, da on uopće ne zna što je literatura; to i je bilo dovoljno da dokaže da je suvišan njegov autor za literaturu.«

Napisavši to korektor g. Šimić grize sam sebi rep, jer ne samo da u njegovim rečenicama ima samo nekoliko suvišnih »i«, već su one čitave suvišne, a i sam Stanislav Šimić je kao književnik potpuno suvišan. Jer, ako je Šimić Štedimliju (koji nas se ništa ne tiče) proglasio »zločincem« radi jednoga suvišnoga »i«, onda bi se on sa čitavim kompleksom svojih suvišnosti već davno morao njihati na tankom konopcu.

»Neznalice književne abecede imaju najjaču osobinu *drskost«*, i zato, *jedino zato*, usuđuje se g. Šimić, da piše »studije« o »Hrvatskoj Smotri«. I tu se može upotrijebiti kao svjedok *protiv Stanislava Šimića Stanislav Šimić* i upitati: »Kako može netko, tko ne zna jezik izricati, dotično pisati misli!? Umisliti si, da je sposoban da rješava jedan književni problem, dakle, da zna u jeziku ispostaviti svoje shvaćanje književnik smislova, a nerazumijevati jezik, riječ ni u njezinom običnom »posredničkom« značenju pukog srestva za sporazumijevanje, to je *odlika drznika*, i onih koji nisu kadri da svoje sile izmjere i prema tome se vladaju, — koji sebe ne poznaju ni toliko, koliko je jedna obična i smetena riječ koju izgovore ili napišu. Ko-

j'm pravom može netko da ustvrdi, da je uopće, *razumio tuđi tekst, kad je njegov,* koji o tom tuđem piše, *sastavljen od izraza* kakvi u zajednici: ili ne znače ništa (50% rečenica St. Šimića, V. R.), ili jedni druge (rečenica rečenicu), pobijaju (drugih 50% rečenica St. Šimića, V. R.), ili, što je najčešće, izjašnjuju uvijeno i tegobno krivu spoznaju...«

G. S. Šimić se vrlo dobro poznaje i tu je, htijući »nasmrđivati« Stediwliju »nasmrdio« sam sebe i prikazao se u pravom svijetlu, onakav kakav jedan korektor »Novosti« već može izgledati!

»Metode« g. Stanislava Šimića.

Drugi dio »studije« o »Hrvatskoj Smotri« »posvetio« je korektor »Novosti« »hrvatskosmotrašu kao tipu« i na toga »hrvatsko-smotraša« nabacao čitavo more najprostijih uvreda, dajući tako vidan odraz svojoj mržnji prema »Hrvatskoj Smotri«. Kasnije je pak proglasio, da je: »Dragan Dawidovsky, Tomislav Zagorac, Ante Puškaš, —dd—, M. Matulina, V. Nikolić, Andrija Kačić (!), Vilko Rieger. Osam imena: *jedan* hrvatsko-smotraš!« ili drugim riječima, svih ovih osam imena su pseudonimi jednoga jedincatoga »hrvatskosmotraša«, posljednjega u čitavom nizu imena, *V. Riegera*, koji u svojoj spodobi, *»ili u kojoj drugoj maski svoga imena«* »predstavlja hodanje nepoznatom zemljom!« Dakle sve uvrede, kojima se g. Stanislav Šimić nabacio na »hrvatskosmotraša« imale bi se ticati mene.

Na taj način mislio je g. Šimić izbjeći odgovornosti za svoje podvale i uvrede, i, ne znajući uopće, da se i za indirektne uvrede može i mora odgovarati, zašao je u svojoj mržnji predaleko. No može biti miran, na sve njegove uvrede, koje su *proizvod njegove mržnje,* ne ću ga predati sudu, jer znam, da ih je napisao u posebnom, neubrojivom raspoloženju, da će možda imati prilike da se pokaje radi njih i da će to opet biti »logična posljedica razvoja kod svakoga mladoga čovjeka«. Osim toga, kad je taj *korektor »Novosti«* napisao za mene javno i otvoreno i ove riječi: »Kad se netko, ko se zove Rieger, ispopreči na *hrvatskomu nacionalističkomu, fašističkomu stanovištu...«,* tko zna, *što je on još kadar učiniti da mi naškodi.* (Nije uzalud prošao školu »Novosti«!) S obzirom na zakon o štampi ne mogu da ovdje izjavim svoje mišljenja o gornjoj rečenici i zato neka čitaoci sami prosude, kakvim se imenom može nazvati ovakvo došaptavanje i ovakove rečenice. [Je li to (jednostruko ili dvostruko) denunciranje, ili nije uopće denunciranje?]

Stanislav Šimić ima jedan izlaz da doskoči »reakcionarstvu« »Hrvatske Smotre« t. j. da »svim snagama mržnje (!) i uma *(siromaštvo nije sramota! V. R.)* sprečava te antikulturne i nečovječne savjesti *da dođu do kakve vlasti«!* I da bi odmah dokazao, koje su metode njegove borbe protiv *»neznatne malograđanske manjine«,* koja hoće *»da dobije sudbinu naroda u svoje ruke«* (ne osjeća li se i tu zadah korektora »Novosti«?), jednostavno tvrdi: »osam imena: jedan hrvatskosmotraš«, »jedan te isti duh... zamumuljen u različite maske napravljene od raznih imena!« G. S. Šimić doduše veli da »istinu ne bih nikada izvrćao«, ali to on samo v e l i, jer je u stvari taj gospodin korektor upravo naglavce izvrće, kada tvrdi, da su već spomenutih osam imena pseudonimi jednoga »hrvatskosmotraša« V. Riegera. Da to nije ništa nelijepo, kad se piše pod pseudonimom, sigurno je jasno »Književniku«, u kojem je do nedavno surađivao pod pseudonimom N. Otokarev, g. Vaso Bogdanov, »kralj pseudonima«, dok bi se istodobno u drugim listovima pretvarao u V. Josipovića, N. Kostina, Nikolića, Tančića i t. d. Kad bih ja dakle i surađivao u »Hrvatskoj Smotri« pod o s a m pseudonima, to bi imao najmanje prava prigovarati »Književnik«, jer ih barem toliko ima g. Vaso Bogdanov, do pred kratko vrijeme suradnik »Književnika« (a i suradnik »Književnika« Zv. Richtmann identičan je s Zv. Braunom)!

No g. S. Šimić (kao obično) ne govori istinu kad kaže da su onih osam imena moji pseudonimi. Gg. Marcel Matulina i V Nikolić su studenti filozofije, Ante Puškaš student tehnike, a D. Dawidowsky, student rer. com., i o

tome se može svatko uvjeriti kod prijavnoga ureda, ako uzme upitnicu za 5.— dinara. Jedino imena A. Kačić i T. Zagorac su pseudonimi, ali čiji, to zna samo urednik, a g. Šimić ih n e m o ž e znati i zato ne smije svoja *neispravna nagađanja* uzimati kao gotove činjenice.

Dokazano je, da je g. Šimić neistinito podvalio »Hrvatskoj Smotri«, htijući prikazati, da nema dovoljno suradnika i da u njoj jedan jedini čovjek surađuje pod osam pseudonima. Da je on to s v i j e s n o podvalio, može se zaključiti i iz ove činjenice. G. V. Nikolić, suradnik »Omladine« i »Lirike Grude«, poznat je u književnim krugovima. G. S. Šimić je kao »pjesnik« sigurno pročitao barem »Liriku Grude«, ako već ne čita »Omladinu« i prema tome mu je njegovo ime moralo biti poznato. I tako je marksistička zvijezda g. S. Šimić- »koji istinu ne bi nikad izvrćao«, i ovaj puta pokazao, da je »pretvaranje, lukavstvo, prešutkivanje i prikrivanje« istine postalo njegovim životnim vjerovanjem.

G. S. Šimić je kao korektor »Novosti« *i u službi slobodnih zidara* naučio kojekakve staviskijade, no njegov korektorsko-masonski duh najvidljivije se odrazuje, kada naglašuje, da se ime »hrvatskosmotraša« piše sa *»ie«*, t. j. Rieger, ili sa *»w«* t. j. Dawidowsky. Kod toga ga ponajviše smeta, grize i boli, što »hrvatskosmotraši« ne pišu novim pravopisom. Taj snobovski marksist to ovako izrazuje: »Kakav bi Šimić, kad ne bi imao pameti, mogao, po porijetlu, da stane na stanovište hrvatskoga fašizma: ali tada bi se Riegeri morali s njega nevidom izgubiti. Da su Hrvati u davnini bili to, što *Rieger želi da od njih napravi*, njegovi bi se preci naježili od pomisli na selenje u Hrvatsku. *Ali Hrvati su razboriti ljudi: dopustili su Riegerima da među njima žive*, premda se nisu nadali, da bi kakav potomak pridošlica mogao zadobiti volju, da im se popne na glavu. Svejedno: ako što od koga nisu očekivali, *znaju mu dati po gubici* — da je nikad ne otvori.«

»Hrvatskosmotraš« nije nikada bio, niti će ikada biti korektor »Novosti«, *dok je g. Stanislav Šimić to bio do nedavna*, a da nije bilo koječega, možda bi to bio još i danas. I danas je taj marksistički skribent zadržao u svojim »člancima« potpuno duh »Novosti« i stil njezinih suradnika, a upotrebljava i adekvatne rekvizite: neistine i podvale, podvale i neistine. Kao takav on uopće nema prava da govori. A tko se narodu popeo na glavu, hrvatskosmotraš« ili korektor »Novosti«, to je izvan diskusije. — Lijepo je rekao Šenoa:

»U šumi Vrbovlje kraj Kurilovca na tajnom sastanku govori barun Troilo: »... Moje ime nema pri repu »ić« ili »vić«, ja se zovem Sermage.«

»Pustite te *»iće«* i *»viće«* na miru, nasmjehnu se Pogledić gorko, *cijelu ih košaru možeš dobiti za pišljivi groš. S vana huj, s nutra fuj!«*

(A. Šenoa: »Diogenes«.)

I upravo to je od svega najžalosnije. Ljudi sa »ie« i sa »w« u prezimenu nalaze se na ispravnim stanovištima, dok su Šimići korektori »Novosti« i pišu u »Književniku« protunarodne članke! Da, da, »Hrvati su razboriti ljudi, dopustili su Riegerima da među njima žive«, a ono, što »Rieger želi da od njih napravi«, je kud i kamo uzvišenije, za narod korisnije i veće, nego svi frazerski marksistički programi i obilna naklapanja.

Među najbitnije faktore narodnosti pripada *osjećaj i svijest o* narodnom zajedništvu. I zato sve to isključivanje iz narodne cjeline (po g. S. Šimiću) Šenoe, Šuflaja, Strossmayera, i t. d. i njihovo tretiranje kao »pridošlica« je savršeno neznalačko. »Pridošlice« nijesu oni, koji o s j e ć a j u svoju pripadnost nekome narodu i bore se za ostvarenje njegovih narodnih ideala, već oni, koji su se (kao g. Stevan Galogaža, g. Milan Durman, gosp. Vaso Bogdanov i sl.) doselili u ovu našu sredinu *s izrazitom misijom* da se među Hrvatima bave marksističkom propagandom *i da tako razdvajaju narodni život i slabe narodnu koheziju.* K njima su se kasnije pridružili i drugi, Simići, Richtmanni, Kojići, Juhni, Habuneki, Markovci i slični, da potpomažu tu protunarodnu akciju. A kome je sve to potrebno, zaista je suvišno tumačiti korektorima »Novosti« i slugama slobodnih zidara.

Prijetnje g. S. Šimića, da mi »Hrvati znaju dati *po gubici*« (fino odgojeni »mladi čovjek«, upotrebljava birane izraze!) zvuče vrlo šaljivo. Jer koga konačno on misli riječju »Hrvat«? Korektore »Novosti«, Durmane, Galogaže i njima slične? Ako je tome tako, onda se na takove viceve može »hrvatskosmotraš« samo sažalno nasmiješiti! A ako je g. Šimić mislio pod riječju »Hrvati« samoga sebe, onda je stvar još šaljivija, jer taj »napredni« skribent izgleda kao da pripada *pigmejskim plemenima* Bambutijaca, Negrita, ili Negrila i kao da se za njega negdje kod kuće moči šiba u octu. Šaljivo je to, kada se prijete takvi mališani, koje »čovjek otpuhne pa ih nema«, jer, konačno, kako mogu pigmejci da uopće *dosegnu* do, kako se g. Šimić »pristojno« izražava, tuđih »gubica«. I radi toga na prijetnje »maloga Morica«, koji bi silom htio biti velik, možemo samo čekati, dok mališan ponaraste »do konja i do koplja bojna«, da se onda s njime »hrvatskosmotraš« malo *porazgovori*. A ako bude i dalje nepristojan i prost, učinit će »hrvatskosmotraši» to i bez obzira na njegovu pigmejsku konstituciju.

»Ne još nikada nisam imao ni tako časne prilike, da me ko upita: upotrebljava li »Hrvatska Smotra« kada neistine? — veli g. Stanislav Simić i odmah daje ovaj korektorski odgovor:

»pa da mu odgovorim: ima ljudi kojima celibat zabranjuje da se žene. ali oni, za svaki slučaj. imaju kuharicu . . .«!?

Kakvo pitanje. takav odgovor . . . Diagnozu nije teško ustanoviti!

Marxizam, nacionalizam i »Matica Hrvatska«

Marxističko igranje [illegible] uloga nije nigdje (osim možda u [illegible] skom životu) došlo tako do izražaja kao upravo u slučaju s »Maticom Hrvatskom«. Premda je [illegible] marksista g. Stevan [illegible] još g. 1924. nazivao u »[illegible]« naši narodnu instituciju [illegible] Matica Hrvatska [illegible] marksisti [illegible] [illegible] do njezinih [illegible]

dakako, i do marksističke propagande. Ta tvrdnja, da se »pomoću literarnih (marksističkih, V. R.) sastavaka, koji se objavljuju u »Hrvatskoj Reviji«, »propagira marksizam« je za g. S. Šimića »probacivanje izmišljotina u javnost.«

Na drugom mjestu taj isti g. Šimić piše ovako: *Glupo se je hvatati za neistine*, govoriti, *da ima umjetnina bez tendencije*, i tako dokazivati, da se one cijene po čisto umjetničkom u njima (S. Šimić: Krleža kao kritik, str. 60.)

Taj gospodin korektor tvrdi drugim riječima, da su marksističke pisanije u »Hrvatskoj Reviji« nepropagandističke, dosljedno n e t e n d e n c i o z n e, a ne vidi, kako je »*glupo hvatati se za neistine*« »*da ima umjetnina bez tendencije*« (S. Šimić v. r.). Pobijajući samoga sebe, korektorski duh[1]) g. Šimića ne uzbunjuje se nimalo, ostaje miran, što i nije nikakvo čudo, kada se zna, da se g. Šimić uopće ne razumije u ono, o čemu piskara.

Uostalom, tko je pročitao u »Hrvatskoj Reviji« reklamne članke g. prof. Vase Bogdanova o Miroslavu Krleži ili nepismene »kritike« g. R. Simeona, uvjerit će se sam, na kako slabim nogama drže rečenica g. Stanislava Šimića: »glupa je naime, i lažna tvrdnja da je u »Hrvatskoj Reviji« objavljen i jedan prilog koji je marksistički.« Negirati n o t o r n e č i n j e n i c e o pokušaju marksističkog juriša na »Maticu«, radi kojega je i došlo do protesta sa strane akademske omladine i šitave hrvatske javnosti, može dosta samo skribent kojemu smo u prošlom poglavlju ustanovili d i a g n o z u!

Velika i [illegible] »Matice Hrvatske« [illegible] marksistički [illegible] naglašavali [illegible] Kada je [illegible] »Matica Hrvatska« [illegible]

[1]) Zbog [illegible] g. Simića [illegible]

tom ogorčenih napadaja sa marksističkih strana. Gg. Krleža i Vaso Bogdanov udariše prvi, a za njima se poveo i g. korektor Šimić konstatiravši »da za pamet u njoj (t. j. u Matici Hrvatskoj) nema više nimalo mjesta« i da će »Hrvatska Revija« njezino glasilo istrunuti »dok dočeka da u njoj marksist surađuje i doživjeti će samo da je razgrađuje.« »Matica Hrvatska« je narodna ustanova i u njoj imaju mjesta samo oni književnici, čije se pisanje nalazi u skladu s narodnim težnjama. A da je marksističko piskaranje po diktatu kojekakovih Internacionala, a ne po diktatu narodne duše i narodnih potreba, za naše prilike potpuno suvišno, to je danas već jasno i mnogim suradnicima »Književnika«, koji nijesu tako mudri i napredni kao g. St. Šimić.

Premda se marksisti upravo natječu u napadjima na nacionalizam, nacionalne ideje, narodne ustanove i narodne listove (v. u posljednjem broju »Književnika« napadaj na »Evoluciju«), ipak imadu obraza tvrditi, da je od »starosti gnjila neistina: nacionalna se ideologija i marksizam ne mogu ni na kakav način složiti.« Svagdje na svijetu nalaze se dandanas u sukobu nacionalna i marksistička misao, i zato marksističko stvaranje nekih imaginarnih »jedinstvenih frontova« i naglašavanje spojivosti marksizma s nacionalizmom, samo je jedna vrsta marksističke taktike. Već g. 1920. (v. »R. Novine« br. 3 od 29. X. 1920.) preporučio je predsjednik izvršnoga odbora III. Internacionale Zinovjev Komunističkoj Partiji Jugoslavije, da se »nasloni na sve nacionalističke, separatističke, feudalne« i reakcionarne elemente, kako bi što prije osvojila vlast. Ako se to uzme u obzir, onda je razumljiva i silna želja za stvaranjem nekih »jedinstvenih frontova« i različiti pokušaji onih, koji idu za uništenjem narodne kulture i individualnosti, da se pokažu upravo pod narodnim imenom i s narodnom trobojkom na grudima, da tako prodru u mase.

Protuhrvatska orijentacija marksističkih internacionala došla je do vidnog izražaja i u nedavno raspuštenom austrijskom parlamentu, u kojem su marksisti, »Landbund« i velikonjemačka stranka stalno predlagali, da hrvatske narodne škole u Gradištu pređu u državnu upravu (drugim riječima da se pomalo odnarode)! Gradišćanski Hrvati imadu »reakcionarnim« i »šovinističkim« kršćan. socijalima zahvaliti da do toga nije došlo. I tu se, kao i obično, u praksi pokazalo licumjerstvo marksista, koji se inače upravo razdiru od vike, kako i oni brane »prava potlačenih naroda« i »narodnih manjina« te hoće da s njima stvaraju »jedinstvene frontove«, dok u isto vrijeme podmuklo nastoje, da im zabiju nož u leđa, da ih što više razbiju i razdvoje, kako bi što prije osvojili vlast. A onda — nacionalna pitanja mogu mirovati, suvišno se baviti tim »malograđanskim predrasudama« o »starim pravima« i težnjama za slobodnim nacionalnim državama (primjer: Ukrajina)!

Rijetko je koji nacionalista doživio takvu neiskrenost, da ga marksisti napadaju s nekoga »nacionalističkoga« stanovišta, predbacujući mu, da »same pisce dijeleći na nacionalne i antinacionalne, slabeći tako naciju postaje »nacionalno destruktivan tip«, a poistovjetujući »čitav hrvatski narod sa neznatnom malograđanskom manjinom u njemu« i »socijalno ugnjetavački tip.« Ovu čast, da ga s takovim argumentima napadaju marksisti, doživio je prvi »hrvatskosmotraš«, koji je ovom prilikom slobodan upitati:

Je li »nacionalno destruktivan« i »socijalno ugnjetavački tip« po g. Šimiću nazvani »hrvatskosmotraš«, koji ne dopušta kukavici, da nese svoje mućke u tuđa gnijezda, koji u borbi za svoje narodne ideale raskrinkava sluge crvenih protuhrvatskih Internacionala, koji skida maske s korektora »Novosti«, Stevana, Vasa i Durmana i njima sličnih, i koji konačno hoće da likvidira »taj klatež, što o pravdi blebeće i za korist tuđu laže, kleveće«?

Ili su »nacionalno destruktivni« i »socijalno ugnjetavački tipovi« kojekakovi korektori »Novosti«, Vase, Stevani itd., koji su tobože protiv svakoga nacionalnoga izrabljivanja, a u stvari pripadaju i služe

grupi eksploatatora, koji se bune, što je g. dr Lukas kao predsjednik »Matice Hrvatske« u svom članku izjavio, da im više u narodnim ustanovama nema mjesta, nadalje, koji podvaljuju svojim protivnicima, jer su se po njihovim riječima postavili na »hrvatsko nacionalističko i fašističko stanovište«, koji idu za uništenjem narodne kulture (a po tome i narodne individualnosti) i koji hoće da unište slobodan seljački stalež, taj posljedni i jedini oslonac narodne individualnosti?

Odgovor je jasan! Socijalno ugnjetavački i nacionalno destruktivni tipovi nalaze se oko »Književnika«!

»Stidio bih se što sam Hrvat, *jer se takove opake savjesti nazivaju hrvatskima* — veli g. S. Šimić, korektor »Novosti«. Bez obzira na to, čija bi se savjest mogla nazvati opakom, da li »hrvatskosmotraša«, ili korektora g. Šimića — koji tvrdi da se netko »ispoprečio na hrvatskom nacionalističkom, fašističkom, stanovištu« — očito je, da se nijedan »hrvatskosmotraš« ne bi nikada stidio svoga hrvatskoga imena, dogodilo se što mu drago, pa čak ni u najgorem slučaju, t. j. kad se korektori Šimići nazivaju Hrvatima i zajedno sa Stevanima, Durmanima ubrajaju u hrvatske književnike i tobože brane prava potlačenih naroda!

Da se oni pisari, za koje postoji žalosna mogućnost da se stide što su Hrvati, nemaju prava nazivati hrvatskim piscima i da ostalim protunarodnim i marksističkim književnicima nema više mjesta u narodnim ustanovama više je nego očito. Čim je netko postao marksist stupa u internacionalne organizacije, u kojima se nalaze predstavnici i eksploatatora i tlačenih naroda. On pravi kompromise i ulazi da se tu bori za osvojenje vlasti po Internacionali, da slijepo sluša naloge internacionalnih foruma i direktorijuma partije, kojemu je jedina briga »svjetska revolucija«, a interes pojedinih naroda često sekundaran, a često šta više i protivan. Od Internacionale dolaze dnevice nalozi, koji samo štetuju nekome narodu, ali marksisti slušaju, jer postoji gvozdena disciplina i nijedan da bi pomislio da bi se nalozi Internaconale sukobljavali s interesima njegova naroda! I zato je jasno, *čim je netko postao marksist, odbacio je svoju narodnost, postao je sluga tuđih imperijalizama* i — logično ne može i ne smije da se više naziva — hrvatski književnik. A sve to je jedan dokaz više, da se *nacionalna ideologija i marksizam ne mogu ni na kakav način složiti!* Prema tome je dužnost svakoga pripadnika naroda, da nastoji što više odalečiti od narodne ustanove »Matice Hrvatske« sve one pisce, koji se ne nalaze *na narodnoj liniji, nego posredno ili neposredno služe imperijalističkim interesima Sovjetske Rusije, ili kojem drugom imperijalizmu (na pr. slobodno-zidarskom)!*

»Isto je učiti njih i vola...«

Nije bilo teško prikazati u pravom svijetlu pojave »Književnika« i g. S. Šimića, jer su sve njihove kontradikcije, uvrede, podvale i neistine vidljive već na prvi pogled. Dakako, da niti »Književnik«, a niti korektor »Novosti« g. Šimić nijesu za narodnu stvarnost ni od kakovoga značenja. Iako s velikim pretenzijama, prikazuju obojica samu žabu, koja je podigla nogu, da je potkuju. Pa ipak zašto je bilo potrebno sve ovo reći. Odgovor je sasvim jednostavan i neka ga dade njihov ideolog Marx: »Njegovo (t. j. protivnikovo) pisanje može biti ispod svake kritike, kao što zločinac, koji je ispod nivoa čovječnosti ostaje predmetom krvnika«. — Ne radi se ni o tome, »da li je protivnik plemenit, ravan ili interesantan, već se radi o tome, da ga se pogodi.« Tako je i ovdje bio moj jedini cilj, ne da odgovaram na sve uvrede i neistine i da mržnjom odgovaram na »sve snage mržnje« g. Stanislava Šimića, jer ja nijesam marksist i stoga ne želim da se služim »metodama« g. Šimića i g. Stevana Galogaže. Ti pidžamski marksisti su meni posve indiferentni, jer ih uopće ne poznajem i stoga njihove ličnosti ne kritiziram kao takove, već kao, doduše nevažne, ali ipak zanimive žalosne slučajeve u našem književnom životu. I zato nije istina, da »hrvatskosmotraš to-

ljagom svoje mržnje« hoće da nekoga utuče (a to bi imao najmanje prigovarati g. Šimić, koji svoju mržnju priznaje)! Naprotiv, ja prezirem, i ništa više, (jer nijesu dostojni mržnje) takove ljude, koji su danas korektori »Novosti«, protivnici »plagijatora« Durmana i članovi radnici »Matice Hrvatske«, a već se sutra izjašnjuju da će pokazati svoje šuplje zube svima »nenaprednima« književnicima, da »plagijator« nije više »plagijator« i da pameti nema više mjesta u »Matici Hrvatskoj«.

Prezir, beskrajni prezir mora čovjek da osjeća prema marksističkim skribentima i upravo mu se gadi, kada se mora s njima hvatati u koštac. Zna da je to suvišno, jer — *isto je učiti njih i vola (Starčević).* Govoriti njima i govoriti zidu — svejedno je. Ali neka, kada se zna da je u interesu seljačkoga i radnoga naroda boriti se protiv umišljenih marksističkih veličina, onda će svaki »hrvatskosmotraš« rado ponijeti na svojim leđima teret marksističkih podvaljivanja, klevetanja i denunciranja. A da će nacionalna ideja prije ili kasnije iznijeti pobjedu nad marksističkim materijalizmom i da će Narod preživjeti sve marksističke napadaje na svoju koheziju, — više je nego očito. Narod će i dalje živjeti, a nad marksističkim grobljem skupljat će se gavrani i vrane i kljucat će kosti poklonika jedne neobično trule i otrcane protunarodne i protuseljačke doktrine: marksizma.

Vilko Rieger.

DRAGUTIN M. DOMJANIĆ: PO DRAGOM KRAJU. Zagreb, 1933.

Kratko vrijeme nakon Domjanićeve smrti izašla je posljednja knjiga pjesama *»Po dragom kraju«*, koje je njegova gđa mama predala »narodu onak, kak ih je moj sin za izdanje složil i priredil«. Znači, da su te pjesme ugledale svijetlo onako kako je i sam pjesnik želio, i one su sve od reda spjevane u kajkavskom dijalektu, kao i prvotne dvije zbirke pjesama *»Kipci i popevke«* i *»V suncu i senci«*. Veoma karakteristična pjesnikova crta je ta, što nam je najveći dio svoje lirike ostavio i podao u svome djedovskom jezičnom nasljeđu i na specijalnim osobinama svojega kraja, Hrvatskog Zagorja, njegujući time regionalnu liriku, kao specifično obilježje hrvatske književnosti. S veseljem možemo konstatirati, da se u posljednje vrijeme više pažnje poklanja lirici spjevanoj na pojedinim našim dijalektima i da se uvažuje ono njezino pravo značenje, što je ona imala u različnim literarnim periodama. Svaka književnost, kao i jezik, narodni govor, jesu organska cjelina, koji proživljavaju biološke faze i u kojima se ogledaju kultura nastojanja i stvaranja onako kako je pojedini narod duhovno sposoban starati. Poslije Tadijanović-Delorkove »Antologije« obogaćeni smo i specijalno »Antologijom čakavske lirike« u kratkom vremenskom razmaku, na koju ćemo se naknadno osvrnuti. Ti nam antologijski prikazi svjedoče, da se isto tako fina i suptilna lirika, kao i lijepa beletristika može razvijati i time njegovati zabačena regionalna književnost koja je većinom omiljenija i pristupačnija.

U prvim svojim zbirkama pjesama Domjanić je isto tako snažan, suptilan, mek, sanjar, tankoćutan i osjetljiv kao i u svojim pjesmama iz posljednje, posthumne zbirke. U knjizi pjesama *»Po dragom kraju«* pjesnik napušta nemir i lutanje i vraća se svozoj mladenačkoj pjesmi, ali smireno i staloženo, s većim životnim iskustvom i turobnijim srcem što je i karakteristika mnogih njegovih pjesama.

»Kaj to treba znati drugi,
če je srce v tugi.«
(Detela se črleni ... p. 12.)

ili:

»Dok je vse veselo širom,
i mi smo gjegjerni zmirom,
kak pri nas nutri zgledi,
nikoga briga to ni.«
(Stare hiže v snegu. p. 15.)

Monotonost uredskoga rada, potištenost i ogorčenost nad općim prilikama i k tomu još osamljenost u životu javlja se u pjesmama kao osjećaj, što se zapretava i koji se silom ispoljuje u nezadovoljstvu bolnom i prigušavanom. Zna, da »vreme i kiša vse briše« (p. 11.) i nalazi smirenje u življenju ono »če i bogečko bilo!« (p.

84.). Tipična mu je i religiozna crta što se očituje u nekojim njegovim pjesmama, u kojima on postaje pjesnik naše Czenstochowe — Remeta, Bistrice i Kamenitih vrata, u kojima se utječe Majci Božjoj toplom molitvom:

»Al mi dva smo zdavna poznati
čez leta i žalosti vse.
I če Ti i kesno dohajam,
poslušat buš štela, kaj ne?!«

(Spomen na Mariju Bistricu. p. 36.)
i moli je:

»Hoćeš mi v srce pogledat?
toplo, kak znaš samo Ti.
Tebi bi štel ja povedat,
kaj se nigdar ne veli,
kaj me vre zdavna boli,
da bi i želel poginut.«

(Ib., p. 39.)

Priklonost našega puka prikazao je ljepše nego li mnogi tipično katolički pjesnik, milo i nježno:

»Vsi, koji su šteli oditi
od Tebe, su v svojoj se tugi
za pomoć se k Tebi obrnuli,
pak su se k Tebi vsi vrnuli.
I v cvjetju su Tvoji oltari,
i novi Te prosiju dari,
da moliš za našu bogćiju,
za betege, kaj nas bolijo,
za grehe, teške kak megle,
kaj v zrele su strni se legle.
Da sunca v žrtvenje nam daš
Ti, koja si lepša neg sunce
neg zlata Božja roža.
Ti, koja [illegible]
Ti čista, Ti Majka Božja.«

[illegible]

ili pak [illegible] bezazlenosti kaže [illegible]

»Tak [illegible]
pred [illegible]
Ti [illegible]
kaj [illegible]

A kaj [illegible]
[illegible]
T[illegible]
[illegible]

[illegible]

Crta [illegible]
količina [illegible]
voli [illegible]
bjegara [illegible]
svečana [illegible]

i, uživivši se u njihovom sbivanju i prolaznosti, donosi stihove pred nas precizno izgrađene živeći s njima sate i dane dok ne poprime konačnu formu. Sklon je romantizmu i žali za onim, što odlazi i ponovno opjevava sve ono, što je već mnogo puta opjevao, toplije, nježnije i smirenije. I ova zbirka pjesama sadržaje sve one rekvizite iz ranijih njegovih zbirka i ovdje pjeva: resedama, metulu, rožama:

»Kaj roža je tužna, kaj vehne zarani
a sunce bu skoro, ni dalko vre dan?

Metula si čeka, al on se ne vrne,
na svoje je roža ga zranila trne.

Metulu je drugomu dišati znala
i drugom bela se dragati dala.

Povem ti ja, duša, kaj tužna si sada
Pozabit se nemre, kaj imaš još rada!«

(Kaj roža se skriva p. 44.)

nadalje meglama, tičeku:

»Vsejedno, kaj si tak mala,
tvoja popevka zvoni
dalko čez brege i dole
[illegible] te nit videti ni.«

[illegible]

o starој [illegible] i [illegible] [illegible]

[illegible]

»Vse ti se menja na svetu:
cveti i ljudi i dani,
nisi nit ti im jednaka,
još si mi lepša, neg lani.

Briga me, da je vre jesen,
kada je v rožah ti lice,
vusta pak tvoja su meni
slajša, neg koje gorice.«

(V jesen. p. 20.)

Poezija mu se odlikuje diskretnošću i dubljim analiziranjem ljubavi sa psihološkoga stanovišta i do sada joj nema premca u hrvatskoj lirici. — Njegove zbirke pjesama, i pojedine pjesme, ostat će omiljeni kanconijer mnogim ljudima nježnijih osjećaja i utjeha u minulim danima sa sjetnim spomenom u duši. Stihovi su mu artistički pravilni i ugodno se čitaju, a rimuju se lagano i glatko:

»Detela se črleni,
dete drago, kaj te ni?
Zbiraju se v lugu mraki,
noć bu došla taki.
Skriva se vu sence put,
slatki glas je z bezga čut.
Zbudil se je to slaviček,
naših noćih tiček...

(Detela se črleni... p. 12.)

i ugodno se doimlje.

Pri koncu svojega života uvidio je, da su najsnažnije i najizrazitije inspiracije one što se crpe iz narodne pjesme i folklora i prilazi opjevavanju seljačkih kućica i rodne zemlje i za naše tuženje i malodušje smireno kaže:

»Mi se al ne bumo tužili,
rajše si bumo pak plužili,
v sloge te sejali duge,
za se, — a če i za druge.«

(Zemlja. p. 82.)

Osvrće se našoj zemlji, svojoj rođenoj grudi, i jedino u njoj gleda spas, jer:

»Ona navek bu nas hranila,
ne bu nas ona nit vkanila.
Dobra i v zadnjoj je grudi,
ni ona tak, kak su ljudi!

Dok nam je dobro, nas faliju,
dok nam je zlo, nas žaliju.
Kaj će to sve?! Kad mi znamo:
verna je zemlja samo.«

(Ib.)

On nam je bliži i pristupačniji, premda je kasno uočio pjesničkim izrazima naše pradavne težnje i narodne misli, kao i zamašitije vraćanje narodnom izvoru i vječno mladim snagama. Tužno gleda na ono što se radi i prekraja i bolno izražuje:

»Kaj su to Zagreb pak z Tebe
napravil!
kaj naše vse baš se zrušiti mora?!«

(Na Dolcu. p. 6.

Ovakvi uzvici, premda su u njegovoj lirici rijetki, ipak su značajni i za vrijeme i za pjesnikovu ličnost. *I* u ovoj zbirci pjesnik opjevava zagorski pejsaž, kraj u kojem je nikao, sela i »hiže« na toj grudi — rođenoj, *našoj* grudi.

Branko Krmpotić.

»HRVATSKI KNJIŽEVNI ALMANAH«

Izdavati almanah, osobito almanah pod gornjim imenom, znači ujedno snositi i stanovitu odgovornost. Jer u jednom »hrvatskom« i »književnom« almanahu, moraju doista biti štampana djela, koja pripadaju potpunim pravom u tu zbirku.

Međutim osim Branimira Livadića i Tina Ujevića, koji je zastupan sa nekoliko što boljih, što slabijih pjesama, nema niti jednoga imena, koje bi moglo ući u almanah. Gospoda urednici Stanislav Šimić i Novak Simić jedva su dočekali prigodu, da im se »djela« mogu štampati u jednom Almanahu. Čini se, dok čovjek lista tu knjigu od 160 stranica velikog formata, da je to bio i jedini poriv, zašto i čemu su oni izdali taj »hrvatski almanah«.

Zanimivo je to, da ideologiju, koja im je bila baklja vodilica, kod sastavljanja toga almanah, nijesu mogli sami istaknuti i označiti joj pravac, već su morali posegnuti za stranim piscima i to za Heinrichom Mannom i za talijanskim dezerterom Ignaciom Silone. Kako su oni zabasali u hrvatsku književnost, mislimo, da ne znaju ni sami urednici.

Kada se pišu informativni članci o bilo kojem političkom pitanju, onda je prvi uzus pisanja takovih članaka taj, da se pišu po mogućnosti što objektivnije i zrelije. Nema sumnje, da svaki politički pokret imade svojih dobrih i loših strana, svojih prednosti, a i stvari odnosno metoda, koje valja pobijati. Mi nismo fašisti, ali ono što Silone piše u »hrvatskom almanahu« na potpunih dvadeset stranica ipak je odviše. Iz svakoga retka struji *mržnja autora protiv vlastite domovine* iz koje je morao bježati. Kao izbjeglica on živi sada u Švicarskoj i bombardira odanle Italiju svojim književnim napadajima. Onome, tko hoće upoznati fašizam doista onakav, kakav on je, Silone ne će moći mnogo pomoći. Takovi članci, koji su pisani otvorenom mržnjom obično postizavaju posvema drugi uspjeh, željeni nikako.

Njemu se uz bok postavio i »hrvatski književnik« gospodin Stanislav Šimić. U znoju lica svoga uspjelo mu je napisati članak pod naslovom »Nacionalizam i kultura«. Za toga gospodina Šimića, koji sam za sebe kaže u jednoj svojoj pjesmi (»Dopustite mi, da se predstavim«)

»Jezik mi je jedina svojina.
Da ne istrune od šutljivosti,

ja govorim, što mi se sve ne svida.« nacionalizam ne znači ništa drugo, nego »patriidiotske smicalice«. On kaže:

»Egoizam tako u najgoroj i najdrskijoj, barbarskoj formi znači novi nacionalizam — koja novost ima posebno ime: fašizam.«

I taj isti Šimić, koji imade ovakove sudove u svojoj »pjesmičkoj« glavi o nacionalizmu izdaje almanah pod naslovom »hrvatski« i najviše surađuje u njemu. To može da znači samo dvoje i to: ili Stanislav Šimić ne zna uopće, što je »nacionalizam«, ili ne zna, što je i tko je on sam. U tom svome članku on kaže: »M[illegible] maju koji maju.« Držeći se [illegible] njegovih riječi [illegible] da on ne zna ništa o [illegible] što piše [illegible] ne zna logički [illegible]. Da [illegible] ne zna pisati [illegible] rečenice, koje [illegible]

sklopu ne govore posvema ništa. Evo jedne rečenice:

»Oni koji drže u rukama uzde na narodima, ukrašene papirnatim učenjaštom o rasnosti i nacionalizmu, i koji zasipavaju vidike pred ljudima maglom iracionalizma mogu ne samo stoga da i dalje ostanu gospodari nacija već i što neprisebnost, koja je u uznemirenju masa, lakše ostane ono što jest i, uslijed razdraživanja u besmislu nacionalističkom, postane još veća pa lakše svrne na stramputice nepromišljenosti, gore, mračnije od onih na kojima je bila, nego skrene na pravi, određen i jasan put razboritosti.

Molim, to je samo jedna jedina rečenica. A sada si zamislite sklop takovih rečenica na potpunih deset stranica velikog formata i dobit ćete Šimićev članak, koji nosi zvučan naslov »Nacionalizam u fašističkom smislu i kultura«.

Ali Šimić polazi još i dalje. On dolazi do vrlo pametnih zaključaka. Za njega »nacionalna kultura« znači »ograničenost kulture«. On nema širokoga pogleda u svijet, da vidi, da kultura cjelokupnoga čovječanstva nije ništa drugo nego *zajednički produkt svih nacionalnih kultura*. To je jedan prirodni zakon, koji postoji i koji ne može obustaviti u svom toku ni Staljin, ni Silone, ni Šimić.

Nacionalna kultura znači upravo obratno od onoga, što piše g. Šimić. Ne samo da ona ne ograničuje nego naprotiv ona stvara kulturu. [illegible] »nacionalna kultura« [illegible] staje [illegible] vidi se najjasnije baš u današnja doba. A [illegible] bezbroj daljnih dokaza.

Na [illegible]

Kako je [illegible]

Po naslovu Almanaha on je zapravo jedini, koji bi eventualno u tu zbirku, ali sudeći po sadržaju Almanaha, on je bijela vrana između ostalih.

»O odlomku romana Vj. Majera »Pepić u vremenu i prostoru« ne može se mnogo toga razabrati. Isto tako i odlomak iz Kotromanovićevog romana »1914« pod naslovom »Rasprodaja Habsburgovaca«. Ako ikada ti romani ugledaju svijetlo svijeta, onda se može o njima pisati, ali ovako o istrgnutih nekoliko stranica ne može se izreći nikakav sud. To bi bilo preuranjeno i netočno.

O drugim stvarima nema što da se kaže, osim da ne spadaju u »hrvatski« i »književni« almanah.

Zastupani su još Alfirević Franjo (Bosna, poema); Mostić Stjepan (Ahilova peta, novela) i Novak Simić (Smotra djevojaka, novela i Izvještaj o pobačaju, pjesma).

Almanah je štampan na lijepom papiru, dosta je raskošno opremljen i osim reklame za »Nobilior« drugo u njemu ne vrijedi ništa.

Zlatko Milković

NA KONCU KNJIŽEVNE SEZONE

Dolaskom ljeta nastaju mrtve sezone na svim područjima, pa tako i na književnim.

Ova književna sezona nije bila baš najpodesnija, što se tiče domaćih djela, napose romana. Posvema nov štampan je u nakladi »Minerva« izvorni roman A. Cesarca »Bjegunci«, na kojeg smo se već jednom osvrnuli i istakli na ovome mjestu sve njegove »književne vrline«.

Mnogo sretnija od proze bila je bezuvjetno poezija. Ovoga je proljeća nastupila upravo neka epidemija izdavanja antologija i raznih zbirka pjesama. Svaki drugi »mladi« izdao je po jednu zbirku svojih pjesama. Sada već imade toliko lirika, da se jedva snalazimo među njima.

U prvome redu valja spomenuti »Liriku grude«, koja je izašla u nakladi »Omladine«. Bez ikakovih većih pretenzija desetorica mladih pjesnika izdali su ovu malu zbirku, koja premda mala po opsegu ipak znači najveću dobit za hrvatsku književnost.

Od ostalih zbirka istakle su se »Antologija čakavske lirike« i »Moderna hrvatska lirika«. Naročito su došle do izražaja ove godine pjesme posvema regionalnog karaktera i pisane dijalektom. Ovamo možemo pribrojiti i posmrtnu zbirku D. Domjanića »Po dragome kraju«. Cijela njegova književna ostavština skupljena je u ovu knjigu i time pružena posljednja ruža sa njegovog preranog groba.

Osim toga izdavane su još zbirke pjesama Stj. Devčića, Vj. Majera, J. Špoljara i dr.

Od časopisa je ove godine propalo više njih, nego što ih je počelo izlaziti. Najviše je prašine uzvitlao Krležin beogradski list »Danas«, koji je nakon petog (5) broja propao i prestao izlaziti, premda je izdao i posebni index, kao nadopunu prvim trim brojevima. Mrtvorođenče je bio i Najfeldov časopis »Književna kovačnica«, koji je prestao izlaziti prije. nego li je stvarno ugledao svijet. »Literaturu« i »Kulturu« snašla je slična sudbina, a »Kronika« je također nestala sa obzorja.

Održali su se na doličnoj visini »Hrvatska revija«, »Omladina«, »Hrvatska Smotra«, »Hrvatska prosvjeta« i još nekoji hrvatski književni časopisi. Marksističkom »Književniku« usprkos podnaslovu »hrvatski književni časopis« prijeti skora smrt, pa je prošloga mjeseca g. Durmanu došao u pomoć Stevan Galogaža.

Iz te male kronike najjasnije se opaža ono što hoće i zahtjeva naš narod. Usprkos svim pripovijestima o naprednom duhu«, koji se pokriva sa pojmom »komunizam« i »marksizam« svi takovi časopisi ne nailaze na nikakovu prođu i propadaju, a svi narodni žive stalno i ne propadaju. naprotiv iz dana u dan nailaze na nove pretplatnike i nove čitaoce.

Zlatko Milković

IZLOŽBA PETRA DOBROVIĆA

Koncem svibnja izlagao je u salonu Ullrich svoje radove slikar Petar Dobrović.

Pred 13 godina, t. j. 1921. pisao

je Krleža u »Marginalije uz slike Petra Dobrovića«, kako »kvalitet težine, koji pada na dno, izbija iz čitavog Dobrovića i u tome je njegovo značenje u našoj sredini«, i kako je »jasno da oznaka Dobrovića leži u tome, da je sidro« i konačno, kako se Dobrovićeva platna »ne će više nikamo kristalizirati«.

Međutim ova je izložba Dobrovićeva pokazala, kako je nezahvalno biti prorok. Na toj izložbi nije ostalo ništa od nekadašnjeg Dobrovića. Od njegovog prijašnjeg tvrdoga modeliranja kistom nije ostalo ništa. Njegovo je gledanje sada isključivo koloristično. Tvrde forme Dobrovićeve sasvim su se rasplinule.

Izašavši iz ateljea i došavši na more, gdje su ga zabliještile jake i tople boje, on ostavlja dosadašnje plastično davanje objekta i priklanja se svijetloj paleti i čistom kolorizmu. Kompariramo li slični razvoj Becićev od tvrdoga modeliranja do kolorističkoga gledanja s Dobrovićevim razvojem, odmah nam je jasan ogroman skok Dobrovićev. Becić je ostao i u svom kolorizmu tvrd i on još uvijek osjeća objekt dosta plastički, naprotiv je Dobrovićev kolorizam savim mekan, njegova ulja osjećamo kao pastele.

U svakom slučaju jasno se zapaža — specijalno na pejzažima — kako Dobrović još tapa u tom svom kolorističkom gledanju i kako je nesiguran u davanju boja. Njegovi pejsaži daleko su slabiji od portreta na istoj izložbi. Na nekim mjestima je čak tako nesiguran u davanju boja, da mu pejzaži nemaju apsolutno nikakve dubine i dani su sasvim plošno. Međutim, to je samo nužna posljedica njegovog prelaza iz forme u boju. Becića se to nije dogodilo kad je prešao od tonskog modeliranja kolorizmu s jednostavnog razloga, što je kod njega modeliranje ostalo još uvijek primarno. Dobrović je bez skrupula, sasvim obračunao s modeliranjem i to tonskim modeliranjem. I za to, jer je odbacio to modeliranje, a nije bio dosta jak da dade dubinu i plastičnost samo bojama, postao je na mnogim pejsažima plošan. Jednako su mu neka ulja, baš radi toga što je on u impresionizmu novajlija, odviše napadna. Boja treba da prođe kroz slikara kao kroz prizmu, pa da izađe iz njega mlaz jarkih boja. Impresionizam stvara vizije, slike koje može da vidi samo čovjek s dubokim proživljavanjem. A to još fali Dobroviću. Jer impresionistički je način gledanja sasvim specijalan način. Čovjek se njemu mora priviknuti. Danas još Dobrović ne osjeća dovoljno jako specifične nuance pojedinih portreta i on ih tretira gotovo na sasvim jednak način. I to nas smeta kod njegovih portreta.

Dakako, da je vjerojatno da će Dobrović impresionističko gledanje produbiti i da će na budućim izložbama dati djela zaokruženija i formalno dotjeranija.

Marin Keglević.

IZLOŽBA ZAGREBAČKIH UMJETNIKA

Nije i ne će nam biti svrha da ocijenimo kvalitet izloženih radova na toj prvoj izložbi zagrebačkih umjetnika. Ocijeniti tu izložbu s te strane jednostavno je nemoguće već radi mnoštva izloženih stvari. Pa da je i manje stvari izloženo, još uvijek se ne bi izložba mogla ocijeniti, budući da se tu na toj izložbi ukrštavaju svi mogući smjerovi i tehnike. Htjeli bismo samo tu primijetiti dvije stvari.

Prvo: Ako ta izložba ima ili bar hoće da ima reprezentativni karakter, onda bi morali biti tu mnogi, kojih nema. Ne obazirući se na grupu Babić — Bebić Miše i na druge, htio bih samo upozoriti ovom zgodom na jednu ličnost, na koju se redovito zaboravlja. To je kipar Juraj Skarpa. Zašto on nije ni jednom stvari zastupan na ovoj izložbi? Taj čovjek, koji je svojim dosadašnjim izložbama pokazao, da je vrijedan da uđe i u ovakvu jednu reprezentativnu izložbu, taj na toj izložbi nema nijedne jedine stvari. Nije se našlo mjesta za čovjeka, koji je pokazao već prvom svojom izložbom da je talenat, dok se s druge strane našlo i te koliko mjesta za imitatorsku studiju za spomenik [illegible] i za mnoge druge slične [illegible] stvari i rukotvorine.

Svakako htio sam to [illegible] ako su na izložbi »trebale« se [illegible]

pane sve ličnosti aktivnih likovnih grupa u Zagrebu bez obzira na likovne smjerove«, onda se ne bi smjelo zaboraviti — makar možda i iz izvjesnih razloga — ni na koga.

Drugo: U predgovoru kataloga za tu izložbu stoji i ovo: »Kriterij koji je upotrebljen kod ove izložbe, počiva na drugarskom povjerenju, prepuštajući ličnoj odgovornosti pozvanih umjetnika samih, da izlože što ih je volja«. A to je zlo. Jer ako se već kod nogometa pazi na to, da svaki klub šalje u reprezentaciju svog najboljeg igrača, onda bi bilo u redu da taj isti princip bude u još većoj mjeri primijenjen — ukoliko je to moguće — i kod reprezentativnih izložbi. Jer ako ove stvari koje su izložene reprezentiraju sva likovna strujanja i stvaranja u Zagrebu, onda se baš ne može reći, da naša umjetnost »uglavnom ne zaostaje za umjetnosti Evrope«.

Da se je kod biranja radova malo više pazilo, onda ne bi mogao stajati uz — recimo — tako fine i suptilne radove Motike na pr. jedan Tiljakov Brusnik s valovima koji izgledaju kao papirnati galebovi.

U svakom slučaju, kod slijedeće takve reprezentativne izložbe treba paziti da budu zastupani svi likovni umjetnici, ali da se biranje pojedinih radova ne prepusti svakom pojedincu. Jer ako se »drugarsko povjerenje, što je po sebi razumljivo, nije moglo pružiti s v a k o m e«, onda se je moglo barem kod onih, kojima se je pružilo, malo ograničiti i stegnuti. I u tom bi slučaju uspjeh izložbe bio daleko veći, nego što zapravo jest.

Marin Keglević.

UZ IZLOŽBU FRANSA MASEREELA

Otvorenje »Moderne galerije« u Zagrebu bilo je spojeno izložbom Belgijanca Fransa Masereela.

Frans je Masereel danas jedan od najjačih suvremenih grafičara uopće. I najveći je plus ove njegove zagrebačke izložbe sigurno taj, što je pokazao ip ublici i umjetnicima: š t o z n a č i s o c i j a l n a u m j e t n o s t. Jer ta takozvana socijalna umjetnost ne izvire iz socijoloških doktrina, nego iz nutarnjih potreba pojedinaca, koji su odviše borbeni i odviše osjetljivi, a da bi bez reakcije prešli preko izvjesnih društvenih pojava. — Zato je ova izložba došla u pravo vrijeme k nama, gdje masa anonimnih slikara (od kojih je veliki broj bez talenta) producira na stotine crteža i akvarela po formulama, koje su primili od svojih učitelja. Radi tog ukalupljivanja invencije, ideje i forme vrlo se često gubi i mnogi talentirani pojedinac.

Masereel je zastupan na ovoj izložbi u prvom redu kao grafičar. Drvorezi, kojih ima najveći broj, pokazuje dvije razvojne faze Masereelove u toj tehnici. Prva i mlađa faza je plošna i, na mnogo bi mjesta čovjek mogao reći, dekorativna. U drugoj se fazi vraća Masereel formi. Svakako je zajednička crta obim fazama: da Masereel najjednostavnijim sredstvima, što ih uopće ima — crno i bijelo, bez ikakvih prelaznih nuanca — daje neizmjerno suptilne stvari.

Slično je i kod akvarela. I tu su osnovni tonovi crno i bijelo. Tu štedljivost bojama napušta on u vrlo malo slučajeva i to tek u slikama iz noćnog životа. Na tim akvarelima prekida tu monotoniju boja po koji blijedo-žuti ili mutno-crveni refleks.

Istu štedljivost boja pokazuju i ulja. Tu mu je osnovni ton zelenkasti. Pa ipak, i tu je Masereel dao neizmjerno fine stvari. Atmosfera sjevernih luka, snažni mornari koji bez straha prolaze kroz sve bure, po gdjekoja djevojka iz luke, koja u srcu nosi velike čežnje, sve je to dano tako osjećajno i tako fino, kako to može možda samo Masereel dati.

Masereel je u svakom slučaju u svojim djelima revolucijonar. Ali iskreni revolucijonar. Treba samo usporediti njega i Georga Grosza, koji se nalazi na istoj liniji, kao i Masereel. Razlika je odmah evidentna: s jedne strane r a z u m, a s druge o s j e ć a j. Grosz zna za svaki potez, svaki nabor, svaku kretnju, svaki predmet zašto je on tu i zašto ga on meće ovamo. Grosz racijonalno konstruira crtež. On već prije nego je crtež gotov zna za svaki potez, kakav će efekat pobuditi. S druge strane Masereel crta po diktatu srca i duše. Nijedna

njegova stvar ne odaje racijonalno i proračunano crtanje. Čovjek svuda osjeća intimnu vezu, koja veže Masereela sa objektom. I baš radi toga on može davati tako suptilne crteže, pune tihe melankolije.

Grosz, gotovo na svim svojim crtežima daje bez sustezanja njemu toliko mrske »malograđane« u njihovim najintimnijim momentima i bestijalno sadistički uživa razotkrivajući svoje žrtve do gola i raduje se videći gdje se oni pred njim previjaju. Grosz je demon, koji se nad svim tim smije. Kod Masereela nema nijedne slične crte. On je odviše čovjek, a da bi mogao biti nad svim tim pojavama u ljudskom životu cinik. On čak ni ne mrzi nikoga toliko kao Grosz. Jer Grosz je »bič malograđanina«, dok je Masereel simpatizer potištenih i bijednih. Neboder, okvir jednog prozora i u tom okviru glava jedne djevojke, koja čezne za suncem — to je ono što njega interesira. Ta čitav njegov ciklus »Le soleil« nije ništa drugo, nego priča o čovjeku koji je tražio sunce. Time je on postao sasvim različit od Grosza: Grosz je agresivno borben. On tura mač protivniku u grudi i veseli se gledajući gdje iz neprijatelja štrca mlaz krvi. Masereel je svuda refleksivan, a nikada agresivan. A baš u tome i jest njegova vrijernost i nad Groszom, a i nad čitavom našom »socijalnom« likovnom umjetnošću. Jer tek onda kad se čovjek smiri, onda može da objektivnije gleda. Masereel se je smirio, On gleda oko sebe i vidi svuda bol, nevolju, razočaranja i njega to sve boli i tišti. Zato bi toga svega trebalo nestati. I sva njegova djela — iako su tako minimalno borbena, a većinom pasivna — ipak viču za nečim boljim, traže nešto bolje — sunce. I tu izlazi u pravom svjetlu Masereel kao čovjek i umjetnik.

Marin Keglević.

TREĆA RETROSPEKTIVNA IZLOŽBA

Treća nam je retrospektivna izložba pokazala jasnu liniju pada od Karasa prema naprijed u našoj likovnoj umjetnosti. Već se je taj pad predosjećao na drguoj izložbi, gdje su uz Mašićeve radove bile najbolje studije po slikama starih majstora, što ih je naslikao Kršnjavi. — Ova je treća izložba konačno pokazala taj pad. I zato je naziv ove izložbe »dekorativni akademizam« vrlo dobro izabran.

Od trolista Bukovac—Csikos—Medović dakako da je Bukovac još uvijek najbolji. Njemu je još uvijek glavna odlika fino modeliranje. Tek kad se upušta u pleinarističke vratolomije (na pr. »Pet ćutila«), onda prelazi u jeftino vašarsko slikanje.

Csikos i Medović daleko su za njim zaostali. Csikoseve su historijske slike primjer kako se ne smiju slikati, pa štaviše ni historijske slike »Penelopa« i »Judita i Holoferno«. Njihova plošnost i savršena koloristička monotonija samo su znak neznanja i neukusa. A još je više znak neukusa njegova Pietà. I on se bacio na rješavanje luminističkog problema, što ga je već davno prije riješavao Rembrandt. Samo što je Csikos riješio taj problem vrlo jeftino i banalno. Onaj žuti mlaz od reflektora i modre sjene, sve je to samo teater, jednako kao što su i te figure samo glumci. Nije bolji ni Medović.

Nekoliko akvarela Slave Raškaj na toj izložbi možda su najbolje stvari. Lako, sa nekoliko poteza dani su dobri pejsaži. Dakako, da i ona ima loših stvari (na pr. Grad Ozalj).

Rudolf je Valdec dao nekoliko dobrih bista, od kojih je sigurno najbolja Lunačekova.

— Svakako, interesantno je promotriti razvojnu liniju od Karasa do Bukovca. Karas, intaktan od zapadne kulture, noseći u sebi talenat i volju, riše iz nutarnje potrebe i u svakom potezu daje sebe. Bukovac, kozmopolita, natrpan kulturnim ostacima zapada, ostaje baš radi toga samo jedna kap u moru, ne izgradivši svoje ličnosti. Karas, koji je umro tri godine iza rođenja Bukovčeva, usprkos boravka u Italiji izgradio je ipak svoju ličnost i dao je nekoliko vrlo vrijednih portreta. Dakako, da je teško ostati svoj uz tolike silne utjecaje, ali baš to je najčvršći dokaz jakog talenta. A to je Bukovac bio samo djelimice.

Marin Keglević.

PRIJE DVADESET GODINA...

Stigosmo konačno u doba, koje se označuje kao dvadesetgodišnjica one strašne svjetske katastrofe, kad je buknuo svjetski rat. U tih 20 godina odgojila se jedna cijela generacija, koja doduše nije bila u ratu, ali koja je osjećala težinu toga zla, gledajući svakodnevno, potpuno nemoćna, suze svojih majki, koje su se na večer vraćale sa svoga posla radeći poslove, koje su, prije, obavljali njihovi muževi...

Ne samo suze majčine, nego glad, oskudica, golotinja i stotinu drugih briga navalilo je na tu nejaku i mlađahnu generaciju i prisililo ju, da upozna život ranije, nego je to obično bilo. I danas još grusti se ta generacija nad ratom, kad čita ratnu literaturu, spajajući opisane ratne slike s vlastitim sjećanjem. Neugodno joj je, što su joj očevi bili zavedeni iluzijom, da se radi o ratu protiv rata, o posljednjem ratu na svijetu. Jer zla koja su rat izazvala nisu iščezla, naprotiv, možda još i ojačala.

U čemu se sastoji uzrok svjetskog rata, o tom su mišljenja podijeljena, jednako, kao i o tom, tko je krivac za svjetski rat. Član 231. versajskoga ugovora tvrdi doduše, da je krivac rata Njemačka, ali sav njemački narod ustao je najodlučnije protiv toga. A ni svietsko javno mišljenje nije se time zadovoljilo, nego se usuprot čl. 231. tražilo krivca za rat. Problem ratne krivnje imade osnovne dubine. Što dublje se u nj segne, to većma iščezavaju ne samo pojedini krivci, već i odgovornost čitavih naroda i država. Plitko ne valja nikako u nj zagrabiti, jer je taj rat obuhvatio gotovo čitavu bijelu rasu i izazvao krizu njene civilizacije. kako kaže Šufflaj.

B e r t r a n d R u s s e l kaže, da je prošli svjetski rat skrivio nesklad između bijele kulture i bijele nature. Taj nesklad biti će krivac i budućih ratova. Russell je u svom razmatranju pošao do biološkog korjena cijeloga problema, upustivši se u analizu industrijalne civilizacije. Ta industrijalna civilizacija je civilizacija bjele rase. A bjela rasa je rob intelekta dresiranog u nje uz materiju i otkrivanje njenih tajna. Industrijalna civilizacija temelji se na tehničkim otkrićima, a njih promiče znanost. S amo nesreća je u tom, da postoji ogroman nerazmjer između napretka materijalnih znanosti i etičkoga razvoja. Tehnički progres neuporedivo je brži od etičkog progresa, kako kaže Russell, i baš u tom vidi on uzrok ratu.

Za Amerićanina Garet Garretta krivac ratu su strojevi. On kaže, da su strojevi sasvim utekli kontroli čovječanstva, pa ga voze prema katastrofi. Čovjek je mislio, da će mu stroj olakšati muke na zemlji, a desilo se, da je postao rob njegov. Stroj producira više, nego je potrebno za stanovništvo pojedine države. Nastaje pritisak, koji zavodi ljude, da troše više nego treba. To potresa čitavom socijalnom strukturom. Napokon je domaće stanovništvo zasićeno i počinje lov za strana tržišta. Međutim i druge države produciraju i traže tržišta. Tu se rađa suparništvo, zavist, napetost, r a t.

Gledajući na rečeno, svjetski rat bio je b i o l o š k i f e n o m e n. Ali ovakvim razmatranjima može se zadovoljiti samo filozof. Historičar radi ovdje drukčije. Da spomenemo samo Emila Ludwiga, koji u svojoj knjizi »Juli 14.« baca krivnju za rat na cijelu Evropu, t. j. na diplomatske i generalske glave. Koja zemlja je htjela rat, — pita on. Ne smijemo da gledamo vodoravno, nego treba, da tu stvar pogledamo vertikalno, prorezom kroz klase, pa vidimo ovo: opća krivnja za rat leži na kabinetima, a nekrivnja na ulicama Evrope, jer čovjek, koji stoji uz stroj u radionici ili koji slijedi plug, nema ni želje, a ni interesa, da prekida mir. Niži staleži uvijek se boje rata. Ali zato ministri, generali. ratni liferanti, pa članovi redakcija, koje tiera pohlepa za dobitkom, nesposobnost, strah i sla-

Odgovorni urednik: Dr. A. Čepulić, Zagreb, Trg Kralja Tomislava br. 21. — Tiskara »Merkantile« (Jutriša i Sedmak), Zagreb. — Za tiskaru odgovara Gjuro Jutriša, Zagreb, Ilica 35.

HRVATSKA SMOTRA

ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST I DRUŠTVENI ŽIVOT

GOD. II. ZAGREB, KOLOVOZ-RUJAN 1934. BROJ 8. i 9.

Portrait *Trude pl. Braun*

DON FRANE BULIĆ

DON FRANE BULIĆ

Premda je bio star, premda se je moglo uvijek očekivati, da će zamijeniti ovaj »prljavi svijet« s boljim, ipak je njegova smrt bila težak udarac maljem po glavi onima, koji su mu bili najbliži; onima, koji su ga ljubili. Zato se oni nisu mogli snaći u prvom času; nisu smogli riječi, da ga pozdrave na putu smrti. Oni su šutili i jecali, kao što je jecao od teške boli i Don Frane zadnja dva dana svoga života. Sjećajući se na pr. dra Račića, žalijaše, što ga je pustio od sebe daleko:

— Nije htio viditi moju smrt!

Iz Zagreba mučke upućen u rodni kraj, da legne pokraj svetih solinskih mučenika u mramorni sarkofag, što ga bješe dao sam prirediti poslije pedesete godine života, od svojih bližih po srcu oplakivan, a od svakoga poštovan, otpraćen je na vječni počinak sa mnogo izljeva dubokih osjećaja. U vrijeme cvata kršćanskoga života nisu prvi kršćani veličanstvenije pokopali Ambrosija Milanskoga ili Martina Turonskoga.

Izrečeno je mnogo govora, u kojima se natječe s jedne strane puka retorika, s druge strane zbiveni osjećaj poštovanja i priznanja pokojnikovih vrlina. Napisalo se je i lijepih prigodnih članaka, u kojima se komemorira pokojnikova zasluga za hrvatski narod i vrlina njegova javnoga i privatnoga života.

Ali oni, koji su bili najjače udareni ovom neočekivanom smrću, nisu ništa rekli. Nije se čitala ni čula njihova suza, koja je kapala kao bobica, nije se zabilježio njihov neprigušeni uzdisaj.

Već je prošlo petnaest dana što je duša Don Frane Bulića odletila među Anđele i sve te Mučenike solinske, a još uvijek se ne mogu smiriti, misleći na njegove posljednje riječi, na njegove posljednje poruke mladomu nadbiskupu Koadiutoru, njegovu ispovjedniku Ocu Škunci, gospođi Mariji Kumičić, supruzi njegova druga i prijatelja pok. Jenija, te »Hrvatskoj ženi«.

On je osjećao, da se smrt bliži i nije se dao zavesti lijepim riječima ni svoga prasinocva i imenjaka Dra Frane, ni ostalih liječnika; nije ga razuvjerio »optimizam« ni moj, ni Don Bare, ni moga Poenitenta, koji mu je bio najduže uz krevet i posljednji ga od nas ostavio. — Vi ste optimisti, govoraše Don Frane, ali i ja imam svoju logiku, svoje rezoniranje.

U istinu po izgledu lica, po želji razgovora, koja ga nije ni tada ostavljala, nitko nije mogao misliti, da je katastrofa tako blizu, da će za par sati umrijeti.

Zaspao je i nakon manje od dva sata se probudi, kao da ga je prenulo neko viđenje, pozove Mariju, koja je uza nj stajala, pitajući je:

— Što je ovo?

I zaspi u Gospodinu.

Od onda neprestano sjedim i buljim gledeć pred sobom Don Frana na odru nasmijana, kao da je živ i padaju mi na pamet tolike lijepe uspomene. Razmišljam o njima i rada bi da budu za pouku mlađem naraštaju.

I.

Arheologija je znanost XIX. vijeka. I prije toga vijeka bilo je ljudi, koji su shvaćali važnost starih spomenika, starih natpisa, starih ostataka kulture i života. Od vremena renesanse ovamo bilo je ljudi, koji su sakupljali stare predmete klasične kulture. Posebno kod nas Hrvata imademo starih zbirka nadgrobnih i drugih natpisa koje je zabilježio Marko Marulić (1450—1524.), Valerijo De Ponte, zadarski Arciđakon, za njim i pomoću njegovom Ivan Lucić sakupljahu stare natpise, koje potonji objelodani pod naslovom: Inscriptiones Dalmaticae. Ali arheologija postade znanost tek u XIX. vijeku radom Francuza i Nijemaca; radom Mariettea i Mommsena. Tek onda je uvedoše u visoke škole kao posebnu granu historijske nauke. Danas se ne može zamisliti dobar klasični filolog ni dobar povjesničar bez arheoloških nauka.

Pred 65 godina Bulić, učeći klasičnu filologiju u Beču upiše se u arheološko-epigrafski seminar sa jedanaest drugova iz svih naroda bivše austrougarske monarhije.

On je bio prvi Hrvat, koji je učio tu mladu znanost i na školskim klupama sklopio veze s naučenjacima te struke, koji su mu kasnije u životu davali jake pobude za naučni rad. On je učio arheologiju kao pomoćnu znanost klasične filologije, a nipošto kao struku, iz koje bi crpao sredstva za život. Premda je Dalmacija zemlja puna klasičnih spomenika ipak se prije Bulića nije nitko našao, koji bi se toj nauci posebno posvetio. U zemlji klasičnoj, rek bi, veoma su rijetki ljudi, koji shvaćaju važnost arheologije. U samom Splitu, koliko je bilo ljudi od položaja, ljudi školanih, koji su bili kadri dostojno cijeniti s te strane svoju domovinu i sa štovanjem gledati na rad Don Frane Bulića?!

Kroz toliko decenija on je morao voditi pravu borbu za izvršivanje svojeg znanstvenog poslanstva i zadatka u samom Splitu proti duhu materijalizma, duhu špekulacije, duhu niskih interesa. Dapače ni u samom kaptolu nije nalazio shvaćanja: s početka iz nacionalnih antagonizama, jer su kanonici bili većinom italofili, kasnije iz nemara za znanstvene »novotarije«. Koliko je puta Don Frane i njima spočitnuo u »Bullettinu«: arheologica non leguntur!

I prije Bulića bilo je u Splitu ljudi učenih, koji su se bavili arheološkim radom. Dosta je spomenuti Dra Lanzu, za njim Don Keka Carraru, onda savjetnika Alačevića, pa ravnatelja Glavinića; ali njihov rad je bio i za njih posve nuzgredna zabavica, kojoj su posvećivali tek nekoliko sati na mjesec, jer iz toga rada nisu imali nikakove materijalne koristi. Iskopine se nisu vodile sistematično, nego se je, samo čuvalo, ako bi se što našlo slučajno u solinskom polju ili gdje drugdje po Dalmaciji. A jer se nije vodila posebna briga za takova slučajna otkrića, mnogo je predmeta propalo, polupano, ugrađeno u nove zgrade kao građevno kamenje.

Oni predmeti, koji bi se otkrili i došli pod zaštitu državne vlasti, bili su predani brizi gimnazijalnog ravnatelja u Splitu, koji je istodobno bio i ravnatelj muzeja. Nu ti predmeti, sakupljeni u magazinu do istoč-

nih vrata Dioklecijanove palače, ili naslonjeni na zid crkve sv. Dominika, bili su mrtvo kamenje. Trebalo je da Don Frane Bulić postane ravnatelj gimnazije u Splitu i time upravitelj arheološkog muzeja, da ono kamenje oživi i postane najjačom splitskom atrakcijom za cijeli kulturni svijet.

I za Don Franu Bulića bilo je muzejalno upraviteljstvo nusposao. Njegov glavni i pravi životni posao bilo je ravnateljstvo gimnazije: odgoj mladeži, stvaranje karaktera. Ovom poslu bijaše se on posvetio svom dušom i srcem. Njegovi đaci goje i danas za njega posebno počitanje radi njegove velike brige za njihov odgoj. Don Frane kao ravnatelj bješe pridržao sebi tumačenje Horaca i Tacita u VIII. razredu radi velike važnosti tih pisaca za odgoj mladeži. On je tumačio Tacita svojim posebnim načinom primjenjujući sentencije rimskoga pisca duhu vremena, u kojem mi življasmo.

Ali ono vrijeme, koje ostali srednjoškolski ravnatelji posvećuju brizi za obitelj, ili ga upotrebljavaju za vlastitu razonodu, Don Frane je ulagao u brigu za muzej i za arheološka iskapanja.

Arheološki muzej nije imao plaćenog ravnatelja, nije imao nikakovih posebnih namještenika, ni činovnika. Imao je jednog slugu i to nepismena, pok. Jakova. Sve je morao raditi sam Bulić. Morao je voditi iskopine, izvješćivati o našašćima, nabavljati sredstva za namirivanje izdataka, za nabavljanje zemljišta, gdje je slutio, da se može što naći, on je katalogizirao sve nađene predmete, on prati učenjake po iskopinama i po muzeju i tumači putnicima, željnim da nešto vide, sve što je njih moglo zanimati. On je morao popunjavati i odgonetavati stare krnjaste natpise. Ogroman posao! Za taj ogroman posao upotrebljavao je i dane i noći.

Vexatio dat intellectum, govoraše Don Frane, pa si je znao pomoći nagovarajući mlade profesore, da se posvete arheologiji. I ako bi koji pokazao i najmanje volje i shvaćanja, onda bi ga upregao u ta kola, da mu ih pomogne vući. Pače znao je upotrijebiti i darovitije odrasle gimnazijalce, kad bi opazio u kojem od njih volje za tu nauku. Na taj način se je pomagao, barem za manje poslove, a istodobno je poticao male ambicije nadarenih đaka i tražio nasljednika. Usprkos svemu tomu, on si nije stvorio nasljednika. Zašto i kako? To je posebno poglavlje, o kojem nije uputno govoriti na ovom mjestu.

Premda je Don Frane bio silno zaposlen, ipak je znao naći vremena za sve.

Iako nije imao plaćenih pomoćnika, uspjelo mu je popularizirati arheologiju po cijeloj Dalmaciji, pa je zainteresirao mnogo intelektualaca, osobito župnika, po selima, koji su ga marljivo obavješćavali o svakom i najmanjem pronalasku, on se je znao dopisivati kroz cijele mjesece o jednom krnjatku lukijerne ili o jednom slovu na slomljenoj ploči!

Punih trinaest godina (1883—1896.) Don Frane je bio ravnatelj gimnazije i upravitelj arheološkog muzeja. Kroz to je vrijeme toliko uradio na arheološkom polju, da je mogao sazvati u Splitu i Solinu prvi kongres kršćanskih arheologa (1894.), za koji bješe pripravio i publicirao

»Vođu po Splitu i Solinu« na talijanskom i na hrvatskom jeziku i tri »Ephemerides«. U tom poslu izdašno su ga pomagali: sestrić Dr. Luka Jelić i prof. Šime Rutar. Izgleda, kao da se on ničim nije bavio nego arheologijom, toliko je obavio kroz to vrijeme posla, a ipak gimnazija, njemu povjerena, nije ništa izgubila ni u upravnom ni u pedagoškom smislu. Dapače nikada, ni prije ni poslije, nije stajala na većoj visini.

On je bio toliko zaljubljen u svoj odgojni posao, da stavljen u dilemu, radije bi se bio odrekao arheologije nego li gimnazije, isto onako, kako se je odrekao politike, da sačuva sebi gimnaziju.

Treba naime znati, da je poslije smrti Mihovila Pavlinovića u svibnju 1887. po usmenoj oporuci ovoga Don Frane bio izabran za zastupnika na carevinskom vijeću u izbornom kotaru Vrgorac-Imotski. Odrekao se je mandata jednim proglasom, koji karakterizira i njega, i ljude ondašnjice i politički položaj naše pokrajine. U njemu stoje riječi: »Ne da mi se lutati bez pravca i odlučna rada«.

Osuđen izborom za zastupnika, da u »limbu Hohenwarthova kluba« »luta bez pravca i odlučna rada«, a gimnazija po naredbi školske vlasti povjerena profesoru Moscoviti stojaše u opasnosti; duh smlavljenje talijanštine počinjaše oživljavati, i padati odgojni stepen toga zavoda teškom mukom pohrvaćena. Tek se je one godine prvi put polagala matura na hrvatskom jeziku. Don Frane se vrati u gimnaziju, premda je mogao, kao jedan drugi član istoga Hohenwarthova kluba, ravnatelj srednje škole u Splitu, pobirati i plaću i dnevnice, a ostajalo mu je vremena i za arheologiju, jer nije postojao incompatibilitet politike s arheologijom. Natrag Don Frane k mladeži! Natrag u gimnaziju!

Proglasom je došao u sukob s nosiocima režima u Dalmaciji. Ali je stekao na popularnosti. Poštenjaci mu se divljahu.

II.

Godine 1896. dogodilo se u gimnaziji, da su jednog jutra slike Franje Josipa osvanule probodenih očiju iznakažene, omrčene. Istraga, vođena mirno i objektivno, nije mogla ništa ustanoviti. Ni danas se ne zna, tko je ono učinio. Govorilo se po Splitu i po cijeloj Dalmaciji, da su Bulićevi protivnici, splitski Talijanaši, organizirali povredu slika, da se na taj način riješe Bulića, pokazujući kakav antidinastični duh on goji u gimnaziji. Budući da se nije našao krivac, a da se dade zadovoljština državnom autoritetu, Don Frane bi stavljen u mirovinu. Rijedak slučaj umirovljenja bez prethodne kaznene ili disciplinske osude! Nu politički r a i s o n je to zahtijevao!!

Ali ako je politički raison mogao ukloniti Don Franu sa gimnazijskog ravnateljstva, nije ga mogao ukloniti s mjesta upravitelja iskopina i ravnatelja muzeja. Ovdje su odlučivala dva razloga:

Prvo: za to mjesto nisu imali sposobnog zamjenika. Tuđin se ne bi bio nikako prihvatio toga posla, koji je još uvijek bio besplatan. Sve do konca rata za muzej je bila jedna jedina personalna stavka: podvornik!

Drugi razlog, još jači, bio je taj, što učenjački Areopag, koji je vodio bečki arheološki Institut, nije nikako htio dozvoliti da se Bulić

makne s arheološkog polja. Prodičio je svoju zemlju i cijelu državu, pa ne smije biti kažnjen za djelo, koje on nije počinio.

Bolilo je Don Franu što mu je oteto polje rada, odgoj mladeži, kojemu se bješe posvetio svom snagom duše. Dugo je još podržavao veze s profesorima zavoda, koji ga nisu mogli zaboraviti. Đaci ga obdariše portraitom iz kista slavnoga Vlaha Bukovca, a profesori krasnom bistom Minerve.

Onu silnu energiju i radinost, koja je do 1896. dostajala, da vodi u isto vrijeme i veliku Gimnaziju i arheološki muzej, da vodi solinske iskopine, da se brine za spomenike cijele pokrajine i da bude provađač svih kulturnih pothvata u Dalmaciji, sada je odterećena. Bulić ju je uložio u arheologiju i historiju dalmatinsku.

Do pedesete svoje godine on je većinom sakupljao materijal za učenjake Zapada i za buduće naraštaje, a sam nije dospijevao da piše mnogo osim svojeg »Bullettina«. Sad se je mogao posvetiti i pisanju knjiga.

Razvio je veliku djelatnost, privukao je na se pozornost svih arheoloških stručnjaka, koji su obrađivali njegova otkrića i širili ih na Zapadu. U tom pogledu su se okoristili Bollandisti, Isusovci u Bruxellesu, koji su mu davali svojim komentarima njegovih otkrića potstreka na dalji rad. Hauser, Reisch, Kubitschek, Schneider, Egger u Beču, Charles Diehl, Zeiller i Hebrard u Parizu, G. B. Rossi i Duchesne u Rimu, a da ne spominjem druge mlade učenjake i Bulićeve velike poštovatelje: svi bijahu njegovi najodaniji pomagači.

Jer je Bulićev rad bio zapadnoga duha, jer je on gledao na Zapad, on je bio stran na istoku. Moskva, Petrograd, Kiev i Odesa priznavali su rad brata Slavjanina, ali se u nj nisu mogli uživiti. Veoma su rijetki pohađali Split i općili s Bulićem. Vjerojatno nisu našli ono, što su tražili. Petrogradski je akademik Syrkou učestvovao, ili slučajno prisustvovao, prvom kongresu kršćanskih arheologa, gdje je bilo i protestanata, a otišao je razočaran iz Splita, da potraži, onda još živa, Don Šimu Ljubića u Staromgradu.

Ne pišem monografiju Bulićeva znanstvenog rada, njegovih zasluga za opću kulturu, a napose za hrvatsku povijest. Dovoljno je spomenuti, da je njegov rad učinio od Splita i Solina atrakcionom točkom za kulturne ljude zapada. Nitko ne dolazi u Split da se najede njegovih smokava ili sočnoga grožđa, niti da se okupa na plitkoj pješčanoj plaži »Bačvica«, nego dolaze u Split, da gledaju ostatke Dioklecijanove palače, da gledaju solinske ruševine, da vide one stare poganske i kršćanske grobove, da vide one otkopane bazilike, one grobove svetih Mučenika u Manastirinama; da čuju, kako magična riječ Bulićeva ono sve oživljuje, slika jedro i uvjerljivo.

Nu nije svak sposoban da shvati i cijeni arheologiju; samo odabrani dusi slušahu Don Franu sa nekom posebnom pobožnošću. Tako su ga slušali carevi i kraljevi, prinčevi vladajućih i deposediranih dinastija, slušahu ga aktivni i umirovljeni ministri Francuske, Italije, Njemačke, Austrije, Engleske i Belgije.

Slušali ga učenjaci, pisci svake struke i zadivljeni onim, što su vidjeli i čuli, došavši svojoj kući, slali su Don Frani zahvalna pisma ili su pisali učena izvješća u stručnim revijama i dnevnim novinama. Od Waldeck-Rousseau do Franchet-D'Espereya sva sila francuskih odličnika podržavahu veze s Don Franom do njegove smrti.

Nu došao je u Split i Edouard Herriot, poznati vođa radikalno socijalističke stranke, načelnik Lyona, koji ne imajući smisla ni shvaćanja ni za klasičnu ni za kršćansku arheologiju, nije potražio Don Franu, nije se zaustavio na Peristilu, da se divi građevini Dioklecijanova mauzoleja, jer za te stvari treba i duha i kulture. On je tražio drugo, pa je napisao u »Revue Hebdomadaire« da je u Splitu našao samo krpeži, buha i prostitutki!

Na ovakov uvredljivi sud o Splitu Don Frane se je sablaznio i duboko utvrdio i nije propustio nikada prigodu, da mu ne javi svoje ogorčenje. Takovu mu je poruku ogorčenja poslao po maršalu Franchet D'Esperay-u, kad je Herriot bio na vrhuncu svoje moći, predsjednik francuske vlade!

Imade mnogo ljudi nazovi inteligentnih, koji ne razumiju ni matematiku, a kamo li će razumjeti Arheologiju i to kršćansku arheologiju!!

III.

Poslije umirovljenja radinost je Bulićeva bila usredotočena oko same Arheologije. Ne samo splitski muzej, ne samo solinske iskopine, nego čitava Dalmacija je bila široko polje njegova naučnoga rada. Gdje bi se god nešto otkrilo, odletio bi Don Frane na lice mjesta, da vidi, da prouči, da izda naredbe za prenos ili za očuvanje nađenih predmeta. Putovao je brzinom, koja je bila moguća prema ondašnjim prometnim sredstvima, a ne prema računu ili kilometrini i dnevnicama. Taj materijalni dio njemu nije bio poznat, nije nikada ulazio u bit njegova života.

On je umirovljenjem bio prikraćen u dohocima tako, da nije mogao ni pristojno živjeti. Za to mu je »Centralna komisija za čuvanje spomenika« glasovala godišnju subvenciju za njegov arheološki rad, da ga odšteti za pretrpljeni gubitak, jer je sve do konca rata mjesto muzejalnog ravnatelja bilo besplatno. Bulić nije nikada bio budžetom sistemizirani ravnatelj Muzeja!

A radio je neumorno! Što ja znadem, on je radio 16 sati dnevno. Od tih je upotrebio sat i pol za svoje svećeničke pobožnosti, koje je obavljao u jutro rano, te je od osam sati do kasno noći uvijek radio sa malim prekidom. Nije on imao uredovnih satova. Osam sati za hranu i počinak njemu je bilo dovoljno. Zato je dospio na sve. Svake godine si je uzimao mjesec dana odmora u Rogaškoj Slatini, gdje je imao sastanak sa pok. Račkiem, Smičiklasom, Štrossmajerom i drugim obzoraškim veličinama onoga vremena, dok su bili živi, s kojima je prijateljevao i drugovao, razgovarao o svim aktuelnim pitanjima ne samo znanosti, nego i narodne politike, ali u ovom zadnjem pogledu bijaše od njih toto coelo daleko, kao što bijaše od njih daleko po temperamentu i karakteru.

Nu odmor u Slatini nije bio pusta danguba. On je ono vrijeme upotrebljavao, da stilizira, ili da dotjera koju znanstvenu radnju pripravljanu kroz godinu dana. On je ono vrijeme mira i relativne osamljenosti trebao i za zdravlje i za posebni rad. Nije on nikada plandovao, ni onda kad bi koji dan proboravio u dvoru nadbiskupa zagrebačkoga. I onda je dotjerivao svoje rukopise, ili nabavljao potrebne priloge za koje djelo.

On je drugovao s učenjacima jednog i drugog kontinenta ne hladnom kolegijalnošću, nego osjećajnim prijateljstvom. Kad bi tko došao u Split, on ga je znao pogostiti u svojem domu, i tom prigodom bi rješavali znanstvena pitanja ili bi on dopunjao svojemu gostu potrebite informacije. Tako je on štedio vrijeme. A kad bi god došao u Split koji viđeniji Hrvat iz Banovine, on ga je posebnom ljubavlju primao u svoj dom, ne gledeći, kakove je on političke šare. Primao je madžarona Kršnjavia i starčevićanca Borošu isto onako, kao obzoraša Račkoga ili Smičiklasa, jer je primao Hrvata...

Uvjeren sam, da će i poslije Don Frane biti kod nas vrijednih arheologa, bit će ih i učenijih od njega; ali se bojim, da li će oni imati u sebi sjedinjene sve one vrline, kojima je Don Frane obilovao: energiju, neumornu radinost, ljubav za svetu stvar, vjeru, karakter, ugled i autoritet, što mu ga davahu svijest prava i istine; da li će oni htjeti »kazati istinu pod svaku cijenu« i moći »ostati uspravni na svakom vjetru«. A bez svih ovih vrlina bojim se, da će one iskopine, oni muzejalni predmeti, koje je Bulić otkrio i sakupio izgubiti život, zanijemiti opet. Bez onih vrlina novi Muzej, za koji je uložio toliko truda moralnog i materijalnog, neće biti valjda gomila kamenja, ali će biti magazin ili skladište kamenja lijepo poredanog, ali samo kamenja bez pravoga života.

Don Frane je mogao izvršiti toliko posla zato, jer je bio neumoran u radu, jer je bio nesebičan, pohlepa za novcem i za udobnim življenjem nije ga se dotakla. Ali on je imao i drugu vrlinu: on je bio usko duševno povezan sa svojim narodom, sa svim njegovim težnjama, osjećao je njegove potrebe, ljubio ga je. Mali čovjek, kad ga je prvi put vidio, nije se usuđivao pristupiti bliže; ali Don Frane ga je znao k sebi privući lijepom riječju, nasmijanim pogledom, poučnom i blagom riječju. Don Frane nije bio nježan, nisam ga barem nikada vidio takovim, ali je bio duboko osjećajan za svaku ljudsku nevolju.

Jedna od Bulićevih dužnosti je bila i nabavljanje starih novaca i starih gemma za muzej. Kad bi koji seljak donio jedan stari novac ili što drugo za muzej, Don Frane bi mu odmah rekao: Hoćeš li se pogađati ili prepuštaš meni, da ti dadem, što vrijedi?

Ako bi se seljak prepustio njemu, on bi mu dao najveću visinu vrijednosti. Ako bi se namjerio na kojeg seoskog mudrijaša, koji je htio nadmudriti Don Franu, uvijek je ovaj ostao razočaran. Don Frane bi ga poučio, kako ne valja njegova trgovina.

Narod je vremenom upoznao, kakov je Don Frane, pa se je obično prepuštao njemu, da plati što valja. I tako je u neku ruku savkolik narod

sarađivao s Don Franom pri njegovu golemom poslu oko sakupljanja muzejskih predmeta.

Osim gornjih vrlina pomoglo je Don Frani poznavanje jezika.

Ne može biti pravog arheologa sa poznavanjem samo jednog ili dvaju jezika. Ni u Engleskoj, ni u Francuskoj, a još se manje može vršiti Bulićeva zadaća u Dalmaciji bez poznavanja više jezika.

Don Frane je osim hrvatskoga poznavao veoma dobro i latinski jezik u svim njegovim varijacijama od Plauta i Terencija do Boëtia i Cassiodora. Poznavao je latinštinu svetih Otaca i srednjovječnih kroničara i povjesničara; poznavao latinštinu klasičnih i starokršćanskih natpisa. Na tom je jeziku pisao rasprave, pisao je svečane epigrafe, a napisao je i nekoliko poslanica.

Osim Latinskoga poznavao je savršeno Talijanski. Na tom jeziku je i najviše pisao. Na tom jeziku je izdavao svoj »Bullettino di Archeologia e Storia Dalmata«. Da on nije izdavao svoje glasilo na talijanskom jeziku, njegova bi otkrića za 90% bila manje poznata. Uspjeh njegova rada bi se ograničio na samu okolinu ili na same Hrvate. »Bullettino« ne bi mogao ni izlaziti. A on je radio za informaciju čovječanstva, za univerzalnu znanost. Da je on svoje znanstvene članke pisao na hrvatskom jeziku, i da je k njima nadodao za informaciju javnosti jedan mali résumè na francuskom, talijanskom, njemačkom ili kojem drugom svjetskom jeziku, tko bi se potrudio dati na prijevod članaka, makar on u komu pobudio i stanoviti interes?

Osim toga Bulić je poznavao francuski i na tom je jeziku dopisivao s francuskim učenjacima i akademijama, sa francuskim Institutom, kojemu bijaše član, kolegi Poincareu, dopisivaše sa Bollandistima, sa Diehlom i Zeillerom i drugim odličnicima znanosti u Francuskoj. Na tom jeziku je tumačio iskopine i muzejalne predmete ne samo Francuzima, nego i drugim stranim posjetiocima, čiji jezik nije poznavao. Znam, da je na tom jeziku dopisivao do pred par godina sa Poincareom i priposlao mu jednu važnu spomenicu.

Nije potrebito da posebno naglasim, kako je poznavao njemački. Na tom jeziku je svršio bečko sveučilište i položio ispite. Na tom jeziku je vodio dopisivanje sa njemu predpostavljenom »Centralnom komisijom«, pisao je znanstvena izvješća za bečku Akademiju.

Bez poznavanja jezika onako savršeno, kako ih je Bulić poznavao, a ne tek površno, kako ih poznaju hotelski portiri, nije moguće zamisliti uspješan rad na polju arheologije u Splitu, a i nigdje u našoj domovini.

U tom pogledu mi živimo u punom nazadovanju. Ni oni jezici, koji se uče u srednjim školama, ne nauče se dovoljno i u tolikoj mjeri, da se đak može lako služiti stranom literaturom. Ni latinski se ne uči dovoljno. A kamo li da bi netko znao vješto govoriti i pisati pet jezika najraširenija i najsvjetskija. Izumiru generacije poliglota u našoj inteligenciji. Krivi nacionalizam je otac ekskluzivizma, iz kojega se rađa preveliki krivi kult narodnoga jezika, nepodnošljivost tuđih kultura i tuđih jezika. Megalomanija, koja je smiješna kod Engleza i Nijemaca, a kamo li da ne bude smiješna kod nas malobrojnih Hrvata!

Velike kulturne zadaće u malenu narodu se mogu postići poznavanjem svjetskih jezika!

Kako se je Don Frane znao smijati nekim nadriučenjacima i nadripiscima, koji su se naduvali svojim člančićima citirajući pri tomu Porfirogeneta i Tomu Arciđakona, a nisu znali ni grčki ni latinski. To su bili za njega švindleri i hohštapleri. A oni su njemu prigovarali što izdaje »Bulletino« na talijanskom jeziku, kao da je time degradirao ili omalovažio svoj materinski hrvatski. »Rabulae de foro et popae de via Magnacca«. Smatram, da nije shodno tumačiti ove riječi, ove apelative na ovom mjestu. Po neki stariji čitatelj će ih razumjeti.

IV.

Napisao je Ivan Meštrović, da je najljepše i možda najtipičnije što daje zemlja Hrvatska Bulićanski značaj: »Kazati istinu uz svaku cijenu i stajati uspravan na svakom vjetru.«

Ovim riječima je majstorski uklesao Don Franin moralni karakter. Istina je da zemlja Hrvatska rađa takovim značajevima. Kvalitet zemaljskih plodina ne ovisi samo o vrsti sjemena nego i o kakvoći zemlje, u kojoj raste; tako i moralni značaj ljudi ne ovisi samo o rasi, nego i o zemlji. Zato ova zemlja, quae nunc Croatia dicitur, kako veli Arciđakon, rađala je bulićanskim značajevima prije pojave Gota, koji se samodopadno nazivahu Hruatgutans - slavni Goti, prije pojave Avara i »Sclava«. Aurelius Valerius Diocletianus u pogansko doba, pa onaj Hieronymus sin Eusebia, Stridonjanin u doba kršćansko, bijahu veoma slični Don Frani po značaju i temperamentu. Kakov je bio onaj Bato Dalmata koji je uzdrmao temeljima rimskoga carstva za cara Augusta, nemamo sigurnih podataka, ali možemo po djelima nagađati da je stajao »uspravan na svakom vjetru«.

Ova zemlja rađala je i poslije osvojenja od strane onih »sedam ili osam odličnih plemena Hruatgutansa, koji se odcijepiše od Teodorikove vojske, takovim tipovima, ali nam nisu poznati. Nekoje se ličnosti ipak ispoljuju na površini, kao Toma Arciđakon u XII. vijeku. Govorio sam ne jedan put samomu Don Frani u šaljivom tonu, ali potpunim uvjerenjem da govorim istinu, da sveti Jeronim, Arciđakon Toma i on sliče jedan drugomu kao jaje jajetu: borbeni, nepopustljivi u obrani istine, spremni svaditi se sa cijelim svijetom. I kad sam pred skoro dvadeset godina pisao za »Jeronimsko društvo« »Doživljaje svetog Jeronima« od sebe mi se je nametala ta sličnost. Jeronimove oštre polemike sa Ruinom i Aterbijem za čistoću kršćanske nauke, njegove borbe proti nećudorednosti »lažne braće« onoga polutanskoga vremena naliče na borbe Tome Arciđakona proti pokvarenosti svojih sugrađana, proti bogumilstva hrvatskih plemenitaša, proti postupku jednog nametnutog crkvenog dostojanstvenika, Guncella. Po formi, po stilu, po metodama i po ciljevima sliče na borbe Don Frane proti znanstvenih i nacionalnih zabluda njegovih savremenika u drugoj polovici XIX. i u prvim decenijama ovoga vijeka. Dizao je glas jednakom žestinom proti štampi pokvarenoj i štetonosnoj »corrupta et corruptrix«, stajao proti spekulantima politike i nacionali-

teta, proti lažnim učenjacima i lažnim patriotima. Vikao je na sva usta proti smradnom prilivu pogubnih elemenata u Split, koji priliv nije poštedio ni crkvene redove »colluvies omnium malorum«.

Dà, zemlja Hrvatska davala je uvijek ljudi bulićanskog značaja, ljudi, koji kazivahu istinu uz svaku cijenu i stajahu uspravni proti svakom vjetru, ali ne puno. Ostario sam i imao prigode općiti s ljudima javnoga života, pa sam mogao steći uvjerenje, koje je bilo i Don Franino, da je broj značajnika malen. Prije Don Franine smrti vidjeli smo velikih značajnika, koji nisu ništa zaostajali za Bulićem kao A. Starčević, E. Kumičić; ali smo vidjeli mnogo više slabića, potomaka sužanjske pasmine, ili tuđinskih upljuvaka. Malo je ljudi u redovima takozvane inteligencije kojih se ne hvata guba tuđinštine, kojih se ne hvataju svi mogući moralni poroci, »bilezi smerti«, kako reče Stari.

Razmišljajući o toj tužnoj pojavi, koja je svojedobno vodila do zdvojnosti narodnog proroka i učitelja, a zabrinjavala je i samog Don Franu, tješio sam i sebe i druge time, što je naš hrek zdrav. Hrek je seljaštvo. Iz njega niču karakteri Bulićanski. I sveti Jeronim je niknuo od seljaka i to iz prve ruke, kao i Don Frane, kao Starčević, kao Kumičić i to iz zdrave seljačke korenike; jer nije ni svaki seljački korjen zdrav.

Don Frane je mogao postati onako velik učenjak i onakov karakter, kojemu se divi najveći naš majstor dlijeta, zato, što je on u prvoj generaciji, izravni sin zdrava seljaka. Mnoge obitelji nikle od seljačkog korjena, od zdravog hreka, koje su se podigle u ugledu i slavi, već u trećoj generaciji pokazuju sve simptome degeneracije moralne i fizičke, naprosto izumiru. Ne navodim imena, jer nije uputno. Nomina sunt odiosa.

Da je Don Frane pisao splitsku kroniku, kao Arciđakon, njegovo bi djelo po duhu bilo vrlo slično Tominu. Bulićev sud o savremenim Splićanima u splitskoj čaršiji poklapa se sa sudom Tominim. Nalazi se u brojnim njegovim privatnim pismima poslanim intimnim prijateljima dosta oštrih riječi proti nevaljalštinama »Spalattrtrtr.... ina«, kako običavaše porugljivo pisati, koje riječi kulminiraju po smislu u sudu izrečenu od Tome 650 godina prije: »Spalatenses suo more ad publica nimis tardi ad privata commoda singuli intendebant«.

Don Frane je pravio razliku između Splićana i Spalatrina, u koje je ubrajao venecijanske koljenoviće, vođe splitske ulice.

Ako Don Frane nije doživio tvornih napadaja od njihove strane, kako ih bješe doživio Arciđakon u dva slučaja, osobito prigodom izbora opata sustipanskoga, doživio je gore: doživio je mučki jedan napadaj na svoju čast god. 1922. On je bio uvijek miran na lične napadaje i klevete; prelazio preko svega. Ali ovaj put je reagirao jednim javnim pismom na g. dr. P. G. tiskanim u novinama i u posebnim letacima dokazujući svu moralnu pokvarenost onoga trolićnog gospodina. Ono pismo, po stilu i oštrini odgovara, ne razlikuje se mnogo od pisma sv. Jeronima proti zloglasnom Rufinu.

Cijeli život Don Frane nas podsjeća dijelom na Arciđakona, dijelom na Jeronima. I za ovoga govorahu njegovi protivnici i zavidnici: »žučljiv je«, »zagrizljiv i strastven«, »pun samoga sebe«, »zavidan i ne-

snosljiv«. »Niko s njim ne može dugo opstajati«. Ovako se je šaptalo proti Jeronimu, ovako proti Don Frani.

Nema dvojbe da je temperamenat posve sličan zaveo jednoga i drugoga na istupe oštrije i neuputnije, nego li je gdjegod i trebalo. Radi toga su neki htjeli izbrisati Jeronimovo ime iz Albuma svetaca! Don Frane u svojem životu je nekoliko puta priznavao tu svoju slaboću, a priznao ju je javno i u svojoj oporuci!

Ali i te slaboće stoje u vezi s onom Meštrovićevom oznakom: »kazati istinu uz svaku cijenu i stajati uspravan na svakom vjetru«.

I Don Frane je govorio istinu ne samo kraljevima i ministrima, nego i svojim najmilijim, svojoj okolini. Tko od nas, koji mu stajasmo blizu kao commensales et contubernales, s kojima dulces capiebatus cibos, nije bio od njega bilo u kojoj pogrešci ukoren? On je stajao uspravan pred Franjom Josipom i pred njegovim svemoćnim ministrima. Da je on bio trstika, kojom svaki vjetar ljulja, ne bismo imali ni njega ni njegova rada. Bio bi svršio kao kapelan negdje u Zelovu ili Medovu dolcu.

Kad je profesor Cindro, venecijanski koljenović, htio dokazati, da radnja gimnazijalca Frane Bulića nije brašno iz njegove vreće sa doskočicom: što može biti dobra iz Vranica, da je mali Bulić šutio, tko zna, bi li svršio gimnaziju. Nu on sa svoga mjesta odsječe: »arčičoki«!

Ovom upadicom zablene profesora, koji osjeti žalac tako duboko, da nije odgovorio riječi. Razumio je da mali Bulić smjera na arčičoke, koje je primao profesor od jedne Benzonove, majke jednog učenika, da mu bude blag.

A kad ga na ispitima zrelosti isključiše za uvijek od ispita u cijeloj monarhiji radi jedne istinite primjedbe na profesorov upit, da je pokunjen prignuo glavu ne bismo imali učenjaka Bulića.

Da čitatelji razumiju ovu upadicu treba spomenuti, kako je Don Frane polagao ispit zrelosti poslije svršenih bogoslovnih nauka. Profesor talijanskoga jezika, neki Trecche, ga upita, što je to »Il Pellegrino apostolico«. On odgovori: »to je pjesma, koju je spjevao Vicenzo Monti prigodom polaska Pija VI. u Beč k caru Josipu II. da ga odvrati od pogubne protucrkvene politike njegova ministra grofa Kaunitza, drugo izdanje kojega imademo u današnjem kancelaru carstva grofu Beustu«. Obustavljeni ispiti i odmah osuda izrečena, nedostojan da polaže ispit.

Ali Bulić se ne dade smesti. Ode k namjesniku barunu Rodiću, koji je bio lajik u svim poslovima osim vojničkih, ali je uživao, kad bi mogao primiti tužbu na hrvatskom jeziku sastavljenu. Bulić je dobio audienciju. Rodić je bio informiran, za što dolazi, i u razgovoru je razumio da ni Monti, ni Kaunitz, ni Beust ne zaslužuju, da se radi njih uništi jedna mlada egzistencija. Pošto je on bio i šef školskoga vijeća, on je pozvao nadzornika i naredio mu, da nađe nekakovo drugo rješenje, a ne isključenje Bulićevo od ispita.

Pod ovim Rodićem je kasnije Don Frane nekoliko godina služio u Zadru kao pučkoškolski nadzornik i Rodić je bio veseo, što je ukinuo odluku prerevnog nadzornika i njegovih profesora. Imadem ovu epizodu rukom Bulićevom detaljno opisanu.

»Ostati uspravan na vjetru« i »govoriti istinu uz svaku cijenu«, ako gdjegod i škodi čovjeku, ne ponizuje ga nikad. Uvijek ga moralno jača i vodi neminovno do priznanja, a to znači do pobjede.

Jedna od životnih briga Don Frane Bulića bijaše, da se u Splitu podigne dostojan muzej za starine. Dok je dobio pristanak bečke vlade, trebalo je mnogo. Prigodom jednog posjeta Franje Josipa solinskim iskopinama i splitskom muzeju Don Frane vješto izmami od njega priznanje da treba graditi novi muzej.

Posjeti Don Frane ministra financija dra Engla, člana mladočeškoga kluba. Čim su Mladočesi ušli u vladu izbjegavali su svoje dojučerašnje saveznike Hrvate i Slovence. Na njih su zaboravili, kako zaboravlja obogaćeni skorojević siromašne rođake. Dok su bili u opoziciji na odlična mjesta su kandidirali Hrvate, jer ono bijahu kandidature formalne naravi, ali kad su postali vladina stranka, i postali oni ministri, zaboravili su na staro komilitanstvo.

Engl se ne dade uvjeriti. Don Frane dokazuje urgentnu potrebu, te da se uvrsti u proračun potrebita svota.

Don Frane ide k ministru Englu da pospješi pitanje gradnje muzeja, jer nema gdje bi smjestio predmete.

— Warum kaufen Sie so viele Steine, presiječe ga ministar. A kad je Don Frane čuo te riječi ko da ga obuzda? Kako on smije nazivati njegove kipove i fragmente kipova, ara, urna itd. kamenjem? Izađe Don Frane iz ministrove kancelarije i skandaliziran ravno u Centralnu komisiju, gdje sakupljenom aeropagu bečkog Instituta pripovijeda strašnu blasfemiju ministra Engela, da su njegovi natpisi kamenje. I protest ogorčenja i sablazni ide od ministarstva do ministarstva. Uzalud se Engel ispričava da nije zlo mislio.

Ovaj energičan istup pospješio je uvrštenje u proračun potrebite svote za izgradnju novog arheološkog Muzeja. Ali time su porasle Bulićeve muke. On je po naravi bio neprijatelj birokratizma. On je svake godine polagao račun, u što je utrošio određenu mu dotaciju za Muzej i za iskopine. On je dotaciju trošio u svrhu određenu, ali po svojoj uviđavnosti.

Jednom računovodstvo zadarskog namjesništva usudi se izvještaju o računima prigovoriti nekim stavkama i tražiti razjašnjenje, zašto je trošio toliko za ovo, zašto toliko za ono. Don Frane im odgovori po tenanu. Neka se oni ograniče na pregledavanje računa i na priložene dokaznice, a za drugo nemaju prava da se brinu. Dotacija je stavljena njemu na raspolaganje, a ne njima.

Potuži se odmah Centralnoj komisiji u Beču, a ova dotičnom ministarstvu i gospoda pregledavači računa dobiše ukor i moradoše se ispričavati pred Don Franom.

Ni danas ne bi bilo Muzeja u Splitu, iako je bila određena svota i glasovana u tu svrhu, da je Don Frane sve prepustio birokraciji. Gradnja nije bila dovršena a buknuo je svjetski rat. Radnici i inžiniri poslani na frontu. Treba čekati za nastavak dok rat svrši.

Ali Don Frane ne može čekati. On traži poduzetnika, nabavlja mu radnike i gradnja teče dalje. Poduzetnik ne prima redovito obroke za

izvršene radnje. Ali na Don Franinu riječ Betica predujmljuje od svoga. Kad nije bilo domaćih radnika, Don Frane se pomogne sa ruskim i inim zarobljenicima, koje posebnim izdacima od *svoga* gosti, da veselije rade.

Usprkos birokraciji Don Frane za rata dokonča gradnju muzeja i izradi u Solinu »Put mira« i »Put rata«, tako, da kad je svršio rat, mogaše se preseliti u novi Muzej i bio je omogućen pristup do groblja svetih solinskih Mučenika i kolima.

Sve se to moglo izvesti, jer je Don Frane znao »kazati istinu uz svaku cijenu i stajati uspravan na svakom vjetru.«

Drugi bi bili potrošili polovicu svote u komisije, pregledbe, dopisivanja itd., itd.

Don Frane je vodio sve poslove Muzeja i iskopina u Solinu i po ostaloj Dalmaciji, gradio je dva puta za pristup k starinama u Solinu, a bilo mu je sedamdeset godina! A bio je sam; nije imao ni kustosa ni podkustosa, ni zamjenika, ni činovnika, ni tipkačice, osim svoga Žižića u Solinu, i Mijića u Splitu, dvije vjerne sluge, »duo servi fideles«, koji mu ostadoše vjerni i odani do groba i preko groba.

IV.

Gotovo za punih četrdeset godina radna soba Don Frane Bulića, prije na starom Pazaru, kasnije u novom Muzeju, bila je sastajalište svih kulturnih radnika u Dalmaciji. Ondje su se vodili razgovori o svim životnim narodnim pitanjima vremena.

Tko je htio savjeta u svojim osnovama, dolazio je Don Frani. Kad je trebalo zagovora i pomoći, dolazilo se Don Frani. Kad je trebalo pomoći, opet se dolazilo Don Frani. Njegov svjetski glas i njegova razgranjena poznanstva su ulivala nadu i pouzdanje, da on može pomoći.

Osobito se u vrijeme rata ispoljila i razvila ova dobrotvorna djelatnost Don Franina. Razvila se u korist svačiju: i prijatelja i neprijatelja; i onih, koji su ga volili i onih, koji su ga napadali. Nije to činio *ad captandam benevolentiam*, jer dobrotvornost djeluje blagotvorno i pomiriteljno samo kod čestitih osoba, a nevaljalce, pokvarenjake još jače razdružuje protiv dobrotvora. To smo vidjeli poslije rata. Oni pokvarenjaci, za čiju je korist i spas radio, oklevetaše ga s protivnog rada.

U vrijeme rata je bila njegova soba češće nego obično posjećivana ženama. To su bile majke i supruge nesretnika povučenih u ratni vrtlog ili bacanih po tamnicama, ili zarobljenih u tuđinstvu. Don Frane, koji nije vanjski nježan, duboko je osjećao boli onih žena, pa je razvio neizrecivu djelatnost, da im pomogne. On je iz onog kabineta pisao i generalu Potioreku, vrhovnom komandantu južne fronte, i nadvojvodkinji Mariji Jozefi, majci prestolonasljednika, a kasnije cara Karla, on je pisao i Herzogu Ivanu Saskom, bratu saskoga kralja, onda guverneru u Belgiji, pisao je Poincaréu: u jednu riječ, svakomu mogućniku, gdje je mislio, da će naći odziva. I njegovo zauzimanje nije bilo bez uspjeha. Don Franina preporuka se nije bacala u koš!

Posebnu poziciju u Bulićevim uspomenama zauzimlje njegova ratna djelatnost.

Nije se on ograničio samo na djelo spasavanja nevoljnih, među ovim i onih, koji se nisu pokazali dostojni njegova zagovora, nego je on radio i na drugom polju.

On je bio središte akcije narodno-političke. On je zajedno sa svojim najbližima radio na tome, da se naš narodni individualitet ne izgubi. Ma kako ispao rat, bojali smo se za dalji razvitak događaja u Hrvatskoj.

Tu postoje još spomenice, memorandumi, izvješća pisana na adresu kulturne Europe, kojima je Don Frane davao svoj pečat. Imadem pred sobom 15 adresa; na koje se Bulić obratio s pismom konceptiranim u Šolti i molbom da dadu odgovor na pitanje, što se imade poduzeti za naš narodni spas. Pismo je datirano 14. XI. 1914. Poslano je Ivčeviću, Dulibiću, Nikoli Tomašiću, grofu Kulmeru, Šandoru Horvatu, Mili Starčeviću, Ivanu Šušteršiću, Matku Laginji, Otokaru Ribaťu, Josipu Sunariću, Nikoli Mandiću, Josipu Vancašu, biskupu Mahniču, Vjekoslavu Spinčiću, tajniku nadbiskupa Bauera Rittigu i nekojim drugima.

U poziciji stoje i odgovori, koji karakteriziraju svaku od ovih ličnosti baš onako, kakovi su bili: većina strašiva ili zdvojna, rijetki sa pouzdanjem, a još rijeđi sa pozitivnim prijedlogom.

Kako rekoh, Don Franina radna soba je bila prije rata i za rata žarište, oko kojega se kupljahu otadžbenici i javni radnici, da nađu sujeta, da nađu pobude i da nađu moralne pomoći, a često i materijalne, u Don Frani.

Ali i poslije rata kad Don Frane bješe već prevalio sedamdesetu, on je nastavio svoj prijašnji rad u istom duhu. Kao što nije prestao pisati knjige do konca života, — jedna mu je nedovršena u slagarni, — tako nije prestao zanimati se za javne poslove. Mnogi spekulanti su nastojali izrabljivati Don Franin ugled i njegovo ime i nastojali ga privući na lukav, rekao bih pače, na prevaran način u svoje kolo, nastojahu ga turiti u prve redove, da oni iza njega uzmognu iskočiti i na njegovim staračkim leđima popeti se na željene položaje.

Jedna takova akcija nije ni davna. U njegovim posmrtnim pozicijama imade zabilježena jedna interesantna akcija iz godine 1933. koja je zaspala, jer se je Don Frane sjetio, da je po srijedi igra interesa.

Imade ljudi, koji politiku smatraju poslom, a imade ih, koji ju smatraju otadžbeničkim radom. Ovi misle da je politika rodoljublje. Don Frane je bio uvijek među ovim posljednjim. A oni prvi su nastojali, da svoje težnje pokriju imenom i ugledom ovih zadnjih.

Ovu diferencijaciju je Bulić morao naučiti, ne iz knjiga nego iz vlastitog života, ali nikad toliko, da nije davao pobuda lukavštinama, da se ponadaju, da će ga žedna preko vode prevesti. Lani, u 87. godini života on je pokazao, da je još uvijek toliko bistar i svjež, da shvaća zakulisne namjere pokretača nove akcije.

Ime Don Frane Bulića je trebalo nekoć i Bulatu i nije se provodio izbor za općinsko zastupstvo bez Bulićeva potpisa i bez njegove kandidature.

Nu ovo sve spada u posebni odjelak njegova rada, o kojemu bi se mogla napisati debela knjiga.

Don Frane je umro. Njegov radni kabinet je jedna lijepa uspomena za sve njegove iskrene štovatelje, koji su se u njoj okupljali na razgovor i na međusobnu utjehu u neprilikama života. Soba puna knjiga i starih predmeta, ali i puna duha, puna života, puna nada i osnova.

VII.

Bulićeva pisma prijateljima nisu manje važna od korespondencije Rački—Strosmajer, koju je objelodanila zagrebačka Akademija. Mjeru važnosti može odrediti samo veridicitet i objektivitet pisca. Ali za povijest posljednjih pedeset godina, za povijest našega društva, Bulićeva pisma vrijede koliko i Tomina kronika za povijest XIII. vijeka.

U svojim pismima se dotiče pitanja kulturnih i političkih, koji stajahu na dnevnom redu. Nada sve tacitijanskim slogom penelira »savremene veličine« na polju javnoga rada. Iz ovih pisama se može prepoznati milieu, u kojem je proživio svoj dugi vijek, prilike, tendence pojedinaca, njihove slaboće i njihove vrline. Po njima se može ispraviti infamija ili bona fama dodijeljena od strane besavjesne štampe pojedinim ljudima.

Nu danas je teško poslužiti se njima i bilo što objelodaniti u tom pogledu. Jer tu su i zakoni o štampi, kojima bi se utekli svi oni, koji bi se osjetili pogođenima, a mnogi su još danas živi. Neki su učestvovali čak pri Bulićevim zadušnicama i sprovodu, neki su stavili masku na obraz i hinili žalost za njim, licemjerski izjavljivali tugu i veliko poštovanje za velikim čovjekom, za čovjekom velikih vrlina i još većih zasluga.

Don Frane Bulić je i javno igrao ulogu Zoila i Aristarha u našem javnom životu, jer mu je to bilo u ćudi. Nu svaka njegova osuda i svaki njegov ukor bio je relativan, povezan uz jednu stalnu prigodu i za jedan stalan čin.

Osuda je bila apsolutna samo ondje, gdje je bio materijalizam, pohlepa za novcem, gdje je bila prodajnost duše.

Obzirom na relativnost mnogih njegovih sudova, a nemogućnost, da se sada isprave, mislim si, ne bi li bilo bolje da se ponište, da ne padnu u ruke neupućenim koji bi mogli stvar krivo shvatiti.

Ali, kad s druge strane promislim, da je ta pisma slao u veliko i za to, da budu sačuvana, ili da se iz njih iscrpi istina, onda oni imadu vrijednost i zadaću Tomine i Akuteisove kronike. U ovim pismima Bulić govori istinu »uz svaku cijenu« i »stoji uspravan na svaki vjetar«.

Inače Bulićeve polemike su sve znanstvene prirode. Brojne su i mnogostrane, kao što i njegov znanstveni rad. On nije napisao niti jednu brošuricu iz područja dnevne politike, premda je bio dvaputa zastupnik na carevinskom vijeću. Bio je napadan, ali se nije nikada branio. Sve što je pisao, pisao je znanstveno, u kojoj bilješci bi ujeo ironijom, inače polemiku je vodio u granicama najvećega objektiviteta. A tih je polemika sva sila. Prva se odnosi na pitanje dvaju sarkofaga splitskih nadbiskupa Ivana Ravenjanina i Lovre Dalmatinaca, posljednja na pitanje rušenja

stare biskupije u Splitu. Ovo je pitanje riješila zločinačka ruka nekog susjeda, koji ju je zapalio.

Narav njegove struke izazivaše po sebi polemiku. Ona traži nove putove, da dođe do historijske istine. Konzervatizam se tomu opire, pobija svaku tvrdnju, koja se kosi sa primljenim tradicijama, i odmah nastaju konflikti, nastaju polemike. Na tom polju Don Frane je izvojevao nekoliko bitaka, u kojima je izišao kao pobjednik primjerice u pitanju apostolskog podrijetla splitske crkve i sv. Domnija.

Umro je, a da nije dokončana polemika o ubikaciji Stridona, rodnog grada sv. Jeronima. Borba se samo vodi o tomu: Je li savjetnik Alačević patvorio dotični natpis, je li ga patvorio neki Petković.

Ovo se je pitanje potaklo tek pred nekoliko godina, iz ne znam kojih motiva. Ali znadem, da je znanost bila prihvatila Bulićevo stanovište o ubikaciji Stridona negdje oko Glamoča. Da se potkopa to uvjerenje trebalo je okriviti jednog savjesnog čovjeka sa falsifikata i posumnjati u ispravnost drugoga. Klevetama htjedoše pobijati i veridicitet Tome Arciđakona!

Tko nije pratio Bulićev rad od god. 1880. do smrti, ako bude pozvan da piše monografiju o njemu i njegovu radu, trebat će da potroši mnogo vremena u proučavanju samog znanstvenog rada. To je ogromno polje.

Za nas Hrvate je u tom pogledu najvažnije, da je Bulić utvrdio, da se kršćanska materijalna kultura osniva na klasičnoj i na njoj se dalje gradi. Hrvatska kultura je nastavak rimske. Između klasične i hrvatske ne postoji nikakav drugi sloj bilo barbarski, bilo neolatinski.

Postoji neprekidni kontinuitet od carskih ara, poganskih urna do mučeničkih grobova na Manastirinama. Postoji srodnost između sarkofaga Meleagra, Hipolita i Feddre, te onih kršćanskih: prelaz Crvenoga mora, dobroga Pastira i Asklepije. Sarkofag hrvatske kraljice Jelene i ciborij hrvatskog kneza Trpimira su kontinuitet. To je sve naše domaće, jer je stvoreno na našoj zemlji. Tko ovo ne drži na pameti, ne će razumjeti Bulićeve polemike i borbe zadnjega decenija XIX. vijeka proti onima, koji se sablažnjivahu, što on ravnatelj klasičnog i starokršćanskog muzeja, on upravljač iskopina rimskih ulaže *svoju u hrvatske iskopine* i *hoće* da ih smjesti pod isti krov sa rimskima. Ovu vezu tako važnu između rimštine i hrvatštine, vezu kulturnu i historijsku ni danas ne će da razumiju. Mnogima je to odiozno, jer da rimska kultura ne spada zajedno s hrvatskom, jer sve gledaju sa uskog, posve ograničenoga stanovišta. Sve, što je niklo na ovoj zemlji, sve je to naše, domaće. Kao što je naša ona maslina, koju je usadio proconsul Marcellinus, a plodove njezine brahu Borko, Mioslav i Branimir. Ista je maslina, naša i danas, jer raste na našoj zemlji.

Ovo je prva nauka, koju sam čuo od Don Frane Bulića. Ovu nauku bi trebali držati pred očima svi oni, koji pišu školske udžbenike za odgoj naše mladeži.

Don Frane Bulić je našao svoje mjesto u kulturnoj povijesti čovječanstva. Ne će se pisati povijest arhelogije bez njegova imena. U povi-

jesti hrvatskoga naroda osigurao je svojim radom mnogostrukim i nesebičnim trajni kult spojen s kultom solinskih mučenika i kultom kršćanskih vrlina. A kod Boga si je osigurao mjesto sa Venancijem, Domnijom, Anastazijem i osmoricom vojnika Domnijonovih supatnika, sa Suzanom, Priscom, Valerijom i Asklepiom i sa našim zemljakom Jeronimom, u čije društvo ga je dragi Bog, aestimator meriti et veniae largitor, uputio.

K. Šegvić

TRI DOŽIVLJAJA DON FRANE BULIĆA

1914—1918.

Na maloj pasici, pričvršćenoj crnim koncem za šivanje o rukopis ispisan olovkom, odakle udaraju u oči velika, u cjelovitoj slici gruba slova don Franina, stoji njegovom rukom ispisano: »Hoc legatur, extrahatur et deleatur — Tri doživljaja moja preko rata, koja nemate u onoj ratnoj škatulji. Upotrebi na svoje vrijeme D. B.« Uputio je to don Frane svom mlađem prijatelju don Šegviću, da mu među ostalim i to priopći. Istinita skromnost našega velikana hotjela je, da se taj dokument »deleatur«, uništi. Ali zahvalno pokoljenje našega učenjaka don Frane ljubomorno će čuvati sve što mu je on dao, otkrio i razjasnio, jer u tom vidi pravu veličinu našega duhovnoga stvaranja, čvrsti zalog sretne budućnosti, i ne će dopustiti, da se bilo što iz njegove zaostavštine izgubi ili da prođe nezapaženo. Tomu se je morao ugnuti i don Šegvić, kada nije uništio taj rukopis i kada ga je podavao našem listu.

I.

Kada dne 19. IX. 1914. francusko brodovlje doplovi do otoka Visa, da ga zauzme, talijanski parobrod Lamona, krcat cementa, da plovi u Italiju, srete dio ovoga brodovlja — 40 jedinica većih i manjih u kanalu viško-hvarskom, dapače i bliže Braču, te se povrati u Split javljajući, da se brodovlje sprema na Split. Panika u gradu! Svi šefovi ureda primili nalog, da sá važnijim spisima idu u Sinj, Knin i t. d. Kot. poglavar Szilvas meni telefonirao, što da radim. Odgovor: da ja čuvam Muzej, da ne selim. Međuto već prije ja sve dragocijenosti Muzeja u više škatulja, pa i kaptolski Codex Tome Arciđakona i Evangelijanium poslao po Colnagu na pohranu u Sinj Kot. Poglavarstvu. Išao na obalu pred željezničku stanicu, kamo se slegao pusti narod, prestrašen. Vidio kako sto svakojako obučenih naših vojnika, sa svakojakim puškam, maršira na Bačvice, a sto na Sustjepan, da brane obalu od navale. A vidio, kako i naši sumnjivi, kao taoci, predamnom marširaju.

Netom buknuo rat, ja si prepisao § 5. Haške konferencije, po komu u ratu ne smije se pucati na crkve, zavode, bolnice, spomenike i t. d. Za ovu svrhu Kot. Pogl. dalo za konzervatora spomenika napraviti 500 crno-bijelih platna, što ja u Split i okolici do Trogira i Trogiru dao izvjesiti na sve ove objekte. Jedna gospođa u Splitu videći množinu ovih zna-

kova, rekla jednom gospoidnu: La ghe diga al Don Frane che me metta anche sulla mia casa quel signal.[1])

Stojeći na obali i gledajući, tri Splićanina će meni. »Don Frane, koji nas gnjavite Dioklecijanovom palačom, što ćete sada učiniti na njezinu obranu, ako dođe francusko brodovlje i bude na nju pucalo?«

»To su moji posli« — ja njima srdito.

I vrativši se kući napisah dugu brzojavku Potioreku, generalnom komandantu Bosne, Hercegovine, Dalmacije—Sarajevo, koja glasi (štampana u Bull. dalm. 1915. str. 160-2, ali iza kako svršio rat, jer štamparija prije ne htjela, da ne sekvestriraju Bullettino. Isto poslano god. 1918. generalu Sarkotiću.[2]) S njom upravo u komandanta mjesta Demetra, potomka onoga Demetra, koji napisao Teutu. Njega od tri godine poznavao, te ga u zgradi komande kod kupališta pozdravi: »dobar dan, gospodin komandat«.

Na što on: »guten Tag«.

A ja njemu: »Also guten Tag«.

I rekoh mu, da sam na temelju Haške konferencije napisao Potioreku brzojavku na zaštitu grada, da sam mu ju donio na cenzuru.

»Was werden Sie erreichen?« — on će meni.

A ja njemu: »Das ist meine Sache«.

On meni: »Der Potiorek wird lachen«.

Ja njemu: »Das ist auch meine Sache«.

Nastavih njemački: htjeli ili nehtjeli Vi cenzurirati, Potiorek će ovu brzojavku primiti.[3]) Na to on uze brzojavku, pročita ju — zaključak mu godio — te reče:

»Kann gehen«.

Ja naklonivši mu se naprosto pođoh na brzojav (9 kruna), te nakon tri dana primih odgovor Potioreka [a i Demeter primio (vidi Bull. gori)], da je u slučaju navale neprijateljske naredio, da budu štićeni gradovi.

---

1) Recite don Frani da taj znak stavi i na moju kuću.

2) Taj brzojav u prijevodu glasi: »U ime splitskoga građanstva, uzbuđena glasinama, da će grad, u slučaju pokušaja neprijatelja da se iskrca, a povodom eventualnog otpora i najmanjeg odjela vojnika, izgubiti značaj otvorenog grada, te time biti isključen blagodati člana I. Konvencije od 18. listopada 1907, koja se odnosi na bombardiranje po pomorskim snagama u vrijeme rata, najodaniji potpisani obraća se Vašoj ekscelenciji s najponiznijom molbom, da biste izvoljeli odrediti, u koliko to dopuštaju viši vojnički i politički razlozi, da se tomu gradu, poznatu u svijetu po brojnim umjetničkim spomenicima, ti spomenici poštede — spasivši potpuno čast oružja ovoga vojničkoga garnizona — od opasnosti eventualnog neprijateljskog bombardiranja. — Provincijalni konzervator, upravitelj Muzeja Monsignor Bulić.«

Slijedeći dan stiže slijedeći odgovor na taj brzojav:

»Upravitelj Monsignor Bulić, Split.

Tuzla 29. IX. 1914. Odgovarajući na Vaš brzojav od 28. IX. čast mi je saopćiti Vašoj reverenciji, da sam poduzeo sve mjere, koje mi stoje u vlasti, da Split i njegovi spomenici ostanu pošteđeni od eventualnog neprijateljskog bombardiranja Potiorek.«

3) Bio bih ju poslao na Centralnu komisiju u Beč za Potioreka, jer su tu bili ljudi.

Dao nalog Demetru, da u slučaju iskrcavanja neprijateljske vojske, naša se povuče na Klis i dalje. Poslao ja Colnaga (jer ga za dva dana ne nalazio u uredu) da mu pokaže brzojavku Potioreka i da reče:

»Tko se zadnji smije, najbolje se smije.«[4])

Ovog dana sretoh ja na Narodnom Trgu tri oficira, jednog Dalmatinca kapetana i dva druga Čeha, š njima nekoliko Splićanina.

Na upit jednoga, što ćete učiniti Vi don Frane, ako dođe francuzko brodovlje.

Ja njima: »Izvjesiti ću na zvonik bijelu zastavu dugu šest metara (imao ju tada), metnuti ću francuske akademske dekoracije, poći ću im u susret, držati govor, da na temelju Haške konferencije štede grad, ne pucaju i t. d.

Dalmatinac od trojice meni pred svima:

»A mi ćemo Vas objesiti, don Frane, na prvoj lantemi na Narodnom Trgu.«

Ja odriješito njemu:

»A ja ću viditi, da li ćete Vi prvi mene objesiti ili ja Vas« — i okrenuh im leđa.

II.

Bilo nekako god. 1916. pođoh ja u Solin vlakom od 9. u jutro, te na postaji željezničkoj nađoh 2 generala i 3 kapetana, koji istim vlakom hodili u Solin. S jednim se generalom poznavao, drugoga mi ovaj i ostale predstavi. Prije nego se ukrcasmo, ja proti ratu na glas, da bih mogao sve sablje, sve topove i t. d. baciti u more, rado bih učinio da sam najveći antimilitarist svijeta. Generali — da se ne kompromitiraju na moju viku — rekoše da dođem š njima u njihov coupé, gdje ja nastavio govoriti protiv ratu.

Kada idem na iskopine, oni meni, da će i oni za par sati doći na iskopine, te zatim da budem njihov gost pri objedu u jednoj gostionici. Kada bili u Tuskulu — iza posjeta starina — dovedoh ih, da vide na prvom katu i moju biblioteku. Salazeći niz stube ostali, ostade u biblioteci onaj drugi general, koga ja prije ne poznavao, koji kada vidio, da su svi ostali sašli i da ga nitko ne čuje, reče meni sagnuvši se i oborenim rukama:

»Monsignore, ich bin auch Antimilitarist, aber...«

Na objedu raspleo se govor o ratu. Ja njima, da će za svakoga rat slabo svršiti. Do tada bilo sedam milijuna što mrtvih, što ranjenih. Da će tko dobiti pedalj zemlje, ali da propade čovječanstvo...

»A kako biste Vi uredili Evropu?« — zapita General, koga otprije poznavao.

»Evo kako: »klin među dva vraga«, među Njemačkom i Francuzkom: Alzacija-Lorena i još dalje nova nezavisna država: »Keil zwischen zwei Teufel«.

---

[4]) Tu svršava prvi doživljaj u rukopisu, ali na istom mjestu upućuje don Frane na dodatak na 11. str. istoga rukopisa, koji također donosimo.

Pa dalje rekoše: »drugi klin među Njemačkom i Rusijom, t. j. ustrojiti Poljsku, koju kao državu uništio Napoleon I.«

»Austrija?« — rekoše oni.

»Ostavimo ju zadnju« — ja njima. »Rusiji dati izlaz na more. Neutralizirati sve prijeporne tačke geografske, Maltu razoružati, isto Gibraltar. Egipt Egipćanima, Balkan Balkancima, i t. d. Austrija će propasti, ako se još ne opameti, i pripovijedih im, kako Poincaré rekao, da sam ja prorok« (što on kasnije štampao u svojim Memoires sv. IV. a ja imam u prepisu i prevodu za rukopis »Po ruševinama stare Salone«) i t. d. i t. d.

III.

Bilo nekako god. 1916. na 9. XII., telefonira meni tadašnji poglavar Laua, da li sam kod kuće. Na odgovor »da«, reče da će doći k meni jedna Excellenz. Ja razumio jedna Excellenz. Nakon pol sata kucao na vrata kancelarije šef policije Modrić, a ja na vratima vidi kako se penju uz stube tri Excellenzen, tri Generala. Zadnjega poznavao, a to bi General Matasović, Hrvat, s kojim se ja preko rata sastao cijeli mjesec u Rogaškoj Slatini, kamo on ženom došao da se lječi, a bio divizioner na Poljskoj fronti, te od užasa rata postao do skrajnosti nervozan.

Ušavši prestaviše se Generali, pa sjedoše, te jedan izvadi Notes, da piše, jedan da čini upite, a General Matasović, da bude tumač, gdje trebalo.

Reče jedan, da ima visoki nalog, da me pita, da li je istina, što se u Parlamentu govorilo, da u Dalmaciji dodijao rat, da pučanstvo neće da ide, neće da daje tegleću marvu, konje, mazge, da se skriva i t. d.

Odgovorih ja, da ću kazati o svim upitima sve »nach Wissen und Gewissen«. Odgovori, da je to sve istina, da se ljudi skrivaju, da se je jedan — da neide za konjima — sakrio u dimnjaku, da su dva Solinjanina sakrila se u šumi pod Kozjakom i t. d. i t. d.

»Kako vi, Msgre, koji ste bili direktor gimnazije, tumačite, da svi caporioni der südslavischen Agitation, bili Vaši učenici, kako to?«

»Lijepo — rekoh ja — dok bili u gimnaziji, bili korektni, dobri patriote, ali kasnije, kada postali advokati, posjednici i t. d. videći, kako se Austrija, kako se Beč ponaša prema Hrvatima, rekoh: »Schwenkung nach links!« (termin vojnički). Smijali se oni svi, a smijao se i ja. I dalje upitima.

Kada svršili, jedno po sata — zahvalili, te da idu. Ja da ostanu, da ćemo po podne u Solin na iskopine. (Promišljao ja tada, što je ovo, a mislio, da ću u Solinu saznati više.)

»Da ne mogu, da im treba putovati.« Pozdravili, ostade par časa General Matasović, a ja njemu, što će ovo, a on meni:

»Bogami, dobro odgovorili.«

Nastavi on:

»Rekao sam ja Caru Karlu, da idemo u Dalmaciju i da pitamo samo nekoje osobe, koje će nam glede stanja reći istinu.«

Cijenim, da su imali ići još u sada pokojnoga Petra Katalinića, ali bio bolestan. Neznam, da li su još bili u Dra Račića.

Kada kasnije god. 1923. navalio u novinama Grisogono, da sam u Beču tužio biskupa Gjivoju, tobože nepatriotu, a to pisao ja a i Matasović u zagrebačkoj .... on kazao, da u mnogim govorima šnjim u Rogaškoj Slatini, pripovijedio dalje on, da na polazku u Split ova trojica Generala ostadu u Zadru, te pošli do Grga Thuna. Reče im Thun na vijest da će u Split k Buliću, on njima odgovori, da idu, kada imaju taj nalog, ali da ono što će im Bulić ob ovomu stanju reći, neće im biti poćudno.

*

Na koncu toga rukopisa obratio se don Frane na don Šegvića doslovno ovim riječima: »U škatulji ratnoj mora da je barem jedna moja predstavka na Nadvojvodkinju Mariju Jozefu, majku Cara Karla, u kojoj opisujem stanje stvari i kažem, kamo će ovo sve dovesti?

Jednom sam joj poslao u škatulji s pismom tri do četiri komadića kruha, što mi dali seljaci u Solinu: kruh tobože, inače mekinja i svega; crn kruh, a tvrd nakon dana, kao kamen.«

*

Možda ne bi bilo ni potrebno, da naročito istaknemo, da smo jezik i ortografiju sadržanu u rukopisu don Franinu ostaviti potpuno neizmjenjeno u želji, da taj prikaz don Franin bude jedan dokumentarni kamičak one goleme njegove i originalne duhovne zgrade, koju je on, ne tražeći ni govora slave, ni govora hvale, nego milost Boga, djelujući za nj i narod svoj, ostavio zahvalnom potomstvu.

Priopćio Božidar Stari

NAŠI NAJMLAĐI LIRICI

(Kao nastavak članku »Naši mladi književnici)

U posljednjem sam broju ukratko iznio nekoliko karakterista stanovite grupe mlađih ljudi, koji se nazivaju »naprednim književnicima« i nastoje, da od drugih budu kao takovi priznati. Mislim, da je njihov stav prilično jasno označen i da nije potrebno više trošiti riječi o tima njihovim lično moralnim negativnostima (koje, nažalost, bacaju ružno svijetlo na mlađu književnu generaciju uopće), te da bi s njima trebalo obračunati najprije kao s ljudima (bez obzira na to što su »književnici«), a onda istom govoriti o njihovim književnim kvalitetima. Prema tome zasad, kad govorim, makar i općenito, o najmlađoj lirici, ne uzimam u obzir sve te »napredne« i »polunapredne« pjesnike, nego onaj dio najmlađe generacije, koji se približuje ili bar nastoji približiti narodu, iz koga je potekla.

Ta naša najmlađa književna generacija pokazuje sve oznake mladih, koji se osjećaju zvanima, da kažu raskoljnikovsku »novu riječ«. Pod dojmom Moderne, koja u svojim povojima pokazuje izvjesnu ideološku konfuziju, mladi književnici teško ulaze u neku usredotočenu kolotečinu, te ugledajući se u najrazličitije uzore kreću gotovo redovno svaki svojim individualnim smjerom. Još pred nekoliko godina pojavljuju se u beletrističkim časopisima mnoga imena mladih ljudi, koji u sebi kriju izvjesni

talenat, ali ne mogu doći do jačeg izražaja baš radi toga, jer među njima nema nikakove ideološke povezanosti. Kao rezultat te pojedinačne raštrkanosti izlaze najrazličitije knjige lirike, koje gdjekada i uz priličnu talentiranost autora nemaju u sebi previše pozitivnosti radi prevelikog larpurlartiškog individualizma ili opet radi prejakog epigonskog karaktera. Tek najnovije vrijeme grupira kod nas i najmlađe književnike u marksiste (resp. polumarksističke beskičmenjake), individualiste i pjesnike, koji se svojom poezijom vraćaju k selu.

O prvoj grupi nije potrebno govoriti baš obzirom na ono, što sam gore rekao (a osim toga članak u posljednjem broju posvećen je isključivo njima!). Predstavnici su druge grupe u manjini, makar uzeli u obzir, da ovamo spadaju sva nastojanja najmlađih početnika, koji još ni sami nisu na čistu, kojim bi putem krenuli. Eliminirajući te početnike individualističkoj struji pripada i nekoliko više ili manje talentiranih ljudi, koji su danas kod nas već prilično poznati. Njihova poezija obiluje najrazličitijim motivima, dok s formalne strane podsjećaju kadkada gotovo na Marinijevu bljeskovitost stiha. Često se u njihovim pjesmama susrećemo s izrazitom verbalistikom, a ima primjera, koji se više ne mogu nazvati ni pretjeranošću hiperindividualizma, nego upravo patološkom nastranošću.

Onaj dio najmlađe hrvatske lirike, koji je geslom: »K selu«, pokazao, da shvaća, što zahtijeva od njega pripadnost narodu 80% seljačkom, predstavlja danas kod nas literarno strujanje, što sve više hvata korijenje. Pripadnici te grupe (najvećim dijelom vrlo mladi ljudi), premda se malo koji od njih uspio afirmirati u krugu »priznatih«, jesu relativno talentirani ljudi, koji će danas sutra dostojno reprezentirati našu književnost. Svakako je kod njih vrijedan promatranja potpuno spontani prijelaz k tome strujanju (ili bolje: samo afirmiranje strujanja), koji je uslijedio iz one još gotovo početničke nesređenosti, koje redovno prati mlade pjesnike. Još do nedavna većina njih stajala je pod utjecajem Sudetine sutonske poezije, a danas ima ih među tima pjesnicima, koji su se potpuno saživili sa svojom ideologijom, te uz jak talenat označuju doista mladu generaciju, na kojoj počiva budućnost. Naravno je, da se tu i tamo opaža i imitiranje, koje međutim ne može imati jačega značenja, pogotovo stoga, što se skoro redovno javlja kod onih, što su istom počeli pjevati, pa nalaze svoje uzore u tom novom strujanju.

Ta lirika uzima motive sa sela, iz seoskog života ili opet iz grada, koji sam i sa svojim ambijentom znači antitezu sela i seoskog života. Neki se još doduše priklanjaju ispraznom idiliziranju (ne shvaćajući potpuno svoju zadaću), ali se ipak zapaža, da je u najviše slučajeva zahvaćeno selo u samu srž, do čega dolazi promatranjem sa socijalne strane. Jasno je, da u nekim slučajevima dolazi do izražaja utjecaj Jesenjinove poezije i to više radi sličnosti po ideologiji nego radi nekih sasvim poetskih motiva. Što se forme tiče čini se, da se baš u današnjoj generaciji može primijeniti raščišćenje one dugotrajne borbe o slobodi odnosno neslobodi stiha, koja je ispala svakako u korist slobodnoga stiha, jer je pjesma mladih liričara oslobođena petrarkističke okovanosti, prilagođena je jeziku, ali ipak ne zalazi tako daleko, da bi čovjek morao sumnjati radi li se u

izvjesnom slučaju o prozi ili poeziji. To je potpuna lakoća stila i time postignuta intimna blizina misli, a što je najglavnije, lako dolazi do izražaja tendenca, koja svakako ima veliko značenje. Ta poezija prema tome nije ni uzvisivanje ideje ni traganje sa romantikom (ili, kako je neki učeni promatrač rekao: Idealiziranje seoskih ljepota...), nego poezija, koja u toliko slučajeva nosi socijalnu (ali ne socijalističku!) notu, koja uzima u obzir stanje seljaka, svakidanju borbu, njegovu dušu i osjećaje. A ta poezija, — to bar treba priznati — vrši idealniju misiju, nego ona »socijalna« (t. j. socijalistička), koja u seljaku gleda proleterskog idiota i kao takova ga prikazuje!

Zlatko Majtin

ŠEGRTSKO PITANJE

Pabirci iz života.[1]

Donosimo rado mišljenje našega saradnika o gornjem pitanju prepuštajući svu odgovornost piscu.

Uredništvo.

Naglim razvojem obrtničkog staleža, osobito za posljednjih 15 godina konjukture, porasao je i broj naučnika, a s tim u savezu samo se produbilo već postojeće šegrtsko pitanje. Ono obuhvaća prava i dužnosti šegrta i njihov odnos prema poslodavcima. Međutim mi ćemo pokušati prikazati sa socijalnog gledišta sadašnje stanje naučnika, uzroke toga stanja, i predložiti, kako bi se to stanje popravilo.

Još i danas vrijedi stara poslovica, da je đavao sve prije htio biti, samo ne šegrt i soldat. Najveća prijetnja roditelja, što školuju djecu, kad ne uče, jest prijetnja, da će ga poslati u šegrte. Dosta su rijetki slučajevi, da roditelji t. zv. boljih kuća šalju djecu u obrt i trgovinu, iako se već u našem malograđanstvu tek počinje napuštati ta predrasuda, da je obrt samo za fakinažu, propale đake i sirotinju.

Dijete ide obično do 11—12 godine u školu i do 14. godine u glavnom planduje, jer u duhu obrtničkog zakona ne može u šegrte. Istina je, da se obrtnici nastoje držati tog propisa zbog prijetnje kazne, ali mnogi tu zabranu izigravaju pa čak i neka društva, koja bi se inače morala držati tog propisa. Tako je sa seoskom djecom. Rijeđe šalju roditelji u gradu dijete u koju srednju školu (građansku, stručnu, gimnaziju) na godinu-dvije, da u obrtnom nauku imadne bolje izglede na uspjeh.

Zbroj svih tih pojedinih šegrtskih situacija čini u svojoj cjelini šegrtski problem. Nisu ni Hrv. Radiša, a ni Privrednik iscrpli sav mogući kvantum za obrt sposobnih dječaka, nego se oni i sami namještavaju.

---

[1]) Naglašujem, da ću sine ira et studio prikazati šegrtski položaj na osnovu dvogodišnjeg promatranja naučničkog života i bavljenja njime. Za razumijevanje cijelog pitanja navodim, da sam i sàm potekao iz trgovačke kuće, kroz koju su prošli deseci naučnika pa mi je taj problem to bliži.

Pogotovo je to slučaj u susjedstvu malih gradića i trgovišta, gdje postoje tradicionalne mušterijske veze između majstora i seljačkih konsumenata. Oba načina namještavanja imaju svojih prednosti i rđavih strana. Dječakovi roditelji uvijek su u stanju da vode nadzor nad svojim djetetom, da se brinu za njegove potrebe i napredak i da mu pomognu, kad kao djetić (kalfa) traži novo mjesto ili ide u bijeli svijet, da usavrši stečeno znanje, a osobito, kad treba da se osamostali i postane samostalan gospodar. U drugu ruku bolje je, da nije preblizu kući, jer na taj način očvrsti zarana u svakidašnjoj borbi sa nedaćama, uzda se u sebe i prisiljen je, da proguta koješta gorko, što sigurno ne bi, kad bi mu iza leđa stajali mati ili otac.

No, najveći broj naučnika, dolazi ravno iz seoske kuće u grad u nadi, da će mu biti bolje nego što je bilo njegovim starima. Da li postoji izbor zvanja kod tih mladića?! Postoji, ali taj se ravna prema vrlo niskim kriterijima onoga, što je dječarcu prošlo kroz maštu u njegovu rodnom kraju, a to su seoska zvanja: kovač, kolar, postolar, stolar, krojač, dok u gradska zvanja obrtnička i trgovačka, kao što su uz pomenuta seoska i: gostioničar, kavanar, trgovac, tapetar, ljevaoničar, električar, nožar, bonbonar, soboslikar, krznar, limar, kožar, košarač, pećar, bravar, zidar, trgovac muzikalija, mesar, farmer i drugi slični obrti[2]) idu rjeđe.

Upravo je cio problem namjestiti dječaka u pojedinom obrtu. Potreban je velik niz uvjeta, da se dijete prilagodi novom položaju, zvanju, novoj sredini. Prije svega dijete dolazi obično iz roditeljske kuće, otrgnuto iz voljene sredine u poslovni ambijenat, gdje nema maženja i toplih riječi. O tome, da li je prava volja djetetova, da baš u postavljenom zanimanju razvije svoje sposobnosti, ovisi mnogo, da li će se sprijateljiti s novim životom. Jedne hvata neobična, teška nostalgija za rodnim krajem. Napose mladi Bosanci nisu u stanju ostati u tuđem svijetu. Neprestano jauču za svojom Bosnom. Dosta kubure ima sa svima gorštacima, kada dođu u ravnice, jedno, što se teško privikavaju novom životu, a drugo, nisu fizički disponirani, da izdrže novu klimu. Vidio sam nekoliko žalosnih slučajeva tuberkuloze uslijed tvrdoglavog ustrajanja na tom, da dijete pošto po to svrši obrt u ravnici. Isti ovaj proces, što prolaze naša djeca sa čiste mediteranske klime, sa naše jadranske obale, i iz velikih visinskih predjela u ravnicama, jest onaj, što proživljuju kolonisti iz Bosne i Crne gore u Vojvodini. Na te momente trebalo bi više paziti, nego na to, da se ambiciozni ljudi mogu pohvaliti, koliko su djece namjestili u pojedinim mjestima, a do kod toga ne uviđaju stvarne neuspjehe u tom pravcu. Ovu činjenicu bih stavio na srce svim patriotima što se bave, bilo u kom vidu, naučnicima.

---

[2]) Tako su na 1. siječnja [illegible] od 1[illegible]3 naučnika u podružnici [illegible] Radića u Novom Sadu (Vojvodina) [illegible] u zvanja: kovača 1[illegible], kolara [illegible], postolara 7, stolara 19, krojača 12, pekara [illegible], trgovaca [illegible], ljevaoničara 2, košarač [illegible], bonbonar 1, tapetara-jorgandžija 3, gostioničara [illegible], soboslikara [illegible], krznar [illegible], staklar [illegible], kavanara 4, nožar 1, pećar [illegible], kožar [illegible], tvornica kože [illegible], limara 2, trgovac muzikalija 1, bravara 3, mesar [illegible], zidar [illegible], farmer 2. [illegible] ovom članku pomenuta mjesta i ulice odnose se na Novi Sad.

Dakle, jedan od kamena temeljaca za budućnost svakog hrvatskog obrtnika je odista izbor vrste obrta i pri tom izbor majstora. Mi imamo tolstojevski vidovitih psihologa, koji drže, čim vide dječaka, da su pogodili, kome će učenik privoljeti zanatu. A ništa pogriješnije, nego li nametati dječaku izbor, koji mu nije blizak, srodan, pristupačan. Čovjek mora biti doista dubok poznavalac ljudske duše i vrlo obrazovan, te opsežan praktičar, da se može gerirati psihologom, koji će biti u stanju, da, makar približno, ustanovi, zašto će kandidat pokazati sposobnost. Dakle posao namještavanja i izbor zvanja jedan je od najdelikatnijih, pedagoški najuslovljenijih problema, pred koje je postavljena naša narodna inteligencija. A taj se posao obavlja obično s velikom lakoćom, koja predstavlja našu površnost i djelomičnu nesposobnost. To ne bi smjelo da bude! Danas se sva zvanja — da tako kažem — populariziraju putem agenata. Sve je predmet agenture. Čak i ženidbu posreduju bureaui agenata. Nije onda ni čudo, da se sa sićušnim stvorovima, što se zovu šegrti, titraju ljudi kao sa stvarima, a oni će za 10—20 godina biti stupovi našega narodnoga gospodarstva, od kojih ovisi prosperitet velikog dijela naše privrede. Primjera radi navodim, da je kroz jedno od naših najvećih društava, kroz Hrvatskog Radišu prošlo 16.489 dječaka, a valjda ih je tek polovica uspješno završila nauk.

Da li će dječak dovršiti uspješno obrt ili ne, ovisi o naučniku i o majstoru, ili o jednom, ili o drugom. Kad pošaljete J. Š. iz njegova zabitnog sela u još zabitnije, da na selu nauči stolarski obrt kod S. V. u Bukovcu na podnožju Fruške Gore, pa ga nakon tri godine otkrijete, kako je postao vrtljar i pastir, a ne stolar, i kad ga prebacite izbatinjana i izranjena od majstora u grad, vidite, da nije pogođen izbor obrtnika. Kad bi čovjek bio izvrstan geograf i odličan poznavalac svih naših krajeva, znanac seoskog svijeta i pravi psiholog, mali J. bi već od početka učio obrt u kojoj gradskoj radionici.

Naš J. M., snažno razvijen mladić iz Podravine, učio je postolarski obrt kod N. Š. Ali ga nije izučio. Bio je malo rabijatne ćudi. Od majstora je naučio piti vino i bez nedovoljna nadzora mladić se probećario tako, da je cio njegov put u grad i u nauk promašen. Rano se odao porocima i stajao pred redarstvom zbog tučnjave. Vratio se kući — i značit će u svom selu nažalost jedan minus. O tim propalim šegrtima ne vodi nitko računa! A to je posebno socijalno pitanje.

Mali L. G. došao je iz Vele Luke iz Dalmacije u namjeri, da izuči brijački obrt kod brijača Z., Jermenska ul. Ali je jednog dana bio toliko izubijan, da se i komšiluk za nj zauzeo, bez obzira bio ili ne bio kriv. Međutim majstoru nije bilo ništa, i ako je trebao biti kažnjen barem s oduzimanjem prava na držanje šegrta. Dakako nesavjesni posrednik »izmirio« je zavađenog majstora i šegrta i stvar je »legla«. Tako se kod nas rješavaju ne socijalni, nego kriminalni problemi. Mališ je konačno kod drugog majstora izučio obrt.

Ni kovački šegrt Perica nije bio svetac, ali smo ga pred kovačem G. iz Braće Ribnikara ulice uspjeli zaštititi čak i pred prvostepenom obrtnom vlasti, jer se obrtničko udruženje ‚kovačka sekcija' kapricirala da

mali ne može promijeniti majstora i ostati u istom mjestu iz razloga čuvanja majstorskog ugleda, i ako je bio majstorov ugled narušen rabijatnošću majstora i nezasluženim batinjanjem naučnika, tako da je konačno premješten drugamo.

Krojački šegrt I. S., Krčanin, nije svršio kod majstora R. Š. u Sr. Karlovcima, jednọ, što ga roditelji nisu htjeli ostaviti u rukama majstora batinaša, a drugo i zbog dječakova slabijeg zdravlja.

Tako bih mogao nizati šegrtske sudbine bez konca i kraja. Trgovcu koža P. promijenili smo pet šegrta. Tek je posljednji ostao.

Istina je, da je često izbor zvanja prepušten slučaju. Danas u Zagrebu i Beogradu to pitanje pokušava riješavati »Stanica za izbor zvanja« odn. »Psihotehnički zavod beograd. općine«. Međutim to ispitivanje sposobnosti vrši se prebrzo, a da se od toga mogu crpsti neki opsežniji rezultati. Iz informiranih krugova znam, da se dešava, da djeca dolaze neoprana, prljava i ušljiva u te institute, od kojih se traži, da za 24 sata svrše posao, koji ozbiljno uzeto, treba da traje 8 dana. Nalazimo se dakle tek pred formiranjem ozbiljne psihotehničke procedure, koja će doći do izražaja, dok se savladaju dječje bolesti ovakvih instituta, od kojih u početku svog rada pate. To je dakako posebno poglavlje, o kome sada ne raspravljam, ali koje snažno zasijeca u izbor zvanja šegrtskog podmlatka.

U svakom slučaju treba temeljito ispitati naklonosti djece, njihovu volju za pojedine obrte i prema tome riješavati kapitalni problem budućnosti mladoga čovjeka.

Važno je slati u obrt samo najsposobniju djecu. Danas se još uvijek šalju u obrt djeca, da ih se roditelji riješe i skinu s vrata brigu, u želji natovariti je drugomu. Takvi su u majstorskoj radionici, u školi, u društvu uopće najnevaljaliji. Na koncu ostaje samo pasiva. Ako svrši zanat, ili je bez posla, ili je gost redarstvenih i sudskih uza i stalno se nalazi na crnoj listi kriminalne policije. Šta ima narod od takve »uzdanice«?

Zahvalan šegrtski kadar sačinjavaju Ličani, Hercegovci, Podravci, Zagorci, Slavonci i otočani.

Dječaci prve dvije godine obrta proživljuju s interesom, upoznaju se s novim zanimanjem i okolicom, te društvenom sredinom.

Već treća godina, a napose četvrta predstavljaju ozbiljnu krizu u dječakovom razvoju. Fizički se već snažno razvio i pubertet toliko ometa redoviti napredak u obrtu, školi i društvu, da su potrebne česte intervencije.

U novije doba pokušava se u većim mjestima pružiti šegrtima za razonodu sva sredstva društvenog života, da ne odu nizbrdice. U Zagrebu, Varaždinu, Petrinji, Čakovcu, Sarajevu, Splitu, N. Sadu i drugdje uvode se društveni sastanci, igra se nogomet, dijeli dobra lektira, uči se tamburanje, da se mladićima dadne malo razbibrige. Prave se izleti i razvija se društvenost. To su uopće prvi znaci pažnje naše narodne inteligencije prema socijalno zapuštenim klasama, za koje je dosada vrijedio samo bič, ćuška, gruba riječ i psovka. To je ujedno i znak socijalnog osviješćenja intelektualnih krugova, koji su dosada znali samo za kavanu, preferans, vino i zabavu, a druge su smatrali nedostojnim za socijalni t. j. ljudski život, na što ima prava svaki čovjek.

Socijalno stanje šegrta treba promatrati prema stanju njegova poslodavca. Zato treba razvrstati poslodavce na trgovce i na obrtnike, a ove opet na pojedine srodne struke n. pr.: pekare, mesare, stolare, kolare, kovače, bravare, krojače, soboslikare, zidare i t. d.

Položaj šegrta kod trgovca u svakom slučaju je dosta težak. Bilo na selu ili u gradu na periferiji, dućan se otvara rano. Ako se ne otvara, mora se iza zatvorenih vrata pakovati, sortirati roba, nedjeljom je uređena služba radi čuvanja dućana ili prodaje iza zatvorenih vrata, ili radi točenja u buffetu, koji se sve češće nalazi uz dućan. Subotom na večer sastavljaju se utršci, zbrajaju dobitci i t. d. Glavno je, da je šegrt — od 14—18 godina — na nogama više od dvanaest sati dnevno, upravo punih šesnaest sati, dvostruko više nego što dozvoljava zakon. Preko ručka odmor je minimalan. Nedjeljom do podne sprema se magazin, dovozi i odvozi roba engros, ili mušterijama na knjižicu. Nema govora, da se u veletrgovinama i malim dućanima sa buffetima djeca šalju crkvu. Za sve građane je ustanovljena nedjelja kao dan počinka, ali to ne vrijedi za šegrte!

Da vidimo naše »kršćanske« obrtnike: pekare! Borba za i protiv noćnog rada. Jedan dječak je dobio x-noge samo od prevelikog napora, što je stalno nosao punu košaru svježeg peciva. Drugog dječaka sam zatekao pred jednim stanom gdje spava nad košarom. A zašto? Jadnik legne oko 1—2 sata noću, a ustaje već u 5—6 sati i to što odspava putem nad košarom, to mu je sve. Međutim jedan pekar (u Dunavskoj ul.) drži tri šegrta, da ne plaća pomoćnike. A kad ovi budu svršili nauk, otkazat će im i na taj način se stvara besposlica. Druga naša dva pomoćnika (Temerinski put) nisu nikad došla na sastanak od želje, da se nedjeljom popodne ispavaju. Pa, onda, kad čovjek jede svježe pecivo, treba da mu padne na pamet, sa koliko je to suza pekarskih šegrta pečeno! (En pasant navodim da od nekih 24 pekara ima 20 Makedonaca, a svi već imaju kuće i »dobro su stojeći« ljudi).

Stolari i kolari su sezonski obrtnici. Stolari nemaju posla ljeti, a kolari imaju. Kad dobiju posla rade i danju i noću. Kad nemaju posla, onda sve zlo po šegrtima. Primjetio sam, da šegrti najviše izvuku batina, unatoč toga, što se to strogo zabranjuje, kad poslodavci nemaju posla. Dakle, ispaštavaju najslabiji! Napose je stolarska radionica s velikom prašinom i drvnim šušnjem velika opasnost za naučničko zdravlje. Moralo bi se naći načina, da takve radionice budu d o b r o ventilirane i da u njima ne budu istodobno i spavaonice za šegrte, što se dosada redovito dešava, i ako je majstor »bolji« gazda i »human« čovjek.

Najviše surovosti i divljaštva u postupanju sa šegrtima naišao sam sa strane mesara, brijača, kovača i bravara. Možda vrsta obrta utječe i na grubost u nastupu prema podređenima u dotičnim obrtima. Već sam spomenuo neljudski postupak brijača Z., kovača G. i dr. Majstor bravar B. (Vodnikova ul.) i kovač M. B. imali su šegrte, koji su zaslužili djetićsku diplomu s batinama. Inače su majstori ugledni građani. Članovi nacionalnih institucija i t. d. Ali — i oni su — vele — bili šegrti. Eto, nedostatak odgoja samih majstora, koji se boje, da im se njihovi šegrti bolje uzgoje od njih. S toga svi radnici na šegrtskom pitanju imaju da pate od tih

malograđanskih predrasuda, s kojima su skopčane smetnje oko pohađanja sastanaka po žegrtima, zabrane puštanja šegrta na izlete, branjenje čitanja dobivene lektire i t. d. i t. d. Ne bi mogao čovjek vjerovati s koliko zabluda operiraju konzervativni malogradski majstori, kad ne bi iskusio u svakidašnjem životu, da su to činjenice.

Postolarski kao i krojački šegrti su žrtve igle i stolice. Sjede satima zgrbljeni nad komadićem sukna ili cipelom i do smrti se ne će s njima rastati. Suhonjavi su, blijedi, stisnuti po 4—6—8—10 u malu radionicu, gutaju duhanski dim pomoćnika knock-out-irani sad s lijeva sad s desna udarcem u rebra ili u leđa, ako ne skaču skokom, kud pomoćnici okom. Njihov rad prelazi 8 i 12 sati dnevno i stalno se krši zakon o zaštiti radnika, o osiguranju radnika i zakon o inspekciji rada, kao i zakon o zaštiti djece i mladeži.

A pokušati — u tom pogledu intervenirati kod poslodavca — znači biti prevaren, ili se u najgorem slučaju — zavaditi s poslodavcem, oduzeti šegrta, koji ne će moći naći boljeg poslodavca — dakle ne svršiti zanat i opet ostati na ulici. Princip je našeg današnjeg poslodavca, pa makar bio i crveno obojen — uz što jeftiniju radnu snagu, što više zaraditi, i ako je taj princip i neetičan i antisocijalan, čak i prema samom poslodavcu, jer taj rad preko 8, a najviše 10 sati nije solidan a radnika stvara neprijateljem poslodavca.

Ovome zlu pretjeranog izrabljivanja šegrtske radne snage može se doskočiti zajedničkom saradnjom svih društvenih čimbenika. Ovaj članak ostat će glas vapijućeg u pustinji, kao i sve dosadašnje pojedinačke akcije i osobni pokušaji, ako svi društveni faktori: društva, koja se bave zaštitom šegrta, gradski obrtni odsjeci, odjeljenja banskih uprava za socijalnu skrb i radničke komore, i ostale karitativne ustanove, a također škola, crkva i općina, ne budu poduzeli zajedničku akciju, da se osnovna prava čovjeka, a napose prava djece zaštite i da se dječja radna snaga ne izrabljuje, jednom riječi, da se stvori pokret za zaštitu šegrta. Tu ne pomažu lijepe riječi, jer poslodavac ima tendenciju izrabljivanja slabih i nemoćnih. U ovom slučaju potrebna je prisilna akcija društva, prisila u najvišem stupnju, koju daju pravne norme, jer se današnja generacija obrtnika ne boji ničega doli sile, kaznenih sankcija i globa, oduzimanja prava na držanje šegrta, najstrože sankcije kaznenog zakona za fizičke povrede tjelesnog integriteta šegrta, pa konačno i oduzimanje obrtnica. Da se pak mogu sve te mjere provesti treba u srcima svih ljudi, koji su pozvani, da utječu na riješavanje socijalnih problema, probuditi u prvom redu ljubav prema bližnjemu, prema patniku čovjeku, koja će ljubav biti osnovni pokretač socijalnih akcija za zaštitu slabih, bijednih i nemoćnih stvorova Božjih, pa ma to bili i šegrti.

Zdravstveno stanje šegrta uvjetovano je zdravim radnim prostorijama, zdravom hranom i zdravim prenoćištem. Mnoge i mnoge prostorije ne bi mogle podnijeti ozbiljnu kritiku, napose ne obrtničke. Čak kod trgovca Rakića (Temerinski put) jedan je naš šegrt obolio na mjehuru — jer je imao zimi pretanak pokrivač u spavaonici, koja se nije ložila, — kao ni dućan. Mladić se tek nakon par mjeseci kod novog poslodavca oporavio. Lucović i Mijatović, kovači na Kisačkom putu, nabavili su novi

krevet šegrtu, kad su čuli, da će Radišina komisija obilaziti šegrtske spavaonice. Isti taj šegrt morao je izvaditi četiri zuba, jer nije mogao u okružnoj blagajni, da plati od prilike nekih 14 dinara za blombiranje po zubu. Tu je promašila na zubalu siromašnog šegrta socijalna skrb i društva i staleža i države. Znam slučaj, kad je obrtnike pritisla kriza, da je mali šegrt Bešlagić, Bosanac, kod pomenutog Bodo-a, dobio 2 dinara za doručak a 5 dinara za ručak pa živi, kako znaš. Dakako, da je mali bio bio premješten.

Inače pitanje ishrane, barem na području Srijema, Vojvodine i Slavonije, mislim, da je zadovoljavajuće, ali još uvijek šegrti se ne tretiraju ljudima u pogledu spavaonica. Obična šupa, staja, radionica, potkrovlje, to su redovne šegrtske spavaonice — kao uzdarje za prekomjerni rad preko dana. Dovoljna je tobože slamnjača bez ponjave i jastuka s prljavim pokrivačem i s tim je spavanje — osigurano. Redovito se spavaonice ne lože, i ako bi to bila zimi opravdana potreba. Kada ćemo to uspjeti isposlovati, — pokazat će budućnost.

Ovo sve, što rekoh za šegrte vrijedi još u većoj mjeri za pomoćnike, pošto oni sklapaju samostalno ugovorne odnošaje s poslodavcem, a ipak nemaju te zaštite, koju imaju šegrti. Kad pomoćnik dovrši nauk, dobiva knjižicu i gazda ga mora još 3 mjeseca zadržati u svome poslu, a onda — kako mu Bog dade.

Legije besposlenih pomoćnika prolaze zimi kroz gradove u želji da prezime i sačekaju proljeće, da opet idu u »fremt«. Njihovo je stanje prekarno. A kad imaju posla, rade uz nevjerojatno niske uvjete, tako, da mjesečno zarade 350—450 Din bez stana i hrane, a s tim samo oko 200—300 Din. Hrane se redovito mjesecima voćem i kruhom i sličnom hladnom hranom.

Moramo napomenuti i važno pitanje šegrtskih ugovora, koji se obično sklapaju na tri godine, ako se šegrt sam odijeva i obuva, a na 4 godine, ako to čini majstor. U slučaju, da je majstor preuzeo na sebe dužnost oblačenja, onda je šegrt redovito poderan, hoda u dronjcima, a iz cipela mu vire prsti. Kad šegrt dovrši svoje naukovanje, obično mu majstor dade novo odijelo ili barem nošeno, ali to češće mora da se toliko moljaka, kao da ga naučnik nije zaslužio. U ugovorima treba obvezati majstore na zdrav stan, hranu, odjeću i obuću, što se doduše i čini, ali se stalno i z i g r a v a.

U današnje vrijeme potražnja za šegrtima opada, što je i razumljivo uz stalno splašnjavanje prometa u obrtu. Ali izvjesni obrti unatoč sve krize prosperiraju i u nekim strukama pokazuje se izvjestan napredak. Kod stvarno dobrih obrtnika šegrti napreduju. Moram pišući ove retke odati priznanje izvjesnim obrtnicima, kod kojih su naši naučnici lijepo napredovali i činili čast obiteljima, koje su ih poslale u svijet trbuhom za kruhom.

No, kao što u svakom žitu ima kukolja, izvjestan broj mladića, šta više možda oko 15—20%, pošao je stramputicom. Dječaci bez dovoljno nadzora, religioznog odgoja (nedjeljom u glavnom ne idu u crkvu), a nemaju ni specijalne egzorte i obiteljske skrbi za njihov ćudoredni život podavaju se piću, krađama (pa i novaca i robe iz dućana), nećudorednim

porocima (onanija, homoseksualstvo, pederastija i t. d.), a kako su udaljeni od rodnih kuća, slabe i u nacionalnom pogledu, uče manjinske jezike u manjinskim područjima (madžarski, njemački i slovački), a zaboravljaju hrvatski, no to su samo, hvala Bogu, sporadični slučajevi. Desilo se čak u Sekić—Feketiću, da se momak zagledao u majstorovu kćer i da je skoro prešao na protestantizam radi ženidbe.

. To su sve razlozi, da je nad djecom, koja ide u svijet potreban ozbiljan nadzor, a i živi saobraćaj barem 1—2 put godišnje da se održe narodno svježima, duhovno i tjelesno zdravima, i u životu vedrima i bodrima, pa da nakon izvjesnog vremena dobijemo snažan i jak privredni podmladak, budeći u njim sveđer narodnu privrednu svijest.

Bavljenje našeg mlađeg intelektualnog naraštaja sa šegrtskim pitanjem je narodni postulat. Svaki inteligenat može barem jednu nedjelju u mjesecu žrtvovati, da posveti razgovorima i upoznavanju mladenačke bujne i žive ličnosti, koja želi putokaz u borbama života. Ljeti izleti u prirodu, nogomet, narodne igre, kolo, igra miša i mačke i slijepe babe, kuge, izvrstan su repertoir za zabavu omladine.

Predavanja zimi mogla bi se prema shodnosti razdijeliti po jedno iz vjerskog područja, (apologetika, dogmatika, moralka, život Kristov), pa iz hrvatske povijesti (1848. Jelačić, ilirski preporod, hrv.-ugar. nagodba, svjetski rat, nova karta Evrope i t. d.), zatim iz svjetske povijesti po koje izabrano predavanje; iz područja prosvjete: iz medicine: nikotin, alkohol, spolne bolesti, iz tehnike: radio, zrakoplov, kino, iz biologije i soc. pitanja (radništvo, obrtništvo, boljševizam i t. d.). Naročito bi bilo povoljno staviti se u kontakt sa higijenskim zavodom, društvom sv. Jeronima i sl. za dobavu skioptikonskih predavanja iz zemljopisa, higijene i t. d.

Vrlo važna stvar je zadatak spremiti šegrte kandidate za djetićski ispit, a to bi bila osobita dužnost svih onih, koji se bave šegrtskim i opće prosvjetnim narodnim radom. Naročito poglavlje zapremalo bi razmatranje o stvaranju narodne privredne svijesti, o narodnoj štednji o stvaranju nacionalnih kapitala, dok smo sveudilj na svemu tome toliko siromašni, da kroz naš city prođe kroz narodne ruke oko svega petnaest posto narodnog imetka, a drugo kroz ruke tuđinaca, a dotle se razmećemo — svojim patriotizmom, odnosno svojom nedisciplinom na svakom koraku.

Za vrijednije rezultate u radu oko šegrta treba dakle provesti odabiranje najsposobnijih, odgajanje ovako odabranih šegrta po najboljim društveno odgojnim metodama (sastanci, sportovi, knjižnice, glazba, izleti i t. d.), obvezatno produženje ovakovog odgoja u pomoćničkim udruženjima, zatim temeljita i stalna kontrola ovog odgoja u zdravstvenom, ćudorednom, narodnom, staleškom pravcu.

Iznad svega toga ozbiljno treba propagirati štednju, trijeznost (od pića i svake druge strasti kao što je kocka, karte, nogomet i t. d.) i nada sve narodnu privrednu svijest, jer bez svijesnog obrtničkog kadra — sve je to Sizifov posao. Ali, Bogu hvala, ipak se ide k boljemu, naprijed!

Dr. F. Dujmović

K. MARX I M. BAKUNIN

I.

Glavni ideolog marksističke doktrine Karl Marx bijaše potomak stare židovske i rabinerske porodice Mardochai.[1] Njegova rasna pripadnost bijaše bezuvjetno jedan od najvažnijih čimbenika u stvaranju njegovoga ekonomskoga, socijalnoga i filozofskoga naziranja. Marx bijaše ekstremni materijalist, on je materiju uzdigao na najviši piedestal i dao joj aureolu neke svetosti i mistike. Čitav njegov rad odiše semitskim duhom, a većina njegovih ideja plod su njegove rasne pripadnosti. To ne može poreći niti najveći marksistički fanatik.

Marxov materijalizam uvjetuje svakako i način njegova života, te je stoga Marx kao čovjek i kao stvaratelj jedne nove ideologije bez sumnje jedno te isto lice. Njegove misli i njegov život nerazdvojivo su zajedno vezani jedno uz drugo i zato kritika Marxa kao čovjeka pogađa i u samu srž njegovu ideologiju, njegove materijalističke ideje i čitav po njemu pokrenut marksistički pokret.

O Karlu Marxu nije niti njegov vlastiti otac imao najljepše mišljenje. Ne može se reći, da bi stari Marx bio neprijatelj svoga vlastitoga sina, pa ipak on u jednom pismu govori o njemu ovako:

»Ova rastrganost mi se gadi, a upravo od Tebe sam je najmanje očekivao. Kakav možeš imati razlog za to? Nije li Ti se već od kolijevke sve smijalo? Nije li Te priroda krasno nadarila? Nijesu li Te Tvoji roditelji obasipali rasipno svojom ljubavlju? Je li Ti do sada nešto nedostajalo, što ne bi zadovoljilo Tvoje razumne želje? Nijesi li na nerazjašnjivi način osvojio srce djevojke, na kojoj bi Ti tisuće njih zavidjelo? Pa ipak prva suprotnost, prva neispunjena želja, donosi rastrganost. Je li to jakost? Je li to muški karakter?«[2]

Dok piše to pismo stari Marx doduše boluje na gihtu i pati od teškoga kašlja, no uza svu svoju staračku senilnost jasno vidi sve negativne strane svoga sina, daje mu očinske savjete i vodi brigu o njegovom vladanju.

Naprotiv u Bakuninu, ruskom anarhistu, dolazi do izražaja sva širina slavenske duše (premda i on ima pogrešaka). On potječe iz plemenite ruske obitelji i kao plemić, aristokrata, on vidi patnje ruskoga naroda, u njemu se javlja čežnja za slobodom i slobodnim životom, no ta čežnja doskora zastranjuje i prelazi u ekstrem. Bakunin postaje borac protiv svake nepravde i svakoga nasilja, a sloboda postaje njegovom apsolutnom vjerom. On se pomalo pretvara u žestokoga anarhistu. Marxov program znači komunizam. Bakunin naprotiv bijaše najveći protivnik

---

1) Slučajno mi je dospjela do ruku knjiga Fritza Brupbachera: »Marx und Bakunin«, izdana u Münchenu koja je zapravo »prilog ka povijesti Internacionalne radničke asocijacije«. U tome djelu je upravo minucioznom točnošću prikazan na gotovo 200 stranica odnos Karla Marxa i ruskoga anarhista Michaela Bakunina. Knjiga obiluje izvanrednim materijalom i daje odličnu sliku intrigantskih »tračeva« unutar Internacionale i zakulisnih borbi za lične interese i za vodstvo. Ovaj prikaz izrađen je uglavnom po toj knjizi!

2) Str. 4.

državnoga socijalizma t. j. socijalizma u smislu »Komunističkoga manifesta«, koji »hoće da u državi koncentrira sve snage društva i po tome znači negaciju svake slobode«. Marx je ekskluzivista i svatko tko ne vjeruje u ono, što on napiše, je glupan i ograničeni zločinac, »koji ne će da uvidi istinu«. Bakunin ima sličnu pogrješku, kad mu ideja o apsolutnoj slobodi postaje gotovo fiksnom, ali ona ipak nema biljeg dogmatičnosti, kao što je to slučaj kod Marxa. Fritz Brupbacher kaže o tom u svojoj knjizi ovo:

»Bakunin pobijaše u Marxu duhovnoga despota i čovjeka, koji »sve bolje zna«. On nastoji, da sve pokrene protiv njega u gibanje, što mu ne bijaše teško pokraj jakoga čara, kojim je na druge djelovala njegova ličnost. U svojoj polemici bijaše otvoren, viteški i govoraše o činjenicama protivno od Marxa.«[3])

Godine 1844., u svojoj 30. godini, sastao se Bakunin u Parizu po prvi puta s Marxom. Taj sastanak ostavio je na njega zanimiv utisak, kojega on prikazuje ovim riječima:

»Marx bijaše mnogo napredniji nego ja, kao što je i danas godine 1871. mnogo naobraženiji, i ako ne napredniji nego ja. Onda nijesam ništa znao o narodnom gospodarstvu i nijesam se još oslobodio metafizičkih spekulacija; također i moj socijalizam bijaše više instinktivan. Marx i ako mlađi od mene bijaše već ateist, naobraženi materijalist i svijesni socijalist. U to vrijeme radio je na tome, da postavi temelje, svojem današnjem sistemu. Mi se viđasmo doduše često, jer sam visoko poštovao njegovu znanstvenost i njegovo žrtvovanje za stvar proletarijata. Žrtvovanje, koje bijaše dakako pomiješano sa ličnom taštinom. Požudno sam tražio razgovor s njim, koji bijaše uvijek poučan i pun duha, u koliko se nije podavao opakoj mržnji, što je dakako u istinu čest slučaj. Radi toga nije među nama došlo do iskrene intimnosti. To nisu dopustili naši temperamenti. On me nazivaše sentimentalnim idealistom, i imaše pravo. Ja sam ga nazivao taštim i perfidno zlobnim i ja sam imao pravo.«[4])

To je Bakunin napisao godine 1871., ali već i godine 1847. on slično misli i navodi u pismu svome prijatelju Herweghu iz Bruxellesa:

»No Nijemci, obrtnici, Bornstedt, Marx i Engels..., a nadasve Marx, nameću se ovdje svojim običnim nepodobštinama. Taština, mržnja, ogovaranje, teoretska oholost i praktična plašljivost, reflektiranje na život, rad i jednostavnost, a čitava otsutnost života rada i jednostavnosti — to su puki literarni i svadljivi obrtnici i zato je gadno s njima očijukanje, — »Feuerbach je buržuj« i riječ »buržuj« postala je do dosade opetovana krilatica — svi samo od glave do pete skroz na skroz malograđanski buržuji — jednom riječju laž i glupost i glupost i laž. U tom društvu nemoguće je slobodno udahnuti. Ja se držim daleko od njih i odlučno sam izjavio, ja ne idem u njihovo komunističko obrtničko društvo i ne ću s njima imati nikakova posla.«[5])

Bakunin je došavši u Paris odmah uvidio, kakovo se društvo intriganata nalazi oko Marxa i porugljivo ga je nazvao obrtničkim, jer se obrtimično bavilo intrigiranjem. U to doba nema još nikakovih ideoloških razlika između Marxa i Bakunina, koje su se ispoljile istom kasnije.

---

[3]) Str. 112.
[4]) Str. 29. i 30.
[5]) Str. 30.

II.

Prva stvar, radi koje je Bakunin prekinuo s Marxom, bijaše Marxov surovi nastup prema Bakuninovom prijatelju Herweghu. Marx je doduše imao pravo, no njegov način bijaše takav, da se Bakunin morao založiti za svoga prijatelja. Druga stvar bijaše od većega značenja. Poslije slavenskoga kongresa godine 1848. izašla je u Marxovim »Neue Rheinische Zeitung« ova notica:

»Borbe slavenske rase u Češkoj, Ugarskoj i Poljskoj prate se ovdje pažljivo usprkos našega unutrašnjega vrijenja. Što se tiče slavenske propagande, uvjeravalo nas se jučer, da je George Sand doista u posjedu papira, koji kompromitiraju odavle prognatoga Rusa Michaela Bakunina, jer ga prikazuju kao oruđe i u novije vrijeme kao ruskoga agenta, kojega pogađa najveći dio krivnje, da su u najnovije vrijeme uapšeni neki nesretni Poljaci. George Sand pokazaše te papire nekolicini svojih povjerljivih ljudi. Mi nemamo ništa protiv slavenskoj državi, ali izdajom poljskih patriota ne će se doći do nje nikada.«[6])

Bakunina je dakako revoltiralo ovakovo nezasluženo podmetanje i na njegov zahtjev objavi George Sand u istim novinama pismo, »u kojem prikazuje, da je čitava notica lažna, da u njoj nema niti najneznatniji odraz istine i da ona nije nikada izrekla ili nabacila ni najmanju sumnju o Bakuninovoj čestitosti.« Marx je dakle krivotvorio tuđe izjave, jer je u inteligentnom Bakuninu počeo osjećati svoga protivnika, koga treba uništiti. No ova stvar nije na Bakuninu ostavila ni najmanju ljagu.

Bakunin bijaše član Internacionale od godine 1846. Već g. 1869. na kongresu Internacionale u Baselu došlo je između Marxa i Bakunina do oštrih ideoloških, ali i ličnih borbi. Toga puta je Bakunin pobijedio.

U to vrijeme počeli su neki Marxovi prijatelji pronositi glasove, da je Bakunin politički agent. Liebknecht je što više izjavio, na jednom napola javnom sastanku, »da je Bakunin jamačno vrlo opasan agent ruske vlade i da zato ima u rukama dokaze: on je lukav i diplomata kao svi Rusi (!!) i tako mu je također uspjelo, da prevari staroga Filipa Beckera« Osim toga ustvrdio je Liebknecht, da je Bakuninov bijeg iz Sibirije odobrila ruska vlada, a Bebel je optužio Bakunina, da je policijski detektiv i da ima veza s Bismarckovim agentom Schweizerom. Na kongresu u Baselu branio se Bakunin od tih strahovitih optužaba, a časni sud, koji je stvar raspravio, donio je ovo rješenje:

»Liebknecht je postupao s prokletstva vrijednom lakoumnošću, jer je na članak jednih građanskih novina iznio takove klevete.«

O tome piše dalje Brupbacher:

»Ovo očitovanje dano je Bakuninu pismeno. Liebknecht pruži Bakuninu ruku. Bakunin spali očitovanje u prisutnosti čitavoga suda. Kratko vrijeme nakon toga događaja publicirao je Liebknecht u svome listu nanovo iste klevete, koje osvanuše također i u jednom američkom listu. Kada su Bakuninovi prijatelji protestirali protiv toga, izjavio je urednik: »Te informacije imam od mog prijatelja Karla Marxa, koji mi ih je poslao iz Londona«; i on obeća donijeti ispravak, koji nije nikada izašao.«[7])

---

6) Str. 33.
7) Str. 69.

Marx je dakle pronosio vijesti, koje su od časnoga suda utvrđene kao neistinite i htio je na taj način uništiti Bakunina. Marxova desna ruka bio je neki Utin, bogati židovski rentier iz Rusije, koji je Bakunina mrzio upravo strahovitom mržnjom i čitavu svoju energiju upotrijebio za sakupljanje kleveta proti Bakuninu. Taj isti Utin zamolio je kasnije rusku vladu »za oproštenje« i vratio se u Rusiju, gdje je umro kao vjerni podanik cara. Utin je Marxu dobavljao materijal, koji je ovaj upotrebljavao protiv Bakunina.

III.

Michael Bakunin izricao je o Marxovim ekonomskim djelima vrlo povoljne sudove, ali je također kritizirao njega kao čovjeka. Marx ne bijaše takav. On je nesmiljeno upotrebljavao najodurnija sredstva, da naškodi Bakuninu. Taj njegov postupak očituje se jasno u »povjerljivom izvještaju«, kojega doduše nije potpisao Marx, ali iz pisma, koje mu bijaše priloženo, nužno slijedi, da je on bio njegov autor. Povjerljivi izvještaj bijaše otposlan svima Marxovim prijateljima. Obasiže oko sedam stranica. U njemu se Bakunin prikazuje kao denuncijant, entuzijasta, koji nije ništa do sada učinio, i kao čovjek, koji je htio Internacionalu pretvoriti u svoje oruđe. Po tom izvještaju Bakunin je neznalica, utemeljitelj sekte, intrigant, sakupljač lažnih punomoći i t. d. No najteža od svega je optužba:

»Doskora umre Herzen. Bakunin, koji je od vremena, kada se htio nametnuti kao upravitelj evropskog radničkog pokreta, zatajio svoga staroga prijatelja i patrona, udaraše odmah nakon njegove smrti u staru trubu hvale. Zašto? Herzen usprkos svoga ličnoga bogatstva dao si je godišnje isplaćivati oko 25.000 franaka za propagandu od pseudosocijalističke panslavističke ruske stranke, s kojom se sprijateljio. Svojim hvalospjevom prenio je Bakunin taj novac na sebe i time je naslijedio Herzenovo nasljedstvo — Malgré sa haine de l' héritage (usprkos svoje mržnje prema nasljedstvu) — novčano i moralno, sine beneficion inventarii.«[8])

O toj stvari, koja je sa strane Marxa podmetnuta Bakuninu, izjasnio se njegov prijatelj Guillaume ovako:

»Vidi se, da je ova nečasna kleveta, čije se očinstvo svojevremeno pripisivalo Borkheimu, koji ju je pod svojim potpisom objavio u »Voksstaat« od 30. travnja 1880. bila u prvom redu »povjerljivo« raširena po Marxu. Vjerojatno čini vanjski povod za to otkriće Bachmetijev fond. Stvar bijaše samo malo izvrnuta. 25.000 franaka, koji bijahu deponirani, pretvorili su se u godišnju rentu, a iz socijaliste Bachmetijava postade jedan panslavistički odbornik.[9])

Na temelju takovih lažnih informacija tražio je Marx, da se u najvećoj mjeri opasnom intrigantu Bakuninu »mora skinuti javno maska«, a Brupbacher veli:

»Osim nekoliko fanatika nema na čitavom svijetu nikoga, kojemu se to Marxovo pismo ne će pokazati kao mrlja na Marxovu karakteru, koja se nikada ne će izbrisati, a najmanje psihološki dade razjasniti.«

---

[8]) Str. 85.
[9]) Str. 86.

Na drugom godišnjem kongresu romanske federacije u La Chaux de Fonds (3. IV. 1870.) napada škandala gladni Utin Bakunina, koji je tobože pristaša »jezuitske« rečenice »svrha posvećuje sredstvo« i da je bez skrupula upotrebljava, da uspostavi svoju diktaturu u Internacionali. »Kada bih ja imao moć — izjavi Utin — dao bih bez dalnjega odvesti Bakunina pod guillotinu.« No Marxov »državni odvjetnik« Utin je ovaj puta slabo prošao, jer delegati nijesu njegove riječi ozbiljno uzeli, ali on ne sustaje i pribavlja i dalje Marxu materijal protiv Bakunina.

IV.

U mjesecu svibnju g. 1872. izda Marx brošuru pod naslovom »Tobožnji razdor u Internacionali« ,u kojoj naročito ističe, da su svima neslaganjima u Internacionali krivi neki intriganti na čeku s Bakuninom, koji hoće da postane svemogući diktator. Marxova brošura puna je izmišljotina te je zapravo kopija već spomenutoga »povjerljivog izvještaja«. Ova s mržnjom pisana brošura izazvala je svagdje rascjep između Marxovih i Bakuninovih prijatelja.

Kao toliki moderni Marxi i Engelsi, Marx skuplja punomoći, je hoće da na skorašnjem kongresu Internacionale izbaci Bakunina. Piše pisma na sve strane, jer se »radi o životu i smrti Internacionale« i u pismu Sorge-u od 21. VI. 1872. savjetuje mu, da se izbori delegata sprovedu tako, da ispadnu njemu u prilog.

Na kongresu Internationale u Haagu (Bakunin nije prisustvovao), koji se održavaše od 2. do 7. IX. 1872., Marxov »državni« Utin pridonio je potreban materijal, da bi kompromitirao Bakunina kao čovjeka. O »idejama« tu se nije radilo, jer se Marx nije usudio da s njim idejno obračunava. Na temelju Utinovih dokaza provela je posebna komisija raspravu (u kojoj su bila 3 Marxova i 1 Bakuninov pristaša), te je donijela ove zaključke:

»1. Postojala je tajna alianca, koja je osnovana na statutima, koji su statutima internacionale izravno protivni. Nije dovoljno točno utvrđeno, da li ona još postoji (tu aliancu je tobože osnovao Bakunin)!

2. Dokazano je nacrtom pravila i listovima, koji nose Bakuninov potpis, da su ovi građani pokušali, što im je možda također uspjelo (pod 1. komisija je sigurna da im je uspjelo; četiri retka niže nije više sigurna), da osnuju društvo imenom Alianca, koja ima statute u socijalnom i političkom pogledu potpuno različne od statuta internacionale.

3. Građanin Bakunin poslužio se prevarnim manevrom, da se domogne čitavoga ili dijela imetka nekoga drugoga, te je taj postupak jedno lopovsko djelo (escroquerie). Da ne mora ispuniti svoje obaveze, radi toga su on ili pak njegovi agenti pribjegli se sredstvu zastrašivanja.[10])

Na temelju toga zatražila je komisija, da se Bakunina, Guillaume-a i Schwitzguébela (tobožnje članove Alliance) isključi iz Internacionale. Predsjednik istražne komisije i Marxov pristaša Cuno izjavio je tom prilikom, da za krivnju »optuženih« nema materijalnih dokaza,

[10]) Str. 130.

ali da »se došlo do izvjesne moralne sigurnosti!« Nakon toga je Bakunin (i još neki drugi) sa 27 protiv 7 glasa isključen iz Internacionale.

Marx i njegovi prijatelji prouzrokovali su Bakuninovim isključenjem u Internacionali mnoge trzavice. Održano je nekoliko kongresa opozicije (t. zv. antiautoritativnih), koji su se svi pridružili Bakuninu i protestirali protiv zaključka kongresa u Haagu. Antiautoritativni kongresi bili su vrlo dobro posjećeni, dok je na pr. kongres marxista u Ženevi (8. do 13. IX. 1873.)po vlastitom Marxovom priznanju (u pismu Sorge-u) doživjeo fiasko. Na taj kongres nije htio nitko doći.

Marx i Engels ne osjećaju se još dovoljno sigurnim pred Bakuninom i zato Engels i Utin sastavljaju još jednu brošuru protiv Bakunina, o kojoj Nettlau, dobri poznavalac stvari govori ovako:

»Posljednji potez Marxa i Engelsa, koji sve vide oko sebe kako iščezava, bijaše po njima (i Utinu) sastavljena Allianz-brošura (L'Alliance de la démocratie socialiste et l'Association int. des travailleurs, 1873., datirana s 21. VII., izašla istom u rujnu); španjolskom poglavlju iste bijaše temelj jedna Lafargue-ova brošura. — Ovaj spis je u svojem čitavom rasporedu totalno lažljiv i vrvi u detaljima neistinama i falsifikatima; nijedan citat iz njega ne smije se neispitano akceptirati. Njegove temelje tvori jedino projekt dokumenta označena po anketnoj komisiji aliance u Haagu, za čiju vjerodostojnost nikada nije bio pružen ni najmanji dokaz; onda egzistencija »Alliance« u Španiji, čija veza s jednom organizacijom izvan Španije nije dokazana; konačno pismo Bakuninovo na F. Mora (5. IV. 1872.) koje spominje »aliance« u Italiji, Španiji i Švajcarskoj, ali bez oznake o tome, u kojoj formi i t. d. postoje.« Nettlau svršava ovako: »Ne može se tako lako predstaviti historijski nevrijedniji i krivotvoreniji materijal!«[11])

Preostaje još pitanje, u čemu se sastojala Bakuninova »krivnja« i zbog čega je na kongresu u Haagu došlo do njegova isključenja. Stvar sa »Aliancom« nije dakako bila ozbiljna, već je Bakunina više pogodila optužba, da se »poslužio prevarnim manevrima, da se domogne čitavoga ili dijela imetka nekoga drugoga«.

Stvar je riješena nakon objavljenja pisma nekoga Ljubavina Marxu. Marx je naime od njega zatražio, da mu pošalje neke dokumente protiv Bakunina. Ljubavin mu ih šalje i potanko razlaže stvari. Najprije navodi, da je g. 1869. u Berlinu doznao, da Bakunin slabo živi i da mu je potrebna pomoć. Pribavio mu je da prevodi »Kapital«, koji je htio izdati neki nakladnik u Petrogradu. Ugovoren je honorar od 1200 rubalja. Bakuninu je isplaćen predujam 300 rubalja. Tada je on živio u Locarnu. Bakunin bijaše spriječen raznim akcijama, te nije mogao odmah započeti s prevađanjem. Stoga je javio Ljubavinu, da će se doskora dati na prevađanje, a ako bi nakladniku bilo predugo čekati, neka mu piše i on će onda vratiti predujam...

Ljubavin nije odgovorio i Bakunin započinje s prevađanjem. Preveo je svega oko 2 arka. U to je došao u Locarno Bakuninov prijatelj

11) Str. 157.

Nečajev, koji je zatražio od Bakunina, da prestane s prevađanjem, te da se dade na revolucionarnu propagandu. On će urediti čitavu stvar s nakladnikom. I doista, iz Loclea bez Bakuninova znanja, poslao je Nečajev pismo Ljubavinu (zapravo službeni zaključak revolucionarnoga komiteta), koje je pismo kasnije upotrebljeno kao dokumenat protiv Bakunina i kao »dokaz«, da se on »poslužio prevarnim manevrima, da se domogne čitavoga ili dijela imetka«!

Bakunin se poslije obratio na prijatelja Lopatina, koji je Ljubavinu donio Bakuninovu obveznicu na 300 rubalja, gdje se on obvezuje, da će tu svotu vratiti u najkraćem roku, čim je bude imao. Budući da nije imao novaca, to se kasnije Bakunin posredstvom neke dame obratio još jednom na izdavača da mu pribavi kakav drugi prijevod, da tako isplati onih 300 rubalja! Dakle, Bakunin je imao najbolju volju da novac povrati!

Čitava Marxova optužba na kongresu u Haagu, sastojala se u činjenici, da je Bakunin znao za pismo Nečajeva (t. j. za zaključak revolucionarnoga komiteta), što ne stoji, jer u istom pismu, u kojem Ljubavin šalje Marxu potrebne »dokumente« protiv Bakunina, piše on i ovako: »Mislio sam onda da je Bakunin sigurno imao svoj udio kod toga pisma, no danas, kod hladnoga posmatranja čitave zgode, vidim, da ovaj udio nije ničim dokazan, jer je pismo moglo biti poslano od Nečajeva, bez ikakova sudjelovanja Bakuninova.«

Iz toga pisma je Marx dakle znao, da Bakunin nije ništa kriv, pa ipak je protiv njega upotrebio pismo Nečajeva. Stoga Guillaume ispravno kaže:

»Moglo se momenat vjerovati, da je Marx, zaveden lažnim izvještajima, bio g. 1872. doista uvjeren o ispravnosti tužbi, koju je digao protiv Bakunina. No ovo Ljubavinovo pismo dokazuje, da Marx nije bio zaveden, da mu je njegov korespondent, kad mu je poslao spomenuto pismo, istovremeno razjasnio pravo njegovo značenje, i radi toga, Marx je svijesno prevario istražnu komisiju. Način, kako je postupao u ovom slučaju, utisnuo je na njegov karakter jednu mrlju, koja se nikada više ne će moći oprati.«[12])

A Eduard Bernstein piše o tome ovako:

»Ali malobrojni su bili oni Rusi, koje je privukao Marx; oni su cijenili njegovu znanstvenost, ali su za njega kao čovjeka pokazivali malo sklonosti.«

»On im se činio tipičnim zastupnikom svih loših strana njemačkoga naučenjaka... Samo male grupe Rusa našle se g. 1870. i slijedećih godina oko Marxa. Među njima bijaše Utin, koji nije pridonio njegovu dobrom glasu. U Utinu se vidjelo uopće samo smušenoga i brbljavog intriganta i mnogi ljudi ne bijahu od toga udaljeni, da majstore sude po učenicima.«

Bernstein konačno veli:

»S čisto ljudskoga stanovišta osvanuo je u ovoj borbi između Marxa i Bakunina posljednji nesunmnjivo u jednom povoljnijem svijetlu nego njegov protivnik; i sam onaj, koji vjeruje, da je Marx u toj borbi branio interese radničkoga pokreta, koji ne dopušta nikakove sentimentalne koncesije, ne može, a da ne požali, da Marx nije tu borbu vodio na drugi način i drugim sredstvima.«[13])

---

12) Str. 196.
13) Str. 196. i str. 197.

Na temu Marx contra Bakunin dalo bi se reći još mnogo toga, osvijetliti mnoge detalje i prikazati stvar mnogo opširnije. No to nije potrebno, kad već izneseni materijal nesumnjivo dokazuje, da je Marx u ovom, kao i u tolikim drugim slučajevima, ispao kao čovjek vrlo lošega karaktera, koji ne bira sredstva i koji svijesno podmeće Bakuninu lažne dokumente, samo da bi ga uništio. Njegov postupak obilježen je tolikim nemoralnim gestama, da je teško naći u povijesti radničkoga pokreta sličan slučaj. Sve u svemu, ovaj odnos između Marxa i Bakunina samo je jedan dokaz više za tezu, da je Marx bio potpuno nekarakteran čovjek i da tako marksisti čine užasnu pogrješku, kada ga slave kao svogа sveca i kada im on postaje simbolom njihove borbe.

Vilko Rieger

JAVNO MIŠLJENJE

U dobi autoritativnih vladavina, koje su danas u punom cvatu na svim stranama, postaje nadasve interesantnim i važnim pitanje: Kakvu ima danas ulogu javno mišljenje? Kolika je njegova moć?

U prvi mah se čini, kao da je to javno mišljenje neka velika sila samo dotle, dok vlada demokracija, jer ona zajamčuje (barem u teoriji) slobodu misli, riječi i akcije, te prevlast širokih slojeva u javnom životu. No što onda, ako je demokracije nestalo, pa bilo to opravdano ili neopravdano, bilo to iz viših ili iz nižih razloga? Upravo u takvom slučaju postaje pitanje javnoga mišljenja važnom i dragocjenom silom.

Prema starijem shvaćanju, koje se uobičajilo, bila bi dva glavna organa javnog mišljenja slobodna štampa i demokratski parlamenat.

Kada bi to shvaćanje bilo ispravno, tada bi javno mišljenje moralo izgubiti svaku važnost, čim je lišeno tih svojih glavnih aktivnih organa. Međutim život pokazuje baš naprotiv, da javno mišljenje i tamo, gdje je lišeno tih svojih organa, živi i dalje, pa čak i djeluje i stvara, premda posve drugačije, nego li tamo, gdje vlada sloboda i demokracija. Štoviše prema svjedočanstvu povijesti, a i prema psihološkome opažanju možemo reći, da javno mišljenje može ostati isto tako velikom silom u ropstvu, kao i u slobodi, jednako u despociji, kao i u demokraciji. U tom je ona čudesna i tajanstvena veličina javnog mišljenja i njegov zagonetni čar.

Pomislimo sebi onako tipičnu despotsku državu, kao što je to sovjetska Rusija. To je država jedne stranke, koja prema službenim njezinim statističkim podacima broji 3 postotka pučanstva cijele države. Ostalih 97 postotaka ne smije ni da diše drugačije nego li ona tri postotka. No ako i jest svaka druga vrsta disanja policajno zabranjena, može li biti policajno zabranjena i svaka druga vrsta mišljenja, koja se razlikuje od onoga u glavama sovjetskih komesara?!

To isto vrijedi i za fašističke države (Italija, Njemačka, Portugal, Austrija) s tom razlikom, što uz njihov sistem stoji nesumnjivo neki veliki dio naroda, a u nekima čak i apsolutna većina naroda. Tako je u tim

državama ipak indirektno ostvarena neka vrsta demokracije i slobode. A manjina je napokon i u strogo demokratskim državama ponajviše pregažena i nemoćna, samo što je to tamo vješto markirano i dekorativno prekriveno.

Silom prilika nije dakle ništa tragično, ako se manjina mora odreći odlučivanja u nekoj državi, pošto je to bar u nekoj mjeri neizbježivo. No tragično je, ako velika većina ili čak cijeli narod mora živjeti u takovim prilikama, da njegovo mišljenje ne može uopće doći do izražaja.

Pa ipak, i taj narod, koji ovako živi nije prestao da misli svojom glavom, jer se misao ne da ni »suspendirati«, ni »likvidirati«. Misli su proste od carine (»Gedanken sind zollfrei«). Naprotiv intenzivnost misli i mišljenja postaje u takvom narodu većom. Taj narod ne može postati apatičan, beskrvan i dremovan, dok mu se radi o glavi. Iza kulisa, to jest s one strane mozgovnih opna u milijunima duša počinje se odigravati grandiozni proces, koji je u oštroj protimbi sa procesom, koji se zbiva ispred kulisa, to jest u javnosti, u običnom životu. Tako nastaje i bez pomoći demokracije ono što zovemo javnim mišljenjem.

Sam naziv »javno mišljenje« na pr. u jednoj Rusiji i njoj sličnim državama čini nam se apsurdnim, jer bi se to zapravo moralo nazvati tajnim mišljenjem. No tijekom mnogih decenija razvio se naziv »javno mišljenje« u značenju općenitog mišljenja bez obzira na to, smije li se ono javno ili samo tajno izreći.

Ni sam izraz općenito mišljenje ne bi bio posve precizan, jer uvijek i svuda ima ljudi, koji se ne slažu s voljom i mišljenjem ostaloga naroda, pa idu svojim putem. To mogu biti ili čudaci ili budale ili špekulanti ili geniji. A budući da tih tipova, izuzevši one posljednje, ima dosta u svakom narodu, razumljivo je, da se pojam općenito mišljenje ne smije shvatiti odviše doslovno. Bio bi dakle bolji naziv običajno mišljenje ili vulgarno mišljenje u dobrom značenju te riječi. I uistinu Francuz Michel de Montaigne, jedan između starijih pisaca o tom predmetu upotrebljavao je upravo taj izraz (les opinions vulguères).

Glasovito geslo vrlo davnog datuma »vox populi vox Dei« (glas naroda je glas Božji) pokazuje, da je temeljna misao demokracije bila živa i snažna već u doba, kada bismo to jedva očekivali. Znade se, da je već u 9. stoljeću tu izreku upotrijebio neki savjetnik Karla Velikoga u pismu, upravljenom na cara. On spominje, da se ta ideja, simbolizirana istom izrekom silno raširila u carstvu. A taj »glas naroda« nije ništa drugo, nego li javno mišljenje.

Sama spoznaja o vrijednosti javnog mišljenja je dakako još mnogo starija, samo što ona u starom vijeku nije uključivala robove, jer tada još nije uspjelo otkriti, da su robovi ljudi. Čak najkompetentniji pisac staroga vijeka Aristotel vrlo optimistično prikazuje javno mišljenje: »Množina ljudi, od kojih nije nijedan pojedinac ćudoredno potpun čovjek, kada je ona udružena, ipak je bolja nego li ona nekolicina najboljih (u državi).« Upravo obratno su u starom Rimu tumačili fenomen mase i individua, tvrdeći sa nešto šale i mnogo zbilje, da su svi senatori poštenjaci, a ipak je senat ogavna neman (Senatores boni viri, senatus mala bestia). To bi se nekako podudaralo s najvećim modernim

istraživačem mase Le Bonom, koji konstatira, da i pametni ljudi postaju u masi budale, a dobri ljudi dobiju privremeni moralni defekt. Ipak ovakva masa, o kojoj govori Le Bon nije jedini začetnik javnoga mišljenja, već ona dobiva od pametnih individua temeljitih korektura, koje masa naknadno prima na znanje.

Iz prošlosti novoga vijeka vrijedno je spomenuti dva politička pisca, koji su vrlo dobro uočili i procijenili javno mišljenje. To je Niccolo Machiavelli početkom 16. vijeka, te Sir Temple godine 1672. U svojem djelu prikazuje Sir Temple konstrukciju države, te je tumači prema principima arhitekture. Pronašao je u arhitekturi, da je između svih vrsta građevina najjača i najotpornija piramida. On uspješno dokazuje, da u onoj piramidi, koja simbolizira državu, bazu piramide tvori volja naroda, te se na tome osniva životna sposobnost države.

A uoči francuske revolucije naglasio je poznati tadašnji pisac, da je »najvažniji od svih zakona onaj, koji se ne urezuje ni u mramor ni u mjed, nego u srca državljana; taj zakon je pravi ustav države.«

*

Mnogo se u svakdašnjem životu spominje javno mišljenje, a da se pri tome mnogo ne misli, u čemu se ono zapravo sastoji. U prvi mah može nastati i zbrka o tome, šta označuje naziv javno mišljenje. Osobito će nastati u tome nesporazumak, ako bismo javnim mišljenjem nazvali sve one nestalne i promjenljive nazore i poglede, koji kruže u narodu o akcidentalnim, — a ne glavnim — pojavama političkoga, socijalnoga i kulturnoga života. O tim pitanjima ima obično više različitih mišljenja, koja su raširena i u širim slojevima, te bi po tome moralo biti govora u pluralu: o javnim mišljenjima u istome narodu. No u praksi se uvijek govori samo o jednome javnome mišljenju, — a ne o više njih — pa već to pokazuje, da se tu misli takvo mišljenje, koje je zajedničko većini ili svima ljudima nekoga naroda ili druge kakve zajednice.

A takvo jedinstvo mišljenja se obično ne da postići ni u jednome narodu, dok se radi o akcidentalnim pitanjima, u kojima može biti više različitih mišljenja, već se to jedinstvo javlja elementarnom snagom samo u glavnim i vitalnim načelima, koja zasijecaju u političku, socijalnu ili kulturnu sudbinu toga naroda. Radi snage i dubljine, kojom to mišljenje zahvaća milijune duša, bilo bi bolje, kada bismo ga nazvali javnim uvjerenjem. No pošto se već udomaćila riječ »javno mišljenje«, ostat ćemo i dalje kod toga imena.

Ako govorimo o javnom mišljenju u jednom narodu, moramo pretpostaviti, da taj narod uistinu tvori neku organsku cjelinu i duševnu zajednicu, koja posjeduje zajedničke ideale i zajedničke interese. Ako bi taj narod bio pocijepan na dva posve oprečna tabora, koja bi se razilazila u najdubljim načelima svoje nacionalne, socijalne i kulturne egzistencije. tada to više ne bi bila jedna organska zajednica, već dvije neprijateljske zajednice, gotovo dva naroda.

Takva je situacija bila na pr. u njemačkom narodu prije penetracije hitlerizma. Taj se veliki narod počeo cijepati na dvije oprečne tvorevine: jednu kosmopolitsko-materijalističku i drugu nacionalno-idealističku. Tu

dakako nije moglo biti govora o javnom mišljenju, već u najboljem slučaju o dvjema javnim mišljenjima. A bilo bi i stoga bespredmetno govoriti, u ovom slučaju o javnom mišljenju, jer tu više ne postoji jedna zajednica, već dvije, koje nemaju više gotovo nikakvih zajedničkih ideala.

Prema ispravnom shvaćanju osniva se javno mišljenje — bilo svijesno ili nesvijesno — na vrlo duboko usječenim temeljima kulture, etike, vjere, tradicije i povijesti. Ono je produkt stoljetnoga i tisućljetnoga razvoja. To još ne znači, da bi javno mišljenje bilo sapeto u jedan kalup, prema kome bi se ono moralo mehanički i nasilno akomodirati. Naprotiv, uza svu nepovredivost iskonskih sila i ideala, iz kojih proizlazi neki narod, preostaje njemu široko polje, na kome može razvijati slobodne nove varijante, ne dirajući svojih dosadašnjih tekovina.

Ako tako shvatimo javno mišljenje, jasno je, da je ono stabilno u obrani velikih svojih principa, dok ono varira jedino u metodama, kako tu obranu provodi. Te su metode labilne, pa stoga i javno mišljenje pokazuje ustrajnome promatraču neku labilnost, no ta je labilnost zapravo samo vanjska i površna, ako je usporedimo sa stabilnošću njezinih ideja, ukorijenjenih u narodnoj duši.

Ta se vanjska labilnost a nutrašnja stabilnost očituje među ostalim u fluktuaciji političkoga raspoloženja nekoga naroda i njegovoj oscilaciji između različitih narodu vjernih političkih stranaka, a da pri tome ipak ostaje netaknuta baština temeljnih i tradicionalnih ideala cijelog naroda, jer se takve grupe ipak u najvećim pitanjima podudaraju, ako su to uistinu narodne stranke i civilizovane tvorevine. Isto tako može javno mišljenje pristajati danas uz ovoga narodnog vođu, sutra uz onoga, koji ima znatno drugačiji program, no ipak javno mišljenje vrši taj prelaz u dubokom uvjerenju, da se i u okviru programa novoga vođe može ostvariti stari ideal. Takav novi program znači samo nove metode, a ne novu temeljnu ideju narodne zajednice. Ta temeljna ideja, koja proizlazi iz žive biti cijele narodne zajednice ne može propasti, a da ne propadne eo ipso i sam narod. A toga javno mišljenje ne će gotovo nikada dopustiti, pa smo zato po tom temeljnom obilježju javnoga mišljenja nazvali to mišljenje stabilnim.

Izuzetaka imade u povijesti naroda, iako izvanredno rijetko. To je u onom slučaju kada se javno mišljenje cijeloga naroda iznevjerilo svojim glavnim idealima, te tako izgubilo stabilnost. To znači dakako pokušaj samoubojstva cijeloga jednoga naroda. Povijest može vrlo rijetko zabilježiti koji slučaj, da bi takav pokušaj samoubojstva i uspio, jer javno mišljenje ima još nešto vremena da se prene prije nego li je smrt nastupila. Ti rijetki slučajevi su oni, gdje dolazi razmjerno naglo do asimilacije en block jednoga naroda po drugom, i to vlastitom krivnjom asimiliranoga naroda.

No i bez invazije stranog naroda možemo sebi zamisliti primjer pokušaja takvog samoubojstva doduše samo teoretski i to na pr. u onom slučaju, kada bi u nekom narodu javno mišljenje prihvatilo boljševizam ili uopće historijski materijalizam. Ako duže vremena javno mišljenje ostane kod toga, mora narodnost automatski utrnuti, te mora nastati u interesu proizvodnje neka nova nacionalno indiferentna masa. U interesu proiz-

vodnje mogla bi na pr. Sovjetska Rusija uvesti jednog dana esperanto, te likvidirati ruski jezik, a svi koji bi se usudili, da se i dalje služe ruskim jezikom, imali bi kao buržuji i saboteri seliti na Solovjecke otoke. Do toga dakako ne će doći nikada, jer će se ovakve i slične budalaštine, koje nužno slijede iz historijskog materijalizma, (jer ima jezika, koji su radi kratkoće i drugih svojstava ekonomični), prije razbiti o javno mišljenje.

*

Izraz »javno mišljenje« upotrebljavaju često u značenju, koje se razlikuje od našega značenja. Tako na pr. se često javno mišljenje identificira sa publicistikom, a osobito dnevnom štampom. Drugi opet dopuštaju egzistenciju javnog mišljenja samo u srednjem staležu i u pučanstvu gradova, a isključuju selo, koje tvori svijet za sebe. Treći opet odviše lokaliziraju javno mišljenje samo na politiku, kao da zajednica mišljenja nije isto tako moćna i na ekonomskom, socijalnom, kulturnom, vjerskom i etičkom području.

Ipak je najaktuelnije i najprirodnije, da javno mišljenje shvatimo u našem značenju, koje obuhvaća cijeli narod, no u tom javnom mišljenju svijesno lučimo dvije vrlo različite komponente: stabilnu sa velikim silama dubokih i nepromjenljivih načela, te labilnu, koja obuhvaća taktiku, modu, raspoloženje, psihozu, i t. d., dakle razmjerno akcidentalne sile i etički relativne vrijednosti.

Moć javnog mišljenja je neosporno golema i odlučna, kako u demokraciji, tako i u autoritativnoj državi. Ipak je razlika u brzini učinka, to jest realizaciji javnog mišljenja. U demokraciji je učinak javnog mišljenja brz, čak i ekspresan, kad se radi o kakvom švajcarskom referendumu. Naprotiv u zemlji bez demokracije učinak javnoga mišljenja je spor, ali — dostižan.

Dr. A. Čepulić

PROBLEM REGIONALNE KNJIŽEVNOSTI

U posljednje vrijeme obogaćena je hrvatska književnost s tri knjige antologija. To je do sada velika rijetkost na našem književnom tržištu, a možda i znak, da iz preobilja izdanih knjiga lirike treba izabirati najbolje između najboljega. Baš posljednjih godina štampaju se u veliko knjige pjesama i predstavljaju nam se imena pjesnika slabo, ili skoro, sasma nepoznata (Bonifačić, Cetineo, Delorko, Tadijanović, Devčić, Gorjan, Jurčić, Frol, Cesarić, Štambuk, Majer i dr.) i iz čije se poezije ižmika nešto kao mala ili nikakva dobit za našu literaturu. Mnoge od tih zbirka pjesama nastale su kao logična posljedica za širenje nekih »naprednih«, ili anacionalnih ideja, kao lakše propagandno sredstvo ulaženju revolucionarnih stihova među šire narodne, i specijalno radničke, slojeve naroda. Već iz samih naslova lako se razabire njihovo skretanje na lijevo, desno, ili, koje služe samo čistoj umjetnosti. Ove obilne zbirke pjesama, kao i česte antologije mogu opet značiti, i neko zatišje iza čega će uslijediti nešto nova, kao i postavljanje točke iza jednoga književnoga perioda

s laganim skretanjem u ono, što se stvara i nastaje. Mnoštvo tih pjesnika surađivalo je u različnim književnim časopisima bez ikakve razlike i respekta na njihovo ideološko stanovište i, shvaćajući modernost vremena, izdavali su zbirke pjesama, samo da dođu, navodno, što prije — do riječi. Njihovu faktičnu vrijednost uočili su mladi pjesnici Tadijanović i Delorko u svojoj »Antologiji hrvatske moderne lirike« i donekle ih uveli u hrvatsku liriku postupajući kod toga dosta širokogrudno. Drugi školski primjer takvoga uvođenja očitovao se prigodom »sto godina hrvatske lirike« u Kombolovoj »Antologiji novije hrvatske lirike«, koja, obrađujući specijalnije XX. vijek, upotpunjuje jedna drugu u tom.[1])

Tadijanović—Delorkova antologija ima veću prednost još i u tom, što nam je otkrila specifičnost hrvatske književnosti, a to je regionalna lirika — kajkavska i čakavska, na kojim dijalektima su stvarana literarna djela razmjerno jačeg utjecaja i veće vrijednosti nego li na književnom govoru. Ta naročita naša književna osobina mora se njegovati, širiti i podupirati. To ne će nikako biti na štetu književne cjeline i jedinstvenoga literarnog stvaranja: »treba *pustiti da ljudi i žene iz puka sami govore, svojim riječima, svojim naglaskom. Čakavski oblik, ali i čakavski sadržaj! Jer sama forma ne čini pjesmu regionalnom, a lirik nema ni kod nas razloga da obuče svoje vlastite osjećaje u ruho koje njemu samome više ne pristaje.«* To mišljenje zastupa Vladimir Nazor u svojemu značajnom pismu, kojim je popratio svoje pjesme, kad ih je poslao urednicima »Antologije nove čakavske lirike« i koje su oni u predgovoru odštampali. Mi njegovo mišljenje rado prihvaćamo i ističemo, *da je potrebno, da se regionalna književnost što više širi i udomaćuje, jer duhovni produkti jednoga kraja, sredine, čak i ambijenta doći će više do izražaja u svojem lokalnom shvaćanju, izražavanju i dijalektičnoj osobini, nego li pretočivani u općenitom književnom govoru, čega, drugi stanovnici neinteresne sfere, naprosto ne će i ne mogu razumjeti, ni shvatiti.* Drugi će možda sa nekim pritajenim smijehom oko usana pročitati stihove Mate Balote, iz pjesme »Koza« gdje on bolno i zadirući u srce gorko zbori:

»Četiri ure je mati hodila,
pedeset miljari (tisuća) *koraki je učinila*
na tašte.
Tako je došla priko brigi i drag (bregova i dolina)
h (k) *meni u grad*
i donila glas
da je koza krepala.

Doma leži starica baba
i mala sestra je bôna.
Hiža prez žita, prez muke (brašna), *prez šolda,*
i krepana koza.«

---

1) Povodom izdanja »Antologije nove čakavske lirike«. Uredili I. Jelenić i H. Petris. Zagreb 1934.

i teško je razumjeti da netko može:

»Tri dana nis hrane pokusija
tri noći za kozon san plaka
i dela (radio) u ognju (vrućici)
četrnajst ur (sati) *na dan.*

Ma daleki cesar austrijski
i veliki car od Jermanije
nisu ni slutiti mogli
ća misli jedan mali čovik,
ki (koji) *cilu božju noć proplače za kozon.«* (p. 42.)

Ova pjesmica, na primjer, opjevana u književnom govoru čudno bi se dojmila čitača i njezin pjesnički oblik i forma bili bi što više i banalni, ali kad se uživi u to da naš siromašni, primorski svijet gordo zarida za svojom hraniteljicom, za svojom — kozom, onda to postaje i tragično. Taj slučaj, kao i mnogi drugi slučaji, potvrđuje nam gornji navod, da treba pustiti da puk sam govori *»svojim riječima, svojim naglaskom«*, treba, dakle, da bude oblik i sadržaj isti, onda je tek pjesma regionalna, pravi odraz svojega kraja, sa specifičnim obilježjem i tipičnom notom. I u toliko je opravdano, da su nam pjesnici Tadijanović i Delorko »otkrili« tu zabačenu i zanemarenu hrvatsku regionalnu liriku, a i potrebno nam je bilo, da su nam opet sastavljači Jelenović i Petris uredili i izdali »Antologiju nove čakavske lirike«. Kod kajkavaca najpoznatiji je Domjanić sa svojim kajkavskim »popevkama« i izvan svoje govorne, dijalektičke domene, a mnogi drugi moderni kajkavski pjesnici (Galović, Pavić, Prpić i dr.) nisu ni poznati, a nekmoli priznati. Isti slučaj susrećemo i vidimo kod nove, moderne čakavske lirike. Osim za Nazorovu »Galijotovu pesan« i »Seh-Duš-Dan« i za Ujevićev arhaistički čakavski sonet »Oproštaj«, rijetki su znali za Matu Balotu, Peru Ljubića, Dragu Gervaisa i neke druge čakavske pjesnike, koji iz, u predgovoru, izloženih motiva, kod odabiranja pjesama, nisu došli u obzir. Da naša čitalačka publika upozna i sve ostale, do sada, slabo poznate i, logično, nepriznate pjesnike, ovo izdanje čakavske lirike bilo je potrebno i nužno i zbog toga mi ističemo sastavljačima čakavske antologije pohvalu i rado priznajemo njihov trud i mar. Izdavanje ove čakavske lirike bilo je potrebno, po Nazorovu rezoniranju, još i zbog toga što: *»Kajkavska se lirika, nježna i idilična, sve više nameće, a odazivlje joj se sve češće čakavska pjesma, puna snage, plastike, pa i humora, čak i u žalosti. Ta dva glasa naše zemlje hoće da — makar i kasno — progovore u umjetnoj pjesmi svojim nepatvorenim zvukovima. Možda ćemo tek sada, kroz kajkavštinu i kroz čakavštinu, doći napokon do onih dubokih iskonskih glasova iz jezgre stvari i iz dna duše ljudske, bez kojih nema ni naše prave lirike. A hrvatska će lirika moći jedva onda obući s uspjehom najprikladnije naše zajedničko ruho jezično, krepku, zvonku i bogatu štokavštinu, u kojoj se čakavština i kajkavština — ni s obzirom na sadržaj, ni s obzirom na oblik — nisu još slile, jer se same još ne iživješe.«* (p. 10.-) Kao pendant ovome očekivali bi, da će se netko naći tko će izdati neku antologiju kajkavske

lirike, pa će se onda polučiti neki paritet u tom pogledu. S tom novom i prvom kajkavskom antologijom upotpunile bi se dosadašnje antologije, a to bi bilo bezuvjetno i potrebno!

I.

Jelenović-Petrisova antologija nove čakavske lirike obujmom je mala, ali potrebna i vrijedna. Na skučenom prostoru od jedva 80 stranica dvanaestine stalo je mnogo dobrih, vrijednih i izvrsnih stvari. U znak pieteta i poštivanja naše čakavske stare književne slave reproduciran je naslovni list prvog izdanja Marulićeve »Judite« (1521.), koji kao simbol naše kulture zaslužuje svaku našu pažnju i naročito poštovanje. Zatim slijedi arhaistički čakavski Ujevićev sonet »Oproštaj«, u kojemu štuje Marka Marulića, koji je napisao mnogo hrvatskih knjiga u stihovima i to:

»U lipom jaziku, gdi »ča« slaje zvoni,
Mi dobročasimo garb slovućeg greba
I tokoj ti napis dijački i stari.

Zbogom, o Marule! Pojti ćemo, poni
Žaju imimo velu sunčenoga neba:
Korugva nam ćuhta; gremo, mi puntari!«

(To smo donijeli u današnjoj transkripciji i znači: »U lijepom jeziku, gdje slađe zvuči »ča«, pozdravljamo grb slavnoga groba i, također, taj natpis latinski i stari. Zbogom, o Marule! Poći ćemo, jer silno žeđamo za sunčanim nebom: naš stijeg leprša; odlazimo, o mi, buntovnici!« p. 5.)

U predgovoru ocrtan je ukratko historijat čakavštine i razabiremo da *»Nekoliko godina iza kako je Matoš dao oduška svom kajkavskom osjećanju prvom novijom kajkavskom pjesmom (»Novom iverju«, 1900.), javlja se i Nazor svojom prvom modernom čakavskom pjesmom (Galijotova pesan, 1908.). Tako su oni postali preteče naše novije kajkavske, odnosno čakavske lirike.«* (p. 7-8.) Po tomu oni postaju k a o n e k i r e f o r m a t o r i u k n j i ž e v n o s t i i od toga vremena stvaraju se lijepa djela regionalnoga značaja s lijepim uspjesima. Vidimo, da do danas ima lijepi broj zbirki pjesama regionalnoga karaktera, a u buduće da će ih biti još i više. Sastavljače antologije vodio je samo estetski motiv, koji je mnogo puta i nepotpun, a stanovito vrijeme zahtjeva, da se osim estetskoga motiva uzmu u obzir i drugi, potrebniji motivi kod toga posla. Umjesno su uradili, da su sve pjesme snabdjeli s naglascima i tumačenjem pojedinih lokalnih izraza tako da ih mogu i drugi nečakavci bez poteškoće čitati, još i zbog toga, što je područje čakavštine prostrano i što su razlike u govoru u pojedinim krajevima dosta velike i znatne.

II.

U »Antologiji nove čakavske lirike« zastupani su, osim gore navedenoga, pjesnici: Vladimir Nazor, Mate Balota, Pere Ljubić, Drago Gervais i Neznanka t. j. narodna pjesma. Oni zastupaju u svojim pjesničkim djelima pojedine ideje i probleme, o kojima govore i koje provode. Nazor,

kao moderni protagonista, bori se s metrikom i lagano pod rimu stavlja pučko vjerovanje, kad pjeva o košulji (stomanji) da:

»*Va rakvu* (raku) *kad grobar me stavi,*
Stomanju mi tu obuci! —
I spomenom tužne jubavi
Govore da slatko se spi.«

(»Stomanja«. p. 15.)

Teško se to doimlje djevojke kad je dragi osramoćenu ostavi i na ovaj svojstven način pjeva, kao što je i bolno naricanje majke nad grobom svojega nezakonitog sinčića:

»*Nad glavun tvojun san*
Pet sveć posadila,
Od ust otkidala
Dok san ih kupila.
Ki te majki dal je
Sran ga je pred manun,
A vas svet rugal je
S tun mojun se ranun.
Ninaj, nanaj, lepi sin!
Tvoj otac je gospodin.

(»Seh-Duš-Dan«. p. 19.)

koja od tih po muškarcu zadanih boli, zapostavljanja i hotimičnog nerazumijevanja pati i stradava.

Od Nazora je različniji Mate Balota, kojega muče socijalne nepravde između »šjori i šćavi« (gospode i robova) i za koje veli da su bili:

»*. . . . . . jedan skupan svit.*
jori ki pišu, robu prodaju i zapovidaju,
šćavi ki sebi zalogaje od usta otkidaju.«

(»Božićni račun z gospodinom Benedetom«. p. 31.) njihovo obračunavanje i konačno predbacivanje gorko zvuči:

»*Šjor, piši, ti bolje umiš, prvo ča mi smo van dali:*
Tri sto lit svoje mladosti,
deset kolini (koljena) *prez radosti,*
i milijune jakih težačkih ruk,
da hi (ih) *je skupiti ki lip bi bija puk,*
ča kosti, ča žil, ča žulji, ča bistrih oči i glav,
ča životi i svaki je bio jedar i zdrav.
Svi su se oni za vas pokopali.«

(Ib. p. 32.)

i na koncu rezignirano završuje:

»Ko san ja dužan, ja ću platiti, ko neću ni jisti.
A ko si ti dužan, ne pitan ti niš, samo neka je mir.«
(Ib. p. 33.)

U pjesmi »Moja mati« očituje pjesnik svoju pravu sinovsku ljubav veličajući heroizam siromašne žene i jadne majke iskreno priznajući da:

»Moja mati je bila velika sirota,
tuju je zemlju kopala, tuje pode je prala.
Sa svoja lita (godine) otkidala je od svoga života,
i malo po malo sve je drugin razdavala.«
(»Moja mati«. p. 34.)

i očajno potvrđuje životne tegobe i nevolje, kao i svakodnevnu gorčinu:

»Ona je ovce čuvala, drugi su vunu strigli,
ona je prasce hranila, drugi su jili pršute« (sušena šunka).
(Ib.)

U drugim pjesmama osjećamo blisko Istrane bili oni u radosti ili žalosti, na radu ili pri svetkovanju, pa kad im se na veliku srijedu bolni usklik istisne:

»Oj, da nam je sada tamo, u ove dane svitle i svete,
popiti buka (vrč) *vina iz naše stare konobe* (podruma).«
(Velika srida«. p. 38.)

osjetimo svu bijedu i nevolju našega izmučenog naroda, na čijim ognjištima *»gore male sviće na stinj, kakono dobre duše«.* (»Zornice« p. 36.) Ovo zadiranje među najbijedniji naš narodni elemenat i iznošenje najjednostavnijih vitalnih potreba nadmašuje najsocijalniju današnju liriku, u kojoj se očituju ne samo radničke nevolje, nego i onih, koji su usko povezani sa svojom rođenom grudom i sa radom na njoj.

Pero Ljubić pjeva o otocima, brdima i svojoj zemlji, o kojoj se simpatično izražava:

»I zemja svih hrani,
i svi su zemja:
judi, tići, živo
lozje (vinogradi) *i stabla.*

Svi ginu, nestaju,
od njih zemja bude,
a ona sve hrani:
stabla, živo, jude.

Judi s njon živedu
i sa svim na njoj:
tako ćedu opet
i nestat u njoj . . .«

(»Na bardima«. V. p. 47.)

Mnoge pjesme su mu sa socijalnom notom, a inspiracija mu je vizionarna i impresionistička s profinjenim opisima i potrebnim komentarima.

Drago Gervais ističe se sa svojim finim slikama i smirenom poezijom, koja se očituje u pjesmi »Moja zemja«. U nekim drugim pjesmama odlikuje se sa svojim pripovijedanjem crtajući silhuete starih mornara i njihovo kartanje. U pjesmi »Trešete« pojavljuje se svaki dan isti, stereotipni motiv, kojega na pučki način Gervais prikazuje:

»A kad bi se pak posvadili,
onput se j' sve treslo. —
Ma to ni niš značilo,
zač drugi dan na večer,
kad je zamračilo,
bi nono (djed) *nonu* (baku) *zval:*
»Marjanko, remo (idemo) *igrat.«*

(»Trešete«. p. 60.)

Raznježuje se kod opisivanja tanca, pričanja djeda i bakice i u pjesmi »Barke faren« osjeća se socijalna optužba, kad se sjeti da *»drugačija mu je mladost bila«* i da

»Bi najraje nonić beštimal (psovao)
tel (htio) *sve z rukun mornarskun zdrobit,*
pa bi ga i jad i sram pasal (prošao),
sna mora i ki fjorin (forinta) *dobit:*
pite šen barke faren . . .«

(»Barke faren«. p. 66.)

Neznanka t. j. narodna pjesma upotpunjuje ovu antologiju, jer se ona pjeva posvuda na različite načine i izrazi, svojstveni narodnoj, osjećajnoj duši, očituju se u pjesmi »Za hćerkon«, koja se uspoređuje sa *»tankom jelvicom, lepom i srdačnom rožicom, raincom, granšicom i letućom tičicom.«* Ovakve nježne epitetone stvori sam narod, kojega ne muče veliki problemi kao naše pjesnike, koji *»vrijede samo toliko, koliko umiju da dadu umjetan oblik onome, što izvire iz duše i zveli iz usta Neznanke i njenih najbližih, u svim našim čakavskim krajevima . . .«* (p. 78.) Tako završuju sastavljači antologije s kojima se podudaramo u izloženom mišljenju i želimo, da ovu potrebnu »Antologija nove čakavske lirike« naša čitalačka publika srdačno prihvati i da tako dade mogućnosti, da se raširi i u druge hrvatske krajeve a ne samo ondje *»gdi ča daje zvoni«.*

Branko Krmpotić

NA VRELU

Jedan je oblak kliznuo nebom i rasplinuo se u ništa. Bio je sasma bijel i prozračan, sličan pahuljicama snijega, koje se otapaju u toplini...

Sunce je sjalo i palilo. Ali taj žar nije ubijao. Nije činio čovjeka mamurnim i nemoćnim za rad. Naprotiv, mi smo osjećali, kako se sav taj žar slijeva u nas, paluca i grize kožu, probada je poput igle i prodire sve dublje i dublje u nas. Neka velika snaga budila se u nama, rasla i bujala, tekla i prelijevala se našim žilama i mi osjetimo, kako sve te silne i krševite klisure planina, svi ti bunikom i vrištinom obrasli humci, sva ta beskrajna i gola lička polja ulaze u nas i ispunjavaju nas sve.

Doklegod je oko dosizalo proteglo se polje — samo na obzorju okruženo humcima i dalekim maglenim planinama. Tamo daleko, daleko na jugu uzdigla se jedna planina, sva zavijena u ružičastu maglicu i fantastičnih, iskidanih oblika. Velebit, naš stari, opjevani i slavom ovjenčani Velebit. Gole i bijele glavice čudno mu se sjale na suncu; kao da su iz kristala, iz stakla, blješte i odrazuju se na nebu modrom kao plavomilje, a uzvišenom i čistom, kao duša ovoga naroda.

Iz cijelog tog kraja strujila je neka snaga, neka punoća, koja je provirala i u naše duše. Neki sasma drugi osjećaji bujali su u nama dok smo prolazili tim poljanama, humcima i brdinama, nego li kada se probijamo kroz uske i sjenovite gradske ulice. Svuda naokolo sebe osjećamo život, život, kako struji kao jedna velika i neizmjerna rijeka, ocrtava se jasno u svakoj vlati trave, u svakom malom i sićušnom poljskom cvjetiću, u onim cvrčcima, koji neprestance gude svoju himnu Suncu, pače i u samom golom kamenju, koje puca i rastvara se na sunčanoj žezi.

Sjeli smo kraj jednoga vrela. Narod ga zove slatka vodica, a ono doista i zaslužuje to ime.

Jedan je cvrčak stajao pred svojom rupicom u zemlji, podigao je glavicu spram Sunca i gudio svoju pjesmicu bez prestanka. Prihvatio sam jedan kamenčić i bacio na njega. Na čas zašuti, kao da se čudi tko ga to smeta, spusti glavu, ali tada opet nastavi svoju pjesmu.

Divan je narod u ovim krajevima. Jak i kršan, kao i kamen na kojemu živi. Ali duša — duša je ono što resi te ljude. Otvoreni i iskreni, svakome gledaju ravno u oči i ponose se svojim poštenjem. To je ujedno i sve što imaju, jer svuda je naokolo njih krš i kamen, koji ne daje ploda.

Siromaštvo i ponos dvije su osebine naše Like. Narod još živi zadojen starim sretnim vremenima, kada je još dragi Bog sa svetim Petrom išao po svijetu. U njihovim kućama još i danas vise stare muškete, koje su se palile na krijes i hadžari još iz graničarskog doba. U njima se nije ugasila još niti danas ona borbena iskra, puna eksplozivne snage, puna čežnje uvijek za nečim novim i za stalnim promjenama. Vječni nemir paluca u njihovim žilama i to je baš kraj, koji je našem narodu dao najviše velikana.

Osjećamo, da se nalazimo na pravom, istinskom vrelu naše narodne duše. Čiste, kao i ova voda ovdje što kraj nas izbija iz golog kamena i

iskri se na Suncu. Na vrelu, koje stoljećima kvašeno narodnom krvlju, uvijek stvara i daje nove ljude i nove borce...

Nedaleko nas na jednoj maloj, ubavoj livadi rade seljaci. Sunce ih pali i oblijeva ih znoj. Malene crvene kapice žare se kao makov cvijet na suncu. Iz njih izbija snaga — mišići im kao izliveni iz tuča, prsa znojna i široka, misliš da bi mogli cijeli Velebit ponesti na njima, a oči duboke, duboke kao i njihova gorska jezera.

U rukama im bliješte kose slične srebrnim zmijama, mašu u taktu svi zajedno i žito samo klone i polegne na tlo.

»Da li je teško kositi?« upitam jednog momka.

On s rukom pređe preko čela i obriše znoj.

»Jest, bogami.«

»Vrućina je...«

»E.«

Zašuti i sjedne kraj nas do vrela.

»Vi iz daleka?«

»Iz Zagreba.«

»Moj brat je bio u Zagrebu, kada...«

Zapne, Opazim, da se u njemu nešto slomi.

»Kada?«

»... kada je odlazio u Francusku.«

Ali za čas brzo doda, kao da želi ispraviti neku pogrešku.

»On radi tamo u rudnicima. Šalje svakog mjeseca petsto dinara kući.«

»Ide li mu dobro?«

Namjesto odgovora on se nasmije. Primakne si bliže kosu, izvadi brus i stane je oštriti.

»Ja ne ću nikada ići u Francusku...«

Vrelo je teklo i žuborilo dalje, sunce je sjalo i šturak je pjevao. Silni masiv Velebita kao da se ispupčio i uzdigao. One silne, masivne litice, one raskidane bijele stijene sve namreškane i istočene škrapama, one guste šume na podnožju i sva vrela, kao da su progovorila sa tisuće i tisuće glasova i složila se u jedan pijev, u himnu, koja pjeva o snazi jednog naroda, koji živi, raste i buja i ne propada...

Seljaci su radili dalje. Pred očima mi se cijeli taj kraj stane okretati sve brže i brže. Činilo mi se, kao da stotine i stotine, tisuće i tisuće naroda u dugim beskrajnim kolonama prolazi poljanama i u beskonačnom redu mašu sa kosama. Ocjel bliješti na suncu, žito pada, mak se žari i izgara, ali tisuće ruku maše bez prestanka kosama...

Svako tijelo kao da dobiva deset novih ruku, kao da maše sa deset kosa i da žito deset puta bržije pada i ruši se na tlo...

A povrh svega toga isprsio se Velebit — opjevani i još iz doba Mlečića krvlju poprskani Velebit...

Stresem se. Pogledam. Opet je sve, kao što je bilo i prije. Sjedimo samo nas trojica i onaj momak kraj vrela.

»Ja ne ću nikada ići u Francusku«, govorio je mladić. »Moj brat nije tamo sretan... Žali za domom, za poljem, za Likom...«

Opet zapne.

»On je nesretan... Radi u rudniku i čezne za suncem, koje pali na našim poljanama i vrištinama... Ja ostajem ovdje!«

Stisnem mu ruku. Čvrsto i bratski. Zagledam mu se u oči i opazim mu na zjenicama odražen cijeli Velebit...

Otišao je opet u polje i kosio dalje. Vidio sam njegovo lijepo i mišičavo tijelo, kako se plastično ocrtava na svjetlomodrome nebu i sagiba ritmički, dok maše kosom.

Sjetio sam se Nazorovog Medvjeda Brunda. Sjetio sam se Budakovih priča. Sjetio sam se Jurkićevih akvarela. A povrh svega toga kao da su mladićeve riječi, kada je rekao

»Ja ostajem ovdje...«

Osjetio sam silno zadovoljstvo, kako mi se diže u duši. Sagnuo sam se vrelu, uronio cijelo lice u ledenu površinu i ludom požudnošću stao srkati vodu...

A vjetar je šumio i voda je žuborila, kao da u pritajenom dahu šapće Nazorove stihove:

»Nestani! Ušuti! — Mlada zvjerad čeka
Onoga, što ričuć ide izdaleka...«

Zlatko Milković

L I S T A K

PRIGODOM 30-GODIŠNJICE NAUČNOGA RADA DRA PETRA KARLIĆA.[1])

Pred kratko vrijeme izašla je knjiga malog opsega (16 strana) od prof. Balenovića prigodom 30-godišnjice naučnoga rada prof. dra. Petra Karlića. U njoj ukratko govori autor o Karlićevim generalijama, nadalje o profesorskom službovanju u Zadru, Zagrebu i na dodijeljenom radu u kr. državnom arhivu u Zagrebu, kao i pojedinačno o naučnim djelima i konačno donosi nepotpunu bibliografiju Karlićeva rada.

Ovakovo prikazivanje »naših kulturnih i naučnih radnika novijega doba, koji su se u borbi razvijali, čeličili i uvijek ostali sinovi svoga naroda« (p. 3.) kod nas je rijetko i neobično. Obično se više piše o kakvom rijetkom jubileju naučnoga radenika ili kojom drugom zgodom, što se u najviše slučajeva izvrši — kao učenik svome učitelju! Kad bi se kod nas, kao kod drugih naroda, više kritičke pažnje obraćalo različnim kulturnim radnicima i još za njihova života precizno iznosili i razglabali rezultati njihova naučnog istraživanja, uklonila bi se za vremena mnoga prijeporna pitanja, po koji puta i zablude koje, u većini slučajeva, nepotrebno i štetno djeluju. Znamo, da »errare humanum est« pa se zbog toga i mnogo toga oprašta! Kod dra Karlića nije takav slučaj. Njegova naučna djela uvjeravaju nas, da je mnogo neosnovano mišljenje sa brojnim i temeljitim dokazima oborio i dokumentarno dokazao na temelju neoborivih historijskih vrela mnoge hipoteze zasnovane na krivim pretpostavkama. Nekoji naučni rezultati iz njegovih monografija o kraljevima iz hrvatske narodne dinastije kao i drugih studija, ušli su u školske udžbenike i u Bogdanovićevu »Pregled književnosti«. (Knj. I. izdanje III. Zagreb 1932.) O tome nam govori opširnije sam autor s osvrtom mnogih stručnjaka (kao: Šurmin, Murko, francuski kritik Maurice Toussaint, Arsen Wenzelides, Ivan Strohal, Kadlec, Wollman i dr. na Karlićeva pojedina naučna djela. S time nam je autor pokazao različna mišljenja i pohvale drugih, a na faktičnu vrijednost i prikaz pojedinih naučnih djela nije se osvrnuo, premda je »i sam po struci historik« (p. 3.) U ovako malom prikazu to od g. Balenovića ne možemo ni zahtjevati i hvalevrijedno je da je učinio i ovo što jest. Nadamo se, da će se ipak netko naći koji će napisati temeljitu radnju o njemu, kao što se je Karlić odužio svojim profesorima Smičiklasu i Klaiću, i iscrpno prikazati sav njegov naučni rad, jer to prof. Petar Karlić i zaslužuje.

Branko Krmpotić.

1) Prof. Vid Balenović: Dr. Petar Karlić. Prigodom tridesetogodišnjice naučnoga rada. Zagreb 1934.

K. ŠEGVIĆ: EUGEN KUMIČIĆ, POLITIČAR I PISAC

O Kumičiću imade već dosta pisanoga, ali nitko nije dao cjelovitu sliku njegova rada i djelovanja. Sve je to bilo fragmentarno, i zapravo ponavljanje već rečenoga. Prof. Šegvić međutim dao nam je lik Eugena Kumičića u sintetički zacrtanoj cjelini: lik političara i književnika. Vrijednost toga najnovijega djela Šegvićeva nije samo u tom, što je materija podijeljena u vrlo preglednu sliku, ili što je pisano konciznim, ali tekućim stilom. nego više u tom, da tu prijatelj daje lik svoga prijatelja i to po *»nezaboravnom ličnom dodiru s pokojnikom«*. Biserni karakter Eugenija Kumičića olakšao je znatno posao prof. Šegviću, jer je mogao bez prisiljavanja na objektivnost ostati skroz objektivan tako, da djelo imade naučnu vrijednost.

Ono vrijedi kao dokumenat za sve poznije proučavatelje bilo naše političke povijesti na koncu XIX. vijeka, bilo opet književne. Prof. Šegvić nije lik Kumičića nigdje preuveličao, nego ga je dao onako, kakav je on bio. Dakako da je onakav značaj, kakav je bio Kumičić, ugušio svaku manu i grješku već u zametku, a što je Kumičić bio osjetljiv — to je na koncu duševna osebina. Objektivnost prof. Šegvića odrazuje se ne samo u prikazivanju lika svoga prijatelja, nego i u crtanju događaja i političkih i književnih. Svakako je pohvalno, da se prof. Šegvić, iako je i sam aktivno učestvovao u našem političkom zbivanju, digao nad sve one stranačke i međustranačke događaje, koji su se onda događali, i da nam je prikazao Kumičića kao političara i književnika iz opće narodne perspektive. Time je i Kumičića postavio na pravo mjesto, jer Kumičić kao nepokolebivi pristaša dr. Ante Starčevića nije bio strančar. Starčevićevo djelovanje — kako je dobro zacrtao prof. Šegvić — nije bilo politička stranka u pravom smislu riječi, nego škola. Ona je negirala tada postojeće zakonsko stanje i nije dosljedno tom mogla nikada doći do toga, da zauzme političku ulogu u zemlji, osim ako izda vlastita načela. Starčević je učio, nije ništa provodio u život. A učio je, kako kaže prof. Šegvić *»najuzvišenija premda najjednostavnija načela i politike i života«.* Prof. Šegvić je u cijeloj monografiji ostao daleko od bilo kakve zasukanosti, on se nigdje ne upušta u subjektivno izricanje sudova o djelovanju političkih protivnika, pa ni tamo, gdje su zabluda i grijeh objektivno utvrđeni, kao u slučaju Folnegovićeva slobodnog zidarstva i tim prouzrokovanog rascjepa Starčevićeve stranke prava. Istu odliku nalazimo i u podavanju književne karakteristike Kumičićeve. Jer valja imati na umu, da je Kumičić počeo svoju književnu karijeru kao naturalist. Slijedio je Zolu. Dakako, da je tim izazvao u našim stranama živu borbu, za koju prof. Šegvić kaže (str. 104) *»... ova naša domaća borba nije bila plod nekog posebnog uvjerenja, da su Kumičićeva djela pornografična, da su nemoralna, nego iz želje, da se na nešto novo reče riječ osude. Poslije Kumičića je nastavio Vjenceslav Novak isti pravac, istu socijalnu tendenciju, pa nitko nije ništa rekao. Ljudi su se brzo privikli na novo«.*

Iz preglednog prikazivanja prof. Šegvića prikazuje nam se potpuno jasno ličnost Kumičića ne samo u njegovoj tjelesnoj i duševnoj formaciji, nego još jače u odnosu prema sredini, u koju je Kumičić došao. A tu se nalazi prava odlika Kumičića! Biti na visini u doba, kad se lomi nešto staro, a nastaje novo, koje još nije izgrađeno, a što je najglavnije biti vijesnik najnovijega i najsolidnijega, to je dano samo odabranim ljudima. — Da budemo jasniji: Kumičić dolazi na poprište javnog života u času kad još nije potpuno likvidiran feudalni politički sistem, kad građanstvo kao demos istom počinje djelovati politički, kulturno i socijalno potiskujući sve više razne viriliste: grofove, barune i t. d. On prispijeva u čas, kada Starčević srdit pravednim gnjevom goni onu »sužanjsku pasminu«, koja je do tada odlučivala sudbinom naroda bez naroda i kada počinje nejednaka borba, u kojoj se na jednoj strani nalaze: »znanost Jug. akademije i profesora sveučilišta i srednjih škola: novci prve hrv. štedionice i bogatih plemića i posjednika; novac bogatih biskupija i drugih crkvenih prebenda cijele Hrvatske; advokati imena i znanja, književnici od ugleda, svećenici od najviših do najnižih, trgovci, obrtnici: gotovo sve što predstavlja elitu jednog naroda, dok na drugoj strani: pogdjekoji obrtnik i to siromašniji, gdjekoji mlađi svećenik, gdjekoji klerik, šaka sveučilišne mladeži, nekoliko intelektualaca. Kumičić se smjesta priklanja tom novom pravcu i postaje njegov ideolog, koji izgrađuje i sprema naše građanstvo na pravi život, on hoće da ga liječi od njegovih mana i moralnih slabosti uvjeren, da će građanstvo kao politički faktor djelovati ispravno samo, ako bude moralno čvrsto i bez društvenih poroka. To nastojanje najjače se opaža u njegovim književnim djelima socijalnoga smjera. Ali on je i vijesnik novoga doba. On uviđa da se građanstvo kao demos ne će moći dugo održati, da će po naravi stvari morati

biti zamijenjeno po novom demosu: seljaštvu. Izraženo je to više u književnim nego u političkim djelima. *»Kumičić je uvjeren, da je srčika našega naroda zdrava. Imade trulih i suhih grana, ali je deblo živo i bujno, te je opravdana nada, čim strese sa sebe gnjilež, da će procvasti opet i uroditi plodom slobode« (str. 119.).* Kumičić cijelo svoje književno djelovanje osniva na »errando discimus« (griješeći učimo), i iznosi u romanima i pripovijetkama sve mane našega građanstva, u želji da postavi problem, koji valja riješiti. (Tu bismo imali jedinu zamjerku prof. Segviću, jer kaže: »Da nam je Kumičić u svojim pripovijestima predočio samo spomenuta odurna lica, da nam je iznio jedino slabe strane hrvatskoga naroda, tada bismo bili primorani p r o k l e ti njegovo pero i samu Hrvatsku, kad ona ne rađa nego takove sinove«. (str. 119.) Pokazati mane narodne nije pokudno ni onda, kad onaj, koji pokazuje ne odaje ufanje, da postoji i zdrava srčika. Ta, veliki Masaryk je imao hrabrosti da započne svoje političko djelovanje baš time, što je pokazao narodne mane. I uspio je!) Kumičićevo vjesništvo novoga demosa: seljaštva osnovano je također na toj »errando discimus«. On pozna naš puk, naše selo, ta on je dijete sela, drugovi su njegovi seljaci, i on vjeruje u selo. On vjeruje u selo i onda kada piše ovako: *»Poznajem ja naš puk; ne će se opametiti, dok ga ljuta nevolja ne omudri, dok sljeme ne padne na tjeme, dok mu djecu ne istjeraš pod plot, da se tu skuče i zinu od glada. Što će bijedan narod! Da barata, da se otme gospodi, ne zna iz svoje pameti ni dvije unakrst. Ni od kud pomoći, nikoga nema, tko bi ga poučio i na pravi put doveo, a gol je kao prst; jer ga svak dere i globi do mile volje«.* (Šegvić l. c. str. 124—5.) Najljepše stranice Kumičićevih socijalnih romana odigravaju se na selu, gdje su glavni akteri seljaci sa svojim župnikom. U tom pak zacrtan je simbol skladne suradnje seljaka i inteligencije, spremne staviti se u službu sela, da se podigne na visinu ono, a po njemu cijela narodna zajednica.

Prof. Šegvić podavajući nam književnu karakteristiku Kumičićevih djela, ukazao nam ujedno program i područje Kumičićevog djelovanja kao ideologa stranke prava. Dakako, da je Kumičić baš tim znatno pridonio uspjehu stranke, ali je ujedno stekao i neprijatelja iz protivničkih tabora. Međutim Kumičić nije pisac stranke, on je pisac naroda, jer kako smo već istakli, tu se nije radilo o političkoj stranci, nego o školi naroda, o stvaranju nove orijentacije ili kako kaže prof. Lukas o razvijanju Starčevićeve geopsihe. Gledajući stoga na Kumičićevo književno stvaranje danas, kad sve ondašnje stranačke borbe i razlikosti spadaju u povijest, izlazi, da je on u svojim djelima još uvijek suvremen, što nam je najbolji dokaz, da je pisao s opće narodnog, a ne stranačkog stajališta.

Osobito valja istaći i prof. Šegviću u dobro upisati, što je kao »Leitmotiv« cijele monografije uzeo onu beskompromisnu karakternost Kumičićevu, vanrednu strogost prema sebi, a dobrohotnu blagost prema drugima. Time je naša literatura obogaćena novim odgojnim djelom, koje će u materijalistički nastrojenoj sredini potresti tom zabludom i pobuditi našu mladost na razmišljanje o duhovnim vrednotama i o višem smislu čovjekova života. Za narod i njegovu sreću od najveće je važnosti, da mu se sinovi trajno vladaju po stalnim načelima, da budu karakteri u svakoj prigodi, stoga prof. Šegvić sasvim ispravno ističe: *»da Kumičić nije ostavio nikakav plod svoga velikog duha, već zbog samog sjajnog adamantinskog značaja svoga zaslužio bi, da ga narod uvrsti među svoje velikane«.* (str. 29.) Klasična je i vazda savremena misao Kumičićeva *»da je i vrag pametan i uman. Ali umovi ne stvoriše naroda, nego v e l i k i s j a j n i z n a č a j e v i. Vjerujte, otadžbina ne traži od nas drugo, nego da svaki sačuva neokaljan svoj značaj. Stoga ja uvijek gudim jednu te istu: »S v e z a o b r a z, a o b r a z n i z a š t o«.*

Monografija prof. Šegvića obasiže 180 štampanih stranica, a izdaje ju ovih dana u svojoj nakladi knjižara Kugli u želji da se pokloni duhu velikoga našeg književnika, s kojim je stajala ne samo u poslovnim, nego u

prijateljskim vezama, te da se mlađoj generaciji dade opširniji prikaz Kumičićeve ličnosti, njegova javnog i književnog rada, da se ta mlađa generacija uzmogne uvjeriti, kakov je bio Kumičić i kao čovjek, i kao književnik i kao javni radnik. Povjereni mu posao, prof. Šegvić je izvršio na puno zadovoljstvo objektivne kritike i nakladnika.

Josip Martinić.

MODERNA SOCIJALNA KNJIŽNICA

Sv. 1—2: Za obnovu socijalnog poretka. Sv. 3. Dr A. Matijević: Zašto u Njemačkoj progone Židove? Sv. 4: Dr. B. Perović: Kapitalizam. Sv. 5: Što je masonerija. Sv. 6: Masonerija u Hrvatskoj. Sv. 7: Rys: Kominterna. Sv. 8: Dr B. Perović: Marksizam, prikaz i kritika.

Moderna socijalna knjižnica, djeluje već nekoliko mjeseci više ili manje uspješno, na pobijanju pogubnih nauka marksizma i kapitalizma. Osjećala se potreba sličnih knjižica. Prošle godine na Sveučilištu u Zagrebu govoreno je mnogo o njihovom izdavanju, dok nije iznenadilo H. K. A. D. »Domagoj« počevši — Moskom. Ovime pozdravljamo njihovu akciju, koja ima zajednički cilj — očuvati hrvatsku javnost od marksističke zaraze i boriti se protiv kapitalizma. —

Za obnovu socijalnog poretka. Kao prvi svezak »Moderna socijalna knjižnica« donosi potpuni tekst enciklike »Quadragesimo anno«. — Obračun sa kapitalizmom, osuda marksističkih načela, na kojima se osniva komunizam, te izgradnja novog društvenog poretka, temeljne su poruke Pia XI. povodom četrdesetgodišnjice »Rerum novarum« Leona XIII. — Na temelju marksističkih načela ne može se izgraditi društveni poredak, koji bi dobro izmijenio današnji nepravedni kapitalističko-liberalistički društveni poredak. Na mjesto materijalističkog kolektivizma, koji pretstavlja do sada najjači napadaj na ličnu slobodu pojedinca, a odnosi se prema omraženom savremenom individualističkom kapitalizmu kao promjena -- firme, postavlja Pio XI. u svojoj enciklici »Quadragesimo anno« rješenje socijalnog pitanja na načela kršćanskoga morala. Ljudi premalo razmišljaju, da uvide svu opravdanost toga rješenja. — *Novo će doba nastati tek onda, kad i današnji izrabljivači i izrabljivani uvide svoje pogrješke i povrate se na kršćansko gledište — ljubavi i pravde.* — Po riječima D. F. Roosevelta, enciklika »Quadragesimo anno« pretstavlja *»jedan od najglavnijih dokumenata modernog vremena«.*

Dr A. Matijević: Zašto u Njemačkoj progone Židove? — Odgovor bi bio — zato, što su Židovi anacionalni elemenat i nosioci kapitala; — koji međusobno povezani živu — ne kao živo udo naroda — već kao strani organizam u njegovom tijelu. To bi bio zaključak vrlo male knjižice o pitanju koje izaziva danas daleko opsežnije diskusije, nego što je potrebno. Nietsche je predvidio, da će se *»njemački želudac, hvala jednoj jakoj probavi, riješiti te opasnosti«.* Da li je opasnost postojala — i da li je »probava« bila potrebna, može se — i u okviru nekoliko stranica ove brošure — svako uvjeriti. — Sama nas brošura sjeća na sličnu »Deutschlands Kampf für die abendländische Kultur«, pa nam je žao, što nije poglavlje »Israel u borbi« — »Das Judentum als Apostel des Komunismus« — opsežnije obrađeno; ali tim ne kažemo, da ostala poglavlja zadovoljuju.

Dr B. Perović: Kapitalizam. — Današnji je kapitalizam takova gospodarska i društvena organizacija, u kojoj novac u različitim oblicima igra premoćnu i nezdravu ulogu u gospodarstvu, u društvenim, državnim i međudržavnim odnosima. Namjesto da služi ljudskoj zajednici, općem dobru, on je prožeo čitav gospodarski život individualističkim duhom, t. j. gospodarski život umjesto da služi svojoj pravoj svrsi — općem dobru, služi — požudi pojedinaca. Iza kako je novac, koji u sebi nije nego sredstvo izmjene dobara, postao kapital, lukrativno sredstvo, sva se dobra i vrijednote svode na novac. Najnovija je oznaka kapitalizma: *»ne samo gomilanje bogatstva, nego i gomilanje strašne moći i despotske go-*

spodarske prevlasti kod nekolicine« »Quadragesimo anno«. — Kapitalizam je prouzročio opći nered. On izaziva borbu klasa. On uništava srednji stalež, upropašćuje poljoprivredni seljački stalež, prouzrokuje urbanizaciju, izrabljuje radnički stalež. Kapitalizam izaziva nepomirljivo neprijateljstvo između radnika i poslodavaca, ponizuje umni rad, ugrožuje obiteljski život, čini od banaka i burza moderne svemogućnike.

Kapitalizam je svugdje, pa i kod nas, anacionalan — siromaši naše selo, uništuje našeg obrtnika, izrabljuje našeg radnika i intelektualca.

Što je masonerija? Premalo je 32 stranice, da se prikaže »rad« masonerije i tako odgovori na pitanje — što je masonerija. Bilo je međutim vrlo potrebno iznijeti podatke o djelovanju slobodnog zidarstva i tako pružiti javnosti *»crne stranice u razvoju kulture«.*

Peti svezak Moska obrađuje misli vodilje masonerije i povijest te družbe u inozemstvu. U velikim crtama postanak i razvoj loža do današnjeg doba, obuhvativši ritual i običaje »braće«, to je sadržaj ove male brošure, koja baca svijetlo na jednu tajnu — i tako najbolje služi njenom pobijanju. Pisano je za širu javnost, — sa svrhom skinuti veo tajnosti sa družbe, koja zahvaljujući baš toj tajnosti provodi svoju tamnu rabotu.

Masonerija u Hrvatskoj, je izvrsna studija o razvitku slobodnog zidarstva u našim krajevima. Iscrpno i znanstvenom točnošću navoda prikazani su prvi masoni »pustolovi i hohštapleri«, pa zatim »sluge i agenti francuske vlasti«, »saveznici Košuta i protivnici Kvaternika«, nadalje njihovi nasljednici »u službi Khuena protiv Strossmayera« i protunarodni karijeristi: »masoni«, koji su »rascijepili stranku prava«. Obilje građe, koja otkriva nove poglede na našu političku prošlost, a ujedno dokazuje svu pogubnost i opasnost loža. Elementi koji ne mogu koracati zajedno s narodom, iz egoističnih i karijerističkih motiva, ogrnuti tajanstvenošću slobodnog zidarstva, počinjaju zločine. Nekažnjeni, zauzimaju položaje i služe narodnim neprijateljima. Mason ne može biti nacionalan, on se iz ucijepljene nekarakternosti pokorava onomu, koji mu više daje, — za njega oportunizam znači karijeru. A karijera je povod svakom slabiću, da postane mason, — bez obzira na to, što pravi intelektualac ne može razumjeti »slobodne intelektualce« vezane — ritualima, stupnjevima, zakletvama itd.... —

Rys: Kominterna. — III. Internacionala ili Kominterna je svjetska organizacija, stvorena po Lenjinu za nesmiljeno obaranje suvremene civilizacije i za tobožnju rekonstrukciju novoga svijeta. Ali, svuda gdje je ona vladala ili gospodari još sada, III. Internacionala je ispunila samo prvi dio svoga programa a potpuno je zakazala u drugom: — suze, bijeda, glad, krvnik i tiranija špijuna, to je njezino čitavo djelo (Aubert). — Upoznati rad i način djelovanja te podzemne velevlasti znači — otvoriti oči, i tako proučivši neprijatelja uspješno ga pobijati. Zato je velika zasluga Moska, što je raspačao nekoliko tisuća primjeraka ove knjižice, koja upozoruje našu javnost na naleđe lijepih vijesti«, koje po našoj židovskoj štampi pričaju o »sovjetskom raju«, »crvenoj budućnosti itd. ... Građa je opisana dokumentarno, iz govora i spisa samih »državnih« u Sov. Rusiji, a mi bi samo htjeli navesti još jedan dokumenat, koji je sigurno radi skučenosti prostora izostao. — To je boljševički program, odštampan u službenom glasilu III. Internacionale, njemačko izdanje, Internationale Presse-Korrespondenz od 18. listopada 1924. Evo ga u kratkim crtama, da kasnije prikažemo sredstva i način njegovog izvršenja:

1. *Pripravljati i organizirati brzu i nenadanu propast građanskog poretka u svrhu revolucije proletarijata.*

2. *Uništiti građansko društvo (la société bourgeoise, Bürgertum) i zato se boriti naročito protiv vjere, protiv filozofije, koja ne počiva na marksističkom materijalizmu, protiv doktrina, koje propovijedaju vezu između rada i kapitala, te prije svega rinuti klase u borbu do krajnosti.*

3. *Ne radi se o izmjeni vlade nekom drugom vladom, režima drugim*

režimom, već da se uništi građansko društvo takvo, kakvo jest u svim civiliziranim zemljama, i da se to društvo, koje se temelji na osobnosti pojedinca i njegovog privatnog vlasništva nadomjesti sa sistemom, koji bazira na komunizmu, kako izlazi iz osnova Engelsa i Marksa primljenih po Lenjinu.

4. Uspostaviti diktaturu proletarijata i održati ju terorom.

III. Internacionala je sredstvo izvršenja toga boljševističkoga programa. To izlazi najbolje iz riječi Buharina — *»svjetska revolucija nije nešto, što će istom doći, ona već postoji; ona nije nešto, što će se dogoditi u nepoznato vrijeme, — ona se potpuno stvarno provodi već sada.«* — Odgovor na pitanje kako se manifestira revolucionarna akcija III. Internacionale vodi nas u srž samoga pitanja — i pokazuje ujedno djela, od kojih se moramo braniti. — Boljševička revolucija ima tri faze: pripremanje revolucije, izvršenje revolucije i eksploataciju uspjeha. Ne ćemo govoriti o druge dvije faze boljševičke revolucije, one su predviđene u svim kaznenim zakonima. Pripremna faza je ona, za koju veli i Lenjin, da je najglavnija, jer, ako su pripreme dobro učinjene, izvršenje je igra. A pripremanje se boljševičke revolucije sastoji u ovim djelima, koje danomice i neprestano provodi Kominterna:

1. agitacija i propaganda svim mogućim sredstvima (novine, revije, publikacije svih vrsta, kino, radio, agitatorske škole, komunističke stranke, pacifistička ili dobrotvorna društva itd.)

2. stvaranje komunističkih ćelija u poduzećima, osobito onim javnog života (željeznice, pošte, telegrafi, telefoni) i među organima državne obrane.

3. formiranje, organizacija i poučavanje, borbenih odreda, te ustrojstvo skladišta oružja i municije.

Dr. B. Perović: Marksizam, prikaz i kritika. — Posljednja od do sada izdanih brošura Mosk-a, u kojoj je dan prikaz ličnosti Karla Marxa, »osnivača« marxističke doktrine, koja je u zemljama zapada bačena u nepovrat i to radi toga što je marxistička doktrina ukočena, što zabacuje narodnosti, što su marxistički vođe prožeti kapitalističkim duhom, te radi židovskog vodstva. Marxizam propada i toga radi, jer nastaje novi, protukapitalistički i protuliberalistički duh, a marxizam je bio baš čedo liberalizma. Dr Perović ukazuje »originalni genijalni duh« Marxov, genijalnost kojega leži u tom, što je sve svoje temeljne zasade preuzeo od drugih autora: socijalističke teorije od svojih socijalističkih predšastnika, teoriju o vrijednosti i višku vrijednosti od Ricarda, koncentraciju kapitala od Pequer-a, »klasnu borbu« od A. Smitha, Luis Blanc-a, dijalektičku metodu od Hegela, materijalizam od Feuerbacha itd., itd. i svemu tomu dao ime »znanstvenog socijalizma«. Spomenemo li osim toga, da su i sva ta osnovna načela Marxova »znanstvenoga socijalizma« već davno utvrđena neistinitim i za život neprikladnim, onda će biti svakomu jasno, da je marxizam tek zato tu, da se neki, na leđima onih, koji ga uopće ni ne razumiju, nego tek u nj vjeruju, dočepaju vlasti, pa da nakon toga žive, kako već jedan tipični kapitalistički sebičnjak živjeti može.

Ivo Ban.

JOSIP PREDAVEC: SELO I SELJACI*

Još pred tri decenija selo je bilo nešto, što je grad u većem svome dijelu prezirao, kup đubra što neugodno vonja, skup zaostalosti, zatucalosti, smiješnosti. Grad je spram sela živio u mentalitetu sudaca Matije Gupca. — Onda dođoše braća Radići — sada je tome baš trideset godina — koji podigoše svijest sela i organiziraše ga. — Najveličanstvenije djelo u hrvatskoj povijesti. — Grad je to počeo uviđati. Prezira nestaje, oči se grada otvaraju i nekako začuđeno gledaju ovaj novi, stoljećima fizički im tako bliz a duhovno tako dalek svijet.

Ali, selo je još i danas, na žalost i sramotu našu, koja može da bude i **tragedijom** našom, za većinu na-

* Za štampu priredio Dr. B. Murgić. — Uvod napisao A. H. Žarković. — Izdanje Socijalne Biblioteke, Zagreb 1934. — Cijena 120 Din.

ših građana — radnika kao i intelektualaca — terra incognita. Pa i od onih, koji misle da su mu blizu, gledano je ponajviše kroz prizmu romantičnog nastrojenja, dočim je istinsko selo ostalo daleko i od mnogih grlatih »prijatelja naroda«.

Postumno djelo Josipa Predavca dati će svima prijateljima sela, iako ne potpun i sistematski obrađen, a ono ipak istinski i s najvećom ljubavlju te razumijevanjem pisan prikaz sela. Nenadoknadiva je šteta, da Predavec uslijed svoje tragične smrti nije mogao to svoje djelo dovršiti i sam za štampu prirediti. Jer on je po svome porijeklu, uzgoju, sposobnostima kao i po poznavanju sela i našega seljačkoga naroda, bio bezuvjetno, nakon braće Radića, među prvima zvan, da nam dade ovakav prikaz. Sigurno bi onda mnogi manjci bili popunjeni, a i mnoge stvari dotjerane. Vidi se to po tome, što su neki odsjeci knjige razrađeni, dovršeni, a neki samo nabačeni i započeti. Uza sve to ona zadovoljuje velikoj potrebi u našoj tako slaboj ruralističkoj književnosti, a u nekim svojim poglavljima ona je pionirski i jedinstven nastup na polju našeg kulturnog razvoja.

Sa načelima iznesenima u knjizi ne ćemo nigdje ulaziti u rasprave, nego ćemo ih samo lojalno prikazati, i to s razloga, jer autor ne može da ih zastupa i tumači i jer ih nije sam konačno za štampu priredio.

Polazeći sa ruralističkog stanovišta smatra pisac seljaštvo prastarim i prvotnim društvenim oblikom kulturnoga čovječanstva. I ti seljački pranarodi postavili su temelje socijalne organizacije gospodarstva, etike i kulture, a sav je kasniji razvoj samo razrađivanje tih temelja. On ide tako daleko, te štoviše tvrdi, da kad bi u razvitku kojega naroda došlo do odstupanja od tih temelja, naročito od socijalnoga principa, to bi odmah dovelo do teške socijalne krize i konačno do propasti toga naroda i kulture. *»Težnja odijeliti se od svog sela, s kojim si inače cijelim svojim materijalnim i duševnim životom tako usko vezan, je ne samo neprirodna, nego baš prava nesreća narodnog života.«* U društvu mora da sazrije *»spoznaja potpune vrijednosti seljaka i sela kao čuvara doma i domovine, kao hranitelja svijeta i izvora ljudstva.«* A to se i zbiva. Jer evo: *»Ljudsko se društvo upravo silom prilika razvija tako, da će u njem doskora prvu riječ voditi radni narod sela i gradova, dotično u prvom redu seljaštvo sa svojom jakom gospodarskom i kulturnom snagom. Svijet stoji naročito poslije svjetskoga rata pred osobitim pitanjem koje kod nas glasi: Hoće li svijet i dalje živjeti tako, da će u njemu odlučivati snaga u rukama osvetnika, kavgadžija i inadžija, hajduka i pijanica, ili će skrenuti na put gdje odlučuje snaga rada, poštenje i pravica. To znači dalje, hoće li se junaštvo prolijevanja ljudske krvi smatrati i dalje junaštvom i hoće li i dalje sva školana umjetnost zaista smatrati svojom osobitom zadaćom, da se naruga »nejunačkom vremenu uprkos« a to, što se ono ne oduševljava za junaka koji od inata ljude ubija i drumove ore. Svijet se počinje odlučivati sve više proti takovom »junaku«, a za onoga tihoga junaka, koji »od kamena kruh pravi«. Svijet počimlje osjećati, da baš tu leži temeljni kamen svake kulture, naime kulture doma. Mogućnost, pače i sam smisao mira, iznijela je na svijetlo prva lopata, a prva šaka na tu zemlju posijanih zrna stvorila je društvo i državu koja je imala čovjeka uzdići nad životinju. Svijet počinje naročito sada osjećati posebnu istinu s onim njemačkim piscem, koji veli: »Plug, pod koga su se poslije tridesetgodišnjeg rata, opljačkani, istrošeni i izgladnjeli ljudi sami upregli, jer nije bilo vozne stoke, taj plug je u doslovnom smislu riječi bio sidro spasa, s kojim se je naš narod na ovom svijetu i u životu održao.«*

Taj naš seljački narod prikazuje nam pisac tamo od seobe u ove krajeve, njegovu prastaru organizaciju te gospodarski život. Ovaj prvi dio knjige pun je zanimljivih opažanja.

Osobitost jest ove knjige njezin drugi dio *»Seljaštvo u hrvatskoj povijesti«*, gdje dobivamo zanimljiv pokušaj, da se hrvatska povijest prikaže sa stanovišta ekonomskog i socijalnog

shvaćanja historije. Time dobivamo novu sliku naše prošlosti, u njoj se javlja narod, događaji se promatraju ne sa stanovišta junaštva pojedinaca i njihove svjetske slave, nego sa položaja seljačkog naroda, koji je uz sva ona strahovita krvarenja ostao i svoju narodnost do danas održao. Zato Predavec i kaže, da on hoće da *»upozori na te jadne figurice, koje su tobože mačem našu povijest pisale, naprama onom velikom junaku, hrvatskom seljaku kmetu, koji je te zločine ne samo podnio i preživio, nego i poslije svega toga dao novu, divovsku snagu hrvatskom imenu i zemlji.«*

Ovdje ćemo iznijeti samo neke njegove misli.

Do kobne 1102. živjelo je seljaštvo, dakle velika većina naroda, manje više još prema svojim starim običajima i pravima. Već u sporovima, koji nastaju između kralja i župana odmah poslije smrti Tomislava, a koji izazivaju teške unutrašnje borbe, nije prolazio seljački svijet, vičan mirnome životu i seljačkome radu, sigurno najbolje. Sve veće uplitanje crkvene vlasti Rima u unutrašnje odnošaje hrvatske države mijenja posjedovne odnose u državi. Dolaskom Arpadovića na hrvatsko prijestolje, koji su nosioci ideje, da je kralj vrhovni vlasnik čitavog državnog područja, nastaju ponovno promjene u imovinsko-posjedovnim odnošajima u Hrvatskoj. Nekadanji *»predstavnici plemena«* postaju sada uslijed stranog nam donacionalnog sustava »v e l i k a š i m a«, sklapaju Pacta conventa, na temelju kojih im Koloman izdaje posebne povelje, kojima zaštićuje njihove privatnopravne interese. *»Od ovoga je samo još jedan mali korak do toga, da ti kraljevi počinju raspolaganje s tim velikim posjedima smatrati svojim pravom... i od toga časa posjednici zemalja postaju sve ovisniji ne od svoga rada i suradnje svoga naroda, nego od kraljeva... Sa zemljom gospodare kraljevi i velikaši, a narod postaje samo »radna stoka«, a prema potrebi i materijal za neprijateljske puške, lumbarde, i stafažu raznih gospodskih parada.«* Župe nijesu više dio plemenske organizacije, nego državni, po mađarskom uzoru uređeni comitati, koje se s pravom nasljedstva daruje kraljevim prijateljima. U Hrvatskoj nastaje *»prosto četovanje, pljačkanje i otimanje domaćih i stranih velikaša za posjede u hrvatskim zemljama i za bansku čast.«*

U takovu nas stanju zadesi provala Turaka. Kako je tada seljački narod prolazio, dosta je da spomenem, da je na primjer u jedva šezdeset godina u XV. stoljeću (1415.—1474.) odvedeno u ropstvo oko 244.000 hrvatskoga naroda, (a u XVI. stoljeću za isti broj godina 1531.—1592.) blizu 200.000. — Seljaštvo nenaoružano, decimirano, postaje na garištima svojih domova bespomoćno. I sada čini hrvatsko plemstvo nakon one 1102., drugu fatalnu pogrješku: umjesto da hrvatskome kmetu, oslobodiv ga ovako izmasakriranu nesnosnih urbarskih tereta, omogući da se potpuno preda obrani doma i domovine, ono — gledajući kratkovidno samo svoje lične interese, koje postavlja nad interese naroda — traži i nadalje sve obveze. A narod, ne mogavši snositi sve te terete i braniti još zemlju od Turaka, ostavlja svoju rodnu grudu i hrpimice seli na sjever. — Hrvatska katastrofalno slabi, pada. Dok je n. pr. prije sama križevačka županija brojila 12.000 dimnjaka ili porta, sada svi ostaci ostataka slavnog kraljevstva hrvatskog broje jedva 3000 dimova. Austrijski generali naseljuju ove puste krajeve sa stanovnicima jugoistočnih krajeva, te ih izuzimaju ispod vlasti vlastele dajući im tako privilegiran položaj spram još preostalog autohtonog žiteljstva, koje stenje pod vlastelinskom vlašću. To je doba kad jugoistočni elemenat dolazi u ove krajeve. Historijska važnost toga ne da se dosta naglasiti.

Evo nas tako i do Zrinsko-Frankopanske pogibije. Nju pisac naziva »konfiskacijom Hrvatske«, te ističe, *»kako je sa gledišta hrvatskog seljačkog naroda, to jest sa realnog savremenog gledišta cijele hrvatske povijesti to doba najniže i najteže depresije, najvećeg krvarenja hrvatskoga naroda, zapravo bila posljedica stalnog zapuštavanja i tlačenja hrvatskoga seljačkog naroda, njegovih običaja i njegove plemenske organizacije. Temelji iskrnariše, dakako da se onda porušiše i vr-*

hovi, i to porušiše tako, da u hrvatskom seljačkom narodu čak nitko nije za njima ni zaplakao.«

U trećem dijelu knjige »Kmetstvo« prikazan je postanak, razvoj i vrste podaničkih i kmetskih odnošaja, položaj sela u feudalnoj državi. Kmetske daće i rabotu ilustrira prikazom Vlaškog zakona od 1436. (zakon za doseljenike iz južnih krajeva), pa raznih urbara, počam od onog kneza Blagaja u Brubnu 1453., urbara Modruškog od 1486., Grižanskog od 1544., urbara grada Rakovca od 1630., pa raznih ostalih urbara, među njima i onih dalmatinskih gradova. Tako dolazimo do možda najzanimivijeg odsjeka hrvatske povijesti, do seljačkih buna koje su, kod nas većinom tek onako usput obrađene. Šteta, da prof. Dr Hartinger, koji je već napisao »Hrvatsko-Slovensku seljačku bunu od 1573« (Osijek 1911.), a koji se kod nas specijalno bavi tim pitanjem te ima sabran vanredan materijal, taj materijal ne izda. Predavec prikazuje naše seljačke bune u vezi sa ostalim bunama Evrope počevši tamo od seljačkog ustanka u Normandiji oko 1000. g. po Kristu, sve one u Engleskoj, Francuskoj, Švicarskoj, Njemačkoj i Mađarskoj, opisav naročito bune u Češkoj. Tom prilikom polemizira i sa odličnim srpskim seljačkim prvakom prof. Dragoljubom Jovanovićem, koji u svome djelu »Agrarna politika« pogrješno i krivo gleda na seljački svijet i događaje oko njega samo sa gledišta časovite tehničke organizacije seljačkog doma i gospodarstva, a na seljaka samo kao na privrednika. Onda, dakako, veli Predavec, *»i se osjeća onog idejnog velikog strujanja u narodu i među narodima, koje traži doduše često svoje žrtve, ali uvijek donosi i plodove«.* Uz materijalnu bijedu vidi on glavni uzrok seljačkih buna u povredi čovječjeg prava u ljudima, da svojom sudbinom sami odlučuju i da za svoju muku prime dostojnu nagradu.

Zanimljiv je ovdje prikaz hrvatskih seljačkih buna u Dalmaciji, Primorju, Lici, Varaždinskom generalatu, Slavoniji i Podunavlju, o kojima šira javnost gotovo i ne zna. Osim poznate bune Matije Gubca naročito su obrađene bune u Posavini i Sisačkoj Krajini, koje su trajale oko pedeset godina. Počele su g. 1608. bunom Štibrenaca, kmetova zagrebačkog Kaptola istočno od Sesveta protiv Kaptola. Kmetovi se pobuniše tri puta, kad li je 11. i 12. ožujka 1654. prema zaključku hrvatskog sabora za banovanja Nikole Zrinskoga, vojska sastavljena od banskih četa te krajiških četa varaždinske i karlovačke vojne krajine, a uz sudjelovanje četvorice kanonika zagrebačkoga kaptola, izvršila *»pokolj u Kraljevcu i u susjednim selima, sva sela spalila i opustošila, a pokretni imutak kmetova razgrabila. Vođe bune Toma Kuzmić i Mato Dolenjak, obojica iz Ruščice, smaknuti su nakon torture na kaptolskom trgu dne 15. svibnja 1654.«* Za karakteristiku tadašnjeg shvaćanja donosim ovdje u Predavčevoj knjizi priopćeno pismo bana Nikole Zrinskoga, što ga on 21. rujna 1654. iz Čakovca šalje pobunjenim kmetovima u sisačkoj krajini, jer je prilično nepoznato, a glasi:

»Mi se čudujemo nad vami Siščani, kakve pameti ste ljudi, je li od Boga kaštiga, ali prekorupce po okornosti zle pameti nemarnost, da su za tulika spominjanja za vaš napredek i dobro ne marite. i za ništar deržite. Štimate li da ste vsem kaštigam, koje ste zaslužili i vredni, vušli? Stanovito neste. Zakaj to more biti, da ste vi suprot Pravice občinske i Božje, svoje gospode tako nepokorni: Niti im služite, kako je vredno, i kak ste dužni, niti im dohotke dajete, nego zesvema skoro slobodni hoćete biti. A što je vekše i gorše, zmed vaše gospode nekojem na smert se grozite. Blizu je zlo, ko se suprot vam zderšava, a poimence ako se jako v pamet ne vzemete. Zato ovo vas kakoti napokonec konca opominjamo i zapovedamo, ostavite tu okornost i nepokoru, krivice, grožnje, nemarljivosti, i vaše gospode verno služite, dohotke davajte. Ar ako toga obveršavali ne budete, kaj je do seh dob kaštige odlučeno, hoće na vas dojti, i hoće vas vpokoriti strašnem zakonom. Drugač nevčinete.«

A šta da se čudimo ovome pismu, kad naša »zemaljska gospoda« skoro 200 godina iza toga u zagrebačkoj županijskoj skupštini 1847. povodom ne-

davne pobune kaptolskih seljaka, pola stoljeća nakon francuske revolucije, nakon našeg književnog preporoda, još misle da bi trebalo *»da se batinanje u svoj prostranosti povrati, jer je ovaj izgred — posljedica ograničenja prava batinati seljake, koje je zakon g. 1856. oduzeo gospodi zemaljskoj, a županijå zagrebačka i svojim sucima.«* Kako nam danas izgledaju smiješna sva ta koprcanja vlastele. Lijepo ono veli Predavec: *»Novi duh seljačke snage prolazi u srž starog feudalnog državnog organizma, rastvara ga i konačno ruši.«*

Odsjek se ovaj završava prikazom reguliranja i ukidanja kmetskih odnošaja počev od t. zv. »Robotpatenta« cara Leopolda I. g. 1680. do današnjih dana.

Nakon ova tri zapravo historijska dijela slijedi posljednji, četvrti dio knjige pod naslovom »Žive snage naroda«. Tu nam daje autor u prvom redu svoje tumačenje riječi »seljak«, koji mu je »svaki gospodar, koji svoju vlastitu zemlju, kao glavno svoje zanimanje, obrađuje i na njoj gospodari svojom fizičkom i intelektualnom snagom, koji na toj zemlji imade svoj dom i u tom domu stalno stanuje sa svojom obitelji ili sa svojim rodom.« Riječ »težak« valja po njegovu sudu sasvim napustiti i to s razloga, jer joj je biljeg dalo teško feudalno doba teglenjem kmetova i jer riječ »težiti zemlju« znači zapravo samo ratara, dočim je pojam seljak mnogo širi. Tako zabacuje i naziv »agrarac«, jer je agrarna politika pravilno samo dok se radi o politici s velikim posjedima i o velikim posjednicima zemlje, dočim seljačka, rustikalna politika ne znači samo reguliranje posjedovnih zemljišnih odnosa, nego izgradnju cijelog novog nazora na svijet.

Pojam seljak ne određuje veličinu seljačkog gospodarstva ni spram gore, kao ni spram dolje. Zato on zabacuje ono određenje toga pojma, koje seljačko gospodarstvo ukalupljuje u veličinu što je čovjek može sa svojom obitelji obraditi, jer, to *»isključuje prema gore svaku u seljačkom životu običajnu ispomoć, a prema dolje svako gospodarstvo koje samo za sebe ne prehranjuje cijelu obitelj«.* Seljački je gospodarski život, a naročito u vezi sa našim nasljednim pravom, tako kompliciran, da jedan te isti seljački posjed može štoviše i u istoj generaciji biti sad mali, sad srednji, sad opet veliki. To onda dosljedno isključuje razdiobu seljaka na »Klein — Mittel — i Grossbauere« koja je nama tuđa, jer kod nas je sve to, ističe autor, jedna privredna radna, kulturna i socijalna zajednica, jedna familija. Marksistička teorija eksploatacije siromašnih seljaka po bogatima također, kako pisac naglašava, ne stoji, jer je eksploatacija više moralni nego li ekonomski uzrok, budući da *»eksploatacije može biti i ima je i u većim i u manjim poduzećima: seljak od 10 jutara može — ako nije dosta razborit — eksploatirati svoga slugu ili kojeg težaka jednako, kako to može i onaj veći; baš kao što može i komunistički kolos Sovhoza eksploatirati svoje drugove jednako kao i onaj krojač s jednim šegrtom toga svoga šegrta«.*

Najzanimiviji je u knjizi tabelarni prikaz šest seljačkih gospodarstva razni broj članova obitelji i razna veličina posjeda sa radom, imovinom, proizvodnjom, prodajom i potroškom za kuću, uspoređen sa troškovima života jedne radničke obitelji. (Obračun za radničku obitelj prema »Indeksu« Radničke komore za 1929. g.) Tu jasno vidimo n. pr., da su cijene životnih namirnica obzirom na potrošnju na selu dvostruke: cijene prodajne, po kojima se živež može u selu prodati, i cijene kupovne, po kojima se živež na selu i u gradu kupuje. Vidimo, da je prehrana sa potrošnjom sveukupne hrane na mjestu proizvodnje od prilike za jednu četvrtinu, a prehrana sa samim gospodarskim proizvodima za preko 2 petine jeftinija, nego kad ti proizvodi moraju putovati dalje kroz ruke posrednika. Do istih nas zaključaka dovodi i izračunavanje posredničke dobiti na tim proizvodima. Autor izvodi iz toga, da je iz čisto privrednog gledišta koncentracija konsumenata, što dalje od mjesta produkcije, nezdrava i neracionalna. On je izračunao, da cijena poizvoda po 1 jutru iznosi ako se na mjestu troše, 2333 dinara, a ako se

prevoze 4.067 dinara, dakle da je ona razlika od 2.333 i 4.067 očita i skupo plaćena cijena tjeranja seljaka sa njegove zemlje. Zanimiva je i konstatacija utvrđena podacima, *da kod najbolje seljačke obitelji potriče životnih potrepština iznosi jedva nešto preko polovice onoga, što troši radnička obitelj.* Najbolje se to vidi kod odijela, gdje troškovi cijelih seljačkih obitelji iznose jedva toliko, koliko stoji srednje odijelo jednog građana. Ako uzmemo u obzir da su gospodarske prilike na selu i u gradu danas još mnogo teže, to nam onda jasno izbija teško stanje seljaka. Sve je ovo uzrok bježanja seljaka sa zemlje. »Dakako, da na taj bijeg sa sela djeluju i drugi momenti, ali je momenat, što ne vodimo nikakve brige o ovim, čas prije spomenutim privrednim elementima, najjači i najozbiljniji. Seljak sigurno nerado napušta svoju zemlju i svoj dom, pak i onda, ako mu se kao Marks rugaju, da je posebna klasa barbara, koja stoji napol izvan ljudskoga društva, a koja spaja svu surovost primitivnih društvenih oblika sa svim mukama i nevoljama civiliziranih zemalja.« To će seljak podnijeti, ako ga novi privredni, antiseljački sistem ne prisili, da ode sa svog doma i da napuni očito »nebarbarske« i »civilizirane« špelunke gradova i industrijalnih kolosa« veli Predavec.

Kao žive snage naroda prikazuje nam pisac osobito zadrugu, u kojoj smo izgubili jednu vanrednu svoju, a i opće ljudsku organizaciju i možda bismo mogli još nešto od svoga, veli, spasiti i prilagoditi potrebama vremena i novog seljačkog života. Dalje nam prikazuje udruživanje, uzajamnu pomoć i rad u zajednici, našu pjesmu kao vodu živu i posljednji odsjek »Zemlja koja govori«. Takav impresivan prikaz hrvatske narodne pjesme u svim njenim tako suptilnim vibracijama u raznim krajevima već prema životu naroda i prirodi u kojoj živi, pa zemlje, koja kako vele u Bukovici u Dalmaciji, »*sve priteže u svoja njedra odakle je sve izašlo*«, koja nam govori svoju prošlost i snagu, svoje tuge i veselja, iz koje »*govore vijekovi naših pređa, čuje se glas naših otaca, a kojega mi tako malo slušamo i onda kad se ponosimo svojim rodom i svojom prošlošću*«, takav prikaz mogao je dati samo bogodani sin ovoga naroda i ove zemlje.

Knjiga imade poseban prilog »*Selo i seljaci u slici*«, naime 160 slika iz života i običaja hrvatskog seljačkog naroda gotovo iz svih hrvatskih krajeva. Ne znamo samo zbog čega manjka Istra, Vojvodina i Gradišće. Slike su na finom papiru, zbog toga jasne, a i većinom su sretno odabrane. Potreban je bio i ovaj prilog naročito sada, kad neka strujanja u našem kulturnom životu (»Zemlja«) na izložbama donašaju samo najmračnije i najjadnije poglede u selo, gotovo karikature. Ne mislimo time kazati da je sve lijepo i sretno u selu, ne, one su fotografije na izložbi »Zemlje« istinite i žalosne, *ali nisu samo one selo.* Ima tu nešto što ta gospoda ne mogu i ne znadu, ili ne će da vide.

Sl. Seocić.

JORDAN JOVKOV: ŽETELAC.*)

Bugarska je književnost općenito kod nas slabo poznata, pa je rad na populariziranju iste vrlo koristan. U jeronimskoj knjižnici dobrih romana izašlo je nedavno jedno bugarsko djelo u hrvatskom prijevodu, koje iskače svojom književnom vrijednošću. To je roman bugarskoga pisca Jordana Jovkova — Žetelac. Taj se roman ne odlikuje samo ispravnom tendencijom, prikazujući život jednog sela, već je to i vrijedno književno djelo, koje dolično zastupa bugarsku književnost. — Bez namjere, da napiše epopeju seljačkog života poput Reymonta, Jovkov jednostavno pripovijeda o selu, ali ta njegova priča nije ni »tradicionalna seoska pripovijest« sentimentalnog romantizma, niti »pučki roman« u moralno-pedagoškom smislu. Jovkov »ne poučava«, on ne piše »socijalnu litera-

*) Jordan Jovkov: Žetelac (Knjižnica dobrih romana, uređuje dr Josip Andrić, izdaje Kuća dobre štampe, šestnaesto kolo, knjiga 61). Preveo dr Ivan Esih. S dodatkom: O piscu ove knjige i pregled bugarske književnosti.

turu«. U opisivanju svojih tipova, njihovog života, rada, borbe i zabave, Jovkov daje sliku seljačkog života — vjerno i živo, neposredno i iskreno. »Žetelac« se čita pod dojmom najstarije kulture, simbola žuljavih ruku i suncem opaljene kože — oranju, kopanju, sjetve i žetve, — kulture stare koliko i čovjek.

Mitrov dan, mjestance u bugarskoj Dobrudži, Kanjina krčma — jedan prizor iz života svemoćnog sela. Roman počinje tom slikom. Stara porodična nepravda iz koje izlazi mržnja između dvojice pretstavnika seoskoga življa. Dva suparnika. Upravo svakidašnja pojava sela — jedan pravedan, drugi sebičan, prvi silovit s osjećajem za ponižene i zapostavljene, drugi lihvar, škrtica i lukav. U tečaju neprestanog trvenja Grozdan udari Vlčana. S jedne strane mržnja, a s druge osveta pokreću radnju, i ona se odvija cijelu zimu, proljeće, ljeto, da dolaskom žetve završi pisac neprijateljstva na način, koji pokazuje potpuno poznavanje seljačke duše. Razbuktanih strasti, vođeni osvetom, obojica bi se progonili do istrage, da se ne pojavi On, usred zrelog klasja, velik kao Vječna Istina — božanski žetelac ljudskih duša. — Grozdan otkriva Boga, kaje se, pokorava se društvu, a selo polazi u bolju budućnost. Dolaskom ljeta okrunjuje Jovkov sve napore seljaka u jednoj riječi — žetva. — Poput divova mašu kosama, žito pada, — mi ih gledamo, čitajući Jovkova, — naše misli blude tamo po njivama, poljima, livadama i šumama, prolaze seocima, zaselcima i selima, — potpunim shvaćanjem i zadovoljstvom mi se uživljujemo u čitavu jednu sredinu...

»Jovkov pripovijeda mirno, odmjereno i glatko. Svoje misli izlaže lijepo, polagano i promišljeno. Osvaja čitatelja i nehotice mu sugerira svoje misli i svoja čuvstva, zarobljuje ga sa svojim slikama i likovima — živim, jarkim, svježim i zanimljivim; izvabi uvijek lijepe slike iz prirode, iz situacije, iz pokreta.« (Dr I. Esih: Pregled bugarske književnosti.)

Jordan Jovkov, jedan je od najboljih bugarskih pripovjedača. Rođen na selu od roditelja seljaka (Žeravna 1884.), odrastao na selu, dugi niz godina službovao kao pučki učitelj u različitim selima Dobrudže, izvrstan je poznavalac bugarskog sela. Jovkov voli i razumije selo. U njegovim se djelima radnja odvija na selu, njegovi su tipovi seljaci, oko romantičnih zapletaja njegovih priča vrzu se problemi sela i grada, problemi, koji nastaju sukobom starog pradjedovskog naziranja i novoga doba. Među prekrasne opise iz života sela — seljački ples u krčmi, — učinak pastirske pjesme na gozbi s gospodom iz grada, — pobjedonosni dolazak vršalice itd.... — Jovkov unosi socijalna pitanja, koja zadiru u život svih seljačkih naroda.

Kako Jovkov riješava te probleme, kako odgovara na ta pitanja? — Jednom već rekosmo, Jovkov je poznavalac seljačke duše. — *»Istinsko dobročinstvo vrši se sakriveno. Kada jedna ruka nešto daje, ne treba da zna druga.* — On donosi oprezno novotarije, pazi, kako ih daje, opaža, kako su primane. Propovijeda napredne ideje zadružnog gospodarstva. Ali u zadruzi ne vidi samo obranu seljaka prema liberalnom ili kolektivnom uređenju individualnog ili državnog kapitalizma, već u duhu narodnih težnja postavlja seljački dom zaštićen zadrugarstvom — kao bazu budućega državnog uređenja.

U nekoliko se redaka ograđuje protiv marksizma; — ne Jovkov, iz njegovog pera, na njegova usta govori Dobrudža, bugarski a s njim uopće — seljak. *Ivo Ban.*

Odgovorni urednik: Dr. A. Čepulić, Zagreb, Trg Kralja Tomislava br. 21. — Tiskara »Merkantile« (Jutriša i Sedmak), Zagreb. — Za tiskaru odgovara Gjuro Jutriša, Zagreb, Ilica 35.

HRVATSKA SMOTRA

ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST I DRUŠTVENI ŽIVOT

GOD. II. ZAGREB, LISTOPAD 1934. BROJ 10.

SUVREMENOST ZADRUŽNE IDEJE

Kooperativizam[1]), zadrugarstvo, je jedan od onih rijetkih ekonomskih i socijalnih pokreta, kojima glavni impuls nije dala suhoparna teorija, nego njihova provedba u život. Budući da je čovjek društveno biće, nalazila se u ljudskoj duši oduvijek iskra zadružnoga duha, pa zato i nailazimo u povijesti društvenoga života na više manje uspjele teoretske i praktične stilizacije zadružne ideje. No te formulacije dane su isprva u obliku utopijskih zadružnih djela Thomasa Morusa (»Utopija«), Tome Campanelle (»Sunčana država«), Emile Cabeta (»Put u Ikariju«) i mnogih drugih, a kasnije kao potpuno realna naučavanja dra Williama Kinga, Ed. Vansittart-Neale-a, Thomasa Hughesa, te uz mnogo drugih također i nîmske (Charles Gide) i hamburške (dr. Franz Staudinger) zadružne škole. No sva teoretska zadružna shvaćanja nijesu otvorila zadrugarstvu vrata u svijet socijalno-ekonomske prakse. To bijaše djelo praktičnih ljudi: konzumno zadrugarstvo rochdalskih pionira (siromašnih tkalaca engleskoga grada Rochdale), a seljačko kreditno i produktno zadrugarstvo oduševljenih njemačkih zadrugara Wilhelma Raiffeisena i Hermanna Schulze-Delitzscha.

Kada je zadrugarstvo već ubralo svoje prve uspjehe, tek su se onda neki smatrali ponukanim, da mu dadu i posve znanstvenu osnovicu. Zasluga je to u prvom redu nîmske[2]) zadružne škole (Charles Gide, de Boyve, August Fabre), a onda i čitave plejade zadružnih [illegible], od kojih se naročito ističu prof. Franz Staudinger, dr. Vahan [illegible], dr. Johann Friedrich Schär, dr. J. P. Warbasse, dr. Karl [illegible], dr. Hans Müller, prof. Bernard Lavergne i mnogi drugi.

Premda je nîmska zadružna škola, (a naročito [illegible] začetnik Charles Gide), pridonijela najveći dio ulasku [illegible] u svijet ozbiljnih i suvremenih socijalno-ekonomskih naučnih [illegible] premda je ona u svojem izlaganju dala najuvjerljivije dokaze [illegible] zadružne [illegible]

---

1) Ovaj je članak napisan kao uvod u [illegible] pokret koja nosi naslov: »Socijalizacija privrede i [illegible] ... [illegible]ajući [illegible]gani- važnost zadružnoj ideji, koja naročito u našim [illegible] još [illegible] preda- svoju afirmaciju, držimo, da je potrebno da [illegible] [illegible]semo [illegible]m član- bleme, koji danas provejavaju kroz čitav [illegible] [illegible]ganizacije

2) Ova škola dobila je svoje ime po [illegible] francuskom [illegible]

ideje u njezinoj praktičnoj provedbi, ipak njezino shvaćanje ne prihvaćaju svi zadrugari, a naročito ne socijalisti-zadrugari. Doktrine nîmske zadružne škole smatraju oni »malograđanskim«, nerevolucionarnim i neizvedivim i zato ih odbacuju. Danas nažalost ne postoji jedinstveno naziranje o zadružnom pokretu, već tu vlada prilična disharmonija, jer neki smatraju, da zadružni pokret ima da postane samo slugom i sredstvom jedne klase u njezinoj borbi za vlast (marksizam), a drugi, da ono mora da obuhvati u slobodnu zajednicu sve ljude bez razlike, spadali oni bilo kojoj društvenoj klasi ili staležu (nîmska zadružna škola).

Ipak se svi zadrugari, pripadali oni bilo kojoj frakciji, slažu u tome, da je važnost zadružnoga pokreta i u aktuelnim društvenim poretcima (kapitalizmu, korporativizmu i boljševizmu) upravo neprocjenjiva i da je radi toga potrebno srušiti sve one pregrade, koje bi ga priječile u njegovom napretku. Svakako nalazi se još i danas ljudi, naravno izvan zadružnoga pokreta, koji na nj kao socijalni eksperimenat gledaju prijekim okom i drže, da je zadrugarstvo njihov najveći protivnik, jer hoće da im oduzme apsolutnu vlast u narodnoj privredi. No broj takovih individuuma je vrlo malen i upravo iščezava u nepreglednoj množini onih, koji kao članovi pojedinih zadruga po čitavom svijetu očekuju, da će zadružna ideja u najskorije vrijeme doživjeti svoju punu afirmaciju i tako dovesti do ostvarenja zadružnoga društvenog uređenja.

Pisati o zadružnome pokretu kao faktoru socijalizacije društvena života teško je naročito u današnje vrijeme, kada u pojedinim zemljama vladaju razni autoritativni režimi (Sovjetska Rusija, Njemačka, Italija itd.) i često ne dozvoljavaju, da se zadrugarstvo razvije onako, kako bi to bilo moguće u normalnim prilikama i u eri apsolutne slobode. Tim više, što je raspoloženje danas vanredno revolucionarno. Svaki čas stupaju na pozornicu društvena života nove ideje i novi pokreti. U čitavom konglomeratu raznih ideologija, zadrugarstvo svakako sačinjava važnu komponentu. Ipak se ne može tvrditi, da je danas ono jedino od praktičnoga značenja, jer se svjetska ekonomija kreće danas na različnim putevima, počam od ekonomskoga liberalizma do drugoga ekstremiteta državnoga socijalizma. Odigravaju se pred našim očima sudbonosni događaji neočekivanih metamorfoza privrednoga života. Politički i ekonomski diktatori Mussolini, Roosevelt i Hitler kušaju kao ljudi jake ruke da državnom intervencijom suzbiju tešku privrednu krizu. Mussolini i Hitler imadu pred Rooseveltom tu prednost, da idu k svome cilju u etapama, dok su Rooseveltovi socijalni eksperimenti barem na oko suviše brzi, dolaze neočekivano i naliče na ekonomsku revoluciju. Ekonomski liberalizam potpuno je skrahirao i pokazao se nesposobnim da bude osnovni princip narodne privrede. Stoga i nije čudo, da su se pojavili režimi, koji energičnim zahvatima riješavaju probleme današnjih dana.

U takovoj atmosferi teško je točno odrediti definitivnu ulogu zadružnoga pokreta u procesu socijalizacije privrede. Korporativni režimi otklanjaju uopće socijalizaciju i državni socijalizam, budući da on ne daje dovoljno mjesta privatnoj inicijativi, najvažnijem faktoru pri-

vrednoga života. Koliko je pokazala praksa, uvođenjem korporacija kapitalizam prestaje nositi to ime, jer u korporativnom društvenom poretku ne postoji više apsolutna sloboda poduzetnika, a korporacije nadziru produkciju i spriječavaju (barem u teoriji) svako izrabljivanje. U stvari produkcija je u neku ruku socijalizirana, a da privatnoj inicijativi nije oduzet njezin raison d'être. Ipak, mora se priznati, u Njemačkoj i Italiji podaje se i danas usprkos svega velika važnost zadružnome pokretu, naročito konzumno-zadružnome pokretu (kao zastupniku interesa konzumenata) i seljačkom proizvodnom i kreditnom zadrugarstvu (kao organizaciji producenata). Zato dolazi do izražaja i u korporativnim režimima evolutivna socijalizacija putem zadružnoga pokreta.

Kooperativni pokret u nekih naroda na sjeveru i zapadu Evrope, naročito Engleza, Škota, Finaca, Danaca i Švedana, nije usprkos sve svoje jakosti dosegao vrhunac svoga razvitka. I dalje osnivaju se ovdje nove konzumne, produktne i kreditne zadruge, a još uvijek raste broj zadrugara. To dokazuje, da zadrugarstvo, usprkos svih pertubacija na polju privrednoga života ostaje ipak najjači i najefikasniji faktor socijalizacije, ali ne u smislu podržavljenja privrede, već u tome smislu, da gospodarske institucije ima da služe narodu, a ne, kako se to često događalo, da narod služi gospodarskim institucijama. Pošao svijet kojim mu drago putevima, on u svome progresu ne može mimoići i previdjeti zadružni pokret. Narodni gospodarski život i zadrugarstvo vezani su danas nerazrješivim sponama. I zato svaki ekonomski režim, bio on liberalni (kapitalistički), socijalistički ili korporativni, mora se u svojem programu obnove društvena poretka pozabaviti u najvećoj mjeri i sa unapređenjem zadružnoga pokreta i zadružne misli.

Mnogo ima takovih pokreta, koji kao i zadružni teže za istim ciljem, t. j. za nacionalizacijom privrednoga života i postavljanjem na drugu, moralniju bazu svih odnosa jednoga čovjeka prema drugome. Od njih se zadrugarstvo u mnogočem razlikuje i ima svoje posebne odlike, od kojih je najizrazitija, da se mnogo ne isprsuje nekim crvenim programom, da ne priča bajke o nekom crvenom raju na zemlji i čarobne pripovijetke iz »Tisuću i jedne noći« ili »zemlje slasti i lasti«, već da tiho i mirno, već skoro stotinu godina izgrađuje na tisuće zadruga i svojim na oko sitnim radom pokušava ostvariti pravednije društvo. Zadrugarstvo računa s čovjekom, kakav je on u zbilji, sa svim svojim pogreškama i manama. Kao praktična i realistička organizacija, ono je svijesno činjenice, da se sa ljudima našega vremena ne može ostvariti komunističko društvo. Radi toga, uzima si kooperativni pokret zadaću, da paralelno radi na materijalnom i na moralnom podizanju svojih članova.

Neki ugledni zadrugar, imenom Brunet, držao je jednom prilikom u Parizu zadružno predavanje i tom prilikom rekao i ovo: »Pokret produktnih i konzumnih zadruga predstavlja potpun program za organizaciju rada u privredi i za razdiobu društvenoga imetka.« Na to predavanje osvrnuo se socijalistički list »La Populaire« posebnim člankom, napisavši ujedno i ove riječi: »Ovaj potpun program organizacije

rada i razdiobe društvena imetka ne spada u današnje vrijeme. Budemo li čekali, dok se putem zadrugarstva ekspropriira kapitalizam i riješe socijalni problemi, čekat ćemo još 5000 godina.«[3]) Na te riječi primjećuje vrlo duhovito Charles G i d e,[4]) d a z a d r u g a r s t v o i m a p r e d s v i'm s o c i j a l i s t i č k i m s i s t e m i m a t u p r e d n o s t, š t o j e d o s a d a i p a k n e š t o p o k a z a l o. A socijalizam? Ostvarivan u Sovjetskoj Rusiji ima za posljedicu ne oslobođenje, već zarobljenje čovjeka, stvaranje amorfne i neslobodne radničke mase, koja se kreće onako, kako joj to diktira komunistička stranka i stranačka policija.

Uspjesi pojedinih vrsta zadružnoga pokreta, a napose seljačkoga zadrugarstva i organizacija konzumenata očito dokazuju, da i u današnjem svjetskom kaosu socijalnih ideja i pokreta ima još uvijek mnogo mjesta zadružnome duhu. Zato će u obnovi socijalnoga poretka i socijalizaciji privrednoga života zadružno gibanje biti ne samo u sadašnjosti već i u budućnosti od najvećega značaja.

V i l k o R i e g e r

GIOVANNI PAPINI: DVA PARADOKSNA DOKUMENTA IZ KNJIGE »GOG«

MASKE

N a g a s a k i, 3. veljače.

Kupio sam jučer tri antikne, autentične, čudnovate japanske maske. Odmah sam ih povješao po zidovima u svojoj sobi i ne mogu ih se dosta nagledati. Čovjek je veći umjetnik nego priroda. Naši prave lica kao da su zamrla i bez karaktera pred ovim kreacijama izrađenim od malo drveta i boje.

I dok ih promatram mislim: kako to, da čovjek pokriva sve dijelove svoga tijela, čak i ruke (rukavice), a nepokriveno ostavlja najvažniji dio, l i c e. Ako skrivamo sve udove od stida ili sramote, zašto ne bismo sakrili lice, koje nije obično tako lijep i tako savršen dio?

Stari i primitivci, u mnogim stvarima inteligentniji od nas, upotrebljavahu i upotrebljavaju maske u ozbiljnijim i ljepšim prizorima života.

Prvi Rimljani, kao i današnji divljaci, stavljahu maske napadajući neprijatelje u ratu. Vračari i svećenici imađahu ceremonijalne maske kod čaranja i obreda. Grčki i latinski glumci nisu nikad recitirali bez maske. U Japanu se uvijek plesalo u maskama (one, koje sam kupio taman su maske za ples G e n j o r a k u iz epohe Heiau). U srednjem vijeku su članovi bratovština imali pokriveno lice kukuljicom sa dvije rupe za oči. Padaju mi napamet prorok Valato iz Khorasana, Vijeće desetorice u Veneciji, željezna maska... Rat, umjetnost, religija, pravosuđe: ništa se velikoga nije obavljalo bez maske.

---

[3]) Uostalom tko marksistima garantira, da će se njihov program ispuniti prije? Zar »proročanstva« Karla Marxa?

[4]) Charles G i d e: Die genoss. Programm und die sozialistischen Schulen.

A danas dekadenca maski: ne rabe ih nego karnevalski [illegible] pustahije i automobilisti pri utakmicama. A kanda je i karneval [illegible] a i ulični razbojnici su sve rjeđi.

Maske bi, po mome mišljenju, morale postati fakultativni [illegible] stima kao i rukavice. Čemu izlagati lice, koje je često puta [illegible] ženje, a za druge uvreda. Svaki bi si mogao izabrati za [illegible] koja mu se najviše sviđa i koja bi najbolje odgovarala njegovom [illegible] ševnom stanju. Svi bismo si mi mogli napraviti više njih i staviti [illegible] ili ovu već prema dispoziciji dana i naravi proslava. Svi bi morali imati u svojoj garderobi pored šešira, žalosnu masku za posjete [illegible] i [illegible] vode; ljutitu masku za diskusije i dvoboje; patetičnu i zaljubljenu masku za f l i r t i zaruke; nasmijanu masku kad polazimo da gledamo komedije ili na prijateljske večere i razgovorljive šetnje.

Čini mi se, da bi univerzalno prisvojenje maske imalo mnogo [illegible]

1. H i g i j e n s k i. Zaštita kože na licu.

2. E s t e t s k i. Maske udešene po našoj narudžbi uvijek bi bile ljepše od prirodnoga lica i lišile bi nas gledanja [illegible] i [illegible] miranih fizionomija.

3. M o r a l n o. Nužda da simuliramo — to jest da [illegible] izražavamo osjećaje kojih gotovo nikada nemamo, — [illegible] prikraćena, ograničena tek na riječ.

4. O d g o [illegible] n o. Produžena poraba jedne te iste maske [illegible] dokazuje Max Beerbohm u svome H a p p y H y p [illegible] — [illegible] konca modelira [illegible] lica te transformira [illegible] je nosi.

Kolečnik koji kroz mnogo godina nosi jednu [illegible] svršava time, da konačno [illegible] malo i [illegible] [illegible] pedagogiji u [illegible] kulturi [illegible] deset godina [illegible] djelima, na primjer u [illegible] na [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

kojega se jedva želi napustiti. Kazalište je zabava za stare i za snobs-ove zaražene estetikom. Na koncertima se može često slušati kakav komad, s kojega zaboraviš na samoga sebe — poželjan rezultat — ali morati ih slušati tolike i sred čopora ljudstva, koje se hipokritski previja u ekstazama; dok misli na tko zna kakve budalaštine i nečistoće, muka je.

Za sport treba biti mlad, zadovoljiv i primitivan.

Htio bih drugog nekog vina, čudesnog kazališta, tragičnijeg športa, opijuma, koji zauvijek mijenja moj ja. Ovi ljudi se zadovoljavaju s tako malim! Nešto malo namaljanog mesa, malo umjetnog zanosa, kakova stara slika, kakav glas, koji si osjetio hiljadu puta, neki faksimil emocije, životinjska nesvijest...

Imam novaca dosta za sve — sve me dosađuje. Epikurejski probitci velikoga grada podsjećaju me na igračke glupe i pokvarene djećurlije. Nema za mene užitka. Ljudi kao Kaligule i Kafur možda su se mogli zabavljati: meni to ne uspijeva. Nije dosta novac: hoće se vlast — i iskrenost. Možda su se i oni dosađivali.

Ubijati ljude nije konačno ona naslada, koju si predstavljaju platonski krvnici. I sadizam svršava u zasićenosti. Rodio se iz dosade i ne može ubiti svoju majku. Tiberija i Gilles de Raire-a vidim žalosne, poslije, više nego prije.

Ipak bih trebao nešto izmisliti. Nevjerojatno je, da se čovjek kao što sam ja, opskrbljen miljardama i lišen skrupula, moram dosađivati.

Zabave, koje mi svijet pruža vode u glupost ili u ludost, u mrzovolju ili u smrt. Ne ću da za njih znam. Moram pronaći iz sebe i u sebi novi užitak, neizdanu radost. Hoće li mi uspjeti?

Ovaj, Berlin, međutim, nije nego lažni New York bez mora, sa komadićem Montmantre-a i Babilona po načinu užurbanih pedanata.

Preveo *D. Ž.*

LONDONSKI KONGRES ETNOLOGA I ANTROPOLOGA

Zbilo se prvi put u naučnom svijetu uopće, a napose otkada su i etnologija i antropologija stale u 19. stoljeću na svoje vlastite noge, da su se našli na okupu predstavnici ovih nauka sa čitave kugle zemaljske. Pala je odluka, da to bude upravo ove mutne godine, u Londonu — bar donekle po strani od kontinenta, ustalasana i zamagljena, na tlu starotradicijske demokracije. Sve su to činjenice, koje u drugim prilikama i vremenima možda i ne bi imale osobita značenja, bar ne onakva, kakvo im se može pridavati u ovo vrijeme. Dvadeset i dvije su godine trebale da dođe do ostvarenja ovoga I. internacionalnog kongresa antropoloških i etnoloških nauka — kako mu je službeni titul, jer su prve priprave izvedene još pred rat god. 1912. A onda — rat, pa poslije, čini se, nepovjerenje a možda i zaplašenost onih, koji su bili najzvaniji akteri u ovakvoj stvari, da uopće i dirnu u to, te tako dolazi istom god. 1933. do daljih priprema i konačnoga ostvarenja.

Bilo bi zališno nabrajati, koje je sve značenje imalo održanje ovoga i čisto naučno tako važna i općeno za historijat nastojanja ljudskoga duha odlučna zbora upravo u Londonu: isticati Veliku Britaniju kao jednu od najjačih kolonijskih država i zato baš važnu za obje ove nauke, sve njene dalje mogućnosti i sredstva provedbe i organizacije ovakva svesvjetskoga kongresa, njene dobro znane tradicije naročito u etnologiji i t. d. i t. d.

I tako se do dana otvorenja dne 29. kolovoza okupilo u prijestolnici na Temzi stručnjaka etnologa i antropologa (pa i nešto psihologa, lingvista i prehistorika — uže vezanih s ovim naukama) iz čitava svijeta preko tisuće, zajedno s domaćima. Predaleko bi vodilo izbrajati sve ma i važne pojedinosti otvorenja, konferencija, izvještaja, predavanja i diskusija u mnogom pogledu vrlo poučnih, ne samo sadržinom, nego i manifestiranjem različnih mentaliteta, nazora, širokogrudnosti i nastranosti, konservativnosti i zdrave naprednosti i t. d., različnih pa čak i vrlo poučnih recepcija. Kroz sav taj gotovo bi se moglo reći kaos spominjanja probijaju se ipak markantnije činjenice, pojave i ličnosti — i njih bar da se kratko dotaknemo.

Tko je zašao tih dana u predvorje londonskoga sveučilišta, gdje je kongres zasijedao, mogao je konstatirati, da se pretvorilo u mali Babilon. Kod kongresa baš ove vrste to je u ostalom i razumljivo većma nego u ma kojega drugog internacionalnog kongresa. Tamo kraj mrkokožnih Indijaca, kose kao smola crne i očiju vlažnih i neobično izražajnih vrzu se maleni kitajski antropolozi, dalje uz zanimljivu pojavu Druzijke iz Sirije nekoliko arapskih naučenjaka, pa onda u kontrastu prema svima ovima nordički tipovi Šveda, Nijemaca, da se onda kraj njih nađe koji afrički Crnac, ili dalje po koji blagoglagoljivi Sredozemac — a naposljetku kraj ovih ne zaboravimo ni nas nešto Slavena — u ostalom sasvim različne vrste, mišljenja i reagiranja — no ipak, jezici nas vežu. Ponešto je začudilo, da je Amerika bila slabo zastupana, no što je od toga kudikamo značajnije: nije se pojavio ni jedan jedini ruski sovjetski antropolog ili etnolog! Jedan, dva emigranta (jedan već davno smiren daleko u Indokini, drugih iz praških krugova) — to je sve, što je ruska nauka odaslala na ovaj kongres! A kakvo bi joj inače mjesto pripadalo na tom kongresu — o tom je zališno govoriti. Razumljivo je, da su se na kongresu ovako prominentna značenja, prvom ove vrste, našle i ličnosti iz naučnoga svijeta, koje su inače (gdjekada i neopravdano) obavijene često razglašenom povučenošću. Pored samih engleskih prvaka (R. R. Maretta, A. C. Haddona i drugih uz najbolje znanoga starca Sir James G. Frazera) tu se našao sam pater Wilhelm Schmidt iznoseći kao i najbliži drug njegov kulturno-historijske etnološke škole prof. W. Koppers u nekoliko predavanja na sva tri glavna kongresna jezika (engleskom, njemačkom i francuskom) svoje dobro poznate teze i rezultate (tako o primicijskim žrtvama u najstarijih naroda, o položaju žene s obzirom na svojinu u primitivnim kulturama, pa o totemizmu kao problemu s obzirom na kapacitet ljudski, o pitanju praodnosa Indoevropljana prema grupi Turk-naroda i dr.), od Nijemaca G. Thilenius i naročito antropolozi Eugen Fischer pa u posljednjim godinama često bilježimo ime von Eickstedt; tu su se

našli i francuski prvaci Paul Rivet pa mnogo više razvikani Lévy-Bruhl, čuveni istraživač socioloških pojava ljudskoga roda, napose braka, Eduard Westermarck — da se ne spominju drugi toliki kapaciteti u krugu naukâ o čovjeku, kojih bi imena bila manje poznata i ako su im djela trajnih i dubokih vrijednosti. Smrt je tek morala neposredno prije kongresa oteti jednu od prvih glava moderne etnologije, Friedricha G r ä b n e r a, suosnivača kulturno-historijske škole.

Pitat će jamačno svatko u prvom redu za rezultate, što ih je taj naučni zbor donio. Mora se odmah kazati, da nisu nikako senzacionalnog karaktera — najmanje u onom smislu, kako je to reportaža u štampi često donosila. Prije bi možda trebalo označiti rezultate kongresa stvarno kao čedne u svakom smjeru. Senzacionalnosti se nije moglo primijetiti nigdje ni na predavanjima, izvještajima o naučnim istraživanjima i pothvatima, ni na ostalim stručnim priredbama kongresa (na pr. nekim specijalnim izložbama — kao iskopina iz Tel Duweira u Palestini, pa brojnim privatnim ovom prilikom izuzetno pristupnim zbirkama — kitajske starine G. Eumorfopulosa, prehistoričke zbirke A. Keillera i t. d. i t. d.) — I tako nije potrebno bilježiti senzacije sa kongresa, nego neke markantnije događaje iz te revije tolikih naučnih radionica i neke značajnije crte, koje su se u ideološkim naučnim pravcima življe istakle.

Među diskusijama privukla je više interesa borba antropologa oko značenja i vrijednosti ispitivanja t. zv. krvnih grupa. Češki antropolog V. S u k, a s njim i veći broj drugih stručnjaka ove grane pokolebali su, čini se, prilično temeljito vrijednost ispitivanja krvnih grupa i na osnovi njihovoj stvaranih zaključaka o bližoj srodnosti pojedinih rasa ili rasnih varijanata. Predavanja, koja su se bavila drugim rasnim pitanjima, bilo je čitav niz — no stvarnost i trijeznost njihova je pokazala, kako krilatice najnovijih vremena ipak ne mogu da prodru preko granica prave nauke, ili točnije rečeno, ozbiljnih i honetnih naučnih nastojanja. Većina tih predavanja donosi specijalne rezultate — a samo nekoja teme općenitijega interesa — tako najnoviji pregled rasa Indije i dr.

Inače su živ interes pobuđivali naročito referati o najnovijim istraživanjima u terenu, bilo antropološkim, bilo etnološkim, pa i nekim prehistorijskim. — Pri ovom posljednjem, već po nekoj tradiciji, zauzimali su Englezi prvo mjesto — tu su u pozadini i obilna sredstva, kojima za ovakve svrhe raspolažu, a kojima, istina je, i ne štede i s neobičnom pasijom, i razumijevanjem u isti mah, daju i prate svaki novi pothvat. Uopće, može se reći, da je svaki drugi inteligentniji Britanac manje ili više pasionirani »starinar« — respekt pred prehistorijskom starinom, naročito pred starim visokim civilizacijama (pa onda i pred antikvitetom ma koje vrste, doba i kraja) upravo je pažnje vrijedan. A da je pri položaju, koji ima britanski imperij u svijetu prema tolikim različnim zemljama i narodima upravo etnološki i antropološki interes upravo znatan u širim krugovima — to treba ovdje također živo podvući. I tako je razumljivo, s koliko su se interesa pratili i na kongresu izvještaji o novim proučavanjima na različnim stranama svijeta. Među tim izvještajima velik ih je broj otpao na misionare, što protestantske što katoličke; a par naročito zanimljivih donio je Englez E. W. P. Chinnery o jednoj doselc

još posve neistraženoj novoj grupi stanovnika Nove Gvineje. Radi se o Papuancima, na broj neko 100.000 na jugoistoku u unutrašnjosti poluotoka — s kulturom, koja je još pretežno još gotovo nedotaknuta našom civilizacijom, i stoga tako važna — uzevši u obzir i impozantan broj pripadnika te grupe. No treba odmah dodati — i ta senzacija nije bila onakva, a napose nije imala vanjskoga znaka senzacije, kako to prikazaše mnoge novine; pogotovu se tu nikako ne radi ni o kakvoj novoj rasi! O novim rasama danas se više ne govori i ne može više govoriti, pače jedva o novim, još potpuno nepoznatim jezicima ili plemenima. To su danas rijetki izuzeci — i takve se riječi na ovom kongresu nisu gotovo ni čule. Faktične novosti, krupne i sitne — te su se odnosile na pojedinosti u životu; socijalnim odnosima, religijama, tehnologiji i materijalnoj kulturi najrazličnijih naroda kugle zemaljske. Išlo se u širinu — rekli bismo sasvim općeno i jednostavno, u detalje, u ispunjanje onih okosnica, koje su već prethodnici postavili. To je osnovni dojam i smjer rada ovoga kongresa — bar onoga, što se na njemu čulo i vidjelo. A moglo se i vidjeti inače upravo nedohvatnih i predragocjenih stvari. Spomene li se samo niz filmova prvorazredne vrijednosti, i naučne i tehničke (tako na pr. prikazi života, rada i primitivne tehnologije jednoga australskoga plemena, kojemu već nema duga vijeka, a ipak se tu još može u originalu vidjeti i kako taj Australac izrađuje kameno oruđe kao da smo negdje preneseni u živi neolitik, i kako priređuje svoj čudni bumerang ili drveni šiljak koplja i t. d. i t. d., pa filmovi sa Rassmusenovih ekspedicija i drugi) — nije potrebno nabrajati dalje. — U tom pogledu širine, upoznavanja tolikih manje ili više specijalnih pojava, koje u antropologji i etnologiji pa i dijelu prehistorije mogu da zanimaju stručnjaka, i posve novih kao i proširenoga i razrađenoga staroga, već otprije poznatoga — ovaj je naučni zbor bio doista, sigurno, za svakoga učesnika bez razlike i škola!

No ako zatražimo račun od kongresa u pogledu dubine, konačnoga produbljivanja dosadašnjega etnološkoga i antropološkoga znanja, velikih sinteza i posljednjih misli o univerzalnom razvoju i historijatu bilo ljudske kulture (dotično pojedinačnih kulturnih kompleksa) bilo čovjeka kao antropološkoga objekta i ljudskih rasa — onda bilanca nije senzacionalno aktivna. Moglo se živo zapaziti, kako je tek nekoliko čuvenijih imena zahvatilo neke općenitije teme i probleme (totemizam — Koppers, manizam — Lévy-Bruhl, o ritualu uopće — Evans-Pritchard, Hocard i dr., o širenju kulturnih dobara — Haddon, odgoj u primitivaca — Lehmann i dr.). Međutim, ipak je svatko mogao primijetiti, da se svi glavniji ideološki pravci ovih nauka probijaju kod dobra dijela nazočnih naučnjaka, sad izrazito sad manje primjetno. Na jednoj je strani jasno primijećeno, kako engleski konservatizam ima i tu u nauci svoj dubok korijen — i engleska se etnologija još i danas dobrim dijelom kreće u brazdama, što ih je izorao E. Tylor i njegov sljedbenici — u razvojnim koncepcijama ljudskih kultura, kako su ih i Tylor i Spencer i drugi već zacrtali; osjetilo se upravo živo, kako se tu nalazimo na klasičnom tlu kulturnoga dotično etnološkoga evolucionizma. Na drugoj strani predstavnici metodički i koncepcijom danas nesumnjivo jačega pravca kulturno-historijskoga iznose

svoje teme izatkane vidno na osnovi svoje ideologije o razvoju ljudske kulture, svoje klasifikacije relativno starijih i mlađih kultura dotičnog naroda te koncepcije »kulturnih krugova«. A bilo je — i to treba naglasiti — mnogo stručnjaka, svakoga na svom polju, koji uopće nisu pokazivali da reagiraju ma na koju od ovih teza ni da ih uopće zanimaju ovi završni, opći ideološki pogledi — tako bitno važni za etnologiju.

Osim toga moglo se sasvim dobro zapaziti i ono, što bi možda moglo najzgodnije nazvati »manirom naučanja« da naime na pr. Francuzi stalno sve, što se samo može, u predavanjima i diskusijama »sociologiziraju«, Englezi pak »psihologiziraju« — dok su između Nijemaca predstavnici etnološkoga kulturno-historijskoga pravca, razumije se, »historizirali« u smislu historički zasnovane metodike ovoga pravca. No do osnovnih diskusija, do debate o osnovnim pravcima, njihovim temeljima, opravdanju, do međusobne stroge i stvarne kritike iz temelja nije nigdje došlo.

Da se među rezultatima kongresa ne mogu bilježiti općeniji, dublji i širega značenja možda je na kraju i razumljivo, kad se radi o prvom kongresu ove vrste pa po tome i o nužnim nekim nedostacima ili nedotjeranostima. Razumljivo je, da je tu ovo ili ono bilo još »in statu nascendi«, tako fiksiranje glavnih smjernica rada i glavnih tema već unaprijed, što se danas redovno pri ovakvim kongresima radi, da nije broj predavanja i izvještaja te diskusija mogao biti znatno reduciran (bilo ih je svega blizu 300). Znatnije su rezultate iznijeli osim ostaloga naročito neke sistematski udešene diskusije — tako o mjestu čovjeka kao antropološkoga objekta među primatima, o problemu t. zv. krvnih grupa (koje su, kako je rečeno, doživjele ozbiljne napadaje), dalje, za primjer, o tome, kako se ima odnositi kolonijsko zakonodavstvo prema ukorijenjenom čarobnjaštvu, kako se i koliko afrički običaji i vjerovanja mogu povezati i dovesti u sklad s kršćanstvom i niz drugih, a među brojnim prihvaćenim rezolucijama zavređuju pažnju: predložena po pariskom profesoru etnologije Paulu R i v e t u, da se što intenzivnije i na sve strane poradi oko kinematografskoga snimanja života i kulture naroda, koji idu u krug etnologije, napose svega onoga, što je već na putu da zauvijek iščezne; dalje jedna predložena po Kaju Birketu-Smithu iz Kopenhagena o živoj potrebi studija Eskima, dok za to još ima vremena; znatna je i dalekosežna prihvaćena rezolucija u stvari definitivne izradbe i internacionalno standardiziranih mjera i ostalih data za antropološka ispitivanja.

Naposljetku, kongres je imao još jedno svoje značenje i opravdanje, (možda još najviše od svega, kako je to obično kod kongresa, ako i nije jedino ispravno i d o v o l j n o): prvu a odličnu priliku za upoznavanje i osobne veze između tolikih dotle neznanih i međusobno sasvim tuđih naučenjaka. Ako se upravo s ovim u svezi naglasi još i živo primjetan duh demokratstva (da se gotovo ne rekne na momente i neke familijarnosti), koji je tu ponajviše vladao — istaknuta je jedna dalja simpatična crta kongresa. Ta nosio je kongresu taj duh već njegov patron i otvarač princ od Yorka, simpatično demokratska ličnost. A ne će biti promašeno, ako se kaže, da zasluga za to ide dobrim dijelom same domaćine naučnjake, koji i u saobraćaju pače i na samim predavanjima i u diskusijama nisu nigda propuštali priliku, da okupljene dobrom voljom, pa i

dosjetkama i duhovitim primjedbama vazda drže u dobru raspoloženju (kažu, da je to već neka tradicija njihova!). I taj duh demokracije i neobičan osjećaj slobode i nevezanosti uzvisivao je ugođaj čitava kongresa, učinio je, da se ne primijete ili brzo zaborave ovaj ili onaj nedostatak u organizaciji ili na različna desiderata, koja su se mogla iznositi. Tako se moglo prijeći i preko procedure, kojom je utvrđeno mjesto idućega, drugog internacionalnog kongresa ove vrste — za koje su rivalizirali Kopenhagen i Beč (donekle i Rim) — pa je odluka na kraju pala za Kopenhagen. Odluka inače vrlo simpatična, ma da razlozi, protivni Beču, koji su kursirali, nisu čini se bili ni čisto naučnoga karaktera ni na dovoljno ozbiljnoj visini.

Ako bi ikome sa kongresa trebao da se postavi neki memorijal zahvalnosti, onda bi to u prvom redu išlo profesoru etnologije u Oxfordu Johnu L. Myresu — gotovo bi se moglo reći duši kongresa, koji je sa svojih oko sedam decenija na leđima znao i voditi kongres, vladati, koliko je samo bilo moguće, stotinama, upravo masom učesnika, i tumačiti, biti svakom pojedincu na ruku — zahvaljujući to dobrim dijelom i svom poznavanju više evropskih jezika (što inače na Zapadu nije prečesta vrlina, napose u govoru, pa se to i ovdje dosta osjećalo). A s njim zajedno išla bi ta hvala i čitavu ostalom britanskom organizacijskom odboru za upravo golem utrošen trud, kojemu je to osim u različnim govorima i osobnim izjavama zahvale izraženo načinom neobičnim doduše, ali u stilu kongresa: u impozantnom refektoriju oxfordskoga New-Collegea grmjeli su (gotovo svetogrdno) učesnici u znak priznanja i počasti sedam puta uz udarac nogom o zemlju »Mpa-mpa-či-či!« — poklicima, kojima Zulu odaju najviši izražaj poštovanja svome vladaru. — Trajniji spomenik postavlja sebi kongres, osim provođenja u djelo prihvaćenih općih zaključaka, spomenicom, u kojoj su osim ostaloga otisnuti sadržaji svih predavanja i izvještaja.

Prof. dr. M. Gavazzi

JE LI ISPRAVNA TEORIJA EVOLUCIJE?

Uzmimo da je povijest stvaranja svijeta samo djelo pjesničke mašte.[1]) Ali interesantno je ipak otkriće, da geološki materijal, kojim raspolažemo, mnogo više govori za vjerodostojnost ove povijesti stvaranja, nego za teoriju evolucije.[2])

---

[1]) Izvadak iz članka Arnolda Lunna-a, autora knjige »The Flight from Reason«. Izašlo u »The English Review«, London, siječanj i veljača 1934. Prevedeno s njemačkoga prema »Die Auslese«.

[2]) Ovdje ne ulazi u obzir odnos filozofije ili religije prema teoriji evolucije. Svakome je kršćaninu slobodno da prizna ili odbije teoriju, po kojoj se je čovjek razvio od životinjskih pređa. Ovaj članak ne ide za tim, da samo opiše teoriju razvitka, koja sama po sebi ne bi smetala kršćanskom naučavanju i onda kad bi bila potpuno dokazana, nego mu je zadaća da se buni protiv toga, što među današnjim učenjacima na polju prirodnih znanosti sve više pada vrijednost logičkoga dokazivanja.

Sir Ambrose Fleming, predsjednik filozofskoga društva Velike Britanije i jedan od najistaknutijih učenjaka sadašnjosti, iznosi u svojoj knjizi »Evo-

Sudeći naime po geološkim nalazima, najprije su se pojavile najjednostavnije forme života. Isto čitamo i u povijesti stvaranja. Nadalje, geološki nalazi pokazuju, da *novi tipovi nastupaju iznenada*, kao da su posebno bili stvoreni. Isto čitamo u povijesti stvaranja. Geološki nalazi *ne dopuštaju* nam da zaključujemo, da postoji razvojni niz, koji se proteže od najjednostavnije stanice pa sve do čovjeka, jer bi se u tom slučaju našao čitav niz prelaznih oblika među različitim tipovima. Takve »članove koji manjkaju« ne možemo nigdje naći. Kad bi pristaše teorije evolucije imali pravo, morao bi geološki dokazni materijal, kojim raspolažemo, dati dokaza za polagano neprekidno razvijanje. No taj geološki materijal nema nutarnje povezanosti. Novi oblici života pojavljuju se iznenada. Kamene naslage pružaju nam rječiti dokaz o velikim napredovanjima, koja nastupaju *periodski*, s uvijek novim manifestacijama stvaralačke djelatnosti. Neprestano nailazimo na oblike, koji su formirani iz temelja prema novom uzoru. Prve školjke pojavljuju se *iznenada*, a da ne nalazimo u kamenim naslagama nikakvih preteča, na koje bi se nadovezalo njihovo postepeno stvaranje. *Između riba i amfibija nema nikakvih prelaza*, a isto tako ni između životinja, koje legu jaja i onih, koje legu žive mlade, ili između gmazova i ptica. Archeopteryx, za koga se tvrdi, da je prelazni oblik, jest prema opisu *Viallatona*, najvećeg anatoma 20. stoljeća, *prava ptica*, koja podnipošto ne predstavlja prelaznu formu između gmazova i ptica. Kako ćemo vidjeti, i *Berg* je sasvim istog mišljenja.

R. C. *Macfie* kaže u svojoj knjizi »The Theology of Evolution«: »Neobično je velika razlika između embrija, koji se razvija iz jajeta ili onoga, koji se razvija u uterusu i hrani materinskom krvi posredstvom placente. Da se je ova velika fiziološka i anatomska promjena uopće i dogodila, teško bi bila mogla nastupiti postepeno, sama od sebe. Ona bi svakako morala sa sobom donesti i *veliki niz ostalih osnovnih izmjena*, kao na primjer, da se samo neke spomenu: mliječne žlijezde, nove živčane reflekse, nove hormone, uređenje organa za rađanje, vezanje i otkidanje placente, promjene zdjelišta.«

Moderni istraživaoci počinju uviđati, da je upozoravanje na »manjkavost geološkog dokaznog materijala« prilično otrcana isprika za pomanjkanje svih onih dokaza, koje pristaše ideje o evoluciji trebaju kao potporu svoje teorije. Osobito je od interesa Bergov sud o tome pitanju. *Berga*, ruskoga učenjaka, koji je *u službi ateističke vlade*, nitko ne može osumnjičiti za pristranost u korist religije.

Berg je na čistu s time, da pozivanje na oskudnost geološkog materijala stoji na vrlo slaboj bazi. »Uistinu je vrijedno opaziti,« piše Berg,

---

lution and Creation« ozbiljne sumnje o nauci evolucije. Rijetko sam kada čitao bolji pregled sadašnjih protivurječnosti u toj teoriji. — Albert *Fleischmann*, profesor zoologije na sveučilištu u Erlangenu, izjavio je god. 1933, da je naše današnje poznavanje anatomije životinja u oštrom protivurječju sa glavnim zasadama teorije organske evolucije. — Yves *Delage*, taj veliki učenjak i uvjereni pristaša nauke o evoluciji, otvoreno je rekao, da se njegovo vjerovanje u evoluciju temelji više na njegovom osobnom filozofskom uvjerenju, nego na prirodopisnoj znanosti. »Postavi li se na stanovište strogih činjenica — pisao je — mora se priznati da postanak jedne vrste iz druge uopće nije dokazan.«

»da paleontologija ne pozna upravo nikak'vih prelaznih oblika između rodova i klasa, a mogu'će niti među redovima u životinjskom carstvu. Tako ne poznamo prelaznih oblika između kralježnjaka i nekralježnjaka, između riba i četveronožaca, niti između riba hrskavičnjača i koštурača. Usprkos neobične srodnosti između reptilija i ptica nisu još dosad poznati nikakvi prelazni oblici među njima. Prije se to svaljivalo na oskudnost geoloških nalaza, ali čudnovato je to, što dublje naše znanje prodire u domenu fosila, to dalje uzmiču međusobne genetičke veze, i kao da se uvijek iznova povlače dalje od naših zahvata.«

Javnost ne bi vjerovala u tobožnju manjkavost geološkog dokaznog materijala, da je znanstvena cenzura — koja je daleko više utjecajna nego kakva iz Rima diktirana cenzura — ne priječi da sazna istinu. Skandalozno je na primjer, da nije bilo nikakvih diskusija o statistikama Dewar-a i G. A. Leverson-a, koje su bile objelodanjene u Dewarovom djelu »Difficulties of the Evolutionary Theory«. Dewar je dao jedan izvještaj o tome u »Victoria Institute«, jedinoj instituciji u Engleskoj, koja pušta, da i protivnici teorije evolucije mogu doći do riječi, ali na drugoj je strani, kako ćemo vidjeti, njegov izvještaj prigušen.

Čini se, da su Dewarove statistike uzdrmale dogmu, na koju se oslanjaju pristaše teorije evolucije, a to je pretpostavka, da je geološki dokazni materijal tako nedostatan, da jednostavno ne bi bilo fair, kad bi se upozoravalo na činjenicu, da u kamenim naslagama nema nikakvih tragova prelaznih tipova među velikim redovima organskih bića.

Ako su Dewarove statistike netočne, onda neka naša gospoda učenjaci dokažu tu netočnost. Ali, ako su točne, tada neka prihvate borbu. Dewar tvrdi da tragovi životinjskog carstva, koji su ostali kao okamine, uistinu nisu tako jako nepotpuni. Nasuprot su kopnene životinje prilično dobro zastupane. Ptice su kako znamo manje zastupane kao fosili. Dewar pokazuje da se otkrilo u jednoj periodi u donjem oligocenu, koja je svršila pred okruglo više od 30 milijuna godina, ništa manje nego 80 vrsti evropskih kopnenih sisavaca, iako ima danas samo 48 njihovih živih vrsta. Ako su naši nazori pod utjecajem pristaša teorije evolucije, koji se tuže na nepotpunost geološkog dokaznog materijala, onda bi morali očekivati, da je samo jedan mali dio kopnenih sisavaca ostavio fosile. U svakom slučaju ne bi bili pripravni na otkriće, da je broj kopnenih sisavaca, koji dolaze u donjem oligocenu, dva puta tolik, kao broj sada živih vrsta. No, da li se doista tako rijetko događa da jedna vrsta ostavi tragove u kamenju? Svakako je neobično neznatna vjerojatnost, da pojedini član vrste postane fosil. Ali uzmimo, da samo jedna jedina od milijuna životinja postane fosil. Ako se vrsta sastoji od više milijuna pojedinih životinja, onda je vrlo velika vjerojatnost da bar jedan egzemplar ove vrste ostavi tragova u kamenim naslagama. Drugim riječima: mi moramo očekivati (i naša očekivanja nisu uzaludna), da je zapravo svaka velika vrsta zastupana u geološkim nalazima. Dewar je na primjer dokazao, da je svaki pojedini od današnjih evro'pskih si-

s a v a c a z a s t u p a n n a j m a n j e j e d a m p u t m e đ u o k a m i- n a m a.

Ako su svi današnji evropski kopneni sisavci ostavili okamine, k a k o t o, d a p r e l a z n i o b l i c i i z d a v n i n e n i s u z a s t u p a n'i m e đ u f o s i l i m a? Zašto su ti »članovi koji manjkaju« bili tako imuni protiv fosila? Ako je priroda bila tako darežljiva i uzdržala fosilne tragove onih oblika, koji i danas postoje na svijetu, zašto je proizvela tako strogu cenzuru baš sa prelaznim tipovima? Ta moguće je da postoji odgovor na to pitanje, a ako je tako, onda neka pristaše teorije evolucije s njim ne oklijevaju. Ali, činjenice su tvrdoglave i niti tiranija naše naučenjačke cenzure ne može trajno prigušiti dokaze koji stoje u opreci sa znanstvenom ortodoksnošću.

Dakako, da ja ne mogu znati u koliko su ti statistički podaci ispravni. Zato bi bilo poželjno, da se o tome povede diskusija. Dewar je kao član zoološkog društva poslao tome udruženju jedan svoj sastav u nadi. da će taj biti objelodanjen u društvenom glasilu. Ali tajnik udruženja povratio mu je članak riječima: »Žalim, što vam moram priopćiti, da izdavalački komitet ne može primiti vaš članak. Mi smo pitali jednoga od prvih paleontologa i geologa za mišljenje o tome, i on nam je rekao, da po njegovom mišljenju ova vrst dokazivanja ne vodi zaključcima, koji bi bili od bilo kakve vrijednosti, makar je sabiranje dokaza moralo zauzeti vrlo mnogo vremena.« Molim, da se ovdje svrati pažnja na to da dotični paleontolog n i j e s u m n j a o u t o č n o s t d o k a z n o g m a t e r i j a l a; njemu se samo zaključivanje nije svidjelo.

Vrijedno je spomenuti, da profesor D w i g h t, poznati anatom na Harvard-sveučilištu, piše ovo: »Oni koji su izvan toga kruga ne mogu zamisliti kako je jaka tiranija duha vremena u pogledu teorije evolucije. Ne samo da ona utječe na način našega mišljenja (kako je, moram priznati, kod mene bilo), nego usto vlada tu i despotizam kao u danima francuske revolucije. Kako se malo od prvaka u znanosti usuđuje da zastupa svoje vlastito mišljenje u toj stvari.«

Ne može se zanijekati, da se, kako Dewar kaže: »Oni, koji ne ispovijedaju tu vjeru u teorije evolucije, drže kao nesposobni da zapremaju neko naučenjačko mjesto; njihove članke odbijaju novine i časopisi, znanstvena udruženja odbijaju njihove priloge, a nakladnici se protive da publiciraju njihova djela, pa makar da i sam autor snosi troškove. Tako se danas s dobrim uspjehom stavlja brnjica onima, koji hoće biti nezavisni.« I zato, krajnje je vrijeme, da se svi oni među nama, koji još vjeruju u slobodu mišljenja, udruže protiv velikih svećenika ortodoksne nauke o evoluciji i da zahtijevaju, da se o ovom interesantnom pitanju slobodno i otvoreno diskutira.

Kako se iz dosadašnjeg razlaganja vidi, nema dovoljnih dokaza. koji bi opravdali teoriju evolucije, iako ima činjenica, koje se mogu tumačiti njoj u prilog. D a r w i n je bio pripravan dopustiti, da je praoblicima od kojih potječu sva živa bića, mogao biti i od Stvoritelja udahnut

životni dah. Ali iza toga je — kako se neodređeno izrazio — svakom obliku naznačeno, da ne može očekivati daljnju pomoć od Boga, nego se mora vlastitim naporima tako razvijati da postigne uvijek viši stepen razvitka u svijetu. Oni učenici Darwinovi, koji su odbacili Boga, mirno su prihvatili misao, da je dostatno da je Darwin u naslovu svoga djela spomenuo »Postanak vrsta« i da nitko ne će biti tako drzak da od njih očekuje da objasne pravi postanak vrsta i način kako se pojavila prva živa stanica. Spretnim terminološkim trikom pušta se da čitatelj vjeruje da ovo tobožnje objašnjenje preobrazbe vrsta, zaista jedno iscrpno tumačenje za postanak vrsta.

Istina je naravno, da je već razvitak od nežive do žive supstance sam po sebi uzvišeni primjer djelovanja jedne stvaralačke snage, makar bi se i oni kasniji stadiji procesa razvijanja dali razjasniti bez pomoći posebnog stvaralačkog akta. Ništa ne može biti naivnije nego ovome protivne izjave od strane popularističkih učenjaka, kao što su H. G. Wells i profesor Huxley. »U pramoru«, tako sam čitao nedugo u oglasu za njihovu knjigu »The Science of Life«, »pulsirao je život prvi put kao jedna sitna samostalna stanica«.

Živa supstanca razlikuje se od nežive materije u tri bitne točke. U prvom redu raspolaže ona sposobnošću da se spontano kreće; drugo, ona može hranu asimilirati i pretvarati neživu hranu u živuću tvar, i treće, ona može luč života predati svome potomstvu.

Nemoguće je predstaviti si, da bi se takva živa stanica sa ove svoje tri neobične sposobnosti, koje nikako ne nalazimo kod nežive materije, mogla razviti iz pramora samo sasvim slučajno.

Najjednostavnija u nauci poznata stanica je začudno komplicirani i neobično sastavljeni mehanizam. Nikada nije ni jednom kemičaru uspjelo da u svome laboratoriju proizvede ma kako jednostavnu živu stanicu.

Promotrimo sada najednostavniju vrst umnožavanja koja je poznata u prirodi. To je umnožavanje dijeljenjem jedne stanice u dvije nove. Svaka stanica ima kompliciranu malu jezgru, a svaka stanična jezgra sadrži mnoštvo tankih niti, nazvanih hromosomima. Interesantno je ustanoviti, da su različiti oblici žive tvari karakterizirani stanicama, koje imaju određeni i u svakom slučaju drugi broj hromosoma. Svaka stanica u čovječjem tijelu sadržaje 48 hromosoma, stanica obične muhe ima 12 hromosoma. Za vrijeme procesa diobe stanica, dijeli se svaka nit hromosoma po dužini u dva dijela. Svaka od tih dviju stanica u koje se prvotna stanica razdijeli treba jednaki broj hromosoma. Razdioba hromosoma provodi se nepogrešivom točnošću.

Sve da smo i pripravni vjerovati, da stanica sa svojim kompliciranim mehanizmom može nastati iz prvotnog mulja (Urschlamm) samo slučajno, ipak će nam biti teško vjerovati, da su ti slučajni događaji u pramoru mogli biti provиđeni sa tako kompliciranim i genijalnim uređajem

za diobu svojih hromosoma i prenošenje svojih skupova hromosoma od generacije na generaciju.

Pristaše teorije evolucije počinju uviđati da se previše pouzdaju u našu lakovjernost, kad nam hoće naturiti vjerovanje, da je okolina jedini faktor koji djeluje kod procesa razvijanja. Ateist vjeruje — kako je poznato — sve, pretpostavljajući i to, da za to nema nikakva dokaza. Ali i sami ateisti se već pitaju, da li je uistinu moglo djelovanje selekcije okoline bez duše pretvoriti grudicu koloida u mozak jednoga Shakespearea. Radi toga traže moderni ateisti bilo kakvi sporedni uzrok, koji bi bio mogao potpomagati okolinu kod njene teške zadaće. Samuel Butler, učenik Lamarcka, vidi glavni faktor razvijanja u razumski vođenoj suradnji živog bića sa okolinom. Ipak je važno da se to istakne, da je nemoguće protumačiti postanak života iz suradnje pramulja i prve praživotinjice.

Još manje može razjasniti postanak prve žive stanice suvišak životne snage onih, koji su najsposobniji za životnu borbu (umnožavanje po prirodnom izboru).

Suvišak životne energije kod najsposobnijih je, kako je poznato, ključ Darwinove nauke o evoluciji. Ali ni izbor najprikladnijih varijacija niti mutacija ne pomaže nam da razumijemo izvor života. Naime, kako primjećuje profesor Whitehead: »život sam je vrlo kratkotrajan kad se usporedi sa neživom materijom, iz koje je izašao. Pećina traje stotine milijuna godina, dok drvo doživi starost samo od kojih tisuću godina. Ako je općenita težnja prirode što dulje trajanje, zašto je onda uopće nastupio život? Nadalje, zašto bi se razvoj uvijek tako pomicao, da nastaju uvijek viši tipovi? Teorija evolucije to nikako ne tumači. Razvitak, koji teži uvijek prema višem stepenu, ne može se svesti na utjecaj okoline, jer su niži oblici života isto tako prilagođeni okolini kao i viši.« Drugim riječma, bakterija je isto toliko »sposobna da živi« kao i čovječje novorođenče.

Isto se tako ateist ne upušta u razjašnjavanje, zašto i danas ne nastaje život spontano? Ako je pramore moglo proizvesti mrvicu živuće supstancije, zašto to ne čine i današnja mora? Ateist ne tumači niti to, zašto su stanoviti niski životni oblici imali plemenitu ambiciju da postanu ljudi, dok su drugi protozoi sasvim zadovoljno dalje živjeli milijune godina i nisu po svoj prilici nikad zaželjeli da postignu slijedeći stupanj u tom procesu, koji vodi uvijek na više.

Postanak života je prvi — ali nikako jedini — problem, kome ateizam ne pozna rješenja. Ateist mora da premosti velike praznine, koje zijevaju u pećinastom arhivu fosila.

Kako je već spomenuto, ne pokazuju kamene naslage nikakve tragove bilo kakvih prelaznih oblika. Ne manjkaju samo prelazni oblici između čovjeka i majmuna, nego uopće ne postoji nikakva prava prelazna forma između bilo kojih dviju vrsta.

Kako se u teoriji evolucije mogu premostiti te velike praznine? Od stvorova bez zdjelišta k stvorovima sa zdjelištem, od ljuska k perju, od stvorova, koji se legu iz jajeta, do takvih, koji izlaze iz majčina tijela? Kamenje nam ne daje nikakvo rješenje toga problema. Vrlo je teško vjerovati, da su ti snažni preokreti i promjene mogli biti pokrenuti samo nagomilavanjem malih slučajnih mutacija. Mi možemo sasvim lako zamisliti da su na taj način prouzročene manje promjene, kao na primjer razvoj konja sa kopitom od konja sa tri prsta, ali, kako kaže Macfie: »Teško si možemo predstaviti da jaje, koje ima koru postepeno gubi tu svoju koru, napušta zalihu hrane te postepeno ulazi posredstvom placente (krvnim sudovima i t. d.) u vezu sa maternicom. Kad smo već jednom prisiljeni da priznamo sasvim razumljivima snažne i komplicirane mutacije: — nenadana preobraženja ne samo jedne jedine bitne oznake, nego čitave vojske takvih oznaka, te promjena, koje sa sobom donose rušenje i ponovno građenje u silnom opsegu, — onda bi isto tako lako mogli dopustiti, da se je zbilo posebno stvaranje, i tim bi stvar bila svršena. Da li je uistinu mnogo teže vjerovati u božanstvo, koje proizvađa pticu iz ničega, nego u božanstvo, koje pušta da ptica nastaje momentanom mutacijom iz guštera?

Kirurg proizvađa u tijelu promjene, kad odstranjuje slijepo crijevo ili nadomješta tkivo novim. Kod toga je, kako kaže Macfie, potrebna najveća kirurška spretnost, da se takva životna promjena proizvede bez iznakaženja organizma.

Gotovo je isto tako nemoguće zamisliti da je puki slučaj proizveo ove zamršene i vrijedne promjene, kao što ne možemo zamisliti da bi jedan mladi početnik bez prakse mogao izvesti jednu tešku operaciju.

Lakovjernost ateista čudi me više nego njihov skepticizam. Uistinu, vjera, koja premješta bregove, nije ništa neobična u poredbi sa vjerovanjem, po kojemu je čovjek proizašao iz pramulja! Pramore da je slučajno proizvelo grudicu koloida, i smjesta da se je okolina dala na posao i iz ove prastanice načinila jednim nizom sretno nadahnutih promjena sve moguće oblike života: mušice i mamute, rakove i kestene, bakalare i Shakespeare-a!

Što se mene tiče, ja držim da je lakše vjerovati u Boga, [illegible] u okolinu, koja je tako izbirljiva kao sladokusac od zanata i tako [illegible] kao najiskusniji kirurg. Ljudski um ne će zadovoljiti nikada [illegible] razjašnjenje, kod kojega ne bude, ma u kakvoj formi, priznat [illegible] jezgra procesa razvijanja.

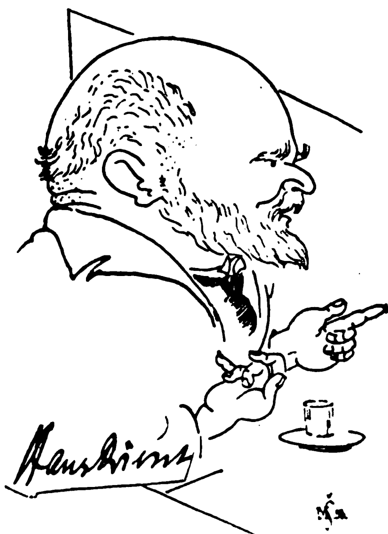
Arnold [illegible]

Prevela K. H.

NAUČNI RAD HANSA DRIESCHA

»Fizikalno-kemijski procesi ne određuju ipak specifičnu formu živoga; oni su samo sredstva za stvaranje forme. Oni ne sačinjavaju život, nego budu od života samo upotrebljeni.«

Dr. L. Car

1.

Koncem prošloga stoljeća pojavile su se u biologiji dvije struje, dva ekstremna tumačenja života na čelu sa prvacima moderne biologije Ernstom Haeckelom i Hansom Drieschem. Skrajnu mehaničko-materijalističku struju zastupao je Haeckel, otac »monizma« i najveći pobornik darvinizma, dok je Driesch zastupao suprotno od Haeckela vitalistički smjer i priveo u život svoju »entelehiju«.

Po Haeckelu se sav život osniva samo na fizikalno-kemijskim procesima, sve je to samo ogromni mehanizam, koji na oko izgleda zamršen, tajanstven i nerazjašnjiv, kao kakav najkompliciraniji građeni stroj. Ali kao što se kod svakoga stroja može s njega skidati šaraf po šaraf i prodirati u njegovu bit, zagledati u njegovu unutrašnjost, otkriti tajnu njegove djelatnosti, isto se tako može prodirati i u tajnu života. Po Haeckelu nema ni dualizma, ni pluralizma, postoji samo monizam, jedan zakon, jedna osnovica i to mehanička, koja pokreće cijelim svijetom, a to je Njeno Veličanstvo Substanca. U svome prvome paragrafu monističke religije on kaže[1]): *Oba velika zakona, fizikalni temeljni zakon o održanju sile i kemijski temeljni zakon o održanju tvari, možemo spojiti zajedno u jedan jedini filozofski pojam, u zakon o održanju substance, jer po našem monističkom shvaćanju sila i tvar su nerazdjeljivi i samo su različite pojave jednoga jedinog bića, Substance.«*

Haeckelov monizam naišao je na mnoge i mnoge prijatelje, a imade ih još i danas. Ali njegova glavna pogreška nalazi se u tome, što zalazi u ekstrem. Zato se danas općenito napušta Haeckelove teze te se prihvaćaju Drieschove. Pokušat ću, u koliko mi dozvoli prostor, prikazati rad toga naučenjaka, koji danas stoji u centru interesa cijeloga naučnoga svijeta, a to će biti za naše čitatelje tim interesantnije, što ga zagrebačka publika vrlo dobro poznaje iz prošlogodišnjih predavanja, koja je Driesch održao u Pučkom Sveučilištu.

---

[1]) Ernest Haeckel: Der Monismus als Band zwischen Religion und Wissenschaft; Glaubensbekenntnis eines Naturforschers, 1892.

Karikaturu dr. Hansa Driescha izradio je prigodom njegova boravka u Zagrebu naš mladi umjetnik g. Marijan Šimunić. Potpis je originalan.

2.

Život je vezan na supstancu, koja se u naučnom svijetu naziva protoplazmom, ili samo skraćeno plazmom. Plazma, kao živa tvar posjeduje pet sposobnosti specifičnih za život, a to je: *1. podražljivost* (reagiranje na vanjske podražaje), *2. kretanje, 3. rast, 4. rasplod* i konačno *5. izmjenu tvari u svrhu životnih funkcija.*

Kako je sav život vezan na plazmu, jasno je, da se u traženju definicije ne smiju mimoići te osnovne točke, samo je stvar u tome, kako i sa koje perspektive se gleda na njih. Život se u svojoj biti manifestira na isti način i u savršeno građenom tijelu višestaničnoga bića, kao i u sićušnoj i mikroskopskoj stanici. U svakoj pojedinoj stanici odigravaju se svi životni procesi, pa nije onda čudo, da se upravo ovdje na ovoj najmanjoj i primarnoj jedinici života zaustavljaju pogledi svih biologa, kao na prvom čudu svijeta.

Driesch se u svojim mnogobrojnim djelima obazire vrlo često na taj najprimarniji izvor života. On pokušava, da na mehanički način rastumači taj fenomen, a kada zapne onda tek poziva u pomoć svoje nepoznate, vitalne sile, koje ravnaju svim onim, što vidimo oko nas, a što ne možemo sebi protumačiti.

Za stanicu on kaže: *»Kazali smo, da sistem stanice odgovara sistemu stroja; energija može tim strojem proći kvantitativno nepromijenjena, ali efekt je kvalitativno modificiran u sasvim drugom smjeru.*

Dakle u tome leži ta razlika, u kvaliteti i kvantiteti energije, koju prima u sebe svaka pojedina stanica, upravo tako, kao što to prima i svaki stroj. Parna mašina prima u sebe ugljen, koji u njoj izgara, pretvara se u toplinu i ta toplinska energija prelazi poslije u rad, vrtnju ili bilo što drugo, već prema »svrsishodnosti« samoga stroja. Energija prelazi u drugu i pretvara se u radnju.

Isti takav slučaj imademo i sa živom stanicom. Plazma prima u sebe kisik, koji izgara, pretvara se u energiju, koja u različitim modifikacijama dolazi do izražaja. Dakle: *Mašina je za nas tipično uređenje fizikalnih i kemijskih konstituenata, čijim djelovanjem dobivamo tipični efekat.«*[3]) Za mehaniste je takovo rješenje dostatno, ali Driesch kreće dalje. Onaj neprekidni »zašto?« vodi ga sve dublje i dublje. On ne ostaje na površini, on bi htio zagledati samu bit te tvari, ali dolazi do granice, preko koje ljudski um ne može preći. Ono, što se ne može opipati i vidjeti, ne ulazi u eksaktnu znanost i graniči sa metafizikom. A cijelo Drieschovo nastojanje nije ništa drugo, nego vječno lutanje na granici stvarnosti i metafizike; na realnoj strani ne može naći rješenje onoga, što traži, a u metafiziku se boji zagristi, uviđa jasno opasnost, koja leži u tome i sam sebi dovikuje, da se ne bavi metafizikom, pa niti metafizikom u Schoppenhauerovom smislu.

Niti u kemiji, niti u fizici on ne može naći rješenje, koje traži. Sve je to samo prazni mehanizam, koji se zaustavlja na površini

---

[2]) Die Biologie als selbständige Grundwissenschaft. Eine kritische Studie von Hans Driesch, 1893.

[3]) Driesch: Philosophie des Organischen I. i II. 1909.

i koji je sekundarnog značenja. Mehanizam dolazi do izražaja tek onda, kada je stanica već živa i kada plazma posjeduje sva svojstva žive tvari. Nije stanica živa zato, što se u njoj zbivaju već toliko spominjani fizikalni i kemijski procesi, *već se ti procesi zbivaju u toj stanici zato, što je ona živa.* Dakle, život je primaran i kao takav morao je odnekale doći, jer je veliko pitanje, da li je doista postao iz anorganske, nežive tvari. I to pitanje zasijeca već u metafiziku, ali znanost još do dana današnjega nije dobila drugoga odgovora, premda si svi naučenjaci svijeta već tisuće godina razbijaju glavu tim pitanjem.

Postoji autonomija života, autonomija oblika, koji su usko vezani uz živu supstancu. Postoji jedan vitalistički ili autonomni faktor E, koji se kao crvena nit provlači svim individuima počam od amebe, pa do čovjeka svim vjekovima od prve životne jedinice, do posljednjeg daha života.

Taj faktor E jest onaj, koji čini živo živim, ali taj nije ono isto, što je Haeckel u svojoj razdiobi supstance prenio na lijevu stranu.[4]) Jedni to nazivaju »dušom«, drugi to nazivaju »vitalnim pojavama«, a Driesch to naziva jednim imenom »entelehija«. Entelehija dolazi od grčke riječi i znači »ono, što nosi cilj u sebi«. To je ime već upotrebljavao Aristotel, a Driesch ga je ponovno uskrisio i podigao iz groba.

Entelehija je vitalistički princip, pomoću kojega si Driesch objašnjava sve ono, na što nam stvarna znanost ne može odgovoriti. To nije nikakav mehanički faktor, nije niti kakova energija, koju bi se moglo dokazati bilo kojim putem i načinom.

Svaka živa tvar sastoji se dakle iz dva dijela: iz materijalne i iz nematerijalne, opipljive i neopipljive, iz supstance, koja oživljuje uz pomoć nevidljive entelehije. Driesch kaže: *»Organizam je, kako znademo, sistem čije pojedine konstituente uzete za sebe su anorganske; samo cjelina sastavljena iz tih konstituenata zahvaljuje svoj tipični uređaj specifitetu entelehije.«* Ili: *»Entelehija ne djeluje u prostoru, već ona djeluje u prostor! Ona nije u prostoru, već je prostor samo mjesto za njene manifestacije.« — »Die eine ist räumlich, exstensiv, quantitativ; die andere ist nicht räumlich, intensiv und ordnet nur.«*

To već graniči sa spiritizmom. Zbog toga su mnogi napadali Driescha, a napadaju ga još i sada.

---

[4]) Zanimat će čitatelje Haeckelova dioba supstance, pa je donosimo barem na ovome mjestu:

Svijet (= supstanca = kosmos)
(Priroda, koju ljudi mogu upoznati)

Eter svijeta (= Duh), pokretna ili aktivna supstanca.	*Masa svijeta:* (= Tjelesa), (troma i pasivna supstanca).
Sposobnost lebdenja	Sposobnost kruta
Glavne funkcije: elektriciteta, magnetizam, svijetlo, toplina.	*Glavna funkcija:* težina, tromost, kem. srodstvo.
Struktura: dinamska, kontinuirana, elastična supstanca, ne sastavljena iz atoma (?)	*Struktura:* atomistička; nekontinuirana, neelastična supstanca, sastavljena iz atoma (!)
Teosofski: »Stvarajući bog« (vječno kretanje). »Djeluje na prostor«.	*Teosofski:* »Stvoreni svijet« (stvoren da miruje). »Djelo prostora«.

Entelehija prati živo biće od početka, do svršetka njegova opstajanja: *Smrt nastupa, kada se stanoviti kvantum materije oslobodi ispod kontrole entelehije i potpada pod zakone fizikalno-kemijskoga kauzaliteta.« (Driesch).*

Driesch i njegova entelehija nisu još primljeni u oficijelnu znanost.

3.

Drugi, moguće još važniji odsječak Drieschovoga rada odnosi se na borbu za vitalističku epigenezu protiv teorije o evoluciji i dogmatičnog darvinizma. On propagira lamarkizam i epigenezu.

Glavna bit epigeneze sastoji se u slijedećem: u jezgri svake spolne stanice nalazi se ustaljen potpuni oblik budućega individua, ako ta stanica dođe ikada do razvoja. Evolucija tumači razvitak forme postepenim putem, a kod epigeneze on je već gotov u svim svojim pojedinostima, već u samoj spolnoj stanici.

Genijalnim pokusom Driesch dokazuje svoju tvrdnju:

On je razdijelio jaje morskog ježinca (Echinus tuberculatus) kod prve diobe na dva dijela. Poznato je, da se svako oplođeno jaje razvija dalje braždanjem, t. j. dijeli se na 2, 4, 8, 16... i tako dalje, dijelova, koji se ne otkidaju, već ostaju u vezi jedno s drugim. Drieschu je uspjelo, da kod prvog braždanja, dakle kada se jaje razdijelilo na dvije pole, jednu i to, recimo, desnu polu jajeta ubije, ali tako, da lijeva polovica ostane cijela i neozlijeđena. Ta se polovica razvijala normalno dalje i nakon stanovitoga vremena pretvori se u stadij gastrule, pa poslije u ličinku ježinca (Plutens).

Po teoriji mehanista moralo bi nastati samo pola ličinke i poslije pola gotovoga ježa, ali to se ne dogodi, već se dobiva potpunu životinju, i lijevu i desnu polu, samo za polovicu manju.

On se nije zaustavio kod toga pokusa, već je išao i dalje. Oplođeno jaje takovoga ježinca, stavio je on između dvije staklene ploče, ali oprezno, da ga ne zdrobi. Na taj način izbraždani djelovi jajeta nisu mogli zauzeti svoj prirodni položaj jedan na drugome (slični su plodu murve), već su uslijed pritiska stakla morali ležati u jednoj ravnini jedan pokraj drugoga. Time je dobio deformirane stadije izbraždanog jajeta, i po teoriji mehanista — opet! — morala se iz toga izleći i deformirana ličinka. Ali ličinka je bila normalna!

Tim je pokusima Driesch dokazao ono što je htio i to u korist epigeneze. On nije te pokuse vršio u svrhu citoloških, već samo zbog morfogenetskih uzroka. Dakle, kod živih, ili kako ih on naziva »harmonisch-äquipotentiell«-nih sistema razvoj nije fragmentaran, već je potpun samo sa umanjenim mjerilom.

Slično se može dobivati i kemijskim putem, na taj način, da se temperatura vode, u kojoj se nalazi jaje, povisi ili razredi. Američkom naučenjaku Loebu uspjelo je pače potaći jaje Chinodermata na razvoj bez oplodnje, tako da ga je stavio u rastopinu magnesiuma klorida. To je umjetna partenogeneza. U novije doba, takovi pokusi su vrlo česti. Dovoljno je samo jedan ubod iglom u jaje, jedan podražaj s vanjskoga

svijeta, da se počne jaje razvijati. U njemu se život nalazi u napetom stanju i samo čeka podražaj, koji će ga pokrenuti i staviti u funkciju. Slično je sa velikim zidnim satom, koji navinut ipak ne ide tako dugo, dok mu se njihalo ne stavi u gibanje.

Zato Driesch kaže: *»Život, a najmanje stvaranje oblika, n i j e samo neki naročiti poredaj anorganskih tvari; stoga niti biologija nije primjenjena ni fizika ni kemija; ž i v o t j e j e d n a s t v a r z a s e b e, isto, kao što je i b i o l o g i j a j e d n a n e o v i s n a, t e m e l j n a z n a n o s t.«*

I stvaranje oblika posjeduje svoju vlastitu autonomiju. Mehanizam je i ovdje tek sekundarnog značenja. Supstanca je doduše nosilac svih životnih sposobnosti, koje se mogu analizirati, ali se ne mogu definirati.

Srž života ostaje uvijek po strani. To već pripada čistoj filozofiji, da ne kažemo metafizici. A Driesch je filozof i njegova entelehija nije ništa drugo nego spretno prebačeni most, koji veže filozofiju sa ekzaktnom biologijom.

U svome članku o Drieschu[5]) povodom njegovih predavanja u Pučkome sveučilištu (»Das organische Leben«, »Leib und Seele« i »Die moderne Psychologie«), ja sam sa nekoliko redaka pokušao razjasniti Drieschovo gledanje na svijet.

Kazao sam: *»Svaki živi organizam sastoji se iz dva dijela usko povezanih jedan s drugim, dva dijela, koja jedan bez drugoga ne mogu eksistirati ili barem ne mogu postojati u onakovoj slici, koju mi imademo u svojoj predodžbi o živome biću. Jedan je dio materijalan, a to je — t i j e l o, a drugi dio je — d u š a. Tek spoj ovih dviju dijelova stvara živi organizam. Driesch kaže: »D u š a d j e l u j e n a t i j e l o, a t i j e l o d j e l u j e n a d u š u.«*

Z l a t k o M i l k o v i ć

ŽIVOT I OBIČAJI BOSANSKIH MUSLIMANA

Kada jednom dođete u Bosnu i vašu će pažnju privući ono, što u Bosni zanima tolike putnike i strance i što i jest naročita karakteristika ovih krajeva — bosanski muslimani i njihov život.*) Džamija sa svojim vitkim munaretom, sa kojega pet puta dnevno poziva mujezin vjernike da se pomole Allahu; kuća — usred bašće; čoškasti čardak sa šiljatim krovom i mnoštvom prozora; mali dućani sa šarenim tkaninama i raznolikim posuđem; pa onda ljudi: mališan sa crvenim fesom na glavi trči u zagrljaj svoga babe[1]), a malo djevojče u dimijama[2]) mazi se na krilu svoje nane[3]); kršni i pošteni mladići; djevojke, koje rijetko izlaze i tek za koje lijepe ljetne večeri otvaraju za pedalj vrata da tako ašikuju[4]) sa svojim dilberom[5]); hadžije[6]) i hodže[7]) sa fesom, koji su omotali bijelom ili

---

[5]) Vidi »Jutarnji list« od 17. III. 1933.

*) Osim neposrednoga saznanja upotrebljena je kao literatura knjiga Antuna Hangia »Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini«.

[1]) babo = otac; [2]) dimije = suknja u obliku širokih hlača; [3]) nana = majka; [4]) ašikovati = flirtovati; [5]) dilber = dragan; [6]) hadžija = onaj koji je bio u Svetoj Zemlji; [7]) hodža = muslimanski svećenik; [8]) ahmedija = platno, kojim hadžije i hodže omotaju fes; [9]) feredža = starija ženska nošnja; [10]) zar = novija ženska nošnja; [11]) peća = koprena preko lica; [12]) fildžan = mala šoljica za crnu kafu.

žutom ahmedijom[8]); žene se sakrile pod feredžu[9]) ili navukle zar[10] pa lice pokrile pećom[11]); i onda starci bijele brade, koji prekrštenih nogu sa cigarom u ustima sjede pred fildžanom[12]) crne kafe i sa stoičkim dostojanstvom u svom fatalističkom vjerovanju podnose sve, što im donosi kismet — sudbina. Evo to je ono što daje Bosni naročiti kolorit, to je njena osebujnost, po kojoj se razlikuje od ostalih naših krajeva. Stoga ne će biti na odmet, ako malo zavirimo u život i običaje naših muslimana.

Bosanski su muslimani seljački narod. Naš musliman uživa u svojoj kućici, svojoj slobodici i silno ljubi onu grudu, koju su mu pređi ostavili. On ne prodaje svoje očevine, već to čini samo u velikoj nuždi i krajnjoj potrebi. Malo ima naroda na svijetu, koji onako iskreno, onako odano i sa uvjerenjem ljubi svoju vjeru, kao što je ljubi bosanski musliman, koji je uz to veoma ponosan, jer je uvjeren, da je stvoren da zapovijeda, a ostali da ga slušaju. Prema tome on se i vlada, pa je upravo zato uvijek tih i sabran, govori malo, a kad govori pazi da ne rekne što nedostojna. On je, također, veoma karakteran i riječ mu je sveta, pa kada je nešto obećao, održat će obećanje, makar mu to bilo teško. Laž mrzi nadasve, a i siromašak rijetko će se zaboraviti da štogod ukrade, jer je to čovjeka nedostojno. Muslimani više čustvuju, nego li umuju i zato su, osobito stariji i imućniji, koje ne taru brige za egzistenciju, zamišljeni i kao zadubljeni u neku daleku, neopredijeljenu misao. Oni mogu uz lulu duhana ili dobru cigaretu prosjediti čitava poslije podneva u hladu granate jabuke ili šljive, promatrati lijet ptica i oblačke, kako ih vjetar goni, a da pri tome ne misle ništa. To se zove ćeif. Ćeif je nešto posebno, što osim naših muslimana ne poznaje valjda ni jedan narod na svijetu. I kao što Francuzi imaju svoj »esprit«, tako imaju naši muslimani svoj ćeif. Ali kolike li razlike između ćeifa i esprit-a?! I dok se pod esprit-om razumijeva nešto spretna, poletnoga, označuje nam ćeif, da se čovjek smirio, da se je smirilo ne samo tijelo, nego i duh. Nešto sličnosti ima sa talijanskim »dolce far niente«. U širem smislu ćeif jest ono što bi mi rekli »hoće mi se« ili »drago mi je«.

Budući da su muslimani čvrsti u karakteru, naravno je, da su konzervativci i da kao takovi ne vole novotarija. Poradi toga su se toliko opirali svojim sultanima i upravo zbog toga su sve reforme turskoga carstva u Bosni i Hercegovini nailazile na najveći otpor. Konzervativnoj ćudi naših muslimana ima se pripisati, što se oni još veoma dugo služe svojim starim mjerama i utezima: tekućinu i težinu mjere okama, a duljine aršinima. Jedna oka teži 1283 grama, a jedan aršin ima 75 cm., dug je, dakle, kao srednji ljudski korak. Isto tako dugo služili su se starim nazivima za novac.

Bosanski muslimani i muslimanke vrše svoje vjerske dužnosti najvećom točnošću. Naš musliman ide pet puta na dan u svoju bogomolju, džamiju. Čim je zora zarudjela zove ga pjesma mujezina na jutarnju molitvu, sabah. U pô dana klanja on podne. Dva sata prije zapada sunca ide opet u džamiju i klanja ikindiju. Kad sunce zađe klanja akšam, a dva sata poslije zapada sunca klanja jaciju. Ako je na putu ili ne može da klanja u džamiji, klanja on, gdje god ga stigne vrijeme klanjanja. On to čini i u tuđoj zemlji, makar ga radi toga i

ismjehivali obijesni stvorovi i neznalice. Pri tome prostre svoju s e r d ž a d u ili ćilim, koji uvijek nosi uza se, okrene se prema Meki i zaboravi na sve svjetovne stvari, ne obazire se ni na desno ni na lijevo, već se moli Allahu. Na pr.: trgovac, kada se klanja ne uzima u obzir mušteriju, koja je ušla u radnju. Dok muškarci mole u džamijama, klanjaju njihove žene, kćeri i sitnija djeca u kućama, jer je ženama, osim u neke dane i to poglavito u dane ramazana, kada idu da čuju v a z, propovijed, zabranjeno polaženje džamija. Čim je u džamiju unišao neki musliman, dotakne se palcima resica na ušima u znak da je odsada gluh i slijep za sve svjetske stvari, a zatim stane pred m i h r a b, oltar. Kada se ovako svi poredaju jedan pored drugoga, na riječ hodže ili koga drugoga koji, pred vjernicima klanja, svi se sagnu, onda kleknu i klečeći dotaknu se čelom ćilima, koji su prostrti na podu džamije. Zatim ustanu i opet se sagnu i tako to čine određeni broj puta. U džamiju ide musliman ili bosonog ili u čarapama ili u mekanim cipelama, m e s t v a m a, jer odličniji muslimani nose dvostruke cipele. Kada će, dakle, da se Bogu pomole, ostavljaju gornje cipele pred vratima a u mekanim ulaze u džamiju. Prije no što se musliman pomoli Bogu, on uzima a b d e s t i l i a v d e s t, t. j. po propisu svoje vjere pere obraz, vrat, noge i ruke, da čist dođe pred Allaha. Radi toga su i džamije sagrađene ponajviše pokraj vrela, rijeka i potoka ili, ako nema vrela, dovode vodu š e d r v a n i m a, vodovodima. Ako musliman nema pri ruci vode, mora je potražiti, a ako je ne može naći, dotakne se rukom zemlje ili, ako je u pustinji, pijeska, pa čini rukama znak kao da se pere. To je t. zv. t e j e m m u n i, suhi abdest, a vrijedi u nuždi kao i mokri. Kao u cijelom muslimanskom svijetu, tako su i bosanske džamije po većim gradovima sagrađene po uzoru veličanstvene Hagije Sofije u Carigradu. Po selima i manjim gradovima džamije su malene; neke su od kamena neke od drveta. Na džamijama je visoki, uski, okrugli i šiljati toranj — m u n a r e ili m i n a r e. Ovamo se uspinju mujezini i pozivaju narod na molitvu. U većini su džamija po zidovima lijepo ispisani stihovi iz kurana, a inače nema u njima ni slika ni drugog nakita. Sve su džamije okrenute prema Meki. U glavnom zidu (koji je okrenut prema Meki), ima uska, dosta visoka izdubina — m i h r a b, pred kojim stoji onaj, tko predklanja. S lijeve strane mihraba je k j u r s ili ć u r s, propovjedaonica, gdje hodža drži narodu v a z, propovijed, a s desne strane m i m b e r, gdje svakog petka mole za kalifa, vrhovnu duhovnu glavu svih muslimana. Na suprotnoj strani mihraba je m a h f i l, kor. Cijela je džamija obložena ćilimima i serdžadama, a siromašne obično do polovice ćilimima, a od polovice hasurama. U narodu postoje mnoge priče o postanku većih i ljepših džamija. Tako na pr. o postanku Ferhadije u Banja Luci postoji fantastična priča, a osim toga ima i narodna pjesma, koja se oslanja na historijski fakat. Ferhadiju je sagradio bosanski Ferhad-paša, nakon pobjede nad austrijskom vojskom (koju je vodio general Auersberger) kod Budačkoga 1592. Sâm general je pao, a sin mu dopade u ropstvo. Mati njegova, da spasi sina, plati veliku otkupninu i s tom otkupninom sagradi Ferhad-paša džamiju, koja se po njemu prozva Ferhadija. — Kraj velikih džamija, naročito u Sarajevu, Banjoj Luci i Mostaru, zidana su t u r b e t a. To su grobnice, mauzoleji, onih h a i r-

sahibija, dobročinitelja, koji su sagradili džamiju. U većim mjestima ima pored džamije i sahat-kula. To je četverouglast toranj, a na njemu sat, koji »à la turca« pokazuje dobe dana i noći.

Sada da progovorimo i o vjeri naših muslimana, jer je upravo vjera najviše utjecala na mišljenje, ćud i cijelo biće velikoga dijela našega naroda. Muslimani vjeruju u jednoga Boga. Bog je stvorio nebo i zemlju, sunce, mjesec i zvijezde i sve što je na njima. Muslimanima je najstrože zabranjeno slikati slike i praviti kipove od zlata, srebra, kamena ili drveta, da se narod sačuva od idolopoklonstva. Prvi ljudi zvali su se Adem pejgamber alejhi selam, Adam i Havva, Eva. Kada musliman spomene ime ma kojeg pejgambera, Božjeg izaslanika, on nadodaje »alejhi selam«, jedino kada govori o Muhamedu, kaže »alejhi selatu veselam« i time mu iskazuje najveće poštovanje. — Čovjek je stvoren od zemlje i udahnuta mu je besmrtna duša. Ženu je Bog stvorio od rebra muževa i zato ona mora biti mužu pokorna i poslušna. Islam ima mnogo toga iz Svetoga Pisma Staroga Zavjeta. — Dalje muslimani vjeruju, da je Bog, pored ljudi, stvorio mnogo meleća, anđela, a najveći su među njima Džebrail, glavar sunca i mjeseca, Mikail, koji daje kišu, Izrafil, koji daje vjetrove i Azrail, koji prima ljudske duše kada čovjek umre. Svaki čovjek ima dva meleća, jedan mu sjedi na desnom, a drugi na lijevom ramenu. Ovaj na desnom piše dobra djela, a onaj na lijevom zla. Ali ne samo da muslimani vjeruju u dobre, nego oni vjeruju i u zle duhove ili šejtane, đavole. Njihov poglavar je Iblis, koji odgovara Luciferu. Vjeru dao je Bog ljudima po pejg'amberima. U svemu ima do 124 hiljada pejgambera. Najveći su među njima Adem pejgamber alejhi selam (Adam), Ibrahim p. a. s. (Abraham), Musa p. a. s. (Mojsije), Davud p. a. s. (David). Isa p. a. s. je Isus Krist, koji je od Boga primio knjigu indžil t. j. evanđelje. Muslimani, dakle, iako ne znaju za Božanstvo Kristovo, ipak vjeruju da je On prorok Božji. Najveći i posljednji prorok je Muhamed. Njemu je Bog dao knjigu, koja se zove kuran. Poslije njega ne će više biti pejgambera sve do kijameta, t. j. strašnoga suda. — Svaki je musliman dužan da širi svoju vjeru među inovjercima, koliko samo može. Raj, džennet, obećaje se onima, koji poginu za svoje svetinje. Iskreno, s najvećim uvjerenjem odani svojoj vjeri, nastojali su naši muslimani da i kršćani u Bosni i Hercegovini prigrle islam, pa pošto ovi nisu htjeli da se odreknu vjere svojih otaca, trajao je u ovim zemljama sve do okupacije 1878. potajni vjerski rat. Nije to bio rat kao što su ratovi na bojnom polju, nego su se činila nasilja i bezakonja s jedne i s druge strane. Ipak mi ne smijemo misliti da je tome kriv islam. Mnogi misle, da je islam intolerantan, ali tko bolje prouči zakone te vjeroispovjesti, uvjerit će se, da islam traži od svojih pristaša ljubav i snošljivost prema sljedbenicima drugih vjera.

Da je islam sâm po sebi tolerantan prema drugim vjeroispovjestima, uče nas ne samo mnogi kitabi, knjige vjerskoga sadržaja, nego i historija. Na pr. bagdadski kalif Ebu Džafer Mansuri sagradio je u svom glavnom gradu više židovskih hramova i kršćanskih crkvi. Najslavniji bagdadski kalif Harum Errešid imao je kršćanina za svoga

glavnog liječnika. Sve je to lijepo, reći će možda tkogod, ali ako je islam u istinu toliko tolerantan, odakle tolika progonstva kršćana u ovim zemljama prije okupacije?! Istina, i toga je bilo, ali tome nije bio kriv islam, nego su bili krivi pojedinci, koji su upotrebljavali silu u svom prevelikom revnovanju za vjeru ili zbog lične koristi. Kršćani su opet, kako znamo, vraćali šilo za ognjilo i tako se danomice širio jaz između jednih i drugih.

Katolike su muslimani rijetko kada progonili, a to zato, jer su oni bili mirni, te su rijetko uzvraćali silu silom. To je opet ponajvše zasluga katoličkoga klera, koji je tada u Bosni i Hercegovini bio zastupan po franjevcima. Već prve godine iza pada bosanskoga kraljevstva 1463. god. dobio je gvardijan fojničkoga samostana fra Anđeo Zvizdović od sultana Mahmuda II. slobodni list, po kome katolici smiju ispovijedati svoju vjeru. Taj slobodni list čuva se još i danas u arhivu fojničkog samostana.

Muslimani, koji žive po propisima svoje vjere doći će poslije smrti u džennet, raj, a koji su sagriješili, doći će u džehennem, pakao. Kad čovjek umre mora preći preko sirat-ćuprije. To je most dug 1000 godina ljudskoga hoda uzbrdo, 1000 godina nizbrdo i 1000 godina u ravnici. Ćuprija je tanja od dlake, a oštrija od sablje. Pravednici preći će tu ćupriju veoma lahko, a griješnici teško, dok prije ili kasnije ne će pasti u džehennem, pakao. Vjera zabranjuje muslimanu da pije alkoholno i svako piće, koje mu može, ma u najmanjoj količini, smesti i pomutiti pamet. Osim toga musliman ne smije da jede neka jela, kao na pr. svinjetinu. Zato odličniji začinjavaju jela maslom, a siromašniji kravljim ili ovčijim lojem. Istina, ovih propisa mnogi se ne drže više.

(Svršit će se)

F. Niedzielszki

L I S T A K

PROBLEMI VLADAVINE I FRANCUSKI FILOZOFI

(Marginalije uz filozofski kongres u Pragu.)[1]

Osmi filozofski kongres održao se u Pragu od 2. do 7. rujna 1934. Od strane naših filozofa na kongresu su učestovali dr. A. Bazala, dr. Pavao Vuk-Pavlović, O. Hijacint Bošković i dr. Vladimir Filipović. Kongres je po broju učesnika (700) bio prava reprezentacija duhovne elite svijeta svih 5 kontinenata. Od mnoštva održanih predavanja izabrali smo ih dva, u kojima su dotaknuta najvažnija pitanja javnoga života, koja duboko potresaju starodrevnim temeljima evropskoga i svjetskoga uređenja.

O pitanju narodne vladavine — demokracije predavali su predstavnici raznih naroda i svaki se ispoljavao kao produkt svoje zemlje. Francuzi, Irci, Englezi i Škoti, Valonci i Flamanci, Švajcarci, Česi i Slovaci, Španjolci, Katalonci i Baski (pravilnije Vaski) zastupali su teze svoga domaćeg uređenja, dok su Nijemci, Poljaci, Talijani i sl. propagirali oblik autoritativne vladavine.

O vrijednosti slobode predavao je odlični pariški mislilac Josip **Barthélemy** (predavanje br. 110, u sekciji kongresa, koja je raspravljala t. zv. krizu demokracije, u kojoj je bio predavačem i čeho-slovački ministar vanjskih poslova Beneš, koji je sveo problem demokracije na krizu čovjeka i krizu vođa.

Zanimivo je za shvaćanje funkcije ovoga svjetskoga kongresa da je kao odgovorni član kabineta g. Beneš na kongresu lično izjavio u ime vlade čehoslovačke republike svima učesnicima, da apsolutno zajamčuje potpunu izmjenu misli najprotuslovnijim stanovištima pojedinih filozofa bez ikakvih posljedica na eventualne postojeće normativne propise zemlje, u kojoj se kongres održao. Ovu primjedbu g. Beneša, koja je stvarno bila suvišna, tumačili su okolnošću, da je gosp. Masaryk i sam filozofom, a Beneš javnim radnikom, a ne samo ministrom.

Barthélemy posve ispravno smatra, da se kriza protivi redovitome stanju i tko hoće, da shvati krizu, mora imati jasnu predodžbu o redovitom stanju. Za studij krize demokracije treba imati jasnu i točnu koncepciju same demokracije. Ako se griješi protiv ovoga osnovnog pravila metode, dolazi se u opasnost, da se pobrka kriza demokracije sa krizom oblika demokracije (na pr. predstavničke ili parlamentarne). Svijestan, da u političkoj nauci definicije izriču tendenciju, i da »apsolutno« treba odstraniti iz političkoga područja, on definira demokraciju privremeno ovako: »*Demokracija je vladavina, u kojoj najveći mogući broj članova grupe učestvuje na najizravniji mogući način u upravi zajedničkih interesa*«.

Pošto nismo bogovi (jer bi i oni [illegible] demokratski — po Rousseau-u — [illegible] dali), nego ljudi, među kojima [illegible] djece, bolesnika, zločinaca, [illegible] nih, žena, mladića, to smo [illegible] negativnu definiciju izborne [illegible] nosti. Izbori su pak univerzalni [illegible] pristup izbornim žarama nije [illegible] nut uvjetima [illegible] ili [illegible] dolazimo do pitanja, da li [illegible] kratskije da se ova [illegible] žene ili muškarci — [illegible] mišljenja o upravi zajedničkih [illegible] sa, nego li, da i najuženiji [illegible] isključene od glasovanja [illegible] vladavina povjeri samo [illegible] i najpismenijima?

Ključ ovoga problema [illegible] elementu demokracije, [illegible]

---

[1] Donosimo izvatke iz referata gg. J. Barthélemy-a i Georges [illegible] Granda poznatih francuskih filozofa ne ulazeći [illegible] i kritiku njihovih stanovišta, jer želimo, da [illegible] sta upoznaju [illegible] francuske teze o temi: kriza demokracije.

kracija zahtijeva i *postupak*, kako da najveći broj učestvuje u javnim poslovima. Susretamo dakle problem demokracije stvari i demokracije osoba.

Barthélemy smatra, kad se građani nikada ne pozivaju da odluče o javnim pitanjima, ili pak periodički od vremena do vremena (dimenzija vremenskih razmaka zanima i demokraciju) da opozivaju vlast iz ruku individua te da odlučuju na mjesto njih, da ne postoji demokracija. Na dnu se postavlja pitanje izborne reforme.

Jasno je, da se parlamentarna demokracija udaljila od logičkog ideala više nego čista, izravna demokracija, pa i napola-izravna. Međutim i takova demokracija, koja se svodi na plebiscit ili referendum, ne postoji, ako se građani ne mogu izjasniti o eventualnostima, a ne o gotovim činjenicama (aluzija na posljednji izbor predsjednika u Njemačkoj). Stoga je preduvjet demokracije sloboda, a ona postoji, ako su vodiči javnih poslova na to valjano opunomoćeni od mnoštva građana. Demokracija samo principijelno isključuje hereditet i selekciju. Ona zahtijeva izbor.

Ovaj nas logični zahtjev vodi k engleskom slučaju, koji podnosi dva izuzetka: Krunu i Gornji dom. I da nam to nije Tocqeville rekao, mi osjećamo i znamo, da je engleski narod demokratskiji, nego zemlje, koje su isključile nasljedstvo. Političko mišljenje Engleza je vjera bez dogma. Naprotiv franc. revolucija započela je proglašenjem dogma i na koncu ih pokušala primijeniti na stvarnosti ili upriličiti stvarnosti shodno dogmama: ustavotvorni sabor jednostavno je proglasio, da je kralj predstavnik naroda.

Ipak, demokracija pretpostavlja aktivno učešće broja pri vladanju. Međutim, demokratski značaj vladanja prosuđuju i po dobročinstvima vladavine i po ocjeni pravila: sve za narod. Narod se gaji kao izabrana vrst blaga u staji, ali demokracija hoće sama sebi pružiti svoja dobročinstva. Demokracija je duhovna. — Učešće naroda hoće da bude brzo. Demokracija se ne bi znala zadovoljiti mučkim pristankom, resignacijom. Kad bi bilo drukčije, sve bi se autoritativne vlade prozvale demokracijama.

Moderni vođa govori bez prestanka i da raširi svoju misao upotrebljava sva sredstva za njihovo širenje, koje nauka stavlja na raspolaganje (Barthélemy tu opet aludira na Hitlera.) On često drži skupštine, proslave, svečanosti, gdje ga mase razdragaju i ponavlja u beskrajnost kretnje ili uzvike klanjanja. To je zato, što on traži adheziju masa, osjeća da ne može živjeti bez te adhezije, govori da pobijedi otpor, koji se ne izriče, ali se pogađa. Autoritativno vladanje je dialog sa nijemom osobom. Ovi otrcani oblici adhezije ne bi mogli zadovoljiti demokraciju.

Načelo demokracije je, da svaki individuum učestvuje na jednak način u kolektivnim interesima. Ono izlazi iz poštovanja čovjeka i njegove vrijednosti. Demokracija je individualistička. *Ona je kršćanska*. Demokracija pretpostavlja poznavanje države. Svi članovi iste narodne grupe, stanujući na jednom području podvrgnuti jednom auktoritetu sačinjavaju državu. Shvaćanju države protivi se stara ideja tribusa. Tribus ne shvaća samo u teritor. granicama individue iste rase nego i izvan njih. Država je napravila prema tribusu korak dalje.

Uvjeti francuske teze. Demokracija zahtijeva zrak, bez koga se ne može živjeti; taj zrak sastoji iz 2 bitna počela: vlada zakona i vlada slobode.

Nema demokracije bez vlade zakona. Ova ideja pretpostavlja zajedničko pravilo, kome su podvrgnuti svi članovi zajednice bili oni vladajući ili vladani. Ako poglavar, pa i izabrani može osuditi na smrt koga mu se svidi — quia displicuit nasus — bez zakona, koji propisuje kaznu i bez postupka na osnovu koga je utvrđen predviđeni slučaj — nema demokracije (aluzije na 30. VI. u Njemačkoj).

Demokracija pretpostavlja nužnu diobu vlasti. Tamo, gdje jedan te isti čimbenik vlasti stvara zakone, i odlučuje o njihovoj primjeni i sam izvršuje iste odluke — nema demokracije. Za svakog građanina mora postojati načelo da može činiti, što nije zabranjeno po zakonima u času, kad on to čini. Demokracija zahtijeva načelo *neretroaktivnosti zakona*.

Nedostaje nam dobra definicija slobode. Praksa zazire od dobrih definicija. Sloboda se osjeća više nego li što se definira. Međutim taj reali-

stički ponos ne zadovoljava filozofa. Stara je misao, da se sloboda istovetuje sa vladom zakona. Tako Bossuet veli: Pod imenom slobode stari Romani prikazivali su s Grcima stanje, u kom nitko ne bijaše ničiji podanik, nego podanik zakona i u kom zakonu bijaše moćniji od ljudi. *Montesquieu* veli: Sloboda je pravo činiti sve, što dozvoljavaju zakoni. Sub lege libertas.

Doista, vlada zakona bitna je za slobodu. Ona je osnova, glavna stvar, kamen temeljac, bez koga će se srušiti sva demo-liberalna zgrada.

Sloboda pretpostavlja vladu zakona, ali daje individuumu područje, koje ne reglementira, polje, na kom radi po svojoj volji, i diše slobodno. Raspolaže sa svojom fizičkom osobom ide, kreće se, uređuje se, bira svoj posao ili zanimanje, ženi se po svojoj volji, i odgaja djecu, kako mu se svi·đa. On dostojanstveno vrši odnose, koje mu stavlja sama njegova savjest. On izriče svoje misli o vrijednosti ljudi, koji su stavljeni narodu na čelo.

Francuzi o totalitarnoj državi. Da shvatimo liberalnu državu, pomoći će nam totalitarna država. Stvar je možda stara, izraz je nov. Totalitarna država nastoji prisvojiti cijelu domenu individua, svu njegovu djelatnost, mišljenje, a ne ostaviti mu nikakvu rezervu. Eto nas između dvaju sustava. Suvremeni svijet je pozvan, da vrši izbor.

Odgajani smo u zahtjevu slobode i u vjeri, da je slobodarska demokracija redovito stanje. Nakon velikog sukoba svi narodi i zemlje, nove, promijenjene, uskrsle ili preuređene sve su sjedjele s oduševljenjem u ustavnoj školi francuske revolucije.

Wilson je htio spasiti svijet sa demokracijom i želio da se ona svuda usvoji. Wilsonski san proširio se u međunarodnom društvu. Za primitak u Društvo Naroda svaki narod mora dokazati da se slobodno upravlja. Ženevska zgrada nosi na pročelju trojstvo demokratske maksime: sloboda, jednakost, bratstvo naroda.

Kriza francuske teze. Triumf slobodarske demokracije bio je toliko kratak, koliko svjetao. Požurio se, da ustupi mjesto krizi.

Kriza je dvostruka: duhova i srdaca. I u institucijama i u ustavnoj stvarnosti. Imamo i moralnu krizu demokracije, t. j. svijet trpi na duhovnoj neplodnosti, kao što vele mistici. O slobodi se diskutira u samom njenom principu. Ona je prestala biti zajednička dobro civiliziranih naroda. *Mi više nemamo danas jedne Evrope.* Taj je fenomen mnogo teži nego što ga neki žele prikazati.

Navest ćemo neke od najznačajnih razloga krize:

1. Treba se raskrstiti s iluzijom, da je postojala ili da može postojati automatska stabilnost institucija ili vlada. Nikada u povijesti nije postojao ni jedan vijek mira, stalnosti, potpunog zadovoljstva narodâ. Red je cijena vječne borbe, stalnog napora. Neki bogoslov je rekao: »Regnum coelorum vini patitur, et violenti rapiunt illud.«, a to se može primijeniti na društvo. Bilo bi nelogično reći, da je kriza redovito stanje, ali se može reći, da je ona običajno stanje naroda. Isto tako mogla bi se primijeniti na zdravlje naroda definicija nekog liječnika o zdravlju pojedinca: Zdravlje je bitno nestalno i opasno stanje i uzdržano zdravlje zadaje najživlju brigu.

2. Pogreške parlamentarizma. Sistemi kao i individui propadaju uslijed svojih pogrešaka. Sloboda ustanovljuje temelj normalnog stanja za narode. Ali i najsolidniji duhovi mogu se srušiti nizom nerazboritosti. Začudna nemoć parlamentarizma dala je narodima osjećaj, da je središnje ustrojstvo toga sistema krivo.

3. Ima političke mode, stilova vladanja kao i u oblačenju. Čovjek napušta jednu modu i prima drugu.

4. Kriza liberalizma je kriza gospodarska. Izgladnjelima sloboda prestaje biti draga. Glad, nemir sutrašnjice, propadanje, obezglavili su ljude i stvorili u njihovim srcima očajničko položenje, koje je opasno.

5. Držalo se u mnogo zemalja, [illegible] demokracija može postojati bez [illegible] nosti. Zabluda je reći, da jedan [illegible] vjek vrijedi, koliko i drugi. To vr[illegible] doduše, kad se radi o poštovanju [illegible] govih prava, ali je krivo, kad se [illegible] o vladanju upravljanju. Demo[illegible] se sukobljuje sa svojim prin[illegible] (im na svojoj glavi ne nosi [illegible] (Na demokraciju se kanda pr[illegible] princip nac. ekonomije: [illegible] samo rđavi novac u promet[illegible]

6. Oslabio je smisao za zajednicu.

7. Demokracija nije sklona, da uvijek drži red. Prvi uvjet društva je: red. Sloboda dolazi tek nakon reda. Paul Bourget iscrpao je to u formuli. Slobodarstvo je raskoš (luksus) reda.

Velik problem je pomiriti slobodu sa redom. Da se to riješi, nema magijske formule. Potreban je za to napor svih o kojima to ovisi. Režim slobode nije čador za odmor.

Ni za gospodarski napredak, ni za istinski i duboki red duhova, ni za učešće u organizaciji mira, ni za narodnu obranu, ni za književnost, umjetnost i mišljenje, i za sve, što daje časnu cijenu životu. Narodnosti koje su znale ili mogle ostati vjerne slobodi nemaju šta zaviditi onima, koji su ostavili njene zastave.

Eto, to su misli pariškog filozofa Barthélemy-ja (koje smo iznijeli bez ikakvog našeg komentara), dok ćemo isto tako prikazati referat Georges-a Guy-Grand-a (Paris), koji raspravlja o demokraciji, slobodi i suverenosti. Guy-Grand smatra, da je vjerojatno, da se klasički parlamentarizam preživjeo. Ali zato ne valja poistovjetovati demokraciju i parlamentarizam.

Ideje vodilje demokracije jesu sloboda i suverenitet, a udomile su se koncem 18. v. u Evropi, otkad datira era demokracije. Francuzi polaze sa svoga osnovnog stajališta francuske demokracije. Zato počinju sa revolucijom. Ona je bila protiv apsolutne monarhije staroga režima, zahtijevajući je slobodu i jednakost, izraženu u »Deklaraciji prava čovjeka i građanina«, a srodila se sa engleskom i američkom revolucijom, koje su plod kršćanske i puritanske tradicije. Njihov politički ideal bila je *ustavna monarhija* takva, kakva se ostvarila u Engleskoj i koju su željeli filozofi 18. v., napose Montesquie u Francuskoj. Saborska (parlamentarna) republika od 1875. samo je njena varijanta.

Kriza »demo-liberalizma«. No, revolucija je izvršila i prijenos suvereniteta, koji je sa monarha prešao na narod, ali je mijenjajući naslovnika sačuvala apsolutni karakter, koji su joj prišili teoretičari. Nauka o apsolutnom narodnom suverenitetu, koji je nedjeljiv, nezastariv i neotuđiv, potiče iz društvenog ugovora Rousseau-a. Ali prava pojedinca i sabora nisu mogla biti stavljena u pitanje sa pravima države, kako su to pokazali Jakobinci, koji su terorom ugušivali svaki napadaj na jednu i nedjeljivu republiku. Branitelji autoritativnih vladavina, prema Guy-Grandu, naučavaju, da je demokracija istrošena, da je parl. režim izvršio svoje, kao i politički liberalizam, koji počiva na poštovanju prava čovjeka i građanina. Dakle, najavljuju smrt »demo-liberalizma«. Vele, da je totalitarni režim, pod oblikom nacionalističkim ili komunističkim, mnogo vjerniji izraz nar. suvereniteta nego li parl. režim i dosljedno mnogo demokratskiji. Narodna volja, — kažu — utjelovljuje se, bolje u jednom vođi, u jedinoj volji jednog čovjeka negoli u jednom saboru predstavnika, u režimu stranaka. *Francuzi* dodaju na to, da *su* oni u *prošlom* vijeku *već imali* pod prvim i drugim carstvom takve *predstavnike konzularnog i imperijalnog režima.*

Bila bi dakle dva oblika demokracije: liberalni, koji se osniva na pravima čovjeka, i onaj masâ, koji se osniva na suverenitetu puka, ostvarenog u narodu, rasi, proletarijatu i podređenom po jednom vođi. — Obje koncepcije izgledaju autentične. Prva glava individuum, druga kolektiv. Prva, u najvišem usponu, postaje antisocijalna, a druga antiliberalna. Prva je rodila politički i gospodarski liberalizam, svodeći utjecaj države na minimum, osigurala prevlast kapitalističkoj buržoaziji. Marksistička terminologija zove demokraciju buržoazijom.

Obratno, pučki režimi smatraju se antiburžoaskim, kao onaj sovjetski ili onaj nacionalistički u Italiji i Njemačkoj, koji isto tako oštro suzbijaju liberalizam, te od socijalizma zadržavaju brigu oko poboljšanja životnih uvjeta puka.

Ova je politika dovela do uspjeha fašizam i nacionalni socijalizam, napose u srednjem staležu. Ako ta politika nije održala svih obećanja, njihova orijentacija ipak nije bila manje [illegible]aina. Da li je moguće, osim dijalektički, odijeliti ova dva čimbenika: pojedinca i društvo? Doista, nijedan režim ne može se oprijeti samo na jednog. Stvarnost predstavlja sporazum i združenje različito udešeno prema vremenima i zemljama. Libera-

lizam to više nije kadar; on počiva na gospodarskom i političkom suglasju. Parola: »Laisser faire — laisser passer« s kapitalističkim poletom, proizvela je toliko izrabljivanje slabih od strane kapitalizma, da je trebalo stvarati zaštitno radno zakonodavstvo za žene, djecu, nezaštićene, i za domaću industriju od strane. Tako je utakmica utukla utakmicu. Danas je utvrđeno, da ne postoje političke slobode bez gospodarske sigurnosti, a ova ne može biti osigurana bez intervencije ili kontrole države. Branioci ekonomskog liberalizma priznaju kao manje zlo potrebu, da gospodarske ciljeve podvrgnu narodnim ili socijalnim. Različito iskustvo »upravljanog gospodarstva« ustanovilo je više empirički nego sustavno, potrebu, koja se svuda osjeća, da se nađe ustuk ispadima apsolutne slobode.

S druge strane pak, ne može se dozvoliti, bilo to moguće ili poželjno, potpuno iscrpljenje pojedinca od strane vlasti. To je bio ideal stare civilizacije, a danas se sudara s osjećajem čovječjeg dostojanstva, koji zahtijeva respekt prava čovjeka. Tvrditi dakle da je taj ideal iščezao, da je sloboda uništena, znači nijekati slobodu od postanka društva, kao izum razuma. Pojedinac ne može ispuniti svoju svrhu nego po društvu, a zadaća društva je da omogući stvaranje i razvijanje osobe, a ne stvoriti je sredstvom za ispunjenje društvenih zadaća. To je smisao zapadne civilizacije i načina koji se shvaća humanizam. Takva koncepcija je nespojiva s pojmom apsolutne suverenosti bila to ona oligarhije ili puka. Kao što je ruinirala stari francuski sistem jednako će ruinirati svaki drugi, koji se bude kanio učrstiti na negaciji čovjeka, kao i svako gospodstvo kolektiviteta.

Ne preostaje ništa drugo, što bi nas moglo razumno zadovoljiti u ravnovjesju civilizacije, nego tip društva, koji će spojiti individualno i socijalno pravo, slobode građanina i kontrolu javne vlasti, čuvarice općih interesa. Nije nužno vezan taj tip za ovakav ili onakav način razmjere i usavršujuće reprezentacije kao što je parlamentarni nasljedni režim engleske prakse. Način može da se razlikuje prema zemljama i epohama.

Francuzi smatraju da je bitno što karakterizuje demokraciju ravnovjesje ili sinteza svih zakonitih prava.

Rousseau, Hobbes i teolozi. Na području doktrinarnom Rousseau (Contrat Social) je iznio teoriju ugovora, po kom je građansko društvo stvoreno nakon toga, što je izašlo iz prirodnog stanja, zatim je otklonilo svoju izvornu nezavisnost i stvorilo zajednički nedjeljivu i neotuđivu volju, koja je suverena, apsolutna. Protiv nje nitko se ne smije dići, gotovo da kažemo, ona je nepogrešiva. Ona je najsavršeniji izraz nar. suvereniteta. Prema ustavu franc. revolucionara iz 1791. suverenitet pripada narodu, ni jedan dio naroda, ni jedan pojedinac ne može si prisvojiti vršenje istog.

Hobbes je razvio prije Rousseaua sličnu nauku, po kojoj zajednička volja ne može biti jedna, nego ako se svaki član soc. tijela podvrgne vlasti toj volji jednoga čovjeka ili vijeća, na koje je prenesen suverenitet bez granica. Rousseau je stvorio narodni apsolutizam, a Hobbes apsolutizam vladara. Danas bi se komunizam mogao da prikloni uz Rousseaua a antiparl. demokracije naprosto uz Hobbesa.

Ovim teorijama apsolutnog suvereniteta protive se teorije naravnoga prava, koje su jednako stare i koje su dopirale do »Deklaracije prava čovjeka« i liberalnih doktrina. Većina ovih teorija su bogoslovskog podrijetla. (Katolička Crkva je među ostalim otvorena zagovornica prirodnog prava, bilj. p.). Razumljivo je, da pravnici zaljubljeni u pozitivni duh, zabacuju izraz »naravan« kao nenaučni te bi im se više sviđalo zamijeniti ga sa nazivom (droit rationnel), pošto bi tobože razum obogatio misao humaniteta, a to je sve pod utjecajem studija pozitivnog, dogmatskog prava.

Ideja individualnog prava zabačena je kao apstraktna i metafizička od više sociologa i pravnika (Bonald, Comte) koji hoće da proučavaju realno, — društvo, i pozitivno — dužnosti.

Međutim ta kritika je vrijedila protiv atomskog individualizma (18 v.), koji ne kani oživjeti. Individuum se

naime ne može promatrati izvan društva, u kom je učlanjen. Društvo mora u razmjeru, u kom se razvija, i kako savjest napreduje, priznavati prava pojedinca. Durkheim je vidio u oslobođenju individua uspjeh organičke solidarnosti, a ono je olakšano križanjem soc. grupa i učešćem pojedinca u više takvih grupa. (M. Bouglé, Simmel). Pravnici (Duguit) hoće da zasnuju *pravo na soc. solidarnosti* ili na »normativnim činjenicama« ili »pozitivno intuitivno pravo« (M. Gurvić), te priznaju pravo slobodne ličnosti, učlanjene u društvu, ostvarujući tako sintezu individualnog i univerzalnog i pripremaju *socijalno* pravo.

Kako glasi suvremena francuska doktrina? Prema tome franc. doktrina sastoji u ravnotežju između prava osobe i prava društva, slobode i suvereniteta. Ovo se ravnovjesje ne može postići spontano i potpuno nego kroz razdoblja unutrašnjeg i vanjskog mira, kroz normalne periode. Ali to nije ostvarivo, apsolutno, jer je ravnovjesje: sinteza. Društvo je kazalište, u kom djeluju razne sile, bore se i sukobljuju, i država od vremena do vremena može da intervenira, da najslabiji ne budu uništeni, u doba kriza, ratova, revolucija.

Da se omogući razvoj pojedinca, treba za to stvoriti životne uvjete, i u tom pravcu ga disciplinirati. Da se to pak uzmogne, treba obuzdati ogromni hod savremenog industrijalizma k neizmjernim razmjerima, i politike, koja ga vodi i koja sa kartelima, trustovima, konzorcijima, dioničkim društvima, svuda dopire, s kojima ljudi nisu više u stanju da gospodare. Treba disciplinirati potrebe, pojednostaviti eksistenciju, koja je postala već čarobna, — inače ne će biti demokracije.

Hotice donesosmo mišljenja vodećih duhova suvremene demokratske Francuske o problemima, koji potresaju svijetom. Jasno je, da u ovim izvornim mislima ima mnogo ispravnih konstatacija, i da su one, izrasle na tlu Francuske, uočljiva i pobudna savjetovanja i onim narodima Evrope, koji se možda i ne slažu načelno s ovim izlaganjima.

Dr. F. Dujmović.

KROZ REVIJE I LISTOVE

»Književnik«, hrvatski književni mjesečnik, donosi u br. 9. za rujan suradnju ovih »hrvatskih« pisaca:

Milan Durman, Walter Kolbenhoff, Paul Nizan, Hermynia zur Mühlen, Anna Seghers, Mata Dialeksić, Renoir, D. Rip.

Od tih imena Milan Durman, glavni urednik hrvatskoga mjesečnika je Nehrvat, Mata Dialeksić (pseudonim) je tko zna tko, a svi ostali pisci su tuđinci, dok su njihovi članci obični prevodi. Ne bismo ništa rekli, da se prevede u jednom broju dva do tri zanimiva članka, ali ispuniti list samim prevodima, to je ipak previše.

Bez obzira na to, što su svi prevedeni članci bez ikakova značaja za naše konkretne prilike, oni su osim toga vrlo loši, dok su prevodi ispod svake kritike. No u zbrci i nedosljednosti nadmašili su sve autore sam urednik »hrvatskoga« mjesečnika Milan Durman i neki Mata Dialeksić. — Tako loše članke odnosno polemike, kakove su dali ova dvojica (Durman piše o svjetskom ratu, a Dialeksić o političkoj ekonomiji!) doista se vrlo teško nalazi i u dnevnim novinama.

Sramota je, da kod nas Nehrvati na takav način uređuju hrvatske mjesečnike. Pravo je imao onaj, tko je napisao, da bi »Književnik« mogao izlaziti na bilo kojem meridijanu naše zemaljske kugle, jer sa hrvatskom stvarnošću nema nikakove veze. No taj je pri tome zaboravio, da takav bijedan listić ne bi mogao zbog svoga duhovnoga siromaštva ipak nigdje drugdje izlaziti i samo je zbog naših specijalnih prilika moguće, da se plasiraju listovi *s tuđinskim tendencijama i urednicima strancima*, iako pod narodnim cimerom.

»Književni Horizonti«, nesuvremeni list »književnika« Ladislava Žimbreka nastoji da bude »napredno« ljevičarski orijentiran. Premda nema upravo nikakova značenja raspisuje taj list razne književne natječaje i voli da se isprsuje svojim »naprednim« tendencijama, iako je u stvari reakcionaran i pun svakojakih kontradikcija.

Br. 8. i 9. donosi na prvom mjestu autobiografsku novelu Andre Gide-a

u kojoj ovaj osjeća *»da se u meni budi duša komuniste«.* — *Ivo Ladika* koketira s Miroslavom Krležom i piše o njegovim »Legendama«, koje »zaslužuju pažnju«. Ladika, inače u novije doba česti suradnik srednjoškolskoga lista »Mladost« tvrdi, da *»Krležine drame pokazuju po koju — tu slabost: duge dijaloge, kadgod patos, široka pričanja, deklamacije, oporost forme* i t. d., ali *sve te pogrješke nadoknađuje umjetnost njihova, sadržaj i suvremenost, a iznad svega ono što one govore, uvijek glasno i dosta jasno, i to čini Krležu najboljim živim jugoslavenskim dramatikom, i jednim od vodećih dramatika Evrope«.* Kamilo Križanić, koji je zajedno s Ladikom izdao zbirku »Lirike« sigurno se nije nadao, da će njegov bivši partner tako brzo skrenuti s narodne i seljačke linije na puteve tuđe narodnoj duši. — Stjepko *Ostroški* posvećuje kajkavsku pjesmu »Moje selo« svojem »prijatelju Ladislavu Žimbreku z Bednje« i urednik Ladislav Žimbrek, naravno, tu pjesmu odmah objavljuje. — Nepotpisani, vrlo smušeni članak o »duhovnoj krizi sadašnjosti«, potječe vjerojatno od urednika, koji također objavljuje pjesmu: »Pismo mrtvom djedu u grobu«.

Napadaji na »Maticu Hrvatsku« i njezina tajnika g. dr. F. Jelašića pisani su tendenciozno sa sličnim argumentima kao što su oni Stanislava Šimića u »Književniku«. U glavnom govore u oba slučaja povrijeđene »književničke« taštine, kojima su zbog realnih razloga vraćeni rukopisi. — Izjava Ive Ladika i Mirka Jirsaka o g. Ivi Kozarčaninu nije nam ništa rekla. Iz nje se razabire tek toliko, da gospoda tvrde »ne smatramo uopće vrijednim osvrtati se na njegove napadaje«, ali se ipak osvrću i pišu da se on pokušava »prokrijumčariti u književnost«. Kojim pravom to tvrde, nije poznato. Rugala se sova sjenici ...

List, kojemu je Krleža najbolji *jugoslavenski* dramatik, s našega n a r o d n o g a a i sa s e l j a č k o - s o c i j a l n o g a stanovišta je bezuvjetno posve suvišan. Ipak pokazuje on žalosnu činjenicu, da i danas imade još ljudi, koji se u svojem duhovnom razvitku nijesu došli dalje od vremena prije svjetskoga rata.

»Hrvatsko selo« donosi u svojem rujanskom broju nepotpisani članak o zadrugarstvu, koji je pisan s marksističkoga stanovišta. Pisac toga članka slaže se s mišljenjem, »d a z e m l j a n e m o ž e b i t i v l a s n i š t v o p o j e d i n c a«, nego samo velikih »proizvodstvenih zadruga« (pri tom se stidi upotrijebiti pravu riječ »k o l h o z«), da bi se tako omogućilo *»zajedničko (t j. kolektivno), zadružno obrađivanje velikih površina obradive zemlje«.* Iz ovih se riječi vidi, da piscu uopće nije do zadrugarstva u pravom značenju te riječi, nego jedino do k o l h o z a. A od pravoga zadrugarstva do kolhoza je veoma dalek put. — Ta gospoda oko »Hrvatskoga sela« dolaze dakle hrvatskom seljaku govoreći mu sasvim otvoreno, da zemlja, koju je on do sada posjedovao ne smije više biti »vlasništvo pojedinca« i da mu se dosljedno tome ima oduzeti. Seljak bez zemlje uopće nije seljak, on je proleter, beskućnik! A uništenje seljačkoga staleža, toga posljednjega čuvara narodne individualnosti imalo bi kao neminovnu posljedicu smrt narodnoga tijela. Svrha i zadaća »Hrvatskoga sela« je sasvim očita!

U jednom od prošlih brojeva ustvrdili su urednici »Hrvatskoga sela« da oni nisu marksisti. Njihov list dokazuje da oni to jesu. Njima je ideal proletariziranje seljaštva, a *»čovjek je proizvod prilika u kojima živi«.* Njima su *»vitezi bez straha i mane, bili nam primjer svi r u s k i borci za narod«,* a *»političke internacionale ne moraju svagda značiti nijekanje svega nacionalnoga, narodnoga, jer i one nastaju tako, da se organizacije r a d n i k a ili s e l j a k a pojedinih zemalja ili točnije naroda, udruže u svrhu obrane zajedničkih interesa.«* Tko zna nešto o marksistima razumjet će ove njihove aluzije. Pa ipak, zašto ta gospoda ne će da priznaju da su marksisti. Možda zato, jer ih je stid? Da, stid ih je doći pred hrvatskoga seljaka i reći mu istinu. Oni se stide sami sebe, svojih drugova i svoje ideologije. A imaju i zašto? U doba teških perturbacija na polju narodnoga života daju se u službu tuđinske ideologije, koja drži zajedno s Marksom d a j e s e l j a š t v o p o s e b n a k l a s a b a r b a r a. Na sreću, seljački narod imade otvorene oči te će znati i ovaj puta prozreti lukavost i neiskrenost gospode oko »Hrvatskoga sela«, kao što je to dosada više puta već učinio.

Marksistička taktika je u tome, da se prave velikim nacionalistima i prijateljima naroda. Marksistički »hrvatski« mjesečnik »Književnik« slijedi u toj sistematskoj akciji »Hrvatsko selo«. I upravo radi takovih dvoličnih marksističkih pojava potrebna je u našem javnom životu stroga kontrola listova, smjerova i pokreta. Tu »Hrvatska Smotra« izvršuje važnu zadaću razotkrivajući originalne i najnovije izdanke po Starčeviću otkrivene srpžanjske pasmine.

T. Zagorac.

PETAR PEKIĆ: UVELA RUŽA, ROMAN. SUBOTICA 1934. STR. 214.

Simpatična je pojava, da u Subotici, daleko od našega kulturnoga središtu, na krajnoj periferiji, živi među našim Bunjevcima književnik, koga po sadržaju i kakvoći njegovih književnih djela možemo označiti najboljim predstavnikom misli i težnja okoline, u kojoj živi. Nije to samo proizvoljno utvrđenje, dokaz živi jest činjenica, da su Bunjevci povjerili upravo Petru Pekiću, da sastavi Spomenicu o pohodu njihovu u staru postojbinu. Ime Petra Pekića nije nepoznato u našim krajevima. A bilo bi pokudno, kad se kod nas ne bi znalo za našega književnika, koji živi i radi u Subotici, a koji je do sada napisao 12 što književnih djela, što rasprava, dok na francuski jezik preveo: La bataille de Kossovo i La mort de Smail-aga. Potonjem djelu napisao je predgovor profesor književnosti na pariskoj Sorboni g. Emil Haumant, a da je djelo među publikom, kojoj je bilo namijenjeno, bilo toplo prihvaćeno pokazuje, da je štampano već u dva izdanja.

Govoreći savršeno nekoliko svjetskih jezika, Pekić kao ličnost, iskače i među intelektualnim krugovima, ali se ne da zavesti stranim duhom i bilo kakvim »izmom«, nego ljubomorno pazi, da uvijek ostane ono, što je bio na početku svoga djelovanja. Kao romanopisac on je socijalan, ali ni tu se ne povodi za modom: ne obrađuje neke unaprijed određene motive s izgrađenom »socijalnom« terminologijom, njemu nije do toga, da bude suvremen po tom, što će opisivati »crne dimnjake tvornica u Subotici« ili ono blatnjavo subotičko predgrađe; on daje naše ljude, onakove, kakvi jesu, sa željom, da ih u manama popravi, jer to zahtjevaju moralna načela i viša potreba zajednice.

I najnoviji njegov roman »Uvela Ruža« pisan je tako. Prema naslovu bismo doduše očekivali, da će nam ovdje pisac prikazati problem jedne uvele djevojke, usidjelice. Ne, usidjelištvo je tek ona svijesna i podsvijesna bojazan, koja u dvadesettrigodišnjoj djevojci izaziva motive i odluku, da se uda pod svaku cijenu, za prvu iole povoljniju partiju. U tom i takvom braku osnovica nije međusobna ljubav bračnih drugova: kod nje strah da ne ostane »kod kuće«, a kod njega puki interes, želja dočepati se njena bogata miraza. Tu sad započinje pravi roman te novo nastale obitelji Pekićevo prikazivanje događaja, koji sačinjavaju radnju, nadasve je stvarno. On je imao pred očima takav suvremen brak, i dok bi koji drugi »moderni socijalni« pisac na osnovu toga ustao protiv ustanove braka kao takovoga, Pekić ostaje naš, prožet onim svetim počitanjem cijeloga našega naroda, što ga ima prema obitelji i obiteljskom životu, te minucioznim i psihološki opravdanim prikazivanjem pokazuje, da nije ustanova braka, obitelji loša, nesavremena, nego ljudi. Pokvarenost ljudska zablatit će i pokvariti svaku svetinju, nekarakteran čovjek pljunut će sam sebi u lice, samo da mu bude dobro, ugodno. Dakako, da se zli motivi, koji su doveli do toga braka, tako zaoštriše, da bračna zajednica nije mogla više obastati. Oni se razilaze: ona odlazi k svojim roditeljima, a on troši njene novce s ljubovcom, saučesnikom u cijelom njegovom zločinačkom postupanju. No on, kukavica, nije sposoban dati račun o ukradenom mirazu, i pun straha pred sudskim zatvorom, ubija se. Do zadnjega časa ostaje loš, dosljedan svojoj beznačajnosti. Kad je time nastala tabula rasa, optimizam Pekićev ne može dopustiti, da junakinja njegova romana živi — iako je bila udata — kao uvela Ruža, ne, nego daje p r a v o ž e n i da započne posve iznova. Ona ima pravo na život i na položaj u društvu, ona ima pravo, da

bude supruga i majka. Njezin drugi brak Pekić ne prikazuje, već umjetnički snažno, ali vrlo diskretno, poput kakve Mendelsohnove arije, daje naslutiti, da je ovaj put sretan.

Pekić hoće da romanom upozori, da se djevojke ne nagle, da ne stupaju u brak iz straha, da će ostati usidjelice, jer njima će brak biti izvor patnje i nesreće, koja je po sebi veća, nego li i samo usidjelištvo. Opravdani pak njegov optimizam upućuje ih na to, da nitko nije preodređen za zlo, i da svatko može biti sretan u obiteljskom životu, samo ako je temelj toj zajednici ljubav medju mužem i ženom.

Tekući stil i pregledan način prikazivanja radnje čini, da se roman čita na dušak. Tek valja upozoriti pisca, da pazi na jezik i ljepotu naše riječi, i da se kloni upotrebljavanja kod nas neudomaćenih francizama, jer to kao i dosta česte štamparske pogreške upravo udaraju kao šaka u oko. Ne gledajući na to, roman će čitaoce potpuno zadovoljiti.

Božidar Stari.

DR. ĆIRO TRUHELKA: O PORIJEKLU BOSANSKIH MUSLIMANA

Na članak našega uvaženoga naučenjaka Dr. Truhelke, koji priopćismo u br. 7. Hrvatske Smotre, obazrela se sva naša štampa, kao primjerice Dr. Ivan Esih u »Obzoru«, Josip Martinić u »Hrvatskoj Straži«, pa osječki »Hrvatski list«, sarajevski »Katolički tjednik« i t. d. »Islamski svijet« koji izlazi u Sarajevu kao nezavisni muslimanski tjednik, štampao je u nekoliko brojeva tu studiju u nastavcima popratívši ju ovim redcima:

»Jedan od najboljih povjesničara Bosne, učeni orijentalist, bivši ravnatelj Zemaljskog Muzeja u Sarajevu, pisac velikog broja izvrsnih rasprava s područja povijesti bosansko-hercegovačkih muslimana, Dr. Ćiro Truhelka, objavljuje pod gornjim naslovom u časopisu »Hrvatska Smotra« Zagreb, svezak za srpanj 1934. ovu studiju, koja visokom učenjačkom serioznošću i obiljem do sada najviše ne publiciranih činjenica dokazuje, da su bosansko hercegovački muslimani slavenskog porijekla i uz to, da su etnički najčišći dio južnih Slavena u opće. Kako je rasprava neobično vrijedna, koristan prilog kritičkoj povijesti Herceg-Bosne, a kako se kulturno-socijalni časopis »Hrvatska Smotra« kod nas slabo čita, prenijeti ćemo ovu raspravu u cijelosti u ovom i u slijedećim brojevima«.

Drago nam je, da su se naši muslimani složili s izvodima Dr. Truhelke i da su tu raspravu popularizirali u široke slojeve naroda. Nama pak je to dokaz, da smo udarili pravim putem, okupljajući oko našega lista sve pozitivne snage našega naroda i najjače na peru naše ljude.

—of—

»LIRIKA GRUDE« I G. STANISLAV ŠIMIĆ

Odmah, nakon što se je pojavila knjižica stihova »Lirike Grude«, pisali su o njoj uglavnom svi hrvatski književni listovi i novine. Ove kritike bile su različite, ali u većini povoljne; pače, često puta i previše povoljne; — to jest, vrijednost knjige nesumnjivo je precijenjena. Kritičari ove knjige, nijesu na nju primjenjivali stroga kritička mjerila, što je jasno, kad se uoči mladost njenih pjesnika. To, međutim, ne bi mogao nitko ni zahtijevati, jer u tome slučaju ova kritika bi promašila svoju pravu svrhu. Ovo je, ipak, u neku ruku učinio kritičar »Obzora« g. H. (dr. Hergešić), koji se već na početku oslanja na uvodnik Kamila Križanića, tumačeći ovaj uvodnik kao »lijep primjer mladenačkoga zanosa«. Kolikogod je g. H. nastojao biti dobronaklon prema mladim liričarima, ne može se čovjek oteti dojmu, da je njegova kritika strogi glas učitelja, koji daje upute svome učeniku. No sve ove kritike mogu se mirno podnijeti, jer su pisane u granicama solidnosti, a i savjeti, koji su pali — prihvatljivi su i umjesni. Ali — prije kraćega vremena izašla je na svijetlo svijeta jedna takova »kritika«, koju ćemo tim imenom nazivati samo iz milosrđa i običaja. Potekla je iz pera g. Stanislava Šimića, a u »mirisavom« okviru »hrvatskog« književnog mjesečnika »Književnik« (br. 8.). Već na samom početku, konstatira g. Stanislav

Šimić, da je izašla — a to je davno bilo — »naizgled zelena knjižica čije je stvarno zelenilo rečenica u njoj neprirodno, štaviše — protivu prirodno; rečenice u njoj koje su, kako njezin naziv veli, nazvane »lirika«, nemaju ničega u sebi po čemu bi se dalo zaključiti da su mladi ljudi, od kojih su one nastale, prirode pjesničke...«

G. Šimić, inače čovjek veoma široke »prirode pjesničke«, sudeći ovako naprečac više je nego smion i očito je zaboravio na svoje stihove štampane u »Hrvatskoj Reviji« i »Slobodnim Spisima«. Ako dakle pretpostavimo, da su stihovi »Lirike Grude« toliko »zeleni« kako to hoće gosp. Šimić,, još uvijek nam ostaje vremena da povučemo paralelku na njegove vlastite stihove, koji nesumnjivo po svojoj »fenomenalnosti« zaslužuju da se o njima govori. Za † »Slobodne Spise« Stanislava Šimića znade se; vrsnoća njihova (u obratnom smislu). donijela je lijepu reklamu čovjeku (malenu!), koji se penje na visoke visove i korektorskim glasom čavrlja o »sitnim i bezvrijednim stvorovima«. G. Stanko Šimić očito nije pisao svoju kritiku zbog potrebe da bude nekome na uslugu, već mu se je htjelo dociranja i plitkouličanskog »zafrkavanja« u stilu »Slobodnih Spisa«, čija se sloboda sastojala u tome, da su bili slobodni servirati publici slobodštine njihovog izdavača i vlasnika. Da g. Šimiću nije stalo do procjenjivanja vrijednosti ove knjige, vidi se najbolje po tome, što se on osvrće na biografske podatke, — i na temelju njih pokušava zauzeti stav nekog logičara i čovjeka sa mnogo duhovitosti. U svim biografskim bilješkama izneseni materijal ima tek informativni karakter, a nikako one nisu, niti predstavljaju životni program ovih mladića. Ove bilješke, pisane intimnim tonom poslužile su g. Šimiću za predmet izrugivanja, što međutim pada na račun njegovog ličnog odgoja i inteligencije. Smionost g. Šimića toliko je neukusna da je o njoj upravo suvišno govoriti. Ipak, sa informaciju objektivnoj javnosti, treba naglasiti da su drugi neki razlozi ponukali g. Šimića, da pol godine nakon izlaska knjige napiše ovu kritiku. To je ona poznata suprotnost dviju različitih ideologija: one koju dosljedno zastupaju hrvatski najmlađi liričari i one, koju momentano slijedi (jer on mijenja boju!) g. Šimić. Još jedan dokaz kritičarove neobjektivnosti jeste u tome, što se nije potrudio da pročita napomenu g. dr. M. Starčevića, u kojoj se veli da »zbirka ne donosi najbolje pjesme ovih pjesnika«, ova knjiga nastala je spontano: ona je manifestacija jednog normalnog i zdravoga razvoja, a nikako ne sredstvo na koje će pljuckati naduveni nazovi kritičari. Beskrajna neukusnost Šimićevoga ispada može se ovako formulirati: Gospodin Šimić pristupa jednoj grupi mladića i veli: »vi ne vrijedite ništa!« Lako je ovako reći, ali je potrebno snositi i odgovornost za ono što je rečeno. No, ovi mladići će svakako upitati: A koliko vrijedite Vi? Šta ćete vi na to odgovoriti g. Šimiću? Pokazati ćete svakako svoje stihove, koji su na vašu nesreću čak i štampani i vašim cij. imenom potpisani.

A ti stihovi ovako izgledaju:

»Samoći je za stolom malo dosadno,
Suton se s poda penje na mjesto
prazno.
Dami, što prođe, lampa šminka teint,
Osjeća se za njom želja i parfum.«

Pa onda:

»Sa životom ne prijateljujem:
mrgodeći se mimo prolazi mi narav;
obraćam se u se i um svoj ispitujem
da l je neki smisô kriv i tražim
pravac.«

(»Slobodni spisi«, g. 1934. br. 3—4.)

Neodređenost, blijedoća, beskrvnost i nerazumljivost, to su glavne karakteristike Šimićeve »poezije«. Zapravo i nije potrebno komentirati ove »stihove«; potrebno je samo primijenit na njih i najbolje logičko pravilo; odmah nam će pasti na um ona poznata narodna: »Rugala se sova sjenici da ima veliku glavu...« Međutim, »stihovi« g. Šimića zapravo i nisu stihovi; to je proza; i to: veoma loša proza! Oni djeluju grubo; čovjek se zbunjuje i pita: šta je pročitao; čovjek stoji pred zagonetkom, a kad nađe ključ ovoj zagonetci, stoje pred njim goli redovi, suhe rečenice bez sadržaja i smisla. I sada, kad uzmemo »poeziju« g. Šimića za mjerilo njegovoga vlastitog pjesničkog ukusa i doći ćemo do zaključka, da g. Šimić uopće nema zdravoga ukusa, pa prema tome ni kvalifikacije da kritizira slične produkte. Da potkrije-

pimo ove navode mogli bismo citirati još čitav niz Šimićevih rečenica, koje su po njegovom mišljenju pjesme i poezija. Ne g. Šimiću! Ovo što vi pišete nije poezija; a ono što je napisano u knjižici pod imenom »Lirika Grude« zdrav je početak lirskoga shvaćanja mladih ljudi, koji nijesu naduti, i koji se trude da uznapreduju, ali koji ne mogu dopustiti da se kojekakovi Šimići nabacuju na njihov rad »smušeno formuliranim namjerama« i žučljivom pljuvačkom. Zapamtite g. Šimiću da ćemo mirno podnositi poštenu kritiku, ali da ćemo se znati braniti od napadaja, pa makar oni potjecali iz mozga vlasnika »Slobodnih Spisa« i korektora »Novosti«!

Ivo D. Balentović

A. G. M.

Zanesen ljepotom Firenze, a u neprestanoj čežnji za krajem »naših šuma, naših ptičica i naših seljaka«, započe Matoš (u Savremeniku god. 1913., »Od Firenze do Zagreba«) ovim riječima: *»Pisati je — dosađivati sebi, da ne bude dosadno drugima«.*

Poznavati dobro Matoša, t. j. uživiti se u njegove stihove i osjetiti drhtaj zanosa i uzbuđenja čitajući njegove retke — znači — priznati ga učiteljem, — dragim i jedinim. — Gledati u njemu autoritet mladosti, jer je nama danas on aktuelniji no onda, kad je u starom pohabanom haveloku, otrcana šešira, teške batine u ruci, obilazio Matejnu, Žagaricu i t. d. Danas, kao i onda kad je nemilosrdno Matoševo pero utiralo put bolje budućnosti čitavoj našoj sredini, — Matoš je još uvijek suvremen; — mnoga je njegova misao suvremenija danas, nego onda kad je napisana. I upravo zato stvaramo u mislima Matošev lik, gord i ponosan — »što bješe kriv, jer bješe sâm«. Uživljujemo se u njegove misli — mi ga slijedimo, — volimo, istom onom ljubavlju, kojom je on volio taj »dragi i prokleti naš Zagreb«. Matoš je mladost. — On je borac, a mi, koji u zanosu izgovaramo njegove riječi i stihove, proživljujemo slične misli kao što su njegove, — i Matoš postaje naša svetinja — ideal omladine. — Zato, pisati danas o Matošu ne smije značiti — dosađivati sebi, da ne bude dosadno drugima.

Tim smo mislima ušli u kazalište na premijeru mladoga pisca Gene R. Senečića. Te nam se misli vrzahu glavom, kad smo pljeskali lijepoj namisli mladoga pisca, da osvježi uspomenu velikog Matoša. Ovim mislima želimo napokon — ispuniti prazninu, koja nasta — u očekivanju »našega Matoša« — »dvim moment-snimkama« iz njegova života.

Ne zanima nas zaljubljeni i sentimentalni Matoš; to bi značilo, pisati o Matoševom životu »limunade«, kako bi se drugi zabavljali. — Pa da su i istinite one dvije moment-snimke Matoševoga života, mi ne poznajemo takvoga Matoša iz njegovih djela. — Namisao mladoga pisca »staviti na grob svoga najdražega pjesnika kiticu uspomena« bila bi uzvišenije izvedena, da je prikazao dramu Matoševa života onako, kako ju proživljujemo čitajući njegova djela. — Taj bi Matoš drugačije progovorio sa pozornice našega kazališta. Ne bi bio sentimentalni patetični deklamator, — već bi grmio, propovijedao, ismjehivao, plakao, naučao, šibao, pjevao i pripovijedao — iskreno, ljubavlju i mržnjom, kletvom i blagoslovom; njegove bi riječi izazivale i suze i smijeh, uzbuđenje i gađenje, zanos i oduševljenje — — — a mi bi osjetili Matoša.

Ovako, Senečićeva drama »A. G. M.«, doživi samo djelomičan vanjski uspjeh: — ističemo, međutim još jednom, lijepu namisao i dobru volju pisca, da o dvadesetoj obljetnici smrti A. G. Matoša napiše dramu, veličajući nezaboravnu uspomenu »našega Matoša«. *Ivo Ban.*

FILISTAR

Smiješna je to i žalosna figura osobito među mladim intelektualcima. Radi te riječi znalo je nekada — kod naroda gdje je omladina ponosna i borbena — doći i do mensure, pa je bilo okrvavljenih lica. Danas je, mjestimice, filistar postao tipičnim predstavnikom omladine, a filistarstvo uzorom njenih nastojanja. Ta zaboga: ugodno je to, lagodno, nitko u te ne dira, a kad položiš ispit čeka te namirnica i osigurano mjesto, — (s penzijom!) — imaš dobru popratnicu. Danas je čak takova konjunktura, koja kao da je stvorena za

Dr. S. I.

Tomislava br. ...

tiskara ...

[illegible]TSKA SMOTRA
[illegible]ST, UMJETNOST I DRUŠTVENI ŽIVOT
[illegible]EB, STUDENI-PROSINAC 1934. BROJ 11. i 12.

[illegible]asiti, da odnosi sela i grada kao i cijeli niz pro-
iz kompleksa ovih odnosa, traže u današnjici svoje
možda pokušaje. Već u samoj kulturnoj sferi nalaze
[illegible]staše autarkije sela, a na drugoj su ostaci tipičnoga
na selo iz prošloga stoljeća. Danas je posve jasno,
[illegible]ada ne riješavaju pučkim svečanostima, koje pod
[illegible]a i grada« pale bengalsku vatru, igraju tombolu i
[illegible] šanka pjeva gromko rodoljubne pjesme.

[illegible]oji za nas i naše prilike ima specijalno značenje.
[illegible]da i sela nije tuđ ni u drugim zemljama. Statistike
[illegible] »Ideologija agrarizma« upućuju nas na veliko
[illegible]a kao nacionalnoga rezervoara države. Češki i slo-
[illegible]sav napor pok. Švehle i Hodže prikazuju značenje
pokret s tragikom Stambolijskoga, ukrajinski se-
ruski eksperimenti na selu, danski seljaci Lappo-
[illegible]ći na selo. Čak i njemački nacionalno-socijalistički
kao prasnagu i izvor nacije (dr. W. Darré), do-
[illegible]žno selo znači obnovu i spas nacije (»Rettung des
[illegible]ettung der deutschen Nation«).

[illegible]o, kako seljački problem za naše prilike ima spe-
[illegible]je već davno upozorio *dr. Ante Radić*. Od njega su
[illegible] s više neki s manje razumijevanja. Danas već ima-
[illegible] prilično skromne o značenju sela. Na to[illegible] je [illegible]
[illegible] za kulturnu [illegible] grada na [illegible]
[illegible] Pre[illegible]evo djelo »Selo i seljaci« [illegible] je
[illegible]amišljanje. Danas čitamo članke o [illegible]
[illegible]kih listova [illegible] odnos sela i grada [illegible]
[illegible]evskih vlastelinskih ekskurzija [illegible]
[illegible] odgovor.

[illegible] dokaza, kako je problem sela [illegible] grada
[illegible] Z[illegible] ekonomskog [illegible]
[illegible] treba pomoći seljaku: seljak je [illegible]
[illegible] pomoći [illegible] pitanja [illegible]
[illegible] da treba pomoći.

filistra. Da se dobro razumije: ne svugdje! Negdje se, upravo protivno, odgajaju i traže ljudi, — negdje pak odgajaju i traže kreature, filistri.

Filistar! Čini mi se, da bih volio, stoput volio biti mrtav, nego da mi netko reče, da sam filistar! Ta filistar nije ništa drugo, nego životinjica, u spodobi ljudskoj, preživačić. Promislite to, pa još kod onoga mladoga čovjeka, koji je otišao, da postane intelektualac!

Was ist ein Philister?
Ein hohler Darm.
Von Furcht und Hoffnung ausgefüllt
Dass Gott erbarm! —

(Goethe, an Zelter, u pismu od 4. IX. 1831.)

Jesti i piti, zabavljati se, žensko društvo, nogomet i biflanje za ispit — to vam je diagnoza za filistra među omladinom. Jedini je ideal čim prije svršiti, osigurati si mjesečnu namiru, te početi gospodski život. Ako je postigao »hižu« — danas pak vilu — onda je polučio najveći svoj »ideal«, što ga može imati filistar. Njegov život sastoji se u stalnom kolebanju, ispunjenom čas nadom čas strahom, jer njime ne ravna ideja nego špekulacija.

Filistar nema ljudskoga ni nacionalnoga ponosa. Filistar je Židov u smislu: tko meni gospodar, ja njemu sluga. Filistar je duševna mizerija, teret čovječanstvu, teret narodima. Za današnje prilike filistar je personificirana demoralizacija, jer truje svoju okolinu. Filistar je negacija borbenosti. Filistar ne zna ni što je, ni što hoće u smislu viših potreba čovjeka i naroda.

No današnja konjunktura pogoduje filistarstvu, jer se upravo traže filistri. No to je prolazno, abnormalno. Mora skoro doći vrijeme, gdje će se radikalno obračunati sa filistarstvom. To se filistarstvo mora istrijebiti iz temelja, jer je ne samo bezvrijedno nego i štetno.

Doći će vrijeme, kada će se cijeniti čovjek, — onaj koji danas stradava. Čovjek idealista, fanatik ideje, čovjek borac — taj će i kod nas doći na svoje mjesto, a filistar opet na svoje. Zapravo: mjesta mu ne će biti nigdje, jer i za štalu ima korisnijih stvorova!

Ovo nekoliko riječi posvećujemo našim »brucošima«, koji po prvi dolaze i stupaju na akademsko tl Zna se, u kakvim su prilikam vjeli i kako su se odgajali. Na je, da ne padnu u kaljužu savre konjunkture Moraju se što više uzdati u se, odgajati ami sebe, stojati da postanu potpuni ljudi. Mnogi od njih su duševno sterilizi ali ogromna većina može da se s Kada se bude uzimao i cijenio čov idealista, borac, kada se okrene njunktura — onda će jao biti fili ma. Nitko i nigdje ih ne će tre jer filistar niti je stvorio, niti stvoriti išta korisna u čovječanstv

Dr. S.

LENIN O STALINU

U svojoj oporuci Vladimir I Uljanov (Lenin), vođa ruske revol cije i Stalinov prethodnik, karakte zirao je potonjega ovim riječima:[1])

»Stalin je preosoran, a o pogreška, koja se može sasvi podnijeti u međusobno saobraćaju među nama k munistima(!), postaje nepoc nošljiva predstojnika ureda g neralnoga sekretarijata. Zato predla žem, da drugovi nađu načina, d Stalina odstrane s tog mjesta i postave na nje govo mjesto nekoga drugo ga, koji će pred Stalinom imati bar t prednost, da je strpljiviji, otvoreniji uslužniji prema drugovima i da im manje zle volje. Ova okolnost može iz gledati kao nevažna sitnica. Ali ja vjerujem, da gledajući sa stanovišta izbjegavanja napetosti i sa stanovišta odnosa između Stalina i Trockog, nije malenkost, ili je takova malenkost, koja kasnije može zadobiti odlučno značenje. — Lenin.«

Bivši drumski razbojnik Stalin zadržao je i danas one svoje razbojničke osebine, zbog kojih je Lenin predlagao da ga se odstrani s mjesta generalnoga sekretara. Analfabeta, koji svoj luđački eksperimenat sa bijednim ruskim narodom dovodi do (kako veli Trocki) bonapartizma i hoće da postane gospodar svijeta, želi da osigura

---

1) Cit. kod: Leo Trotzki: Wer leitet heute die Kommunistische Internationale? str. 51.

diktaturu i tiraniju ugovorin.a
žujskim državama. Sovjetski Ča-
na prijestolju ruskih careva ne
je ipak od težnje za svjetskom
cijom, a Kominterna nastavlja
revolucionarnu akciju. Komuni-
i dalje bore za revoluciju, ali
u ujedno i najveći pacifisti. »Re-
ionarni pacifisti« ili »pacifistički
ucionarci« neka si ove Leninove
c svome idolu Stalinu upišu u
enar. *T. Zagorac.*

O I NORVEŠKO SELJAŠTVO AR NARODNOGA BIĆA

rivo je mišljenje, da je samo nas Hrvata gradski elemenat vazio zadojen i nošen tuđinskim du-. To je jedna činjenica, koju će emenom trebati potanje osvijetliti. ci tome anormalnome i zanimivo-pojavu još nijesu istraženi. To će predmetom većeg i opsežnoga ra-. Morati će se pokušati ustanoviti ički profil našega grada u raznim orijskim epohama, sve od ranoga njega vijeka pa do dana današ-ga. Vidjeti će se kakov je rasni menat dominirao, kakov je duh vla-o — i pokazat će se, da je uloga, ju je taj elemenat igrao u važnim i jvažnijim historijskim momentima to adekvatna njegovim rasno-nacio-lnim sposobnostima. Za sada samo ba konstatirati, da je to jedan od jvažnijih problema naše narodne udućnosti. Trebati će dakle posta-iti točnu diagnozu — da se može potrebiti odgovarajuća i radikalna erapija. Jer nije mala stvar — uz ruge štetne i tuđe klinove — imati u redini narodnoga tijela, u gradovima, udi otrov, koji vazda truje i uništava arodni organizam. Iz naših je gra-ova — osobito posljednjih sto godi-a — istrujilo i struji toliko toga trova, da si mi sami nijesmo toga vijesni.

Međutim nije to jedino kod nas Irvata slučaj, ima i drugih naroda, oji su na tome zlu trpjeli i trpe.

Jedan od glavnih radnika za pre-orod irskoga naroda, prof. Daniel Corker, opazio je sličnu stvar i u rskoj, premda su irski gradovi nnogo bliže svome narodu. Profesor Corker ide za tim, da se irska kultura preporodi na čistoj rasnoj i narodnoj bazi, i ako danas 85 posto Iraca govore engleski a tek 15 posto keltski (irski) jezik. Narodna kultura mora za svoj stvaralački rad crpiti kao što sadržaj tako i nadahnuće iz samoga narodnoga bića. To je — po mišljenju profesora Corkera — sačuvano u seljačkome domu, u selu. — Irski su pisci do sada u najboljemu slučaju davali svome stvaralačkome radu samo irsku polituru, sadržaj je bio tuđi. Samo katolik i rasni Irac može stvarati narodu korisno djelo, samo kroz takovoga može govoriti irska narodna duša. Taj pokret ide ruku o ruku sa političkom emancipacijom irskoga naroda. Jasno je, da taj pokret mora uspjeti.

Zanimivo je to i u Norveškoj. Kada je u 15. stoljeću Norveška potpala pod Dansku, danski je jezik postao službenim jezikom. On je u gradovima skoro prevladao i postao nosiocem danske kulture. Ali norveško selo nikada nije prihvatilo toga danskoga jezika, koji je bio slučajno nametnut. Ono je zadržalo svoj »landsmaal«, svoj narodni jezik. Taj je jezik kao neki destilat iz raznih narječja. I poslije, kada je Norveška, god. 1814., oslobođena ispod danske krune, gradovi i inteligencija ne mogoše da se oslobode danskoga utjecaja. Nastala je oštra borba između ta dva elementa, koji još i danas traje. Još veliki norveški književnici Björnson i Ibsen pišu danskim jezikom. Ali norveški se seljak nije na to mnogo osvrtao. S njime se našao širi sloj inteligencije, one, koja je s njim osjećala i tako je borba nastavljena. Danas se jasno vidi izlaz te borbe. Norveški seljak je pobijedio — to se već vidi. Tako su na koncu preinačena i imena gradova, koja su bila odnarođena (»Kristijanija« se danas, primjerice, zove »Oslo«). Taj »glajhšaltung« biti će uskoro potpuno proveden.

Zanimivi su to pojavi za onoga, tko socijalni život zna promatrati znanstvenim metodom. Zanimivi i — razumljivi. Proces formiranja nacija završen je još pred dulje vremena. — Ova historijska epoha ne će više vidjeti slučaja postajanja novih nacija, pače može se sa stanovišta dinamike govoriti o redukciji i stabilizaciji postojećih i stvorenih nacija. O reduk-

ciji u tom smislu, što nacije, koje su stvorene, odbacuju sa sebe neke terete, koji su im tokom njihove historije bili nametnuti radi nekih slučajnosti.

To su pojavi jednog općeg socijalnog zakona u životu suvremenoga društva — konačne pobjede rasne i nacionalne misli. Jezik je samo politura, koja mora popucati čim se krv zatalasa, jer se može mirno danas i za narodni život reći: na početku bijaše krv! *Dr. S. B.*

VOJNIČKI GODIŠNJAK 1934.

Tajništvo Društva Naroda izdalo je nedavno 10. svezak »Vojničkog godišnjaka« (Annuaire militaire, Société des Nations, 10e année, Genève 1934), omašno izdanje od preko 1000 stranica, koje po odluci Vijeća Društva Naroda iz god. 1923. donosi svake godine općenita obavještenja i statistike o kopnenom, pomorskom i zračnom naoružanju u više od 60 zemalja.

Opaža se, da nije bilo moguće provesti jedinstvenu osnovu u svim radnjama, trebalo se prilagoditi različitim vojničkim sistemima i osloniti se na pribavljenu građu, koja ima dvojaki izvor: 1. Službene obavijesti dostavljene Društvu Naroda u vezi s konferencijom za razoružanje; i 2. Službena izdanja različitih zemalja (zbornici zakona, službene novine, vojnički izvještaji, vojnički godišnjaci, statistike). — Svaka se radnja dijeli na tri ili četiri dijela: I. kopnena vojska, II. Avijacija; III. Ratna mornarica; IV. Izdatci za narodnu obranu. U slučaju gdje avijacija ne čini autonomnu vojsku, ona je sadržana u poglavlju kopnene vojske.

Bibliografija je dodana i ovom svesku, tako da su označeni svi upotrebljeni dokumenti. Osim toga, »Vojnički godišnjak« sadrži još i dva dodatka. Prvi donosi tekstove konvencija, sklopljenih od god. 1871. do god. 1931., koje su još na snazi u pitanju smanjenja i ograničenja naoružanja ugovornih država; 38 konvencija, među kojima se nalazi i Londonski pomorski ugovor iz god. 1930. — Drugi dodatak sadrži stanoviti broj statističkih pregleda, koji grafički prikazuju svjetske izdatke u naoružanju.

Prema tim brojkama, potrošilo se na čitavom svijetu u vojničke svrhe:
u god. 1925. 3.497.000.000 zlatnih dolara,
u god. 1930. 4.112.000.000 zlatnih dolara,
u god. 1933. 3.471.000.000 zlatnih dolara.

Ovo su službeni brojevi kojima bi još trebalo dodati nepoznate potajne izdatke stanovitih država.

Društvo Naroda — kom bi se htjelo sniziti proračun, odviše težak za pojedine države — potrošilo je u godini 1933. oko 5.250.000 zlatnih dolara. *Ivo Ban.*

RASNE OSEBUJNOSTI POLJAKA

Poznati poljski antropolog Studencki napisao je u poznanjskom časopisu »Kwartalnik psichologiczni« raspravu o rasnom sastavu poljskoga pučanstva, koja je nesamo veoma interesantna nego nam možda daje i ključ za razumijevanje izvjesnih pojava u javnome životu te zemlje, koji su površnome motriocu inače neshvatljivi.

Prema mišljenju Studenckoga poljski se narod sastoji iz mješavine šestero rasa. N o r d i j s k i elemenat prevladava u Pomeranskoj (velika Poljska); P r a s l a v e n s k i u srednjoj Poljskoj, Wolhyniji te jednom dijelu lwowske vojvodine: A l p i n s k i u maloj Poljskoj od Karpata do Sana i Gory Swietokrzyskle; D i n a r s k i se nalazi u vojvodini Stanislawow i Tarnopol; M e d i t e r a n s k i u jugoistočnom pograničnom dijelu; S u b n o r d i j s k i istočno od Visle i sjeverno Pripeta.

Procentualno najjače je zastupan ovaj potonji, subnordijski elemenat. Njemu pripada 46 postotaka od cjelokupnog broja istraživanih individua. Prema mišljenju Studenckoga bio je taj subnordijski elemenat, koji je dao ton i pravac poljskoj historiji, uvijek vodeći sloj u narodu. Uzme li se k tome izvjesni procenat čisto nordijskoga elementa, onda je jasno, da »germanski« elemenat i u poljskome narodu zauzimlje važnu poziciju.

Dr. S. B.

Odgovorni urednik: Dr. A. Čepulić, Zagreb, Trg Kralja Tomislava br. 21. — Tiskara »Merkantile« (Jutriša i Sedmak), Zagreb. — Za tiskaru odgovara Gjuro Jutriša, Zagreb, Ilica 35.

HRVATSKA SMOTRA

ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST I DRUŠTVENI ŽIVOT

OD. II. ZAGREB, STUDENI-PROSINAC 1934. BROJ 11. i 12.

SELO I GRAD

Potrebno je naglasiti, da odnosi sela i grada kao i cijeli niz problema, koji se javljaju iz kompleksa ovih odnosa, traže u današnjici svoje rješenje, a nalaze tek možda pokušaje. Već u samoj kulturnoj sferi nalaze se na jednoj strani pristaše autarkije sela, a na drugoj su ostaci tipičnoga gospodskoga gledanja na selo iz prošloga stoljeća. Danas je posve jasno, da se odnosi sela i grada ne riješavaju pučkim svečanostima, koje pod devizom: »Za slogu sela i grada« pale bengalsku vatru, igraju tombolu i gdje se kod polivenoga šanka pjeva gromko rodoljubne pjesme.

To je problem, koji za nas i naše prilike ima specijalno značenje. Duboki jaz između grada i sela nije tuđ ni u drugim zemljama. Statistike iz Sorokinove knjižice: »Ideologija agrarizma« upućuju nas na veliko značenje sela i seljaštva kao nacionalnoga rezervoara države. Češki i slovački agrarni pokreti i sav napor pok. Švehle i Hodže prikazuju značenje sela; bugarski seljački pokret s tragikom Stambolijskoga, ukrajinski seljački otpor, neuspjeli ruski eksperimenti na selu, danski seljaci. Lappo-pokreti — sve upire oči na selo. Čak i njemački nacionalno-socijalistički pokret uzima seljaštvo kao prasnagu i izvor nacije (dr. W. Darrée), dokazujući, da samo snažno selo znači obnovu i spas nacije *(»Rettung des Bauernstandes heisst Rettung der deutschen Nation«).*

Već je spomenuto, kako seljački problem za naše prilike ima specijalno značenje. Na to je već davno upozorio *dr. Ante Radić.* Od njega su primili to i drugi, neki s više neki s manje razumijevanja. Danas već imamo i literaturu (makar prilično skromnu) o značenju sela. Na toj je literaturi ***baziran jaki zahtjev za kulturnu obnovu grada na elementima narodne seljačke kulture.*** Predavčevo djelo *»Selo i seljaci«* doniielo je mnogo problema na razmišljanje. Danas čitamo članke o odnosu sela i grada, imade i seljačkih listova. ukratko. odnos sela i grada nije više romantična slika batorićevskih vlastelinskih ekskurzija. ni porculanski ukras, nego pitanje. koje traži odgovor. muški i odlučni odgovor.

Ima ljudi, koji se trude oko dokaza, kako je problem sela i grada usidren s a m o na ekonomskoj bazi. Zbog jakoga ekonomskog diktata današnjice govori se, kako treba pomoći seljaku; seljak je izrabljivan od grada i t. d. Kako će se pomoći i tko će pomoći. ta pitanja donose zaplet cijele stvari. Nije samo dosta osjetiti, da treba pomoći.

Točniji posmatrač moći će uvidjeti cijelu arhitektoniku kulturnog gledanja, duhovnih suprotnosti, koje ne će moći da ponese ni samo ekonomsko rješenje. Neka su gospoda osjetila, da se ne da više pjevati kao nekada: »Ja sam gospon, ti si muž, ti se meni klanjal buš«. Nakon velikoga rata proširila se ona popularna: *»Svaki je gospon pod svojom kapom«*, dok su se gospoda učeno izražavala, da je došlo *doba demokracije*.

Odvojeni život kroz historiju formirao je kod sela drugu dušu, druge duhovne vrednote, a tradicijom od oca na sina rasla je druga kultura nego po gradovima. Dok su se mozgovi naših intelektualaca prepirali i bunili sa schopenhauerovskim pesimizmom s übermenschima, a kako veli Matoš, već licejke i šegrti trabunjali, da nema Boga, citirajući na kulturnom Zapadu davno zabačene materijalističke autore, selo je izvan ovih kulturnih vihora živjelo daleko od weiningerovskih samoubojstava. Ljudevit Gaj mogao je prisluškivati tonovima seoskoga bajsa one zvjezdane samoborske noći, no sav zanos mladeži iz pune ilirske dvorane u gornjem gradu svršavao je u ljubaznom poklonu grofici Sidoniji Rubido ili radosti varaždinskih purgera. U selu su živjeli Božići i jaslice, orila se pjesma kako kiša pada i trava raste, a majke su tkale one starinske motive na zastorima i orali su plugovi jutrima. Život uz zemlju, koja je postala Zemlja, dao je pečat drugoga gledanja. Invazija novih kulturnih i socijalnih gledanja u gradu donijela je »narodnjake«, obzoraše, naprednjake, koalicijonaše, modernu, secesiju, toskanski miris Strossmajera, larpurlartiste, futuriste, kubiste i druge, sve u ovoj maloj gradskoj sredini. Uz Masaryka je sa žarom citiran Bakunin, uz Rozu Luksemburg Krek, uz Nietzschea stihovi Marinettijevi, i ta riznica svih pokreta našla je u gradu ostrvo, gdje se mogao bez bojazni usidriti svaki pravac. Možda je ovako nakićena gradska ironija mogla da izmisli onu: *»Pleti kotac kô i otac«*, a na ljetnom ladanju odmarao se je gradski umor uz utjehe, kako je naš narod golubinje ćudi.

I danas iz grada dolaze pouke, recepti za »kulturno i ekonomsko podizanje naroda«, od silne brige gradske odlazi se na nedjeljne vaudeville sa »šintebratnima«. A »kumeki« i »kumice« kao s Bužanovih slika sa slatkim domaćim »kaj«, moraju biti osobito počašćeni, ako se kakova gradska gospoda nakon klatarenja po bregovima dovuku pod hladovinu starih oraha.

Selo misli o ovakovim i sličnim posjetima, misli — i smije se napudranim lažima i patvorenoj iskrenosti izletnika u punom smislu riječi.

Selo znade, da posjeduju svoje misli, svoju kulturu, znade kako su u gradu još danas uvažene kume vatrogasnih barjaka i banketi za stopedeset osoba. Znade selo i da je pastirska pjesma s njegovih livada došla na koncertni podij, kako obilaze selom neki ljudi i zapisuju svu simboliku njihovih Božića, Jurjeva i Martinja. Stare žene pokazujući svoju muku kroz godine, ponose se pred došljacima s ornamentima, koji predstavljaju »ono naše staro«.

Grad treba znati da upozna selo. Ne kroz svoje gospodstvo i nametljivo dociranje. Ne kroz maglu nekih rosenbergovskih pogleda; ne u

vidu nama stranih marksističkih formula. Treba ostaviti sve one strane -*izme*, koji su zatrovali grad do srži.

Novija istraživanja o selu govore, što ono znači za kulturnu obnovu. Grad kao heretik treba da postane pokajnikom. Priznati veliko značenje — pa i hvalu — toj narodnoj kulturi, to danas traži želja za kulturnim preporodom. Ne samo značenje, nego i zadaća narodne kulture je danas velika i odgovorna. To nije kultura, koja sije mržnju na grad i sve gradsko, već put obraćenja. *Onaj duboki stoljetni jaz zatrpati, premostiti ga, to traži problem sela i grada. Ne razdvajanje, nego zbliženje. Usrdno i istinsko. U tome znaku leži rješenje kulturnoga odnosa sela i grada.*

Kamilo Križanić

KAPITALIZAM, MARKSIZAM I MATERIJALIZAM SA ZADRUŽNOGA STANOVIŠTA

Kapitalistički društveni sistem rađao se u ono doba, kada se kulturni svijet počeo oslobađati dominacije sredovjekih i novovjekih cezarističkih režima i kada je na vidiku osvanulo novo doba *»slobode, jednakosti i bratstva«*. Liberalne teorije francuske revolucije, za koje su mnogi pogibali na barikadama, nijesu ipak rodile pravedan društveni sistem, već su indirektno bile glavni uzrok, da se do svoje pune snage razvio sistem modernoga kapitalizma sa svim svojim pogreškama i manama. Doduše u većini evropskih država nastupilo je doba »demokracije« sa svim onim političkim slobodama, koje su usko vezane uz taj pojam. No individualističke političke slobode, koje si je narod izvojštio, rodile su na drugoj strani još gorim zlom: gospodarskim ropstvom i gospodarskim i socijalnim krizama.

Individualističke teorije, da je pojedinac sve, a zajednica ništa i da dosljedno tome sve društvene ustanove imadu služiti jedino individuumu, a ne obratno, bile su jedan od glavnih uzroka sve većem napredovanju kapitalizma, koji i nije ništa drugo već ekonomski liberalizam. Liberalizam je doduše proklamirao jednakost sviju individua u društvenom životu, ali se takova jednakost u praksi pokazala kao lažna i neprovediva. Individualizam, dotjeran do ekstrema, pušta pojedincu, da u borbi za svoja životna prava upotrebljava sva sredstva. On se bori bezobzirno i uništava sve oko sebe, ne brine se za prava drugih, već u svim situacijama naglašuje svoj egoizam i izrazuje svoju sebičnost. Tako *teoretska jednakost dovodi u praksi do najveće nejednakosti*. Jači u borbi za materijalno blagostanje uništava nemilosrdno slabijega. Tu slobodnu, barbarsku borbu pojedinih individuuma za kapital, vlast i položaje nazivaju zato često i ekonomski makijavelizam.

Pa ipak skrajni individualistički makijavelizam nije glavno vanjsko obilježe kapitalizma. Po dr. W. Sombartu:[1]) *»Kapitalizam je privredni*

---

[1]) Dr. Werner Sombart: Proletarijat.

sistem iz modernoga doba, kome je svojstveno, da su u njemu svi privredni poslovi podređeni skrajnjem i vrhovnom cilju: uvećati sumu novca-kapital.« No ova definicija ne zadovoljava potpuno, budući da je i u sredovječnom feudalnom gospodarstvu, a i u gospodarstvu staroga vijeka (iskorišćavanje robova), vladala ista pohlepa za zlatom i prema tome ista gramzljivost da se postignu što veći dobici iz ekonomske djelatnosti. U modernom kapitalističkom poretku došao je doduše ovaj nagon najjače do izražaja, no dr. Andrej Gosar[2]) nalazi, da on nije njegova najbitnija karakteristika. Zato on postavlja ovu definiciju: *»Kapitalistički je onaj privredni poredak, koji počiva na samostalnim gospodarstvima, osnovanim u svrhu zarade, dakle na poduzećima.«* Nema sumnje, moderno kapitalističko poduzeće je onaj faktor, koji imade najviše udjela u samom sistemu kapitalizma. Dakako, da su koalicije poduzetnika također bitna značajka kapitalizma. Isprva su sva poduzeća bila samostalna, dok nijesu osjetila potrebu da se međusobno udružuju i to zbog kriza, koje su nastajale zbog neograničene konkurencije ili kao protuteža radničkim sindikalnim organizacijama. Bankarski koncerni, ogromni trustovi, karteli i interesne zajednice, sve su to oblici obrane kapitala od nasrtaja sa strane proletarijata, sa strane konzumenata i sa strane države.

Ipak, taj egoistični gospodarski sistem, u kojem se svatko brine samo za sebe, imao je nekih svojih dobrih strana (iako one pred njegovim zločinstvima gotovo nestaju). U vezi s razvitkom moderne tehnike, kapitalizam je omogućio nezapamćeni razvoj gospodarske djelatnosti, podizanje novih tvornica, izgradnju željezničkih pruga, racionalizaciju privrede i t. d. Kapitali se troše, ali se istodobno putem štednje malih ljudi, radnika, obrtnika i seljaka, kao i iz višaka industrijskih poduzeća stvaraju novi, koji omogućuju dalnju ekspanziju industrijske akcije. Kapitalizam je bio bez sumnje koristan i potreban u razvitku ljudskoga društva, ali onim časom, kada je on postao samo sredstvom za izrabljivanje radničkoga staleža i kada je prouzrokovao teške privredne krize, postao je suvišan i javlja se potreba da se nadomjesti drugim, pravednijim ekonomskim sistemom.

Marksistički teoretičari tvrde, da je kapitalizam razdijelio ljudsko društvo na dva tabora. Na jednoj se strani nalaze oni, koji su se obogatili i sada uživaju i žive od tuđega rada. To je buržoazija. A s druge strane živi u bijedi na milijune ljudi, od kojih su mnogi bez namještenja i bez ikakove zarade. To su proleteri. Ova diferencijacija samo je u neku ruku ispravna. Naime, osim proletarijata i buržoazije postoji, naročito u agrarnim, seljačkim (marksisti bi rekli »zaostalim«) državama, mnoge druge socijalne kategorije, koje se ni uz najveće natezanje ne može ukalupiti u spomenutu razdiobu. Srednji stalež, — obrtnici, seljaci, — to sve govori protiv dogmatične marksističke diobe. Dakako, svim tim nije rečeno, da ne postoje obje već spomenute socijalne kategorije: kapitalisti i proleteri, već samo to, da marksistička doktrina i tu previše generalizira objektivne činjenice. Rad radničkih ruku postao je danas u većini slučajeva samo obična roba, koje je previše na tržištu i zato je

2) Dr. Andrej Gosar: Reforma društva.

kapitalista dobiva uz vrlo jeftinu cijenu. Radničke obitelji žive ponajviše u strašnoj bijedi, po nezdravim stanovima i zagušljivim tvornicama i služe vjerno i odano neživom i mehaničkom biću, koje se zove kapital. Za uzvrat, za taj svoj mukotrpni rad dobiva radnik vrlo malo ili ništa, tek toliko, da se prehrani i da ne umre od gladi.

Pogotovo današnji kapitalizam, koji se nalazi na skrajnjim granicama mogućnosti, doveo je svijet na rub propasti. Nezaposlenost postala je strašan fantom za sve države pa i za agrarne. Državnici se muče, da riješe taj teški problem, a ne uspijeva im, jer zidaju svoje reforme na posve individualističkim temeljima. Ne vide, da kapitalizam ne može više neograničeno vladati u ekonomskom životu, da mu treba postaviti granice i kontrolirati njegove pothvate. Državnici ostaju na površini, lutaju i tek se pomalo približuju spoznaji o socijalnoj pravdi. Dotle kapitalisti osjećaju opasnost i sve jasnije postaju konture t. zv. *»internacionalne solidarnosti kapitala«*. Kapital se organizira i nameće si sam obveze, sam uništava slobodnu konkurenciju (trustovi i karteli). I tu se jasno vidi, kako je neistinita ona tvrdnja Marksove doktrine, da je nacionalizam samo »buržujska, kapitalistička izmišljotina«. Ispoljuje se sve više, da je kapitalizam u posljednoj liniji u službi internacionalne kapitalističke invazije i da ne će poznati nacije. Kapitalizmu je jedini cilj uvećanje kapitala i da to postigne, postaje internacionalan i kozmopolitski, ruši pred sobom sve pregrade i isto tako, kao što uništava radničke obitelji, uništit će, ako mu bude potrebno svaki nacionalizam, narodnu kulturu i sve kulturne tečevine nekoga naroda. Veliki kapital je ne samo anacionalan, nego i izrazito antinacionalan. Ako se to uzme u obzir, logično je, da nijedan pravi nacionalni pokret ne može imati veza s kapitalizmom i biti rezultat kapitalističke akcije.

Umjesto da »narodna« privreda služi narodu i da bude nešto sekundarno, postaje ona vladar nad narodom, dakle nešto primarno. Kapitalizam dijeli producirana dobra prema svojim mjerilima i apsolutno nepravedno, t. j. poduzetniku daje sve, a radniku gotovo ništa. U tome se nalazi njegova glavna pogreška. *Nepotpuna i nepravedna razdioba dobara* (distribucija) *uzrok je svih nevolja i socijalnih zala* upravo zato, jer kapitalizam nije znao i nije htio, da se u svojoj politici vodi nekim socijalnim obzirima i zato je rodio drugim ekstremom, isto tako materijalističkim kao i on sam, sistemom socijalizma (komunizma, marksizma).

Dok se u liberalnim ekonomskim teorijama držalo privatno vlasništvo nekim nepogriješivim idolom i govorilo samo o *»svetom vlasništvu«*, dotle je P. J. Proudhon ustvrdio, da je vlasništvo krađa. Max Stirner (Caspar Schmidt) dotjerao je ekonomski individualizam do skrajnosti i u svome djelu *»Der Einzige und sein Eigentum«* protestirao protiv svakoga sputavanja ličnosti sa strane svjetovnih i crkvenih organizacija. Proudhon je uz mnoge druge utopijske socijaliste (asocijacioniste) u Francuskoj ustao protiv liberalnih ekonomskih teorija, slobodne konkurencije, privatnoga vlasništva i t. d. Bilo je to u doba, kada je liberalni ekonom

Coquelin[3]) pisao: *»Princip slobodne konkurencije je prevelik, presvet i uzdignut nad neprijateljstva pigmejaca, a da bi trebao obrane. Ne optužuje se sunce, jer obasjava zemlju; tako isto ne optužuje se slobodna konkurencija, koja za industrijski svijet znači toliko, koliko sunce za fizički svijet.«* Shvaćanje toga liberalnoga ekonoma najbolje karakterizira ono čudno doba, u kojem su socijalne ideje i pokreti bili neko neočekivano strašilo, pred kojim su svi strepili.

Da se oslobode terora slobodne konkurencije i kapitalističkoga društvena poretka, mnogi ljudi sa socijalnim osjećajima i s razumijevanjem za tuđe patnje, pokušavali su, da unutar toga sistema urede *»novi moralni svijet«* (Robert Owen) i to t. zv. *zadružne zajednice* (kolonije), dijelom na zadružnim, a dijelom na komunističkim načelima. Na taj način htjeli su pokazati, da može postojati društvo i na drugim principima od onih, koje je proklamirala tadašnja liberalna ekonomija. Tako je na pr. Robert Owen pokušao da ostvari zadružnu zajednicu *New Harmony* u američkoj državi Indiana. Fourierove *»falange«*, *»nacionalne radionice«* Louis Blanca, Cabetova *»Ikarija«*, sve ostale zadružne kolonije pa i *produktna zadruga* Phillipe Bucheza imale su služiti kao protuteza kapitalističkom društvenom poretku i kao baza za novo društvo. Svi ti eksperimenti propali su u najkraće vrijeme i zato nijesu mogli dokazati, da ljudsko društvo može živjeti bez privatnoga vlasništva. Pa ipak, na socijaliste utopiste i na prethodnike zadružnoga pokreta, nastavili su izgrađivati socijalističku ideologiju mnogi socijalistički teoretičari, ali je istom socijalizam Karla Marxa i Friedricha Engelsa dobio ime *»naučni socijalizam«* (marxizam), iako su kasnija proučavanja pokazala, da nije mnogo realniji i znanstveniji od svoga već zaboravljena i napuštena druga *»utopijskoga socijalizma«*.

Socijalizam prije Marxa nije imao jedne izgrađene linije, već je vrludao amo tamo i stoga se općenito nije uzimao ozbiljno. U svojim djelima *»Kapital«*, *»Bijeda filozofije«*, *»Kritika političke ekonomije«* i t. d., Karl Marx je prvi izradio sistematsku kritiku kapitalističkoga društvena sistema i zajedno sa Friedrichom Engelsom odredio dalnji smjer socijalističkoga nastupanja. Proletarijat prihvatio je u *»Komunističkom manifestu«* proglašenu parolu *»proleteri sviju zemalja ujedinite se«* i pod tim geslom započelo se osnivanjem socijalističkih i komunističkih stranaka i socijalističkih radničkih sindikata.

Marx je od Hegela preuzeo dijalektičku metodu, a od Ludwiga Feuerbacha njegov materijalizam i kao sintezu dijalektike i materijalizma stvorio novi nazor na svijet: t. zv. *»dijalektički materijalizam«*, koga neki zovu i *»historijski materijalizam«*. On je ustvrdio, da *»sredstva proizvodnje materijalnih dobara uslovljuju socijalni i politički poredak kao i duhovni život uopće«*. Prema Marxu, razvoj gospodarske djelatnosti nije produkat ljudskoga duha, već je determiniran (unaprijed određen) prirodnim zakonima. Kapitalistička poduzeća koncentriraju se sve više. Sve manji je broj kapitalista, a sve veći broj proletera bez ika-

[3]) »Dictionnaire d' Economie politique« kod Ch. Gide: Die genossenschaftliche Programm und die soz. Schulen.

kova posjeda. Kada kapitalistički društveni sistem dođe na onaj razvojni stupanj, da će mali broj poduzetnika imati u rukama sav kapital, doći će do socijalne revolucije, u kojoj će proletarijat ekspropriirati eksproprijatere i u kojoj će se sva poduzeća socijalizirati (podržavati) i u buduće služiti ne interesima kapitalističkih tlačitelja, nego u korist čitave zajednice.

Suprotnost interesa radničke klase i klase kapitalista, izrabljivanih i izrabljivača, očituje se tokom čitave povijesti. Marx generalizira to opažanje i tvrdi, da je *čitava povijest samo povijest klasnih borbi*. Primarnu ulogu u ljudskoj historiji igraju ekonomski faktori. Kapitalizam stalno uzrokuje krize, koje se ponavljaju u određenim periodima vremena, nezaposlenost raste, stvara se *»industrijska rezervna armada«* i taj problem postaje sve akutniji. Stvaranjem *»nadvrijednosti«* izrabljuje se radnička klasa i zato suprotnosti rada i kapitala postaju sve veće, borba sve oštrija i na koncu, kada socijalna zgrada ne može više podnijeti teret kapitalističke anarhije, dolazi do konačne pobjede radničke klase i socijalistički poredak gotovo automatski zamijenjuje kapitalistički. To sve vrši se po onoj dijalektičkoj formuli: *teza — antiteza — sinteza*, t. j. *nesavršeno kolektivno vlasništvo — privatno vlasništvo — savršeno kolektivno vlasništvo (socijalizam)*. Ta metoda, koju je Hegel shvatio čisto idejno, u materijalnim se odnosima ne može dokazati, već ostaje čista »metafizika« (samo u svojoj pokvarenoj formi), protiv koje se materijalistički doktrinarci inače bune u tolikoj mjeri.

Tako se sa marksizmom prvi puta pojavljuje detaljno izgrađeno naučavanje o socijalizaciji privrede, koje po marksizmu mora doći *»nužno«* i *»neizbježivo«*. To očekivanje socijalizma kao neke »nužnosti« samo je posljedica marksističkoga nazora na svijet, koji vidi u povijesti ljudskoga društva djelovanje neizbježivih prirodnih zakona. Već po tome, što se to marksističko tumačenje povijesti ne može dokazati, vidi se, da je marksizam postao neke vrsti religija (dakako materijalistička), u koju mnogi vjeruju fanatičkim zanosom. Materijalistička religija, koja propovijeda stvaranje raja na zemlji mnogo je privlačivija za filistre i egoiste, nego idealističko religiozno naučavanje. Marksizam je samo religija i kao takav on se na liniji utopizma nalazi mnogo dalje, nego njegov predšasnik *»utopijski socijalizam«*.

Marxove doktrine imadu neku objektivnu vrijednost, ukoliko ne prelaze u neizbježivo generaliziranje. Iako su u ekonomskom i političkom razvitku ljudskoga društva ekonomski faktori i borba klasa bili od velikoga značenja, ipak nam oni ne mogu u cijelosti protumačiti izvanredno složeni socijalni život. Karl Marx je zašao predaleko generaliziranjem različnih historijskih fakata, pa je jasno, da se objektivno ne može održati u cjelini niti jedna od Marxovih toliko popularnih teorija. I on je sam u svojim starim danima odustao od nekih svojih doktrina iz mladih dana, postao prvi revizionista marksizma (kako ga naziva vođa belgijskih socijalista *Vandervelde*[4]), priznajući na pr, da uz eko-

[4]) »La revue mondial«. Paris. 1. II. 1932.

nomske djeluju u historiji i drugi faktori na pr. *politički, pravni, nacionalni, moralni i t. d.* To faktično znači pristajanje uz pluralističku teoriju, koja govori o izmjeničnom i međusobnom utjecaju različnih faktora u socijalnom životu. Mnogi Marksovi učenici (Vandervelde, Bernstein, Tugan-Baranovski i dr.) došli su do spoznaje, da borba klasa ne može biti jedini sadržaj povijesti. Uz klasne, postojali su uvijek u ljudskim odnosima rasni, nacionalni i vjerski antagonizmi, koji su također doveli često do sukoba i bila bi ludost, te borbe nazivati samom *»formom klasne borbe«.*

Revizionista E. David naročito je kritizirao Marksovu teoriju o koncentraciji kapitala, tvrdeći, da se broj kapitalista ne umanjuje, već se uvođenjem u život kapitalističkoga društva na dionice (dioničko, anonimno društvo), njihov broj sve više povećaje. Za seljačka gospodarstva dokazala je opet statistika, da kod njih nastupa sve veća dekoncentracija, a ne koncentracija, kako je to tvrdio Marx. Nije se ostvarilo niti Marksovo tvrđenje, da će doskora sasvim isčeznuti obrti. U jednom nedavno izašlom djelu iznosi Ferdinand Fried,[5]) da *broj obrta u Njemačkoj čak i poslije rata sve više raste.* Marx nije mogao predvidjeti, da će paralelno uz razvitak kapitalizma rasti i broj obrta, on je uvijek govorio da će kapitalizam progutati obrtnički stalež. Njegovo predviđanje ispunilo se dakle samo u vrlo malom broju slučajeva.

Marksizam je protivnik svake narodne ideje. On je internacionalan, kozmopolitski, upravo kao i kapitalizam. Obadva sistema baziraju na ekstremno materijalističkim doktrinama i za nešto idejno, na pr. za nacionalnu kulturu i za idealno poslanje nekoga naroda oni nemaju smisla i to ne razumiju. Za »marksizam« je alfa i omega svega »diktatura proletarijata«, a za kapitalizam »diktatura kapitala«. U stvari radi se ovdje o različitim terminima za jedan te isti pojam. U kapitalizmu izrabljuje kapital radnički stalež, u socijalizmu eksproprira i izrabljuje radnička klasa (odnosno, kako nam to pokazuje ruska praksa, nekoliko profesionalnih revolucionara) obrtnike, trgovce i najveći procenat naroda — seljake i radnike. Svaki socijalizam nužno je državni socijalizam. i tu izrabljuje sve staleže i klase (pa i proletere), moćna autokratska i birokratska mašina, zvana država. Mjesto da država postane sredstvo za postignuće socijalnoga poretka, ona postaje sama sebi svrhom upravo kao u cezarističkim i apsolutističkim režimima prijašnjih vijekova. koji su smatrali da narod postoji radi države, a ne država radi naroda.

Tim smjerom krenula je revolucija i u velikom ruskom narodu. Tamo su ostvarene socijalističke ideje, socijalizirana su sva poduzeća i kapitali. I tu se pokazala sva netočnost Marksova učenja, koji je pisao da će socijalizam nastupiti onda, kada kapitalizam dosegne vrhunac svoje moći i kada se produktivne snage tako razvijaju, da će kontrast između rada i kapitala »neminovano i nužno« dovesti do ostvarenje socijalističkoga društva.[6]) U carskoj Rusiji bio je kapitalizam na niskom stupnju

---

[5]) Ferdinand Fried: Das Ende des Kapitalismus.

[6]) O tome, kako se ostvaruje socijalizam u Sovjetskoj Rusiji, donosi sovjetski humoristički list »Krokodil« ovu šalu: »Sastali se Ivan i Boris. — Ivan

razvitka, najnižem valjda od svih evropskih država. Pa ipak, tamo se najprije počelo s ostvarenjem socijalizma. Praksa je u Sovjetskoj Rusiji vrlo dobro pokazala, koliko protuslovlja nose u sebi Marksove doktrine. O tom su se uvjerile i radničke mase i zato vidimo, kako u posljednje vrijeme socijalizam i komunizam doživljuju poraz za porazom.

Svi autori govore doduše o nekom tehničkom napretku i industrijalizaciji sovjetskoga gospodarstva, ali također o ropstvu, u kojem se u »socijalizmu« provedenom po semitskoj rasi našao nesretni ruski narod. Neki čak tvrde, da ni u carskoj Rusiji nije vladala tolika despocija. Nestalo je istina privatno vlasništvo nad sredstvima produkcije, ona su socijalizirana, ali nijesu se poboljšale socijalne prilike. »Klasni neprijatelji«, dakle svi oni, koji nijesu proleteri, ne uživaju nikakovih političkih i socijalnih prava. Oni su izuzeti iz socijalnoga osiguranja. Ako ne pristaju uz boljševički režim ne mogu uopće živjeti. Pred sudovima se po drugim zakonima sudi proleterima, a po drugim »klasnim neprijateljima«. Kapitalizam priznaje bar teoretski jednakost sviju državljana, socijalizam to ne čini. U Sovjetskoj Rusiji nalazi se danas na čelu despotična, tobože proleterska diktatura, koja uništava sve tekovine slobode, briše tradicije, birokratizira produkciju, potpuno ubija u čovjeku privatnu inicijativu, uvodi prisilan rad, mašinizira radnu snagu i čini od ljudi amorfnu masu, kojom upravlja kako joj je drago. Tko se ne će pokoriti dolazi u ruke policije i može biti na čisto s time, da ga u najmanju ruku čeka prisilan rad u Sibiriji ili na Solovjeckim ostrvima.

Poznati georgijski socijalista Noë Jordania[7]) rekao je o boljševicima: *»ukoliko oni zabacuju demokraciju ne dolaze socijalizmu, nego vandalizmu«*. No pri tome zaboravlja, da se onakav socijalizam, kakav hoće Marx, ne može uopće ostvariti demokratskim sredstvima, nego samo najvećim nasiljem. Eksproprijacija ima za nužni preduvjet »diktaturu proletarijala«, koja prema Marxu imade biti samo neki prelazni stadij u »čisti« socijalizam. Ali taj »čisti«, t. j. demokratski socijalizam, koji bi tek imao označivati početak ljudske povijesti, ne će nikada nastupiti na onaj način, kako ga propisuju marksistički recepti. *Odozgo stvorene institucije bez učešća naroda, ne mogu biti baza demokratskoga socijalističkoga društva.* Komunizam se ne može ostvariti, dok su ljudi ovakovi, kakovi su danas, oni moraju prije postati altruisti, uništiti u sebi egoizam i odgojiti se, onda će tek moći biti govora o društvu, u kojem će vladati najveća sreća i zadovoljstvo.

Kod stvaranja novoga socijalnoga poretka ne možemo se voditi onim idejama, koje je donio t. zv. »demokratski« marksizam i komunizam. On ne samo da se u praksi pokazao kao dostojan pendant izrabljivačkom ka-

---

Čime se baviš Borise, već te dugo nijesam vidio. — Boris: Napokon sam dobio namještenje. Zvonar sam. Stojim blizu velikoga zvona u Kremlju. S tim ću zvonom zazvoniti kada bude socijalizam potpuno izgrađen. Dobivam 60 rubalja mjesečno. — Ivan: Slušaj, to nije mnogo. — Boris: Znam ja, dragi, ali je zato moja služba doživotna.

[7]) Noë Jordania: Marxismus und Demokratie.

pitalizmu, već ga je u terorizmu daleko nadmašio. Niti u pogledu socijalizacije sredstava produkcije, socijalističke metode nijesu nikakav ideal. Čekati, dok će socijalizam automatski zamijeniti kapitalizam znači biti utopista, a upotrebljavanje komunističkoga terora ne dovodi k socijalizmu, nego odvodi od njega. Ničim nije dokazano, da razvitak društva mora ići onim tokom, kako ga je predvidio Marx, što više, njega je demantirala praksa. Niti »diktatura proletarijata« pogotovo u agrarnoj državi (kao što je Rusija) ne može biti nešto idealno. Apsolutistička vlast jedne radničke grupacije nad velikom masom seljačkoga naroda znači veliku moralnu i socijalnu nepravdu. *Seljačkome narodu ne treba hegemonije niti kapitala, a niti proletarijata, jer on, kao nosilac autohtone narodne kulture, imade dosta svijesti za samoupravu i stoga ne treba da mu budu gospodarom samozvani tutori iz birokratiziranoga socijalističkoga pokreta i komunističkih ćelija.*

Kapitalizam i marksizam nesumnjivo sačinjavaju na prvi pogled antitezu. Ali u svojoj dubini, obojica, kao materijalistički ekonomski sistemi nose iste oznake materijalističkoga tiranskog duha. Među njima nema neke *bitne* razlike. Radi toga nam kao ideal novoga društva ne može biti niti jedan, a niti drugi sistem, jer oba u praksi negiraju čovjeka kao socijalnu jedinicu, stvaraju ili proletersku masu, koja služi samo interesima kapitala, ili masu, koja služi samo državnim interesima. Kapitalistički društveni sistem, kao nepravedan i štetan treba zamijeniti novim socijalnim (zadružnim) sistemom, koji će se voditi interesima socijalne pravde i narodnih prava. No to ne znači, da nam kao jedino sredstvo može služiti samo onaj put, koji predlažu marksisti. Oni se doduše geriraju kao »jedini« nosioci socijalne ideje i sve one metode, koje iznosi netko drugi prezrivo nazivaju »građanskim metodama«. Ne će da im priznaju neku objektivnu vrijednost. Nerazdvojivo su vezani svojim doktrinama i dogmama i s najvećom ustrajnošću brane ono, što je rekao Marx. Marx je njihov idol, prorok novoga doba, a to, što ga je život pobio na svim linijama, to ne znači mnogo. Radničkim masama konvenira Marksov materijalistički socijalizam, one ga prihvaćaju i razumljivo je, da onda ne mogu odstupiti od njega ni njegovi vođe. Pa i tako se svakoga dezertera od čistoga marksizma naziva odmah *»izdajicom proletarijata«*, *»malograđaninom«* i poziva ga se, da se opet *»klasno osvijesti«*.

Ta ukočenost i dogmatičnost marksizma urodit će istim rezultatom, kojim će uroditi ukočenost kapitalizma u pogledu socijalnih odnosa, naime njegovim definitivnim svladavanjem. Danas se to počinje osjećati i tražiti izlaz na posve drugim putevima, pokušava se riješavati socijalne probleme novim metodama.

Vilko Rieger

POPULACIJA - TEMELJ NARODNOGA OPSTANKA

»Pristaša sam što većeg nataliteta i uvjeren sam, da u tom imam pravo.«
Mussolini

TKO NE NAPREDUJE, NAZADUJE.

Naš najvažniji narodni problem je problem populacije. Pitanje života i smrti, rađanja i umiranja — jest pitanje naše budućnosti. O tom pitanju narodni ljudi moraju voditi ozbiljnoga računa; narodni pokreti moraju razvijati svoj rad u smislu populacione politike, a naše suvremeno društvo morat će na osnovu takvoga rada da korigira svoje držanje, koje nije u skladu sa populacionim stanovištem najviših narodnih interesa.

Nije uzalud izrečena poslovica, da kršćanski narodi ne propadaju za to, jer je kršćanska etika najbolja garancija za očuvanje seksualnoga morala, a posredstvom toga, za održanje obitelji, te osnovne stanice države, stanice, koja stoji pod zaštitom ne samo građanskoga i kaznenoga kodeksa, nego pod zaštitom samih ustavnih propisa država civiliziranoga svijeta. Isto tako, kao što obitelj stoji pod zaštitom ustava, stoji i ljudski život (odnosno trebalo bi da tako bude) pod zaštitom cjelokupnga ljudskog društva i društvenoga uređenja, čija je najsavršenija organizacija država: i to život u svojoj punini i savršenstvu kao i sam nascitum u utrobi majčinoj, dakle začeti život, koji ima puno pravo na razvoj, opstanak i oživotvorenje.

Dr. Vinko Krišković naveo je u svojoj knjizi »Hrvatsko pravo kućnih zadruga« mišljenje francuskog slaviste Ernesta Denisa o broju Hrvata za narodne dinastije Trpimirovića, po kome nas je tada bilo prema broju vojske, koju je podigao prvi hrvatski kralj Tomislav Trpimirović, puna dva milijuna. Da smo se prema tome broju moralno i redovito dalje razvijali, mi bismo bili danas jedan od vodećih evropskih naroda sa bar dvadeset milijuna ljudi. Međutim udes naše povijesti nam je dobro poznat. A iseljenih 900.000 Hrvata u Amerikama i svijetu, pa čak i 250.000 u današnjoj Turskoj,[1]) svjedoci su rastepene narodne snage, koju treba okupljati, jačati i disciplinirati.

Nakon ovih nekoliko općih refleksija narodnoga i ćudorednog stajališta nastojat ćemo, da ogledamo brojno stanje, porast pučanstva, odnosno njegovo opadanje, te uzroke napretka ili nazatka (u koliko se pojavljuje opadanje stanovništva u izvjesnom kraju) kao i način, na koji bi se moglo i valjalo otkloniti tu opasnost narodnog umiranja i pridići narodno jačanje.

Stara je riječ: Tko ne napreduje, nazaduje. Kako je narod sam po sebi dinamička pojava prvoga reda, njegovo stacionirano stanje ne pruža ružičaste nade u budućnost.

Od prilike prije jednoga lustra zapodjela se živa diskusija u narodnom novinstvu o depopulaciji nekih krajeva. Nakon svih iznesenih

1) Prema pisanju »Islamskog Svijeta« (Sarajevo) od rujna 1934.

podataka moglo bi se ustanoviti, da porast našeg življa u Slavoniji, u čiji se geografsko-povjesni pojam broji i bivša srijemska županija, pa u Bačkoj, Sloveniji i nekim drugim područjima, ne zadovoljava naše demografe.

U ocjenu pitanja populacije ulazi u prvom redu n a t a l i t e t, pod kojim razumijevamo broj rođenih u jednom vremenskom razdoblju — obično kroz 1 decenij — prema broju svega pučanstva dotičnog kraja (redovito na 1000), dok f e r t i l i t e t razmatra omjer rođenih prema broju žena, koje rađaju, uglavnom udatih, i prema broju brakova. Danas se broj rođenih na 1000 kreće između 14 i 40. Kod nas pak populaciju nekih krajeva ugrožava vrlo veliki pomor (mortalitet) dojenčadi i male djece, a kod odraslih zarazne bolesti, na prvom mjestu tuberkuloza, a donedavno i znatno iseljivanje.

Dr. Andrija Š t a m p a r, koji je i sam Slavonac, dao je poticaj, da se Slavonija u ovom pravcu ispita, jer je o tom napisao socijalno medicinsku studiju »O padanju stanovništva u Slavoniji« slovenski liječnik dr. Bojan P i r c (izašla 1931.), sa područja pet slavonskih kotareva (Đakovo, Brod na Savi, Vinkovci, Županja i Vukovar).

Kakve god mi imali inače nazore o statistici, u ovom području naše djelatnosti mi se moramo s njome služiti, te će nam ona brojevno prikazati stanje žiteljstva, njegova rađanja, umiranja te broj i frekvenciju brakova. Tako će nam statistika prirodne mijene žiteljstva biti od pomoći da proučimo problem populacije.

Sabrani materijal ove studije daje nam impulsa, da se pitanjem slavonske napučenosti točnije pozabavimo, dok je ne ćemo moći genetički uporediti sa stanjem drugih pokrajina, jer ni za jednu godinu ne postoje izrađene statistike, osim poluslužbenih podata središnjeg higijenskog zavoda.

U slavonskim kotarevima prema Pirčevim podacima postoji razlika u rađanju. Najmanji broj rađanja je u kotaru Županji, najveći u đakovačkom. Uz Županju stoje Vinkovci a uz Đakovo Vukovar, po srijedi je Brod; svuda je rađanje u opadanju, a najviše je opalo u kotaru Đakovo. Iza rata natalitet je iz razumljivih razloga bio porastao.

Ogledajmo natalitet u ogledalu brojeva:

godine	rodilo se na 1000 stanovnika u kotarevima:				
	Županja	*Vinkovci*	*Brod*	*Đakovo*	*Vukovar*
1901.—1905.:	30.2	32.6	35.8	47.0	41.3
1924.—1928.:	27.2	28.1	33.8	40.6	37.4

Razlog različitom natalitetu pučanstva između kotareva: Županja i Vinkovci prema onima Đakovo i Vukovar moramo tražiti u nacionalnim i religioznim čimbenicima žiteljstva. Tu smo tangirani i imamo da se pred tim činjenicama zamislimo. Županijski kotar sa 83% Hrvata pokazuje najmanji natalitet, dok Đakovo i Vukovar imaju 33% manjinskog elementa, njemačkog, i pokazuju razmjerno viši natalitet.

Narodno-vjerski sastav stanovništva jest slijedeći:

Brod: ukupno 46.112, rkt. vjera 86,2, pravosl. 9,6%.

Đakovo: ukupno 47.602, njemački 21,4, madžarski 6,1, čsl. 3,6, rkt. 87,0, pravosl. 9.9, hrv. jez. 67%.

Vinkovci: stanovnika 31.982, hrv. jez. 77,7, njem. 16,5, madžarski 1,5, rkt. 79,5, pravosl. 13,6%.

Vukovar: svega 31.930, njem. 15,1, madž. 15,2, hrv. 62,8, rkt. 46,6, pravosl. 42,3, protest. 5,6, grkokatol. 5,1%.

Županja: 32.691, hrv. 89,4, rkt. 91,3, pravosl. 6,2%.

Iz rimokatoličkih brakova rodilo se žive djece u općinama (Županja) ,ruševica—Šamac na 1000 stanovnika) 30.9, a u Štitaru najmanje: 21.5; kot. Vinovci, u općini Jarmina 37.2, a u Otoku 14.9.

Na *Otoku*, našem srijemskom selu, koje predstavlja narodno umi- anje, moramo se zaustaviti. U g. 1928. Otok je brojio 3538 duša. Pomenuto selo armina je napučeno njemačkim doseljenicima od 1750. godine, dok je Otok glavnom autohtoni — naš elemenat. U ostale općine vinkovačkoga kotara doselilo se kroz decenij 1919.—29. 3620 novih stanovnika iz krajeva visokog nataliteta (Lika, Dalmacija). U Otok se doselilo od 1919. do 1929. svega 4.1% žitelja. Neznatna manjina sela su cigani[2]) grčko-istočne vjeroispovijesti. Uz saadnju opć. liječnika i općine ispitano je 1440 brakova. Od svih brakova 867 ih e muž i žena iz Otoka (60%), 319 (22%) da su se oboje doselili, a ostali, da se loselio samo jedan suprug. Doseljenika je u selu svega 149 osoba. Brakovi doseljenika imaju više djece od urođenika. Prvi su seljani urođenici, na čiji brak otpada — 2.15 djece. Drugo su brakovi, gdje je jedan bračnik iz Otoka, a drugi iz »granice« (bivše vojne), na koje otpada 1.85 djece. Treći su brakovi iz Otočana (ili granice) i drugih krajeva. Na takav brak otpada 1.90 djece. Četvrtu grupu čine brakovi, gdje su oboje iz Granice, imaju 2.64 djece. Peti su doseljenici sa 3.24 djece. Ukupno rodilo se na 100 brakova kroz deset godina 227 djece[3]).

Ispitivanjem ustanovljeno je, kad se izluči vrijeme kao faktor braka, da je brak sve plodniji što je manje otočkog elementa, a više doseljeničkog.

Ipak je interesantno kod otočkih brakova to, da su sterilni u 21.4%, dok su doseljenički brakovi dva puta sterilniji. Dakle: brakova sa malo djece: sa 1 ili 2 nalazimo najviše u čisto otočkim brakovima. Statistički izlazi ovako: sa jednim djetetom ima 24.9%, a sa dvoje 22.4 brakova, dok je 44% svega sterilno (otočkih i doseljeničkih brakova).

Međutim nakon Pirčeve ankete diskusija se o populaciji javno nastavila. Tako je I. B. napisao u »Hrvatskoj Straži« (31. I. 1932.) članak o t. zv. bijeloj kugi u Slavoniji te veli: *»Za svega toga istraživanja jasno se uvidjelo, da to pitanje pod imenom »bijela kuga« nije časovita pojava, nego da je to p r a v i ž i v o t n i p r o b l e m, koji se mora riješavati smišljenim, sustavnim i ustrajnim radom. Upoznalo se, da je ta činjenica m j e s t i m i č n o g a izumiranja uvjetovana mnogostrukim faktorima, koji nijesu svagdje i uvijek jedni te isti.«* — Brani Slavoniju ovako: *»Svatko nepristran će razumjeti, da je nama Slavoncima već dodijalo zgražanje nad Slavonijom i pripovijedanje »da Slavonija djecu mrzi, pogotovo što je više od jednog ili dvoga«*, pa donosi prikaz iz susjednoga Otoka, koji nam ulijeva ipak nade, da stvarnost nije očajna: *»Selo Slakovci, sa čistim hrvatskim življem, ima za g. 1931. natalitet 32.8 pro mille, a vitalni mu je indeks ipak samo 96, jer mu je mortalitet 33.9 pro mille.«*

Natalitet ispod 15‰ smatra se slabim, a preko 40‰ vrlo visokim.

---

[2]) Cigana ima u državi 500.000 prema navodima predsjednika udruženja cigana Đola Stankovića, trgovca u Beogradu.

[3]) Bilo bi zanimivo nakon novog lustra (1929.—1934.) vidjeti rezultate ispitivanja stanja napučenosti u tom selu, do kog je sigurno dopro glas protiv izživljavačkog i nenaravnoga razvoja. Molim upravu »Hrvatske Smotre«, da ovaj broj pošalje župnom uredu Otok, koji molimo, da nam pošalje 30. XII. 1934. pregled stanja rođenih, vjenčanih i umrlih posljednjih 5 godina u interesu populacione analize Otoka.

POMOR PUČANSTVA

Uz bolje životne uvjete smanjuje se mortalitet žiteljstva. On je o p ć i, ako se promatra u odnosu prema izvjesnom broju svega pučanstva (1000). P o s e b n i pomor uvažava jednu skupinu smrtnih slučajeva u odnosu prema svemu žiteljstvu ili prema posebnoj skupini žiteljstva. Tako je posebni pomor dojenčadi, uslijed tuberkuloze, ženskih, po dobi (kritične godine 20—24) i t. d.

Opći pomor kreće se unutar broja 9 i 30 (na 1000) na jednu godinu a u zdravstveno naprednim državama, pomor stalno opada. Mi doduše nemamo ni u tom pogledu izrađene nove statistike, nego samo stare pokrajinske: Približno se smatra, da se pomor snizuje i kod nas, jer se računa, da je g. 1924. iznosio oko 20, a g. 1926. oko 19.

Na pomor utječe način života (alkoholna pića, nikotin, razvrat), gospodarske i zdravstvene prilike (bolesti); opći pomor uvećava smrtnost djece ispod jedne godine. Tako u kotaru Brod n. S. umire od 1190 djece, od toga djece ispod 1 god. 350 —29.4%, u Županji 25.8%, u Vukovaru 39.7%, i Đakovu 38.8%. Sav pomor žiteljstva odnosi se u kotaru Đakovu između 23.8 i 39.7% na umiranje dojenčadi. U Vukovaru iznosio je opći pomor u prvom desetljeću ovog vijeka preko 30; doista previše i za naše prilike.

Mortalitet dojenčadi najniži je u Štitaru: 21.8% (na 100 — za 1 g.), a u mjestu Županja 27.9 najviši, dok kod odraslih iznosi u Gradištu 29.4, u Bošnjacima 22.3. U Otoku je kod odraslih pomor 20.3%.

Prilike se u pogledu pomora pučanstva vrlo sporo popravljaju. To znači, da svi faktori, koji su pozvani, da opće zdravstvo pridižu, nisu udružili energije, a narod produžuje život u starim navikama i običajima nedovoljnog higijenskog života i pretjerane konzervativnosti. Ljudi zovu liječnika tek kad bolesniku nema spasa, ili šta je još gore, ne cijene ljudski život ni toliko, da mu stručno pomognu, da ozdravi, nego ga prepuštaju sudbini, da se organizam sam odhrva bolesti, ili da joj podlegne. Dešava se doista u mnogo slučajeva, da seljak više cijeni život konja ili krave nego sina ili kćeri.

Pomor dojenčadi nevjerojatno je visok u doba od 7—30 dana i od 1—5 mjeseci života. Da ne predleži slučaj biološke degeneracije, uvjerava nas činjenica, što se djeca rađaju vrlo jaka, snažna i zdrava. Nedovoljna pažnja majki kao i neznanje ishrane uzrokom su velikom pomoru najmlađe djece. Osječki liječnik dr. *Uzelac* navodi, da babice odmah po porodu djeteta podvezuju pupkovnjaču ne misleći na njenu pulsaciju, uslijed čega ne dobiva dovoljno krvi od majke, vene i za koju nedjelju umre.

P i r c navodi još dva razloga: narodnost i ukupan broj rođene djece u obitelji. Najveći je pomor djece kod Slovaka (u 5 slavonskih kotareva) sa 37.8 na 100 živorođene djece, kod Hrvata sa 25.5, Srba sa 25.%, dok je najmanji kod Nijemaca sa 18.6%. Od 36.113 djece u lustru 1919.—1923. umrlo je do konca 5. godine 11.793 ili cca 33%.

Na smrtnost uopće utječe bolest, vlažni stanovi i dosta jednostavan način ishrane. Velik je broj smrtnosti uslijed sušice, koja hara Slavonijom, koja bi inače po konstituciji svoga tla, podneblja, uvjeta života, zraka, vode i dr. morala biti mnogo otpornija prema smrtnoj kosi. —

đutim potrošnja alkohola i ostali poroci, hedonističko shvaćanje života će izživljavanje, uzroci su, koji nam tumače te tako porazne rezultate narodni život.

VITALNI INDEKS

Za prosuđivanje prirasta pučanstva dva su indikatora važna i nata- i mortalitet i kad ih istodobno uvažimo, dobivamo prirodni priraštaj votni indeks. *Pod njim dakle razumijevamo višak rođenih u odnosu na broju umrlih (na 1000).*

Tako je prirodni prirast Srbije bio za posljednji decenij 23, za maciju 19.1, Bosnu 17.9, za Vojvodinu 9.3, a za ostale krajeve Hrvat- i Slavonije iznosi 11.42 pro mille.

U županjskom kotaru prir. prirast ne prelazi broj 5, a u nekima inama *postoji manjak:* u Babinoj Gredi 2.2, Štitaru 4.3, Gradištu 5.4, evidentno znači — umiranje naše zemlje. Manjak postoji u nom radi visokoga mortaliteta. Prirodni prirast ovdje je negativan, je broj rođenih manji od broja umrlih i predstavlja neprirodno je. Perditio tua ex te, Slavonia!

Inače, uslijed nedostatka statističkih podataka, podaci o broju sta- ništva ne mogu se narodnosno opredijeliti. Zato se to postizava neiz- nim putem.

Smrtnost i rađanje od 1924.—1928. u 5 slavonskih kotareva iznosili prosječno ovoliko:

	Dom. katolici	Pravoslavni,	Slovaci,	Rusini,	Madžari,	Nijemci,
osječni broj živorođenih	4419.4	1167.8	64.0	148	250.2	748.2
umrlih	3475.8	799.2	48.2	85.2	179.2	423.4
100 umrlih rodilo se	127.1	146.1	132.8	197.9	139.6	176.7

Prirodni priraštaj (za neke općine — odraštaj —) iznosio je u općinama panjskoga i vinkovačkog kotara za rimo-katolike (višak rođenih nad umrlima 1000)

panja 4.8
enovci 4.5
ndinci 3.5
uševica 1.8
mac
irevci 1.2
šnjaci 0.9
rbanja 0.3
bina Greda — 2.2
itar — 4,3
radište — 5.4

Jarmina 15.1 (njem. općina!)
Ivankovo 6.8
Rokovci
Andrijaševci 6.6
Nijemci 5.1
Slakovci — 0.4
Cerna 2.0
Privlaka — 2.6
Komletinci — 4.1
Otok — 5.4

Za komparativnu i kritičku ocjenu ovog stanja treba dugi studij, opsežno poznavanje ovoga problema, njegovo izučavanje na licu mjesta, organizacija propagande oficijelnog društva i privatne inicijative, uskla- đivanje propagande sa strane crkvene, općinske i državne vlasti, — jednom riječi, treba probuditi savjest narodnih intelektualaca i svijest naroda i uprijeti prstom u crnu ljagu, koja kao avet oblijeće nebom nad bogatom srijemskom ravnicom, ne bi li se okrenula kletva, koja se po

narodu širi i otklonile se posljedice, koje su, ako se ovako produži, neiz-bježivo izumiranje toga narodnoga kraja.

Poslužit ćemo se prethodnim rezultatima popisa stanovništva izašlim 1931. u državnom izdanju.

Vadimo iz nje nekoliko brojeva o žiteljstvu u Hrvatskoj i Slavoniji, koja je relativno dosta *slabo napredovala* u razdoblju 1921.—1931. Porasla je za 266.894 duše t. j. 11.42% (u čitavoj državi napredak je poprečno 16.24%).

Zanimiva je pojava, da vlada velika razlika u porastu između pojedinih krajeva i kotareva. Tako na pr. Lika danas broji manje stanovništva nego 1921. Ličani mnogo sele, samo je sreća, da se barem jedan dio tih iseljenika zapravo preseljuje u naše druge krajeve.

Od većinom katoličkih kotareva u Lici iskazuju ovi napredak odnosno nazadak: Brinje (— 1032 osobe t. j. — 6.06%), Gospić (— 818 t. j. — 2.35%), Otočac (— 742 t. j. — 2.16%), Perušić (+ 64 t. j. + 0.33%), grad Senj (+ 36 t. j. 1.19%), kotar Senj (— 431 t. j. — 3.97%). Slično stanje vlada i u pravoslavnim ličkim kotarevima: Gračac (+ 468 osoba t. j. + 1.71%), Donji Lapac (— 143 t. j. — 0.68%), Udbina (— 830 t. j. — 6.48%) i Korenica (— 1798 t. j. — 7.75%).

Najgore su postradali žalosnom seobom u prekomorske krajeve primorski kotari Novi (— 12.58%) i Crkvenica (— 8.57%), te otok Krk (— 3.98%).

Nazadak u zadnjem deceniju pokazuju još Delnice (— 0.21%), Dugo Selo (— 2.64%), Đurđevac (— 0.43%) i Prelog (— 1.00%).

U Baniji i na Kordunu svagdje je napredovalo žiteljstvo: Vojnić (+ 4453 osobe t. j. + 12.78%), Glina (+ 3673 t. j. + 8.73%), Petrinja (+ 2048 t. j. + 6.65%), Ogulin (+ 4509 t. j. + 10.59%), Slunj (+ 4311 t. j. 10.38%), Kostajnica (+ 909 t. j. 3.24%). Slabu katoličku većinu imaju samo kotarevi Petrinja i Ogulin.

Hrvatsko Zagorje uza sve seobe ipak je *napredovalo.* U postocima je napredak u Ivancu 6.95%, Klanjcu 3.66%, Krapini 9.27%, Ludbregu 5.86%, Novom Marofu 9.17%, Pregradi 4.64%, Varaždinu 10.78% i Zlataru 7.81%.

Najjači relativni porast imaju kotarevi, u koje mnogo doseljuju Zagorci, Ličani i t. d. Među te spadaju u prvom redu Virovitica (prirast 8134 osobe t. j. 26.24%), Našice (9453 t. j. 23.13%) i Slatina (8071 t. j. 21.46%). Doseljivanjem seoskog i radničkog svijeta slično su porasli gradovi n. pr. Sušak (21.64%), Sisak (23.89%), Karlovac (25.77%), Osijek (16.98% i t. d. *Na čelu čitavog porasta stoji grad Zagreb* sa porastom od 26.907 duša (70.77%). Zagreb broji 185.581 stanovnika. Skoro trećina ukupnog prirasta Hrvatske otpada na sam Zagreb.«

Povodom ove statistike bivši osječki organ »Hrvatska Obrana« donijela je 10. X. 1931. iz pera K. T. i ove retke:

»Uzalud tražimo u Hrvatskoj kotareve s naročito velikim naravnim prirastom. Nema ih. Ali zato nailazimo na čitave krajeve s vrlo neznatnim napretkom. Ne spominjem ovdje one kotareve, koji su nazadovali u zadnjem desetljeću. Oni su imali znatan prirast, ali je teška borba za koricu kruha odagnala tisuće njihove djece u tuđi svijet. Samo mi do danas nijesmo imali pojma da se ta seoba *pretvorila u pravo bježanje naroda u tuđinu.* Nego da spomenemo one bogate i lijepe krajeve, gdje nema krute oskudice ni bijede. Krajeve, kamo dolaze mnogi doseljenici tuđe i naše narodnosti. Pa ipak su se ti krajevi u deset godina jedva s mjesta pomakli. *Napredovali su skoro jedino radi doseljenika.* A sami po sebi tko zna, da ne bi možda već počeli i izumirati. To su krajevi bogati svakim naravnim darom Božjim, siromašni jedino najljepšim Božjim darom — djecom.

Županja bogati kotar s čisto hrvatskim življem, porasla je samo za 6.16% Šid za 5.94%, Srijemska Mitrovica za 6.27%, Ilok za 5.24% i t. d.

To su sve kotari u *»kitnjastom Srijemu«.* Slično je stanje u mnogim krajevima bogate Bačke i Banata. Doseljenici su u prvom redu uzrokom, da žiteljstvo

napreduje. Naravni je prirast obično malen i neznatan. Najbogatiji hrvatski kraj, Podravina, nazaduje. Kotar Đurđevac nazadovao je za 224 osobe (0.43%), ne toliko radi iseljivanja koliko radi slabog prirasta.

U istoj statistici nalaze se naštampani i srijemski, bosanski i srbijanski kotarevi (spadali su svi pod Sarajevo). U *Bosni, visok naravni prirast:* Brčko 23.63%, Bjelina 35.18%, Višegrad 33.13% i t. d. *U Srbiji dijelom još brzi napredak:* Tamnava 34.04%, Rađevina 39.00%, *Jadar 43.67%*! To su sudbonosna »signa temporum« stavljena pred oči narodu, koji odlazi, jer je gazio zakon Božji i počeo da ubija svoju vlastitu djecu«.

PORAST MUSLIMANSKOGA ŽITELJSTVA

Poznati hrvatski književnik Alija Nametak objavio je svojedobno u *»Novom Beharu«*, časopisu za kulturni napredak bosanskih muslimana uvodni članak »Bosansko-hercegovački muslimani *prema statistici imama matičara«*, po kojoj je koncem 1930. g. *bilo na području Bosne i Hercegovina ukupno 738.997 muslimana.* Prema popisu pak od 31. siječnja 1921. g. *bilo je muslimana 588.247.*

»Najveće su razlike između ova dva popisa: kotar Bihać za preko 4000, Bos. Novi za preko 5000, Cazin za preko 6000, Derventa za preko 3000, Jajce za oko 2000, Ključ za isto toliko, Prijedor za preko 3000, Sanski Most za preko 2000, Tešanj za oko 5000, Gacko za oko 3000, Konjic za skoro 6000, Mostar za preko 2000, Stolac za skoro 4000, Trebinje za preko 1000, Bugojno za preko 2000, Čajniće za gotovo 5000, Foča za skoro 8000, Rogatica za preko 6000, Sarajevo za nešto ispod 5000, Travnik za preko 3000, Visoko za skoro 5000, Višegrad za preko 2000, Zenica za preko 5000, Bjelina za preko 4000, Brčko za nešto ispod 5000, Gračanica za preko 3000, Gradačac za preko 4000, Kladanj za nešto ispod 2000, Srebrnica za preko 5000, Tuzla za skoro 15.000, Vlasenica za ispod 3000, a Zvornik za preko 5000.

Prema toj statistici muslimansko pučanstvo je u Bosni i Hercegovini za devet godina, t. j. od 1921. do konca 1930., poraslo za 150.750 stanovnika, ili za više od 25%. Ovi se podaci međutim ne slažu sa rezultatima postignutim kod popisa pučanstva kao i kod katoličkog pučanstva. Poznato je, da su kod popisa pučanstva mnogi nerado davali podatke, pa da se stoga uvijek nalazi stanoviti broj osoba, koje nisu popisane.«

Dodajemo, da je u Sarajevu u školama najviše porastao broj muslimanske djece, koji se početverostručio, ma da je broj muslimanskoga žiteljstva za to vrijeme porasao jedva za 10%. Broj muslimanske ženske školske djece u razmjeru sa onim prije prevrata 1918. porastao je za *700%*.

BOSANSKI KATOLICI I POPULACIJA

Povodom 60-god. jubileja vrhbosanskoga nadbiskupa (1931.) publicirani su i ovi podaci:

»G. 1879. imala je Bosna i Hercegovina katolika 209.391. Prije 10 godina sama sarajevska nadbiskupija imala je 220.704 vjernika, dok se danas broj njenih vjernika kreće između 275 i 280 hiljada. Prirast rođenjem u zadnjih 10 godina iznosi 58 hiljada duša ili 26.26 postotaka. Dok je g. 1927. na 1000 ljudi u Italiji otpadalo 26.4 poroda, u Francuskoj 18.1 a u Engleskoj 16.7, u vrhbosanskoj nadbiskupiji kroz zadnjih deset godina iznosi 50.9 na 1000 duša.«

Zaslužni mladi demograf K. Draganović u »Kalendaru sv. Ante« (1932.) zaključio je svoj »demografski pogled na b.-h. katolike« ovako:

»Bosanski katolici porasli su po crkvenoj statistici u zadnjem deceniju (1921.—1931.) naravnim prirastom za 117.900 duša t. j. za 26 posto. To su prosječni rezultati čitave zemlje uključivši i gradove, gdje napredujemo spuževim korakom. Livno je porastao samo za 5.6 pro mille rezultata u zemlji.«

STANJE POPULACIJE U TRAVNIČKOM KOTARU

Ovih ferija zdravstveni zavod u Zagrebu izaslao je posebno povjerenstvo liječnika, koji se bave društvenim zdravstvom (soc. higijena) u Bosnu. Liječnici su se bavili uglavnom proučavanjem t. zv. endemičkog sifilisa, pa su — uzgred budi rečeno — ustanovili, da između njega i običnog sifilisa nema posebne razlike. Naučne posljetke ovoga studija naučni svijet očekuje sa zanimanjem. Međutim liječnici su se bavili ujedno i sa općim stanjem populacije. Dosada je u tom pravcu objelodanio studiju o »životu travničkih seljaka«. Dr. Ljub. Popović u »S. književnom glasniku« (u broju od 16. IX. i 1. X. 1934.), u kojoj između ostaloga navodi i ovo:

Travnički kotar imao je 1933.: 45.248 duša, po vjeri: 21.001 katolika (46.5%), 18.660 muslimana (41.3%) i 5.236 pravoslavnih (11.6%), Židova 234 i 27 ostalih. Na km² dolazi 25.3 stanovnika.

G. 1933. rodilo se 2319 duša, a umrlo 1280. Prirast iznosi 1039. Od umrlih do prve godine starosti umrlo je 515 duša — 39.5%. Dakle gotovo dvije petine. Od 2—5 g. umrlo je 240 ili 16%. Do 5 g. umrlo je 709 ili 55.5% duša — više nego polovica svih umrlih. U Korićanima g. 1932. umrlo je svega 24, od toga 21 dijete — 87%!

Toliko ogromno rađanje ne pokazuje gotovo nijedna zemlja na svijetu. Palestina rađa cca 44, Kostarika 43.8, Egipat 42.9. U pogledu umiranja ispred travničkog kotara stoji gore Egipat sa 28.8.

Na 1000 rođenih u travničkom kotaru umire 220, a gori su Čile i Malta sa 258 smrti djece do 1. godine života na 1000 rođenih.

Pri detaljnijem računu, od žena, koje umiru, kad su trudne, umire gotovo svaka druga na porođaju (47.5%).

Po mjerama uzevši na 56.5% katolika rađa se 50%, i umire 51%, na 41.3% muslimana rodi se 12% i umire 8.7%. Razlozi smrti su: veliki kašalj, sušica, tifus, difterija, srdobolja i dr.

U općini Bili rodilo se 1159 djece, a umrlo 499. U općini Vitovlju na Vlašiću rođeno je 1948 djece, a 759 umrlo (na 331 ispitanu obitelj).

Od te 331 obitelji po 20 i više djece rodilo je 5 žena, a jedna 28 djece, od kojih je 15 živih, 13 umrlih.

Glavne su demografske osebine ove: da ima više muških negoli ženskih, i da se ta razlika ispoljava u korist ženskih, da se rodi djece više nego igdje na svijetu ali i umre više nego igdje na svijetu, a žena da umre gotovo polovica pri porođaju, da su uzroci smrti zarazne bolesti.

djeca da su rahitična, što je znak nedovoljne i jednolične hrane, dok se sifilis širi preko usta zbog zajedničke upotrebe posuđa.«[2])

MUSSOLINI I HITLER O POPULACIJI

Na početku članka istakao sam Mussolinijevo stanovište u ovom pitanju. On je Heleni Gosset, francuskoj novinarki jednom prilikom izjavio — na pitanje, gdje je ženino mjesto — ovo:

»Kod kuće. Medjutim, ako i jest prava uloga žene, da bude prije svega supruga i majka, priznajem. da su pod presijom sadašnjih ekonomskih prilika, mnoge medju njima bile prisiljene, da se posvete vanjskom radu izvan njihova doma. *Rad*, koji najvolim za žene, je rad na *kulturnom* polju. *To je najbolji način*, da se izbjegne sniženju porođaja. *Pristaša sam što većeg nataliteta i uvjeren sam, da u tom imam pravo. Vjerujte mi, da ne bi bilo krize na svijetu, kad bi bilo dosta potrošača.* Žene, istina, izvanredno izvršuju rad u uredima. Tako sam otvorio široki put ženama, rodjakinjama avijatičara, poginulih u ratu, u ministarsvu avijacije«.

Hitler, u svom djelu »Moja borba« (str. 143 et ss.) piše, da godišnji prirast njemačkog pučanstva iznosi 900.000. Poteškoća ishrane tolikih novih građana postaje iz godine u godinu veća te bi mogla svršiti s katastrofom, ako se ne bi našla sredstva i putevi, koji bi zapriječili još pravodobno opasnost pred izgladjenjem.

Ti putevi bili bi 1. po francuskom uzoru ograničenje prirasta pučanstva i predusretanje prenapučivanja; 2. kolonizacija; 3. osvajanje novih područja; 4. industrija i trgovina za tuđe potrebe.

Po Hitlerovu mišljenju ograničenje poroda može uslijediti iz prirodnih (bolesti, bijeda i t. d.) i umjetnih razloga.

»Ako se pak jednom rađanje omeđuje i broj poroda smanjuje, na mjesto prirodnog boja za opstanak, koji ostavlja na životu samo najjače i najzdravije, stupa težnja, da se također najslabiji, bolesni pod svaku cijenu »spasu«, na koji se način zamete sve slabije potomstvo, ukoliko se duže bude zadržavalo ovo ruglo, sa prirodom i njezinom voljom.

No, konac će biti taj, da će jednog dana takvom narodu na svijetu odzvoniti, jer čovjek može izvjesno vrijeme da prkosi vječnim zakonima volje za samoodržanje, ali ipak *osveta će ga prije ili kasnije stići.* Snažniji rod nadvladat će slabiji, jer nagon za životom u svom posljednjem obliku

---

[2]) O značenju crkava i njihovu utjecaju na puk također piše pisac tog članka. O njegovu gledanju na kat. crkvu prepuštam ocjenu pozvanima; neka mi je slobodno učiniti digresiju da citiram interesantno promatranje pravosl. crkve, čiji je autor član. Prav. crkva, veli autor, kao da ne postoji. Ona je izraz za razlikovanje od drugih i sadržina starih običaja i obreda, koji se prenose s koljena na koljeno i zatravljuju u praznovjericama generacije. Njeno vodstvo se ne osjeća ni u čem, a na duhovnom polju najmanje. Ona ne daje ni utjehâ. Na njenu hierarhiju seljak ne gleda sa simpatijama i u ocjeni o njoj ima i oporih izraza. U planinama se sahrane vrše bez opijela, a grob se prelijeva poslije pola godine, ako rodbina može da plati 150 din najmanje i još konja za popa i crkvenjaka. Ostali su samo ritual, znamenja, crkva, zvona i sveci, kojima svaki vjernik pripisuje moć, koju hoće, da od njih u času nevolje izmoli, što mu treba«.

razbit će sve smiješne okove jednog takozvanog lažnog humaniteta pojedinca, da na njegovo mjesto stupi humanitet prirode, koji slabe uništava. a bogate obdariva mjestom pod suncem.

Tko dakle hoće da osigura njemačkom narodu opstanak pomoću — ograničenja njegova umnožavanja, taj mu time otima njegovu budućnost.« (Mein Kampf, str. 115.).

Hitlerove riječi mora potpisati zdrav razum i briga za samoodržanje. Što vrijedi za njemački narod, vrijedi još u većoj mjeri za nas.

Međutim u razmjeru prema povećanju proizvodnje nije se stanovništvo umnožilo, a obilje produkcije prouzročilo je pad cijena, i smanjilo zaradu producenta i posrednika-trgovca. Sada ih ima na svakih 10 stanovnika više nego prije 20 godina, a proizvodnja je tolika, da bi trebalo da bude još 1 više pa da se potroši — rekao je neki Englez.

Praški sveučilišni profesor Dr. E. *Schönbaum* u jednom predavanju kazao je ovo:

»Porast pučanstva je oduvjek izazivao teške gospodarske smetnje. Sve do početka 18. stoljeća se stanovništvo na zemlji vrlo polako množilo. Tek kasnije je, zahvaljujući tehnici i naučnom napretku, broj stanovnišva u Evropi narastao do vrtoglave visine. Sa 174 milijuna u 19. stoljeću je broj stanovništva u Evropi porasao na 500 milijuna danas. Taj porast bi bio možda nekoliko puta veći, da nema emigracije, koja je prije rata oduzimala Evropi godišnje preko 2 milijuna stanovništva. Medjutim poslije rata je emigracija, uslijed restrinkcione politike prekomorskih država, skoro onemogućena i sasvim je prirodno, da se to moralo očitovati na evropskom tržištu rada. Ljudi, koji su se prije selili preko mora, danas otešćavaju situaciju na evropskom tržištu rada.

Iz čsl. statistike se vidi, da u ukupnoj populaciji stalno raste broj ljudi koji zaradjuju, ali još više raste taj broj u Njemačkoj, gdje je godine 1921. bilo 44% ljudi koji zaradjuju, dok ih je danas već 51%. To je u prvom redu posljedica ograničene emigracije *prodiranjem žena na tržište rada*, što je opet izazvano decimiranjem nekih godišta muškaraca u svjetskom ratu, usljed čega mnoge ženske nemaju mogućnosti da se udaju.

Današnju nezaposlenost izaziva i neprestano *otpadanje mortaliteta* kao posljedica napretka medicine i higijene.«

Kao protivnik porasta broja pučanstva Schönbaum drži, da bi *»razumna politika populacije* znatno olakšala rješenje sadašnje gospodarske krize. Porast stanovništva u predratnim razmjerima se danas *ne može podnijeti* i zbog toga se mora ograničiti. To se djelomično *vrši već automatski* — porast stanovništva *u većini država opada.* U Čehoslovačkoj se računa, da će u toku idućih 10 godina porast stanovništva *iznositi samo jednu trećinu dosadašnjeg porasta od 1921. do 1931., koji je iznosio 1.100.000 duša.* U drugim zemljama, kao Njemačkoj i Francuskoj se šta više računa da *će u idućem deceniju* broj stanovništva opasti. To će izazvati olakšanje na tržištu rada i smanjenje današnje trajne nezaposlenosti. Ali s druge strane će time opasti i broj potrošača, što će se morati izravnati povišenjem životnog standarda stanovnika«.

Navodi prof. Schönbauma mogu se teoretski postaviti, ali kako smo vidjeli, čak ih i predstavnici velikih naroda otklanjaju, a pogotovo mi mali narodi ne smijemo se dati pregaziti u svjetskoj utakmici obaranjem vitalnoga indeksa.

UZROCI I LIJEKOVI

Ima više uzroka, zbog kojih je vitalni indeks nizak. Tako se navodi kasna ženidba, celibat, bolest, rana smrt — ali svi ti razlozi, kao ni neki t. zv. prirodni zakon izravnavanja pučanstva, nisu toliko važni, kao izbjegavanje začeća i odstranjivanje trudnoće umjetnim načinom.

Zašto se izbjegava trudnoća i smanjuje broj djece? Tome je svakako uzrokom voljno stanje bračnih drugova. *Oni ne će djece,* bilo muž bilo žena, ali u najviše slučajeva žena. Dva su načina: spriječavanje začeća (prohibitio conceptionis) i prekidanje trudnoće (abortus). Pošto ovo nije i medicinska studija, ne ću se potanje baviti ulogom sterilizacije, coitusa interruptus-a i ostalim sredstvima, koja onemogućuju začeće, samo ih kao takve navodim, a i oni su razlog voluntarne indispozicije bračnika za fertilitet.

Međutim vrlo je čest abortus, od koga razlikujemo patološki prouzročen i umjetni, gdje je inače u pitanju život žene. Svojevoljni abortus, koji se izvršuje hotimično od strane majke, jest pojava čisto kriminalne naravi i kao takav pada pod udar kaznenog zakonika. Ljude to ne smeta, da se isti vrši u velikim omjerima ne samo kod neudatih, nego i kod bračnih žena. (Broj rođene djece izvan braka iznosi cca 10%).

Po podacima F. Prinzinga (Handbuch der mediz. Statistik, I. 1930.) broj pobačaja raste, a po Telekyju čak oko 33% svih trudnoća svršava — pobačajem — uz liječničku intervenciju, a oni bez nje — nisu ni pribrojeni. Pred kaznenim sudovima iskrsavaju tu i tamo islužene babice, a i seoske babe kao krivci za izvršenje pobačaja i to onom prilikom, kad pacijenat podlegne, jer se inače za delikt ne bi ni saznalo. Tada izlazi na vidjelo čitava organizacija posla, jer se za sve uspjele pobačaje ne saznaje, a odgovara se samo za ponesrećeni pobačaj.

Neposredni uzroci nerađanja jesu: komoditet matere, strah pred bolima, mrzovolja pred poslom oko djeteta, oko njegova uzgajanja, ekonomskog osiguranja, priskrbljivanja većeg miraza kćerima, a sinovima obilatijeg nasljedstva — tako, da uz sustav od jedno i dvoje djece za tri decenija — iza takve obitelji nalazimo — praznu, opustjelu kuću, mrtvo garište, zidove, koji sablasno zjaju od praznine i bivšeg života.

Vidio sam naprotiv jednu drugačiju kuću u slavonskom selu, puna je djece: dva su sina ratari, kćeri se poudavale za vršnjake svoje braće, jedan je otišao u trgovinu, drugi je obrtnik stolar, unučad trči po dvorištu, ori se pjesma, puna je staja blaga, a dvorište živadi, u bašči raste cvijeće i život dobiva značenje u svoj svojoj punini i prirodnom, nezaustavljanom razvoju.

Najveći neprijatelj naroda i njegova progresa u populacionom pravcu je *moderni seksualni moral, baziran na principima materijalizma,* rođen u gradovima, a preseljen na selo. Lozinka mu je: *Kad se umire, neka se umire otmjeno.* Francuzi vele: après nous le deluge — poslije nas i potop — samo da je nama dobro.

Neradanje djece rodio je najsuroviji egoizam, koji ugrožava nacionalnu egzistenciju pojedinih krajeva. Svaki je egoizam, koji prelazi granice one ljubavi prema bližnjem, koja je jednaka ljubavi prema sebi, ne-

pravedan i opasan po nacionalni kolektiv i treba ga bez milosrđa uništavati kao najstrašniju rak-ranu današnjega socijalnog poretka, koji ide za osiguranjem prava na život nizovima života, koji dolaze, i koji će predstavljati najveće kulturne i socijalne akvizicije u svakom pravcu ljudskog stvaranja. Poznata je stvar, da su brakovi s velikim brojem djece dali najjače ljude našem narodu.

Na ljutu ranu — ljutu travu! Seksualnom moralu, koji predstavlja razvrat i iživljavanje, koji nema osjećaja odgovornosti pred potomstvom, pred budućnosti i prema narodu, treba suprotstaviti onaj starodrevni moral naše zemlje, koji nas je održao i koji treba povratiti na ugasla ognjišta, da se opet čuje vedri dječji smijeh i obiteljska radost. Treba unijeti u te društvene odnose s a v j e s t, jer bez njenog carstva, i najveća carstva propadaju. Šta će imati naš narod od te djece, rođene po jedno ili dvoje u tako zvanim katoličkim i pozitivno religijskim muslimanskim brakovima, koja će biti razmažena i protivna rađanju kao i njihovi oci i matere — tako, da u trećoj generaciji ne će više imati potomstva.

Isprika s ekonomskim brigama, što ih zadaje brak sa više djece, ne može se održati, jer sa brigama raste ozbiljnost, radišnost i sticanje, a s tim i ekonomska sigurnost i blagostanje veće obitelji.

Zato trebamo uzdignuti k u l t m a t e r i n s t v a, religijski duh naroda, prijazno raspoloženje prema djeci, nalaziti namještenja za kućepazitelje, podvornike, kočijaše, šofere, sluge, radnike i ostali mali svijet sa puno djece i forsirati velike obitelji. Uporedo s tim valja razviti propagandu za populaciju svima sredstvima današnje tehnike, omogućivati u svakom pravcu egzistenciju velikih obitelji i poštivati majke velikoga broja djece, podupirati karitativne organizacije, koje će voditi skrb o mladim majkama i nejakoj dojenčati, oponašati bečku općinu obdarivanjem novorođenih građana i t. d., u svakom slučaju osobno i društveno bez ikakvog ženiranja postati najoduševljenijim pobornicima i apostolima što višeg nataliteta, što većih socijalno-higijenskih mjera za obaranje mortaliteta tako, da se socijalno i gospodarsko stanje naše zemlje i našega čovjeka digne, i da prestanemo biti inferiorni pred importiranim i imigriranim tuđincima, čiji nas kotarevi tuku na rođenoj zemlji u vitalnom indeksu.

Zadaća zakonodavca je da pooštri do maksimuma kazne za abortuse i čedomorstva, koja se često dešavaju. Ginekološke ordinacije — čast izuzecima — treba da prestanu biti narodna groblja, a iznad svega orijentacija naše socijalno-nacionalne generacije mora se kretati u pravcu ojačanja nacionalnoga života putem porasta pučanstva, t. j. uspona njegova vitalnog indeksa.

Od mode nerađanja, stvorimo modu mržnje protiv nerađanju i modu rađanja, modu velikih obitelji, modu nacionalnoga uspona, uzrasta, podignuća! S toga vratimo čast obitelji! Odstranimo krizu obitelji, spriječavajmo rastave brakova, omogućavajmo mladim, zdravim i sposobnim mladićima brak podupiranjem stvaranja povoljnih ekonomskih egzisten-

cija, i time ćemo pridonijeti sa svoje strane rješavanju ekonomskih i duhovnih problema svijeta.

Zato treba da društvo iz temelja revidira odgojne metode ženske omladine. Mjesto pudra, pomade, kolonjske vode i parfuma, crvenih usnica, manikiranih nokata, luđačke mode, bjesomučnog plesa, razuzdanog flirta, odvratnog zaljubljivanja u filmske glumce i glumice, djevojku treba spremati za materinski poziv, učiti poslove domaćice i spremati je, da uđe u život sposobna, da postane hrvatska mati, dobra pijestinja. Sve drugo vodi u ponor, iz kog se naša sela i gradovi ne će dići. Borba za prirodni priraštaj našeg naroda jest i mora biti glavna točka programa nove narodne generacije.

Dr. F. Dujmović

EVROPA, RUSIJA, JAPAN

Nedavno je Sovjetska Rusija s dovoljnim brojem glasova postala pravim članom Društva naroda. Savez je sovjetskih socijalističkih republika (SSSR!) tim pristupanjem u savez »buržoaskih« kapitalističkih država svakako javno priznao, da se odriče pripravljanja svjetske revolucije, t. j. svjetskog nemira radi pripremanja svjetskoga, napose evropskog mira!

Malo poslije toga prilično senzacionalnog akta svjetske diplomacije, prodala je sovjetska Rusija mandžurski dio istočno-kineske željeznice carskom Japanu za 150 milijona dinara, iako ona po procjeni stručnjaka iz područja željezničarstva, bankarstva, tvorničarstva i trgovine ne vrijedi više od 50 milijuna! Time je kapitalističko-feudalni Japan javno priznao, da se odriče kapitalističkoga principa u privredi, a napose u trgovini: *kupuj što jeftinije i prodaj što skuplje*, a usvojio neki nadidealistički i hipersamaritanski: *kupuj što skuplje, a prodaj što jeftinije.* Priredio je tako priličnu senzaciju na istoku evropsko-azijskog sklopa sličnu onoj, koju je uzrokovao Društvu naroda na zapadu toga sklopa.

U kratko su se dakle vrijeme u svijetu zbila dva velika i interesantna događaja! Prvi: priznavanje sovjetske Rusije od kapitalista i drugi: hiperkapitalističko trgovanje kod komunista! Isto tako dvije neobične senzacije! Prva: komunistička Rusija među kapitalistima i druga: kapitalistički Japan među samaritancima i hiperidealistima.

Ne znači to, da su oni zato i »slučajni«. U današnje vrijeme pretjeranoga materijalizma i empirizma, pozitivizma i racionalizma, naročito među ljudima, koji se zovu diplomate, političari, bankari i generali, još je manje vjerojatno, da su ti događaji uvjetovani slučajnostima. Zato sigurno za te novovjeke senzacije ima i kapitalistička Evropa, i komunistička Rusija i feudalna Azija svojih sasvim pozitivnih i potpuno racionalnih razloga, koji nemaju nikakve veze sa senzacionalizmom, a još manje s bilo kakvim pacifizmom i idealizmom. Stoga svakako nije nimalo bezrazložno razmotriti, koji su ti pozitivni i racionalni motivi, koji su uvjetovali tolika javna priznanja i izražaje zahvalnosti ruskim So-

vjetima na pacifikaciji Evrope i tolika javna rasipništva Japana. Za toga naime prividnoga »pacifizma« Rusije i »samaritarizma« Azije lako može da se izrodi u zgodno vrijeme materijalizam i terorizam najgore vrste!! Dobro je dakle znati, da li se miruje zato, da se osigura svjetski mir i red, ili zato, da se osigura međunarodni rat i građanski prevrat u tom nizu zemalja i ljudi, te naroda i država od obala Atlanskoga do Tihoga oceana.

Današnja Rusija, po prostranstvu jedan i pô puta veća od Evrope, po zemljopisnom položaju jednom polovinom u Evropi, a drugom u Aziji, te po političkom jedinstvu i cjelokupnosti predstavlja svijet za sebe, dakle nešto, što nije Evropa, a još manje Azija, nego samo evropsko-azijska Rusija (Eurazija). Ta Eurazija po prostranstvu jedan i pô puta veća od Evrope, a po broju stanovništva izjednačena s Evropom ima — *svega!* Ima priličan geografski smještaj, snošljivu klimu, primjerenu floru i faunu, žitnica je Evrope, ima mesa i kože, ima šuma, mnogo brojnih ruda, surovina za svaku industrijsku granu, plovnih rijeka i što je najvažnije za moć i nasilnost ove države, u odnosu prema Evropi daleko ispred Evrope, *ima centralističku i diktatorsku, te autokratsku i terorističku političku i ekonomsku upravu nad tim čitavim teritorijem i cjelokupnim bogatstvom.* Sve dakle sluša jednoga i svi prihodi pritiču jednome. Za to Rusija ima i vojnika i novaca. Ukoliko u odnosu prama Evropi nema mnogo plovnih mora, željezničkih mreža i, što je veoma važno, savršenih tvornica, *komunistički kolektivizam istovjetan u sadašnjoj fazi socijalističke revolucije s ekonomskim kapitalističkim etatizmom, a politička komesarska diktatura istovjetna u toj fazi revolucije s političko-dinastičkom autokracijom predratne Rusije, ali s kudikamo više vitalnosti, aktivnosti, ekstenzivnosti i ekspanzivnosti — raznovrsnim će čeljuskincima (u koliko već i nisu) preploviti neplovna mora, izgraditi neizgrađene željeznice i tvornice!* Ostvariti dakle još i to u koliko još nije ostvarila, onda će u odnosu prema Evropi imati sve i biti će iznad nje u svemu! Predratna je caristička Rusija i bez pušaka i dimnjaka, a samo s romantičnom idejom sveslavenstva i pravoslavlja, predstavljala za ondašnju Evropu opasnoga nasilnika i napržicu u smislu hegemonije i ekspanzije. Ali ova današnja Rusija, prilično naoružana i industrijalizirana, ali politički sasvim neuravnotežena, te moralno-socijalno i političko-ekonomski potpuno labilna, ne može biti i *ne želi više da bude ravnopravni takmac, koji će se takmičiti s Evropom kao ravan s ravnim, nego naprotiv nadmoćni izazivač i nasilnik, koliko s onim idealima, koji je davno prožimlju i s onim naslijeđenim hegemonskim i ekspanzivnim težnjama predratne Rusije, toliko isto i s onim kontinuiranim teritorijem, brojem stanovništva, centralnom političkom i ekonomskom upravom, te jedinstvenom vojskom.*

Evropski su vlastodršci stoga veoma dobro znali, da poslijeratna Evropa sa svim poslijeratnim političkim, socijalnim i ekonomskim prilikama, nije ista kao prije rata. Isto su tako veoma dobro znali da ni poslijeratna Rusija nije ona od prije rata i da ovi sadašnji ruski vlastodršci nisu oni iz prošlosti.

Tâ svakodnevno su sve više i više primjećivali kako ti vlastodršci

izdašno iskorišćuju evropske neprilike za stvaranje ruske politike hegemonije i ekspanzije na Zapadu. Uviđali su nadalje kako se malo pomalo uspješno minira kapitalistički društveni poredak s destruktivnim i revolucionarnim akcijama, koje se usredotočuju na jugoistoku Evrope u Turskoj, Grčkoj i Bugarskoj, na jugu u Španiji, u sredini u Austriji i Njemačkoj i na zapadu u Francuskoj i Engleskoj. Sve se to drži potpunim pravom, jer se na primjer javno otkriva i nepristrano utvrđuje, da su sovjetske ambasade i trgovačke agencije obične ekspoziture za agitaciju i organizaciju komunističkih prevrata (Engleska, Njemačka i t. d.); negdje se tako nešto nije ni otkrivalo iz taktičko-diplomatskih motiva (Francuska); negdje se opet nije moglo ni otkriti, dok se nije samo otkrilo u oblicima pripremanja komunističkih prevrata (Njemačka), takvih pokušaja (Austrija) i čak djelomičnih izvršenja, ali s veoma kratkotrajnim uspjesima (Španjolska).

Uočivši nastojanja poslijeratne Rusije, te smisao i cilj njezine destruktivne i revolucionarne akcije u bar prividno uređenoj poslijeratnoj Evropi, — evropski je vlastodršci nisu priznavali. *No kad su vlastodršci evropskih velevlasti uvidjeli da će se Evropa, kao zapad u evropsko-azijskom sklopu, teško moći spasiti svojim vlastitim silama (i od same sebe) i od svoga neposrednoga susjeda — Rusije, da otkloni tu pogibelj sa sjeveroistoka i tako još donekle uzdrži svoj vlastiti nivo, odluči obratiti joj pažnju na istok Azije.*

Japan je u potpunom smislu riječi jedina velevlast u Aziji. Sve ostale zemlje, iako su teritorijem velike, ili su kolonije, ili trgovačka koncesija ustupljena privrednicima od azijskih feudalnih šahova, kanova, maharadža, i t. d. *Japan je isto tako i jedina država u Aziji u potpunom evropskom duhu, barem što se tiče njegovih ideja voditeljica.* On je otočje, gorovito, krševito, eruptivno, zemljotresno, a prenapučeno, s jako razvijenom industrijom i trgovinom, u neposrednom susjedstvu sjeveroistočne azijske obale na Tihom oceanu. *Stoga nije ni čudo, što su japanski hegemonski i ekspanzivni interesi bili usmjereni na istočni dio Azije.* Dakle — na Mandžuriju, onda dolje na Kinu i gore na Sibiriju.

Evropske velevlasti uočivši tu težnju japanskih vlastodržaca, a znajući da će sovjetsku pogibelj najuspješnije otkloniti od »evropske sedmoglave kapitalističke aždaje kojoj su od neumjerenosti bili popustili svi zglobovi i koja se stoga jedva držala na životu«, na taj način, da ju dekoncentriraju na zapad i na istok, dopustile su u Društvu naroda Japanu, kao članu, da jednostavno okupira kineski teritorij Mandžuriju, iako je i Kina član Društva naroda. Sve to usprkos javnih statuta Društva naroda za slučajeve oružanog napada jednog člana Društva naroda na drugog iz čisto imperijalističkih motiva. Razlog?! *Zapad t. j. Evropu trebalo je spasiti od Rusije s istokom t. j. Japanom. I Mandžurija je za to morala biti tu, da Japan uzmogne neposredno uznemirivati Rusiju, kako bi ostala mirna Evropa. Opasnost je time za Evropu bila otklonjena. Japanu je tada bilo slobodno da dalje izvodi i rusko-japanske sukobe — ako može. Rusiji je bilo slobodno, da se brani, a Evropi, riješenoj minera i destruktora, da se smiruje.*

U Evropi su se naime po svršetku rata nakon versaillskog ugovora, čiji je bitni duh i smisao: kazna krivaca za rat (poimence Njemačke, Madžarske, Austrije, Bugarske i t. d.) i nagrada branitelja mira (Francuske, Engleske, Italije i t. d.), a poslije izvjesnog oporavka, formirala uglavnom dva evropska bloka: antirevizionistički i revizionistički. *Ti su blokovi poslije rata s oružjem nastavili dalje rat bez oružja političko-diplomatskim dogovorima, pregovorima i ugovorima u Društvu naroda i izvan njega.* I to antirevizionisti grupirani oko Francuske vodili su rat za osiguranje nepromjenljivosti i nepogrješivosti verssaillskog ugovora, a revizioniste grupirani oko Italije rat za izmjenu toga ugovora. Ali ne dugo iza prvog apostate Društva naroda, Japana, iznenadno se ojačao revizionistički blok s jednim veoma rezolutnim i agresivnim članom u hitlerovskoj Njemačkoj, kao drugim uglednim odpadnikom Društva naroda. Tom iznenadnom promjenom političke situacije u Njemačkoj i tim iznenadnim činom Njemačke, u evropskim međunarodnim odnosima nenadano se uravnotežila snaga revizionističkog bloka s onim antirevizionističkim, i samo je malo manjkalo, pa da revizionistički blok i prevagne. No o tome je odlučivala i jedna druga okolnost u nutarnjo- i vanjsko-političkim odnosima Evrope. S tim naime ojačavanjem revizionističkog bloka Njemačkom, ojačao je po hitlerovskoj Njemačkoj i antisocijalistički i antikomunistički kurs u Evropi. Stoga se Francuska kao začetnik i branič Društva naroda i versaillskog ugovora o miru i Rusija kao začetnik i branič svjetske revolucije i komunističkog manifesta radi toga antikomunističkog kursa na zapadu i radi onih imperijalističkih akcija na Istoku nađoše na jednoj te istoj liniji. *Da otklone zajedničku opasnost učiniše nakon toga i Francuska i Rusija nešto, što je i jednoj i drugoj donijelo korist.* Rusija naime od straha pred njemačkim rasizmom i japanskim imperijalizmom uglavi s Francuskom ugovor o nenapadanju, a Francuska poluči politički uspjeh i uvede Rusiju u Društvo naroda. Rusija je sada, budući osigurana na zapadu, koncentrirala sve svoje snage na Istok. *Poslije takvog političkog usjeha Rusije na Zapadu i poslije vojnog manevra prama Istoku ne preostade Japanu drugo, nego da kupi istočno-kinesku željeznicu, pa makar i uz trostruku veću cijenu, nego što ona uistinu vrijedi.* Na taj je način ta po računima bankara i željezničara, senzacionalna rasipnost i *rastrošnost nadoknađena po računima političara i diplomata — jednim priličnim političkim dobitkom.*

To ne znači, da se Japan uslijed toga časovitog prestiža ruske vanjske politike zauvijek odrekao Azije. Isto tako ne znači, da se Rusija uslijed časovite žute opasnosti odrekla Evrope. Zatišje još ne znači konačni mir. Jedan rusko-japanski rat je već bio. Zar nije moguć još jedan japansko-ruski?! Tä Japanci veoma dobro znaju, da će oni radi istih razloga i radi istih faktora radi kojih su dobili prvi, dobiti i drugi rat, isto, kao što su davno prije dobivali i njihovi dragi preði, koji su ratovali na tom dijelu zemlje iz istih razloga, samo s drugim sredstvima! No tako nešto znaju i Rusi. Njihovo pristupanje u Društvo naroda uslijed vanjsko-političkog straha pred Istokom ne znači da se odriču Zapada. I oni veoma dobro znaju, da u Aziji nemaju sreće i da su kako u bližoj

tako isto i u daljoj historiji ratova na tom dijelu zemlje rijetki bili oni, koji su i samo pokušavali da se šire na Istok. Dugo nisu ni mogli, jer su redovito stradavali. Isto tako dobro znaju, da su svi Rusi, koji su ratovali Evropom, dakle Zapadom, u vrijeme, kad su prilike bile zrele za rat, često pobijeđivali, a da su svi Evropljani, koji su ratovali s Evroazijcima — ratove često gubili.

Historija se često obnavlja i ona je prilična učiteljica života za svakoga onog, koji u njoj prije svega razumije sadržajnost, a tek onda sve ostalo drugo.

U ovome evropo-rusko-azijskom teritorijalnom sklopu sadašnje zatišje samo je zatišje pred buru. Treba znati da ćudoređe, zakoni, ugovori i blokovi kao pisana riječ i kao usmena obaveza nije ništa drugo no hipokrizija i farizejizam, ako ih prožimlje duh kapitalizma i komunizma, a vode hegemonski i ekspanzivni interesi, i potiskuju materijalistički egocentrični i autokratski motivi. Do danas se ni po čemu ne primjećuje, da se toga svega bilo u svojoj savjesti, bilo u svojim djelima odriče ili Evropa, ili Rusija, ili Azija. Manifestacija takvog duha Evrope, Rusije i Azije mora se javno iskazati. Kako mogu ideje voditeljice, koje uzrokuju samo rat, osiguravati mir?! Ako netko hoće rat, kako može ratovati bez rata?! Nikako! *Dakle, ako netko hoće rat, a ipak je miran, to je samo zato, što još nije spreman za rat! Kada i to bude, bit će i rata.*

I kad dođe jednom vrijeme bure, sigurno je, da će više stradati Rusija od Azije, nego Azija od Rusije, a Evropa više od Rusije, nego Rusija od Evrope.

Historijska pomicanja i gibanja ljudstva od Istoka na Zapad, od Tihoga oceana ka Atlantskome nisu u historiji čovječanstva ni slučajnost ni pojedinačnost. Nisu doduše ni nužnost i redovitost, ali koji su to razlozi, i koji su to čini koji nas uvjeravaju, da je u toj historijskoj učestalosti (a ne redovitosti i pojedinačnosti) gibanja i pomicanja ljudstva od Istoka ka Zapadu baš sadašnjica izuzetak?!

Oni, koji tako neoprezno uvode Ruse u poslove Evropljana lakoumno se poigravaju tom izuzetnošću. I ako budu sadašnji kao i budući čini Evropljana sve to više i gore ostvarivani u duhu ekskluzivne kapitalističke hegemonije i agresivne imperijalističke ekspanzije i to još na takav način, da će se još puno puta morati pozivati i Rusiju u evropsko kolo za suradnju, onda će biti razlozi za takav izuzetak sve manji i manji, a razlozi za nužnu učestalost sve veći i veći.

U sklopu je dakle liberalno-kapitalističke Evrope i feudalno-kapitalističke Azije položaj komesarsko-komunističke Rusije za buduću seobu naroda od Istoka na Zapad — učestalost samo, u koliko je Evropa liberalno-kapitalistička, a Azija feudalno-kapitalistička. U svakom drugom sklopu ona je izuzetnost u toj učestalosti! Evropa sa svojih 27 država ima riječ i djelo! Onako kako ona rekne i učini, bit će — i nikako drugačije!!

Ante Oršanić

DJEVOJKA U KARIRANOM KOSTIMU

(Ulomak iz romana o hrvatskom slikaru Josipu Račiću)

Kada je Račić izašao na ulicu, snijeg je opet počeo padati.

U ušima mu je još uvijek zvonio smijeh i glazba. Duboko je uzdahnuo zrak i osjetio olakšanje.

Svuda je oko njega bila tišina. Ulice su bile puste i prazne. Pače niti jednog pijanca nije vidio da tetura asfaltom. Samo korijandoli posipani po snijegu odavali su, da je tuda prolazila karnevalska povorka.

Račić je brzo prolazio ulicama i duboko porinuo ruke u džepove svoga otrcanog kaputića, koji ga ni najmanje nije štitio od zime. Zaustavi se na čas pred plinskom svjetiljkom, na kojoj se turobno ovjesio komad papirnate zmije i vijorio na vjetru. Tada se okrene i odbrza dalje.

Osjetio je kako se u njegovoj duši sve nenadano mijenja. Onim časom kako je zatvorio vrata restaurana za sobom i kad je ovladala oko njega noćna tišina ulice, postane mu sve ono odurno. I onaj smijeh, i glazba — taj vječni Strauss, koji bruji iz svake i najmanje krčme — miris parfuma, oznojeni plesači i sama stara Ziepichica, koja se kao kakova luda okreće koketno pred zrcalom i očekuje mlade plesače. Onaj teški zapah znoja i parfuma počeo ga dušiti i nije mogao više izdržati.

Mir i tišina na ulici godili su mu. Okrenuo je svoje simpatično pjegavo lice spram vjetra i pustio da mu snijeg šiba u lice i cijedi mu se niz kožu. To mu je hladilo glavu i sređivalo misli. Često puta je on osjećao potrebu lutanja, samoće i sređenosti. U takovim trenucima pred očima mu je uvijek uskrsavao njegov maleni dom, blatno dvorište puno gusaka i pilića i Sava, koja je u virovima otjecala ispod mosta.

Kako mu se sve to sada učini daleko! Sve se to utaplja u nekakovim maglama, sve to postaje nejasno, neshvatljivo, postaje neka mora, teška i zlokobna mora, ali on je ljubi i on osjeća, da ne može živjeti bez toga. On je vezan sa svime time u jednu cjelinu, organski je zgobljen sa svakim kamenčićem svoje seoske kućice i odreći se toga, značilo bi odreći se samoga sebe. Koliko li je godina on već vani, u inozemstvu, ali svi gradovi i svi ljudi prolazili su mimo njega samo kao kulise, neprostorni i papirnati događaji, ali dublje u njega nisu prodirali. On je stajao pred svojim platnom, risao strane ljude, ljude sa sjajnim i veselim glavama, sa dubokim i otvorenim očima, ali boje kao da su same letjele iz njegova kista i svi ti portreti dobili su njegov, Račićev biljeg. Biljeg, kojemu se podrijetlo mora tražiti u onoj maloj kućici okruženoj blatnim dvorištem.

U njegovim očima tinjao je uvijek jedan plamen, plamičak, koji je označivao njegovo vječno lutanje i traženje samoga sebe. Račić-umjetnik tražio je Račića-čovjeka.

Mladić uzdahne i zadrhće od zime. Licem mu se proli gorki osmijeh i oči mu planu.

Praznina oko njega bila je sada živa. On osjeti da se i u ovom tuđem i dalekom gradu nalazi jedno biće, koje drhće i trepeće zajedno

s njime. Biće, koje mu je odano i koje je kralo svoje noći zato, da otrči u njegovu bijednu tavansku sobicu sa papirom namjesto stakla u prozorima i da mu sjedi kao model.

Ulice Münchena protegle se u beskonačnost. Prošao je već Neuhauserstrasse i zakrene u jednu sporednu uličicu, pa drugu, treću, četvrtu, cio niz crnih, pustih ulica, utonulih u noći i pokrivenih snijegom.

Taj je grad on poznavao već kao i svoj rođeni grad. Došao je tamo sa velikim nadama i sjajnih pogleda u budućnost. A sve se to rasplinulo, sve je to nestalo i puklo poput mjehura sapunice, koji se prelijeva u varavim bojama. Ono, što je očekivao od Münchena, nije se ispunilo. Sve je to ostalo visjeti u zraku, on je vidio pred sobom samo cestu, cestu koja ga vodi naprijed i drugo ništa.

Ono, što je on tražio, nije mogao dobiti nigdje, a najmanje kod starog Habermanna.

On se zaustavi i nasmješi. Nalazio se sada u Türkenstrasse, pred jednom malom vegetarskom gostionicom. Mlaz žutoga svijetla padao je kroz zahukane prozore i polegnuo na snijeg. I ovdje se slavio karneval. I ovdje su ludovali ljudi i pjevali do iznemoglosti.

Ponoć je već bila prošla, kada Račić baci kamenčić na prozor u prvome katu.

Prozor se rastvori i na njemu se ukaže prestrašeno lice mlade djevojke. Račić joj mahne rukom. Usprkos tome opazi, da joj licem preleti neodlučnost pomiješana sa strahom. Ali to potraja samo hip i prozor se opet naglo zatvori.

Mladić je stajao još uvijek pod prozorom uzdignute glave. Onaj tamni četverokut prozora kao da je krio u sebi pola njegova života. Pogled mu je bio prikovan za zamrznuta stakla, nad kojima su visjele ledene svijeće i lomile u sebi žuti mlaz svjetlosti sa uličnih svjetiljaka.

Kada je prviputa upoznao ovu djevojku, bila je slična noć. On je sa drugovima došao u vegetarsku kuhinju i tu su večerali. Ona je bila u gostionici i pomagala ocu dvoriti. Račiću je donesla kuhana jaja.

»Izvolite li još što?« upita tiho.

»Da . . .«

Ona zastane. Gledao ju je tako čudno, da nije znala šali li se ili govori istinu. München je veliki grad, u njemu živi mnogo mladića, a ima ih kojekakovih. Imade vrlo, vrlo mnogo mladih umjetnika, a ti su baš najopasniji. Otac je uvijek bijesnio na njih i vikao, da su »pokora« münchenška. A ovaj ovdje, što ju je tako čudno gledao, imao je široki šešir i neizglačane hlače.

Instinktivno je osjećala neko neprijateljstvo prema »umjetnicima«. Moguće je tome bio kriv njen otac, a moguće i to, da nikada ni s jednim nije došla u bliži kontakt. Uvijek ih se klonila. U dubini njene duše počivao je neki pritajeni strah, kao da je slutila kakova je čeka budućnost. Ali ovaj mladić sa nasmijanim i velikim modrim očima zbunio ju je. Nije znala što da učini, pa upita zbunjeno:

»Što želite još? Kruha?«

»Ne«.

»Nego?«

»Vaše ime...«

Naglo se okrenula i otišla. Otac je imao pravo, kada ju je upozorio da se čuva umjetnika. Ali ipak...

Pola sata kasnije ona prihvati sa stola jednu kredu, priđe suprotnom zidu tako, da ju je Račić mogao vidjeti i napiše djetinjim slovima veliko:

»Mimi«.

Tako je počelo!

Sastajali su se potajno svaki dan. Njen otac, stari Švajcarac, nije smio nikako saznati, da mu se kći sastaje sa »umjetnikom«. Ali on se nije mnogo ni brinuo za Mimi. Cijeli je dan bio zaposlen u vegetarskoj kuhinji, koja mu je nosila sasvim pristojan dohodak i pričao je, da je najveća umjetnost — umjetnost kuhanja.

Mimi je probudila u Račiću sjećanje na njegov rodni dom. Imala je nešto slično u sebi kao i on, kao i njegova sestra Pepica, koja gubi svoj život još i sada na obali Save. Mimi je donosila sa sobom miris sela, doduše miriš švajcarskih sela, ali Račiću je to bilo svejedno. Ona isto tako nije bila dijete toga velikoga grada, ona se u njemu osjećala strana i mrzila je asfaltirane ulice pune zaglušne buke. I njegov je otac bio krčmar, kao i njezin i imao je isto tako smisla za umjetnost, kao i njen.

Ta srodnost duša povezala ih je usko zajedno. Sate i sate oni su znali govoriti jedno drugome o svomu selu, o svojoj rodnoj kućici sa visokim zabatom, naherenim dimnjakom i dvorištem punim gusaka. Taj mali komadićak zemlje ispunjavao je cijeli njihov unutrašnji duhovni život. I kada ju je on portretirao — svoju malu djevojčicu u kariranom kostimu — ulio joj je miris svoga sela u oči, u njene naškubljene sočne usne i u njeno usko, gotovo staračko lice, jer je znao, da će time pogoditi i njenu pravu, iskonsku dušu. Ona njena teška i tamna ruka, koja joj počiva na krilu, nije ni najmanje münchenška ruka. Münchenški je na njoj samo šešir i tuga, koja je sjela na zamagljene crte lica.

Ona je sjedila na stolici u njegovom malom potkrovnom ateljeu i gledala svog »umjetnika«. A kada je on odložio kist i prišao njoj, ona je ostajala u njegovim rukama kao lutka, tromo i bez života, a oči je zaklopila...

Jedina svijesna predodžba pred Račićevim očima u tome trenutku ostao je samo njen tmurni, sivo karirani kostim — i ništa više...

Kada se Račić trgnuo iz svojih misli, Mimi je stajala već kraj njega. Na sebi je opet imala svoj karirani kostim i ruke je sakrila u muf.

»Ti si opet u svom kariranom kostimu«, nasmiješi se on i povuče je za sobom na drugu stranu ulice.«

»Da...« dahne ona.

Išli su uporedo brzim koracima, kao da im se nekuda žuri. Snijeg je prestao padati, ali je zato postalo hladnije.

»Taj karirani kostim bio je stvarni početak našega poznanstva. Mislim našega pravoga, duhovnog poznanstva. A sada si ga obukla za svršetak, sada kada se moramo rastati. Čemu?«

Ona je šutjela. Išla je uz njega i drhtala je.

»Ti doista dakle odlaziš?« upita nakon duge stanke.

»Da.«

»U — Pariz?«

»U Pariz!«

Izgovorio je ushitom tu riječ. U njemu opet iskrsne pred očima taj veliki grad.

»Znadeš li, Mimi, što znači putovati u Pariz? Nigdje na svijetu ne mogu naći toliko podstreka za svoj rad, kao tamo. Sve ovo je ništa, sve ovo je samo uludo gubljenje vremena, mazanje platna i ništa više. Zar ti misliš, da ja slikarstvo smatram prevlačenje platna bojama? To je tehnika, Mimi, i samo tehnika. Manuelan rad, koji može svladati svaki malo spretniji risač. Ali slikar je nešto drugo. On mora secirati svako svoje lice, on mora poznavati u srž sve ono, što prenosi na platno, mora živjeti sa svime time. On mora naći dušu, kao što sam i ja našao tvoju, kada sam te portretirao...«

On se zagleda u njeno malo lišce, koje je opet poprimalo turoban izražaj.

»Ono je portret tvoje duše, Mimi. Svaki onaj koji te pozna, pa i onaj, koji te ne pozna, odmah će te prepoznati, kakova si djevojka. Daleko sam od toga, da laskam sam sebi, ali ja vjerujem u svoj talenat i ja znam koliko mi on vrijedi...«

Oči mu planu. Na licu mu se pojavi žar, ushit neki, koji ga vine visoko, visoko gore i sada nije ćutio ni studen, ni noć oko sebe. Vjera u svoj vlastiti talenat bila je kod njega velika i poput luči krijesila se pred njegovim očima.

Ona ga je slušala zbunjena. U njenim je ušima zvonila samo riječ »rastanak« i to ju je bolilo. Kada on zašuti sagne ona svoju glavu i započne:

»Ali Pariz...«

»Da, Pariz,« prekine je on. U Parizu živi milijun ljudi, u Parizu imade svih mogućih tipova, kakove samo poželjeti možeš. Pariz diše sa milijun pluća, milijun srdaca kuca u tom stoglavom gradu i milijun duša živi u njemu. A ja tražim dušu, Mimi. Dušu, koju bi mogao uhvatiti i prenijeti u svoja djela. Ja kanim u Parizu naći dušu... Samo u Parizu mogao se roditi Manet, živjeti i stvarati Cézanne, Matisse. Samo tamo...«

»Ali ja se plašim Pariza...«

On se nasmiješi i privije ju k sebi.

»Zašto? Pariz mi može samo koristiti. On daje život...«

»I smrt!«

Stanka.

Nije niti slutio, koliko je ona blizu istini. Instinkt ove mlade djevojčice slijepo je pogađao istinu i mnogo točnije, nego li zanos mladića.

»Smrt? Zašto? Ne vlada li vječni život u dvoranama Louvrea? Palmezzano, Balducci, Goya, Rubens, Lorenzo di Credi i stotine drugih besmrtnika nastavaju taj najdivniji muzej Evrope. A to nije ni proljetni

ni jesenski salon, to je vječna izložba, koja traje već stoljećima i čijim dvoranama stotine i stotine generacija prolaze u beskonačnoj povorci, koja je započela negdje još u petnaestom vijeku, a nije završila još ni danas. Ali ti si moja mala nerazumna djevojčica u kariranom kostimu, koja ne može sve to shvatiti.«

»Moguće imaš pravo, Joso, ali ja si ne mogu pomoći. Ima nešto u toj riječi što me plaši. Zar baš nigdje, nigdje drugdje ne možeš naći — duše; nego u Parizu?«

»Mogu, Mimi, mogu, ali onu pravu, veliku dušu, koja sve obuhvata, mogu usisati u sebe samo u Manetovom gradu. Drugdje nigdje.«

»Niti kod kuće?«

On je začuđeno pogleda.

»Kod kuće?!«

»Da. U svom domu, u svojoj maloj seljačkoj kućici i u onom blatnom dvorištu oko nje.«

»Mimi, kako si došla na tu misao?« klikne on.

»Ti si mi često puta govorio o svojem domu i uvijek sam osjećala, da u takovim momentima previre u tebi velika, velika duša.«

On se zamisli na čas. Ali tada odlučno mahne glavom i reče:

»To je moguće, Mimi. Ja ljubim svoj dom, svoju kuću, svoj visoki drveni krov nad glavom, na kome se već hvata mahovina. Ja volim ono svoje dvorište, onaj drveni plot i koprive oko njega, i Savu, — ali Sava nije Seina i Horvati nisu Pariz. Naprotiv, Mimi, ja osjećam, kako me ona zemlja vuče k sebi, kako me drži, grčevito, ljubomorno, upravo me odurno drži prikovanog uza se i ne da mi da poletim. A ja bih htio da letim, Mimi, htio bih da se oslobodim svega toga zemaljskoga i da se spojim sa umjetnošću u jedno jedino biće...«

On se opet zanese u svoje riječi. Često, vrlo često znalo se događati tako s njime. Bio je mlad, zanesen, bio je umjetnik i boheme.

Ispod njegova trošnog kaputića virile su bijele lagane hlače sa crnim kuglama. Taj pierotski kostim, koji je još uvijek imao na sebi, djelovao je smiješno i ulijevao u njega neku grotesku, koja boli i peče.

»Kod kuće bih ja mogao postati samo mali, sitničav slikarčić uskoga horizonta. Pravi onaj široki pogled na čitav svijet, na sve probleme, pa i na svoje vlastite, domaće, dobiva se samo u Evropi, a to je Pariz. Ja moram proširiti svoj horizont, Mimi, moram osjetiti i bol i radost cijeloga svijeta, da mogu tek onda djelovati potpuno za svoj narod. Ti imaš pravo, djevojčice, kada kažeš, da problem moga naroda mora biti problem mojega života i cjelokupne moje umjetnosti. Samo onda mogu biti potpun, mogu stopostotno izvršavati svoju misiju, inače ne. Ja moram biti ono, za što sam stvoren. Ali taj problem ja moram obuhvatiti sa višeg, evropskog stajališta, obuhvatiti ga onako, kako ga je obuhvatio M a t o š.«

»Matoš? Tko je to?«

»Slikar, kome je kist pero, boje riječi, a paleta cijeli svijet. Čovjek koji je usisao u sebe duh Evrope, ali kroz filter svoje hrvatske duše. Živi sada u Parizu, u progonstvu i ja ću ga posjetiti.«

Na čas se zamisli, kao da se sjetio njenih predjašnjih riječi. Tada reče:

»Kazala si, da Pariz ubija. Moguće. Ne znam kako da rastumačim te tvoje riječi, ali moram ti priznati, da su se duboko zasjekle u mene. Pariz isto tako daje život, kao i smrt. Život u tom gradu naliči Ikarovom lijetu. Tko se previše digne, oprži ga sunce. Ali ja poznajem sebe Mimi. Ja znadem dokle se mogu dići i ja — vjerujem u sebe...«

On se sagne posvema do nje i tiho ponovi još jedanputa:

»Ja vjerujem u sebe — u svoj talenat...«

Stigli su na obalu Isara. Voda se crna i valovita kotrljala između kamenih obala i na njoj se odrazivao crveni odraz grada. Jedan je šlep sa crvenim i zelenim svijetlom plovio riječicom i čulo se jednolično udaranje vesala i pljusak vode.

»Gledaj, kako se sudbina igra samnom. Govorim o tako uzvišenim stvarima, a odjeven sam u pierotsko odijelo. Bijele hlače sa velike tri crne kugle na svakoj hlačnici. Lakrdijaši, vječni lakrdijaši, smo mi umjetnici. Svi nas ljudi smatraju posebnom kastom ljudi. Stanujemo u potkrovnim sobicama, nosimo duge vlasi, govorimo jedno, mislimo drugo, a činimo treće. To ti je tragedija nas umjetnika. Tragedija ljudi, koji hoće, da budu ljudi.«

Zabacio je glavu i zagledao se nekuda u visine. Ona se nije usudila progovoriti niti riječi. Osjetila je, da je to prva noć, kada govori s njime ozbiljno. Taj vječni šaljivđija, taj duhoviti dvadesetijednogodišnji mladić, koji je uvijek i sam nasmijavao cijelo društvo do suza, ove je noći prvi puta ozbiljno progovorio o sebi.

Tada se trgne. Prihvati je ispod ruke i privuče sebi.

»Pustimo to, Mimi. Ovu posljednju noć ne smijemo zagorčiti takovim razgovorima. Moramo biti veseli, zar ne?«

»Ne vidiš li Joso, kako je sva ta veselost nategnuta? Nenaravna. Kako — kako da bude veselo?!«

»Ti moje malo tvrdoglavo djevojče! Uvjeravam te, da se ne trebaš bojati ničega. Nije Pariz nikakav moloh, koji guta žrtve. Uostalom za jedan ili dva semestra, ja ću se vratiti u München, jer...«

Ona naglo podigne glavu.

»Vratit ćeš se?«

»Da. Pariz je skup, a ja nemam novaca. Zatražio sam već i sada povećanje stipendije od vlade u Zagrebu. Tražim znatnu povišicu, jer želim da se već jednom konačno posvetim umjetnosti, a ne trgovini. Pariz je skup i — okrutan. Tamo nema vegetarskih kuhinja i malih Švajcarka, koje bi me više puta kradomice nahranile, kao ti...«

Ona se nasmiješi i oči joj planu.

»Za dva semestra se vraćaš u München?«

»Da. Tebi —«

Ona ga udari po prstima.

»Ako u Parizu ne nađeš jednu drugu Mimi...«

»A što bi ti onda načinila?«

»Tražila bi sebi novog slikara.«

Išli su kejom i smijali se. Ovog su momenta naličili maloj djeci, koja se bodu riječima i smiju se u svojoj obijesti.

»U Parizu imam strica, ali taj imade isto toliko smisla za umjetnost, kao i tvoj otac. Star čovjek.«

»Svi su oni jednaki. Duh novoga vremena za njih je neprobavljiv.«

»Ja ih shvaćam. Odrasli i odgojeni u posve drugom ambijentu, nego li je današnji, oni se ne mogu snaći, niti razumjeti sve trzaje današnje mladeži. Nov način života ulijeva u njih i nove potrebe i otvara pred njima nove puteve, ali sve je to neshvatljivo za stare. Najveća pogreška u njima je to, što oni »novo« i »zlo« svrstavaju pod jedan pojam.«

Zastali su pod jednom plinskom svjetiljkom, koja je bacala na njih snop svojega žutoga svijetla.

»Ali mi krećemo svojim putem — putem, koji mora dovesti do pobjede svega onoga, što mi nazivamo svojim idealom. Samo moramo biti jaki, Mimi.«

On se sagne posvema k njoj i obuhvati joj rukama ramena.

»Ja probijam led, Mimi. Ja sam došao iz Horvata, preko Rožankovskoga sve do Habermanna. Pače, ja idem i dalje. Ja polazim u Pariz, želim se vinuti do Maneta i Cézanna. Ja ne prezam pred ničim. Ali sam ne mogu. Moram imati jedan dobri duh uza se, jedno biće, koje me shvaća i koje vjeruje u mene. Ja trebam taj oslonac, jer me on podiže. A to si ti, Mimi...«

»Ja...?«

»Da. Ja se nemam kome povjeriti, nemam kome izjadati svoje jade i dati oduška svojoj boli. Ja trebam tebe, pogotovo sada. Ja moram u Pariz ponesti tvoju dušu. Inače sam osamljen i sam. Hoćeš li mi ju dati, Mimi?«

»Da...«

On se sagne sasma njoj. Rukama joj prihvati glavu i duboko joj se upilji u oči.

Ispod njih je šumio Isar, a snijeg se caklio sa tisućama varnica pod sjajem uličnih svjetiljaka. Vjetar je jecao na uglovima ulica.

Tada je upita po prvi puta:

»Ljubiš li me, Mimi?«

»Da...«

— — — — — — — — — — — — — —

Bilo je četiri sata ujutro, kada se Račić vratio kući.

Njegova je duša klicala od ushita. Osjećao je, kako se taj ushit razlijeva cijelom njegovom nutrinom, kako ga zaokuplja svega, igra mu pred očima i paluca njime poput varnica.

Sjeo je stolu i zario glavu među ruke. Pariz je opet iskočio pred njim, sjajan i blistav. Pariz, kojega se više nije bojao. Ima sada jedno živo biće, koje će mu pokloniti dušu i to mu ulijeva snage. Osjeća, da bi u tome trenutku mogao preokrenuti cijeli svijet. Silna snaga — snaga vjerovanja — ušla je u njegove mišiće.

München je već daleko od njega, i Akademija, i Pinakoteka, i Habermann — sve je to već prošao, pregazio, odmaknuo od svega toga i zakoraknuo dalje. Magle se razilaze i pred njim se otvaraju novi vidici.

Pariz... Manet...

Ustao je i prišao prozoru. Nad gradskim se krovovima dizale jutarnje magle. Sive i tmurne vukle se poput umornih žena, prilijepile se za sve uglove i zabate, otkinule, treperile i povlačile se dalje. Nekamo daleko, u daljinu i nestajale u drugim maglama.

Jedanput za uvijek reći Habermannu zbogom ipak je divna stvar. To nije oproštaj samo sa Habermannom, to je oproštaj sa cijelim svojim dosadanjim životom, svim svojim pogledima i nazorima na svijet, konačni obračun sa zastarjelim načinom maljanja platna i šupljih nabacivanja pastoznih boja. Obračun sa svim starim i kretanjem u novo...

Račiću planu oči. Oh, Pariz.., Pariz...! Putovati što prije u Pariz!

On pride k stolu, izvadi arak papira i stane grozničavom rukom pisati pismo:

Dragi oče!

Baš sam Vam htio pisati danas i eto dobio sam od Vas novaca, što me je vrlo razveselilo, jer sam bio već bez filira.

Veseli me također, kad mi pišete, da su mamica ozdravili; već sam se bio rastužio.

Sada Vam eto javljam nešto osobito važna. Ja naime putujem okolo 8. veljače u Pariz. Razlog zašto putujem je u kratko radi moje naobrazbe u mojoj umjetnosti, i uopće.

Ja bih Vam mogao vrlo mnogo pisati ako bih htio, da me sasma razumijete. Ali glavno je da znate, da je to od velike važnosti za mene i moju cijelu budućnost.

I to znajte, da sam ja čvrsto odlučio i da zasigurno putujem. Pariz je mnogo skuplji nego München, pa ću zato i trebati više novaca.

Vi i mama još više ćete se ljutiti radi toga, to znam i unaprijed. Ja mislim ostati u Parizu tri mjeseca, da proštudiram u kratko francusku umjetnost, a onda se povratim u München, ili ako osobita sreća mi posluži u Parizu, onda ostanem na dulje. Ja Vas molim, da mi šaljete dok sam u Parizu, svaki mjesec 10 for. Za put trebam više, zato mi šaljite najmanje 15 for., i to do 3. veljače

Drugu godinu nadam se, da me ne ćete više trebati podupirati, pa sam stoga još i više odlučio ići ove godine u Pariz. Drugo, ja u ovoj školi, gdje sam sada, ne mogu ništa više naučiti, jerbo moji kolegi sami malo znaju. Zato ja idem tamo gdje se više i bolje radi, tako da mogu što naučiti, pa išlo mi kako mu drago. Ja hoću i mora da ide. Kad sam se posvetio umjetnosti, hoću da se pošteno posvetim.

Za sada zbogom, uz mnogo pozdrava Vama i mamici

Vas Vaš ljubeći i zahvalni sin

J. R.

On završi pismo i odloži pero. Glava mu je još uvijek gorjela. Tada ustane, pride prozoru i pritisne čelo na zaleđeno staklo.

Nad Münchenom je svitao novi dan.

Zlatko Milković

ŽIVOT I OBIČAJI BOSANSKIH MUSLIMANA

Muslimani imaju i nekoliko blagdana, a najveći su ramazan-bajram, kurban-bajram i mevlud. Ramazan je mjesec posta i molitve. On ne pada uvijek na isti dan i u isto doba godine; svaki slijedeći ramazan počinje deset dana prije od prošloga. Za 36 godina vraća se na isti dan na koji je pao prije 36 godina. Kroz cijeli ramazan ne smiju pravovjerni od rane zore pa do na večer jesti, piti i pušiti. Kad na veče zatreperi na nebu prva zvijezda, onda pukne top, na munaretu se upale svijetla, i sada se kroz cijelu noć može da jede, što se hoće i koliko se hoće, dok u zoru top ne opali te nanovo započinje post. — Svaki musliman, ako samo može, dužan je da podupire sirotinju u svako doba, a osobito za ramazana. U ramazanu dužan je da dijeli četrdeseti groš od svoga novca, što ga je te godine zaslužio i četrdesetu okru žita, što ga je te godine prodao. To se zove zećat. Zećat je arapska riječ, a znači rastenje, povećanje. Osim toga znači i čišćenje, jer se onome, koji daje zećat praštaju grijesi. Tko daje zećat, imat će već na ovoj zemlji berićeta, izobilja i magfizeta, blagoslova, a poslije ovoga života primiti će plaću na drugom svijetu. Za ramazanskih noći mnogo se ide u društvo, jedni posjećuju druge. Naročito su karakteristični ciganski muzikaši, koji idu od kuće do kuće i sviraju, a dobri ih ukućani darivaju na bajram novcem ili peškirima, ručnicima. Cijela se muzika sastoji od 2—3 čovjeka: jedan udara u talambas, bubanj, a druga dvojica sviraju u sitne zurme, svirale. Poslije 30 dana posta dolazi veliki ili ramazanski bajram, koji traje 3 dana. Tu jedni drugima čestitaju sa riječima: »Bajram marekj olsun!« — t. j. »želim ti sretan Bajram!« — Kao ramazan-bajram, isto je tako velik blagdan i mali ili kurban-bajram, koji dolazi nakon dva mjeseca i devet dana. Slavi se kao spomen, što je Ibrahim pejgamber, Abraham, htio da na Božju zapovijed žrtvuje svoga sina Ismaila, Isaka. Ali Bog je Ibrahimu poslao ovna, da ga žrtvuje mjesto sina. U spomen toga događaja kolje toga dana svaki odličniji musliman ovna, kurbana. Prvi dan kurban-bajrama osobito je važan, što toga dana dolaze hadžije iz svih zemalja muslimanskoga svijeta u Meku. Svaki musliman, koji ima toliko imetka da je do smrti opskrbljen, mora za svoga života otići na Ćabu (to je ime glavne džamije u Meki) i pohoditi ona mjesta gdje je najveći pejgamber živio i naučavao svoju vjeru. Sâm Muhamed zapovjedio je to muslimanima riječima: »Tko posjeti moj grob, dužan sam mu biti šefaačija, zaštitnik. Ko me posjetio poslije moje smrti, kao da me posjetio za moga života.« Muslimani iz Bosne i Hercegovine odlaze također na Ćabu. Prije nego će hadžije krenuti na put, načini gotovo svaki vasijetmanu, oporuku, jer bi ga na putu mogla snaći smrt. Iza toga pozove on svu svoju akrebu, rodbinu, prijatelje i znance na ručak da se s njima još jednom porazgovori i oprosti. U Svetoj zemlji svaki posjeti Meku, Medinu, sveti izvor Abu-zemzem i crni kamen Hadžerul-esved, koji je nekada bio sasvim bijel, a crn je postao od ljudskih grijeha. — Ima još jedan veliki blagdan mevlud. No u arapskom jeziku znači ta riječ rođenje, a slavi se na uspomenu one noći kada se Muhamed rodio.

Muslimani su odani nauci, jer ih vjera potiče na duševni rad. Nauka je fars t. j. obligatna dužnost za svakoga muslimana. Znanje treba najprije da traže kod pravovjernih, a ako njih nema, kod ehli kitaba t. j. kod onih, koji vjeruju u jednoga Boga, a najzad kod naobraženih višebožaca. Oni kažu ovako: »Kada se s kim družiš, gledaj mu na pamet, a ne na vjeru, jer njegova vjera njemu, a znanje tebi.« Naši muslimani u Bosni i Hercegovini zaostali su, istina, u znanju za svojim istovjercima, a napose za Arapima, ali tome nisu krivi oni, nego njihov smještaj, njihov maleni broj, a naročito, jer su sve do okupacije bili pod puškom i handžarom.

Muslimani se dijele na begove, age, trgovce, zanatlije i seljake. Be-

govi i age su plemići, stari vlastodršci, koji su imali veće komplekse zemljišta. Na tim zemljištima živjeli su seljaci, njihovi kmetovi. Kmetovi su većinom bili kršćani, premda je bilo i kmetova muslimana. Svaki kmet imao je svoj dio zemlje, koji se zvao kmetsko selište, čitluk ili čiflùk. Obično je u sredini čifluka zadržao gospodar sebi komad zemlje, koji on sâm obrađuje ili ga daje drugome u zakup. Takav komad zemlje zove se begluk. Na beglucima gradili su sebi begovi i age ljetnikovce t. zv. čardake. Tu obično stanovahu subaše, inteligentniji muslimani, koji znaju čitati i pisati. Oni su bili dužni da od kmetova uberu hak, zakonom određenu trećinu. Od ubrane trećine subaša obično dobiva desetinu. Svi ovi staleški odnosi ukinuti su prije nekoliko godina agrarnom reformom. Ukidanje kmetstva je, sigurno, u duhu našega vremena. Ukoliko ono u konkretnom slučaju odgovara lokalnim prilikama i u koliko je ono bilo na materijalnu korist oslobođenoga kmeta — drugo je pitanje. Begovi i age veoma su osiromašili, a to je kobno ne samo za njih, nego i za cijeli naš muslimanski svijet, osobito za njihovu sirotinju, jer jedno moramo otvoreno da priznamo: muslimanski bogataši uradili su mnogo za svoju sirotinju, a to sada više ne mogu.

Naši muslimani stanuju većinom u drvenim kućama, ali ima, također, kuća od kamena ili opeke. Kuće su gotovo uvijek četverouglaste zgrade, te su izvana i iznutra okrečene i veoma čiste. Gotovo sve kuće građene su na kat: donji kat je od kamena, a gornji od čerpića, nepečene opeke i drveta. Starinske bosanske kuće su odozdo nešto manje, a gore i šire i dulje nego u prizemlju. Oko kuće obično se nalaze visoke tarabe, plot, ili zid tako, da se ne vidi u avliju, dvorište. Bogatiji muslimani imaju po dvije kuće za stanovanje. U jednoj kući stanuje gospodar sâm i dočekuje svoje prijatelje i znance, a u drugoj se nalazi njegova obitelj. Kuća, u kojoj stanuje sâm gospodar, zove se selamluk ili ahar, a kuća, u kojoj stanuje obitelj, harem ili haramluk. Gotovo na svakoj kući nalazi se divanhana, balkon.

Muslimani su veoma gostoljubivi. Čim je gost sjeo na minder te su ga upitali za zdravlje, odmah ga nude sa slatkim. Zatim dolazi šerbe ili limunada, a onda cigareta. Na kraju nudi se gostu crna kafa. Iza druge kafe ustaju gosti i odlaze. — Namještaja ima u sobama malo. Tu se, uglavnom, nalaze sećije, neka vrst niskih, dosta širokih drvenih klupa, koje su poredane uza zidove. Sve su sobe prostrte ćilimima. Velika sirotinja prostire svoje sobe hasurama ili ćilimima, koji se zovu ponjave i koje su sami načinili od starih krpa. Kada musliman ulazi u kuću, bilo u svoju, bilo u tuđu, on ostavlja pred vratima cipele i ulazi bosonog ili u čarapama, da ne zaprlja ćilime. U spavaćim sobama nema kreveta, jer naši muslimani spavaju na jastucima i dušecima na podu. Kada musliman u jutro ustane, umiva se vodom, koju lijeva iz ibrika. Ibrici su posude iz bakra ili mjedi sa podugim uskim grlom. Dok se pere čuči. Uopće je čučanje veoma uobičajeno u cijeloj Bosni, i upravo je čudo, kako svijet ne zabole noge.

Rijetko je naći tako lijep obiteljski život kao kod naših muslimana Premda muškarac može da oženi dvije, tri, pa i četiri žene, uzima rijetko kada

više od jedne. On može napustiti ženu, ali zato mora imat valjan razlog. Kad muž napust ženu mora joj plaćati n i ć a h, t. j. svotu novaca kako su to joj prije vjenčanja ugovorili. Isto tako može i žena ostaviti muža, ali joj onda muž ne mora dati nićaha, što više ona mu mora vratiti ono ruha, što joj je on prije vjenčanja kupio. Ako muž napusti ženu, može odmah vjenčati drugu, ali se njegova bivša žena ne može udati, dok ne prođe i d d e t, t. j. četiri mjeseca i devet dana, otkako su se razvjenčali. Muslimanske se žene i djevojke kriju, jer im to zakon nalaže. Osobito žene moraju paziti da ih koji muškarac, ako im nije u rodu, nevidi. Poradi toga nalaze se na *pedžerima*, prozorima, rešetke, koje mogu biti drvene, *mušepci* ili gvozdene, *demiri*. Muslimanskoj običnoj ženi kažu *bula*. Odličnije zovu *hanuma*, a starije i odličnije hanume, *kada ili kaduna*.

Unutar grada dijele se muslimani po *džemaatima*. Džemaat je skup kuća i ljudi oko jedne džamije. Svaki džemaat ima svoga *hodžu*, muslimanskoga svećenika — premda islam ne poznaje klera u našem značenju te riječi — i svoga *muhtara*, koji pazi na mir i red. Svaki muhtar ima *mukur*, štambilj, kojim muhurleiše pozivnice i druge službene spise. Ukoliko hodže i muhtari ne primaju subvenciju od države, plaćaju ih džemaaćani prema ugovoru, koji traje godinu dana. U nekim džemaatima prima hodža plaću od *vakufa*. Vakufi su *hairi*, zadužbine careva, paša, vezira, bogatih begova i aga, koji su sagradili džamije i ostavili znatne fondove za njihovo uzdržavanje. Tko ima nevaljanu i neposlušnu djecu, da ih kazni, može po šerijatskom zakonu sav svoj imetak ostaviti džamiji, dakle vakufu. Po vakufima dobila su mnoga mjesta u ovim krajevima svoje ime: Kulen-Vakuf, Varcar-Vakuf, Skender-Vakuf i t. d. Nad hodžama su kadije, koji su sve do austrijske okupacije bili suci i u vjerskim i u građanskim stvarima, a sudili su po *šerijatu* (muslimanskom vjerskom zakoniku) svemu narodu, muslimanima i kršćanima. Tko ne bi bio zadovoljan sa osudom kadijinom, išao bi *muftiji*, koji bi spor defnitivno riješio. Dalnje apelacije nije bilo. Muftije su duhovne starješine, svaki u svom okružju, te im je dužnost da nadziru muslimanske vjerske zavode: *mejtefe, ruždije i medrese*, muslimanske bogoslovije. Nad kadijama i muftijama je *reis-ul-ulema*, vrhovna glava svih muslimana u našim krajevima.

Dok svjetovnjaci muslimani nose *čakšire, hlače*, koje se u listovima kopčaju kopčama, nose njihovi duhovnici *šalvare*, hlače, koje su sve do peta veoma široke. Preko ramena su prebacili dug crn kaput, *džube*, koji seže gotovo do zemlje, a oko fesova omotali su kao snijeg bijelu *ahmediju*. Kao hodže i drugi duhovnici, odijevaju se i hadžije, a razlikuju se samo po tome, što hadžije nose ahmediju od vrlo fine i tanke žućkaste svile.

Gotovo svaki musliman trgovac ili obrtnik ima svoj stan u posebnoj kući, a u posebnoj dućan ili radionicu. Dućani su se obično poredali u jednom *sokaku*, ulici (jedan pored drugoga), koje zajedno sačinjavaju *čaršiju*. Muslimani vole sijela i razgovore, a najmilija su im sastajališta kafane, kahve. Nisu to kafane, kao što su u zapadnim zemljama, nego male čađave sobice, a u njima sjedi kod ognjišta kahvedžija i »peče« kahvu. U mnogoj prostijoj bosanskoj kahvi smjestio se također brijač, pa možeš u njoj ne samo popiti kafu, nego se možeš dati ošišati i obrijati. Pored sastanaka u dućanima i kahvama, muslimani osobito ljube teferiče, a teferiče i muškarci i žene, ali svatko za se. Muškarci teferiče kada im se prohtije, a žene i djevojke obično petkom, jer je petak muslimanska nedjelja t. j. dan odmora i nerada. Teferiči su zabave slične donekle majalesima.

Pozdrav naših muslimana vrlo je lijep. Kada se sastanu dva prijatelja, oni učine t e m e n â, t. j. pozdravljaju jedan drugoga dotaknuvši se desnom rukom prsa, ustiju i čela. Time hoće da reknu: pozdrvaljam te od srca, izričem ti to ustima i dajem ti čast umom svojim. Pri tome jedan kaže »S e l a m u n a l e i k j u m«; a drugi odgovara »A l'l e i k j u m s e l a m«. Zatim obojica kažu jedan drugome »Merhaba«, što odgovara našem Zdravo. Pri rastanku je pozdrav »Alah imanet«. Musliman ne skida fesa niti u džamiji, niti u privatnoj kući, niti pri pozdravu.

Hotelima i restoranima odgovaraju hanovi i aščinice. Što se kuhinje tiče, muslimani pripravljaju dobra jela, ali veoma intenzivna, sa mnogo masti i mirodija tako, da ih ne može podnijeti svatko. Mnogo se jede kuhano i pečeno meso, osobito ovčetina i janjetina. Među delikatese spadaju punjene paprike, t. zv. dolma. Mnogo se jede pita i kolači, od kojih su najfiniji baklava, urmašice i kadaif. Pored šećera važan je med: njime se prelijevaju kolači, a on se razmućuje u vodi i tako se dobije piće šerbet. Interesantni su bosanski poslastičari Arnauti, a zovu ih alvedžije. Oni hodaju po gradu, a na glavi im daska sa raznim slatkišima. Ljeti prodavaju hladno piće, buzu, a zimi topli i gusti salep. Kada naši muslimani blaguju, posjedaju oko sofre. Sofra je okrugao, jedva jednu stopu visok stô od prostoga drveta. U siromašnim kućama sjedi se na golom podu, a u bogatim na ćilimima.

Muslimani poput Kneippa liječe bolesnike vodom i ljekovitim travama. Oni rijetko i nerado pozivaju liječnika. Ako im kućni lijekovi ne pomognu, onda naročito primitivniji daju da im se napiše zapis. Tko treba zapis ode hodži, ili ga zovne u kuću, a on mu na komadić papira napiše neke stihove iz kurana ili iz kojeg drugog kitaba. Taj se papir zamota u platnenu krpicu omazanu voskom, pa se objesi oko vrata. Neke zapise nose u fesovima; neke ušiju u odijelo; a neke zapise baca hodža u vatru, a bolesnik udiše onaj dim; druge baca u vjetar ili ih meće u vodu, pa bolesnik iza nekog vremena tu vodu popije, ili se u njoj umije — uvjeren da će ozdraviti. Ako nekome oboli konj ili govedo, on će opet pozvati hodžu da napiše zapis. Na pr. ako krave ne daju mlijeka, probuši im se rupa u desnom rogu i ovamo se uturi zapis. Zapisi su u Bosni i Hercegovini veoma rašireni kod svega svijeta bez razlike vjere. Ako muslimanu ne pomogne zapis, što ga je napisao hodža, on će otići katoličkom svećeniku i zamoliti ga da mu napiše zapis. Te zapise zovu »moći«. Ima mnogo muslimana, koji kažu, da su zapisi katoličkih svećenika bolji, ali se još i danas često dešava, da kršćani odu hodži po zapis.

Kako sam već spomenuo obiteljski život naših muslimana, veoma je lijep, ali je brak samo onda sretan, ako je blagoslovljen sa mnogo djece. I najsiromašnija obitelj ima mnogo djece, a to je znak fizičkoga i moralnoga zdravlja. Kada se dijete rodi, zavlada u cijeloj kući veliko veselje, naročito, ako je muško. Sedmoga dana poslije poroda pozovu sretni roditelji sve svoje rođake i prijatelje na večeru, a poslije večere nadjenu djetetu ime. Dijete dobije ponajviše ime svoga oca ili matere ili koga u najbližoj svojti. Ako to nije, dadu mu ime prema onome danu ili mjesecu, kada se rodilo. Ako se n. pr. dijete rodi u mjesecu ramazanu, zove se muško Ramo, a žensko Ramiza. Ili, ako se rodi u mjesecu muharemu, zove se muško Muharem, a žensko Muharema. Ako se ukućani ne mogu da slože, kako će se dijete zvati, zovnu obično hodžu. Hodža izreče četrdeset papirića, na svaki napiše po jedno ime, sve ih metne u fes, pa ih dobro razmiješa, zatim ih prikuči majci djeteta, ona jedan izvuče i koje je ime na papiriću, tako će se dijete zvati. — Muslimani poznaju trostruko kumstvo: suennetsko prilikom obrezovanja muškog djeteta, vjenčano i striženo kumstvo.

Kada bude muškom djetetu 2 godine, dobije fesić i čakšire. Na gornje tijelo oblače djetetu košulju, koparan i fermenčić, a ljeti ječermu. Kada su ga obukli opašu ga pojasom. Na nogama nose jemenije, a sada već ponajviše cipele. Kako se odijeva dječak, tako se odijeva i mladić, i muž i starac. — Ženska djeca dobivaju fesić; siromašnija bez kite, a bogatija sa zlatnom ili svilenom kitom. Fesiće kite

cvijećem, biserom i dukatima. Preko košulje oblače dimije, veoma široke hlače. Na košulju oblače koparane i jeleke, koji im sežu jedva do kukova. Siromašnija ženska djeca i djevojke nose na nogama drvene nanule, a imućnije nose kožne i svilene cipele. — U muslimana je običaj da svojoj muškoj, a još više ženskoj djeci bojadišu kosu. Kosu mažu sa krnom da dobije crvenu boju. Kna ili krna dolazi u trgovini kao zelenkast prašak. Ženskoj djeci ne samo da boje kosu, nego im kniju i nokte i dlanove, pa su i oni crvene boje. Kad se djevojka uda, oboje joj kosu crno.

Kada djetetu bude 4—5 godina, šalju ga u mejtef. Mejtefi su vjerske osnovne škole, u kojima djeca uče toliko vjeronauka, koliko im je nužno da budu pravi muslimani i muslimanke. Kao svuda, tako ima i kod naših muslimana dosta djece, koja slabo uče. Muslimanke nastoje da saznaju zašto djeca slabo uče i kako bi se tome dalo pomoći. Kao lijek preporučuju, da se ovakovome djetetu dade svako jutro po nekoliko smokava i tako će im se otvoriti zihin za ezberleisavanje, talenat za pamćenje. Isto tako preporučuju, da djeca jedu lješnjake, ali ne valja jesti orahe, jer od toga postaje dijete tupoglavo. U mejtef ne mora niko ići; prisilnoga polaska škole nema, ali je naš musliman moralno obvezan da svoju djecu, i mušku i žensku, i radi Boga i radi ljudi, šalje u mejtefe. Glavni je predmet u svakom mejtefu arapsko i tursko pismo, i to zato, što je kuran pisan arapskim jezikom, a naši muslimani i ne teže za drugim, nego da mogu kuran čitati i barem ga donekle razumjeti. Osim kurana uče još tedžvid i šeraiti islam. Tedžvid je nauka, kako se pojedina arapska slova i riječi izgovaraju i naglašuju, da li dugo ili kratko, kroz nos ili grlo, da li se jezikom udara o zube ili nepce itd. Šeraiti islam je nauka o Bogu, o abdestu, o molitvi, o postu i drugim temeljnim istinama islamske vjeroispovjesti. U mejtefima podučavaju se sva djeca zajedno, samo što su muška na jednoj, a ženska na drugoj strani školske sobe. U većim mjestima ima posebnih mejtefa za mušku i posebnih za žensku djecu. Nema određenoga vremena koliko će koje dijete polaziti mejtef, već koje je darovitije svrši školu prije, a koje nije, kasnije. Još je Austrija mjesto ovih sibjan mejtefa, koji nisu odgovarali svojoj svrsi, u sporazumu sa vakufskim povjerenstvom u Sarajevu, uvela t. zv. mejtefe ibtidaije, koji su mnogo napredniji te odgovaraju našim osnovnim školama.

Što se vjenčanja tiče, po šerijatu mora momak da kupi djevojku. Zato prije vjenčanja ugovore o nićahu t. j. o svoti, uz koju će se djevojka momku prodati i za koju će za njega poći. Ako momak djevojci prije vjenčanja plati ugovorenu svotu, zove se to mehri muad'žel, a ako se vjenča na priček, zove se mehri muedžel. Kod svakog vjenčanja mora i momak i djevojka imati svoga većila, zastupnika. Svaki većil mora imati dva šahita, svjedoka. Kod same ceremonije vjenčanja ne prisustvuje ni momak ni djevojka, nego većili ih zastupaju i za njih govore. Čim se djevojka uda, ona se za ulicu drugačije oblači, nego prije. Najprije se podbradi bijelim prozirnim platnom tako da joj pokrije bradu, usta i polovicu nosa. To se platno zove jašmak. Iza toga uzme drugo, nešto deblje i veće bijelo platno, metne ga preko fesića na glavu tako da pokrije glavu, čelo, uši i vrlo malen dio nosa. To se platno zove čember. Između čembera i jašmaka ostane malen prostor od 1—2 prsta širine, da žena kroz njega

može gledati. Preko leđa ogrne ona feredžu, dug kaput od crne ili zelene čohe. Ovako obučene žene danas se već rijetko susreću; sada obično nose zar, a preko lica nose peću; mnoge su već primile modernu nošnju. — Žena svoga muža veoma poštuje, ona ga uvijek naziva agom ili begom, i ako on to u zbilji nije. Muž vodi brigu, da u kući ima svega na pretek i da je snabdije svim potrebštinama. — Muslimani poštuju svoje starce. Starac musliman vrlo je pobožan i zato se obično tuži na mladež, što je stala u vjeri malaksati i što zanemaruje starinske običaje.

Sve što živi na ovoj zemlji mora da umre. Niko ne zna ni dana ni časa, kada će ga se dotaći hladna ruka smrti. Premda je u ljudskoj duši već po naravi usađena borba za opstanak i strah pred smrću, čovjek je sa rezignacijom dočekuje, jer zna da joj se nitko ne može oteti. Ali rijetko tko očekuje smrt tako mirno i hladnokrvno kao naši muslimani. Oni vjeruju, da im je već unaprijed suđeno gdje, kada i kako će umrijeti. Čemu, dakle, da se plaše smrti koju im Bog šalje; a svakako su ljudi ovdje na zemlji samo joldžije, putnici. — Svaki musliman ima na mezaru, grobu dva nišana: jedan veći nad glavom, a drugi manji kod nogu. Onaj veći obojen je često na ćoškovima i na vrhu crvenom, plavom ili zelenom bojom, a u sredini uklesano je turskim slovima ime i prezime pokojnika, kao i dan, mjesec i godina njegove smrti. Po nišanima može se lako raspoznati, gdje je ukopan muškarac, a gdje žensko. Nišani na grobovima muškaraca isklesani su na vrhu u obliku ljudske glave s fesom i turbanom na glavi, a na nišanima ljudi vojničkog staleža uklesana je sablja. Ženski su nišani pri zemlji nešto širi i deblji, a prema vrhu idu polagano u šiljak. Na grobu bogatih ljudi sagrađeno je turbe. Turbeta su okrugle, četvero- ili šesterouglate građevine od kamena ili drveta, velike, otprilike, kao kapelice na katoličkim grobljima. U sredini turbeta je lijes. Tijelo merhuma, pokojnika, leži u zemlji, a lijes je ozgora te je, obično, pokriven zelenim suknom. Običaj je, da se za pokojnike na grobovima u džamijama, pale mukavve, svijeće. Kada vjernici izmole svoje redovne molitve u džamiji, treba da predadu rahmet mrtvima, t. j. treba da se spomenu pokojnika. Isto je tako musliman, kada putuje pa naiđe na groblje, dužan da se pomoli za pokojnike, i to ne samo kada prođe pokraj muslimanskog, nego i onda kada naiđe na kršćansko groblje. Kada neko umre, mujezin sa munare oglasi smrt pokojnikovu. Čim koji musliman začuje pjev mujezina, zna da je neko umro i svaki će reći: »Allah rahmet eilesun!« — »Pokoj mu duši!« Muslimani ne prave lijesova, nego mrtvaca uviju u bijelo platno, ćefin, i tako ga polažu u grob. Mrtvac se kopa veoma brzo iza kako je umro. Na sprovod idu samo muškarci, a žene ostaju kod kuće. Kako se kod katolika mrtvaca ukopati broji u djela milosrđa, tako i muslimani kažu da je to sevab, zadužbina pred Bogom.

U javnom život naši muslimani dosada nisu nastupali kao svijesno organizirana cjelina, no nadamo se, da će skoro doći i do toga radom i naporom onih, koji se grupiraju oko *»Narodne uzdanice«* i *»Islamskoga svijeta«* i *»Novoga Behara«*. U privatnom životu naročito za one, koji ne poznaju muslimanski mentalitet, naši muslimani nisu odviše pristupačni, a u koliko su prijazni, teško je steći njihovu naklonost. Ali zato ako si jednom

stekao povjerenje kojega muslimana i. ako te on zavolio, znaj, da si našao h a b a b a, prijatelja, koji te ne će nikada ostaviti, kojemu smiješ povjeriti sve i na njega se osloniti u svakoj životnoj situaciji. U ovoj sposobnosti trajnoga, iskrenoga i idealnog prijateljstva nalazi se najljepši ures one omladine, o kojoj ovisi budućnost muslimanskog dijela hrvatskoga naroda.

F. Niedzielski

RAZMIŠLJANJA O SUVREMENOJ HRVATSKOJ LIRICI

Uz knjigu pjesama Delorka

I.

Nesmirenost i nesređenost, kao i vrtoglavost vremena, u kojem živimo, neminovno djeluje i na naše književne prilike. Taj se pečat suvremenosti očituje i na nama, bilo u našem vlastitom duhovnom, intelektualnom stvaranju ili u pohranjivanju i konzerviranju primjenjivanih ideja, novih strujanja i spasonosnih ideologija. Bučnim reklamama zacrtavaju se već unaprijed točno fiksirani principi pojedinih suvremenih nauka, ne obazirući se na ambijenat, u koji se žilavo i ustrajno importiraju. stvaraju se nove ideje s različitom bazom. Neki, zbog navodno širega duševnoga horizonta i neke sveopće humane privrženosti, gledaju rješenje svoga vitalnog pitanja u nekoj bezgraničnoj, internacionalnoj formi i međunarodnom uređenju, a drugi su opet usko povezani sa svojom rodnom grudom i što više prisluškuju njezin tajni šapat i srču zdrave životne sokove, te se kod njih rađa jača ljubav prema toj uskoj i omeđenoj grudi. Na ovaj način i s ovoga stanovišta formirala su se dva nazora na svijet i na njegovo uređenje. Oni se međusobno bore i isključuju, jer se nalaze na oprečnim stajalištima. Pojedinci (kao broj, bez obzira na kulturni niveau) ili prilaze odmah, čas pojedinačno, čas hrpimice, i prigrljuju propagirane ideje, ili ostaju nepokolebivi u tradicionalnom shvaćanju, ili opet nakon kratkoga vremena usvajaju ili odbacuju te ideje kao štetne za zdravi narodni organizam. Ti isti pojedinci stvaraju kult mase, kolektiva, a nad njom opet, po zakonu prirode, ustrajniji i izdržljiviji dominiraju, propovijedaju raznolikost kasta, izdižu jednu nad druge i time ubacuju nepotrebni razdor. Drugi pak zahtjevaju ravnopravnost, pravednu podjelu rada i imetka i kategorički traže socijalnu pravdu. Razlika je samo u tom, što su u glavnom mislioci i filozofi stvarali svoje teorije i hipoteze i objavljivali životnu filozofiju, a da sa narodom nijesu imali nikada ništa zajedničkoga, i jedva da su poznavali njegove potrebe i zahtjeve. Ti mnogi umovi rastočivali su lagano, ali konstantno, zdravi narodni organizam, i uništavali narodnu misao. Mnogi iskreni prijatelji naroda, pa i sam narod, često su puta bili i nesvijesno nemoćni i neoprezni prema mnogim takvim pojavama, koje su ih zatekle nepripravne. Pret-

stavnici nekoga novog [illegible] [illegible], [illegible] od [illegible]noga područja, koji su se [illegible] [illegible], modernim, suvremenim idejama, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] u [illegible] [illegible] [illegible] interpretatore [illegible] [illegible] [illegible] i [illegible] tumače narodnih osjećaja [illegible] se [illegible], koja [illegible] samo [illegible] u narodnih snaga. Međusoban razdor i [illegible] lične i [illegible] [illegible] narodnu koheziju, što ide samo u prilog [illegible] [illegible] [illegible], a [illegible] narodni rezultati su [illegible] i [illegible]. Na mnoge [illegible] narodne želje i na [illegible] [illegible] narodne [illegible] [illegible] bi se silna prašina [illegible] i [illegible] na sve moguće načine. [illegible] se služi i mnogim [illegible] i lažnim sredstvima, samo da se [illegible] i [illegible]nje puka odvrati od toga; [illegible] se [illegible] [illegible] [illegible] da se [illegible] mišljenje u određeni čas [illegible] s time. Klevete i [illegible] [illegible] i najnedostojnije [illegible] [illegible] [illegible] se na onoga [illegible] [illegible] pravo i [illegible] misli i radi, a [illegible] i [illegible] naroda postali bi [illegible] [illegible] tipovi, čija slava bi jedva nadživila kratki ljudski vijek i koja se redovno očituje pri [illegible] suda [illegible] i daljnje historije. Sav [illegible] rad služi svojoj svrsi i obično se ide za [illegible] svojih [illegible], a [illegible] [illegible] svrstava pojedince ovom ili onom [illegible] [illegible] od [illegible] pripadnike i pristalice jednoga od ova dva vladajuća životna problema.

Ta dva svjetovna nazora [illegible] [illegible] boj i pobjeđuje onaj, na čijoj se strani nalazi narod.

II.

Podcrtali smo dakle svu zamašitost izloženoga, što se najbolje odrazuje u književnosti. Svako novo strujanje, različita kretanja i namjeravani pokreti nađu sljedbenike među književnicima. Oni te nove ideje i djelovanja prenesu u štampana djela, koja se pronose dalje u narod, šire i rasprostranjuju i na taj način stvaraju idejno i ideološko opredjeljivanje. Stvara se literatura, koja najprije propagandističkim pomagalima reformira mišljenje okoline, prodire u narod i postaje njegova dnevna zabava i duševna potreba, a njegove formuliranije misli i težnje nađu poslije u njoj najboljega potstrekača i širitelja. Sve vrijedne intelektualne jedinice mobiliziraju se i započinju vojevanje za svoje ideale, dok se ne izvojšti konačna pobjeda. I literarni kritičari nađu se na istom polju. Razglabajući i raščlanjujući pojedine skrivenije misli pjesnika i kulturnih radnika, oni ih ili s velikom reklamom i pompom na sveopće zadovoljstvo šire, ili pak zabacuju, da talentiranoga dotičnika potpuno utuku, pa bilo to i na njegovom prvom literarnom ogledu. Njihovi kritičarski pogledi usmjeravani su u jednom pravcu i kroz usku prizmu svoga idejnog odgoja, promatraju sve pojave oko sebe i sa toga stajališta osvrću se na svaki vrijedniji zapažaj misleći, da svi moraju služiti pretpostavljenoj ideji i da je jedino moguće djelovanje u njezinim omeđenim granicama. Sva ta strujanja i slični pokreti dominiraju u književnosti neko stanovito vrijeme, koja se vremenom opet iživе ostavljajući za sobom dublje ili tanje urezane brazde na narodnoj njivi, a literarni historici osvrću se na njih kao na osobinu svojega vremena. Prošlost tek pokazuje pravo stanje i faktičnu njihovu vrijednost i upozoruje na mnoge i bitnije momente koje često puta suvre-

menici previde zbog toga, što su usko srasli sa svojom okolinom i sa ciljevima, kojima vjerno služe i koje revno provode u život.

III.

Kod nas je vrlo interesantan slučaj, kad se pojavi nova domaća literarna stvar, koji prijevod poznatijega stranoga književnika ili pak kad se deklarira koji mladi naš pjesnik s novom ili prvom knjigom pjesama. Književna kritika se u prvom redu osvrne na novo djelo i prema ličnim simpatijama i idejnom opredjeljenju, dotičnika ili se nepotrebno hvali ili prekomjerno potcjenjuje. Ono što je bitno u njega, to se u većini slučajeva obično prešućuje. Rijetkost je, da se objektivno i stvarno obazre na pisca kao čovjeka i pjesnika, što bi imalo poslije poslužiti njegovom razvoju. Obično je, da se talentiranoga početnika kod nas pokušava ututi prije, nego se sav pojavi i progovori, jer sitne zadjevice i ljudski jal jači su i snažniji od potrebnog obzira prema talentiranom početniku. Ne misli se na zlo, koje time nastaje i na malodušje, u koje dotični zapada. Bolje je u početku zdrobiti ga u prah, nego li da se poslije podne, zauzme mjesto i da nastane borba oko istiskivanja. Kad bi se koji puta i htjelo objektivno prikazati pojam novoga pjesnika ili književnika uopće, moralo bi se doći u protivurječje sa svojom sredinom i zapasti u kontradikciju sa svojim idejnim smjeranjem, jer mladi literata ne može posjedovati sve neporočne vrline i oline, kao niti zastupati — što je velika rijetkost — točno fiksirani životni pravac. Mladi ljudi obično vole kompromisno rješavanje i vrludanje, za što nađu uvijek dovoljno opravdanja i izmotavanja, bar pred samim sobom. Da li je to dobro i razumno, prepuštamo njima samima. Malo ih je koji dosljedno koracaju i ne prave skokove, pa bilo na kojoj strani. Za te svoje čine nalaze, na žalost, opravdanje u historiji svojega vlastitoga rada, gdje su česte selekcije narodnih reprezentanata (bilo na kojem području) žalosno djelovale u prirodnom razvitku narodnoga života i rada. To je djedovska baština, koju mlađi ispaštavaju, ili po onoj — oci jedoše grožđe a sinovima zubi trnu!

Pojava i djelovanje u takvoj sredini je teška. Tomu mnogo doprinosi i naša literarna kritika. Da konkretiziram taj svoj navod osnut ću se letimično na književne prikaze prigodom izdanja knjige pjesama našega mladog pjesnika *Olinka Delorka.*[1])

Iz do sada objavljenih kritičkih prikaza jasno se razabire, da je pojava i prvi javni nastup Delorka ostao nezapažen. Kao marljivi suradnik iz različitih naših književnih časopisa i revija poznat je javnosti i zbog toga nije ga mogla kritika mimoići. Pokušavali su zauzeti neko određeno stanovište, ali je to nekoliko puta ispalo i komično. Kod nabrojenih prikaza mnogi su među sobom kontrarni, ne samo s ideološkoga stanovišta nego i u izricanju konačnoga kritičarskog suda. Jedino Jurišićeva i Barčeva kritike međusobno se poklapaju, pa ih smatramo i najobjektivnijim i najozbiljnijim.

[1]) Olinko Delorko: Pjesme. Izdanje knjižare Z. i V. Vasić (Vasić—Horvat). Zagreb, 1934.

Komično je na pr. tražiti u Delorkovim pjesmama kojekakve ishitrene motive, teško shvatljive uzore i neozbiljne uglede, koji se navodno jasno očituju. Čini nam se, da kritici mnogo puta operiraju primjetbama, što su i njima samima nerazumljive i nejasne. Predbacivati Delorku pjesničku formu Rakića i Dučića isto je tako smiješno, kao da su mu pojedine pjesme nastale kao rezultat promatranja Becićevih i Mujadžićevih slika. Velika je smionost spočitavati mu ugledanje u mlađega pjesničkog kolegu Jeronima Kornera i utjecanje njegove idejno sažitije pjesme »Marije Širole« u pjesnikovu »Živu lutku«, koja je tri godine prije Kornerove pjesme spjevana. (Štampana je u »Književniku« od god. 1930. br. 1.) I t. d. Mogao bih više toga nizati, ali i to je dosta za opravdanje moga navoda.

Olinko Delorko je jedan od najmlađih naših pjesnika (rođen je u Splitu godine 1910.). Srednju školu završio je u Splitu i sada se nalazi na zagrebačkom sveučilištu posvetivši se slavistici. Već u ranim svojim godinama počeo je surađivati u različnim provincijskim časopisima i od godine 1928. u »Književniku«, zatim u »Hrvatskoj reviji« i dr. Koji puta se osvrne kraćim prikazom na suvremeno literarno stvaranje i strujanje kao u »Književnom životu« i u osječkim novinama »Hrvatski list«. Osim nekojih pjesama razbacanih po literarnim revijama i časopisima poznat je javnosti i iz »Lirike šestorice«, a sada se ponovno predstavlja hrvatskoj javnosti sa svojom prvom knjigom pjesama. Knjiga pjesama opsegom je malena, jedva 30 pjesama, ali vrijedna pažnje.

U toj svojoj knjizi pjesama Delorko se razlikuje od svojih vršnjaka i u današnjoj literarnoj generaciji zauzimlje neko specijalno mjesto. Sva današnja ekonomska teškoća kao i politička nemirnost glavna su obilježja suvremene književnosti, u kojoj se vjerno zrcale i odrazuju. Opjevanje tih problema i uzimanje tema iz socijalnoga životnog nerazmjera predstavlja sadržaj tih pjesama, koje postaju sadržinom i slobodnom formom moderne. Zarobljivanje svojih misli u pjesničku metriku i pravila, ne sudjelovati javno u izvojštivanju viših i potrebnijih socijalnih zahtjeva znači, povući se u sebe i biti artista. Poput svojih vršnjaka pokušao je i Delorko zbaciti sa sebe nepokretnost i podati svojim pjesmama neki snažniji, življi, buntovniji ton u skladu s vremnom, ali, zbog svoje slaboće, povučenosti i prevelikog nutrašnjeg izgaranja sam sebe kori »poput kakvog strogog suca« i javlja mu se glas koji ga mori, premda:

»Žudim za jednom odrešitom gestom,
al plaho srce priječi me u volji,
stidim se svoga kukavnoga stanja
s postojanom nadom, da ću biti bolji.

Budući ljudi čeličnoga doba,
imajte smisla za moju slaboću.
Tradicija krvi priječi me u djelu,
i ja još uvijek ne mogu šta hoću.

(Nepokretnost. p. 30.)

Simpatično nam priznaje, da je daleko od načina pjevanja svojih vršnjaka i stila vremena, premda, povukavši se više u sebe i u istraživanje vlastitih, najtanjih nijansiranja čuvstvi, ima osjećaja i za one što promočenim cipelama hodaju po kiši i:

»— — koji kuće nemaju, sada su vani,
i njihovi su koraci tužni i polagani,
slični pogrebnom koraku.«

(Kiša. p. 29.)

Osjetio je, da njegov duh, narav, naziranje i gledanje na ovaj svijet nije ni borben, ni buntovan jer:

»Opet dakle drhtati će neko
trzan vatrom raspjevanog duha,
opet dakle lutati će neko
mučen snima, bez krova i kruha.«

(Budućnosti. p. 23.)

U zvukovima mu se mnogo toga javlja i odzvuci duboko rezoniraju u njegovom duhovnom proživljavanju i javlja mu se:

»žudnja za slobodom, vjetrom i visinom,
znak mučne trpnje i skrovite nade.«

(Zvuk. p. 9.)

i kao što svatko ima svoj životni poziv tako i on svoj nosi u srcu, koji u:

»Budućnosti moj će biti velik
svojim djelom, siromašan kruhom,
od pamuka, al čvrst kao čelik.«

(Budućnosti. p. 23.)

Ovih par revoltnijih i suvremenijih misli i stihova ne odaju prave karakteristike Delorkovih pjesama, koje kao:

»Izdvojeno samo svijetlo u slobodi
drhti i bdije cijelu noć na vodi.«

(Zaboravljeno svijetlo. p. 17.)

jer i on poput svojih suvremenika proživljuje današnje općenito teško stanje i življenje i okreće se prema njemu, koliko mu dozvoljava njegov sentimenat ne nalazeći u tom dovoljno izražajne snage, koncepcije i virtuoznosti kao u uživljavanju i proživljavanju bogatstva doživljaja svoje nutrine.

Delorko je lirik i sve njegove riječi i stihovi vibriraju od čuvstva, osjećaja i zanosa, kojemu kao sanjaru »u duši trajno poju ptice« i koji nesvijesno opaža da je:

». . . svijetu građenom iz gvožđa,
spleo harfu od pamučne žice.«

(Budućnosti. p. 23.)

Time nam se Delorko deklarirao i to je početna baza za prosuđivanje Delorka kao pjesnika i čovjeka, usprkos svih današnjih smjeranja i strujanja Delorko se povlači u sebe i daje nam poeziju nježnu, osjećajnu, bez uobičajene retorike i trunka banalnosti:

»Nije moja ljubav ostala bez riječi,
ona se je samo smjestila u muku,
da bi prije roka, kad sazori zanos,
prsnula u stihu, drhtnula u zvuku.«

(Zarobljenost, p. 5.)

i teži za usavršavanjem stiha, da bude jasan i precizan. Lirika mu je satkana od nježnih i finih niti i obrađuje mnoge motive, koje mi prečesto puta previdimo i neopazice prođemo pokraj njih, a koji se kod njega očituju izraženi lijepom formom i dotjeranom pjesničkom dikcijom. Sav taj život doživljavanja, iz kojih on izgrađuje svoje pjesme, poseban je i individualan i svojstven samo njemu, jer se time odvaja od pjesnika svoje generacije. Plah je, sa strepnjom crta mnoga psihička uzbuđenja:

»Kako da uđem? Moje ruke drhte,
popravljam kravatu, srce ludo bije,
ali snage nemam da otvorim vrata,
ovladala me slabost kao prije.«

(Strepnja, p. 4.)

Kako je tako bojažljivo i nesigurno ulazio u sobu kao »neodlučni svodnik«, tako isto Delorko ulazi u hrvatsku književnost lagano, ali sigurno i postojano dotjerujući svoje stihove i izgrađujući pjesničku dikciju i zapuštenu formu.

Njegovo duševno proživljavanje podgrizava turobnost, samoća, nutrašnja bol, žudnja, neobuzdana čežnja, tuga, sjeta, trpnja, melankolija i otuđivanje, sve ga smeta i dira i:

»Svaki me tuđi pokret vrijeđa.
Najradije bih gradom išo
odsutna uma, sklopljenih vjeđa.

Htio bih da sam svemu stranac,
da uzroka ne znam ni bolu, ni prijetnji,
te da se tako jednoga dana
izgubim sebi sam na šetnji.«

(Uzetost. p. 20.)

Kao dijete sunčanih primorskih vrleti i južnačkoga nastrojenja

»... čezne za šumom punom tropskog bilja
i za vrućim suncem južnjačkoga sjaja.«

(Motiv o trpnji. p. 21.)

Voli svoj kraj, veseli ga:

»Slušati kako zemlja diše,
oprana rosom, oprana kišom...«

(Bijeg. p. 10.)

i on se njoj nije iznevjerio.

Delorkova je lirika fina, istančana, proživljena, tankoćutna i osjećajna. Pretežna joj je tipična crta melankolična i, kao u snu, proživljava mnoge čarobne i zamamne slike.

»Nek se vrati oblak, što htjede otići,
nek se vrati ruka, što podraga kosu,
nek se vrati ptica, što htjede obići
splet zelena granja i vrh trave rosu.«

(San. p. 16.)

i dalje mu se penju »stube od sna u beskrajnost« i nastoji pjevati »s dana u dan sve ljepše i bolje«. (p. 5.) Pjesme mu lijepo zvuče i obiluju bogatstvom motiva. Nije time kazano, da je sve dobro i najbolje. Ima griješaka u rimi i nešto u jeziku i kad se to sve:

»...prorijedi i sredi,
proći će mnogo još tegobnih dana,
još mnogo huka i buka i zvuka
dok iz sebe saspe nizove đerdana.«

(Slap. p. 32.)

Delorko je mlad, pjesnički je talenat i da se sada već znatno izdiže nad svojim drugovima bjelodani je dokaz, što su ga Tadijanović i Kombol svrstali u svoje antologije hrvatske lirike. Zbirci njegove lirike srdačno se radujemo i smatramo ga s Tadijanovićem najsnažnijim pretstavnikom lirike mlade hrvatske generacije.

Branko Krmpotić

L I S T A K

STOGODIŠNJICA NARODNOGA KAZALIŠTA

Svečana izvedba »Porina«

Moguće ni u jednom gradu nije kazalište tako usko vezano sa životom, kao što je to u Zagrebu. Nigdje se s tolikom ljubavlju ne prati svaki ma i najmanji pokušaj Thalije, da podigne svoj i svojega naroda kulturni niveau, pa bilo to i samo za jednu stepenicu na više. Kao nikada, to se osjeća upravo sada, kada su se sticajem prilika svi pokreti bilo kakove naravi morali prenijeti na umjetnost i povući privremeno iz stvarnoga života.

I upravo sada, i u ovakovim prilikama mi moramo polagati mnogo više važnosti na kazalište i na umjetnost uopće.

Proslava stogodišnjice hrvatskog kazališta nije samo proslava jedne kulturne institucije, nego proslava cijeloga naroda. Zato se toj proslavi i mora posvetiti mnogo pažnje. Sto godina rada takove kulturne institucije pokazuje nam jasno, kojim putem i kako se širila i prosvjeta našega naroda. Svaki pokret, sva nova strujanja od ilirskog doba do dana današnjega našla su svoj vjerni odraz u kazališnom djelovanju i njegovoj kulturnoj misiji — a ta je bila uglavnom odgajanje mnogih i mnogih naših generacija. Sa živom riječju sa pozornice slušatelji su slušali riječi izvađene iz njihovih vlastitih srdaca, otkinute sa njihovih usana; riječi, koje moguće ne bi nikada izgovorili sami, premda su u njima počivale iskonski i od rođenja ispunjavale njihovu dušu.

Tokom stotinu godina zagrebačkom pozornicom prešlo je hiljadu drama i opera, glumilo hiljade glumaca i glumica i pjevalo hiljade opernih pjevača. Mnogi naš ponos našao je široko polje rada na našoj pozornici, a takovih mi ponosa imademo mnogo, i možemo s njima stupiti svijetla obraza u prvi red svjetskih umjetnika. Samo da nabrojimo neke: Fijan, Freudenreich, Marija Ružička Strozzi, Šramova, Trnina, Pospišilka, Rajić i bezbroj drugih. Sve sama imena, koja će trajno ostati urezana u historiji naše Thalije zlatnim pismenima. Njihovi bezbrojni lovor-vijenci su i vijenci cijeloga našeg naroda, i njihova slava je i naša slava.

Tko promatra razvoj našeg kazališta od prve predstave (»Zriny«) u staroj zgradi na Markovom trgu, do izvedaba u današnjem velikom teatru, može vrlo dobro uočiti sve moguće peripetije, kojima prolazi naše kazalište; kako raste i pada i opet raste — ali ne klone i ne padne nikada. Preduboko se uvriježila u naša srca ljubav spram kazališta, da zaboravimo na nj, pa makar i u ovim teškim danima krize. Baš danas, kao nikada prije ne smijemo ga zapustiti. A i ne napuštamo ga. To se vidi najbolje po tome, da ni danas, kada mnoga i mnoga svjetska kazališta propadaju i prestaju raditi ili davaju predstave samo dva puta tjedno, naše kazalište, premda u velikoj borbi za opstanak, radi neprekidno i bez zastoja.

Proslava stogodišnjice proslavljena je na najsvečaniji način. Davana je prva hrvatska viteška opera »Porin« od Lisinskoga.

Da je »Porin« naša najbolja opera i Lisinski naš najbolji glazbenik, to se već odavna znade. Koliko je još mlado to djelo i kakove je privlačive snage, to se pokazalo povodom ponovne izvedbe ove godine. Glazba je neobično bujna i bogata, puna melodija i narodnih hrvatskih motiva, što joj daje posebno mjesto u historiji glazbe. Dok je Zajc teatralan i pun talijanskih motiva, sav zadojen i zabliješten Verdijevom neumrlom glazbom, Lisinski je narodan. A da je to »naše« i »narodno« mnogo ljepše nego li stra-

ni importirani motivi, ponovno se dokazalo na izvedbi Porina. Treba samo čuti ženski zbor na početku drugoga čina i Porinovu tužaljku »Zorko moja, Zorko mila...« pisanu za tenor-solo i mješoviti zbor, da se osjeti sva ljepota naše glazbe i sva genijalnost Lisinskoga.

O »Porinu« je već mnogo pisano. Pisale su se o toj operi cijele studije, ali o tome dade se uvijek iznova i nešto novo pisati. U njemu se nalazi toliko bogatstvo melodija, toliko arija, toliko šarenilo tonova, od ouverture, pa do finala posljednjeg čina, da bi svaki kritičar, koji bi htio biti iskren, morao biti kongenijalan Lisinskomu i pretočiti u riječi sve ono, što je on izrazio u tonovima.

Ovogodišnja izvedba bila je vjerni odraz stare slave naše opere. Djelo je pod umjetničkim vodstom direktora opere g. Baranovića teklo u najboljem redu. Orkestar i zborovi su bili izjednačeni i napose se mora istaći seriozno otpjevanu pjesmu Hrvatica u drugome činu, koja je na otvorenoj sceni dobila burni i zasluženi pljesak. Naslovnu partiju Porina otpjevao je naš prvi tenor g. Pavao Vlahović s velikom toplinom i inteligencijom. Dostojna partnerica bila mu je kao Irmengarda gđa Zinka Kunc. Njezin dramatski sopran svladavao je lakoćom široko pisane kantilene, blistav i izjednačen u svim registrima i svim tonovima, pun i sočan dominirao je cijelom izvedbom. Ovom svojom novom i odličnom kreacijom gđa Kunc i ponovno je dokazala, da je dostojna nasljednica nezaboravne naše Trnine. U ostalim ulogama bili su odlični gđa Nožinić (Zorka), te gg. Križaj (Sveslav) i Grba. Djelo je vanredno režirao g. Strozzi.

Sa »Porinom« je najbolje proslavljena 100-godišnjica našega kazališta. Možda ni jedno drugo domaće djelo ne bi bilo za tu proslavu tako prikladno, kao »Porin«.

Svakako, ovakav uspjeh »Porina« traži, da on ostane stalno na reportoire-u našega kazališta.

Prije predstave g. Dubravko Dujšin pročitao je najavljeno predavanje g Nikole Andrića o 100-godišnjici hrv. kazališta.

Zlatko Milković

SMRT ZASTAVNIKA I PJESNIKA

Prije dvadeset godina u sunčanom listopadu pao je u Mačvi pjesnik Ivan Galović. Fatalna devetstočetrnaesta našla ga je u vojničkoj uniformi zastavnika s velikom mističnom dušom, koja je u listopadu gledala svoju tešku slutnju. Dok je mladenački zanos stihova Galovićevih lutao po podravskim goricama, zapadno je sunce moglo da zadnji puta pomiluje svoga pjesnika.

Sin seljačkih roditelja nije zaboravio svojih. »Z mojih bregov« mu je trajno sjećanje na rodni kraj. Talentiran, s jakom dispozicijom na mistiku (pod utjecajem mnogih poeovskih autora) gledao je svoj zapad u viziji pred smrt. Mnoga Galovićeva djela svjedoče o mekanom liriku, iskrenom čovjeku i dubokom tumaču onoga, što ostaje za tajnim vratima. Od prvih stihova Starčeviću, prigodom otkrića spomenika u Šestinama (štampano u nekadašnjoj »Hrvatskoj Smotri«) do vizionarskih njegovih scena, Galović je predao svu svoju duševnost književnosti, koja ga nije zaboravila. Pisao je s ratišta pred smrt« »Čovjek bi čisto želio umrijeti u ovakav sunčani dan«. Nad ostvarenom čežnjom, mogao je kasnije njegov iskreni drug Ogrizović zaplakati s posmrtnim mottom stihovima Galovićevim: »Zaspalo je cvijeće — zaspalo je rano«. Listopad se u požaru lišća rastužio nad mrtvim pjesnikom Galovićem. A podravske gorice, domaće i puste čekale su uzalud svoga zemljaka. Bilo je to prije dvadeset godina u sumraku velikoga klanja, početkom majčinog jauka, kad je mladi pjesnik Fran Galović zašutio vječno na seoskoj cesti pogođen od taneta. Listopad je postao stih mrtvog pjesnika.

K. Petrić

KSAVER ŠANDOR ĐALSKI

(Povodom 70 godišnjice života)

Stara generacija naših književnika zastupana je još samo sa dva tri predstavnika. Svi drugi su već mrtvi i njihova mjesta su ili popunjena mladima ili stoje prazna i čekaju na onoga, tko će ih popuniti.

Šandor Ksaver Đalski je živi relikt prošle generacije. Generacije, ko-

ja nam je poklonila pera, kao što su Šenoa, Matoš, Novak i Kozarac. On je zagorski plemić kao i pokojni Dragutin Domjanić. Zagorec, Hrvat, koji opjevava svoje stare ruševne kurije i brežuljke, potočiće i breze, kapelice i stare gradine, koje zijevaju danas rupama i pričaju o davnim, starim i dobrim vremenima. Dok je Šenoa u svojim romanima i novelama obuhvatio sve hrvatske krajeve i dao u njima stremljenje cijeloga i jedinstvenog naroda, Đalski je ostao doma, pod svojim starim krovovima, u svojim starim kurijama i gospodskim hižama, koje odišu dušom zagorskoga seljaka i ne ide daleko od svojih plavih trnaca i pitomih humaka. U njegovim romanima zrcali se duša zagorskih plemića, plemenitaša i gosponov i cijeli brojni ciklus njegovih romana je dostojan pendant velebnoj Vojnovićevoj Dubrovačkoj trilogiji. Propadanje staroga plemstva, nestajanje starih gospodara i starih ljudi, da prepuste mjesto seljaku, koji zdrav i snažan pobjeđuje i mora pobijediti, nije nigdje u našoj književnosti tako dobro zahvaćeno kao u Đalskijevim romanima.

Debutirao je sa Illustrissimus Battorych i u književnost uveo ga naš starina Klaić, koji je u ono vrijeme bio urednikom Vijenca. O toj prvoj pripovjetki piše Klaić u svojim »Milim uspomenama« ovo:

»Još onoga dana kada mi je pošiljka stigla, pročitah po noći na dušak čitavu pripovijest. Od radosti i uzrujanosti nijesam ni oka stisnuo sve do zore; sve mi je srce poigravalo i duša klicala: Ti si otkrio talenat! »Illustrissimus Battorych« nije obična pripovijest: ona je čitava Odysseja hrvatskoga plemstva kroz više od tri stoljeća! Pa sve onako vjerno i plastično! To je mogao napisati samo čovjek, kojemu su djedovi i pradjedovi rođeni u Zagorju, koji je i sam odgojen u kolu tih zagorskih šljivara, koji s njima osjeća, bugari i podcikuje. Nisam znao čemu bi se više divio: da li prikazivanju svega, što je u zagorskih plemića tipično, ili psihologijskoj analizi onoga, što je u junaka pripovijesti osebujno individualno«

Đalski je sjeo na Šenoino prijestolje On je dostojno popunio mjesto hrvatskog romansijera. Tko će zamijeniti njega?

Ali ostavimo to! Đalski još živi. On je još među nama, još uvijek sklonjenu drži svoju staru glavu pod svojim starim krovovima, u svojim dragim Gredicama, koje se utapljaju u zagorskom zelenilu.

Mnogi mu prigovaraju, da imitira Turgenjeva. Ali, što znači imitirati? Zar je vanjske ruho dostatno, da podsjeća na imitaciju jednog jačeg pera? Onda bi svi realisti bili imitacija Turgenjeva, svi naturalisti imitacija Zole. Ali ideja, bit, duša — ta je naša. To nije turgenjevska velika ruska duša, to je duša naših malih, bistrih Zagoraca, ljudi svijesnih što su i što hoće. Janko Berislavić je Hrvat, u Đurđići Agićevoj dano je hrvatsko selo. A to ne može biti imitacija jednoga Rusa. To je samo plod istog načina gledana na svijet, na život, uopće na sve probleme, koji ga okružuju, samo kroz svoju vlastitu, narodnu prizmu.

Đalski je stekao priznanje i u vanjskom svijetu. Njegove novele i romani prevađani su na mnoge strane jezike (njemački, poljski, češki i dr.). Poljak Branislav Gabrowski piše Dalskome list pun oduševljenja za njegovo umjetničko stvaranje i kaže:

»Uprav sad čitam vašu krasnu pripovijetku »U novom dvoru« i ufaćen i začaran Vašim lijepim zanosom i plemenitim patriotizmom ne možem odoljeti, da se ne latim pera i ne pišem Vam koju u znak osobitoga štovanja, koje gojim prema Vam, veleštovani gospodine, da tako lijepo i uzvišeno znadete slikati život ljudi iz Vaše čarobne otadžbine, meni osobito drage Hrvatske«...

Đalski se sada povukao na svoj dvor Gredice, gdje sprovodi u miru svoje stare dane i čeka, da vidi hoće li dočekati onoga, koji će ga zamijeniti.

Zlatko Milković.

NAJNOVIJI PROBLEMI JAVNOGA PRAVA

Kongres Međun. Instituta u Parizu.

Ovogodišnje sjednice Međunarodnog zavoda za javno pravo držale su se 5. listopada 1934. u Parizu u prisutnosti velikog broja političara, prav-

nika, publicista i javnih radnika, koji se zanimaju javno-pravnim pitanjima.

Nakon kongresa filozofa u Pragu, o kome sam referirao u prošlom broju »Hrvatske Smotre«, dužnost nam je, da zabilježimo i skupštinu ovog uvaženog pariškog instituta, koji se isključivo bavi problemima javnog prava, koje danas svi sa interesom prate. Sjednicama je predsjedao g. Politis. Institut je objelodanio povodom kongresa u redakciji Mirkina-Guetzevića svoj šesti godišnjak (Annuaire od 900 str.), koji donosi nove ustave i sve zakone, koji se tiču javnog prava, g. 1933. iz Evrope i obih Amerika. Objavljene su i posebne studije (6) naučenjaka javnog prava, od kojih su od posebne važnosti: od Barthélemy-ja: Rasparava o parlam. radu, od Laskija: Polit gramatika (za-šla u Beogradu) i o Demokraciji (Loun).

Poznati njemački javnopravni teoretski Kelsen (kao i njegov kolega Jellinek, obojica Židovi) izložio je kongresu svoje stanovište o diktaturi stranaka, fašističkog i sovjetskog tipa, u kojima je zajedničko stapanje stranke i države.

Dakle, idejno isto ono, što je i Barthélemy rekao u Pragu. Koreferenti i diskuteri složili su se u mišljenju, da je diktatura korak unatrag prema tisućgodišnjoj evoluciji javnoga prava (dakako momentalno!). Politis je izložio antikno gledište o pojmu stranke, koji je nastao iz pojma klijentele, koju diktator mora da zadovoljava. — Dodao je, da su nazori Zapadne Evrope o strankama doživjeli retrogradni razvoj, koji bar za sada nije svuda doživio svoju najnižu točku. Navodim u tom pravcu pokušaje sadašnjeg predsjednika franc. vlade da provede neke ustavne reforme, o kojima ćemo svojedobno referirati. Problem režima stranačke diktature javlja se kao posljedica političkih oboljenja. Za slučaj, da je to oboljenje zarazno — mora se tražiti način, da se otkloni opća infekcija — u koliko ju je moguće izbjeći. Osnovna ideja režima neke stranke osniva se po Politisu na 2 neostvarljiva gledišta. Režimi žele, da stranka obuhvati cio narod, i da oni ostvaruju nac. aspiracije (te ne će da sudjeluju u međunar. životu: Njemačka je n. pr. istupila iz Društva Naroda!). Činjenica je, da sistemi ne mogu obuhvatiti sav narod, i da u takvom slučaju ne mogu vršiti ni nac. aspiracije u potpunosti!

Još su održani među ostalim referati Gascogne-a i Marin-a o diskrecionoj vlasti, te Španjolca Aleksandra Alvareza o osnovnim pravima individua i društva. Njegov referat je osobito zapažen obzirom na njegove domaće prilike. Alvarez zahtijeva, da se glasovita Deklaracija prava od 1789. podvrgne reviziji u onome pravcu, da se proširе prava individua, a obzirom na društvo, da se zajamče prava socijalnih grupa. Zato drži, da buduća nova Deklaracija prava čovjeka i građanina mora imati opći, internacionalni oblik, ali treba uključiti i dužnosti građana. U tu svrhu treba, dakako studirati komparativno stanje individualnih sloboda u pojedinim zemljama, a proći će lijep niz godina o borbi individua i soc. grupa za ostvarenje međunarodne deklaracije prava čovjeka i građanina, — a tokom ovog stoljeća bit će ona valjda i ostvarena. — Pariski profesor Đuro Sele iznio je poglede o međunarodnoj vladi, koji su aktuelni obzirom na postojanje Društva Naroda.

Treba naglasiti, da se teoretici državnog i međunarodnog javnog prava bore svom odlučnošću protiv međunarodne infekcije: diktature stranaka. U konkretnim slučajevima, u boljim su odnosima narodi, koji imadu eksponente svojih nacionalnih aspiracija u svojim narodnim vođama od onih, u kojima više mediokriteta sačinjava skup boraca za održanje status quoa. — Svakako ćemo doživjeti znatne evolucije u međunarodnom pravu obzirom na velike demokracije Francuske, Engleske, Amerike etc. u doglednoj budućnosti.

Dr. D. F.

LITERARNI MARKSIZAM IZLAZI POMALO IZ MODE

Marksističke biblioteke

Posljednjih nekoliko godina počela se kod nas sve više širiti t. zv. *»socijalna«* (u stvari marksistička propagandna) literatura. Osnovaše se mnogi nakladni zavodi, koji preuzeše na sebe »kulturträgersku« misiju,

da u naš narod unesu što više djela kojekakvih beznačajnih i drugorazrednih »socijalnih« pisaca. Beogradski *»Nolit«* počeo je prvi i premda su mu knjige prevedene upravo mizernim jezikom, ipak su zbog svoje opreme i privlačive fotomontaže, nailazile na priličnu prođu, naročito među bibliofilima one vrste, koji knjige uopće ne čitaju, već ih lijepo poredane drže u ormarima od mahagonijeva drveta i pokazuju svojim posjetiocima samo njihove hrptove. S tim »kulturträgerskim«, a inače i vrlo unosnim poslom, nastavila su dva zagrebačke nakladna zavoda *»Minerva« i »Binoza«*, zadovoljujući tako »potrebe« bibliofilskih snobova i onih elemenata, koji u nekritičnom primanju Marksovih i Leninovih čarobnih formula vide jedini cilj svoga života.

Pričaju tako na pr., da je u poznatu zagrebačku knjižaru ušao u onoj prvoj eri poplave »socijalne« literature zagrebački advokat, inače glasovit sa svojih masnih računa i rekao otprilike ovo:

— *Imam kod kuće ormar toliko i toliko metara širok, s toliko i toliko pretinaca. Pošaljite mi kući knjiga da se čitav ormar ispuni. Cijena je irelevantna. Druge literature osim socijalne nemojte mi slati. To nije moderno...*

Narudžba bijaše dakako odmah izvršena.

Uz takova shvaćanja o socijalističkoj i komunističkoj propagandnoj literaturi, koju je uspjelo proturati pod »socijalnom« firmom, posao je išao sve bolje, i tako se *»Nolitu«, »Binozi« i »Minervi«* pridružila *»Epoha«*. Socijalna literatura išla je prilično dugo, ali *moda je sama po sebi vrlo hirovita.* Jednoga lijepoga dana vidjeli su gospoda nakladnici, kako su njihovi prihodi od marksističkih knjiga sve slabiji i slabiji... *Ljudima je konačno dosadila neprestana negacija, opisivanje smetišta, tvornica, konfekcija* i t. d. Propagandne knjige s mnogo tirada postanu ubrzo glupe i suvišne.

I što se događa. Oni isti nakladnici, koji su dosad en masse izdavali marksističku literaturu nalaze se na prekretnici. *»Minerva«* počinja zbilja za narod korisnim i potrebnim kulturnim poslom, t. j. izdavanjem djela Novaka, Šenoe, Kranjčevića, Iliraca, ruskih klasika, leksikona i t. d., a prestaje, kako izgleda, štampati Krležine, Cesarčeve i ostale propagandne marksističke knjige. *»Binoza«* se rascjepala na dva dijela, *»Nolitove* knjige uopće se više ne vide na našem knjižarskom tržištu, a i *»Epoha«* kao da se nalazi u dilemi (možda će se vratiti svojoj staroj tradiciji, t. j. izdavanju vašarskih romana i knjiga s kojekakvim senzacionalnim naslovima)! . .

Knjižari pripovijedaju, da je nastupila prava kriza »socijalne« literature, marksističke knjige gotovo nitko više ne kupuje, a Axel Munthe, Galsworthy, Hauptmann, Sudermann i t. d. su oni strani pisci, koji se sve više čitaju.

Kriza marksističke propagandne knjige, ujedno je i kriza marksizma kao pokreta.

Marksistički časopisi i listovi

Marksistički časopisi čine posebno poglavlje. Dok je prije sve vrvilo od kojekakovih listova i listića s marksističkim tendencijama, koji su ipak imali određenu i izgrađenu liniju, s koje nijesu silazili, danas nemaju marksisti niti jednog jedinog takovog lista.

U našoj zemlji izlaze danas ovi marksistički listovi:

»Književnik«, uopće bez domaćih suradnika (g. M. Durmana su svi »drugovi« ostavili na cjedilu, sami loši prijevodi, pretplatnički kadar spustio se na minimum.

»Književni Horizonti«, hermafroditski list, bez linije. *Program mu je, da nema programa.* Inače dosta naklon ljevičarskim tendencijama. Uređuje ga prof. L. Žimbrek.

»Pregled«, službeni minuciozni listić, izdaje ga »Pučki teater« na 4 str., 2 puta mjesečno. List nitko ne čita, osim onih najvjernijih, jer ništa u njemu ni nema...

»Radničke Novine«, glasilo »komoraša« (socijalista oportunista), izlaze tjedno, vrlo bogate frazama. Izlazit će tako dugo, dok »komoraši« drže u svojim rukama Radničke komore, Središnje urede i t. d., dok su tamo predsjednici, tajnici i funkcioneri

s masnim plaćama slavni marksistički leaderi. Kada ta krava muzara presahne t. j. kad će *radnici* slobodnom voljom odlučivati o sudbini tih institucija, onda će »Radničke Novine« prestati izlaziti.

»Radnički Glasnik«, glasilo druge grupe komoraša na čelu s g. Vilimom Haraminom. V. inače kao gore.

»Hrvatsko selo«, nastoji prodrijeti u selo, na sve moguće načine. Upotrebljava stereotipne marksističke fraze ,ali tvrdi da nije marksistički list. Suradnika kao da i nema, jer gotovo sve što u listu izađe napišu i prepišu njegovi urednici.

»Naš front«, biblioteka komoraša oko »Radničkih Novina«, izlazi mjesečno. Dosada su izašle ove brošure: *»Laž rasizma«*, *»Klerikalizam nastupa«*, *»Socijalizam ili fašizam«*. Zanimivo je, da je prva brošura napisana (po g. M. Kus-Nikolajevu) u *obranu semitske rase*, u drugoj se nalaze gotovo sami isječci iz slabih članaka g. M, *Magdića*, a u trećoj g. *J. Beker* drobi o svemu i svačemu, tako da se ima dojam kao da polemizira sam sa sobom. — Ta biblioteka bi se zapravo trebala zvati *»Naš grunt«*, a ne »Naš front«, jer ima cilj da obrani pozicije komoraša u radničkim institucijama i da očuva g r u n t o v e tih *»sitnosopstvenika«* (kako bi rekao »drug« Nikolajev), koje su zaradili u svojoj komoraškoj karijeri, a koji se nalaze (zajedno s kućicama) na Bijeničkoj cesti. *»Naš grunt«*, čini se, izvršuje komorašima vrlo važnu zadaću i omogućuje im, barem zasad, nesmetani opstanak na njihovim gruntovima.

Vjerojatno je, da će se broj marksističkih časopisa i edicija do konca godine još više smanjiti i *da će još koji su od tih časopisa krenuti putem »Kulture«, »Literature«, »Savremene stvarnosti«, »Danas«, »Socijalne Misli«, »Kronike«, »Kritike«, »Vedrine«, »Plamena«, »Književne republike«*, i t. d., jer literarni marksizam izlazi pomalo iz mode i zbog toga će smrtna kosa pogoditi najneotpornije marksističke listove u najkraće vrijeme.

Poraz materijalističke kritike

Gospodin *Vasa Otokarev-Bogdanov-Josipović-Nikolić-Tančić-Kostin*, napisao je jednom prilikom u »Danas« br. 2. ove riječi: ***»Naša građanska književna politika pokazala se potpuno nemoćna i bezopasna, i u borbi što je posljednjih godina vođena između nje i glavnih predstavnika materijolističkoga shvatanja, ona je bila uvijek tučena.«***

U toj rečenici dolazi do izražaja ona marksistička prepotentnost, koja je sastavni dio marksističkoga gledanja na svijet. Marksisti se uvijek nabacuju frazama, kako su oni likvidirali »malograđansku« kritiku, kako se nitko ne usuđuje polemizirati s njima, »izgrađenim individuima« i t. d. Međutim, treba da se već jedamput raskrinka ta neistinita fraza o ***»nemoćnoj i bezopasnoj građanskoj književnoj politici«*** i da se tim »proleterima« u svilenim pidžamama i s dobrim mjesečnim plaćama, već jednom pokaže, kako su i »malograđani« bez pidžama i unosnih mjesta u komoraškim i državnim institucijama (kao i u Zanatskim i sličnim komorama) ipak toliko rekli u toj našoj sredini, da su svi marksistički orozi prestali sa svojim nadutim kukurikanjem.

Samo nekoliko primjera:

U br. 1. *»Hrvatske Smotre«*, god. 1934., mi smo iznijeli što marksisti sude sami o sebi, dokazali smo neke f a l s i f i k a t e marksističkog lista *»Kronika«*, koji je napisao, da je u Njemačkoj Hitler uništio 1750 zadružnih saveza s 10 milijuna potrošara, iako su u Njemačkoj postojala s a m o d v a saveza potrošača sa 1400 zadruga i t. d., i t. d. Na sve to s marksističke strane nije nitko odgovorio.

U »Danas« br. 2. g. *August Cesarec* odgovorio je na jedan članak u omladinskom listu *»Naša Gruda«* tek n a k o n g o d i n e d a n a članku *»Hitlerizam kod nas«*. U br. 3. *»Hrvatske Smotre«* odgovoreno je na taj članak g. Cesarca i analizirana je svaka njegova rečenica. Citatima samih marksista oborene su njegove tvrdnje i dokazana sva nelogičnost opstanka marksizma naročito u našem narodu. G. Cesarec mogao je na taj članak odgovoriti (u »Danas« br. 3. ili 4.), ali on na nj nije odgovorio. Možda ćemo i tu čekati godinu dana

dok g. Cesarec smisli, što će odgovoriti.

G. M. *Krleža* napisao je u *»Danas«* br. 2., da je g. dr. Ivo *Brlić*, suradnik *»Hrvatske Smotre«*. Utvrdili smo, da to nije istina i *da g. Krleža laže*, ali on nije ni pokušao da dokaže protivno!

Neki nepoznati stranac g. *U. M.* napisao je u *»Danas«* br. 4. da je sve ono, što je Marx pisao o Hrvatima, napisano u posebnoj »revolucionarnoj« psihozi i da je dosljedno tome on ima pravo, kad se na Hrvate nabacivao blatom. U br. 4., 5. i 6. *»Hrvatske Smotre«* dokazana je sva nemoralnost Marksova pisanja i njegov loš karakter. S citatima iz njegovih djela i pisama potvrđene su naše teze o moralnim defektima Karla Marksa, raskrinkan je on i Stalin i usprkos tolikih marksističkih listova, nitko od marksista nije ustao da brani svoga ideologa!«

U članku *»Marx i Bakunin«* u br. 8. i 9. *»Hrvatske Smotre«* pokazali smo svu niskost Marksova odnošaja prema ruskom revolucionarcu M. Bakuninu. I opet, nitko nije uzeo u obranu Marksa.

U br. 7. *»Hrvatske Smotre«* opisana je protunarodna misija *»Književnika«* i njegov nepošteni posao, a obradili smo također elegantnu pojavu »mladoga čovjeka« *Stanislava Šimića«* u svoj njezinoj cjelini, dokazali smo njegove neistine i podvale i obračunali s njegovim korektorskim duhom. *»Književnik«* i g. *S. Šimić* na sve to nemaju što da odgovore...

Mogli bismo navesti još mnogo primjera, kako su marksistički miševi pobjegli odmah u svoje rupe, čim bi progovorila *»Hrvatska Smotra«*. Dosad nije bilo lista, koji bi odgovorio na svaku marksističku laž i lupio po prstima svakoga prepotentnog marksističkog skribenta i stoga su se oni mogli dičiti, da su uvijek tukli »malograđansku« kritiku.

A sada? Jedan jedini list bio je potreban da obračuna sa svim tim bezbrojnim marksističkim piskaralima, tako, da se više uopće ne usude odgovarati. *Možete im danas napisati što god hoćete, pljuvati im u lice zbog njihova nemorala i t. d., — oni će šutjeti kao ribe i ne će odgovarati!*

Marksisti u redakcijama dnevnika

Mnogim je marksistima uspjelo da se uvuku ne samo u neke nacionalne revije i listove, već što više i u redakcije nekih dnevnika. Marks tička gospoda inače vrlo rado pričaju, kako su ti dnevnici »malograđanski«, ali kada im oni daju mogućnost »uhljebljenja« onda svi ti prigovori otpadaju. Dakako da se kod toga ne propušta prilika, a da se od vremena na vrijeme, potajno uvuče u list po koja marksistička notica ili članak, da bi se i na taj način vršila propaganda.

Gotovo u svakoj od redakcije dnevnih listova nailazimo po kojega marksistu. Tipičan je slučaj, kako se nedavno jedan takav marksistički novinar nedavno zaletio i otkrio svoj stav i svoje mišljenje. Taj gospodin nalazi se u redakciji »Jutarnjega Lista« i »Večeri«.

Nije tome davno, da se u Zagrebu davao sovjetski propagandni film »Bura« od Ostrovskoga. Film je imao izrazitu marksističku tendenciju, kao i svi ostali sovjetski filmovi, ali ipak, s njime ono nekoliko komunističkih agitatora nije bilo ni najmanje zadovoljno. U svemu bijaše za njih premalo propagande, premalo izrazitoga stava. Malobrojna marksistička publika i ono nekoliko marksističkih sinova-studenata javno je izražavalo to svoje nezadovoljstvo. I sada je trebalo negdje opravdati taj film pred marksističkom publikom i rastumačiti joj u čemu je stvar. Trebalo je ljudima reći, kako Moskva nije ni najmanje kriva, što film nije jače propagatorski.

Tu dužnost preuzeo je na sebe gospodin marksista iz »Jutarnjega lista« i »Večeri«. Uspjelo mu je u »Jutarnjem listu« prokriomčariti ovu bilješku:

»Bura« od Ostrovskog. Sa velikim interesom dočekala je zagrebačka publika novi sovjetsko-ruski film »Bura«. Kao i dosadašnji ruski filmovi, privukao je i ovaj mnogobrojne gledaoce *zbog vrlo lijepe fame, koja prati rusku proizvodnju*. Medjutim su mnogi očekivali više. U stvari *film je mnogo rezan*, a osim toga treba ga shvatiti onako, kako je primljen i u zemlji proizvodnje. *Tendenca filma*

je prikazati loše posljedice religioznog zaglupljivanja naroda, koje dovodi i do moralnog malodušja. Sudbina Katje ne bi bila tako strašna, da je živjela u današnje vrijeme, kada žena može slobodno da napusti muža koga ne voli i kada malogradski licumjerni moral ne odlučuje više o sudbini ljudi. *Za gledaoce u Sovjetskoj Rusiji ovaj film ima posebno značenje kao neke vrsti dokumenta.* Kod nas ne može imati isti efekat, jer po načinu obradbe i po temi taj film nam ne donosi ništa novo. *On je upravo odraz našega života.* Zato mnoge i nije oduševio«.

Bez daljnjega komentara ističemo, da se »Jutarnji List« sa ovom svojom noticom nije ni najmanje proslavio. Svakako je zanimivo, da »Buru« nije pokušao braniti niti jedan marksistički, već upravo »malogradski« list...

Vođe, književnici i farizeji

Kakovi su marksistički vođe i književnici?

Gosp. X. neprestance piše o tvornicama, o lupi strojeva, o radničkim rukama i t. d., *a nije tvornice uopće vidio,* već je samo poznaje iz romana Uptona Sinclaire-a, Gladkova i t. d.!

Gosp. književniku Y. sviđaju se teme o vodi u cipelama, o lošoj obući, o kiši, koja raskvasuje obuću, i t. d., *a sâm ide za mokra vremena uvijek u galošama!*

Gđa. I. prevodi često članke za marksistički književni mjesečnik i oduševljena je marksistkinja. To je ne smeta da *manikira nokte na nogama i da nekoliko slugu poslužuje kod nje goste:* na srebrnim poslužavnicima nosi se tu grožđe, breskve i t. d.

Gosp. dr. M., pravni zastupnik komore te i te. plaća preko 3000 dinara, nuzzarada obilna, nalazi se u centralnom komitetu partije. Kada k njemu dolaze radnici, prima ih u otmjenom salonu s pokućtvom od mahagonijeva drveta; na podu perzijski ćilimi, a g. član centralnoga komiteta puši debele cigare i govori o marksizmu...

Gosp. dr. G. dolazi iz Crne Gore i premda je ekstremni marksist i na sva usta viče protiv »komoraša«, prima namještenje u komoraškoj instituciji, dok x naših liječnika gladuje i čeka na namještenje.

Ovo sve su istiniti slučajevi. Mogli bismo navesti svakome pravo ime. Takovih slučajeva ima bezbroj, *marksizam je postao unosan posao.* Pravi idealisti vide sve to i razočaravaju se. Razotkrivaju nemoralnost svojih vođa, vide svu ciničnost njihova života. I ostavljaju marksizam. Zato marksizam pomalo izlazi iz mode.

Naročito su se snobovi zasitili »socijalne« literature i odijevanja bez kravata i traže sada nešto novo.

Vremena se mijenjaju...

V. R.

KAKO ANTOLOGIJA NE SMIJE IZGLEDATI

Dr. Mihovil Kombol: Antologija novije hrvatske lirike. (Izdanje »Minerva«; Noviji hrv. pisci.)

Kada netko uređuje antologiju, mora biti svijestan svih zahtjeva (a ti su vrlo veliki), koji se na njega polažu. Nije potrebno naglašavati, da je glavni preduvjet takova posla ne samo potpuna objektivnost kriticizma, nego i poznavanje sveukupne poezije, bez čega svaka antologija ostaje površna i prazna.

Dr. Kombol je nastojao, da u knjizi od 220 strana dade kakav takav pregled novije naše lirike. Počima s Vrazom, a svršava s Delorkom. Međutim kad je već htio obuhvatiti vremenski period od 100 god., morao je biti svijestan, da će u knjizi ovakova obujma biti vrlo ograničeno ili odabiranje autora ili broj njihovih pjesama. Kod ovoga »aut-aut« gosp. Kombol je izabrao mnogo gori izlaz, te je ograničio broj pjesnika tako, da su ispala mnoga imena, koja su u hrv. književnosti posljednjih sto godina imala veliko značenje, pa je apsolutno nemoguće, da urednik antologije nije za njih znao. Dakle iz toga slijedi, da je g. Kombol za volju toga, da u »Antologiju novije hrv. lirike« uđe 13 (trinaest!) Krležinih pjesama, morao za nje izostaviti Mažuranića, Markovića- Milakovića, Arnolda, a da ne spominjem mnoge druge (Bogović, braća Ostojići, Katalinić-Jeretov, Poljak i dr.), koji i ako nisu od tolika značenja u našoj književnosti, ipak imaju po vrijednosti svojih pjesama bar toliko prava da uđu u anto-

logiju, koliko n. pr. L. Vukelić, J. Benešić, B. Lovrić i dika cijele ove knjige — A. Cettineo. Uređujući antologiju Dr. Kombol se je doista morao ili ograničiti na manji vremenski razmak ili od pojedinih autora uvrštavati manje pjesama, da se ne dese slučajevi tako neopravdane nerazmjernosti, da kraj Tresićevih šest Krklecovih devet pjesama izađe Šenoina jedna, a Sudetine dvije, kad svi znamo, da bi se i kod njih moglo naći bar tako dobrih stvari kao kod Krkleca i Tresića. Jasno je, da je za ukus g. Kombola Šenoina lirika prestara, nemoderna, ali kad se hoće prikazati sto godina hrv. lirike, onda treba nataknuti naočale malo objektivnijega gledanja, da i Vrazove »Đulabije« kraj Ujevićeva »Anta na korzu« izgledaju kao dama u krinolini na elitnoj čajanki u Gradskom podrumu.

I nakon svih ovakovih propusta Dr. Kombol nalazi za potrebno, da se opravda samo zato, što nisu ušle pjesme Ive Andrića. Prema tome nije, bar po njegovu shvaćanju, važno napomenuti, zašto nisu ušli mnogi hrvatski pjesnici, koji su u sklopu ovih 100 god. ipak stekli bar toliko zasluga, da ih se u ovakovoj antologiji bar spomene.

I o pjesmama, koje bi imale reprezentirati svoje autore kao njihova najbolja djela, dalo bi se štošta govoriti. Ako se neki mlađi pjesnici zastupani i kojom slabijom pjesmom, to se još dâ opravdati, jer je vrlo teško skupljati njihove radove iz najrazličitijih časopisa, ali je upravo neshvatljivo, kako je mogao pasti izbor na one tako prosječne pjesme Domjanićeve (osobito štokavske), koje bi inače svaki čovjek s malo više poznavanja stvari ubrojio među njegove slabije produkte. Kad se tako nešto moglo desiti s Domjanićem, onda nije čudo da su loše prošli i neki drugi kao: Šop, Delorko, Sudeta, a, dakako i — Matoš. Možda je Dr. Kombol htio upoznati publiku i s nekim manje poznatim pjesmama pojedinih autora, ali kad se radi o antologiji, onda je već radi samog značenja riječi trebao donijeti doista najbolje u našoj književnosti, a napose onda, ako se je zbilja držao Verlaineove maksime: »Sve je lijepo i dobro, što je lijepo i dobro, ma odakle dolazile i ma kakovim postupkom bilo postignuto.«

Osim ovih kardinalnih propusta, svakako je nezgodno, što nije zastupana nacionalno-patriotska poezija, koja je drugom polovicom prošloga stoljeća zauzimala i te kako vidno mjesto u našoj književnosti, a napose kad kod nekih autora pjesme toga genre-a spadaju među njihova najbolja djela (Matoš, Harambašić i dr.).

Sve su to propusti, kojih se je kod uređivanja antologije trebalo čuvati, da ne ispadne konačno ovakova knjiga pjesama, kojoj bi bolje pristajao svaki drugi naslov nego »Antologija«.

Zlatko Majtin

ZLATKO

(Roman dječaka. Izdala Knjižnica dobrih romana. Sedamnaesto kolo, knjiga 65., Zagreb 1934. Napisala Jagoda Truhelka)

Ove godine slavi poznata hrvatska spisateljica Jagoda Truhelka dvostruku obljetnicu. U prvom redu navršilo se ove godine 10 godina njezinog života i 40 godina književnog rada. (Prva njena knjiga za djecu bila je »Tugomila«, a izašla je 1894.).

Zlatko je ime malom dječaku, koji je nenadanim slučajem doznao (iza smrti »majke«), da njegova prava majka nije umrla, nego da ona živi negdje u Sarajevu. Tobožnji otac doveo je u kuću maćehu, i tako je ubrzo prestalo tetošenje Zlatka. Čuvši od svoga prijatelja Drage, da mu majka živi, Zlatko je odmah stvorio odluku (brzina u odlučivanju je uopće dječja karakteristična crta), da će pod svaku cijenu pronaći mamu.

I on se sâm zaputi u široki svijet, da traži svoju mamu... Srećom sretne u Sarajevu Avdagu, staroga znanca i uz mnogo peripetija konačno se sastaju mati i sin.

To bi ukratko bio sažeti sujet te knjige, u koju je autorica, kao u jubilarno djelo, uložila svakako mnogo truda, kako bi dokazala, da je još uvijek kadra da stvori važna i dobra djela u našoj dječjoj književnosti.

Mora se priznati, da Truhelka zaista vrlo dobro poznaje dječju dušu, naoko posve jednostavnu, ali u stvari silno zamršenu.

Autorica je već sa svojim »Zlatnim dancima« pokazala, da je dječja duša za nju otvorena knjiga, iz koje ona razabire sve pojedinosti. Truhelka je pronašla čarobni ključ, kojim otvara dječje srce. Sa svim junacima i junakinjama u »Zlatnim dancima« i mi, čitajući njihove smione podvige, s njima sučustvujemo; dijelimo s njima i radost i žalost. I nesvijesno sjećamo se svojega djetinjstva, poređujemo svoje djetinjstvo s djetinjstvom tih nedužnih fakinčića, pa nalazimo u našim i njihovim činima mnogo sličnosti. To je najjasniji dokaz, da je autorica tu dječju psihu upoznala u njezinim najmanjim pojedinostima. Ona poput brižne majke razumije tu djecu, pa im zato i oprašta mnoge nepodopštine. (Po onoj francuskoj: Tout comprendre, c'est tout pardonner).

U djelima Jagode Truhelke vidljivo se očituje ta materinska ljubav prema mališanima. U »Zlatku«, kad on dolazi u vlak, koji će ga odvesti »mami«, autorica se je rijetkom umjetničkom imaginacijom uživjela u maloga Zlatka; cijeli kompleks najrazličitijih čuvstava (od kojih je strah, da će se otkriti prerano njegov podvig, ipak najvidljiviji), labirint najčudnovatijih misli, sve to opisuje Truhelka frapantnom uvjerljvošću. Sve to opet dokazuje, da pisac stručnjački poznaje peidopsiholgiju. Možda je upravo zato ta knjiga, kao i ostala autoričina djela, svima nama tako razumljiva i bliza.

Ali je opet istina i to, da nas se »Zlatko« tako snažno doimlje i zato, što je to djelo pisano upravo suptilnom nježnošću i što kroz čitavo djelo struji golema ljubav autorice za naše najmlađe. To dokazuje i to, što su sastanci Zlatka s majkom najuspjelije stranice cijele knjige, koja je jedno veliko i toplo majčino srce, koje ritmički udara s dječjim srcima...

Slabije stranice djela su one, na kojima autorica nastoji ilustrirati rat i njegove strahote (gledam kroz bolničke prozore). To je jamačno zato, što ona svojim nježnim stilom nikako nije ni predestinirana, da opisuje drastične prizore. Taj njezin, da ga tako nazovem, šećerni stil je vanredno prikladan za opisivanje dječjeg života, ali se njime ne mogu uspješno prikazati ratne strahote, pune pelina i tragičnosti.

Zato su opet druga poglavlja knjige (na pr. »Mati i sin«, »U šumi«, i t. d.) vrlo uspjela, naročito radi toga, što pisac znade svaki dječji čin snažnim argumentima psihološki motivirati.

»Zlatko«, iako pun događaja, kao kakav filmski komad, što mu uostalom daje živoću i jak pečat interesantnosti, ipak nije djelo, u kome bi prevladavali neobični događaji, isprepleteni bujnom maštom. »Zlatko« je naprotiv isječak iz života mnogoga djeteta, ako i ne sav, a ono svakako u fragmentima (na pr. postupak maćehe prema Zlatku, smrt njegove »mame«).

Djelo je, dakle, protkano velikim realizmom. Ima u njem događaja (i to većina), koji su se već gdjegdje ili dogodili, ili se događaju. Taj realizam naročito je simpatičan zato, što danas prevladava sve to više težnja, da današnjoj djeci treba pružiti knjige, koje će biti prava slika stvarnosti, a ne produkti prebujne fantazije, t. j. knjige, u kojima će se opisivati lica, za koja djeca znadu da postoje, a ne irealna bića, kao vile, vještice, vukodlaci i t. d. (Premda, pitanje je, da li će se u tome uspjeti i kako će djeca reagirati na te pokuse.)

S formalne strane knjiga je također uspjela. Autorica piše živim i nježnim ženskim stilom, tek su joj neke rečenice stilski malo hrapave i nesretno sastavljene (»Da sam jedinac sin, dali biste me i morali biste. A ono bi doista značilo poslati me pred puške i topove«. Str. 42.).

Knjiga je drukčije posvema uspjelo djelo, te se čita s interesom kao i slično djelo Ivane Brlić-Mažuranić (»Čudnovate zgode šegrta Hlapića«). Uspjeh »Zlatka« može biti najljepša čestitka vrsnoj autorici za njen dvostruki jubilej, koji joj srdačno čestitamo želeći, da i nadalje radi na hrvatskoj dječjoj književnosti s istim uspjehom kao i do sada.

Vilim Peroš.

CHARLOTTE o'CONOR-ECCLES: POMLAĐENJE MISS SEMOPHORE

(Izdanje Zab. bibl. Uređuje Dr. N Andrić)

Čini se, da nije presmiona tvrdnja, da humoristička djela novijega vremena (uz neke male izuzetke) padaju sve više s nivcau-a prošloga stoljeća, kad su ona zauzimala lijepo mjesto u svjetskoj literaturi. Uzrok tomu leži ili u neshvaćanju modernoga čovjeka, kojega je realnost svakidašnjice otuđila balzacovskom i boccacciovskom humoru ili, što je vjerojatnije, u nestašici talenata, jer se jasno opaža, napose u komediografiji, da današnji humor, u koliko i ima literarnih pretenzija, nema literarnih kvaliteta. Na pozornici dominira Molière!

Knjiga Ch. o'Conor-Eccles »Pomlađenje miss Semphore« spada svakako u gore spomenute izuzetke i predstavlja nam humoristički roman s mnogo pozitivnih kvaliteta. Ch. o' Conor na duhovit način podvlači neke generalne karakteristike engleskoga višeg društva u nekoliko njegovih predstavnika, koji izvjesno vrijeme borave u odličnom londonskom penzionatu. Radnja se uglavnom okreće oko dvije sestre Semophore, koje su kao usidjelice već posve pristojno zakoračile u peti decenij života. U želji da obnove svoj promašeni život dobavljaju neku čudotvornu vodu za pomlađivanje. Starija sestra Augusta nesmotreno ispije preveliku količinu te ode i umjesto da se vrati u svoju dvadesetu godinu, pretvori se u dojenče od osam dana. Njezina sestra Prudenca muči muke kamo bi sakrila to dijete pred očima zlobnih gospođa iz penzionata, da izbjegne škandalu. Konačno daje svoju pomlađenu sestru na odgoj nekoj ženi sumnjivih moralnih kvaliteta. To ipak nije moglo ukloniti mnoga sumnjičenja penzionatskih dama, koje su napadale na jadnu Prudencu radi njena zbunjena ponašanja. Epilog tima tragikomičnim scenama dešava se pred sudom gdje je kao glavni Prudencin svjedok nastupila sama Augusta, u kojoj je njezina čudotvorna vodica prestala djelovati, pa je iz dojenčeta postala opet stara usidjelica pedesetih godina.

Premda sujet i za samu humoresku izgleda prenaivan, Cl. o' Conor je ipak uspjelo obraditi ga tako, da čitavo djelo čini dobar dojam. S dosta satire udara na manire engleskoga »višeg« društva, koje je inkarnirano u nekoliko degeneriranih figura u penzionatu. Osobito je plastično okarakterizirana pojava gđe Dumasesq, a Prudencin lik izveden je schawovskom preciznošću. Duhovitim i laganim načinom prikazivanja podsjeća Ch. o' Conor na Schawa i Tawina, pa se u čitavom djelu ne osjeća onako oštar žalac satire kao u ruskih humorista prošloga stoljeća.

Prijevod g. Ise Velikanovića mogao bi različitim »sposobnijim« prevodiocima (kojih u posljednje vrijeme imamo na pretek) poslužiti kao gradivo za pouku.

Z. Majtin.

POHVALNA POJAVA MEĐU BUNJEVCIMA

U drugom najvećem bunjevačkom središtu, Somboru, u Bačkoj — prva je Subotica — pokrenuo je somborski posjednik Stipan Dujmović nezavisni informativni tjednik »Danicu«, a nastavio ga je izdavati tamošnji odvjetnik Dr. Grga Vuković, ugledni bunjevački rodoljub i domorodac. Ističući s radošću napredovanje i uspješno razvijanje u javnom životu našeg bunjevačkog plemena na našem Sjeveru sa punim bratskim srcem pozdravljamo ovaj list to više, što ide za čuvanjem našeg bunjevačkog slatkog ikavskog govora, pišući i objavljujući u njemu svoje sastavke. Samo bismo primjetili jednu manu, koja se piscima podkrada — a ta je, — da se nažalost mnogo miješa ikavski govor s ijekavicom i ekavicom, što je dakako rezultat životnog razvoja, ali bismo bili još radosniji, da pokretači lista budu što dosljedniji ikavci, kako bi oko svog lista okupili prve umove i rodoljube bunjevačke u širenju prosvjete bunjevačke i milog nam govora ikavskog, kojim i danas govori veliki dio naših krajeva pa ga stoga treba i u pisanoj riječi sačuvati. To sa ponosom ističemo.

OD HRVATSKE DO INDIJE

Napisao Petar Grgec. Izd. Sv. Jeronima.

Petar Grgec obavlja jednu od najvažnijih funkcija hrvatskog kulturnog radnika. On ne piše knjige, da ostanu zaprašene u edicijama Akademije i zapažene od nekolicine učenjaka i da o njima vode evidenciju samo filološki i historički stručnjaci. On vrši vrlo zahvalan posao popularizacije hrvatske prošlosti u najširim hrvatskim slojevima. Petar Grgec je napisao više knjiga, pučkih, koje dolaze do srca narodnoga. One su hrv. puku pristupačne, jer su pisane za njega i radi njega. A te knjige mogu da s največim užitkom čitaju i inteligenti, koji s narodom dišu. To nam svjedoči jedna od najnovijih edicija sv. Jeronima »od Hrvatske do Indije«, koja nosi biljeg odanosti prema svojoj domovini, tom idealu koji ne može ni najkruća protivnost, ni najžilavija okomljenost, da ugrozi čak ni u naša vremena. Jedan časopis koji hoće da bude seljački (»Hrv. selo«) buni se protiv takvog pravoga rada za narod.

Lutanja i putovanja Jurja Rasinjanina, užeg zemljaka piščeva, predmet su knjige »Od Hrvatske do Indije«.

Osebina pisanja Petra Grgeca je živahnost, živost. Mi se prenosimo u šesnaesti vijek. Susrećemo sve savremenike: i turskog vojnika i vojskovođu i našu dragu hrvatsku zemlju i njezine ljude.

Siromašna je ta naša Mesopotamija bila i uništena, razorena, kako je Sulejman rekao 2. studenog 1532. mletačkom poslaniku, »Sve je u Hrvatskoj razoreno«. I kad u 20. vijeku promatra preporođenu Hrvatsku, čudi se čovjek, da je nekim ljudima od pera ta Hrvatska samo — blatna Panonija.

U vanredno živom, Grgecu svojstvenom, načinu prikazivanja nižu se zgode i doživljaji sumještanima njegova Jurja Rasinjana, gdje Grgec upotrijebi vazda zgodu, da dade uz to i kakav povijesni prikaz ili koju korisnu refleksiju. Lijepi su putopisi oko piramida, Sueza, Zebida, Meke, Svete Zemlje, pa konačno dalje preko otoka Hiosa lađom na Siciliju, Rim i konačno u — Hrvatsku.

Petar Grgec svojim posljednjim radovima pokazuje da je iskristalizirao putove svoga nacionalizma.

Radujemo se dakle, da je rad Petra Grgeca u novije doba i na visini sa narodnog gledišta, a da i ne pominjemo kulturnu vrijednost njegovih književnih radova.

F. D.

BABIĆ — BECIĆ — MIŠE BULIĆ — ŠOHAJ

Kako je ovogodišnja izložba Babić-Becić-Miše iznijela na površinu dva dosad nepoznata imena — mi ćemo se baš na tu dvojicu najprije osvrnuti.

Šohaj i Bulić pokazali su, usprkos utjecaja koji se opažaju na njihovim platnima, svoje kvalitete. Šohaj je izložio sedam ulja. Tri od njih osobito upadaju u oči, portrait Bulićev (br. 98), djevojčica s lutkom (br. 98 a) i pejsaž (br. 97). Premda je na prvim dvima utjecaj Račićev jasan, ipak je već time pokazao, da je na dobrom putu. Njegove su stvari vrlo suptilne i tonski savršeno jednostavne. Pa baš je to kod njega plus: s najjednostavnijim sredstvima i bez jakih efekata dati dobre stvari. Smirenost, možda čak i refleksivnost njegovih platna utoliko je još interesantnija, ako se usporedi s Bulićevim platnima. Kolorizam Bulićev ne znači samo drugačije shvaćanje objekta, nego on je izražaj i jednog sasvim drugog shvaćanja života. Da mu je u tom bio učitelj Van Gogh, o tom nema sumnje. To se najjasnije opaža na suncokretima (br. 54) i autoportraitu (br. 44). Interesantan je portrait (br. 48), gdje je dobro zapažen jedan siti, dobro ugojeni, nesimpatični tip iz našeg života. Dobro je još platno: curica s bebom (br. 49). Svakako, temeljna je razlika između ove dvojice: Šohaj je smiren i refleksivan te u kolorizmu jednostavan, dok je Bulić impulzivan i pun zamaha i u koncepciji i u davanju objekta i u kolorizmu. Otvoreno ostaje pitanje, kako će se oni kasnije razviti, ali, prema ovoj prvoj izložbi, obojica obećavaju mnogo.

Kao gosti izlagali su na ovoj izložbi još i mladi slovenski grafičari. — Kod nji nismo vidjeli uglavnom ništa novoga ni osobito vrijednoga. Između ostalih iskaču M. Sedej, koji pokušava s malo uspjeha da iznosi stvari, kojih je inspirator bio — i što se tiče motiva i što se tiče shvaćanja — Georg Grosz, što se osobito jasno opaža kod crteža br. 135. Dok s druge strane br. 131 i 132 nose obilježja Masereela. — Slični motiva nalazimo i kod V. Pilona, a da ipak kod toga nije dao dovoljno uvjerljivih stvari. — Interesantan je T. Kralj, koji daje figure i objekte na način Kljakovićev (na pr. br. 108, 109 itd.), međutim, na ovakvim malim formatima, kao što su to ove grafike, ovakav stil ne znači savršeno ništa. — Jedna bolja stvar je: U kazalištu od B. Jalca.

Što se tiče tria Babić-Belić-Miše, čini se da su im stvari na ovoj izložbi slabije od prošlogodišnjih. Babić je ovdje dao kao svoju najbolju stvar pejsaž (br. 4), neku daleku reminiscencu na svoj vrlo lijepi maslinik Smokvice. Dobri su mu još pejsaži br. 7 i br. 2. Najneobičnije je, što se Babić mogao iz svog vangoghizma udaljiti i zaći daleko nekuda u pleinairizam, i dati jedno nerealno, neproosjećano i slatko platno: na plaži (br. 10). Jedna mu je bolja stvar božuri (br. 10). Jednako je slabo uspio i kod portraita. Portrait br. 8 je doduše vrlo ukusan, virtuozno komponiran, ali ništa drugo. Ostali mu portraiti uopće ne znače ništa i čini se, da su rađeni zato, da ispune salu. Mislim da se to može općenito konstatirati: većina je stvari izložena samo zato da se ispuni prostor.

Becić je uza sav svoj kolorizam u prvom redu ipak samo tonski modelater. Od prvih njegovih djela pa sve do ove posljednje izložbe jasno se vidi njegov prvotni osjećaj za forme. Prema tome je za Becića vrlo značajna i interesantna pojava na njegovim platnima: suprotnost kolorizma i tonsko modeliranje. Na prijašnjim je izložbama taj Becićev kolorizam — koji ne znači njegovo prvotno gledanje na objekte, nego je u nj ušao iz vana — još dosta čvrsto stajao. Na ovoj izložbi on se ruši. On je na toj izložbi dao dva dobra pejsaža (br. 27 i 28). Kao možda nijedna Becićeva izložba, tako nije ni ova bila bez akata. Na platnu br. 22 dao je dobar akt, gdje je crvenim tonovima dao maha svojoj impulzivnosti i punokrvnosti. Međutim su aktovi sa platna br. 23 neobično loši. Tu je uspio dati dobru draperiju i naturu morte na stolu, ali je stvar kao cjelina, blago rečeno neukusna s čisto estetskog stanovišta. Mala curica na stolcu (br. 31) dobro je shvaćena samo što nije uspio da riješi problem noga: noge te dievojčice strše iz slike prema van. Platno br. 18 (slikarica i njena kćerka) dano je brzo i površno, tako te se u svakom potezu kista osjeća, da radi preko volje. Mala studija glave (br. 28) dana je sasvim jednostavno i dobro je shvaćena. — Portrait dame (br. 12) dan je poznatim Becićevim virtuozitetom i lakoćom, dok je portrait čovjeka s lulom (br. 20) u žuto-zelenim tonovima, dan skoro sasvim plošno. Sasvim sigurno, da je i Becić na ovoj izložbi bio daleko slabiji nego li na prošlim izložbama.

Najbolji je možda od ove trojice bio Miše. Pejsaži, kojih je Miše dao nekada vrlo dobrih, stupaju sada u pozadinu. Tako da se kod ovogodišnje izložbe za Mišea može govoriti uglavnom o portraitima. Naslabiji je možda od svih portraita prof. Hondl (br. 62), gdje se jasno zapaža, da je rađen oprezno, polagano i za salon. Od njegovih poznatih motiva, djevojčica, dao je dva platna, od kojih se ističe br. 57. Svi su ti njegovi likovi povučeni u se, svi žive u svom vlastitom sijetu. I kao što su ti likovi psihološki nejasni i mutni, tako je i modelacija njihove glave sasvim mutna. Bez čvrstih kontura i obrisa. To je slučaj sa likovima br. 60, 61, 70, 71 i 57. I baš u tom pocrtavanju psihologije Miše je možda od sve te trojice najlirskiji. (U toj se točki sastaju on i Šohaj.) Miše daje likove u njihovim mutnim psihološkim stanjima, on ruje kistom ispod njihove površine, da im nađe dušu. I ta je pojava kod Mišea utoliko simpatičnija, što toga svega ne nalazimo ni kod Babića ni kod Becića. Mislim, da s pravom možemo reći: od sve je trojice na toj izložbi Miše dao najbolje stvari.

M. Keglević

NACIONALIZAM I SLOBODNO ZIDARSTVO

(Iz slobodnozidarskih dokumenata.)

Kad su u Mađarskoj nacionalni Mađari srušili boljševičku vladu Bele Khuna (slobodni zidar), zaplijenjeno je u mađarskim ložama mnogo slobodno-zidarskog materijala. Iz toga materijala navodimo neka karakteristična mjesta:

(Prema oficijelnom organu mađarskih loža od 11. novembra 1911.) — »... treba prihvatiti veze sa socijalno-komunističkom strankom, jer se njeni ciljevi pokrivaju sa revolucionarnim ciljevima slobodnog zidarstva. Mađarsko slobodno zidarstvo je u vezi sa svim revolucionarnim organizacijama i treba da se identificira sa svjetskim proletarijatom.«

Španjolski slobodni zidar L o z a n o izjavio je na svjetskom kongresu u Rimu 1914: »Mi proglašujemo s v j e t s k u r e p u b l i k u, uništenje granica, egzistencu jednog jedinog zakona: »prava čovjeka«, koji su naši slavni pređi objavili o velikoj revoluciji.«

U 3. poglavlju, § 3. framasunskih konstitucija za velike lože u Švedskoj stoji, prema prijevodu slobodno-zidarskih novina »L a t o m i a«, doslovce ovo: »Svijetom razdijeljenim u devet p r o v i n c i j a upravlja veliki meštar ili Salomo, koji se izabire na vlast nasljedno, od oca na sina...«

U jeseni 1926. bio je svjetski kongres slobodnog zidarstva. Na njemu je sudjelovalo oko 40 braće najviših stepena iz svih zemalja; bili su tamo i zastupnici Njemačke, i među njima poznati njemački slobodni zidar Dr. *Müffelmann*. Taj je kongres naglasio, »da je p o j a m d o m o v i n e z a s t a r i o i da se mora nadoknaditi s v j e t s k o m d o m o v i n o m, kojom će upravljati jedan organ prema načinu saveza naroda. S osobitim je veseljem ustanovljeno, da se današnji savez naroda sastoji gotovo isključivo od braće, dakle slobodnih zidara, koji shvaćaju da je n a c i o n a l i z a m p r e ž i v i o«.

U slobodno-zidarskim novinama *»Latomia«* (Svezak 12, strana 237, srpanj 1849) čitamo: »Mi stoga ne možemo drugo, nego pozdraviti socijalizam kao izvrsnoga s a v e z n i k a slobodnog zidarstva u oplemenjivanju čovječanstva (?), u nastojanju za promicanjem ljudske dobrobiti... Socijalizam i masonerija sa komunizmom proizašli su iz istoga izvora...«

T. Z a g o r a c

DVIJE ZANIMIVE BROŠURE

Prof. Lyszenko: Ukrajina u pandžama zvijeri. Ova brošura, koja je izašla u nakladi »Moderne socijalne knjižice«, prikazuje nam u pravome svijetlu prilike i život ukrajinskoga seljačkoga naroda. Autor je ove brošure po odgoju Velikorus, ali on ipak priznaje svu opravdanost ukrajinskih težnji za slobodom. Ukrajinci su bez sumnje poseban narod, premda se sa izvjesnih strana to nastoji negirati, i prema tome imadu potpuno pravo, da traže autonomiju i razvijaju težnje za svojom vlastitom državom. Pod sovjetskim režimom ne može se riješiti nacionalno pitanje u Ukrajini, jer su boljševici isto tako hegemonisti, kao što su to prije njih bili i caristički eksponenti. U Ukrajini se sa nacionalnoga stanovišta nije ništa promijenilo. Narod, a naročito seljaci, pati kao i pod režimom bivše carističke gospode. Iz brošure također proizlazi asocijalno stanovište boljševika prema seljacima, koje oni zajedno s Marxom smatraju barbarima i idu sistematski za njihovim uništenjem i stvaranjem bezličnih birokratiziranih kolhoza.

Brošura je sistematski i vrlo dobro obrađena te daje iscrpan prikaz ukrajinskog seljačkog i nacionalnog problema.

Kazimir Bjelawskich: Novi rat Rusiji. I ova brošura napisana je sasvim raspravlja najaktuelnije probleme dalekoga istoka, pitanje Sibira i odnos Japana i Kine prema Sovjetskoj Rusiji. I ova brošura napisana j esasvim objektivno i pisac, premda i sam Slaven, nije nimalo sentimentalan ističući hegemonističke težnje »slavenske ma-

ćuške«. (U ostalom, ističe se u uvodu, **taj izraz** »maćuška« postoji samo u mašti sentimentalnih slavenofila, a riječ »maćuška« u svom prvom značenju znači »popadija«.) Potlačene nacije u Sovjetskoj Uniji nastoje da bilo kojim načinom dođu do svoje nacionalne slobode. Tiranstvo sovjetske vlasti i njezin policijski sistem u Sibiru bio bi (po toj brošuri) jedan od najvjerojatnijih uzroka budućem ratu između Rusije i Japana.

I ova brošura izdana je inicijativom »Moderne socijalne knjižice«. Svakako, ove dvije brošure mogu se samo toplo preporučiti. *T. Z.*

HERMAN SUDERMANN: BRIGA

U poplavi loših prijevoda i djela ovo Sudermannovo djelo dolazi kao svijetla zraka u tmini. Doduše sa dosta velikim zakašnjenjem, ali ipak bolje i sada, nego li nikada.

Herman Sudermann pripada među starije pisce, u ovo doba, dok »moderni, socijalan« roman nije istisnuo one dobre stare romane, koji su pisani umjetničkim perom i kod kojih je osobita važnost polagana na kompoziciju djela, i na istinsko proživljavanje događaja. Danas romana takoreći i nema. Iz njega je učinjena obična novinska reportaža, fabula je posvema potisnuta u pozadinu i treba da ga nadomjesti obični kakav novinski članak nategnut i razvučen na 10—15 štampanih araka.

Sudermann se afirmirao u svjetskoj književnosti ponajviše sa svoja tri romana: »Frau Sorge«, »Es war« i »Das hohe Lied,« koji su prevedeni gotovo na sve evropske jezike. Njegovi junaci su obični mali ljudi, nesretnici, koji su moguće jedino toliko krivi, što imaju odviše duše u sebi. To lutanje i vječno traženje samoga sebe, svoje vlastite duše dolazi najviše do izražaja baš u njegovoj Brizi. Glavna pointa cijeloga romana nalazi se u tom traženju duše. On kaže:

— »Majko, a gdje je moja duša?«

Tada se ražalosti majka i pođe u svijet, da mu potraži dušu.

Ona upita zvijezde na nebu: »Biste li mu podarile dušu?« — A one rekoše: »Za to je prenizak.«

I ona se obrati cvijeću u polju, ali ono reče: »Za to je preružan.«

I ona zamoli ptice na drveću; one rekoše: »Za to je prežalostan.«

I ona pokuša sreću kod visokog drveća; ono reče: »Za to je prečedan.«

I ona se uteče mudrim zmijama; one rekoše: »Za to je preglup.«

Ta priča o kumi Brizi pretvara se pod Sudermannovim perom u živo meso i živu krv. Njegovi ljudi žive životom svih ostalih ljudi. Njegov Paul Meyhöfer je tip siromašnog polugrađana — poluseljaka, kakovih ima bezbroj, uvijek i svagdje. Stvarno bi se taj roman mogao uvrstiti među takozvane »Entwicklungsromane«.

Izgleda, da se pojavila već među čitateljima potreba za pravim, umjetničkim romanima i da im je čitanje novinskih reportaža dojadilo. Kakogod se vremena mijenjala i moda s njima, ono, što je lijepo, ostaje uvijek lijepo; iako momentano pritisnuto, ispliva ono konačno ipak na površinu.

»Svjetska knjižnica« dobro je učinila, što je hrvatsku javnost upoznala sa Sudermannom. To prvo djelo te nove biblioteke sretni je početak i ako tako dalje nastavi, mogla bi nas s vremenom osloboditi svega nepotrebnog balasta u prevodnoj literaturi. Preveo je Dragutin Bišćan, prilično, premda bi taj prijevod mogao biti još mnogo, mnogo bolji.

Z. Milković

BILJEŠKE O POPULACIJI

Italija ima prema posljednjem popisu pučanstva, koji je nedavno objavljen, 43 milijuna stanovnika.

U Njemačkoj iznosi porast pučanstva godišnje pro mille 4.2 kod katolika, a 2.2 kod protestanata.

Prema podacima praškoga radia ova država broji 16.200.000 stanovnika.

Pleme naših Šokaca u Baranji odnosi se prema porastu pučanstva tako, da 30 posto žena uopće ne rađa ni jedno dijete, a 70 posto svega po jedno. U tom kraju u modi je brak i na pokus od 6 tjedana, dakako prije vjenčanja.

KULTURNO STANJE NAŠIH NIJEMACA

Prema podacima novosadskog kulturbunda Nijemci imadu 39 vrtnih zabavišta, 620 pučkih škola, 188 viših pučkih škola, te preparandiju i stručne škole. Na pučkim školama njemački je nastavni jezik.

Odgovorni urednik: Dr. A. Čepulić, Zagreb, Trg Kralja Tomislava ***br. 21.*** *— Tiskara »Merkantile« (Jutriša i Sedmak), Zagreb. — Za tiskaru* ***odgovara*** *Gjuro Jutriša, Zagreb, Ilica 35.*

[З]а писмена саопштења власнику рачуна.
[З]a pismena saopštenja vlasniku računa.

[Н]азив чек. рачуна:
[N]aziv ček. računa: ....

....

....

у..
u

[П]риватна саопштења: — Privatna saopštenja:

....

....

....

....

....

....
Потпис — Potpis

УПУТСТВО.

Ко жели да уплати неку суму у корист било којег чековног рачуна код Поштанске штедионице у Београду или код њених филијала у Сарајеву, Љубљани, Загребу или Скопљу, а нема уплатнице власника дотичног чековног рачуна, може то учинити овим обрасцем а на основу списка власника чековних рачуна, који може купити код Поштанске штедионице или којим се може служити на шалтеру поште. На полеђини уплатнице треба уплатилац да напише адресу онога, коме шаље новац, а може да назначи и ради чега му шаље новац.

Цена је овога обрасца 25 пара. Датум на уплатници мора одговарати дану уплате.

UPUTSTVO.

Ko želi da uplati neku sumu u korist bilo kojeg čekovnog računa kod Poštanske štedionice u Beogradu ili kod njenih filijala u Sarajevu, Ljubljani, Zagrebu ili Skoplju, a nema uplatnice vlasnika dotičnog čekovnog računa, može to učiniti ovim obrascem a na osnovu spiska vlasnika čekovnih računa, koji može kupiti kod Poštanske štedionice ili kojim se može služiti na šalteru pošte. Na poleđini uplatnice treba uplatilac da napiše adresu onoga, kome šalje novac, a može da naznači i radi čega mu šalje novac.

Cena je ovoga obrasca 25 para. Datum na uplatnici mora odgovarati danu uplate.

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 03667 8004

